

AZ 1848—49-1KI

MAGYAR SZABADSÁGHARCZ TÖRTÉNETE.

ÍRTA

GRACZA GYÖRGY.

III. KÖTET.

AZ ARADI 1848—49-1KI ERF.KLYEMŐZEUM S A GR. KREITH-FÉLE GYŰJTEMÉNY KÉPEIVEL.

BUDAPEST,
LAMPÉL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI) KIADÁSA,

Nyomatott Wodianer F. és Fiainál, Budapesten.

A SZÖVEG TARTALMA.

Lapszám-

- I. FEJEZET: *Lázadókkal nem, alkuszom!* A honvédelmi bizottmány átszervezése és új munkabeosztása. — A várak. — A honvédsereg ruházata, felszerelése. — A gyerektűzrek. — A honvéd menedékház első terve. — A magyar hadi főtanoda. — A magyar nők a szabadságharcban. — Az első fegyver- és ágyugyár fölállítás. — A magyar nép templomharangjait hordja össze ágyuércznek. — Kossuth a porndorfi táborban. — Windischgrätz felszólítja Móga tábornokot, hogy seregével csatlakozzék hozzá. — A válasz. — Ivánka Imre ezredes elfogatása. — A bécsi októberi forradalom. — A schwecháti csatavesztés. — A bécsi barrikádharcok. — Bem Magyarországra menekül. — Móga leköszön. — Görgei, mint a feldunai sereg vezére. — Guyon Richard. Élete és jellemrajza. — A békepárt mozgolódik. — A püspöki kar pásztorlevele és fölirata a királyhoz. — V. Ferdinand újabb szózata, melyben kijelenti, hogy a rend helyreállításával Windischgrätz bízott meg. — A feldunai sereg válasza ..... 1—98
- II. FEJEZET: *Új császár a trónon.* — Bem tiltakozó nyilatkozata Windischgrätz ellen. — Öröm az udvarnál. — Simunich kiűzetése. — Perczel Mór Stájerben. — Újabb harcok az Alvidéken. — A szőregi vérengzés. — Rózsa Sándor szabad csapatja. — Az aradi vár. Arad város lövetése. — Erdély helyzete. — Háromszék megmozdul. — Gábor Áron. Élete és jellemrajza. — Békealkudozás a szerbekkel. — Az országgyűlés újabb szózata az ország népeihez. — A nemzet és a külföld. — A decz. 2-iki államcsíny. — Új császár a trónon. — A nemzetgyűlés tiltakozása I. Ferencz József trónfoglalása ellen. — A feldunai magyar sereg nyilatkozata a trónváltásról..... 99—186
- III. FEJEZET: *A téli hadjárat.* A császári hadak betörése öt oldalról. — Schlick és a budaméri ütközet. — Bem. Élete és jellemrajza. — Bem és Petőfi. — Bem Erdélyben. Kolozsvár visszafoglalása. — Görgei első villongása Kossuth Lajossal. — A nagyszombati csata. — A porndorfi ütközet. — Mészáros Schlick ellen indul. — Mozgó német őrség fölállítás. — Guerilla-csapatok. — Az ujonczozás. — Görgei hátrálása a Vérteshegységhez. — A bábolnai ütközet. — A moóri csatavesztés. — Menekülés a fővárosból. — Békeküldöttség Windischgrätznel. — Unbedingte Unterwerfung! — Deák Ferencz a békeküldöttség fogadtatásáról. — Görgei fölmondja tíz engedelmességet a honvédelmi bizottmánynak. — Windischgrätz megszállja Budapestet. — A rémuralom. — Debreczen, mint az ország központja. — A képviselőház első ülése Debreczenben. — Utolsó csöpp vérig I. — Nagyvárad, az új hadiszertár. — Dembinszki. Élete és jellemrajza. — Debreczeni élet. — A főrendiház első ülése. — A békepárt és az „Esti Lapok.” — A Zichy-féle drágaságok. — Madarász László megbuktatása.

— A felső-magyarországi sereg vezetését Mészárostól Klapka veszi át. —

A tiszai hadsereg és Perczel. — A szolnoki első csata. Görgei a bányavárosokban. — Visszavonulás Besztercebányára, átkelés a Stureczen. — Windischgrätz követe Görgeinél. — Görgei a Szepességen. — A bács-bánsági téli hadjárat. — A jarkováci rémes éjszaka. — Damjanich, a hősök hőse. —> Eszterhazy árulása. A bácskai sereg élére Vécsey áll. — A bács-bánsági hadcsapatok fölvonulása a Tiszához. — A szerbek féktelenkedései. — A zentai véres Gyertyaszentelő. — Az Alvidék osztrák uralom alá kerül. — Küzdelem sorainknál. — Lipótvár és Eszék meghódol. — A komáromi vár körülzárolása. — Harczok Aradnál. — Az aradi utcai harcz. — Erdélyi események. — Nagy-Enyed pusztulása. — Az első orosz csapatok Erdélyben ..... 187—438

FIGYELMEZTETÉSÜL.

A harmadik kötet nagy terjedelme miatt két, részre osztva is kapható. A 438-ik lapig terjed e szerint a tulajdonképeni III-ik kötet; a hátralevő rész pedig egy kisebb pótkötetet képez.

Egy-két füzetbe sajtóhiba csúszott. Nehogy e hibák zavarólag hassanak a munka értelmére, a következőkben igazítjuk ki azokat:

A II-ik kötetben

430. lapon: 23-ik évében helyett *28-ih évében* olvasandó.

435. „ Baldacci ezredes „*Baldacci tábornok*

A 425-ik lapon megjelent arcképnél az aláírás téves. Az i anckép nem Turóczy

Mózes, hanem *Tóth Józsefet*, a Gábor Áron ágyúgyárának a salétrom-gyárosát ábrázolja.

A III-ik kötetben

114.	Partecscis	„ <i>Ráhóczy Parcsclich</i>	
222. „	Ezzel	„ <i>Ezennel</i>	<i>n</i>
285. „	az arcképcsoportnál: 'Illésy Sándor	<i>Illésy János</i>	<i>n</i>
311. „	jan. 10.	„ <i>január 20-án</i>	
	A jelen kötethez két külön melléklet	van csatolva. Az egyik „ <i>Görgei levele</i>	<i>ff</i> <i>Kossuth</i>

Lajoshoz a világi fegyverletétel előtt“; a másik pedig: Pasldevics fölhívása az oroszok betörésekor. Mindakettő egészen hű másolata az eredetinek.

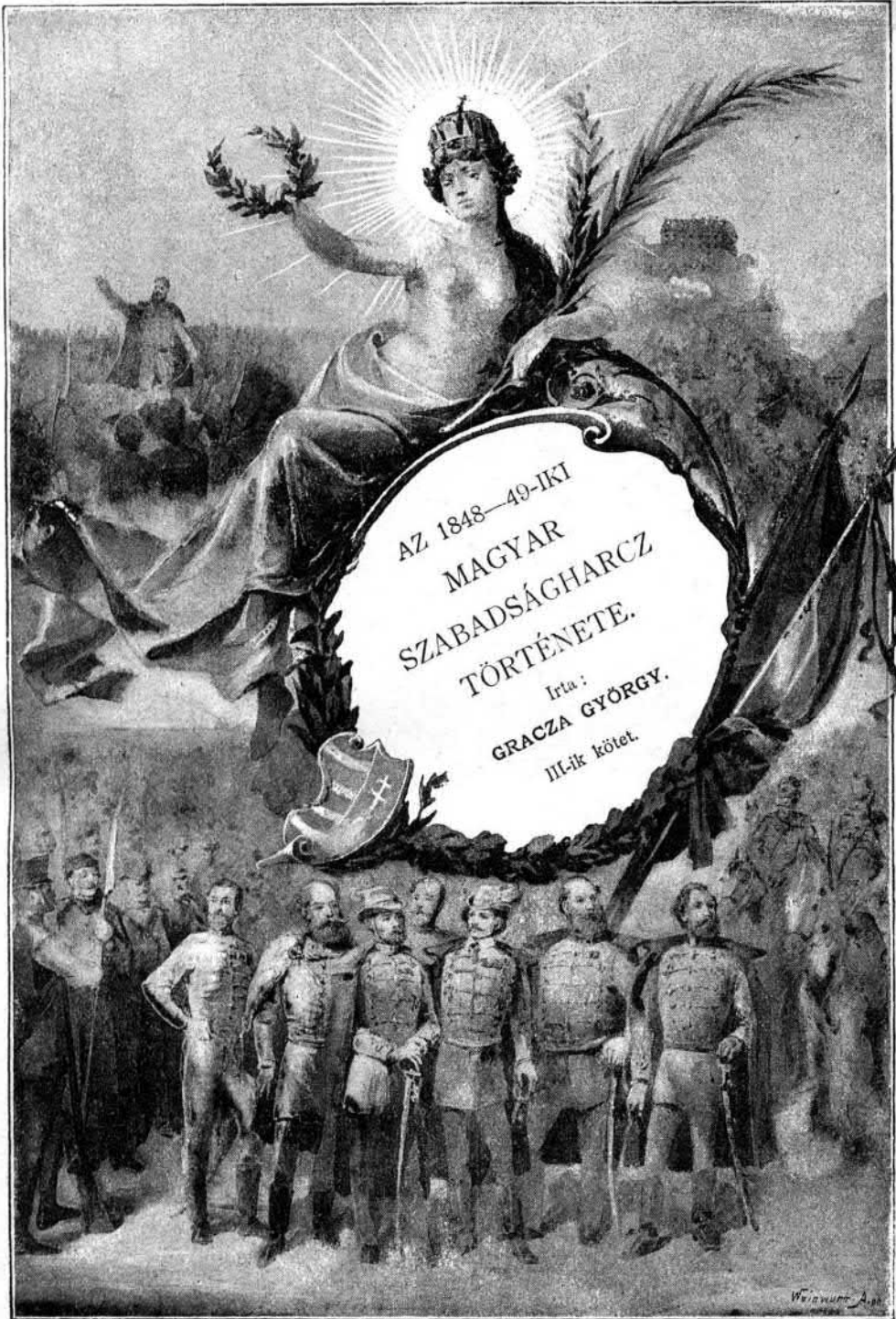
A képek és illusztrációk jegyzéke.

	Lap		Lap
1. Tépést csináló magyar nők	3	27. Dessewffy Arisztid honvédtábornok. (Than Mór 1849-iki festménye után.)	55
2. Jön-e magyar segítség? (Bécs ostroma idején megjelent gúnykép.)	5	28. A szabadságharcz nevezetesebb sze- replői. (Máriássy János honvédezerede, Husóczy Pál honvédezerede, Splényi Lajos, Kossuth turini követe.)	57
3. Petőfi élete és halála	7	20. Bécs az 1848. október 27-iki ostrom alatt. (Egykoru kép.)	59
4. Rózsa Sándor négyescövű puskája	9	30. Bem szobra Marosvásárhelyen	63
5. Az isaszeghi csata vázlata	11	31. A debreczeni csata térképe	65
6. Békeküldöttség Windischgrätznél. (Egy- koru kép)	13	32. Részlet a schwecháti ütközetből. (Egy- koru kép.)	67
7. Részlet az 1849. április 10-iki váci csatából. — (Egykoru kép)	15	33. A fogarasi csata. (Scholtz J. kiadása Mainzban 1849-ben.)	71
8. A medgyesi csata első napja 1849. márczius 2.	17	34. Epizód a hatvani csatából. (Katz G. 1849-iki rajza.)	73
9. Magyar huszárcsákó	19	35. Bátor-Schultz Bódog honvédezerede. (1849-iki arckép.)	75
10. Honvédtiszt csákója	21	36. A honvédség ágyuja. (Kicsinyített mintája az aradi ereklyemuzeumban	77
11. Közönséges honvédcsákó	22	37. Guyon Richard tábornoki kinevezése. (Az eredetinek hű másolata.)	78
12. Magyar tüzércsákó	23	38. Guyon Richard honvédsipkája. (Erede- tije az aradi ereklyemuzeumban.)	79
13. A bécsi nemzetőrség csákója	25	39. Tisztikardok a bécsi nemzetőrségnél. (Az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeum- ból.)	81
14. Osztrák tüzércsákó	27	40. Honvédhuszár-pisztolyok, a bőrtokkal. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	83
15. Huszártársoly	29	41. Pikéti honvédtábornok az aradi fog- ságban. (Saját rajza. Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	85
16. Rózsa Sándor	31	42. Lázár Vilmos honvédtábornok kard- bojtja. (Eredetije az aradi ereklye- muzeumban.)	87
17. Tiszti dolmány a Károlyi huszár ez- redben. (Eredetije a Kreith-féle ereklye- muzeumban)	33	43. Löw Lipót szegedi főrabbi 1848-ban	89
18. Orosz tábor. (Egykoru kép.)	35		
19. Vasasnémet mellvértje. (Eredetije a Kreith-féle ereklyemuzeumban.)	37		
20. Jelenet a kápolnai csatából. (Egykoru kép.)	39		
21. Az isaszegi csata térképe	41		
22. A honvédsereg átvonulása a Kárpáto- kon. (Egykoru kép.)	43		
23. Vasasnémet sisakja	45		
24. Részlet a schwecháti ütközetből	47		
25. Komáromvár ágyuztatása. (Egykoru kép.)	49		
26. Csata Aradnál 1849. febr. 26-án. (Egy- koru kép.)	51		

	Lap		Lap
44. A csoóri nemzetőrség zászlója. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	91	68. Háromszék vezérférfiai közül Berde Mózsza kormánybiztos, Nagy Ferencz, Bene József	137
45. Nőhonvéd a szabadságharcz után. (Barabás festménye.)	93	69. A gyoroki nemzetőrség zászlója. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	139
46. Damjanich tábornok díszkardja. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	95	70. Damjanich tábornok ismeretlen arczképe. (Természet után festette Mezey József honvédtizedes. A kolozsvári 48—49-iki ereklyemuzeumból.)	143
47. Gr. Vécsey Károly tábornok levénehezéke. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	97	71. Kiss Ernő honvédtábornok pisztolyai. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	145
48. Merénylet Bem ellen	99	72. Komáromi várfogoly munkája 1851-ből	147
49. Osztrák hadilobogó. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	101	73. Ihász Dániel ezredes hadilobogója. (Az aradi ereklyemuzeumnak ajándékozta Kossuth Lajos.)	151
50. Honvéd attila. (A Kreith-féle gyűjteményből.)	103	74. Ottinger Ferencz osztrák tábornok	153
51. Dunyow, honvédezredes	105	75. Osztrák-magyar harc. (A Charivári című 1848-iki éczlapból.)	155
52. Vécsey tábornok tábori látcsöve	107	76. Részlet az ácsi ütközetből. (Egykoru kép.)	159
53. Damjanich tábornok tábori messzelátója. (Eredetije az aradi 48—49-es ereklyemuzeumban.)	109	77. Blomborg Frigyes osztrák tábornok	161
54. Töltényláda a honvédseregnek. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	111	78. Honvédgyalogság hadilobogója. (Eredetije az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeumban.)	163
55. Oláh prefektek kardja. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	113	79. Honvédvadászok lőportartója. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	165
56. A honvédség fegyverei. (A legelső gyutacsos, a középső kovás, az alsó pedig czinderes fegyver. Az aradi ereklyemuzeumban.)	115	80. A trónváltás 1848. december 2-án. (Egykoru kép.)	167
57. Bohusnc Szőgyén Antónia	117	81. Az aradi vár átadása 1849. július 1-én. (Az aradi ereklyemuzeum gyűjteményéből.)	169
58. Az 1848—49-iki magyar bankóprés maradványai. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	119	82. Herczeg Lichtenstein Ferencz osztrák lovassági tábornok	171
59. Az aradi vár szükségpénzei. (A gömbölyűek vastag papirosból vannak kivágva.)	121	83. Báró Perényi Zsigmond vértanu vadászskése. (Az aradi muzeumban őrzött eredeti után.)	175
60. Bem arczképe. (Rajzolta Petőfi Sándor.)	122	84. Rész, a Világosnál összetöpett honvédzászlókból. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	177
61. Pénznyugtatóvány	123	85. Huszárpisztolyok, tokkal	179
62. Görgői hadipénztára. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	125	86. Az olmützi vár foglyai 1859-ben. (Berzsenyi Lenárd egykoru rajzai. A Kreith-féle gyűjteményből.)	181
63. Várvédelmi eszköz. (Eldobálták az aradi sánczokban, hogy a lovas vagy gyalogos, ki arra jár, behágjon)	127	87. Részlet a csornai ütközetből	183
64. Gonykép a Charivári című 1848-iki éczlapból	129	88. Az olmützi vár foglyai 1850-ben. (Berzsenyi Lenárd ezredes egykoru rajzai. A Kreith-féle gyűjteményből.)	185
65. Janku és vezértársai. (Dobra Péter, Janku Ábrahám, Balinte S. Az aradi ereklyemuzeumban őrzött eredetiek után.)	131	89. Gróf Forgách Antal, a muszkavezető	187
66. Oláh lándzsa, amelylyel a Brády családot legyilkolták. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	133	90. Asztalos Sándor őrnagy, Arad város hős védője. (Saját festménye. Az aradi ereklyemuzeumban őrzött eredeti után.)	183
67. Háromszék népe 1848-ban	135		

Lap		Lap
187	91. A trónváltás híre a fővárosban .	
188	92. Részlet a komáromi csatából. (Egykoru kép.)	257
189	93. A piskii csata térképe	
193	94. Összetépett honvédszászló darabja. (Az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeumban.)	259
195	95. Gróf Almácssy Mór, a muszkavezető	
197	96. A nagyszombati csata 1849. decz. 16. (Egykoru rajz után.)	261
201	97. Az aradi utczai harc 1849. február 8-án. (Egykoru vázlatok után.)	265
203	98. Bem fiatalkori arczképe	267
205	99. Szervianusok puskája. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	269
209	100. Bem földiszítése a vitézségi nagyérdemjellel. (Kollarz Z. rajza.)	273
211	101. Görgei szózata. (Az eredetinek kicsinyített alakja.)	275
213	102. Szerb felkelők handzsára	277
217	103. Tóth Ágoston honvéd ezredes	281
219	104. Részlet a nagyszzebeni csatából. (Egykoru kép.)	283
221	105. A tömösi szoros védelme. (Eredetije a bécsi császári udvari levéltárban.)	
225	106. Az orosz hadsereg tábori oltárképe. (Az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeumban őrzött eredeti után.)	285
227	107. Igló város égése 1849. febr. 3-án. (Egykoru kép. A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	287
229	108. Orosz tábori-üllő. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	290—291
233	109. A nagysallói csata vázlata. (1849. április 19-én.)	295
235	110. A római sánczok ostroma. (Egykoru vázlat után.)	299
237	111. Windischgrätz bevonulása Budapestre 1849. jan. 5-én. (Egykoru kép.)	301
241	112. Huszártársoly a szabadságharcból. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	305
243	113. Honvéd fogolytiszték névaláírása 1849-ből. (Az aradi ereklyemuzeumban őrzött eredeti után.)	309
245	114. Rohonczy Lipót, a Károlyi huszárezred ezredese. (A család birtokában levő arczkép után.)	313
249	115. Komáromnál 1849. jul. 2-án vívott csata térképe	315
251	116. Az aradi vesztőhely apothozisa. (Az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeum képgyűjteményéből.)	317
253	117. Haynau és Paskievits herczeg. (Egykoru kép.)	321
187	118. I. Ferencz József bevonulása Győrbe, 1849. jun. 28-án. (Egykoru kép.)	257
188	119. A piskii emlék s gerendadarab az 1849-iki piskii hidből. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	259
189	120. Kiss Ernő tábornok kávécsészéje. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	261
193	121. Részlet a moóri csatából. (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)	265
195	122. Menekülés Debreczenbe 1849. jan. elején. (Egykoru vázlatok után.)	267
197	123. Kossuth Lajos hivatalos pecsétje. (Eredetije az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeumban.)	269
201	124. Kirohanás Komáromból 1849. febr. 24. (Egykoru kép a Kreith-féle gyűjteményből.)	273
203	125. Petőfi nyugóhelye. (Gróf Haller József vázlata.)	275
205	126. Götz osztrák tábornok halála a váczai csatában 1849. ápril 10-én. (Eredetije a bécsi császári udvari képtárban.)	277
209	127. Részlet a temesvári csatából. (Eredetije a bécsi császári udvari levéltárban.)	281
211	128. Rómer Flóris	283
213	129. Jozefstadi magyar foglyok. (Laky Döme, Illésy Sándor, Keszi Hajdu Lajos, Sillye Gábor.)	285
217	130. Részlet a Tiszavidéki harcokból. (A bécsi császári udv. levéltár gyűjteményéből.)	287
219	131. Az aradi gyásznapokból. (A hetvenes években készült rajz.)	290—291
221	132. Az 1849-ik évből az október hónap	295
225	133. Szózat 1849-ből. (Az eredetinek kicsinyített példánya.)	299
227	134. Kőrössy Sándor 1848—49-iki honvédtiszt rabillincse. (A Kreith-féle gyűjteményből.)	301
229	135. A gödöllői kastély 1849-ben	305
233	136. Részlet Nagy-Szeben 1849. márcz. 11-iki ostromából. (Egykoru kép.)	309
235	137. Ágyugolyók, granátok a szabadságharcból. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	313
237	138. A budapesti Újépület-kaszárnya, 1849-ben	315
241	139. Honvéd dob. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	317
243	140. Falragasz 1849-ből. (Kicsinyített alak.)	321

Lap	Lap
141. Orosz kovás-puska 1849-ből. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	323
142. Ujvidék ostroma 1849. június 2-án. (Egykoru kép.)	325
143. Damjanich csibukja. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	329
144. Gr. Batthyány Lajos szivarszipkája. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	331
145. Orosz czinderes lőfegyver 1849-ből. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	333
146. Tassy Végh Bertalan, honvédezeredes. (A kolozsvári ereklyemuzeumban.)	337
147. Falragasz 1849-ből. (Az eredetinek kicsinyített mása.)	339
148. Bányai Julia. — Sárosy Gyula néven 1848—49-ben honvédszázados. (A kolozsvári ereklyemuzeum gyűjteményéből.)	341
149. A peredi csata térképe. (Vivatott: 1849. jul. 21.)	345
150. Damjanich tábori sapkája. (Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	347
151. Az aradi vértanuszobor. (Zala György szoborműve.)	349
152. Kossuth nyilatkozata, midőn Guyon a komáromi várba indult. (Ezt az írást Guyon magával vitte.)	353
153. Fernet Kornél, a III-ik honvéd utász-zászlóalj parancsnoka. (A kolozsvári ereklyemuzeum arczképgyűjteményéből.)	355
154. A branyiszkói csata 1849. február 5. (Egykoru vázlatok után.)	357
155. Kossuth Lajos poharai. (A Kreith-féle gyűjteményből.)	361
156. Részlet a szegedi ütközetből	363
157. Falragasz 1849-ből. (Az eredetinek kicsinyített mása.)	365
158. Kossuth botja és esernyője számkivetése idejéből. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	369
159. A második váci csata térképe	371
160. Részlet a nagysallói ütközetből	373
161. Kossuth Lajos czimeres pohara. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	377
162. Kossuth magán pecsétnyomója. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	379
163. Kossuth bevonulása Budapestre 1849. jun. 5.	381
164. A Magyar Nemzeti Igazgatóság pecsétnyomója. (Használta Kossuth Lajos 1859-ben.)	385
165. Kossuth Lajos szivartárczája és szivarszipkája. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	387
166. Menekülés török földre Orsovánál 1849. őszén. (Egykoru festmény. Eredetije az aradi ereklyemuzeumban.)	389
167. Aradi honvédfogoly készítménye. (Az aradi ereklyemuzeumból.)	393
168. Fakoszorú. (Készítették az aradi várfoglyok a 13 vértanu kivégzése felett érzett gyászuk jeléül. Az aradi ereklyemuzeumból.)	395
169. A hős szerzetes. (Egykoru festmény. A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)	397
170. Az 1848-iki vívmányok eredménye. (Egykoru gúnykép.)	399
171. Rész az 1848—49-iki szabadságharcz haditérképéből.	403
172. Endreffy, aradi honvéd rabruhában. (Eredetije az aradi 1848—49-iki ereklyemuzeumban.)	405
173. A komáromi csata 1849. jul. 2-án. (Egykoru rajz.)	409
174. Részlet az aradi vár ostromából. (Egykoru kép.)	411
175. Nagy-Enyed pusztulása 1848. jan. 8. (Egykoru rajz után.)	413
176. Vizakna látképe	417
177. A visszatérő honvéd. (A vizaknai sóbányában 1893-ban talált honvéd holtteste.)	419
178. Részlet Nagy-Szeben ostromából	421
179. A piskii diadal 1848. február 9. (Egykoru vázlatok után.)	426—427
180. Kossuth atyjának siremléke	433

AZ 1848—49-IKI
MAGYAR
SZABADSÁGHARCZ
TÖRTÉNETE.

Irtá:
GRACZA GYÖRGY.
III-ik kötet.

Weinmann, A. g.

Tépécsináló magyar nők.

I.

„Lázadókkal nem alkuszom!”

magyar nemzet és a bécsi kamarilla közötti harc
egyre nagyobb arányokat öltött. Csakugyan, mintha

két óriás kelt volna bírókra. Az első csaknem pőrén, üres kezekkel, mint a puszták vakmerő fia; az utóbbi állig fegyverben, mint egy középkori zsoldos. Az egyik jelvénye a kétfejű sas, a másiké a turul. Az egyik a népszabadságért száll síkra, a másik a zsarnokság képviselőjében.

Egy-egy percnyi szünet áll be, mintha lélegzetet akarnának venni; de aztán csakhamar ismét összecsapnak, egyre szilajabb haraggal, hovatovább viharzóbb elkeseredéssel. Szörnyű viadaluk közepeit szinte reng a föld.

A halálhozó tusából egy szerföltt érdekes és mélyen jellemző vonás domborodik ki. A magyar nép dinasztikus érzelme.

A nemzet, daczára a megújuló ármánynak, még mindig ragaszkodással viseltetik királya iránt. Nem hiszi, nem akarja elhinni, hogy a szentséges korona viselője hűtlenné válhat esküjéhez.

A székely nép az agyagfalvi nemzeti gyűlésen, mielőtt az ország szomorú sorsa fölött tanácskozásba bocsájtkoznék, előbb ünnepélyes fogadalmat teszen a királynak.

— A honvédsereg „a hazáért és a királyért“ csatázik. A honvédelmi bizottmány, amelynek elnöke pedig Kossuth, „a haza és a király nevében“ bocsájtja ki a legtöbb rendeletét. Még a tiszti kinevezések is „a nádor és a király jóváhagyása reményében“ eszközöltetnek.

S a trón iránti hűség egész Ferdinánd lemondásáig csaknem változatlanul fennáll. De még ezután is, midőn vérbeborult minden, midőn az események kényszerítő hatalma az ápril 14-ikét szülte, még ezután is föl-fölcsillan ez a hagyományos vonzalom. Vajha megértenék és méltányolnák a történelem e bölcs tanítását Bécsben. Vajha megértenék . . . .

A mérkőzés Jellasics kiűzésével rövid időre ismét megszakadt. A kamarilla figyelmét és erejét a bécsi forradalom kötötte le.

— Mindenekelőtt a hálátlan Béccsel kell végeznünk, s csak azután kerítjük a magyarokra a sort, — mondotta Ferencz-Károly főherczeg Windischgrätz parancsnokoló tábornoknak,

Pillanatnyi csönd állt be tehát; de telve szorongató balsejtelemmel, olyan, minő a nagy zivatarokat szokta megelőzni. Csak Erdély felől hangzik fel egy-egy vad üvöltés: a vérengző oláhbandák csataordítása.

Sietni kellett, hogy a közeledő újabb förmeteg ne döntse romokba a hazát. Ami eddig történt: az úgylis csak az előjáték, majd ezután következik a sorsdöntő viadal. Tudta, érezte ezt a nemzet. Lázás, kettőzött sietséggel munkált tehát erejének a kifejtésén.

A buzdító példával maga Kossuth jár legelői. Éjjelt-nappalt öszszetéve, száz kézzel dolgozik. Mindenütt ott van: ahol eszme, tanács, erő kell. Mint az anya idegenbe utazó gyermekét, oly szerető gonddal készíti elő a nemzetet a nehéz küzdelemre. Ha már nem "kerülhető ki a vész: legalább ne találja egészen készületlenül.

Mindenekelőtt az ország polgári kormányzatára gondol. Azt akarja, hogy az államgépezet a háború idején is lehetőleg jól működjék. A minisztériumokat tehát a rendkívüli időknek megfelelőleg átszervezi, mindegyik élére megfelelő szakertőt állít. Az új beosztás a következőleg történt: *Nyáry* Pál belügy, *Kossuth*, később *Duschek* pénzügyi, *Szemere* Bertalan, majd *Ghyczy* Kálmán igazságügy; *Batthyány* Kázmér külügy, *Madarász* László orsz. rendőrség, *Mészáros* Lázár hadügy; *Pulszky* Ferencz pedig — azalatt a néhány hét alatt, amíg külföldre nem menekült, a kereskedelemügyi államtitkárság teendőit látta el.

A Bécsben székelő külügy-, helyesebben, a király személye körüli minisztérium, *Eszterházy* herczeg lemondásával föloszlott. *Batthyány*

Jön-e magyar segítség? — (Bécs ostroma idején megjelent gúnykép.)

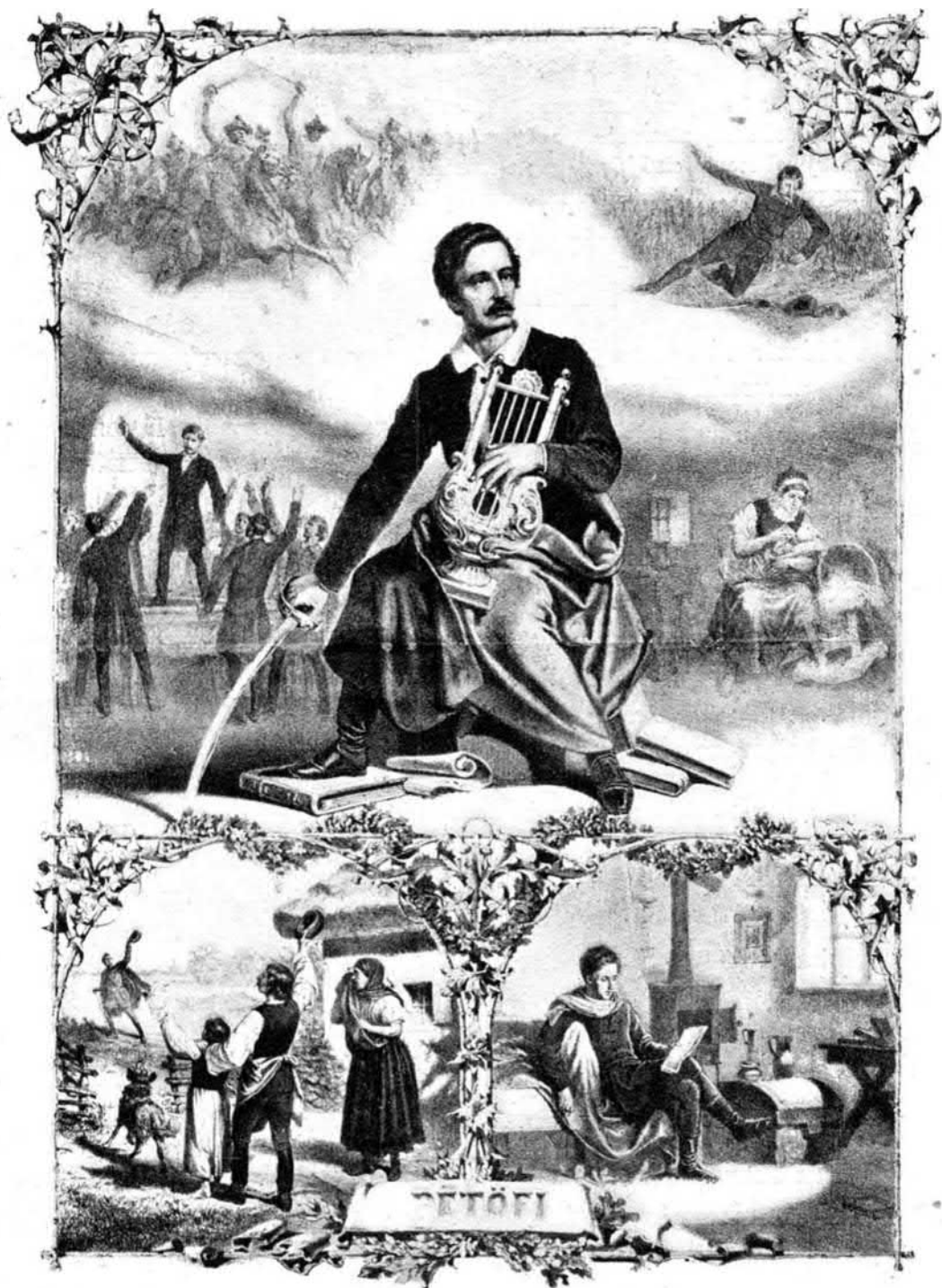
Kázmér gróf tehát, minden kinevezés nélkül, úgyszólván kényszerítő szükségből vette át ennek a fontos tárczának a vezetését. A minisztérium személyzete egész Bécs elestéig helyén maradt, ekkor azonban Windischgrätz kiűzte őket a császárvárosból. A minisztérium feloszlásáról. Bartal György és Plathy Mihály államtanácsosok a nemzetgyűlés elnökénél a következőkben számolnak be:

. . . Eszterházy herceg leköszönése. és Pulszky államtitkár távozása után Bécsből, rrti alólirottak nemcsak köteletségünknek tartottuk e minisztérium törvényes ügyeit félbeszakítás nélkül folytatni, de midőn a legújabb bécsi események következtében láttuk, hogy Szirmay, Ragályi és Hettyei országgyűlési képviselők elfogattak és megtudtuk, hogy az ország által beszerzett fegyverek térítvény nélkül lefoglaltattak, s aztán Vargha miniszteri titkár hivatalos helyisége lepecsételése mellett katonák által elfogatott, egész erélylyel léptünk fel. Mivel azonban a csapatparancsnokhoz intézett leveleink sikertelenek maradtak, sérelmeinket közvetlen ő felségéhez terjesztettük fel.

_ Még mielőtt ő felségétől kegyes választ kaptunk volna, tétetett közzé Windischgrätz herczeg fi hó 12-ről szóló rendeleté, hogy minden hivatalos teendőinkkel hagyjunk fel és huszonnégy óra alatt távozzunk Bécsből. Midőn azonban törvényes állásunkra, s hivatalos teendőinkre, jelesül tizenkét megkegyelmezésért folyamodó kérvényre és e tekintetben személyes felelőségünkre hivatkozni akartunk, nem csak' minden értekezés megtagadtatok,, hanem a város főnöke, több katonatiszt kíséretében az egykori kancellária mindkét épületébe rendeltetett, ott minden hivatalos szoba és szekrény bezáratott és lepecsételtetek, mire mi a többi hivatalokkal együtt kiutasítottunk. Cordon tábornok azon rövid választ adta, hogy tőlünk semmiféle tiltakozást, nyilatkozatot el nem fogadhat, hanem kijelenté, hogy szigorúan tartzuk magunkat a kapott utasításhoz. Ily körülmények közt, mivel minden kísérleteink sikertelenek maradtak, s életünk is veszélyeztetve volt, november 13-án minden ingóságaink hátrahagyásával Bécsből elutaztunk ....

Batthyány Kázmér gróf tehát ezekután csakis a külügyek rendezése körül szorgoskodék. Ámde, nehezen ment a dolog. Hiányzottak az összeköttetéseink. Törekvéseinkről, küzdelmünkről alig tudott valamit a külföld; s amit tudott, azt is hézagosan, ferdítve. A honvédelmi bizottmány, segitendő e bajon, Párisba, Londonba, Konstantinápolyba, Turinba stb. külön megbízottakat volt kénytelen küldeni. Az osztrák diplomacia azonban lépten-nyomon gáncsot vetett törekvéseik elé..

Érdekes, hogy október második felében, tehát jóval Eszterházy leköszönése után még több királyi kézirat jelent meg a szabályszerű miniszteri ellenjegyzéssel. Íme, a legutolsó:

Petőfi élete és halála.

Magyar hadügyminiszteremnek.

Magyar hadügyminiszterem fölterjesztésére a Ferencz-Károly főherczeg 52. soryalog-ezred eddigi alezredését, *Weiler* Antalt, ezennel ezredessé és ezred-parancsnokká, *Mayer* Ferencz első őrnagyot alezredessé, *Osztóiéit* Vilmos másodőrnagyot első őrnagygyá, *Weigel* Lipót századost másodőrnagygyá nevezem ki.

Kelt Ölmützben, 1848. október 17-én.

Mészáros Lázár,

hadügyminiszter.

Ferdinánd.

Mészáros tehát még mindig alkotmányos miniszter gyanánt szerepelt az udvarnál. Egyedül csakis ő; „Kossuth és társai“ ekkor már „lázkodók“ valának. Igaz ugyan, hogy Mészáros a kormány lemondása után hallgatagon továbbra is megtartotta tárczáját, de az október 3-diki királyi szózat a többiekkel együtt őt is törvényen kívül állónak jelentette ki.

Mészáros azon volt, hogy ezt az elismerést lehetőleg ügyünk előnyére használja ki. A kir. kéziratokat hiteles másolatban, egy rendelet kapcsán, legott megküldötte az összes hadparancsnokságoknak, a többi közt ezeket Írván:

.....A hitelesített másolatban mellékelt legfelsőbb leiratból látandja, hogy Magyarországon még mindig létezik hadügyministerium, s hogy ő felsége aláírásával még mindig elismer engem Magyarország hadügyminisztere gyanánt. Midőn a netalán fölmerülő, vagy már beállott kételyek eloszlatására állásom folytonos törvényességének ezen bizonyosságát valamennyi csapatnak nyíltan elébe terjesztem, biztosan számítok reá, hogy a főhadparancsnoksági elnökség ezután is mindent el fog követni, hogy e minisztérium törvényes rendeleteinek elég tétessék és az itt-ott még ingadozó véleménykülönbségeknek törvényes irányt fog adni . . . .“

Csakhogy intelme viszhangtalan maradt, mint a pusztába kiáltott szó. A főhadparancsnokok, elsők az engedetlenségben, ügyet sem vettek rá. De azért Mészáros, a példás hazafi, nem veszté el kedvét; ernyedetlen buzgalommal tovább munkált a hadszervezés körül.

Az államkormányzás élén, mint legfelsőbb hatóság, a honvédelmi bizottmány állott. Ez helyettesíté e viharos időben a minisztériumot. Tagjai fizetést nem húztak. Az országgyűlés azonban később mégis úgy határozott, hogy „a bizottmány azon tagjai, kik az ország kor-

mányzásában folytonosan tetteges résztvesznek, a miniszteri fizetéshez arányos napidijukat kapjanak, amelybe a havi pótdíj mellőzésével a képviselői fizetés is betudassék.“

Ugyanezen alkalommal azt is kimondta a Ház, hogy a honvédelmi bizottmány, mely „nem egyéb az országgyűlés kifolyásánál“, olyatén felelőségre mint a minisztérium, nem szorítható.

De azért, ami a parlamentarizmus szempontjából helyes is vala, több ízben mégis kérdőre vonatott Az általános zűrzavar, mely egész közéletünket megrazkoddatta, különösen a jogszolgáltatás menete hatott rendkívül bemtolog. Ezen a bajon a részleges törvényszünet elrendelésével segített a honvédelmi bizottmány. Ghyczy Kálmán igazságügyi államtitkár erre vonatkozó rendelete ékként szól:

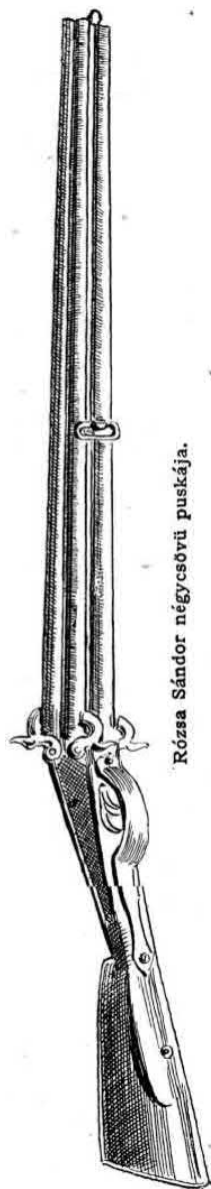
Rendelet

Az ország minden törvényhatóságaihoz. Hazánk jelen veszélyes körülményei tekintetéből, melyekben az általános népfelkelésnek a hon több vidékein szükségessé vált elrendelése után minden honpolgárnak, főkép a haza védelmével foglalkozni, legszentebb kötelességéhez tartozik; a felkelési általános törvényszünetről szóló törvények értelmében ezennel rendeltetik:

1-ször. Mindazon hatóságokban, melyekben az általános népfelkelés nemcsak igénybe vétetett, de már tetteges is életbe lépett, minden polgári perek folyamata, újabb kereseteknek megindítása; szóval minden polgári bírói eljárás, addig míg az általános népfelkelés tart, s a haza veszélyben van, felfüggesztetik.

2-szor. Azon hatóságokban, melyekben az általános népfelkelés még nem rendeltetett ugyan el, azonban a kebelbéli polgárok mint nemzetőrök fegyver alatt állanak, ezen rendelet csak a hon védelmére valóságos tábori szolgálatban fegyver alatt allo egyénekre terjesztetik ki; magában értetvén: miként ezen hatóságokban is, ha azokban az általános népfelkelés igénybe vétetik, e rendelet maga egész terjedelmében megtartandó.

3-szor. Ide nem értetnek azonban: a rögtönítelő-bíroság alá nem tartozó, vagy más oly rendőri és bűnvádi esetek, a melyekben különösen a személy-, vagyon- és közbátorság tekintetében szükséges intézkedések nem halaszthatók, s a melyekben a körülményekhez képest,

Róza Sándor négycsövű puskája.

azonnal kellőleg eljárni, a hatóságoknak nemcsak jogához, hanem kiváltkép a jelen körülményekben legszorosabb kötelességéhez is tartozik.

4-szer. A váltótörvényszéki eljárás ott, hol az általános népfelkelés valósággal életbe lépett, s addig, míg ezen általános népfelkelés tart, szinte megszüntetik.

5-ször. A Királyhágón túli törvényhatóságokra nézvést külön intézkedés fog tétetni.

Kelt Budapesten, okt. 2-án 1848.

igazságügyi álladalmi titkár
Ghyczy Kálmán.

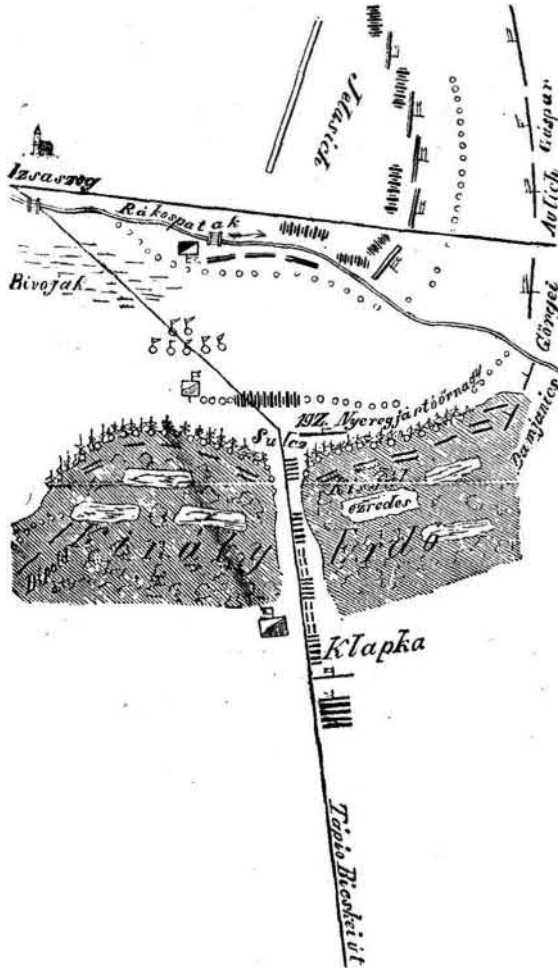
Tudjuk, hogy Kossuth az önálló magyar bank fölállítása érdekében, még a tavaszkor nagyszabású mozgalmat indított. Külön érczalapot gyűjtött, sőt az országgyűlés fölhatalmazása alapján hozzálátott magyar pénzjegyek nyomtatásához is. Ezekből a pénztulványokból az 5 forintosak csakhamar forgalomba is kerültek. Ámde a piacra dobott mennyiség, tekintettel a háborús időre, kevésnek bizonyult. A nemzetgyűlés tehát újabb: 10 és 100 forintos bankjegyek kibocsájtására adott a pénzügyminisztériumnak engedélyt. Ezenkívül, hogy az aprópénzben se legyen hiány, 15 és 30 kros kincstári utalványokat is nyomattak; sőt magyar köriratu rézpénz, úgyszintén 6 és 12 krajczáros ezüstpénz veretése is elrendeltetett.

S a közönség bizalma a magyar pénz irántrövid idő alatt annyira megszilárdult, hogy a „Kossuth-bankó“-t, a mint nevezték, aggodalom nélkül fogadta el mindenki. Elfogadták még a lázongó nemzetiségek is.

Az államigazgatás és a pénzügy illetén elrendezése után a honvédelem általános szervezéséhez fog Kossuth. Valóban bámulatraméltó az a roppant tevékenység, amit ezen a téren kifejt. Mások is segédkeznek neki, buzgón és odaadással, de a munka oroszlánrésze mégis az övé. Személyében összpontosul minden: bizalom, cselekvés. S Kossuth a hozzáfűzött nagy reményeknek titáni erővel igyekszik megfelelni. Mi sem kerüli el figyelmét, ami a haza védelmére szükséges.

Az ország veszélyeztetett pontjaira újabb és újabb segélycsapatokat küld. Aztán rendszeresíti a népfelkelést. Utasításul adja, hogy a népfelkelésben minden épkézláb férfi köteles részt venni; otthon csakis azok maradhatnak, akiknek jelenléte a közbiztonság fönntartására mulhatatlanul szükséges. Azokon a helyeken, a honnan a népfelkelés kimozdul, a törvénykezés megszűnik, a kihágások meggátolása végett pedig statárium hirdtetik. A népfölkelés célja, a fölhívás szerint, az ellenséget minden oldalról folytonfolyvást nyugtalanítani, mozgását akadályozni, közlekedési útjait elzárni, élelmiszereit elfogdosni. Fegyver gyanánt kasza, vasvilla, fejsze stb. használandó.

Szerfölött nehezíté a védelem szervezését, -hogy az ország valamennyi vára, — az egy Komárom kivételével, — még mindig az ellenséges érületű császári katonaság birtokában volt. Kossuth tehát, a várak biztosítása céljából, a parancsnokokhoz a következő fölszólítást intézte:

Az isaszegi csata vázolata
(1849 ápril 6-án).

Fölhívás.

Miután Isten segedelméből s vitéz seregeink győzelmes előhaladása által annyira biztosítva van a hazának szent ügye, hogy a párttűző Jellasicsnak egész hadserege Székesfej érvár alatt hatalmasan megvertvén, Bécs felé futamodott; Róthnak pedig 10,000-nyi rablócsoportja egytől-egyig minden vezérekkel és tisztekkel együtt az ország foglyai lettek; s rövid időn az ellenség egész ereje vagy tökéletesen sem-

mivé lesz téve, vagy a csúful megfutamlott csoport az országból egészen ki lesz szorítva: a király és a nemzet nevében, az ország gyűlésének határozatából, ezennel szoroson és kemény felelet terhe alatt meghagyatik minden magyarországi, erdélyi, szlavóniai és horvátországi várparancsnoknak és várakban létező minden katonaságának, hogy

1-ször: Ezen parancsnak a „Közlöny“ közhírré tétele után 7 nap alatt multhatatlanul tüzze ki a magyarországi háromszínű lobogót, és valamint ezt, úgy

2-ször: A magyar és hozzákapcsolt országok iránti hűséget, s a honvédelmi bizottmány parancsa iránti kész engedelmességét ugyanekkor a honvédelmi bizottmányhoz multhatatlanul Írásban bejelentse.

Ellenkező esetre mindenki, ki ezen két kötelességét elmulasztaná, mint hazaáruló tekintetik, s mint ilyen törvényen kívülnek nyilvánítatik és bárki által is megfogathatják és agyonlövethetik. Visszahozhatlanul kijelentvén, hogy azon esetben, ha valaki a fennt megirt két kötelességnek engedelmeskedni csak vonakodnék is, — mihelyt seregeink vitézsége a hazai ügynek győzelmét a pártütőknek rabló-csoportjától megtisztítván, — biztosítja, hogy minden engedetlen várbeliek mint hazaárulók fognak megkegyelmezés nélkül szigorúan megbüntetteni. Mely parancsolat mihez tartás és a várban leendő kihirdetés végett minden várparancsnoknak is megküldetni rendeltetik.

Kelt Budapesten, 1848. október 8-án.

A király és a haza nevében, a nemzeti képviselő határozata következtében az országos honvédelmi bizottmány.

Kossuth Lajos.

elnök.

A fölszólításnak csak részben lett sikere.

Bród és Ó-Gradiska őrsége mindjárt a horvát pártütés kezdetén Jellasicshoz csatlakozván, a két váracss mindvégig az ellenség szolgálatában maradt.

Eszék, melynek Jovics báró volt a parancsnoka, semleges viselkedék. A tisztikar ugyanis még augusztusban egy nyilatkozatot bocsájtott ki, melyben kijelenti, hogy „Eszék vára császári birtok lévén, az őrség a magyarok és a horvátok közt folyó pártharezba nem elegyedik, s e szerint a vár mindakét hadakozó fél részéről semleges területnek tekintendő.“ Jovics, Kossuth fölhívására azért mégis kitűzte a magyar lobogót, de a vár kapui tovább is csukva maradtak csapataink előtt. A várőrség azonban, — a Zinani velencei gyalogezred, — másként érzett, mint óvatos parancsnokuk. A derék olasz fiúk ügyünkért buzogtak. Ez a meleg rokonszenv valamiképp értésére jutott Batthyány Kázmérnak, aki egy honvédszászlóalj élén, október 22-én vakmerő elszántsággal bevonult a várba, s azt az olaszok jóakarátú támogatásával a magyar kormány nevében elfoglalta. Az őrség átpártolt hozzánk.

Lipótvár ormára, Jeszenák kormánybiztos erélyes föllépése következtében, ki a granicsár őrséget eltávolította a várból, október 13-án tüzetett ki a trikolor. A granicsárok helyére honvédség jött. A vár parancsnokául *Thanhoffer* Ferencz ezredest nevezte ki a kormány.

Komárom, az országnak ez a legnagyobb és leghatalmasabb erőse még szeptemberben biztosított számunkra. A vár első magyar parancsnoka: Török volt, utána Majthényi István honvédezredes következett.

Békeküldöttség Windischgrätznél. — (Egykorú kép.)

Az *aradi vár* parancsnoka: *Berger* János altábornagy, be sem várva a honvédelmi bizottmány fölszólítását, nyomban az október 3-iki királyi szózat kibocsájtásakor a hadviselés vérázott útjára lépett. Ráüzent a városi hatóságára, hogy nyilatkozzék: „a császárral akar-e tartani, vagy a bitorló magyar kormány nyal?” Midőn pedig dölyfös kérdése válaszatlanul maradt, kötekedni kezdett. Így, a többi közt azt kívánta, hogy a nemzetőrség rakja le a fegyvert, Máriaissy csapata távozzék a város határából, azok a katonák, kik a sorhadból leptek át a honvédséghez, adassanak kik; úgyszintén szolgáltassa át a város azt a hat ágyút, amit a kormánytól a tüzérség begyakorlására kapott. Persze, a derék polgárság

az erőszakoskodó várparancsnok egyik kérelmét sem teljesítette. Erre Berger október 7-én délben bombáztatni kezdte a várost. Arad ezután kemény harczoknak Ion a központja. Csaknem kilencz hónapig, egészen 1849 június 27-éig tartott a vár ostroma. Képzelné lehet, hogy ezen idő alatt mily sokat szenvedett a város. Ámde Arad hős népe mindvégig elszántan, csüggedetlenül küzdött; a legszebb példáját adván lángoló hazaszeretetének.

Temesvár szintén az ellenség birtokában maradt. Rukowina György báró parancsnok az őrség nevében kijelentette, hogy „a várat, míg az általános zűrzavar tart, senkinek át nem adja, senkitől parancsot el nem fogad, hanem megtartja azt a fejedelemnek és az uralkodó családnak.“ E helyütt jegyezzük meg, hogy Piret főhadparancsnok, annyi zavar okozója a Délvidéken, időközben Olaszországba helyeztetett át. Helyét Glázer foglalta el. De ez sem volt jobb elődjénél.

Pétervárad őrsége tartózkodóan nézte az események folyását. Nem volt ellenségünk, de barátunk sem. Ez főkép Blageovich Imre altábornagynak köszönhető, aki mint Tótország és a Szerémség főhadparancsnoka, itt, Péterváradon székelt. A vár parancsnokságát Hentzy Henrik tábornok vitte.

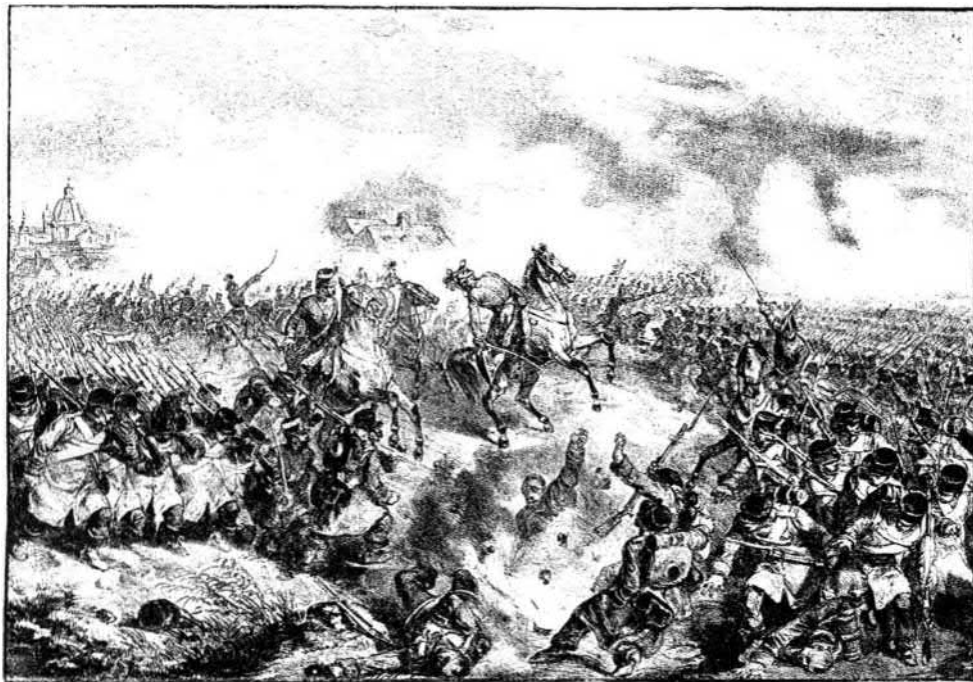
Midőn Beöthy Ödön kormánybiztos közölte Blagovichsal Kossuth fölhívását, ez így válaszolt:

— Az én állásom a magyar alkotmány nyal szemben igen nehéz. Előbbi állásommal tökéletesen meg voltam elégedve, de boldognak érzem magamat, hogy őfelsége a magyar minisztérium kívánságához képest Péterváradra tett át. Hogy a magyar alkotmányhoz ragaszkodom, azt én mindig bebizonyítottam, mert Magyarországot mindenekfelett szeretem és tisztetem. De mint katonának kétszeres kötelességem őfelsége parancsait teljesíteni. Ő felsége október 3-iki mánifesztuma mégis lesújtó hatású a magyar alkotmányra. Kossuth túlhajtotta a dolgokat.

Így aggodalmaskodott Blageovich. De azért a háromszínű lobo-gót mégis kitűzette a vár bástyatornyára. Ezen intézkedését az egész őrség meglelégedéssel fogadta, csak a parancsnok: Hentzy arcza komorult el. Hentzyről, ki pedig Debreczenben született, köztudomású volt, hogy ellenséges indulattal viseltetik ügyünk iránt. S hogy Pétervárad eddigelé nem jutott osztrák kézre, bizony nem rajta múlt. Ellenszenvének csakhamar kézzelfogható tanújelét adta. Október 18-án a vár alatt táborozó népfelkelők fáklyás-zenét akartak adni Blageovichnak. A menet alkonyaikor harsogó zeneszóval el is indult a várba. A szokatlan

zajra Hentzy kisiet, s mikor azt veszi észre, hogy a tisztelgők csoportja magyarokból áll, legott kiadja a rendeletet a várkapu elzárására. Erre rendkívül izgalmas jelenet támad. Az őrség ellenszegül a parancsnak, Hentzy fenyegetőzni kezd, ami még nagyobb daczra ingerli a magyarokkal rokonszenvező Don-Migueléket. S ha néhány hazafias érzelmű tiszt idejekorán közbe nem lép, a parancsnok ur pórul jár.

Hentzy, Beöthy Ödön kormánybiztos kívánságára még aznap elmozdított állásától, s őrizet alá helyeztetett. Innen csakhamar Budapestre szállították, hogy a haditörvényszék előtt adjon számot hűtlenségé-

Részlet az 1849. ápril 10-iki váci csatából. — (Egykorú kép.)

ről. Az eljárás folyamán Hentzy közvetlenül Kossuth Lajoshoz, mint a honvédelmi bizottmány elnökéhez fordult kegyelemért. Hentzynek erről a látogatásáról érdekesen emlékezik meg maga Kossuth egyik levelében:

. . . „Hentzy, — úgymond Kossuth, — nyílt ajtók mellett, sokaknak szemeláttára, osztrák tábornoki egyenruhája teljes díszében térdreborult lábaim előtt, esdekelve, hogy vegyem oltalmam alá családját, s hűségeseznek vallva magát a magyar haza iránt, kért: nyújtsak neki alkalmat hasznos szolgálatot tenni a hazának. Siettem őt felemelni az arezo-

mát pirító helyzetből, a kért oltalmat megadtam, a kívánt alkalmat kiszolgáltattam“ . . .

Hentzy, Kossuth közbenjárása folytán, megszabadult a súlyosabb büntetéstől, de felügyelet alatt maradt. Itt élt a fogoly-tábornok elég kényelemben. A kormány azonban, midőn Debreczenbe kellett menekülnünk, a nagy zűrzavar közepeit Budapesten felejté. Windischgrätz persze, mihelyest a fővárosba nyomult, azonnal szabadon ereszté, s a budai vár parancsnokságát bizta reá. És Hentzy, — mint Kossuth fentebb említett levelében beszéli, — a magyar kormány elnézését azzal viszonzta, „hogy védőjévé szegődött Budavárának az osztrák császár szolgálatában a magyar nemzet ellen, megbombáztatta Magyarország nyílt fővárosát, légbe akarta röpíttetni a Duna hidját; megtagadta Budavár átadását törvényes urának: a magyar nemzetnek. Küzdött ellene, vitézül védte a gaz ügyet és sok vitéz magyarnak vérént ontotta, ami magának is életébe került.“

A *budai vár* tehát csakis Windischgrätz bevonulása után került osztrák kézre.

Munkács kis vára, hol Laube Ferencz őrnagy volt a parancsnok, Szintay kormánybiztos által jutott birtokunkba. Laube megmaradt hellén.

Erdély két legjelentősebb vára: *Déva* és *Gyulafehérvár* csaknem a harcz egész folyama alatt az ellenség támaszául szolgált. Déván Zách László császári lovaskapitány; Gyulafehérvárott pedig előbb Horák Ferencz vezérőrnagy, majd August István tábornok volt a parancsnok. A két vár főképp az oláh népfelkelés szervezetével és támogatásával csinált tömérdek kellemetlenséget a magyar csapatoknak.

E közben serényen folyt a csapatszervezés is. Kossuth indítványára kimondta az országgyűlés, hogy a hadsereg most már egészen nemzeti lábra állíttassék; a csapatok zászlója, tisztii öves a csákó rózsája a trikolór színeit viselje, s a katonaság tegyen esküt az alkotmányra. Az esküforma a következőleg hangzott:

Esküszöm az élő Istenre, Magyarországnak és Magyarország alkotmányának hűséget; esküszöm, hogy az ország alkotmányát, s annak törvényes és jogszerű függetlenségét életemmel és véremmel megvédeni kész vagyok; nemzeti zászlómat soha el nem hagyom, s a magyar országgyűlésnek s az általa megbízott vagy megbízandó kormánynak és ennek útján kinevezett törvényes előljáróimnak engedelmeskedvén, kötelességemet mindenki ellen, kit az országgyűlés a haza ellenségének tekint, és általánvéve mindig pontosan, becsületesen és híven teljesítendem. Isten engem úgy segéljen!

A tisztiek, az eskü mellett még egy külön nyilatkozatot is írtak alá, hűséget fogadván a magyar nemzet alkotmányos szabadságának és

törvényszerű függetlenségének. A nyilatkozat, — a mely épp úgy, mint az esküforma, immár egyetlen szóval sem emlékezik meg az uralkodóról,— ekként szolt:

Nyilatkozat.

Alólirott a magyar alkotmányra letett hűségi eskümnél fogva és becsületemre fogadom, hogy Magyarországnak mindig híve leszek. A magyar nemzet törvényes függetlenségét, országos önállását, alkotmányát és alkotmányos szabadságát akárki ellen életemmel, véremmel megvédeni kész vagyok; s az országgyűlésnek és az

A medgyesi csata első napja 1849. márczius 2.

általa megbízott vagy megbízandó kormánynak engedelmességet fogadva, az ország ezen kormánya által kinevezett előljáróimnak parancsolatait és szolgálati kötelességemet híven teljesítendem.

Ellenben mindenkit, kit az országgyűlés s az általa megbízott kormány az ország ellenségének tekint, én is ellenségemnek tekintendem; és senkinek, ki erre az alkotmány és országgyűlés által jogosítva nincs, különösen tehát az ausztriai kormánynak is rendelkezési hatóságát el nem ismerem. S csakis oly kormányrendeleteket tekintendek érvényesnek és kötelezőnek, melyek a magyar kormány aláírása alatt, vagy ellenjegyzése mellett keletkeztek, másokat ellenben, akárkitől eredjenek, sem el nem fogadok, sem teljesíteni nem fogok.

A zászlóaljok száma úgyszólván hétről-hétre szaporodók. Igazán, mintha földből nőtt volna a honvéd. Szeptember végén már *huszonnyolcz*, november 11-én *negyven*, november 18-án pedig nem kevesebb mint *ötvenegy* honvéd-zászlóalj alakult meg, vagy volt alakulófélben. Egy-egy zászlóaljra hat században 1200 embert számítottak. Egyszázad 160, később 200—250 főből állt.

A gyalog serezek közül tizenöt volt benn az országban, úgymint: a 2., 19., 31., 32., 33., 34., 37., 39., 48., 51., 52., 53., 60., 61. és 62. számúak. A huszár-ezredek közül pedig *tizenkettő* volt idehaza. De ezek az ezredek, úgy a gyalogságnál, mint a lovasságnál, csonkák, hézagosak valának; némelyik alig áll két-három századból.

Időközben megint több önkénytes csapat alakult. Így a *Frangepán-zászlóalj*, melynek törzsét a Ceccopieri cs. kir. gyalogezred legénysége képezte, továbbá a *Lehel-csapat* a Jászkunság harczedett vitéz népéből, s végül a *Károlyi-huszárezred*, melynek teljes felszerelését *Károlyi* István gróf, a kiváló főúr és lángelkű hazafi vállalta magára.

A magyar csapatok ruházata és felszerelése, Lengyel Sándor honvédtiszt följegyzései szerint, ilyen vala:

A honvédség.

Legénység, altisztek. A honvédzászlóaljok harezosai kávészin posztóból készült ruhát viseltek. Atillájukon elől öt sor veres zsinór futott keresztbe, makk alakba végződve. A sodrott, csavar alakú gombok színe kétféle volt: fehér, vagy sárga. Az atillán hátul veres zsinórból vitézkötés volt, még pedig kettő a két vállnál, kettő pedig lent, úgy hogy azok' egymásba futottak. Az atilla ujjain is volt vitézkötés; de csak fél, amely fölfelé haladt. A magyar nadrág világos kék posztóból készült, oldalain veres zsinórral és elől lefelé menő vitézkötéssel. Világoskék posztó volt köpenyegük is; csákójuk és sapkájuk pedig fekete. A lábbelijük: bakkancs.

Az altisztek ruházata. Az őrvezető csákóján ujjnyi szélességű nemzetiszinű zsinór futott keresztül s az atillán a nyaknál egy keskeny veres posztó stráf, a tizedesnek két stráfja volt, az őrmesternek pedig három. A honvédzászlóaljnál szakaszvezető nem létezett. Ezenkívül a tizedesnek és az őrmesternek kardja is volt, még pedig bőrtokos, nemzeti színű kardbojttal.

A harcosok fegyverzete eleintén nagyon kezdetleges volt. A szabadságharcz kitörésekor a honvédek legnagyobb része hosszú rúdra erősített, kiegyenesedett nyakú kaszával vagy lándzsával ment a csatamezőre, mert az úgynevezett czinderes puska ugyancsak ritkaság volt akkortájt, s kovás-fegyvert is alig lehetett szerezni. A lándzsák egyik fele bárd, másik fele sas-orr alakú volt, felülete pedig hegyes és kereszt alakot képezett. Ezek a lándzsák csak a híres szolnoki ütközet után tűntek el, a honvédek az ütközet alatt kicserélték az ellenség czinderes puskáival.

Magyar huszárcsákó.

Az alsóbrangú tiszték. A hadnagy, főhadnagy és százados a közharczosokéhoz hasonlószínű posztóból készült atillát viselt, s a zsinórzat is ugyanaz volt, csakhogy veresbe tört aranyból. Hasonló színű és zsinórzatu volt fekete báránybőr prémes téli mentéjük is, melyet gombkötő által készített nyakkörítő is díszített. Nadrágjuk szürke doszkin, oldalain veres posztóból bevarrt sávval. Az atilla gombjait, aki tehette, aranyból csináltatta. Lábbelijük pedig csizma volt. Jelvényeik is azonosak voltak az altisztekéhez. A hadnagnak egy, a főhadnagnak kettő, a századosnak pedig három aranypiros szélű stráf volt a gallérján.

Kardbojtjuk: veres sodrott selyem sodrott aranszálakkal körítve. A kardszj veresbe tört aranszálakkal volt kivarrrva. A szolgálati dísz-öv nemzetiszínű nagy két bojtjal s olyan nagyságú volt éppen, mint a császáriaké.

A törzstisztek. Az őrnagy gallérját nyolcz centiméter hosszúságban arany hajtóka futotta körül. Az alezredes hasonló hajtókát viselt, de azt alól ujjnyi szélességű sáv is övezte. Az ezredes arany gallérjából fent pedig alig látszott ki valami. Atillájuk ujját három ujjnyi szélességű sáv díszítette. Nadrágjuk, kardbojtjuk, kardszjuk, szolgálati övül^ és zsinórzatuk tökéletesen azonos volt az alantas tisztekével.

A tábornoki-kar. A vezérkari őrnagy tiszta arany gallért viselt s nadrágján veres stráf volt. A hadtestparancsnok még balválláról jobb felé vonuló tenyérynai széles nemzeti színű díszszalagot is hordott, a főhadparancsnoknak is ugyanilyen szalagja volt, de azon bojt is csüggött.

A táboritiszteket külömben csakis gallérjukról lehetett megismerni, mert legtöbbje rangjához illő ruházatát nem volt képes elkészíttetni.

A mérnök-kar. Rövid kávászin posztó dolmány, úgy zsinórozva és gombozva, mint a honvéd alantas tiszteké. Veres bársony gallér, azon arany sáv. Kossuth-kalap.

Az önkéntes gyalog-csapatok.

Az aradi-csapat. Világos, kék atilla, nadrág veres zsinórral. Kerek kalap, hosszan lobogó veres pántlikával. Szürke posztó köpenyeg. Bakancs. Rendes fegyver.

A Hunyadi-csapat. Hamuszínű atilla, kék magyar nadrág veres zsinórral. Szürke köpenyeg. Fekete szalagos kalap.

A Zrinyi-csapat. Zöld atilla, kék nadrág veres zsinórral. Pörge kalap szalag nélkül. Köpenyeg szürke. Veres hajtókájuk is volt a zsinóron kívül. Vadász-fegyver.

A tiroli vadász-csapat. Fekete, testhez álló kurta kabát; pantalló nadrág, tiroli kalap tollal, szürke köpenyeg, kamásli, vadász-fegyver.

A német légió. Világos szürke vadászkabát zöld hajtókával. Lengyel nadrág, csizma. Vadász-kalap tollal. Szürke posztó köpenyeg. Vadász-fegyver.

A halálfejes légió. Fekete posztó atilla, sötétkék nadrág fekete zsinórral. Fekete kalap, alul két egymásba tett kéz felett halálfej. A gallér is halálfejes. Szürke posztó köpenyeg. Rendes fegyver.

A *Rákóczi-csapat*. Szürke posztó, mákszínű atilla veres hajtóka-val és zsinórral. Veres zsinóros kék nadrág. Szürke köpenyeg. Széles karimájú kalap. Fegyverzet rendes.

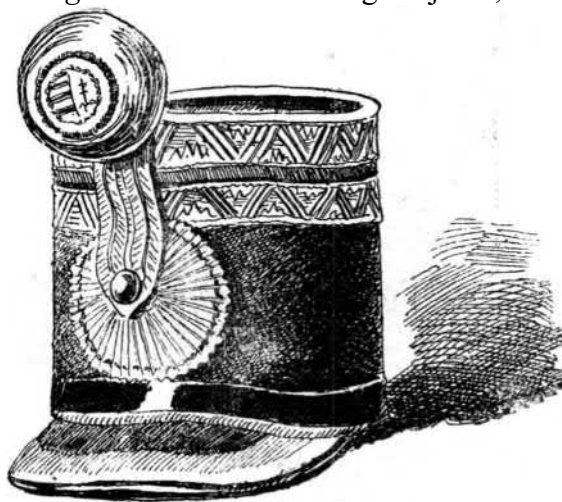
A *komáromi szabad-csapat*. Fehér ing és gatyá. Kék mellény apró gombbal. Sötétkék ujjas gömbölyű gombokkal. Széles karimájú kalap, hosszan lobogó veres szalaggal. Köpenyegük nem volt. Honvéd fegyver.

A cs. kir. magyar seregzredek ruházata.

A *2-ik Latour-szred*. Világos sárga hajtóka, sárga gomb.

A *19-ik Hesszenhomburgi-ezred*. Világos-kék hajtóka, fehér gomb.

A *31-ik Leiningen-ezred*. Narancs-sárga hajtóka, fehér gomb.

Honvédtiszt csákója.

A *32-ik Eszte-ezred*. Világos kék hajtóka, sárga gomb.

A *33-ik Gyulay-ezred*. Sötétkék hajtóka, sárga gomb.

A *34-ik Porosz főherczeg-ezred*. Sötét-zöld hajtóka, sárga gomb.

A *36-ik ezred*. Veres hajtóka, sárga gomb.

A *37-ik Máriássy-ezred*. Megyszin hajtóka, sárga gombbal.

A *38-ik Molináry-ezred*. Sötétkék hajtóka, fehér gomb.

A *39-ik Dom Miguel-ezred*. Veres hajtóka, fehér frak fehér gombbal, kék magyar nadrág sárga-fekete zsinórral, szürke posztó köpenyeg, fekete-sárga zsinóros csákó, fehér szíj, czinderes fegyver. A legénység a frakkot nem szerette viselni s azért később dolmányt csináltak belőle

úgy, hogy a két farkát egyszerűen levágták. Később a fegyverszijjakat is befestették feketére.

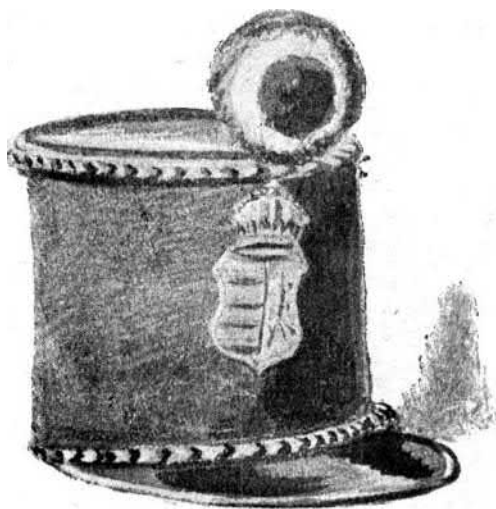
A 48-ik *Golner-ezred*. Sötét-kék hajtóka, fehér gomb.

A *Turszky-ezred*. Világos zöld hajtóka, sárga gomb.

Az 52-ik *Ferencz Károly-ezred*. Meggyveres hajtóka, fehér gomb.

A 60-ik *Waza-ezred*. Sötét-zöld hajtóka, fehér gomb.

A 62-ik *ezred*. Sárga hajtóka, fehér gomb.

Közönséges honvédcsapó.

Az olasz cs. kir. serezek.

A 15-ik *Zanini-ezred*. Büdösköszín hajtóka, fehér gomb.

A 23-ik *Ceccopieri-ezred*. Rózsaszínű veres hajtóka, sárga gomb.

A huszárság felszerelése.

Császár-husárok. Sötétkék dolmány, mente és magyar nadrág sárga-fekete zsinórral. Sárga gomb. Fekete csákó. Fehér köpenyeg. Nyereg és veres posztóból izzasztó V. F. jellel.

Hannover huszár-ezred. Világoskék dolmány, mente és nadrág sárgafekete zsinórral. Veres csákó. Fehér köpenyeg, fehér gomb. Nyereg és nyeregtakaró.

Ferdinánd huszár-ezred. Ruházata tökéletesen azonos a hannoveri husárokéval, csak hogy sárga gombot viseltek.

Sándor huszár-ezred. Zöld posztó dolmány és mente sárga zsi-

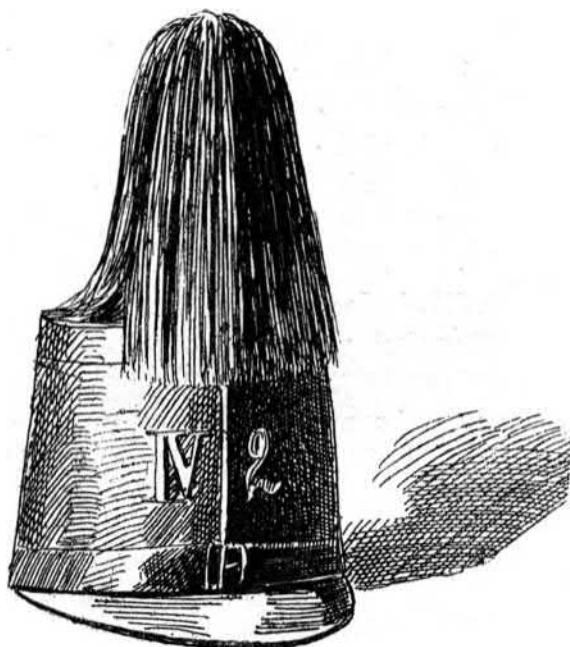
norral. Veres nadrág. Búzavirág színű csákó. Fehér gomb. Fehér köpenyeg.

Radeczky huszár-ezred. Sötétkék dolmány, mente és nadrág, sárga zsinórral. Veres csákó. Sárga gomb. Fehér köpenyeg.

Koburg huszár-ezred. Zöld dolmány és mente, veres nadrág sárga zsinórral. Veres csákó. Sárga gomb.

Princz von Preisz huszár-ezred. Sötétkék mente, dolmány és nadrág sárga zsinórral. Fekete csákó. Fehér gomb. Fehér köpenyeg.

Vilmos huszár-ezred. Világoskék mente, dolmány és nadrág sárga zsinórral. Zöld csákó. Sárga gomb. Fehér köpenyeg.

Magyar tűzércsákó.

Miklós huszár-ezred. Zöld dolmány és mente, veres nadrág sárga zsinórral. Fekete csákó. Sárga gomb. Fehér köpeny.

Württemberg-huszárok. Sötétkék dolmány, mente és nadrág sárga zsinórral. Fekete csákó. Fehér köpeny. Sárga gomb.

Nádor (Palatinus) huszárok. Világoskék ruha sárga zsinórral. Fehér csákó, Sárga gomb. Fehér köpeny.

Székely-huszárok. Világoskék ruha sárga zsinórral. Fekete csákó. Fehér köpeny. Fehér gomb.

E huszárcsapatok fegyverzete: tarsolyból, kardból, karabélyból és két pisztolyból állt.

Az önkénytes lovas-csapatok.

Hunyady-huszárok. Sötétkék dolmány gömbölyű apró gombokkal; fekete zsinóros mente és nadrág. Kalap. Szürke köpenyeg, két oldalt gomboló. Szürke posztó lovaglónadrág. Nyilvános megjelenésnél sötétkék ing és gaty a nadrág felett. Kard, két pisztoly, karikás ostor, végén ólom-, vagy más gombbal.

Károlyi-huszárok. Sötétkék atilla, mente, nadrág veres zsinórral. Kalap. Szürke posztó köpenyeg. Szürke posztó lovagló nadrág. Sárga gomb. Kard, karabély, két pisztoly.

Lehel (Jászkun)-huszárok. Világoskék atilla, mente, nadrág nemzeti zsinórral. Zöld csákó. Sárga gomb. Szürke lovaglónadrág és köpenyeg. Kard, karabély, két pisztoly.

Bocskai (hajdú) huszárok. Világos kék atilla, mente, nadrág fehér zsinórral. Szürke köpeny és lovagló nadrág. Kalap. Fehér gomb. Kard, karabély és két pisztoly.

Atilla-huszárok. Kávészín posztó atilla. Zöld mente, veres zsinórral. Világos kék nadrág. Pörge kalap. Szürke posztó köpeny. Kard, karabély és két pisztoly.

Rózsa Sándor szabad csapata. Sötétkék posztóból rövid dolmány, fehér gombokkal. Fehér szűr. Fekete pörge kalap. Sötétkék vászongatya és ing. Kard, két pisztoly; ezenfölül karikás, végén ólomgombbal.

Lengyel ulánosok önkénytes csapatja. Rövid lengyelke fehér posztóból. Ugyanilyen mente veres gallérral és zsinórzattal a mellen. Zöldkék, szürke pantalló, oldalán két ujjnyi veres stráf. Fehér köpeny. Vereskék, fekete báránybőr prémes négyszögletű sapka. A dzsidás kék-fehér zászlóval. Kard és pisztoly.

Olasz kúrazérok önkénytes csapatja. Szürke posztó-atilla, mente prémmel. Világos kék pantalló veres zsinórral. Réztaraju sisak, mint a németeknél, magyar czimerrel. Fehér köpenyeg. Sárga gomb. Kard, két pisztoly.

Komáromi csikós csapat. Fehér lobogós ing és gaty a. Sötétkék posztóból sűrű gombos dolmány. Ugyanilyen színű parasztos felöltő. Széles karimájú kalap, hosszan lobogó veres szalaggal. Fehér szűr. Kard, két pisztoly; aztán karikás, a végén gombbal.

A nyeregtakarón valamennyi újonnan alakult lovas csapatnál a magyar czimer diszlett. Tarsolyuk nem volt.

Tüzérség.

A tüzérségnek kávészin atillája volt, világoskék nadrág veres zsinórral, fekete csákó lószőr-forgóval, szürke posztó-köpenyeg és kard.

Hidászok, utászok.

Világos kék posztó-atilla, veres zsinóros magyar nadrág, simléderes sapka, szürke posztó-köpenyeg. Kardforma bárd elől éllel, hátul fűrészszel.

A bécsi nemzetőrség csákója.

Egészségügyi csapatok.

Sötétzöld posztó-kabát veres gallérral, ugyanilyen posztónadrág veres zsinórral, és sapka alól ujjnyi széles veres posztóval körítve. Bőrhüvelyű kard.

A zenekarok.

Világoskék atilla, veres magyar nadrág fehér zsinórral, a lábszáraknál öt-öt sor gombbal, elől vitézkötéssel; veres sapka fehér zsinórral; fehérrojtú czipő.

E helyütt említjük meg, hogy a *veres sipkásoknak* nem volt csákójuk; a hős fiúk rettentetlen bátorságuk elismerésül bárhol *veres sipkában* jelenhettek meg.

A *65-ik honvéd-zászlóalj* pedig, amely a szolnoki csatában a német vadászokat pusztá kaszával semmisítette meg, vitézségeért *fehér, tollat* kapott a csákójára.

Amint ezekből a följegyzésekből is látható, a magyar hadsereg, kivált kezdetben, ugyancsak tarka képet nyújtott. Volt abban német, olasz, lengyel, tirol; régi reguláris katona és újoncz honvéd; önkénytes, guerilla, nemzetőr, népfölkelő stb. S a hány, fölszerelésre, vezényszóra, igazgatásra egymástól mind különböző. Laza tömeg, minden egység nélkül.

A honvédelmi bizottmány sietősen intézkedett, hogy e szertezilált csapatok lehetőleg egy szerves egészszé tömöríttessenek. Mindenekelőtt kimondá, hogy *a seregredek és honvédzászlóaljak közt eddig fennálló különbség egyszersmind cukorra megszűnik*. Egyenlő katona: magyar honvéd mindegyik. Aztán elrendelte, hogy „mindazon seregek, katonai testületek, vagy szakok, melyek ez ideig nem egyedül csak a magyar minisztérium által vették rendeleteiket, hasonló nevű honvédseregekké, vagy testületekké alakíttassanak át;’ a katonai igazgatás egysége a sereg minden ágára kiterjesztendő; az eddig kétfelé vezetett levelezés ugyanazon egy folyószámmal vezettség; a seregredek neve és az ezredtulajdonosok kiváltsága eltöröltetik.“

Ezzel az intézkedéssel a seregredek végleg a honvédség keretébe illesztettek. A legtöbb ezred megtartotta eddigi fölszerelését, sőt olyik még a zászlóját is (csak a szallagja lett nemzetiszínű), de a bécsi hadügyminisztériumtól való függésük megszűnt.

A katonai büntető eljárás a régi maradt, illetőleg a sorkatonaságnál szokásos fegyelem átültetett a honvédséghez is. Később, november közepén Mészáros egy úgynevezett „magyar kir. legfőbb törvényszék“-et is szervezett a katonai hatóságoknál előforduló szabálytalanságok, vétések stb. elbírálására.

Egyben szabályoztatott a csapattisztek díjazása is.

A tiszti fizetés a háború idejére ez volt:

A tábornokoknak havonként jár 560 frt. rendes díj és .340 frt. vendégpénz, összesen tehát 1000 frt; egy egész évre 12,000 forint.

A többi tiszt fizetése, a tüzérségnél, lovasságnál és a gyalogságnál egyformán, három fokozatra osztott; még pedig:

		Havi fizetés.	
<i>Ezred</i>	420 frt.	— II. 250	frt. — III. 250 frt.
<i>Alezredes- I.</i>	250 „	II. 184	HI. 184
<i>Őrnagy: I.</i>	195 „	- II. 150	„ - III. 150
<i>Százados: I.</i>	150 „	— II. 120	„ - m. 120
<i>Főhadnagy: I.</i>	80 „	— II. 62	„ — HI- 62
<i>Alhadnagy. I.</i>	60 „	— II. 58	„ - III. 58 w

A nemzetőrségnél csupán az őrnagy és a segédtszt húzott ren-

Osztrák tűzércsákó.

des fizetést.

A nemzetőri őrnagy havi díjja Budapesten 100 frt. volt, a vidéken pedig 91 frt.

A különféle csapatok elnevezése körül támadó zavar eloszlátása céljából a nemzetőr-tanács elnöke: Nádosy Sándor ezredes a következő figyelmeztetést bocsájtotta közre:

A fennálló nemzeti hadtestületek elnevezésének felcseréléséből, vagy hibás Írásából zavarok származhatnak, származtak is. Mindenféle félreértés mellőzése tekintetéből tehát ez a figyelmeztetés tétetik közhírré:

1. Az *állandó nemzetőrség*, vagy egyszerűen: nemzetőrséghez tartoznak a megyékben, kerületekben és városokban az 1847—48: XXII. törvényzikk értelmé-

ben alakult és a törvényhatóságok kerületében a közbátorságot fenntartó nemzetőrségi zászlóaljok.

2. A fentebbi őrseregtől önkényesen vállalkozók, vagy sorshúzás után egy, vagy más harcias vállalatra helyből kimozdítottak és hadilábra állítottak, legyenek azok zászlóaljokban, vagy kisebb-nagyobb csapatokban szervezve: *önkéntes nemzetőrségnek* nevezetnek. Míg saját törvényhatóságuk kebelében összevonva állanak, a házipénztártól, onnét kimozdítván az állandómtól húzzák díjukat.

3. *Honvédszászlóaljoknak* nevezetik a már néhány hónap előtt toborzás után három évi szolgálatra kötelezett szerződéssel felállított 12. zászlóalj, és a most négyévi szolgálati kötelezettséggel alakulandó újabb zászlóaljok.

4. Vannak ezenkívül még több nagyobb és kisebb, hosszabb, vagy rövidebb szolgálatra összevont csapatok, melyek alakuláskor saját neveket, mint Hunyadvadászok, Lopretti-lovasok stb. vesznek fel. *Ezek szabadcsapatok.*

5. A *népfelkeléshez* számítandók mindazon nagyobb vagy kisebb csapatok, melyek a mostani ellenséges inváziónál rövid időre rögtön apró harcban az ellenség nyugtalanító sára fegyvert ragadtak és csatára készen saját ruházatokban és fegyverükkel kiállanak.

A *táborkar* szervezése szintén erre az időre esik. A táborkar főnökeül *Vetter* Antal tábornokot nevezte ki a honvédelmi bizottmány. Doggenfeldi *Vetter* Antal (szül. 1815., † 1882) nagyfontosságú szerepet játszott szabadságharcunkban. Vetter a Máriássy-ezredből, hol alezredes volt, jött át a honvédséghez, s mint tudjuk, mindjárt tevékeny részt is vett Perlász ostrománál. Október közepén Kiss Ernő utódjaként a délvidéki sereg parancsnoksága bízott reá. Innen került a fővárosba, hogy a táborkar élére álljon. Deczember derekától Arad ostromát igazgatta, majd pedig a Schlick ellen induló Mészáros helyettese gyanánt a hadügyminiszterum vezetését vette át. 1849 tavaszán az egész magyar hadsereg fővezéréül neveztetett ki, de súlyos betegsége miatt immár nem vehetett részt az általa kidolgozott hadjárat-terv keresztülvitelében. Fölgyógyulván, június vége felé a déli hadsereg vezérletét vette át. A világosi fegyverletétel után egy ideig itt bujdoklott az országban, s csak 1850. tavaszán menekült ki Angliába. Később Franciaországba költözött, majd Olaszországba ment, ahol III. Napóleon a magyar légió főfelügyelőjéül őt szemelte ki. A villafrankai békekötés után, reményeiben csalódva Svájc égbenyúló hegyei közt keresett kenyeret és vigaszt. Itt találta a 67-iki kiegyezés híre, s legott ő is hazajött. Hosszabb ideig Pozsonyban lakott, majd Budapestre költözött. Meghalt 1882. június 26-án 78 éves korában. Vetter, — mint Gellich írja, — becsületes jellemű ember, alaposan képzett jó vezér, szigorú főnök és

barátságos bajtársa volt. Egy másik kortársa pedig ekként jellemzi: „Ritka jó stratég, tervekészítő mondhatni sok tekintetben a legjobb vala. De midőn a dolog kivitelre került, ő ott mitsem ért. Oly embereknek kellett mellette lenni, a minő a vasakaratu Guyon. Különben hiú, a katonai becsületre sokat adó, s a magyar ügühöz testtel-lélekkel ragaszkodó.“

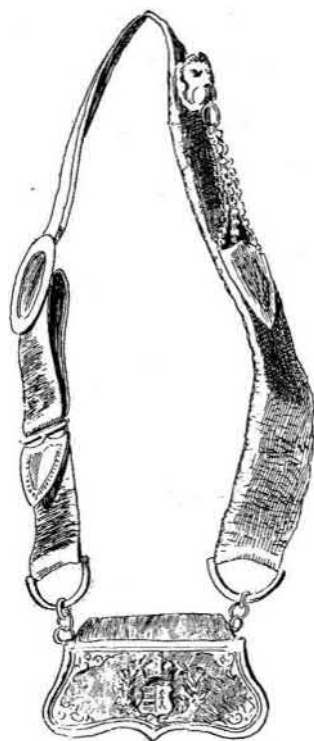
A táborkar szervezésével egyidejűleg a műszaki-csapatok alakítása is megkezdődött. November közepén két honvéd utász-zászlóalj állítatott fel; az egyik (I-ső számú) Budapesten Szotzfried őrnagy vezetése alatt, a másik pedig (a II-ik számú) Pozsonyban Kazinczy Lajos parancsnoksága mellett.

Majd a tüzérség továbbfejlesztésére került a sor. Csakhogy nehezen ment a dolog. Ágyú még akadt volna, de hiányzott a megfelelő legénység. Pedig *Lukács* Dénes ezredes, a begyakorlás könnyítése céljából, még külön tankönyvet is csinált tüzérújonczok számára.

A veszélylyel együttesen nőtt a nemzet legendaszerű áldozatkészsége is. A lelkesedés áradata, mint a villanydelejes folyam, újra meg újra végighömpölygött az ország téerein. Fölösleges volt immár az ösztökélő szózat: önkényt, csupán szive sugallatát követve, harczikedvvel sietett mindenki a Szűzmáriás zászlók alá. Még *Petőfi* is elbúcsúzott ifjú szép hitvesétől, hogy karddal védje a hazát. A költő a 28-ik honvédzászlóalj keretébe lépett, ahol katonai képzettségéért azonnal századosi rangra emeltetett.

Jutott tehát ember csaknem fölös számmal minden fegyvernemre. Jutott az ütegekhez is, ahová főkép a diákság tódult. S ezek az élesszemű, fürgé és vidám gyerkőczök csakhamar bámulatraméltó ügyességre tettek szert. Csaknem játszva tanulták el az ágyuk kezelésének csinját-bínját. Irányzások oly szabályszerű, lövésük oly biztos vala, hogy maga az ellenfél is bámulattal hajolt meg előttük. Sőt sokáig azt hitte, hogy francia és porosz tüzérek működnek agyúink mellett.

A schwechati mérközésnél már kiadatott a parancs a visszavonu-

Huszártarsoly.

lásra. Az összes ágyúk elnémulnak, csak a IV-ik, később VIII-ik üteg 6-os számú ágyúja, melyet hat czingár diák kezel, szórja még a halált. De végre ennek is mozdulnia kell; a lovak nyugtalanul, prüszkölve várják az indítást.

— Siessünk! . . . Mozdonyra! Mozdonyra! — kiáltja Már István tüzmaster.

— Hagyj még egyet lőni Pista, — rimánkodik Veres Jancsi, egy tizenhatéves fiú.

— Nem szabad, sietnünk kell, nyakunkon az ellenség.

— Csak egyetlen egyet, bizony isten *adok egy kiflit*.

És Már Pista, aki maga is csak 17 éves legényke, nyilván a sütemény kedvéért, elvégre is enged az unszolásnak.

Az ágyú, mintegy búcsúzóul, még egyszer elbődül, s röppenő golyója végig szánt az osztrákok sűrű tömegén. Mindez egy pillanat műve. Aztán egy-kettő, a lovak közzé csördítve, menekülnek ők is tovább.

A bodrog-kereszturi ütközetben az egyik ütegnél szétroncsolt testtel egy tizenöt éves ifjú hever. Még él, de beesett halovány arcára már rányomta hideg kezét a halál.

Schulcz Bódog részvétellel hajol a haldoklóhoz, hogy vigasztalja.

— Bácsi! — szólal meg a kis tüzér, — talált-e az ágyúm?

— Talált gyermekem, pompásan talált, — feleli reszketeg hangon a vén katona, — öt németnek oltotta ki az életét.

— Akkor meghalhatok! — suttogja a hős gyermek.

És mintha csak édes álomra szenderülne: nyugodtan hunyja le szemét, s néhány percz múlva megszűn élni. Arczán még a halál után is ott dereng a megelégedés égi mosolya.

Bemnek volt egy *tizennégy* éves tüzére. Rendkívül eszes, bátor székelgyerek. Gál Laczinak hívták.

A hú, valahányszor ágyúja („*édes apám*“-nak hívta) talált, valószínű örömujjongásban tört ki.

— Megint jól viselted magadat édes apám! — kiáltotta nevetve, s tapsolt mint a gyermek, mikor új játékot kap.

A piskii csata fürgetegében veszedelemben került a hú is, az ágyú is. Ellenség lepte meg.

— Nem, ... nem engedem az *édes apámat!*—kiáltotta könybe-fuló hangon Gál Laczi.

Egy szökenéssel az ágyúra borul, s mintha csakugyan szerető szü-
léje forogna veszedelemben, átfogja a azt ölelő karjaival. S ott hal meg „édes

apja“, az öreg ágyú védelmében. Ilyen volt a szabadságharcz magyar tüzérsége.

A jó egészségügyi szolgálat, mint tudjuk, egyik legfontosabb kelleke a hadviselésnek. Ez pedig nagyon kezdetleges volt csapatainknál. A sebesült harcosok alig részesültek némi ápolásban.

Ezen a bajon is segített a honvédelmi bizottmány, *Stáhly* Ignác főtorzsorvos vezetése alatt egy külön tábori orvos- és gyógyszerész-kart

Rózsa Sándor.

szervezett. Ezenfelül az egyetemen ingyenes fölolvasások voltak a betegápolásból. A tanfolyamra minden honvédzászlóalj egy-egy embert küldött.

Kossuth egyúttal lépéseket tett, hogy Budapesten a harczt rokkantjai számára országos menedékház állíttassák. Erre vonatkozó rendeleté imígy hangzik:

A haza ügyét igazgató honvédelmi bizottmány nem ismer szentebb és egyszerűsre kellemesebb kötelességet, mint az annyi gyalázatossággal megtámadott haza szabadságáért megbénított harcosok nyugalma és gondtalan jövőjének biztosítását.

Mély felindulással tudta meg tehát a hazai kormány, hogy a haza ily érdemteljes fiai a szabadságháborúban kapott sebeik következtében munkaképtelenné lettek, és felgyógyulásuk után imitt-amott a kórházakból elbocsájtattak anélkül, hogy elegendőképp gondoskodva lett volna róluk.

A honvédelmi bizottmány tehát elrendelte, hogy *a hazáért folyó harcban súlyosan megsebesült, megbénult és további katonai szolgálatra nem alkalmas harcosok számára Pesten intézet alapíttassék, melyben azok, akiknek nem lehet polgári hivatal, vagy szolgálat által állást biztosítani, ne úgy mint eddig, nyomorúságos életet vigyenek, hanem minden megélhetési gondtól mentek legyenek.*

Azoknak, kik megbénított tagjaik, vagy sebeik mellett hivatalra, vagy szolgálatra képesek, jövőjük ily módon fog biztosíttatni.

De mihelyt nemzetünk a szabadság és a függetlenségért vívott igazságos harca isten segedelmével be lesz végezve és azon hősök száma tudva lesz, kik az ellátás szent kötelességét a nemzettől igénybe vehetik: azok *jövőjének biztosítása részben földbirtok adományozása által fog történni.*

E rendelet folytán tehát a nemzeti hadsereg minden parancsnokának és a tábori kórházak igazgatóinak szigorúan meghagyatik, hogy fölgyógyulás után a kórházakból elbocsájtott és további hadiszolgálatra alkalmas katonát, — tiszteket, avagy közvitéseket — kellőleg ellátva Pestre küldjék és a kormánynál előmutatandó bizonyítványokkal lássák el.

Ugyanez hagyatik meg minden törvényhatóságnak és tisztviselőnek azon megsebesült harcosokra nézve, kik eddigelé ellátás nélkül bocsájtattak haza, hogy azokat Pestre utasítsák és résztvegyenek a rólok való gondoskodás szent kötelességében. E rendelet teljesítésére nézve az illetők a legszigorúbban felelősekké tétetnek.

Pesten, 1848. november 19-én.

A honvédelmi bizottmány nevében:

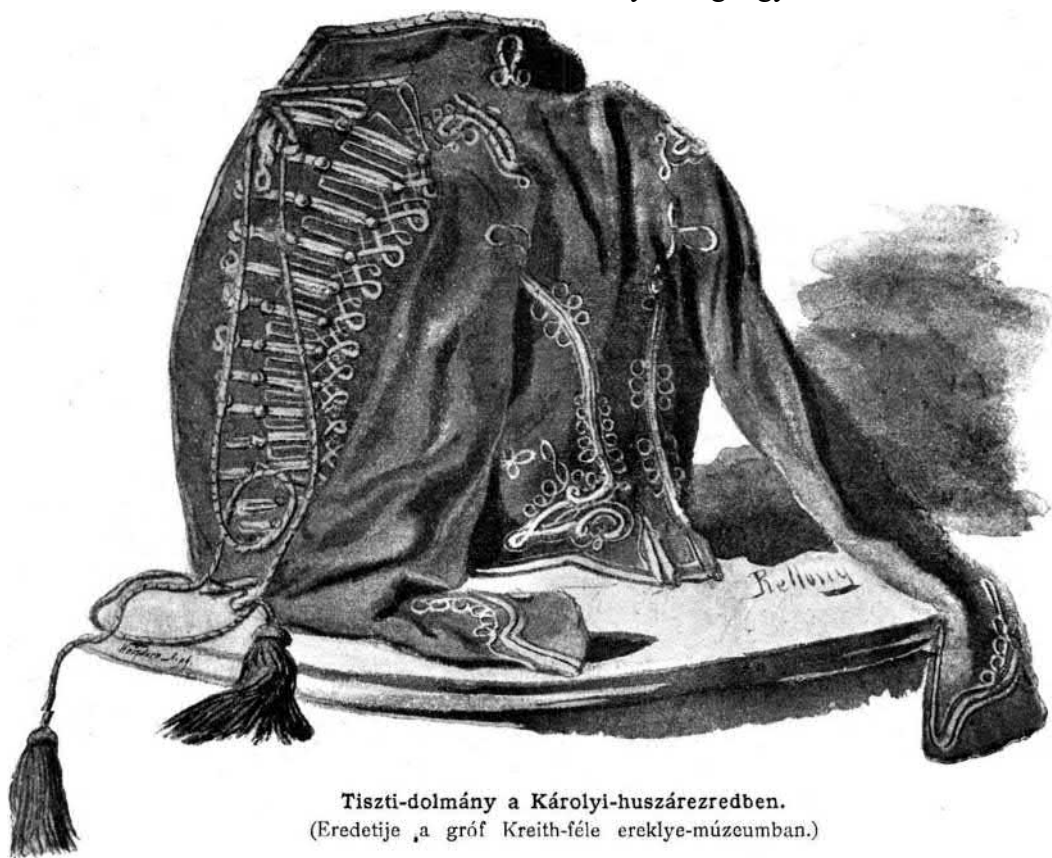
Kossuth Lajos.

Hozzáértő képzett tisztekben, kivált eleinte nagy volt a hiány. Épp ezért az egyetemen a haditudományokból külön tanfolyam szerveztetek. A tanárok, ideiglenes minőségben, ezek voltak: *Szotzfried* Nándor őrnagy az utász-szolgálatból, *Bognár* György főhadnagy az elemi harczászatból, *Hartmann* József százados a katonai szolgálatból, *Vasvári* Pál a hadtörténelemből, *Friedrich* János a vívásban, s *Glambey* a rajzban.

A tábori gyógykovácsok képzésére pedig ugyancsak az egyetemen egy új tanszék nyílt meg. A tanszékre *Szabó* Alajos orvostudort nevezte ki a kormány.

Az egyetemi tanfolyam elegendő volt a katonai előismeretek megszerzésére, de vajmi kevés arra, hogy valaki mint tiszt is megállhassa helyét. Pedig a tanfolyam csaknem valamennyi hallgatója, minden átmenet nélkül, egyszerre tiszt akart lenni. De a vidék fiatalsága közt is, — ami katonánál menthető, — nagy volt a vágy a tisztibojt után. Igen sokan azzal a kikötéssel ajánlották fel a hazának karjukat, ha egyenesen tisztnek neveztetnek ki.

Mészáros, a honvédelmi bizottmány meghagyásából, a tiszti elő-

Tiszti-dolmány a Károlyi-huszárezredben.
(Eredetije a gróf Kreith-féle ereklye-múzeumban.)

léptetések tárgyában elvégre is szabályrendeletet volt kénytelen kibocsájtani. A hadügyminiszter kijelenti, hogy a honvédtiszti állások ezentúl kizárólag csakis katonai szolgálatban kitűnt egyének által tölthetők be.

„Aki a hazának fegyverrel akar szolgálni, — így szól a többi közt a rendelet, — fogjon fegyvert mint közhonvéd, s érdemelje ki az előléptetést, mert tisztnek föltolni magát a férfiúi szerénységgel nem áll összhangban.“

Később, Görgei ajánlatára, a tisztvizsgát is behozta a hadügy-miniszter. Az erre vonatkozó szabályzat szerint, aki a hadseregben tiszt akar lenni, vagy az előléptetésre igénye van: egy vegyes bizottság előtt elméleti és gyakorlati vizsgálatot köteles tenni.

Ez a rendelet azonban sohasem lépett életbe. Ott volt a csatater, ahol mindenkinek tág tér nyílt hivatottságának a kimutatására. A harc növeli a katonát. S az ágyúk dörgése közt, a lelkesedés mámorában rövid idő alatt olyan buzgó és szakképzett tisztikarunk alakult, amely még az ellenfél tiszteletét is kivívta.

De a honvédelmi bizottmány még a távolabbi jövőre is gondol. Azt akarja, hogy a nemzeti hadsereg, ha Isten kedvez fegyvereinknek, ne szenvedjen többé hiányt magyar tisztekben. Intézkedett tehát, hogy a Ludovica-Akadémia, mely az udvar rideg bizalmatlansága következtében mindezideig zárva maradt, végre valahára átadassák rendeltetésének.

A „*magyar hadi főtanoda*“, — így nevezték el, — 1849. január 1-jén nyílt meg. Igazgatójául Luberth János ezredes neveztetett ki. A növendékek száma ötven volt.

Még egy czélszerű újítás történt. A nemzetőr-tanács, amelynek eddig önálló hatásköre volt, a hadügyminisztériumba olvasztatott. Emiatt aztán a hadügyminisztériumot egészen újjászervezték; még pedig a következő beosztással:

I. *Elnöki osztály*. Vezetője: *Gombos László* miniszteri tanácsos.

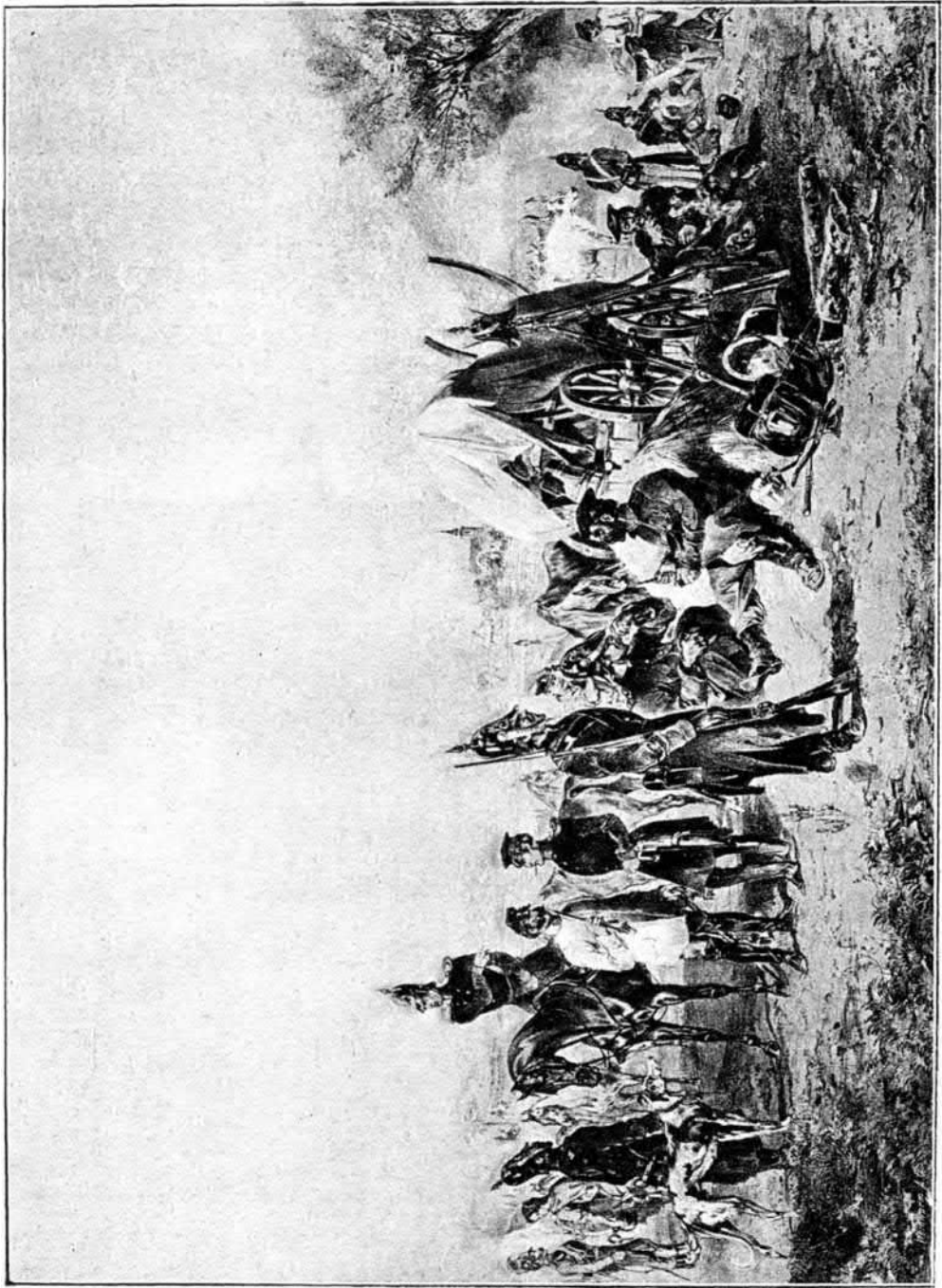
II. *Katonai osztály*. Elnöke: *Nádossy Sándor* ezredes.

Nádossy Sándor (1812—1888) a Nádor-husároktól helyeztetett át a nemzetőrtanács-hoz, a melynek Baldacci távozása után, elnöke lőn. Nádossy a honvédelem szervezése körül buzgó tevékenységet fejtett ki. A trónváltáskor azonban rajta is erőt vett a csüggedés. Deczember vége felé Bécsbe illant, ahol nagy nehezen sikerült tisztáznia magát. Egy darabig mint nyugdíjas tiszt elvonultan élt; de csakhamar ismét tényleges szolgálatba lépett, s gyorsan haladt előre. 1858-ban az uralkodó helyettes lovászmesteréül nevezte ki, később pótlovazási főfelügyelő, 1867-ben pedig vezérőrnagy lett. 1888-ban halt meg.

III. *Táborkari osztály*. Elnöke: *Vetler Antal* tábornok; helyettes: *Csermelyt Lajos*.

IV. *Tüzérségi és föl fegyverkezési osztály*. Főfelügyelő: *Lahner György* ezredes, később tábornok.

Lahner György 1795 október 6-án Beszterczebányán született. A szabadságharc Kassán érte, hol zászlóalj-parancsnok volt. Bechtold tábornokkal együtt

Orosz tábor — (Egykorú kép)

került az alvidékre, s résztvett a szerbek elleni harcokban. Október 5-én főfelügyelői minőségben a hadfelszerelés élére hívta meg a honvédelmi bizottmány. S Lahner a hivatásával járó nagyfontosságú kötelemeknek kitűnően felelt meg. Hogy a magyar hadsereg a legválságosabb időben sem szenvedett fegyverben hiányt: az legelső sorban az ő elévülhetlen érdeme. Midőn a kormány a fővárosból menekülni volt kénytelen, Lahner az egész fegyvergyárat a legapróbb részletekig bámulatos ügyességgel szállította át Nagyváradra, majd ismét Szegedre. A kormány önfeláldozó munkássága elismerésül ezredesi, majd tábornoki rangra emelte. Maga Kossuth is a legnagyobb dicséret hangján emlékezik meg róla: „Helyünket, — úgymond, — sokan betöltöttük emberségesen, de mindannyiunk közt csak három ember volt, ki helyét bámulatos sikerrel töltötte be, hogy azt hasonló sikerrel lehetetlen lett volna más által betöltetni: e három ember: *Lahner* tábornok, Lukács honvédezredes és Duschek Ferencz.“ — Lahner szomorú sorsa ismeretes. Vértanúja lőn a szent ügynek. Az aradi tizenhárom közt az ő nevét is imába foglalja a honfikegyelet.

V. *Újonczozási és pótlóvazdasi osztály.* Elnöke: *Répássy János* ezredes, később tábornok.

Répássy Mihály (1817. f 1849.) huszárezredes, majd tábornok, főkép a honvéd lovasság fejlesztése körül szerzett magának nagy érdemeket. Májusban, mint helyettes, rövid ideig a honvédelmi minisztériumot is vezette. Lelkes hazafi, bátor katoná, aki a csatásokon is kitüntető magát. Répássy szerencsésebb volt társainál. Nem érte meg a haza bukását. Néhány héttel a világosi gyásznapi előtt: 1849 július 30-án Szegeden kolerában meghalt.

VI. *Polgári és gazdasági osztály.* Elnöke: *Török Bálint gróf.*

A tisztviselői-kar maradt a régi; de szintén új beosztást nyert.

Minden intézkedés megtörtént tehát, hogy a magyar sereg kibontakozzék kezdetleges állapotából. Immár közel *százezer* emberünk állt csatákészben; mind vitéz és bátor, ki örömmel harcol-vérzik a haza jóvoltáért.

Ámde, szerfölött hiányos volt ezeknek a csapatoknak a felszerelése. Nem csoda. Hiszen csaknem puszta kézzel indultunk az élethalálharcnak. Sem ruházati kellékeink, sem puskánk, sem lőszerünk; semmi, de semmi. A szegény honvédfiúk testéről leszakadt még a fehérnemű is.

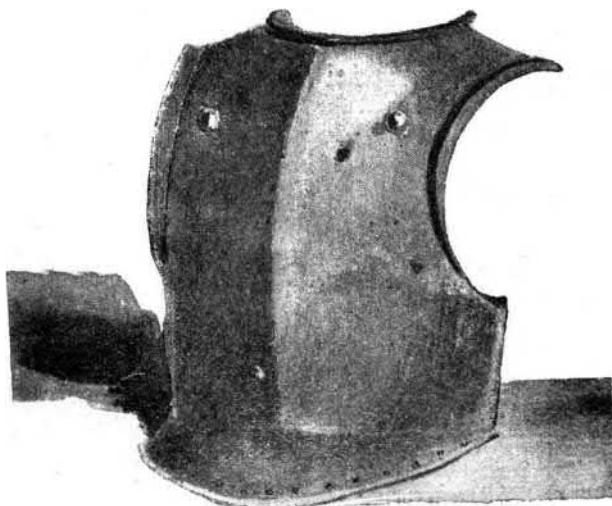
„Csaknem valamennyi önkénytes zászlóaljunk teljesen elpiszkosodott, — így panaszkodik Görgei a parendorfí táborból Kossuthnak, — mert Jellasics Székesfejervárra bevonulása óta, ahol fehérneműjüket hagyták, csak egy rendbeli fehér ruhával bírnak. Ha ezt ki akarják mosni, köpenyegüket napokon át meztelen testükön kell viselniük. Emiatt aztán a legénység közt annyira elharapózott a tetűbetegség, hogy vannak egyének, kiknek testük már telve sebekkel. Legalább még egy rendbeli fehérnemű minden embernek, célirányos elszállásolás és nyugalom az egyetlen eszköz, hogy ez utálatos és veszélyes bajon segítve legyen...”

Jogosult volt a keserű panasz. Ámde, hol vegyen a honvédelmi bizottmány oly hirtelenséggel 15—20 ezer darab inget? Ekkor Csányi László kormánybiztosnak az a jó ötlete támadt, hogy a magyar nők nagylelkűségéhez fordul, s tőlük kér a sereg számára fehérneműt. Lelkeshangu fölhívása ekként hangzik:

Magyarország nagylelkű nőihez!

A haza iránti kötelesség egyaránt éri annak fiait és leányait. Amazok fegyverre, ezek ápolásra szólítvák fel.

Legkiválóbb gondjaim és föladataim közé tartozik a Lajta melletti magyar hadsereg részére a hosszas hadjárat által elnyűtt fehérneműek ujjal pótlása. Senkit

Vasasnémet mellvértje. (Eredetije a Kreith-féle ereklyemúzeumban.)

sem talállok, kihez biztosabban fordulhatnék, mint a nők gyöngéd és hatályos segítségéhez.

Fölkérem tehát mindazokat a hölgyeket, kik a nagylelkű honleányok füzéréhez oly szívesen sorakoznak, ajándékozzanak a hadsereg szükségleteire kész fehérneműt, amennyit nélkülözhetnek, s ha kevés is az, adják mindjárt és küldjék be az illető megyei és városi hatóságához.

E fölszólításomtól sikert várok, midőn nyíltan bizonyítom, hogy a hadsereg szolgálatai és igyekezetei, amellyel magam is megyek, ezen ajándékokat megérdemlik. Biztosan remélem, hogy Pozsony és vidéke hölgyei elsőek lesznek, kik a hadsereg terhes és mégis készséges szolgálataitól a hideg esős éjekben szemmel láthatólag meggyőződhetek és egy perczig sem fogják engedni, hogy azon magyar katona, ki a nemzeti színeket viseli, szükségét szenvedjen elégséges fehérneműben, mi annyira szükséges az egészség fentartására.

Pozsony, 1848. november 11-én.

Csányi László,
királyi biztos.

Csányi segélykérő szózata nem hangzott el hatástalanul. Fölfogta és visszadobogta azt a magyar nők honszerető szíve. A szükséges fehérnemű csakhamar együtt volt.

Egyáltalán a magyar nőknek dicsőséges szerep jutott e megrázó drámában. Ok voltak a szabadságharcz őrangyalai. Mennyi sajtó sebhegedt be puha kezük gyöngéd érintésére, mily sok könyvet szárított fel vigasztaló édes szavuk!

A nemes példával maga *Kossuthné* jár legelői.

„ . . . . Mi nem küzdhetünk, — úgymond egyik fölhívásában — a vitéz férfiak sorában, de beköthetjük a szenvedő honvédek véres sebeit, s megszelídíthetjük a szenvedő honfiak fájdalmait. Akaratban és tettben, de minden előleges zajos összejövetel nélkül egyesüljeteK e szent célra; közületek mindegyik annyi kórodai készletet szerezzen, mennyi legalább egy-egy vitéz ápolására szükséges, hogy a véres győzelmi nap bekövetkeztével lerójjuk a köszönet tartozását, mely hazánk szabadítod illeti...“

Kossuth nővére: *Meszlényiné* pedig, mint a táborig-kórházak felügyelőnöje, a következő felhívással fordul a magyar hölgyek részvételéhez:

Hazánk leányai! Testvéreim!

A haza s védelmezőinek szenvedései tartós munkásságra hívnak fel. A szükség kiáltása, s hazánk iránti kötelmem szerény női körömből kiragadott, hogy az országos szükségletek teljesítésében résztvegyek.

A tett terére léptem; megfelejtkezve csekély tehetségem, megfelejtkezve arról, hogy az egyes erő, mint a mindenségben az atom, nyomtalanul eltűnik. Hozzátok fordulok tehát hazám leányai, hogy nehéz pályámon segítsetek; a kötelesség vezetni fogja lépteiteket; az önérzet pedig megadja a szükséges erőt, hogy azok homlokáról töröljűk le a veríték csepjcit, kik a harc ösvényein fáradoznak!

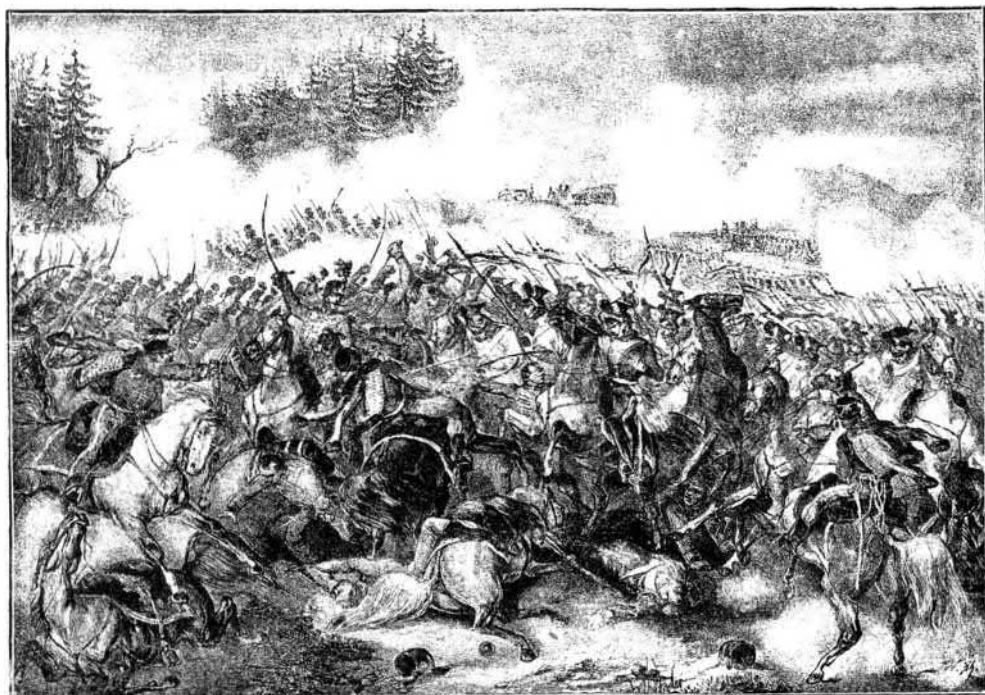
Felhívlak tehát titeket: egyesüljeteK akarat és tett által tervem célhoz jutásában, hogy a szabadság bajnokai szenvedését megszelídítsűk. Ne várjateK a hivatalos megbízások, vagy az illető szabályok kihirdetésére. Csak egy veszély létezik: a haza veszte, csak egy akarat lelkesíti seregűnket: a haza megszabadítása. Bennűnk is csak egy akarat éljen: a szenvedőket fölkeresni és rajtòk segíteni.

Minden nő, kinek erre ereje van, keresse fel a vidéken levő koródákat. Ha ezek elhanyagolt állapotban, vagy minden kényelmi szükségletek nélkül lennének, hívja fel a legközelebbi polgári hatóságot, hol vagy kormánybiztos, vagy megyei, vagy városi törvényszék működik, hogy a kóroda hiányán segítsessék.

Hol a megvédett fedél alatt valaki nyugodtan aluszsza egészséges álmát a vánkoson, vegye el ezt feje alól és adja át azoknak, kik a hazáért fájdalmas sebeket és nehéz szenvedéseket túrnak. Ha a kóroda személyzete vagy a hatóságok erre vonatkozó működéseiben erélytelenséget vennétek észre, tudósítsateK arról rögtön, hogy intézkedéseket tehessek.

Úgy a mint e nehéz, de nemes feladat megoldását megkezdtétek, úgy folytatások is mindaddig, míg egyetlen egy ellen él, kivel honfiainknak harcolniok kell. Városok és kerületenként egyesüljeteok, oszszátok fel a munka napjait, s azoknak álmai felett is örködjeteok, kik a hazáért szenvednek. A hazában körutat teszek, föl foglak titeket keresni, s azon kezeteo megcsókolom, mely a honvédebeok bekoetésében megelőzött ....

A Kossuth nejeének és hűgának példaadása ez a lelkes követőkre talált mindenfelé. Gróf *Batthyány* Lajosné, az első minisztereánk hitvese;

Jelenet a kápolnai csatából. — (Egykorú kép.)

gr. *Károlyi* Györgyné, *Damjanichne* Csernovics Emilia, báró *Révayné* két bájos leányával: Gizellával és Rózsikével; gr. *Teleki* Blanka, ez a fenkölt lelkű hölgy, ki a magyar nőnevelés egyik úttörőjének tekinthető; továbbá gr. *Forrayné* sz. *Brunszvik* Júlia, gr. *Teleki* Edéné, gr. *Nádasdy* Lipótné, *Garai* Jánosné, a költő neje; *Pázmándy* Dénesné, *Fuchsbergyerné*, *Nánássyné* Csernus Emilia stb. stb., mind kivették méltó részüket a szent és magasztos munkából.

Gr. *Károlyi* Györgyné, ez az előkelő és dúsgazdag főúri hölgy, mikor az első magyar huszár az osztrák-had kitakarodása után Budapestre érkezett: odament a napbarnított egyszerű vitézhez és megcsókolta a kezét.

— Legyen ez a köszönetem, hogy a hazáért harczolsz, — szolt elragadtatással.

Országszerte, minden jelentékenyebb városban *betegápoló nőegyesületek* alakultak. Csaknem valamennyi magyar úriház az irgalmasság egy-egy kápolnája lett. A szalonasztal hullámos puha tépéssel telt meg; a nők fűrge picziny ujja sebkötők készítésén buzgott. Csak a szatmár-megyei hölgyek negyven mázsa tépést adtak át a kórházaknak, s ezen felül hétezer darab fehérneműt varrtak meg.

Számosán mint betegápolók a csatamezőket keresték fel; s ott bolyongtak a harcz fölretegében, segedelmet nyújtva a sebesülteknek és a haldoklóknak. *Horváth Anna*, Horváth József tábori törzsorvos fiatal neje Titelnél bámulatós önfeláldozásával annyira kitünteté magát, hogy Perczel tábornok külön napiparancsban emlékezik meg érdemeiről.

Úgy hangzik, mintha regénytöredék lenne, pedig történelmi valóság, hogy nem egy menyasszony maga küldte jegyesét a honvédszászlók alá. Ha elesett: megsiratta, ha visszatért: koszorút font homlokára. Statisztikai adatok igazolják, hogy ebben az emlékezetes két esztendőben az esküvők száma csaknem negyedére apadt. De hát ki is nősült volna e vérzivataros időszakban? Hiszen magok az ifjak is ezt danolták:

Ti leányok maradjatok pártába,
Igaz magyar nem szoríthat karjába.
Ki hon marad: nem érdemel;
Aki elmegy: annak nem kell
Feleség!

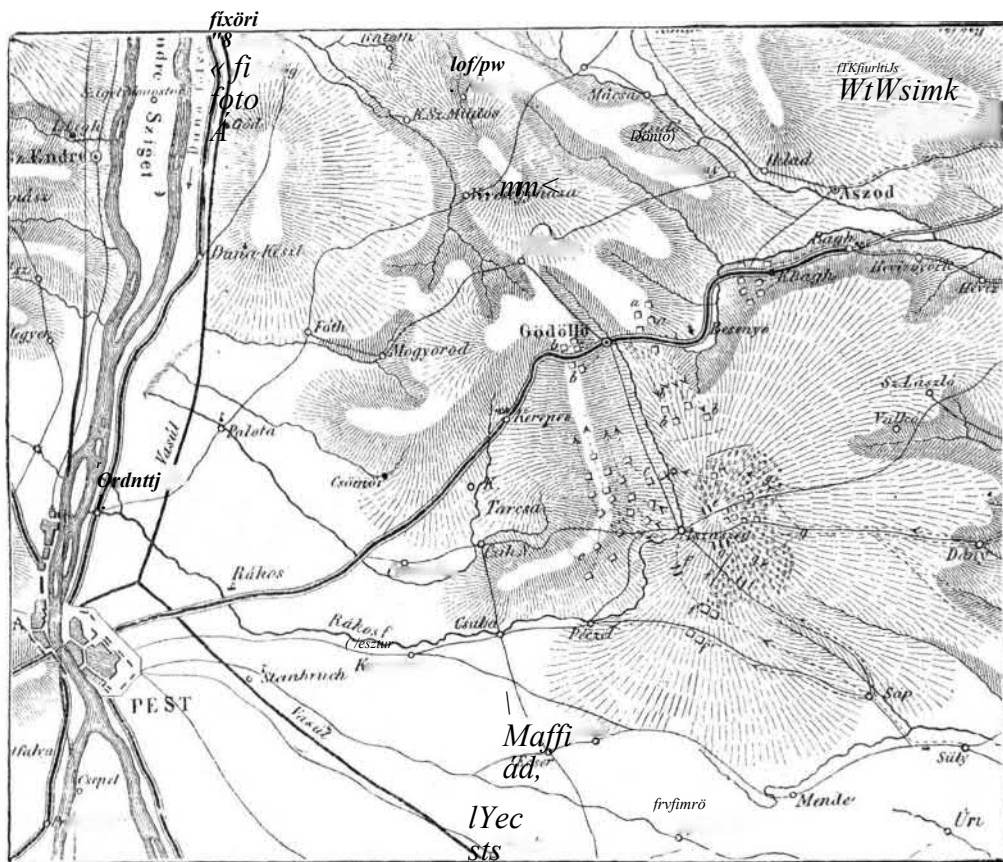
Lúgosan *Lévai Mariska*, egy ragyogó szépségű menyecske elvált a dúsgazdag férjétől, csak azért, mert a gyáva ember nem akart honvéd lenni.

A szent hevület annyira elragadta őket, hogy sokan még karddal is szolgálták a hazát. Kolozsvár hölgyei egy egész külön zászlóaljat akartak kiállítani csupa nőhonvédből. S mikor ajánlatuk nem fogadtatott el, több honleány férfiruhát öltött, s nemének eltitkolása mellett csapott fel honvédeknek. A sok közül csak *Szentpály Jankát*, *Jagelló Apollóniát* s *Lebstück Máriát* említjük. A zágrábi születésű *Lebstück Mária* (1831 —1892.) „Károly“ név alatt, előbb mint vadász, majd mint huszárhadnagy végigküzdé az egész szabadságharcot.

Mikor pedig az önkény rémes éjszakája borult a nemzetre, ismét csak a nők valának az elsők, kik a vigasztalás íráját csöpögtették fájó szívsebünkre. Szeretreméltó találékonysággal ezer meg ezer bujdosó életét

mentették meg. *Teleki Blanka*, *Podhorszky Mária* sth. fogságba hurczoltattak a honvédek gyámolításáért, *Maderspachnét* nyilvánosan megveszszőztette a véreskezű Haynau, a miért bujdosó honvédeknek adott menedékhelyet. *Bohusné Szögyén Antónia* nevét imába foglalták az aradi vár foglyai.

Oh, az 1848—49-iki magyar hölgyek méltán sorozhatók a Perényiné, Rozgonyi Cecillek, Szécsy Máriák mellé. Hálás leányai voltak

Az isaszegi csata térképe.

ők a szenvedő hazának. Akik még élnek közülök: hála és dicsőség nekik; akik már elhunytak: legyen emlékök áldott, ezerszer áldott! . . .

Említettük, hogy az alakuló magyar hadsereg fölszerelése mennyi nehéz gondot szerzett a honvédelmi bizottnánynak, amely eleinte azt sem tudta, miként fogjon az életbevágó kérdés megoldásához. A jó szándék megvolt, ámde hiányzott szakértelme és gyakorlata; s ami legfőbb: hiányzottak a fölszereléshez való anyagszerek.

A szükség azonban ezermester. Kossuth lángelméje és találékony-sága csakhamar fölfedezte a célhoz vezető utakat. És előbb akadozva, aztán mind gyorsabban megindult ezen a téren is a lázas munka.

Mindenekelőtt egy külön „*ruházati bizottság*“ szerveztetek, amelynek élére a lángbuzgalmú *Lukács* Sándor kormánybiztost állítá Kossuth. Mikor ez megvolt: nyomban kiírták a nyilvános árlejtést a honvédruhák szállítására.

Majd a szükséges munkaerő biztosítása következett. Ennek elérése céljából a következő fölhívás intéztetek az iparosokhoz:

Minden szabó, cipész, csizmadia, szíjgyártó, nyereggyártó, szűcs, gombkötő, csákó és katonasipka készítő mester további rendelethez, azaz mindaddig, míg a hadsereg felruházásával és felszerelésével el van foglalva, minden nemzetőrségi szolgálat alól ezennel föl van mentve.

Azok a czéhfőnökök és mesterek, kik szerződésbeli kötelességeket, vagy szállításokat vállaltak: kötelesek hanyag és kötelességeiket nem teljesítő legényeiket szigorúan munkára szorítani; azok, kik ez intések daczára a reájok bizott munkát elhanyagolják, a hatóságnál azonnal az érdemlett büntetés végett névszerint följelentendők.

Továbbá a czéhbéli előljáró és mester kötelessége teljesítésére intetik, hogy polgári-munkáit, a mennyire lehet, elhalasztza.

Végre minden cipész és csizmadia ezennel fölhivatik, hogy azok, kik a bakkancsok szállítását szerződésileg magokra vállalják, ajánlataikat 24 óra alatt nyújtsák; azok pedig, akiknek már ily bakkancsaik készen vannak, vagy azokat saját felelősségökre el akarják készíteni: a fölpenz végett szóbelileg jelentkezzenek.

A fölhívásnak fényes eredménye Ion. Ezer meg ezer dolgos kéz kelt versenyre, hogy a honvédsereg mentői hamarabb és minél jobban felszereltessék.

Igen sok iparos ingyen vállalkozott a szállításra. Büszke volt rá, hogy a haza megmentéséhez munkájával is járulhat. Így, hogy egy-két példát említsünk, — Kulcsicsky pozsonyi szabómester a 4-ik honvédzászlóalj ötven vitézét látta el a sajátjából egyenruhával; Torma pesti szabó munkásai egy hétig dolgoztak ingyen a felszereléseken. Egy Tóth István nevezetű pesti cipészsegéd pedig, akinek alig volt betevő falatja, száz pár bakkancsot varrt meg egészen díjtalanul. Mikor elkészült a fásasztó munkával, honvédnek csapott fel; sa derék Hú ott vérzettel valahol a szerb csatatéren.

A honvédelmi bizottmány a szállítás ellenőrzése céljából *központi munkatelepet* állított fel. Idekerült a tömérdek posztó, bőr, vászon, sujtás stb.; itt történt a szabás; mert a ruhanemű csak darabokban kiszabva jutott további földolgozás és elkészítés végett az egyes vállal-

A honvédsereg átvonulása a Kárpátokon. — (Egykorú kép.)

kozók műhelyébe. Hiába, takarékoskodni kellett az anyaggal. A központi munkatelep, Nyitrai főhadnagy felügyelete alatt, az Újépületben volt.

Ily bámulatos munkakedv és kitűnő beosztás közepette ment is aztán a dolog. Csupán november hó folyamán, tehát alig egypár hét alatt, huszonnégyezer egyenruha készült el.

A honvédcsapatok kellő fölfegyverzésével szintén tömérdek vesződsége volt a honvédelmi bizottnának.

Eleinte, mikor még folyt azálezás játék, néhány ezer kiselejtezett régi rossz puskához csak hozzájutottunk nagy nehezen; de mihelyest komoly összeütkezésre került a dolog: az összes cs. kir. szertárok csukva maradtak előttünk.

A honvédelmi bizottnány, ily gátló körülmények közt, a külföld fegyvergyáraihoz volt kénytelen fordulni; így, a többi közt Belgiumban tett jelentékenyebb rendelést. A kamarilla azonban minden eszközt megragadott, hogy külföldről se jusson hozzánk fegyver. Még a megvesztegetés rút eszközétől sem riadt vissza. Több szállítmányunkat pedig, minden jog és törvény ellenére, a vámsorompóknál lefoglalta.

A kamarilla azt hitte, hogy ezáltal végkép megzsibbasztja erőinket. Hiszen fegyver, ágyú és löszerek nélkül lehetetlen a háborúskodás. A honvédserereg nem lesz egyéb nagy gyülevész csapatnál, amely az első komoly támadásra szertefut.

Ámde, rosszul számított a reakezió. Úgy látszik, még mindig nem ismerte Kossuthot, akinek lángelméje keresztül tör minden akadályon; nem ismerte a magyar nemzetet, a melynek áldozatkészsége éppen a legnagyobb veszély közt fejük ki csodás nagyszerűségében.

A kamarilla ármánykodásának épp az ellenkező hatása Ion. Megadta az eszmét a magyar fegyvergyár föllállításához.

— Hát jól van, majd idehaza gyártunk puskát és öntünk golyót! — szólt haragosan Kossuth, mikor egy újabb fegyverszállítmányunk lefoglalásáról érkezett a hír.

S a felbukkanó eszmét nyomon követte a gyors kivitel. „*A pesti gépgyár és vasöntöde*“ részvénytársaság Kossuth fölhívására, telepét sietősen *fegyvergyárrá* alakította át. Agyár, mely az úgynevezett Valero-házban (most kaszárnya) volt elhelyezve, csakhamar megkezdte működését. Eleinte persze lassan ment a munka; de hovatovább több és több szakértő kéz fogott a gyártáshoz.

Az állam a gyárat, hogy szabadon rendelkezessék vele, később meg is vette a tulajdonosoktól. Most aztán még egy újabb átalakuláson

ment keresztül az egész virágzó telep. Angol gyártmányú gépekkel szerelték fel, a munkások száma pedig megkétszereződött.

S a gyár, élén Rombauer Tivadar igazgatóval, a hozzáfűzött igényeknek most még jobban megfelelt. Üzemképessége a szakszerű vezetés mellett annyira nőtt, hogy naponként immár 450—500 lőfegyver került ki műveseinek gyors keze alól. Ezenfelől szuronyokat, sőt kardokat is készített. Teendői a harcz folyamán úgy megsaporodtak, hogy a külső-váczi utón még egy fiók-telepet is kénytelen volt berendezni.

A kormánynak az volt a szándoka, hogy a vidéken is állít néhány fegyvergyárat; egyelőre: Kassán, Kolozsvárott és Pozsonyban. De ez a terv az események változása következtében dugába dőlt. Kolozsvárott rendeztetett be csupán egy kisebb fegyvergyár, amely azonban inkább csak javítással foglalkozott.

Vasnémet sisakja.

Ámde, a puska, — a mint Damjanics jegyezte meg egyszer tréfásan, — csak úgy ér valamit, ha magja is nagyon.

Ez a fontos körülmény sem került el a honvédelmi bizottmány örökös figyelmét. A váczi határban egy külön *lőszergyárat* állított, ahol állandóan négy-ötszáz ember szorgoskodék golyóöntéssel. A pesti vegyészeti gyár meg gyutacs és lőkanócz készítésére alakított át. A hozzávaló nagyszerű gépet Angliából hozatta Kossuth. Egy harmadik telep pedig robbantószerkeket gyártott.

Lőpormalmaink, tüzértisztek felügyelete alatt, Pozsonyban, Nagybányán és Kassán voltak. Később a kormány még talán négy vagy öt új malmot is rendezett be.

Ámde még mindig hiányzott a főszerelés legfontosabb kelléke: az *ágyúöntő-műhely*. Ezen a bajon is segített találékonyságunk. Volt ács. kir.

hadikincstárnak a külső-váczi úton egy roskatag ágyúöntő-telepe. Biz az nem sokat ért, de kellő átalakítás után még használni lehetett. Lahner az épületet kitataroztatta, aztán intézkedett, hogy az ócska géprészek újjakkal pótoltassanak. És az ágyú-műhely karcsú, magas kéménye csakhamar szintén pofékelni kezdte a barna füstöt.

A műhely mindenekelőtt a régi ágyúcsöveket alakította át, s csak azután, mikor ezzel elkészült, fogott új ágyúk gyártásához. Egy-két ágyú öntése után azonban vége szakadt az örömmek. Elfogyott az ércanyag. Írtak ide-oda, de sehol sem bírtak több érczhez jutni.

Már-már attól lehetett tartani, hogy anyag híján végkép fönakad az egész üzem, s a gyárat becsukhatjuk. És ekkor megint csak a magyar nép állott elő az ő kimeríthetlen áldozatkészségével. Immár alig vala egyebe a vallás vigaszánál; s ettől is megfosztotta magát, hogy a szenvedő hazán segítsen. Templomharangjait ajánlotta fel neki.

— A jó Isten, ki látja a veszélyt, amelybe önhibánkon kívül jutotunk, — így szólt Zornbor agg lelkésze, — bizonyára megbocsájtja, hogy még templomunk ékességét: harangjainkat is a haza oltárára tesszük.

Mikor pedig a hat szép harang elhelyeztetett a kocsikra, hogy a pesti ágyúöntő-műhelybe szállíttassák, az öreg plébános ekként imádkozott: ■

— Áldásom veletek. Kísérjen benneteket a győzelem. Új alakokban is az Isten és a haza dicsőségét hirdessétek!

Zornbor megható áldozatkészségével nem maradt egyedül. A magasztos példát csaknem kétszáz község követte. Marosszéknek egyetlen járása, a simándi, tizenhárom harangot adott át Gábor Áronnak. A hazafias szepességi németek pedig magok öntöttek ágyút templomharangjaikból.

Maga Kossuth is mélyen megilletődött a hazaszeretet e fenséges nyilvánulásán. Mikor a vácziak küldték fel harangjaikat, ezekkel a köszönő szókkal fordul hozzájuk:

„. . . Fogadják önök a nemzet háláját honszerelmükért. Harangjaik hangja, mely önöket áhítatra hívta az Isten házába, ágyúkká öntetve, önöket a dicsőség mezejére, ellenségeinket pedig halálra hivandja s fülökbe fogja dörögni: „*Ne bánts d a magyart!*”

Talán ekkor ötlött eszébe, hogy az új magyar ágyúkra Zrínyi Miklós büszke jelmondása: „*Ne bánts d a magyart!*“ öntessék.

Az ágyúöntő-műhely tehát rövid szünetelés után ismét működni kezdett. Nem sokára aztán Kézdivásárhelyen Gábor Áron is fölállítá a maga hires ágyúgyárát, sőt még a munkácsi vasgyárból is került ki néhány takaros ágyú.

Ám, még a magánosok ajándékai által is szaporodtak ütegeink, így, a gróf Andrássy-család krasznahorkai várából három, herceg Eszterházy Pál pedig kismartoni várkastélyából hat ágyút ajándékozott a honvédseregnek.

Részlet a schwecháti ütközetből.

Az ágyúlövegek készítésével három-négy vasgyár is foglalkozott. A legjobbak Ruszkabányán készültek.

Lángoló tevékenységgel és vértanúi önfeláldozással így fegyverkezett a magyar nemzet a sorsdöntő viadalra.

Eközben Kossuth elhatározta, hogy fölkeresi az osztrák határszélen: Parndorfnál táborozó seregünket. Személyesen akart meggyőződni az újjászervezés hatásáról. Október 17-én indult el, kísérve egy egész dandár által. Vele ment három külön hajón: a Vilmos-huszárok egy osztálya, a 25-ik honvéd-zászlóalj, 1500 pesti nemzetőr és három ágyú-üteg. Útja most is valóságos diadalmenethez hasonlított. A part-

menti lakosság mindenütt rajongó lelkesedéssel fogadta. Elegendő volt néhány gyújtó szava, hogy a nép vakon kövesse. Mire, ölet. 21-én, Parndorfba érkezett: több mint tizenháromezer harczvágó ember volt nyomában.

Móga, mint tudjuk, Jellasics kiűzetése óta még mindig Parndorfnál vesztegelt. Kétszer is átlépte a határt, de minden eredmény nélkül ismét csak visszahúzódott. Ez a tétlenség rendkívül nyomasztólag hatott csapatainkra.

„ . . . Füleinket éjjelenként a föld szemére téve, — Írja egyik emlékjegyzetében Pisztori Endre 48-as tüzértiszt, — búsan hallgattuk a bombák moraját Bécs felől, s folytattuk tétlen táborozásunkat. Hébekorba ütegünkre is került a sor előőrséget állani a brucki hídfőnél, lesve a sógorok kémkedéseit, hol néha-néha a német lovasok éjjelenként előmutaták magokat, de mindannyiszor szorult a kapezájok a honvéd puskaövek záporától. Két ízben is kaptunk parancsot átlépni a Lajtát, s Bruckon keresztül haladva jó előre is nyomultunk Ausztriába, de mindakét ízben ugyanazon nap estéjén ismét vissza is húzódtunk . .

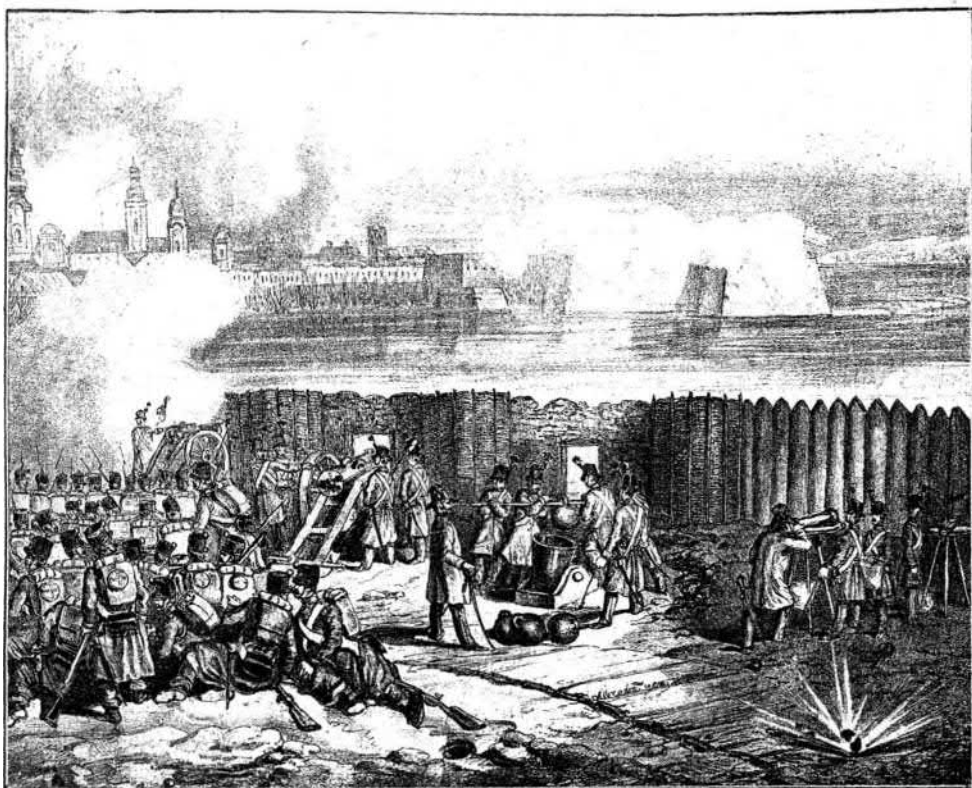
Csaknem szembe velünk, Schwechat, Manswörth és Kaiser-Ebersdorf környékén táborozott az osztrák had. A két ellenséges sereget úgyszólván csak a Lajtha választotta el egymástól. Windischgratz kettős földszánzókat hányatott, s ezáltal úgy a bécsiek, mint a magyarok támadása ellen eléggé biztosítva volt.

A forrongó császárváros a roppant túlerővel szemben immár alig tarthatta magát. Folyt még a védelem, de egyre lanyhábban, hovatovább szűkebb térre szorítva. A külvárosok már Windischgratz birtokában voltak. A szorongatott bécsi nép minden reménye a magyarok várvavárt segélyében összpontosult. Jól tudta ezt Windischgratz is. Shogy a tétovázó Mógát további tétlenségre kárhoztassa: színleges alkudozásba bocsájtkozott vele. Levelet intézett hozzá, amelyben fölhívja, hogy seregével együtt haladéktalanul térjen vissza a hűtlenül elhagyott császári zászlók alá. Móga rendkívül kényes helyzetbe került; nem tudta mitevő legyen. Úgy látszik, hogy szívesen meghajolt volna Windischgratz ezen fölhívása előtt, de nyilván attól tartott, hogy csapatjaink a kenyértörés alkalmával cserbenhagyják. A levelet tehát csak egy-két bizalmasával közölte; annak tartalma azonban, e titkolózás daczára, csakhamar mégis elterjedt honvédjeink közt. A tábor hangulata még nyomasztóbb lön; sokan már árulásról kezdtek suttnogni.

Kossuth tehát éppen jókor érkezett Parndorfba. Megjelenésére, mintha varázslat történt volna, egyszerre fölvidultak az elkomorult ke-

délyek. Hát még mikor ajkán megeredt a bővöletes szó!.. Minő cdes volt azt hallgatni; milyen büszke, minő bátor lett attól az ember. És a honvédfiúk csüggedő szívébe megint visszatért az önbizalom.

Windischgrätz látván, hogy fölhívása hatástalanul hangzott el, újabb levelet intézett Mógához. Most már a visszatérésre záros határidőt tűz ki, s fenyegetőleg kijelenti, hogy a makacskodók engedetlenségök következményeit magoknak tulajdonítsák.

Komáromvár ágyuztatása. — (Egykoru kép.)

Móga, jóhírnevének veszélyeztetése nélkül nem titkolózhatott többé. Megmutatta a levelet Kossuthnak, s aztán Csányinak is.

Kossuthot, aki már tudott Windischgrätz fondorlatairól, a közlés nem lepte meg. Sőt talán még örült a levélnek, amely jó alkalmul szolgálhat a sereg hangulatának a kipuhatolására.

Élrendelte tehát, hogy Windischgrätz fölhívása azonnal közöltesse az egész tisztkarral; s aki távozni akar: ám menjen, szabad az út.

S mintegy harmincz régi sorhadbeli tiszt, — köztük gr. Teleki Ádám tábornok és Holtsche Ferencz vezérőrnagy, — csakugyan el-eltávozott táborunkból.

E tisztító kiválás után, Kossuth másnap összehívta a tiszteket, s szállásának erkélyéről megragadóan szép beszédet intézett hozzájuk. Köszönetét mondott hűségükért, s további kitartásra buzdította őket.

Esamigmi, — így szólt a többi közt, — itt veszteglőnk, s táborunk körül mint éhes farkas az árulás ólálkodik: azalatt a szegény bécsi nép, kitéve a szörnyű ostromzárnak, ezer sebtől vérzik. Elhatároztuk, hogy Windischgrätz levelére, melyet seregünk vezéréhez intézett, megadjuk a méltó választ. S a népjog nevében majd mi szólítjuk fel az áldatlan harcz beszüntetésére. Válaszunk, melyet külön parlamentter fog megvinni a császári hadak dolyfős vezérének, ime itt van.

S ezzel Kossuth egy papírlapot vett elő és olvasni kezdé:

Windischgrätz Alfréd herczegnek.

A népek története nem mutathatja fel a hitszegés, árulás és rosszlelkűség hasonló példáját, minő az ármányok azon szövevénye, melylyel egy csalárd udvari kamarilla a magyar birodalomnak nemcsak törvényesen alkotmányos jogait, hanem állami létét is megsemmisíteni törekszik.

Magyarország mindig szabad, önálló királyság volt, nem kebeleztve be semmi más államba, s nem vetve alá semmi más országnak.

Ezen feltét alatt adta át Magyarország királyi koronáját az uralkodó háznak. És 14 királyaink a habsburgi házból fogadták esküvel a magyar birodalom önállásának és alkotmányos jogainak fentartását.

Magyarországnak ezen szabadsága, ezen önállása nem új nyerevénye a márcziusi napoknak, s nem ajándéka V-ik Ferdinánd királynak, hanem oly alapföltétel, melyen a habsburgi háznak magyar királysága alapszik.

És mégis egy bünteljes udvari kamarilla, szemtelenül játékot űzve a kir. esküvel és a fejedelem beteges állapotával, a magyar birodalom állami létének megsemmisítésére csendes és királyához mindig hű hazánkban lázadást gerjesztett és szegény honunkat példátlanul iszonyatos harcz színhelyévé tévé.

Mindezen jelenségek daczára sem akarta Magyarország hónapokon keresztül elhinni, hogy azon árulás és embertelenül barbár cselszövények számai magának a fejedelemnek legközvetlenebb közelében fonassanak; mert a magyar nép férfias, őszinte gondolkodása képtelen volt csak gyanítani is ily büntettnek lehetőségét.

És maga a fejedelem a szerb lázadást felségsértésnek és báró Jellasicsot, ki gögös túlbizakodottságában a törvények ellen emelte fel bűnös fegyverét, a törvények utján honáruló lázadónak nyilvánította.

De midőn látták, mikép az őszinte magyar nemzet, királyának Ígéreteiben túlságosan bízva, az önvédelemre elkészülve nincsen, a lázadó Jellasics hazánkat kegyetlen háborúval lepte el.

És alig tévé ezt, álürügyek alatt az osztrák minisztérium által pénz- és fegyverrel láttatván el, midőn a lázadó a fejedelem hű szolgájának jelentetett ki. Az osztrák seregek, melyek, a magyar ezredek a császári trón védelmére az országon kívül használtatván, Magyarországon és tartományaiban a közcsend fentartására és a törvényes kormány szolgálatára voltak széthelyezve, ezen osztrák seregek magyarok által fizetve és élelmezve, felsőbb ösztönzésre, legnagyobb részt segédkezet nyújtottak a zendülőknek, és vétkeesen fegyvert emeltek azon ország ellen, melynek védelmére esküvel és becsületekkel köteleztettek. Magyar- és Erdélyország szláv és oláh lakosai közt lázadást, zendülést támasztottak. Osztrák tisztek, még tábornokok is, szerb rabló csordákat és fellázított oláh tömegeket vezénylenek. Az isten büntető

Csata Aradnál 1849. febr. 26-án. — (Egykorú kép.)

keze által utolért Latour gróf, a volt osztrák hadügyminiszter, megparancsolta a magyar várparancsnokoknak, esküjüket hűtlenül megszegni; megparancsolta a Magyarország minden melléktartományaiban létező hadi kormányzóknak, hogy Magyarországra törjenek be és a lázadó Jellasicsot honáruló vállalatában elősegéjék. És hogy ezen gyalázatosságok megkoronáztassanak, a barbárok előtt is szent közerkölcsi érzelem iránt annyira megfélemlítettek, hogy nem iszonyodtak Magyarország ezredévi állami létét és a habsburgi házból származott 14 királyai által esküvel is megerősített alkotmányát egy szentségtelen tollvonással eltörölni és a haza belsejében du-longó pártütőt: Jellasicsot, az oly czudarul elárult ország korlátlan urává és az oly nemeslelkűleg hű magyarok felett katonai zsarnokká kinevezni akarni, és ezen minden emberi érzelmet fellázító erőszakoskodásra a beteg fejedelem aláírását is kicsalni.

De ennyi büntettek végre kimeríték az isten türelmét és igazságosságát. A magyar nemzetet, mivel nemesszívűleg a hitben és hűségben bizakodva, készületlenül állt, gyöngének és az oroszánt halottnak hitték, mely azonban erejének érzetében csak alvék. Jellasics tapasztalta a magyar fegyverek erejét. A magyarnak történeti hősisége ezen hallatlan árulás elleni jogos harcban fényesen igazolta magát. A lázadónak hadteste a hős magyar harzcsook kicsiny csapatai, sőt rögtönözve összevont, gyakorlatlan, alig felfegyverzett népfelkelési seregek által is mindenütt megverte, 10,000 körül elfogatott és lefegyvereztetett és maga a szájhős pártütő Jellasics egyetlen csata után egész főserégével annyira jutott, hogy magát a megérdemlett végképi megsemmisüléstől csak a fegyverszünetnek, melyért ő maga esengett, alávaló megszégyesése által mentheté meg; míg végre kegyetlenséggel bélyegzett folytonos futásaiban, a mieink által üldözötve, osztrák földre menekült.

Ha a magyar sereg a futó ellenséget szünet és késedelem nélkül túl aLajthán követi, 24 óra alatt elérte volna őt isten boszuló igazsága.

Mi azonban, habár irántunk a példátlan erőszakosságok egész láncolatában az emberi és isteni jog minden tekintetét megsértették, tisztelettel viseltettünk egy szomszéd barátságos nemzet birtoka iránt, és hős seregünk boszuló karjait megállítottuk, azon biztos várakozásban, mikép az ausztriai császárnak, ki egyszersmind Magyarország alkotmányos királya is, osztrák hadiereje a benyomuló zendülőnek seregét lefegyverzend, s így az általunk semmi által elő nem idézett polgárháború újabb visszatértét elhárítandja.

Mi jogosítva valánk ezt várni a szentesített népjog elvei folytán, jogosítva valánk ezt várni magának a tévútra vezetett fejedelemnek önérdékében is, kinek el kell iszonyodnia azon nyomortól, melyet a gonosz kamarilla, szemtelenül visszaélve nevével, hű népeire árasztott, ha majd egyszer az isten annyi erőt adand neki, hogy a dolgok valódi állását saját szemével láthassa és szabadon megítélhesse.

Mi csalatkozánk jogszerű várakozásunkban. A helyett, hogy a vakmerőn betört pártütő, a Magyarország alkotmányos koronája ellen hitszegő áruló lefegyvereztetett és ártalmatlanná tétetett volna, gr. Auersperg, az osztrák tábornok, egyesült a lázadóval, őt védelme alá vette és a zendülőnek így megnagyobbított erejével fenyegető állást foglalt el Bécs előtt, azon nagylelkű nemzet fővárosa előtt, mellyel minket magyarokat az uralkodó egysége és a törvényes szabadság elvesztésének közös veszélye hű szövetségesekül kapcsol össze.

Es hogy a leghallatlanabb méltatlanságok teljességéből semmi se hiányozzék, herczegséged magát nálunk ő felsége seregeinek főparancsnokául hirdeti ki, melyek közé ön Jellasicsnak felségsértő csapatait is felvette. Ezáltal Önmagát b. Jellasics lázadása részesének és Magyarország törvényei s alkotmányos trónja iránti ellenségének jelenti ki, és annyira megy, miszerint a magyar sereg tisztjeit, kik esküvel köteleztetnek az alkotmány iránti hűségre, hadi törvényekkel való fenyegetéssel akarja átmeneteire csábítani a haza ellenségének a táborába.

Tudva kell lenni herczegséged előtt, hogy a magyar sereg felett ő felsége érvényesen csak a hadügyminiszter ellenjegyzése mellett rendelkezhetik, és hogy minden más úton való rendelkezés a kir. esküvel szentesített törvény által már előre érvénytelennek nyilatkoztattatik. Herczegséged kinevezése pedig Wessenberg által van ellenjegyezve, ki nem is magyar, annál kevésbé magyar miniszter; annál fogva

ön semmi esetben sincs jogosítva, magának a magyar sereg felett bármi hatalmat is tulajdonítani; úgy, hogy hasonló merény hazánk ellenében nyilván kifejezett ellenségeskedést foglal magában, mire Magyarország semmi okot nem adott.

Ez ellenségeskedés még azáltal is nagyobbíttatik, hogy herczegséged a futó pártütőnek seregeit saját vezérlete alá vette fel, és így magát a Magyarország alkotmányos trónja, állami létezése és törvényei ellen intézett lázadás vezérévé tévé.

Azt kívánja tehát a közbéke, melyet Magyarország nem zavart meg, és a dynastiának érdeke, hogy mi, ámbár a legvégső önvédelemre erőszakosan kényszerítve, herczegségedet az Isten örök igazsága, a népjog és emberiség nevében felhívjuk: hogy jogsértő szándékával hagyjon fel, a pártütő Jellasics osztrák földre futva nyomult seregét fegyvereztesse le, s azon esküvel, „hogy Magyarország ellen többé nem fog harcolni,“ tegye ártalmatlanná, és 24 óra alatt biztosítást adjon nekünk, hogy Magyarország ellen semmi ellenségeskedést sem akar megkísérteni.

A fenyegető hadi törvényt illetőleg, ez a jogtalanság annyi erőszaktételei után oly borzasztó szó, melynek valóságában az emberiség és polgárosodás iránti hitünkben nem hiszünk. Gondolja meg herczegséged, mikép az Isten és világtörténet megvcsztegethetlen ítélőszéke előtt az emberiség átkát vonná magára az, ki a XIX-ik században a polgárosodott Európa előtt a barbárságnak hasonpéldáját idézné elő. Kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni azt is, hogy mi azon esetben mélyen elszomorított szívvel nem mulaszthatandjuk el azt hasonlóan viszonzani. Gondolja meg ön, hogy Isten, az igazság védője 10.000 foglyot, s közöttük több tábornok és törzstisztet adott kezeinkbe. Fontolja meg tehát ön jól váratlan szavait, mert mindazon vér, mely folyni fog, az örök Isten bírószéke előtt ön fejére fog szállani.

Elmondottuk ezzel, mit a becsület és kötelesség mondani késztetett; hátra van még felhívni önt arra is, hogy a béke, s birodalom és a trón iránti kötelesség érdekében, melynek fennállását szentségtelen kézzel az udvari kamarilla annyira megingatta, szüntesse meg Bécs ostromlását; s ezen nemeskeblű városnak magyarországgali szabad közlekedését, melynek erőszakos felfüggesztése annyira ártalmas a viszonylagos kereskedési érdekre, állíttassa vissza, hogy így ne legyen kényszerítve a birodalomnak fővárosa az önvédelem végső eszközeire, melyek a trón fentartására, mi saját feladatunkhoz is tartozik, szükségkép előreláthatlan veszélyezést, és a birodalomra végetlen szerencsétlenséget idéznének elő.

Mi ezen parlamentair által, kit herczegségedhez küldve, ezzel a népjog védelme alá helyezünk, határozott választ kérünk, melytől fogfüggeni, hogy kénytelen-e Magyarország kegyeim ességedet ellenségének tekinteni.

Vezérelje önt az elhatározás ezen nagyszerű percében az igazságos Isten.

Pahrendorfban, a magyarországi hadsereg főtábornoszállásán okt. 25-én 1848.

Kossuth Lajos,
a honvedi-bizottmány elnöke.

Pázmándy Dénes,
országgyűlési elnök.

Csányi László,
országbiztos.

A tisztikar tüntető helyesléssel fogadta az iratot, amelynek komoly és önérzetes hangja tetszett mindenkinek.

A fölolvadás befejezésével Kossuth még néhány figyelmeztető szót intézett hozzájuk.

— A nemzetnek, — úgymond, — végrevalahára tudnia kell, hogy bizhatik-e seregében. Újólág fölhívom tehát a tisztikart: nyilatkozzék, hogy kész-e a vezér parancsai előtt mindenben meghajolni, nem okoskodva és nem kérdezve, vájjon Windischgrätz, avagy Jellasics táborával állunk-e szemben, hanem csak azt tartva szem előtt, hogy a haza ellenségével van dolgunk? Nyilatkozzanak! Ám, aki magában ilyen tökéletes önmegadás és a haza iránti lelkesedést nem érez: menjen Isten hírével, a merre tetszik!

A tisztek közt mozgás támad, aztán egyszerre száz kard repült ki hüvelyéből, s felzúg a szivdobbantó harcziáltás:

— Maradunk! Maradunk! Készen a haza bármely ellenségével szembeszállani!

— Isten és a szenvedő hon hallotta szent fogadalmukat. És én most hiszem, látom, hogy be is váltják azt! — szólt búcsúzóul Kossuth.

Most már csak az volt a kérdés, hogy ki bizassék meg az ultimátum átadásával. Kossuth egy kis értekezletet hívott össze, amelyen résztvett Csányi László kormánybiztos, aztán Pázmándy Dénes a képviselőház elnöke, aki időközben szintén a táborba jött; s végül néhány törzstiszt, köztük Ivánka Imre ezredes.

— Legjobb lesz, — indítványozta az eszmecsere folyamán Ivánka — ha a levelet azon tisztek valamelyike viszi el, akik úgyis elhagyják a szolgálatot.

— Akkor megint nem kapunk választ, — vágott közbe Kossuth. Hiszen a magyar országgyűlés küldöttségét sem akarta fogadni az udvari-párt. Nekem pedig mindenáron válasz kell.

— Amint én Windischgrätz herceget ismerem; — felelt Ivánka, — pedig ismerem, mert sokáig szolgáltam alatta, ő iratunkra nem fog felelni. Ám, ha az elnök úr oly nagy súlyt helyez a válaszára, jó, én elmegyek és megkísérlem. S lehet, hogy Windischgrätz velem, akit régóta ismer, talán mégis szóba fog állani. Ha küldetésemnek egyéb haszna nem lesz, legalább alkalom nyílik nézeteink tolmácsolására.

Kossuth tehát Ivánkát bízta meg a kényes természetű küldetéssel.

Ivánka, Dobay Ágoston pozsonyi nemzetőrszázados kíséretében, másnap: okt. 24-én, hagyta el a tábor, s a legkisebb nehézség nélkül jutott Windischgrätz hetzendorfi főhadiszállására.

Dessewffy Arisztid honvédtábornok. — (Thán Mór 1849-iki festménye után.)

Mindjárt a megérkezés alkalmával kihallgatásra jelentkezett. Bebocsájtották. Ivánka átnyújtotta Windischgrätznek a levelet, s azután röviden előszóval is körvonalozta küldetésének célját.

A tábornagy úgy tett, mintha nem is érdekelné a dolog. Hirtenlen, minden átmenet nélkül egyszerre csak ezt a kérdést intézi Ivánkához:

— Olvasta ön kiáltványomat?

— Igen, olvastam, — felelé Ivánka.

— Remélem, hogy kötelességéhez híven visszatér hozzánk. Az olaszországi hadsereghez fogom önt küldeni.

— Első kötelességem hercegséged választ Parndorfba vinni.

— Úgy! — kiáltott fel gúnyosan Windischgrätz. — Akkor hát legyen türelemmel, — tette hozzá lenéző göggel.

Ivánka kiment. Az előterem, ahol Dobay várakozott rá, teli volt mindenféle tiszttel. Ott ögyelgett Pálffy Móricz gróf is, ez a gyászmagyar, aki dicső eleinek örök szégyenére a saját hazája ellen harcolt. Pálffy, úgy látszik, röstellte, hogy e helyütt honvédtisztekkel találkozik. Odafordult Ivánkához és mentegetőzni kezdett.

— Ne csodálkozzanak, hogy engem itt, a Windischgrätz táborában lelnek. Kötelességem védeni ő felsége jogait.

A két honvédtiszt szánakozó mosolylyal tekintett reá.

— Igaz-e, — kérdezé kevésvartatva — hogy az országgyűlés haza akarja rendelni a külföldön élő magyarokat?

— Igaz, mi is úgy hallottuk, — felelte szárazon Dobay.

— No, akkor én megszűnök magyar lenni, — szolt Pálffy mélabús hangon.

Pedig nem volt ő már most sem magyar.

Ezalatt Windischgrätznél haditanácskozás folyt, a melyen Jellasics is résztvett. Az adandó választ beszéltek meg. Az értekezlet befejezésével egy segédtiszt lépett Ivánkához:

— O excellenciája kéreti önt.

Ivánka bement. Windischgrätz, ki ekkor már egyedül volt, hideg, szúró tekintetével végigmérte Ivánkát, s aztán erős hangsúlyozással németül ezeket az emlékezetes szavakat mondotta:

— Sagen Sie Ihren Mandatars, mit Rebellen unterhandle ich nicht! *(Mondja meg ön megbízóinak, hogy lázadókkal nem alkuszom!)*

Ivánka némán meghajtottta magát és távozott. Azonnal podgyászolt, hogy ebből a fojtó légkörből, ahol minden zsarnokságot lehel, mielőbb távozhassék.

A két békekövet háborítás nélkül bocsájtatott át Windischgrätz hadcsapatain; de amint a horvát-tábor előőrseihez érnek, egyszerre csak husz-harmincz szerczsán tör reájuk és körülfogja őket.

Itt van Ivánka! Majd adunk mi neked! Hová lett Fligelli? Akasztófára a dölyfös magyarral! — hangzik innen is, onnan is.

S durva .szitkok között kirántják a kocsiból.

Ivánka tiltakozik a kíméletlen erőszak ellen.

— Én parlamentér vagyok! Itt a megbízó levellem.

— Fligelli is az volt, mégis elfogták! — kiáltja vissza egy vas-

Huszóczy Pál,
honvédezredes

A szabadságharcz nevezetesebb szereplői.

tag, rekedt hang.

A dulakodás zajára egy tiszt siet elő.

— A másik — így Ítélezett Dobayra mutatva, — mint parlamentér szabadon mehet, de Ivánka, Jellasics ökegyelmessége visszar érkezéséig itt marad. Határozzon sorsa fölött a bán.

Úgyis történt. Dobay hazatérhetett, ellenben Ivánkát őrizet alá helyezték. S Jellasics, akiben kudarcza miatt még mindig forrt a bosszúvágy, akként döntött, hogy Ivánka továbbra is fogva tartassák.

És ezzel Ivánka szereplése a szabadságharcban véget ért. Pedig fényes jövő állott előtte. Sőt az sem lehetetlen, hogy előbb-utóbb a sereg vezérlete az ő kezeibe kerül.

Maga Mészáros Lázár is megerősíti ezt a föltevést, s emlékirataiban, a parndorfi táborozás elbeszélésének kapcsán, a többi közt így emlékezik meg Ivánkáról:

„. . . Legyen szabad itt a derék Ivánkáról, kiben sok tudomány, sok katonai képesség, akarat és erély rejlett, sajnálattal megemlékezmem. Örömet teszem ezt, mivel benne oly hazai reményt láttam fölserdülni, ki aligha Görgei helyét el nem foglalandja, ha Kossuth Görgeit csak azért, mert Ivánka Batthyány által protegáltatott, a sereg élére föl nem tolja. Egy magyar Pappenheimot véltem Ivánkából kinőhetni, mire a honnak igen nagy szüksége volt; de ha ezen reményem nem is teljesül: benne bizonyosan egy lovas Damjanics, következőleg Görgei ambíciója ellen tekintélyes ellensúly támadt volna. A kormány többször akarta őt kicserélni Fligelli elfogott tábori őrnagyért, sőt később még a két elfogott tábornokot: Roth és Philippovicsot is ráadásul adta volna, de hasztalan. . .

Az eset sok félremagyarázásra szolgált ürügyül. „Az a körülmény, — írja Ivánka *„Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben“* című emlékfüzetében, — hogy elfogatásom véletlenül összeesik azon idővel, mikor Windischgrätz fölhívása következtében sokan elhagyták az ország szolgálatát, szülhette a be nem avatottaknál azon nézetet, hogy küldetésemet én is a szolgálat elhagyására használtam fel; mintha ezt éppen akkor nem tehettem volna nyíltan.“

Ivánka a königgrázi várba hurczoltatott, s csak a szabadságharc lezajlása után, 1850-ben nyerte vissza szabadságát. De még ezután is tömérdek zaklatásnak volt kitéve.

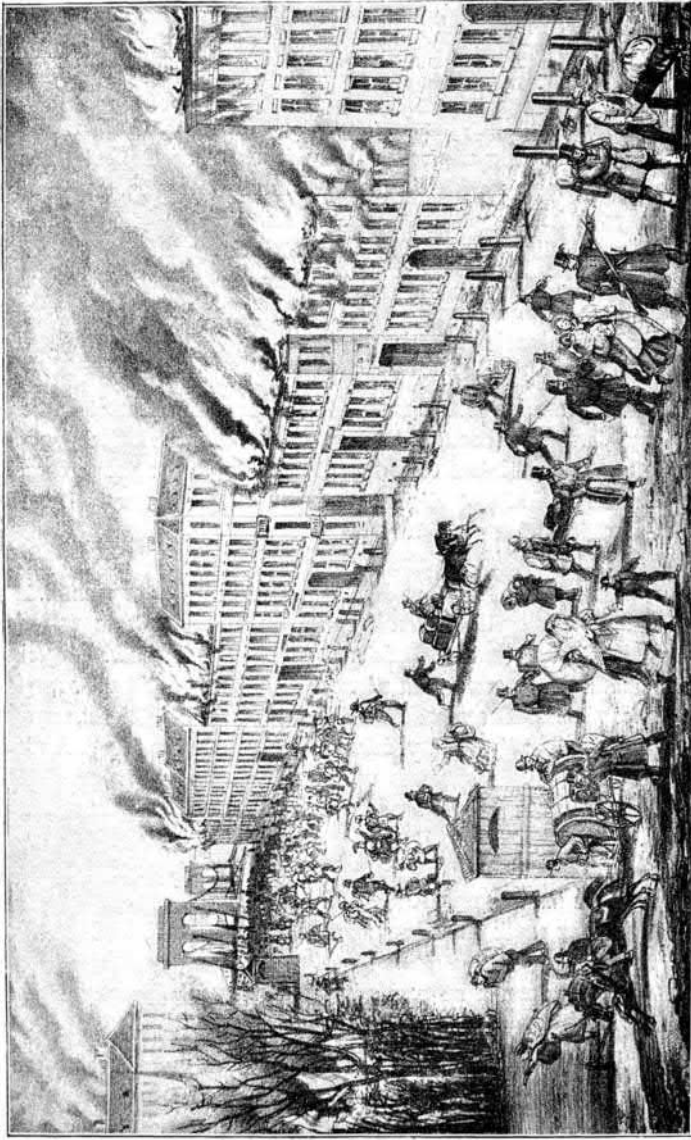
„*Lázadókkal nem alkuszom!*“ ez volt tehát a válasz jóakarátú intelmünkre. S hogy a bántalom annál fájóbb legyen: még békekövetünk is rabságba hurczoltatik.

Valóban, mintha csak korbácsot emeltek volna a béketűrő és lovas magyar nemzetre.

A durva üzenet forrongásba hozta az egész parndorfi tábor. A fölháborodás moraja viharzott végig a honvédek sorai közt; arczaikat előnté a harag sötét pírja, s nem egy kéz a megtorló fegyver után nyúlt.

— Nincs a világon nemzet, amely ilyen sértést megtorlás nélkül hagyna, — szólt bosszúságtól remegő hangon az ősz Csányi László.

— Most már félre a habozással! — jegyezte meg Répássy. —

Вид на 20-е, Октябрь 27-й и Успенский мосты. — (Сыктывкаръ 1874)

Fogjunk kezét a bécsiekkel, s szorítsuk két tűz közé a gőgös Windischgrätzet. Ez legyen feleletünk üzenetére.

Az eszme tetszett; s a harag tüzéből csakhamar a bosszúvágy szikrái kezdtek kipattogni.

Bécs, mint tudjuk, immár október 6-ika óta viaskodott az önkény hidrájával. Eleinte elég sikerrel folyt a védelem. A nemzetőrség zászlói diadalmasan lobogtak a körbástyák és a torlaszok ormán. De a mint Windischgrätz herczeg került a császári hadak élére, a látóhatár Bécs fölött egyszerre elkomorodott. Windischgrätznek ugyanis az volt a legelső teendője, hogy mentői nagyobb fegyveres erőt gyűjtsön a daczóló császárváros alá. S csakhamar *nyolczvanezer* ember és *kétszáz* ágyú állt az új vezér rendelkezésére.

Igaz, hogy a védősereg első tekintetre szintén elég erősnek látszott. Hisz csupán a nemzetőrség száma túlhaladta az. ötvenezerét, ezenfelül még ötven darab hatfontos ágyúja is volt Messenhausernak. Csakhogy az újdonsült katonák félénkek és gyakorlatlanok, az ágyúk pedig rosszak. Az egész nemzetőrségből alig lehetett ötezer embert komoly harezba vinni. A védelem tehát egyre lanyhult.

Ily válságos viszonyok közt volt a bécsi nép, midőn egész váratlanul egy kis öreg ember: *Bem* József lengyel emigráns toppant közéjük. Bemmet már megelőzte hire. Tudták, hogy tapasztalt és vakmerő, katona, akinek nevéhez több diadalmas csata emléke fűződik. Megérkezésére tehát ismét lángralobbant a hunyó harczikédv. Csakhamar megkínálták Bécs védelmének a vezetésével. Bem elfogadta a megbízást, s nyomban a legnagyobb erélylyel a védelem újjászervezéséhez fogott. A város veszélyeztetett pontjain hatalmas új torlaszok épültek; s ha megszólaltak az ostromágyúk: a lengyel hős csodás nyugalommal intézte a harczmenetét.

Ámde, a kétségbeejtő helyzeten a Bem lángelméje és vasakarata sem volt képes immár segíteni.

Mikor az egyik torlaszra a magyar trikolorot tűzték ki, Bem haragosan így kiáltott fel:

— Mit nekem a magyar zászló, adjatok inkább magyar honvédeket!

S midőn a helyzet mind válságosabb lett, így szólt Messenhausernak:

— Ez az ügy alapján el van hibázva. A nemzetőrség hasznavehetetlen, s csak a diákok a derék fiuk.

Bécs körül a vasgyűrű napról-napra szűkebbre szorult. Majd megkezdődött a rendszeres ostrom. Október 27-én nyolczvan ágyú szórta a halált és a pusztulást a Habsburgok ősi székhelyére. Másnap pedig két külváros már Windischgrätz birtokába jutott. Csak valami csoda segíthetett immár a bécsieken. De hát miért ne történhetnék ilyen csoda? Miért ne villanhatnának meg egy szép reggel a magyarok győztes fegyverei Bécs alatt? Hiszen megígérték hogy eljönnek, s fölszabadítják őket az ostromzás alól. Mint a vízbefúló a mentőkötél után, úgy kaptak e vékony reményszálhoz. És várták, egyre várták a magyarokat.

Ámde nem rajtunk múlt, hogy ez a várvavárt segély mindezideig késett. Hiszen, mint tudjuk, mindjárt Jellasics kiűzetése után följánlottuk kardunkat a bécsieknek. A magyar csapatok át is léptek a határon, de az örökös tartományok országgyűlésének rideg magatartása miatt csakhamar vissza kellett térniök. Igaz, hogy maga a forrongó harczos nép máskép gondolkozott. Tárt karokkal fogadta volna bármikor honvédjeinket; sőt mikor a veszély nőtt, maga fordult segedelemért hozzánk.

A parndorfi magyar tábor, hogy mégis tegyen valamit, a sürgetésre a következő biztatással válaszolt:

A magyar nemzet legbensőbb testvéri viszonyokkal van századok óta az ausztriai néphez kapcsolva. Ezen benső viszonyt még szilárdabbá tévé azon alkotmányos szabadság, melyet a márcziusi napokban a birodalom népei vívtak ki maguknak, s melyet a fejedelem megerősített.

Közös kötelességünk ezen alkotmányos szabadságot megvédeni.

Ezt nyilatkoztatja ki a magyar hadsereg, mely veszélyeztetett ausztriai testvéreink segélyére siet, s egész erejével üldözni fogja azon horvát sereget, mely Magyarországból kiűzette, jelenleg Ausztria földjét pusztítja.

Mi úgy vagyunk meggyőződve, mikép Jellasics ellenséges seregét Ausztriából elűzve és Bécs városának szabad közlekedését és kereskedését helyreállítva, a legnagyobb szolgálatot teendjük, mind a velünk testvéri kapcsolatba lépett nép szabadságának, mind a dinasztianak és az összes birodalomnak. A magyar hadsereg kész élni és halni a közös érdekekért.

Bécsiek! Bízattok bennünk! Az isten el nem hagyandja igazságos ügyünket.

A magyar sereg táborából.

Pázmándi Dénes országgyűlési elnök. *Móga*, a magyar sereg főparancsnoka. *Csányi* László országbiztos. *Bónis* Samu, *Luzsénszky* Pál biztosok.

Persze, ez is csak ígéret volt, amelynek teljesítése az események kedvező alakulásától függött. De a küzdő bécsi nép hitt benne; s tovább várta vitéz honvédjeinket.

Kossuth parndorfi tartózkodása idején azonban komoly fordulatot

vett a dolog. Maga Kossuth volt az, aki nagy tekintélyének egész súlyával szállt síkra a fõlszabadítás eszméje mellett.

„... Éreztem — úgymond — ennek szükségét elõször azért, mert úgy látszott, ha Bécs eszik: akkor az ellenséges had, mely a szabadság elnyomására alakított össze, kétségtelenül minden erejét Magyarország ellen fordítandja, mit megelőzni szükséges vala. Másodszor úgy vélekedtem, ha Bécs eszik a nélkül, hogy Magyarország, — mely az október 6-iki események következtében Bécs iránt némi hálával is tartozik, — annak megmentésére csak kísérletet is tett volna: úgy Bécs elestével az ellenség nemcsak maga, hanem a Magyarország iránt ellenséges indulatra kényszerített Bécs népességéből növekedõ erõvel szálland síkra Magyarország ellen. És harmadszor, mert van a nemzet becsületében egy morális erõ, melyet fenn kell tartani mindenáron, kivéve ha talán csak a vég elvesztés árán tartathatnék fenn. A mely nemzet ezen kincset nem õrizte meg, annak alig lehet jövendõje . . . .“

De ezek inkább csak politikai indokok; a kérdést katonai szempontból is meg kellett bírálni. Kossuth tehát, a végelhatározás elõtt, haditanácsra hívta össze a tábor törzstiszteit. Az eszmecsere fõkép a körül forgott: vajjon vereség esetén visszavonulhatunk-e nagyobb baj nélkül? Mõga egész nyíltan kijelentette, hogy a következményekért nem vállalhat felelõsséget; Répássy a fõltétlen támadás mellett kardoskodék; Görgei azt mondta, hogy sokat kockáztatunk ugyan, de a visszavonulás azért mégis keresztülvihetõ. Szóval, a vélemények megoszlottak.

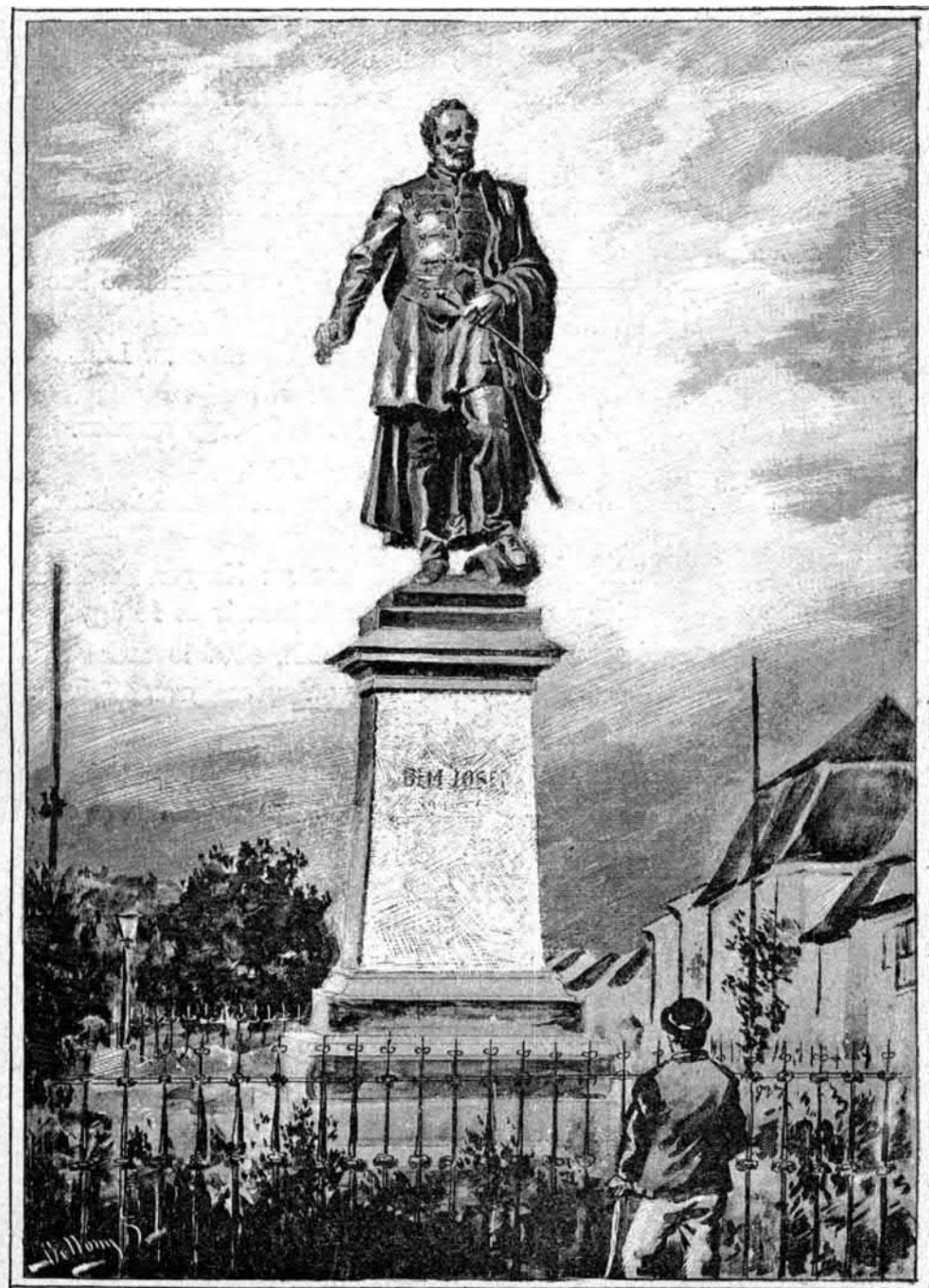
Kétségtelen, hogy merész, szerfõlött vakmerõ volt a Kossuth terve. Hiszen Windischgrätz nyolczvanezer fegyveresével szemben alig állott harmincz ezer emberünk; ebbõl is csak tizenhatezer a rendes katona; a többi nemzetõr és népfelkelõ. Odaát az ágyúk száma: kétszáz, nálunk: nyolczvannyolcz. Windischgrätz egész könnyedén vihetett 40—50 ezer embert a harezba, anélkül, hogy Bécs ostromával föl kellene hagynia.

Nagyon is meggondolandó volt tehát a tervbevetett lépés.

Windischgrätz kihívó válasza azonban egyszerre fölajzotta a szenvedélyeket. Az eszélyességen fölülkerekedett a harag. A honvédsereg lángolt a vágytól, hogy fegyverét a Windischgrätzével mielőbb öszszemérje.

— Lesz, ami lesz, — mondták honvédjeink.— Aztán majd csak a bécsiek is kimozdulnak.

Most már a támadás mellett buzogtak még a habozók is. Kossuth, ha akarta volna is, immár nem állhatott többé ellen a felzúduló árnak.

Bem szobra Marosvásárhelyen.

Még egy újabb beható tanácskozás; s a haditerv megállapítása után, október 28-án hajnalban megadta jelt az előnyomulásra.

A dobok vidám pergése, a trombiták ujjongó harsogása közt lázas harcikedvvel lépett át seregünk, rövid idő alatt immár harmadszor, — az osztrák határon.

Három hadoszlopban nyomult előre.

Az *előhadat* Görgei Artúr ezredes vezette. Dandára 4 honvédszászlóaljból, 2 huszárszászadból és 8 ágyúból állott.

Aztán jött a sereg zöme, vagyis a *derékhad*, a következő beosztással:

A jobbszárny. Parancsnok: Bárczay Miklós ezredes. Létszám: 6 zászlóalj gyalogos, 4 század lovas, s 16 ágyú.

A közép (centrum). Parancsnok: Gróf Lázár György ezredes. Létszám: 4 honvédszászlóalj, 6 század huszár és 24 ágyú.

A balszárny. Parancsnok: Répássy János ezredes. Létszám: 4 zászlóalj gyalog, 16 huszárszászad és 24 ágyú.

A tartalékhad zárta be a sort. Parancsnok: Karger Ferdinánd ezredes. Létszám: 3 zászlóalj nemzetőr, 4 század huszár és 16 ágyú.

Az egész támadó sereg: 20,000 gyalogosból, 4000 lovasból és 88 ágyúval 2000 tüzérből állott. A gyalogságnak azonban csaknem ötödrésze, több mint 4000 ember csupán kaszával volt fölfegyverkezve.

A sereg lassan, körültekintő óvatossággal haladt előre. Estig csak a Fischáig jutott, másnap aztán átgázolt a folyócskán s nem messze Schwecháttól a körülfekvő dombokon szállott táborba.

Most már az ellenség közvetlen közelében tanyáztak csapatjaink.

Windischgrätz, amint az előre látható vala, megosztotta erejét. *Harminczhétezer* embert és *ötvennégy* ágyút a mieink ellen fordított, seregének maradékával pedig tovább folytatta Bécs ostromát. De nem támadott; még előőrseit is mindenütt visszahúzta. Mint az ijedt tigris meglapult Schwechát, Manswörth és Lagendorf közötti földsáncaiban s várta: mi fog történni.

A következő nap— október 30-án, — virradatkora magyar sereg mint a haragos felhő leszáll a magaslatokról, s megkezdődik a viadal.

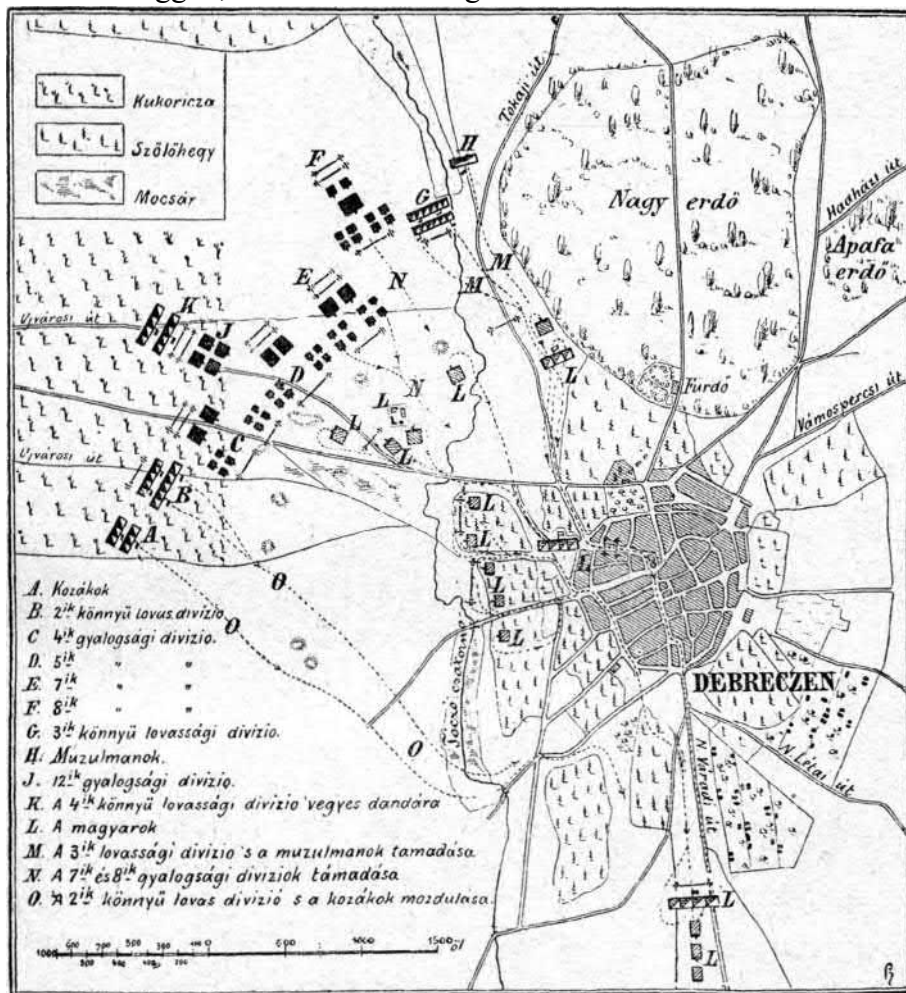
Hideg, borongós őszi reggel van. A dér ezüstös csilláma ragyog a hervadó avaron. Elsárgult száraz falevelekkel játszik a hegyi szellő. A magasban hangos krákogással varjúcsapat kóvályog; mintha csak mondanák: „Ma jó lakománk lesz.“

A támadást Manswörthnél, mely a horvátok birtokában van, a

Bárczay hadoszlopa kezdi. A dandárból hirtelen kiválik kétezer honvéd, s gróf Guyon Richard őrnagy vezetése alatt, szuronyrohammal tör az ellenségre.

Amint a falu körsáncza mögül fölbukkan az első vörösköpönyeges szerezsán, valamelyik honvédegyerek elkiáltja magát:

— Jó reggelt, horvát testvér! Rég nem volt szerencsénk!

A debreczeni csata térképe.

Vidám nevetés hangzik mindenfelől.

A szerezsán vállhoz kapja hosszú fegyverét; lő, de nem talál. A golyó a pajzán honvéd füle mellett süvít el.

Erre még harsogóbb kaczaj támadt. Aztán dévajkodva, mintha

valami tréfajátékról volna szó, törtetnek tovább. Néhány izgalmas perc, s már a faluban vannak.

Kemény utcái harcz fejük ki. A horvátok a lakásokba torlaszolja magokat, s onnan tüzelnek katonáinkra.

— Vorwärts! . . . Nur Vorwärts!! . . . Csak nem félni! — mondogatja folyvást Guyon, aki mint egy hadisten maga jár legelői.

Nem kell ide biztatás. A honvédcsapat, mint a tisztító fürgeteg csakhamar végigsöpör az egész falun. Reggel kilencz órakor Manswörth templomtornyán már a nemzeti szín zászló lobog. Guyon megfelelő őrizetet hagy hátra, s ő maga seregének zömével a futamló horvátok után nyomul.

Majd a Görgei dandára robog elő és a Schwechátnál tanyázó gránátosokat szórja szét.

Eközben az ellenség is támadólag lép fel. Tízezer vasasnémet veti magát Neudorfnál elnyúló balszárnyunkra. Répássy azonban nem ijed meg, rövid ágyúharcz után visszaszorítja őket.

Most aztán az egész vonalon megindul a véres küzdelem. Az ágyúk süketítő dörgésétől szinte remeg a föld.

Egész délutáni 3 óráig teljes rendben folyik a csata. Zászlóink mindenütt győzelmesen lobognak.

Ozsonatájt azonban a jobbszárny egész váratlanul meginog. A komáromi kaszások, valamitől megriadva, futni kezdenek. Roppant zavar támad. Huszároknak kell közbelépni, hogy az ijedős nemzetőröket visszatartsák.

De megriad maga a fővezér: Móga is. Abban a dőre hiszemben, hogy az ellenség immár túlsúlyra jut, legott kiadja a parancsolatot a visszavonulásra.

— Hiszen már a huszárok is retirálnak! — kiáltja rémülten a kaszás had, s újra neki fog a szaladásnak.

Az egész jobbszárny fölbomlik, s rendetlen összevisszaságban kezd hátrálni.

Az ütközet sorsa ezzel eldőlt. A jobbszárny ijedelme magával sodorta a többi dandárt is. S előbb a centrum, majd a Görgei osztálya húzódott Fischament felé; s aztán fedezetül a balszárny is. Ez utóbbi hadoszlopok visszavonulása azonban teljes rendben történt.

Csapatjaink, mire beesteledett, már ismét magyar földön valának. Kossuth, aki mint szemlélő szintén résztvett a végzetes kalandban, beteg

lőn a nagy izgalom miatt. Láztól gyötörve érkezett Pozsonyba, ahol még azon éjjel a csata lefolyásáról a következő tudósítást küldötte a képviselőháznak:

Pozsony, 1848 október 30. éjjélkor.

Ma reggel 7 órakor megkezdtük a csatát. Tartott d. u. 4 óráig. Jobb szárnyunk Manswörth falut a Dunánál, mely ellenséggel erősen meg volt rakva, erős csata után ostrommal vette be s az ellenséget belőle kiverte. Guyon őrnagy, Ivánka brigádjának második zászlóaljánál a vitézség csodáját fejtette ki. Seregünk mindig előre nyomulván, az erős ágyútűzet „éljen“ kiáltással fogadta és bátran kiállta. Ezu-

Részlet a schwecháti Ütközetből. — (Egykorú rajz.)

tán Görgei ezredes a Schwechat előtti parton felállított ellenséget visszaverte. Ekkor a fővezér azon oknál fogva, mivel balszárnyunkat Répássy ezredes parancsnoksága alatt Langendorf felől az ellenség nagy erővel fenyegette, különösen számos lovasága által túlszárnyalni törekedett, a jobbszárny és jobbközép előhaladását megállította, de már akkor, midőn balszárnyunk ellen szerfőlött nagy erőt vont össze, Répássy ezredesnek támadást parancsolt.

Répássy ezredes itt is visszaverte az ellenséget, mely az ütközet alatt érkezett tudósítások szerint mozdulatainak gyorsítására vasutat is használt. Hirtelen fordulván a jobbszárnyról a balszárnyra az ütközet, s a balszárnynak erősítésére a kö-

zépből nagy tömeg indítván, ezáltal a csatarend összefüggése megakadt, miáltal Görgei ezredes előnyomulásában akadályozva lón; ekkor, bár az ellenség minden oldalról visszaveretett, a főparancsnok és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánították, hogy túlszárnyalástól lehetővé tartani, a Fischa melletti positiókba kell visszavonulnunk.

Én ellenben világosan látván, hogy az első csatarendnek helyreállítása lelkesült hadseregünket Schwechat elvételével vagy győzelemre, vagy legalább tetemes térfelülettel egy erős védelmi posztó elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgei ezredesért küldöttem. De mielőtt a parancs sikeresíthetett volna: Schwechátból, mely ellenséggel és ágyúkkal volt megrakva, erős tüzelés kezdetett ellenünk; seregeink ezt is vitézül állották és viszonzották, míg végre a jobbszárny leghátulsó sorában állott komárommegyei kaszások egy közelükbe esett bombától rendetlen hátrálásnak eredtek, épp akkor, midőn a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett általános visszavonulás parancsoltatok. A komáromi kaszások rendetlen futamlását előbb magam, majd Repeczki képviselő iparkodtunk megállítani, de ez csak pillanatra sikerült, s kiadatott a parancs, hogy Fischament, Klein-Neusiedel, Enzersdorf és Schwadorf megtartásával seregünk a Fischán inneni tegnapelőtti posztót foglalja el.

Meg nem vert az ellenség sehol sem, sőt seregeink mindenütt, ahol támadtak: diadalmasan előnyomultak; de sajnosán kell említenem, hogy Bécs, bár az ütközetet úgyszólván szemeláttára, — mert Schwechat majd csaknem elővárosának tekintendő, — vertük, nemcsak hogy kirohanást nem tőn, de két nap óta egyetlen ágyúlövést sem tőn, mellyel az ellenséget foglalatoskodhatta volna.

Én, minthogy minden élelmiszerek Fischament innenső partjára voltak rendelkezve, odasiettem a táborozás elrendezése végett, mert a középet és a balszárnyat rendben részint láttam hátravonulni, részint a stábnak közvetlen intézkedése alatt a rendről nem kétségeskedhetém. De Fischamentre érkeztemkor a rendetlenül megfutamodott komárommegyei kaszás népek állapotát nem ismerő serege által nagy zavart láttam előidéztetve s Riegelsburgig kellett mennem, hogy a száguldó csapatokat és a temérdek szertár-szekereket a táborba visszatéríteni segítsem. Innen rendeletet küldék a főtáborba, hogy ha csak Móga altábornagy úr a sereg rendes visszavezetésének felelősségét határozottan el nem vállalja, a főparancsnokság Görgeinek adassék át; s mivel a megfutamodott komáromi nép oly gyorsan haladt, hogy még szekéren sem bírtam utolérni, nehogy Hainburgba, sőt még Pozsonyba is alaptalan rémülést vigyen, s hogy egyszersmind Pozsonyról is gondoskodjam, Hainburgig jöttem. Ott intézkedtem, hogy a visszajövő nép feltartóztassák és rendbeszedessék. Hainburgból pedig Pozsonyba jöve, ennek minden véletlen elleni biztosításáról intézkedtem. Azon cél tehát, hogy Bécsset az ostrom alól felmentsük egyedül, azért, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk, nem sikerült.

Veszve egyéb nincs, mint az, hogy egy csapással hazánk minden további veszélytől meg nem mentetett. Még mindig és még huzamos ideig sok reformra lesz szükség a hadseregben. A feketesárga reminiscenciák a trikolor rózsa alatt is sok helyütt lappanganak, s ez a működésre zibbasztólag hat; még az éj folyamán tudósítást várok a főtáborból, hol Csányi orsz. biztosnak megbecsülhetlen és minden fogalmat haladó fáradalmi hiven öröködnék. Ezen tudósításból függend további rendelkezésem.

Veszteségünk az ütközet nagyszerűségéhez képest csekély. Halottaink száma alig menend többre 40-nél; s a sebesülteké, nem gondolom, hogy 200-at tegyen, mert a manswörteri támadást kivéve, az egész csata többnyire ágyúzásból állt, amit vitéz tüzeink ugyancsak emberül viszonzottak. Én magam- 3 halottnál többet nem láttam.

Bécs iránt leróttuk tartozásunkat becsületesen.

Még egyszer kérem a bizottmányt, vegye figyelembe, hogy teljességgel Bécs alatt sem verettünk meg, hanem csak nem tudtuk egyszerre bevenni. Sokan vannak seregünkben, kik a mai napot dicsőségek közé sorozandják. A nemzet bízzék igaz ügyében és a saját erejében, melyet néhány hét óta már is annyira kitüntetett, hogy ha tiz csatát veszítene is, nem volna szabad önmaga iránti bizalmában megcsökkennie.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy azon ellenség, mely idegen földön két-annyi erővel fáradt és rendezetlen népünket nemcsak nem bírta megverni, sőt ahol támadott: mindenütt megfutamlani volt kénytelen; azon ármáda, mely azt, hogy tönkre nem tettük, csak kiválogatott s még a napóleoni időkől is hires erős pozíciójának és Bécs hallgatásának köszönheti; ezen ármáda, ha nemzetünk önmagához hű: hazánkat nem fogja veszélybe dönteni; de készülnünk kell, mert az ellenség is készülend alkalmasint.

Kossuth Lajos.

Kossuth, nyilván a csüggedő kedélyek megnyugtatása céljából, kissé burkoltan, többhelyt szépítve mondja el a schwechati ütközet lefolyását. Pedig, mi tagadás, elveszett az. Negyven sebesültet hoztak vissza a vöröskeresztes kocsik, kétszáz halottunk pedig ott maradt a szomorú csatatéren. Mindazonáltal, az ellenfél győzedelme sem lehetett valami fényes. Hiszen Windischgrätznek még csak annyi bátorsága sem volt, hogy hátráló csapatainkat üldözőbe vegye. Örült, hogy nyugton maradhat.

A hadijelentés, mint látjuk, főkép a bécsiek közönyös magatartásának tudja be schwechati vereségünket. „Azon cél, — írja Kossuth a bosszúság keserű hangján, — hogy Bécszet az ostrom alól felmentsük, egyedül azért nem sikerült, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozónk.“ Tény, hogy csapataink az egész vakmerő kirándulás alatt folyvást vártak a bécsi nép kitörésére. Azért nyomultak elő oly lassan; sőt még kémeket is küldtek Bécsbe, hogy Messenhauser idejekorán értesüljön jövetelünkről. De misem történt. A nemzetőrség, mely egy pár nap előtt maga esengett segély után, most mélységes hallgatásba merült.

De ennek a hallgatásnak nagy és súlyos oka volt. A forradalmi láztól égő császárváros felett immár megkondult a halálharang. Október 28-án,

tehát akkor, midőn hadseregünk átkelt a Lajthán: Bécs már vonaglott. Összes külvárosai romokban heverték. Egyedül a belváros, mely külön fallal volt kerítve, tartotta még fenn magát. Reményvesztetten, megfogyva ideszorult a maroknyi védősereg; s csakhamar belátja, hogy hiábavaló a további küzdelem, nincs egyéb menekvésük a megadásnál. S a községtanács tényleg érintkezésbe is lép Windischgrätz herczeggel.

Az alkudozások folyama alatt azonban — október 30-án délelőtt, — egyszerre csak szokatlan ágyúdörej hallik Schwechat felől. Messenhauer a Szent-István-templomba rohan, s az égbenyuló torony legtetetjéről tábori messzelátójával kémlelni kezdi a környéket. Néz, néz, aztán örömkialtás tör ki ajkain. Meglepetve látja, hogy Mannswörth táján, Schwechat előtt kemény ütközet folyik.

Hanyatthomlok robog vissza; öt-hat lépcsőn ugrik át egyszerre, úgy siet. Néhány pillanat múlva már ismét az utcán van.

— Itt a segítség! Jönnek a magyarok! — kiáltja kipirult arczzal, kardját magasan villogtatva. — Félre az alkudozásokkal! Fegyverre! Fegyverre!

Az örömhír, mint a delejes áram végigfut az egész városrészen; s mindenfelé viszhangozzák:

— Jönnek a magyarok! Fegyverre! Fegyverre!

Fél óra múlva immár harcckészen áll az egész a nemzetőrség. Peregnek a dobok, rikoltoznak a trombiták. Minden intézkedés megtörténik a kirohanásra.

Ámde Windischgrätz, ki él a gyanúpörrel, keresztet húz tervükön. A kitörés megakadályozása céljából ő fog a támadáshoz, s legott ostrom alá veszi őket.

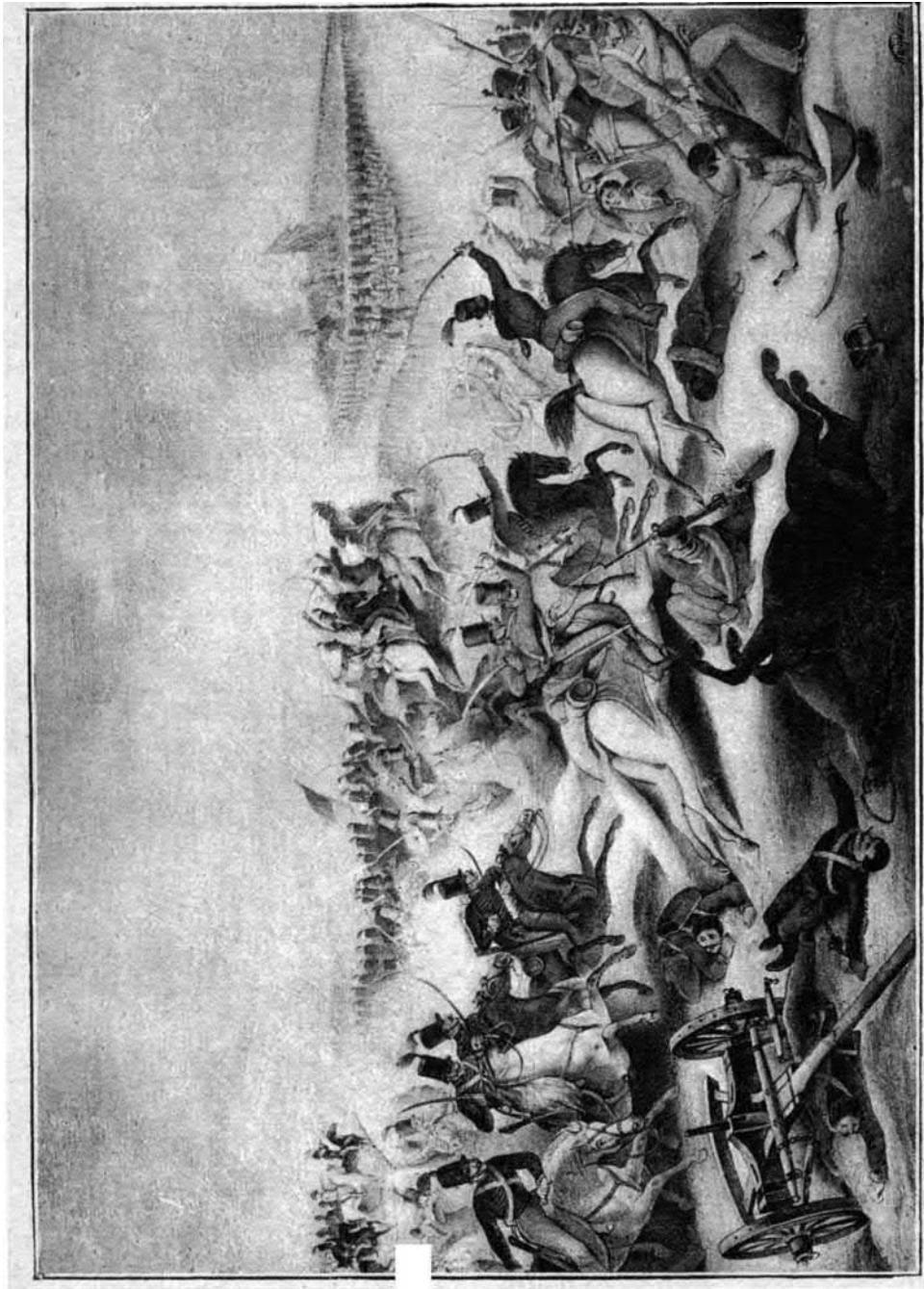
. A csalódás ésa keserűség kínordítása zúg fel a védőcsapat sorai közt.

— A falakra! A barrikádokra!

Rettenetes, kétségbeesett küzdelem fejlik ki, amely megszakítás nélkül egész nap tart. Ágyúk bömbölése reszketteti meg a lőporfüstös levegőt; a bástyafal szakadécai piros vérral telnek meg. A harcz legélénkebb az eltorlaszolt kapunál. Ezt löveti Windischgrätz, ezt oltalmazza a védősereg. Ha a kapu a császáriak birtokába kerül: vége mindennek.

. És csakugyan vége! . . . Alkonyaikor recsegve-ropogva esik szét a kettős szárnyú nehéz tölgyfaajtó, s bezúdul, mint a gátjaskadát folyam, a császári had.

A védőcsapat még egy végső kísérletet tesz az ellenség visszaszorítására; de hasztalan, zsibbadó ereje csakhamar végkép megtörik.

A fogarasi csata. — (Scholtz J. kiadása Mainzban 1849-ben.)

A lövések száma mind gyérebb, s lassanként egészen elcsöndesül a csatazaj.

Mire fölvirrad, a büszke császárváros, véresen letiporva, immár Windischgratz lábainál hever.

Ami ezután következett,— könnyű kitalálni. Hiszen egyik alkotórésze az a hagyományos udvari politikának. Jöttek a porkolábok, előlépett a hóhér. És megkezdődött „a rend helyreállítása.“

Mind börtönbe hurczoltatott, akihez a gyanú csak árnyékával ért. A sötét kazamatákból aztán már csak egy lépés volt a vesztőhelyre. *Messenhauser* Venczel, a nemzetőrség parancsnoka és *Blum* Róbert, Lipcse város frankfurti képviselője nyitották meg a mártírok sorát. Mindkettőt agyonlövötte Windischgratz. Aztán következett a többi.

Bem József, Hauk Lajos, Giron Péter, s még néhány a vezetők közül, szerencséjükre, még idejekorán elmenekültek.

És ezzel a bécsi nép, mely rövid idő alatt háromszor szállott síkra szabadságáért, ismét az önkény vasigája alá került.

Ha két héttel előbb foghatunk a bécsiekkel kezét, talán egészen más fordulata lesz a szabadságharcznak. Ez volt a schwechati ütközet egyik tanulsága.

De volt egy másik is. Sajnosán tapasztalta Kossuth, mily kevés az, ami mostanáig a hadszervezés körül történt. Sok, igen sok még a tennivaló, ha azt akarjuk, hogy csapatjaink minden tekintetben harczképesek legyenek. A legegédeletlenebb volt azonban a vezérlettel. A tábornokok közül, akik a rendes sorhadból léptek dandáraink élére — mint Ottinger, Bechtold, Teleki Ádám stb. — eleddig egy sem vált be. Legnagyobb részt elárulták ügyünket.

De nem vált be a feldunai sereg vezére: az öreg *Móga* sem. Aféle régiszabású osztrák generális volt ez is, aki irtózott attól, hogy egykori bajtársaival háborúskodjék. Emiatt aztán nem bízott benne senki; annyira nem, hogy a honvédelmi bizottmány Görgeinek külön utasítást adott Móga szemmeltartására.

A suttogó gyanú, mely Mógát, mint az árnyék lépten-nyomon kísérte, csakhamar hangos váddá formálódott. Azt mondták, hogy schwechati vereségünknek kizárólag ő az okozója, aki anélkül, hogy szükség lett volna reá, a győzelem pillanatában elrendelte a visszavonulást.

A „*Márctius 15-ike*“ harczteri tudósításában immár egész leplezetlenül így ír róla: „Délután 3 óráig mind a jobb, mind a bal, mind a közép-szárnyon jól folyt a dolog. Mindenütt mindenkor előre nyomult sere-

günk, melynél lelkesebbet és elhatározóbbat kívánni sem lehet. Ez időtájban történt, hogy a jobbszárny kaszásai közül néhányan futásnak eredtek, mi a vezérletnél rögtön jelentetvén, itt *alkalmat nyújtott a fogak fehérének kimutatására*; alkalmat nyújtott, hogy az egész napon át s a győzelmes előnyomulás minden mozzanatain keresztül nyöszörgött megállapodási, sőt retirálási vágy kielégíttessék; kiadatott a parancs „*zum retiriren!*“

Móga hadparancsa, melyet a schvvechati visszavonulás szabályo-

Epizód a hatvani csatából. — (Katz G. 1849-iki rajza.)

zására bocsájtott ki, még növelte a vád súlyát. Ebben ugyanis a többi közt így ,szól:

„ . . . Magától értetődik, hogy itt csak annyiban lehet visszavonulásról szó, amennyiben azt az óvatosság parancsolja. Egyébként meg vagyok győződve, hogy az összes csapatok át vannak hatva ügyünk igazságosságától, él bennük jogunk tudata, s *minden erejüket összeszedik a legmagasabb uralkodóház és ama szilárd egység fenntartására, mely bennünket Ausztriához fűz . . .* “

Különösen az utolsó pont az, a melyből, kétértelmű szerkezeténél fogva, fegyvert kovácsoltak ellene. Lehet különben, hogy csak a tolla

csúszott meg, de annyi bizonyos, hogy főképp a „szilárd egységére való hivatkozás legalább akkor nagyon furcsán hangzott.

Az elégedetlenség moraja, persze, a Móga füléhez is eljutott. S a törődött beteges ember végkép elvesztette kedvét a szolgálattól. Belátta, hogy ily körülmények közt nem maradhat helyén. Csak kedvező alkalomra várt tehát, hogy feltűnés nélkül távozhassák. S az alkalom épen kapóra jött. A schwechati visszavonuláskor leesett a lóról, megütötte a lábát, s ágyba kellett feküdnie. Még aznap levelet irt Kossuthnak, s bejelentő, hogy betegsége miatt, amely előreláthatólag huzamosabb ideig fog tartani, ezennel lemond főparancsnoki állásáról. Kossuth, aki úgyszólván szabadulni szeretett volna tőle, örült a dolog ilyen fordulatanak, s a legkisebb habozás nélkül nyomban elfogadta a lemondást.

Most már új vezér után kellett nézni. Volt a seregnél több kiváló törzstiszt: bátor, szakképzett, hű magyar, fényes múlttal bíró; ámde *a Kossuth választása Görgeire esett*. Magához kérte pozsonyi szállására, ahol betegen feküdt, s rövid tanácskozás után megbízta a feldunai sereg vezetésével. Egyúttal pedig, hogy nagyfontosságú állásához mértén megfelelő rangja is legyen: *tábornokká* léptette elő. Görgei tehát, megelőzve minden bajtársát, egy csapással vezér és tábornok Ion.

Hogy miért összpontosult Kossuth bizalma éppen Görgei személyében? — ma sem lehet biztosan tudni. Valószínű, hogy tetszett neki a vakmerő katona, aki az olyan forradalmi lépéstől sem riadt vissza, aminő a gr. Zichy kivégeztetése. S talán éppen ez az utóbbi körülmény volt az, amely a Kossuth elhatározására döntőleg hatott. Görgei, kíméletlen szigoráért, bizonyára haditörvényszék elé állíttatik, ha véletlenül osztrák kézbe kerül. Hiszen Zichy, már püspök bátyja révén is, kedves embere volt az udvarnak, amely gyászos halálát dehogy hagyta volna boszulatlanul. Jól tudta ezt Görgei is, Kossuth is.

Görgeinek tehát ha nem egyébként, hát kényszerűségből ragaszkodnia kellett a honvédsereghez, ahol nemcsak személye volt biztonságban, de egyúttal fényes pályatér is nyílt előtte. S viszont Kossuthnak nem kellett attól tartania, hogy egy szép napon faképnél hagyja, mint Teleki, vagy Móga. Az a hóhérkötél, amit Lórén a Zichy gróf nyakába hurkoltak, mindenesetre fontos szerepet játszott a kinevezés körül.

Különben Kossuth még ekkor, a mézeshetek első napjaiban csak fényoldalait látja Görgeinek. Csupa dicséret, csupa magasztalás az, amit róla mond, amikor kinevezéséről beszámol a képviselőháznak:

„. . . Mikor visszatértünk Schwechat alól, — úgymond Kossuth

Bátori-Schultz Bódog honvédezredes. — (1849-iki arczkép.)

november 9-iki beszédjében, — s Móga tábornokot az a baleset érte, hogy lováról leesett és lábát erősen megsértette, és aki, mint azt a tiszta valószínűséghez képest mondanom kell, már előbb is igen beteg volt, sőt elbocsátatásért és nyugalmaztatásáért is folyamodott, beláttam, hogy a szükség parancsolja oly kezekbe adni a hadsereget, amelyekben nemcsak a rendszeres hadműveletek és a fegyelem, hanem a sereg magyaros érzülete, nemzeti lelkesülése és elszántsága is lehetőleg biztosítva legyen. *Bizalmam a volt ezredes, most tábornok Görgeire esett;* oly emberre, a kiért én, — ha vagy a honvédelmi bizottmány, a melynek kezei közt most a kormány van, vagy a t. Ház nem helyezne bizalmat benne, — *becsületemmel állok jót, hogy ha azt mondják neki: „Uram! te többé nem leszel főparancsnok, hanem közvitész” — a hazának ép oly hűn szolgálna.* Ezt azért mondom és becsületemmel kezeskedem érte, hogyha a ház lépéséről, melynél fogva őt a főparancsnoksággal megbíztam, másképp rendelkeznék, legkevesebb akadályt se érezzen, mert *Görgei érzülete olyan, mint a magyar nemzet bármely tagjáé, mert nem gondol azzal, ha magas polczra emeltetik, hanem azt teszi, amit hazafiúi kötelessége parancsol.* Én a tábornoknak azt jóstoltam, hogy ha kedvez neki a szerencse, a végzet fényes és nagy jövőt jelölt ki neki; s ezt azon meggyőződéssel jóstoltam neki, hogy *minden körülmények közt a szabadság hű szolgája leend.* Sokan azt fogják talán hinni, hogy miután még fiatal és csak rövid szolgálati idővel dicsekedhetik, a hadseregben elfogultság, vagy bizonyos személyes ellenségeskedés fog mutatkozni parancsnoksága ellen; de én örömmel mondhatom a t. Háznak, hogy közte és a legtöbb parancsnok és magasb tisztek közt a legjobb egyetértés uralkodik. O most országunk határainak a megvédésével, s egyszersmind hadseregünk szervezésével van elfoglalva

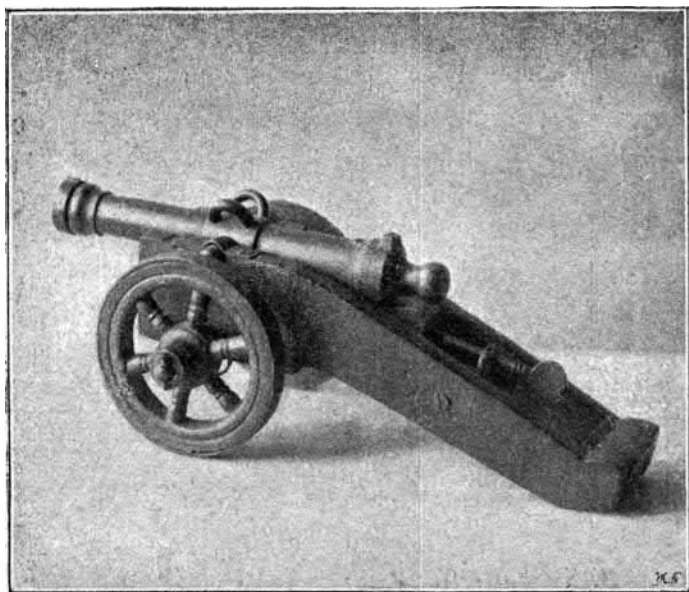
Mily vak bizalom, az emberismeretnek mekkora hiánya!

Görgei emlékirataiban azt beszéli, hogy éppenséggel nem vágyott a vezéri bot után; s csak Kossuth ismételt kérelmére fogadta azt el; akkor, midőn meggyőződött, hogy az idősb törzstisztek közül egy sem akar a sereg élére állni.

Egészen másként vélekedik Horváth Mihály, aki, mint tudjuk, nemcsak tevékeny előmozdítója, hanem egyúttal éles megfigyelője is volt a szabadságharc- eseményeinek:

„. . . Görgei, — így jellemzi őt Horváth Mihály, — gyakorlott, vezérnek termett ritka tehetségeivel rendkívül sokoldalú, mondhatni kameleoni színváltozása jellemet egyesített egyéniségében. A később annyi

dacot és önfejűséget, annyi hiúságot és nagyravágyást, annyi önzést és gyűlöletet tanúsított fővezér, — mielőtt mind tényleg, mind erkölcsileg hatalomra jutott, annyi simaságot, s magát mások szívébe behízelegni tudó szeretetreméltóságot, oly buzgó és önzetlen hazafiságot, annyi szerénységet tudott színlelni; s emellett társalgása oly nyájas és fesztelen, külseje oly szívetnyerő, esze oly villanyos, élczei, melyektől önmagát sem kimélé, oly találók és kedvderítők valának, mások hamar fölismert gyengéit annyira tudta kizsákmányolni, hogy akire ő hálóját kive-tette, akinek szívet és jóindulatát megnyerni óhajtotta: az ritkán tudott személye varázsának ellenállni. És ha e tulajdonokkal, még tagadhatla-

A honvédség ágyúja. — (Kicsinyített mintája az aradi ereklye-múzeumban.)

nul kitűnő katonai tehetségeit, törhetlen vaserélyét, szívós kitartását, rendíthetlen bátorságát is mérlegbe vetjük; más részről pedig megemlékezünk mily gyarló emberismerő vala Kossuth, mily könnyen megnyerte őt a hízelgés, magasztalás, gyöngéinek legyezgetése: éppen nem fogunk csodálkozni Görgei kinevezésén és Kossuth magasztaló beszédén, melyet önválasztott vezére fölött mondott . . .“

Ím, ekként fejti meg Horváth Mihály, e kiváló történettudós Görgei meglepő kinevezésének a titkát.

A schwecháti ütközet folyamán merült fel először szabadságharcunkban a gróf *Guyon Richard* babérkoszorús alakja. Az a rettentetlen

Guy Guyon Richard erendes és kőoráron Vár Cammsnot ur ezennel a nemzet mellett érvényesített, hogy a Magyar nemzet szabadság harcaiban kiválóan vitézsége, a fennsőbb érdemei tekintetéből a Kormány által a mai napig számított ranggal és illetmény nyel, a Magyar hadseregben Táborszórák kinevezéseit

Itél a Cribakári főhadiszálláson. Marcus Spán 1849.

a Magyar nemzet Kormány

"reében

"Ez" oklevél a kőnyelével fog kőreke

J. N. 1. 1. 1.

Guyon Richard tábornoki kinevezése.
(Az eredetinek hű másolata.)

Richard

oklevél.

bátorság, amit Manns-wörth bevételénél tanú-sított, egyszerre reáír-nyozta a közvélemény csodálkozó figyelmét.

— Kicsoda ez a hős? S honnan került ide? — kérdezte a legtöbb ember.

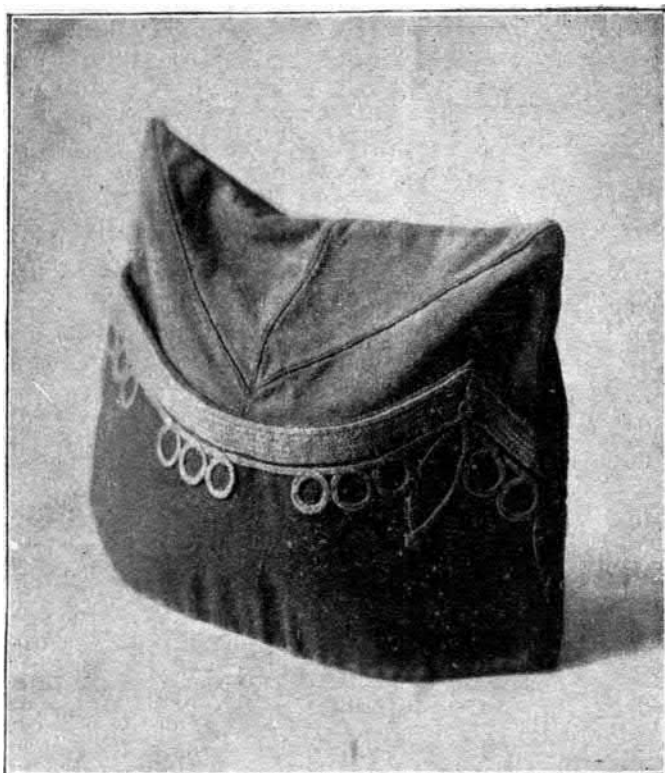
Guyon neve eddig nem forgott még a nyilvánosság terén, elvonul-tan élt; s akik ismerték: ezek is csak annyit tud-tak róla, hogy valahon-Albionból szakadt hoz-zánk?

Guyon Richard csakugyan teli-vér angol volt. Ősrégi, de elszegé-nyült főúri családból 1815-ben a messzi Skócziában született. Rang-jához illő vagyona nem lévén, már kora ifjúságában a katonai pályára lépett, hogy kardjával biztosítson magának jövőt. Minthogy azonban Angolország akkoron szárazföldi haderőt alig tartott, Guyon pedig tengerész nem akart lenni: külföldre ment, s először a portugál, majd — 1832-ben — az osztrák hadseregnél próbált szerencsét. Így jutott Guyon, mint sorhadbeli főhadnagy, Magyar-országba.

A sok rokonvonás, amely a ma-gyar és az angol alkotmány közt van, feltűnt neki is, s csakhamar meg-szerette nemzetünket. De megked-velték őt is komoly és lovagias jel-

leme miatt, s a magyar úriházaknak mindenkor szívesen látott vendége vala. Járt is sokfelé.

A legörömestebb azonban mégis csak a Splényi báróék házánál időzött, ahová a szellemes társaságon kívül egy rendkívül bájos leányarcz is vonzotta. A gyakori látogatásnak édes szerelem lőn a következménye. Egy szép napon mint kérő kopogtatott be, s egypár hét múlva már oltárnál esküdhett örök fogadalmat a viruló Splényi-baronesznek.

Guyon Richárd honvédsipkája. — (Eredetije az aradi ereklyemúzeumban.)

Ekkor aztán megvált a nyűgös hadiszolgálatától, s neje birtokán gazdálkodni kezdett. Itt érte a szabadságharcz, s mindjárt a tavaszi mozgalmak elején fölajánlotta szolgálatait a magyar kormánynak, amely őrnagyi ranggal a nemzetőrséghez osztotta.

Ilyen minőségben került Guyon a párndorfi táborba, ahol a schwecháti ütközet alkalmával Kossuth az elfogott Ivánka Imre dandárának a parancsnokságát bízta reá. S hogy szerencsés volt a választás: Mannswörth igazolja.

Guyon ezután csakhamar a legünnepeltebb bajnoka lón szabadságharcunknak, amelyet mint ezredes, majd mint tábornok egészen végigküzdött. Nevéhez számos diadal emléke fűződik, köztük a branyiszkói, amelynek említésénél ma is büszkén dobban meg a szívünk.

A temesvári csatavesztés után Guyon törökföldre menekült, s a mahomedán hitre térvén, Kursid pasa név alatt a szultán szolgálatába lépett, aki Damaskus parancsnokául nevezte ki. Guyon vaserélye itt is csakhamar kitűnt. A veszélyes aleppói zendülést 1850-ben oly gyorsan fojtotta el, hogy a padisah a legnagyobb dicsérettel emlékezett meg ebbéli érdemeiről. Később nyugalomba vonult, s Konstantinápolyban telepedett meg, ahol, gyászára úgy magyaroknak, mint a törököknek, 1856 október 12-én meghalt.

Guyon, — írja egyik kortársa, — szőke, szélesvállu, erős ember volt, kifejező kék szemekkel. Modora, szokásai, minden, de minden elárulta benne az angolt. Föllépése udvarias, de hidegségét soha sem veszté el, csak a csatazaj közepette. Ilyenkor szemei szikráztak, arcza kigyúlt, s ágaskodó paripáján kivont karddal vakon rohant előre. „*Avancer, avancer!*“ volt a kedvelt jelszava. Tervet soha sem készített, de amit reábiztak: törhetlen erővel hajtotta keresztül. Kegyelmet csatában nem adott, de nem is fogadott el. A hadiélet fáradalmait csodálatos nyugalommal viselte. Ajkán nem rebbent el soha panaszos szó. Katonáival együtt táborozott, együtt evett; s ha kellett: együtt koplalt velők. De szerették is; egy intésére kész volt meghalni akármelyik.

Az egész tábornoki-karban úgyszólván Guyon volt az egyetlen, aki iránt mindenki tisztelettel viseltetett. De Guyon nem is avatkozott a politikába, mint a legtöbb társa. Nem pletykált, nem irigykedett senkire, hanem végezte a maga kötelességét, becsülettel, hűen, odaadással. Guyon a szabadságharcz minta-katonája.

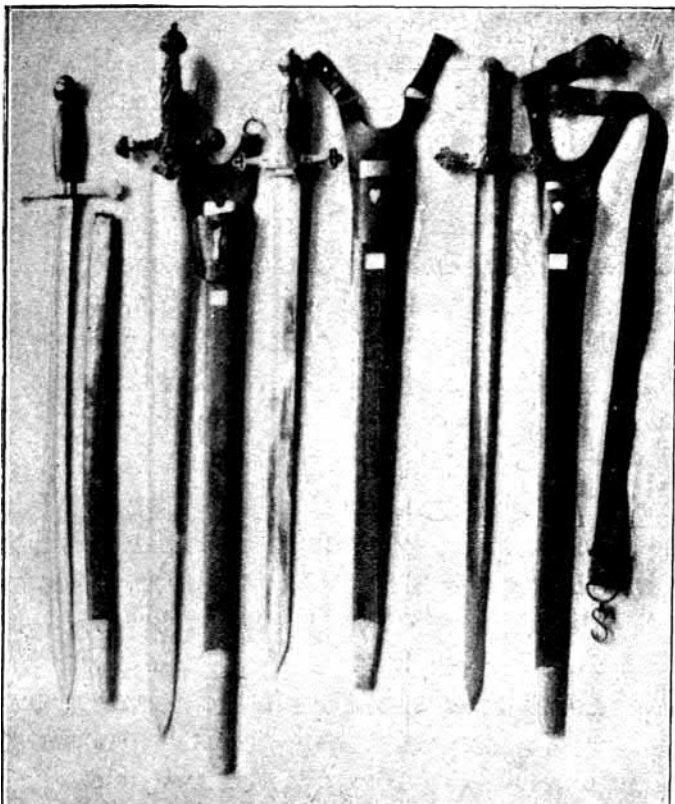
Maga Kossuth is a legnagyobb elismeréssel hajolt meg Guyon bámulatos hadierényei előtt. A schwecháti csata után azonnal ezredesnek nevezte ki, s egy dandár élén Simunich osztrák tábornok ellen küldte, aki épp akkortájt — okt. 20-án, — tört Galicziából hazánkba.

S ez a kitüntető elismerés nemhogy csökkent volna, de nőttön-nőtt; úgy, hogy a szabadságharcz vége felé Guyon egyik legkedveltebb és a legbizalmasabb embere Ion Kossuthnak.

Windischgrätz dölyfös izenete hihetetlen gyorsasággal terjedt el az országban; mintha csak valami gonosz démon villámszárnyakon hordta volna széjjel. Nem telt bele huszonnégy óra és már mindenfelé

tudták. Ellenfeleink persze örültek neki; a magyar ember arcát pedig a szégyen és a harag pírja öntötte el.

De a császári vezér lenéző elbánása talán sehol sem tett oly kínos benyomást, mint éppen a fővárosban. Az a durva és kihívó modor, a melylyel békekövetünket fogadta, jobban fájt egy vesztett csata híré-nél. A közönség ismét előzőnlé a köztereket, s izgatottan, a harag szilaj

Tisztkardok a bécsi nemzetőrségnél. — (Az aradi 1848—49-iki ereklye-múzeumból.)

kitörései közt vitázott az elégtételvés módja felől. Még ekkor a schwecháti ütközetről mit sem tudtak.

A nemzetgyűlés hangulata sem volt külömb. De itt a harag mellett már a csüggedés árnyai is kezdtek feltűnedezni. Mindenféle rossz hírek jutottak forgalomba. Az egyik képviselő, Suminich előnyomulásáról beszélt ijesztő dolgokat; a másik azt újságolta, hogy mihelyt Bécs elesik, ami immár csak napok kérdése, az összes császári haderő azonnal ellenünk nyomul; a harmadik már az orosz beavatkozásról is hallott

valamit. Honnan kerültek e riasztó hírek? — Ki tudná azt? Bizonyára az ijedős emberek agyában fogamzottak. Mert hiszen nem hiányoztak ilyenek sem. Ott volt mindjárt az úgynevezett „békepárt“, amely áldozatok árán is kész lett volna kiegyezni, csak elkerültessék az összeütközés.

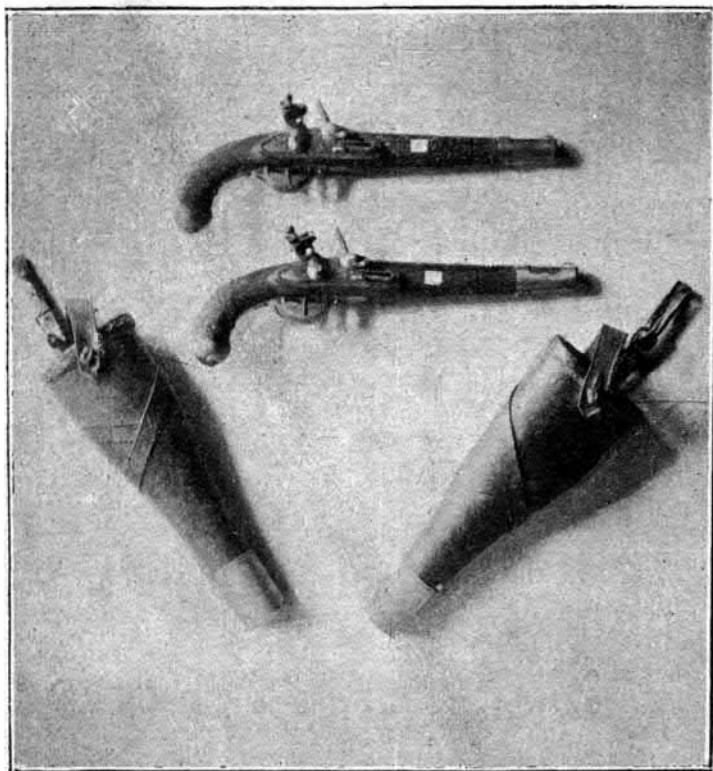
Lelkes jó hazafiak valának ezek is, ámde kicsinyhitűek. Nem bíztak sem önmagukban, sem a nemzet erejében. Attól rettegték, hogy a háború förgetege, ha egyszer egészen kibontja sötét szárnyait, elsöpör mindent. Gyászos temetővé leszen Árpád szép hazája. Nemcsak alkotmányos szabadságunk vész el, de fajunk is. Ok tehát legalább a honalkotó és honfentartó ős magyar elemet szerették volna a végelpusztulástól megmenteni.

A „békepártinak Kazinczy Gábor és Kovács Lajos voltak a vezérei. Számuk október vége felé mintegy harminczra ment. Hozzájuk szított Batthyány Lajos, Deák Ferencz, Pázmándy Dénes, báró Perényi Zsigmond; sőt még Nyári Pál is. Belső, egységes pártszervezettel még nem bírtak, de ahol csak lehetett: immár latbavetették szavukat.

Windischgrätz elutasító feleletének a hatása alatt a „békepárt“ ismét megmozdult. Jó alkalom volt erre, mert Kossuth, mint tudjuk, a parndorfi táborban időzött. Aztán épp ez időtájt tétetett közhírré V. Ferdinánd egyik újabb szózata is, amely az agg uralkodó névaláírását viselte ugyan, de eszmemenetén meglátszott, hogy a kamarilla boszorkány-üstjéből került ki ez is, mint a többi. Ebben a szózatában, — amely október 20-án Olmützben kelt, — fölhívja a király Magyarországra és a Kapcsolt Részek valamennyi lakosát, hogy forduljon el „a Kossuth Lajos által vezérelt azon kis felekezettől, mely magát a hazával azonosítani vakmerősködik,“ amely az országgyűlést törvénytelen határozatok kimondására serkenti, s amely egészen odáig fajult, hogy a magyar seregeknek az örökös tartományokba való betörését parancsolta.

„.....A jelen királyi szózat, — így szól a manifesztum befejezése, — mint *utolsó fölszólítás* intéztetik mindazokhoz, kik az említett pártos felekezet által elcsábítottak, felhíván őket, hogy a király és a haza iránt tartozó kötelességükhöz haladéktalanul térjenek vissza, s Kossuth Lajos és társaival minden összeköttetést azonnal szakítsanak meg. Azon reménységben, hogy ez megtörténik, kinyilatkoztatjuk abbéli királyi szándékunkat, hogy az elcsábítottakat a csábítóktól kegyelmesen meg fogjuk különböztetni, ámde a csábítók ellen a megérdemelt szigorot alkalmazzuk.....“

Tehát az *utolsó* intelem! Úgy tetszik, mintha e fölhívás és a Windischgrätz magatartása közt összefüggés volna; mintha mindakettő előfutárja lenne a bekövetkezendő nagy veszedelemnek. És a „békepárt“ emberei közzé, mint a farkas a karámba, megint belopózott az aggodalom. Vájjon mi lesz most? — kérdezték egymás közt. Megbirkózhatunk-e a roppant császári haderővel? S ha legyőzetünk, ami csaknem bizonyos, megmarad-e továbbra is magyarnak a magyar?

Honvédhuszár-piaztolyok, a bőrtokkal. — (Az aradi ereklye-múzeumból.)

Batthyány gróf riadt meg leginkább. Tépelődő lelkén komor sejtelmek viharzottak át. Szóltanul, elvonulva napokon át gondolkozott: mi volna a teendő, hogy visszaadassék ennek a szerencsétlen országnak a béke áldása. S töprengései közepeit eszébe ötlött a főpapság, amelynek segélyével talán mégis utat lehetne törni a trónushoz, s a király szívéhez. Csak egyszer össze legyen bogozva a békealkudozások elejtett fonala, majd gondjuk lesz rá, hogy irigy kezek szét ne szakíthassák azt többé. Fölbukkanó eszméjét azonnal közölte néhány meghittebb barátjával.

— A terv kitűnő, — jegyezte meg Perényi báró. — Ha valaki a siker kilátásával még tehet lépéseket az udvarnál, akkor a főpapság az, amely úgymint érintetlen a forradalom gyanújától.

És Perényinek igaza volt. A magyar *püspöki kar* csakugyan tartózkodó állást foglalt el a mozgalmakkal szemben. Nem zúgolódott ugyan az újítások ellen, amelyek pedig anyagilag is érintették; ámde retentő küzdelmeinknek néma és hideg szemlélője maradt.

S ez az óvatosság, mondhatnók közöny odáig ment, hogy immár a közvélemény- is foglalkozni kezdett a dologgal, s a sajtó érdehangú cikkekben ostromozta a püspöki-kar hazafiatlan magatartását. A „*Kossuth Hírlapja*“ például ilyen élesen írt:

„..... A nép tétováz, a nép ingadoz, a népet ezer ármány hálózta körül, ezer rém ijeszti, ezer álpróféta csábítja, — és pásztorai, atyái, őrei hallgatnak. Míg Raj asics és Haulik püspökök izgatnak és pénztárukat ürítik ki a magyar ellen: — azalatt *Nádasdy*, Magyarország püspökeinek legöregebbje, *Hám* az új esztergomi érsek, *Lonovics*, kinek ékesszólása ismeretes, *Szcitovszky*, kinek buzgósága nem fukar áldozatokban, mélységesen hallgatnak és részvétlenül félrehuzódnak. Vájjon zárvák-e előttük a királyi termek ajtai? . . . Hol vannak a gazdag főpapok, kik márvány palotákban laknak és arany serlegekből iszszák a föld leghíresebb borait? Hol vannak, hogy nincs ki a haza vérző vitézeinek csak pohár vizet nyújtson és a földönfutókká lett ezereknek csak egy kurta szalmatctőt csináltasson a beköszöntő tél idejére? Hol vannak?! . . .“

Ekkor a főpapság, nyilván a háborgó közvélemény lecsillapításául, egy közös pásztorlevelet bocsájtott ki, a melyben jámbor és istenes tanácsokkal szolgál hívőinek a viszályok megszüntetésére.

„. . . Midőn hálát adunk a mindenható Istennek — így szól a többi közt a pásztorlevél, — és a lelkipásztorok dicséretes éberségét és célirányos igyekezetét elismerjük; leggyöngédebb szavakkal, atyai szeretettel intjük híveinket, ragaszkodjanak buzgalommal és rendíthetlen hűséggel a törvényes rendhez, ne hallgassanak lázító pártemberek bcsúgásaira, engedelmeskedjenek a haza védelmét ezéző rendeleteknek és óvakodjanak isteni és emberi törvények megszegésétől. Mindent önként teljesítsenek, készséges engedelmisséggel a felsőbb parancsok iránt, amelyek a béke, a csend és a rend helyreállítására kibocsájtattak, s amelyekről a nemzetek apostola mondja: „*hogy nincs hatalom az Istenén kívül és minden hatalom csak az Istentől veszi kifolyását.*“ Róm. III.

Mivel azonban a népek és az országok sorsa Isten kezében van, ki, ha némelykor meg is esik, hogy nyugalmunkat háború zavarja, mégis elég szelíd és erős, hogy a viharokat ismét lecsillapítsa és a béke, az öröm és az egyetértés napját engedje fölkelni az elpusztult hazai mezők fölött. És mivel nem karjaink és fegyve-

reink, hanem az isten erős akarata szabadíthatja hazánkat a veszedelemtől, kérünk és intünk titeket szeretett testvéreink Krisztusban, hogy amint rendeltük, meneküléseket

Pikéti honvédtábornok az aradi fogságban. — Saját rajza. (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

mindenben a mindenható jóságában keressétek és naponként hozzá folyamodjatok, hogy a háborús balszerencsét megszüntesse és megvilágítsa azok lelkét, akik a csendbontók által arra csábítottak, hogy éppen akkor ragadjanak fegyvert képzelt szabad-

ságuk védelmére, midőn teljes mértékben elnyerték azt és többé mitsem kívánhattak, mint hogy ezt bőven arathassák és élvezhessék.

Kérjétek a szűz Máriát, hazánk védszent anyját, hogy drága örökségét, a magyar hazát és a magyar nemzetet védje és a nép szószólója legyen, mely zászlójára és pénzére az ő képét illesztette!

Ha az Istenhez fordultok és a vallás malasztja forrásából az igazságos ügy védelmére és az ellenség legyőzésére erőt merítetek: akkor a harcban erősek és kitarók is lesztek és minden hazafiúi áldozatot készségesen hoztok, mert az nem kényszerítve, hanem önkényt engedelmeskedik a törvénynek, aki ezt az evangélium és az apostolok intésére teszi, s azokat nem emberi intézményeknek, hanem isteni rendeleteknek tekinti . . . “

A pásztorlevél, mint látjuk, szinte rendkívül óvatos. Szövegének tartalmából alig tudható meg, hogy a püspöki-kar voltaképen kit is tart rendbontónak. S e mellett inkább ájtatoságra buzdít, mint a hon erélyes védelmére. A közönség tehát, amely példaadó tetteket várta Tomoriak utódjaitól, sehoggy sem volt megalégedve a pásztorlevél lagymatag hangjával. Most még inkább zsörtölődött, s egész nyíltan a kétszínűség vádjával illette egyháznagyjainkat.

Éppen jókor kopogtatott be tehát a hercegprimásnál Batthyány. Midőn a nemes gróf közölte vele tervét, Hám így válaszolt:

— Szívesen megteszünk mindent, ami tőlünk telik. Legalább alkalmunk lesz megmutatni, hogy mégsem vagyunk annyira közönyösök az ország sorsa iránt, mint azt rosszakaróink állítják. Még ma szétküldöm a meghívókat a püspöki-konferenciára.

A tanácskozás, talán harmadnap, csakugyan megtartatott. Hosszabb beható eszmecsere után abban állapodtak meg, hogy egy közös fölirattal egyenesen a Fölséghez fordulnak, s megkérlik, hogy a törvényes eszközök alkalmazásával mielőbb állítsa helyre az ország megzavart belső békéjét.

A fölirat, — amely Horváth Mihály Csanádi püspök műve, — így hangzik:

Császári s apostoli királyi Fölség, legkegyelmesebb Urunk!

Szívünk legmélyebb fájdalomában sokat szenvedett szegény hazánk sorsa felett jobbagyi hódolattal járulunk Fölséged elébe, biztatva azon reménytől, hogy Fölséged e véres háború veszedelmeivel terhes időben kegyelmesen fogadandja azoknak folyamodását, kik magas királyi kegyelem által jutván a magyar anyaszentegyház kormánylatára, szóval és tettel mindenkor világosan tanúsították alattvalói hűségüket s ragaszkodásukat cs. kir. Fölséged iránt, s kik legszorosabb főpásztori kötelességüknek tartják a haza, egyház és kir. trón érdekében felszólalni.

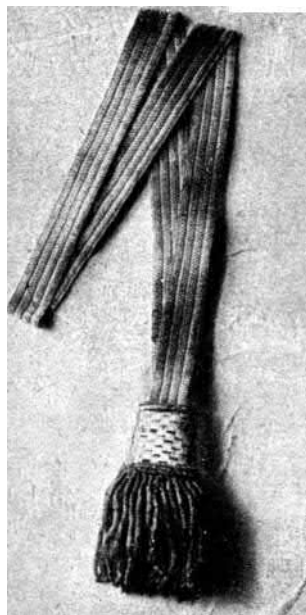
Felséges Úr! lehetetlennek tartjuk, hogy Fölséged, távol árva hazánktól, híven értesítettett ennek mostani állapotáról s voltaképen feltűntek volna előtte azon még nagyobb veszélyek, melyek, ha Felséged saját jó szívének sugallata szerint legfelsőbb királyi hatalmával gyorsan közbe nem lép, nemcsak az országot, hanem Felséged kir. székét is mindinkább fenyegetik.

Mert valóban szomorító, Felséges Ur! hazánknak jelen állapota. Az alvidéken egy népfaj, bár hazánk többi lakosaival mindenben egyaránt jogosított, elámítva, felbujtva ármányos izgatok által, már hónapok óta, minden ok nélkül iszonyú lázadásban áll, kiirtani törekedvén onnan Felséged trónjának legbiztosabb támaszát: a magyar és német ajkú népet. S fájdalom, már számos virágzó város és helység pusztítottatott el és több ezernyi ártatlan magyar és német ajkú polgár esett a csaknem vadállati bőszerűség felizgatottak dühének áldozatává, részint földönfutókká tétetvén, részint borzasztó kegyetlenséggel meggyilkotatván. Azonban mindez, bár iszonyú jelenetekben mutatkozik, csak kezdete volt a csapásoknak, melyek szegény hazánkra mérettek. Nem akarjuk ezeknek hosszú, részletes elsorolásával terhelni Felségedet.

Csak röviden érintjük meg, hogy a különböző népfajok, melyek hazánkban laknak, a legaljasabb ármánnyal bujtogattattak fel a magyarok ellen és számos ezernyi fegyveres nép ellenségesen barangolta be hazánk több vidékeit, ölve, pusztítva, rabolva mindenütt a békés polgárokat.

Felséges Úr, a magyar nemzet, mint egykor védőfala a kereszténységnek s európai civilisationnak, a pogány vadság romboló árja ellen, már számtalan viharoktól hányatott ezredéves európai életében. De egyszerre annyi veszély még nem gyűlt össze fölötte; annyi cselszövény még nem hálózta körül s nem pusztítottatott oly iszonyú kegyetlenséggel, mint most.

És lelkünk mély fájdalmában tapasztaljuk, hogy mind ez Felséged uralkodása alatt, Felséged-nek, bár tudtán kívül, de mégis legmagasabb nevében történik. Felséged kir. nevében üldözik népünket, irtják a magyar és német fajt; Felséged nevében ágyúzzák és borítják lángba virágzó városainkat; Felséged nevében, kinek atyai jó szívét s népei iránti szeretetét világosan bizonyítja az, hogy Magyarország, mióta Felséged magas kir. háza ül a magyar trónon, nemzetisége tekintetében egy királyának sem köszönhetett annyit, mint Felségednek; jólétében, szabadságában, boldogságában pedig szemlátomást gyarapodott, kivált mióta Felséged, az utolsó pozsonyi országgyűlésen meghallgatván hű magyar nemzetének kérelmeit s engedvén a kor kívánatainak, egy új, tágasabb alapú alkotmány s tökéletesebb modorú, független kormányzat megalapításához kir. jóváhagyásával s megerősítésével hozzájárulni méltóztatott.

Lázár Vilmos honvédtábornok kardbojtja.
(Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

Éppen azért, Felséges Úr, mivel a magyar nemzet Felséged ezen atyai jóságát a legforróbb hálával fogadta s egyébiránt is megszokta volt, csak jót venni Felséged jó szivétől, midőn az saját sugallata szerint nyilatkozott: velünk együtt lehetetlen elhinnie, hogy Felséged híven értesítve volna arról, miként izgatták fel nemzetünk és szabadságunk ellenségei, Felséged nevével szentségtelenül visszaélve, az egymással eddig békében, szabadságban élt népfajokat; miként forgatták fel gyökereitül a státus lételemeit; semmisítették meg a Felséged hozzájárultával és hozzájárulásával constituált törvényes hatalmakat; miként tiporták ez által a kir. méltóság iránt népünk szivében oly mélyen gyökerező kegyeletet, nem rettegven hirdetni, hogy Felséged a magyar nemzetnek kir. esküvel pecsételt jogait eltörölni, az utolsó pozsonyi országgyűlésen kir. szentesítésével megerősített törvényeket, a nemzet szabad alkotmányát s független kormányát megsemmisíteni, az országot szolgálai járomba vetni s jogtalan tartományyá alacsonyítani szándékozik.

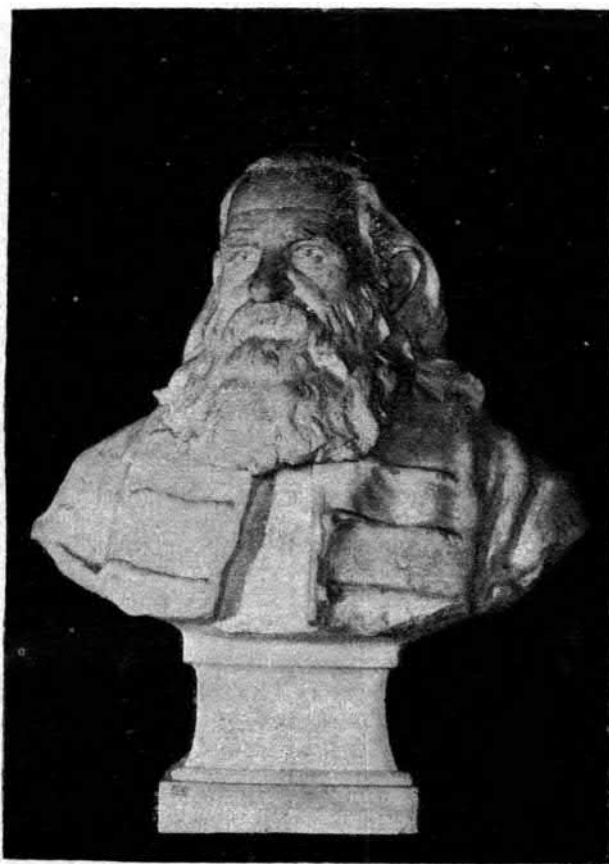
Felséges Úr, ezen új törvények, ezen új kormányforma, a nép szabadságának új biztosítékokat adván, rövid idő alatt is oly mély gyökereket vertek a nép szivében, hogy főpásztori kötelességünk szerint kénytelenek vagyunk előadni, mikép oly állapotba jutott már nemzetünk, hogy azonnal kiveszne kedélyéből minden eddig oly hű kegyelet a kir. trón iránt, mihelyt elhihetné, hogy a Felséged kir. szavával szentesített új törvények s független kormányzat ellen Felséged megegyeztetével intéztek ezen csapások.

A magyar nemzet ezt még mindezen megtámadások daczára sem hiheti, s velünk együtt meg van győződve, hogy midőn a maga védelmére föllépett: e tért, melyen jelenleg áll, nemcsak önfentartása ösztönéből, hanem azon kötelesség érzetétől is lelkesítve foglalta el, miszerint a kir. méltóság szentségét teljes épségben megvédje azok ellen, kik a trón fölségével és a nemzet boldogságával oly veszélyes játékot űzni nem iszonyodnak,

Felséges Úr, mi ezen nemzet nagyrészének lelki pásztora, közelebből ismerjük annak érzelmeit s bizton állíthatjuk, hogy, mit a történet is világosan tanúsít, nincs fejedelme iránt hivebb nép a magyarnál, ha törvényszerűleg' kormányoztatik. Kezeskedünk érte, hogy e nemzet, mely jelen fölingerlett, független nemzeti szabadságát féltő és védő állapotában is mintegy ösztönszerűleg hódol a rendnek és törvénynek polgári életében, nem kíván egyebet, mint békében éldelhetni Felséged jóváhagyásával szentesített törvényes szabadságát.

E hittől áthatva, s nem kevésbbé egyházunknak, nyely Felségedben első szülöttjét tiszteli, szent érdekeitől, mint hazánk iránti kötelességünktől fölhivatva érezzük magunkat mi, Magyarország püspöki kara, jobbágyi alázattal felkérni Felségedet, méltóztassék megfontolni azon szomorú állapotot, melybe hazánk, melybe annyi ezer hű és önvétkök nélkül végső Ínségbe sülyedt polgárai jutottak. Patakokként foly hazánkban a polgári vér; ezenként öletnek le, vagy lesznek földönfutókká Felséged hű alattvalói; romokban fekszenek elpusztított, elhamvasztott városai s helységei; a folytonos fegyverzajban kiürülnek templomaink; gyászba borulva kesereg egyházunk a vallás és népnevelés hanyatlásán; ezer rémalakban terjed a nyomor, nő az ínség, vesz a nép erkölcsisége s boldogsága az emésztő belháborúban. Méltóztassék megfontolni e pusztító háború még gyászosabb következményeit nemcsak a polgárok birtoki s erkölcsi érdekeire s az egész haza jóllétére, hanem

Felséged kir. trónjára is, mely, ha Felséged szilárd kir. akarata e vészlángokat rövid idő alatt el nem oltja, azoktól a nőttön növä elkeseredettségben könnyen elboríttat-hatik.' Méltóztassék megfontolni, hol lesz határa ezen vad szenvedélyeknek, melyeket hazánk és szabadságunk ellenségei annyi csellel izgattak föl az egymással addig bé-kében élt népfajokban? S hogyan lehet majd a törvényes rend ösvényére visszave-zetni az elvakított s a legvérengzőbb kegyetlenségig felizgatott népet, mely az alvi-déken már is őrijong féktelen dühében? És miként állítatik majd vissza szeplőtlen fénye a királyi fölségnek, melyet a roszakarat Felséged tudta nélkül oly szánandó-

Lów Lipót szegedi főrabbi 1848-ban.

lag kizsákmányolt? Miként szereztehetik vissza szentsége a kir. szónak és eskünek, melylyel hazánk, szabadságunk ellenségei elannyira visszaélnék? És ki fog felelni a mindenható igaz isten bíróséke előtt azon ezereknek ártatlan véérért, kik e gyászos beháborunak estek áldozatául?

Felséges Úr, jobbágyi hűség, hazánk és szentegyházunk java s boldogsága az, mi bennünket ezen őszinte felszólalásra ösztönöz. Miért is azon reménység él keblünkben, hogy Felséged nemcsak kegyelmesen fogadandja ezen, szent köteles-günk érzetéből eredő lépésünket, hanem egyszersmind megemlékezvén azon ün-

nepélyes esküjéről, melyet koronáztatásakor e nemzet jogainak és szabadságának megtartására, védelmére és gyarapítására, e haza népének boldogítására a mindenható isten színe előtt letett, s melyre Felséged is oly sok ízben vallásos kegyelettel hivatkozott, — azon iszonyú felelettel, melylyel e véres polgári háború a kir. trónra nehezedik, magas személyétől elhárítandja, s kibontakozván a baltanácsok cselszövényeiből, hazánkban, mely eddig is főtámasza volt Felséged trónjának, a belbékét törvényszabta utón mihamarább helyre állítandja: hogy e sokat szenvedett ország, isten segedelmével újra felvirulván, a hú nemzet hálája örök emléket emelhessen Felséged szíve jóságának.

Kik egyébiránt stb. Pesten, 1848. okt. 28-án.

Magyarország kath. püspöki kara.

E fölirat már egészen más, mint az előző pásztorlevél. Eszmenete határozottabb, hangja őszintébb, s jóleső hazafias érzelem sugárzik belőle. Látszik, hogy a lánglelkű Horváth Mihály tollából eredt.

A püspöki-kar abban egyezett meg, hogy a kérvényt maga a hercegprímás vigye a királyhoz. Kísérője Lonovics egri érsek legyen.

Eközben Kossuth hazajött a párndorfi táborból. Természetes, nyomban közölték vele is a tervet.

— Megvallom, — felelé Kossuth, — én nem várok tőle sikert. Az udvar most, a schwechati ütközet és Bécs eleste után oly elbizakodott, hogy szóba sem áll velünk. Am próbálkozzék meg a püspöki-kar, én csak örülni fogok, ha közbenjárásának valami eredménye lesz.

Hám, úgy látszik, csak jó alkalomra várt, hogy a kényes föl-adattól, amit magára vállalt, szabaduljon. Ilyen ürügy volt a Kossuth aggálya.

Minek fáradnánk Olmützbe, — mondotta, — ha maga Kossuth sem bízik az eredményben. De azért a folyamodást mégis elküldjük. Majd fölviszi Fogarassy nagyváradí czimzetes püspök, aki mint volt udvari káplán, ismeretségben áll ő felsége környezetével.

Úgy is történt. Fogarassy útrakelt s november elején érkezett Olmützbe. Eleinte elég szívélyesen fogadták. De mihelyest értesültek jöve-telének céljáról: azonnal megváltozott a hangulat. Sehogy sem tudott a király színe elé jutni. Előbb azt mondták, hogy testületek küldöttjeit nem fogadja, majd azzal álltak elő, hogy a kérvényben több sértő kife-jezés foglaltatik; így, a többi közt az a pont, amelyben a klérus esküjére figyelmezteti a fölséget.

Dé Fogarassy nem tágitott. Újra meg újra bekopogtatott Lobkovicz herczegnél, ki az udvarmesteri teendőkkkel volt akkoron megbízva.

— Megalázás volna, — úgymond, — az egész püspöki karra, mely pedig rendíthetlen hívséggel viseltetik a magas uralkodóház iránt, ha kihallgatás nélkül térnék vissza.

— Jól van, — válaszolt Lobkovicz, — én kieszközlöm Méltóságod részére az audienciát, de csak egy föltétel alatt. Ez a föltétel pedig az, hogy küldetésének céljáról, úgy szintén a kérvényről a Fölség előtt egyetlen szóval sem szabad megemlékeznie.

A jámbor egyház - nagy, ahelyett, hogy menten csomagolt volna, beléegyezett e megalázó kikötésbe.

Másnap, Lobkovitz hg jelenlétében, csakugyan fogadta a király, aki, mint Fogarassy később • elmondotta, igen szánandó állapotban volt; teste roskatag, arcza halotthalvány, szemeiben gyermekies rémület.

Néhány közömbös kérdést intézett hozzá az időjárásról, aztán ezekkel a kérő szavakkal bocsájtotta el:

— Mondja meg püspöktársainak, imádkozzanak, hogy az Isten fordítsa el tőlünk a nehéz napokat.

A csoóri nemzetőrség zászlója.
(Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

Minden jel azt mutatja, hogy az agg uralkodó mitsem tudott a püspöki-kar szándokáról. Bizonyosan, azt mondták neki, hogy Fogarassy csakis a magyar főpapság hódolatának a bemutatása céljából jött Olmützbe.

Ilyen bohózas játékot űzött a kamarilla a szegény öreg király lyal.

Fogarassy tehát, mint azt Kossuth megjövendölte, minden eredmény nélkül tért vissza.

De mégsem! Az udvari párt, látván, hogy immár a püspöki kar is kezd megtántorodni, nehogy a „forradalmi ragály“ tovább terjedjen, V. Ferdinánd aláírásával egy újabb szózatot intézett az ország lakosaihoz. A manifesztum, — mely november. 6-ikáról kelt, — főkép Kossuth ellen fordul. „Egy szemtelen párt“ — így kezdődik, — „az 1848-iki törvények szentesítését gonosz visszaélésekre és az osztrák birodalom megrovidítésére zsákmányolta ki. E párt leveretése céljából neveztetett ki Windischgrätz.“ Ezután megparancsolja, hogy több papírpénz ne bocsájtassék ki, s újabb honvédcsapatok ne alakíttassanak; majd így végzi:

„. . . Egyszersmind minden általunk nem szentesített és a Mi kimondott királyi szándékainkkal ellenkezésbe álló végzéseit, az október 3-án kelt leiratunk által felosztatott magyar országgyűlésnek és az ő eszközeinek, mostanra és jövőre törvényteleneknek, erőtlenségnek és semmiségnek nyilatkoztatjuk ki. Az ilyen végzések végrehajtóit mostantól kezdve minden következkért személyesen felelősséggel tartozóknak nyilatkoztatjuk ki; és megparancsoljuk minden hatóságnak, felsőségnek és összes jobbágyainknak, különbség nélkül, hogy azok végrehajtásától és az abban való részvételtől, tartózkodjanak. — Továbbá *Kossuth Lajost és az általa támasztott lázadásnak részeseit, pártütőknek és hazaárulóknak nyilatkoztatjuk ki; és parancsoljuk, hogy azok a megérdemlett fenyíték alá vettessenek; egyszersmind azok, kik ezen pártütésnek engedelmesskednek, vagy akármiképp segédkezet nyújtanak, a legszigorúbb büntetés alá vonassanak. — Bizalommal elvárjuk, hogy a haza minden igaz barátja egyesülni fog, minden hatóság és jó polgár aléltságából és tehetetlenségéből kilép, hogy mindenekelőtt az a kárhuzatos szövetség, — melyet a többször említett felekezet ösztönzéséből, a féltelenség a zsarnoksággal, a képmutatásnak, hazugságnak, ámitásnak alapzatán kötött, — megsemmisíttessék; s a szívünknek oly annyira óhajtott béke visszatérjen. — Ezen célból minden néven nevezendő előljáróságoknak megparancsoljuk, hogy a rend visszaállítása és a pártütés*

letiprására kiküldött és ami teljes fölhatalmazásunkkal ellátott herczeg Windischgrätz Alfréd tábornagyunk iránt annál bizonyosabban föltétien engedelmisséggel legyenek, mert különben a máskép cselekedendők az ellenállás kimaradhatlan következményeit csupán maguknak tulajdonítsák . . .

Nőhonvéd a szabadságharcz után. — (Barabás festménye.)

Ez volt az első válasz békés törekvéseinkre. A következő napon, — november 7-én — jött a másik. Ez a szózat már egyenesen a föld népéhez intéztetett. Hangja lágy és méléző, mintha csak a madárcsalogató sípot hallanék. Legyen nyugodt a szántóvető nép, — ez az első futam,— a dézsmától és a robottól, bármi történjék, ezentúl is föl lesz mentve. A királyt, ki béke után sóvárog, — így andalog tovább — csakis „Kos-

suth Lajos és pártütő társai“ kényszerítették a fegyveres erő alkalmazására. Ne higgyenek tehát Kossuthnak, aki „elámítja és megcsalja“ őket. Hanem csatlakozzék mindenki Windischgrätzhez, s engedelmeskedjék az ő rendelkezésének, „*a miket a haza javára*“ fog kiadni.

S Windischgrätz, hogy megmutassa, mennyire szívén fekszik „a haza java«, legott szintúgy hozzáfog a kiáltványok gyártásához.

Egyik nagyhangú szózatát Magyarország és Erdély lakóihoz címezi.

Ő felségének, — így szól, — legmagasabb parancsára, aki a ti királyotok és nagyfejedelmek, fogok egy vitéz és hív hadsereggel hazátokba lépni, nem ellenséges szándékkal, hanem azon célból, hogy a pártütést legyőzzem, s hazátoknak, mely pártok által van szétszaggatva, a békeséget visszaadjam. Katonáim szoros fegyelmet fognak tartani, ámde mindenkivel, aki ellenük fegyvert ragad, vagy másokat erre kényszerít, avagy elcsábít, mint ő felsége ellenségével fogok elbánni.

Magyarország és Erdély lakosai! Ti, kik igaz hazafiak és királytokhoz hívek vagytok, elvárom lovagiasságtoktól, századokon át tanúsított nemes érzelmektől, hogy segédkezet fogtok nyújtani nekem a császár és király akaratának békés utón való végrehajtására.

Ti gonosz szándékú pártütők által elcsábítottak! Itt az utolsó pillanat visszatérni a királyotok iránti hívséghez; s ha visszatértek: úgy nemcsak az uralkodó kegyelmére, de az én közbenjárásomra is számíhattok. Ámde azok, kik ezen szerencsétlen országot hatalomszomjuknak és büntetést érdemlő hiúságuknak fölládozták, bennem szigorú bíróra találnak. „*Oltalom a híveknek, bocsánat a megtevőknek, pusztulás a lázadóknak!*“ — ez jelszavam.

Egy másik figyelmeztetést pedig a magyar csapatok tisztjeihez intéz, fölszólítván őket, hogy tizennégy napon belül okvetlenül térjenek a császári zászlók alá, „mert különben mint pártütők és árulók haditörvény székileg fognak büntetteim.“

E figyelmeztetés jó alkalom volt, hogy a magyar hadsereg is föl-emelje tiltakozó szavát a sok ijesztgetéssel és csábítással szemben. S föl is emelte.

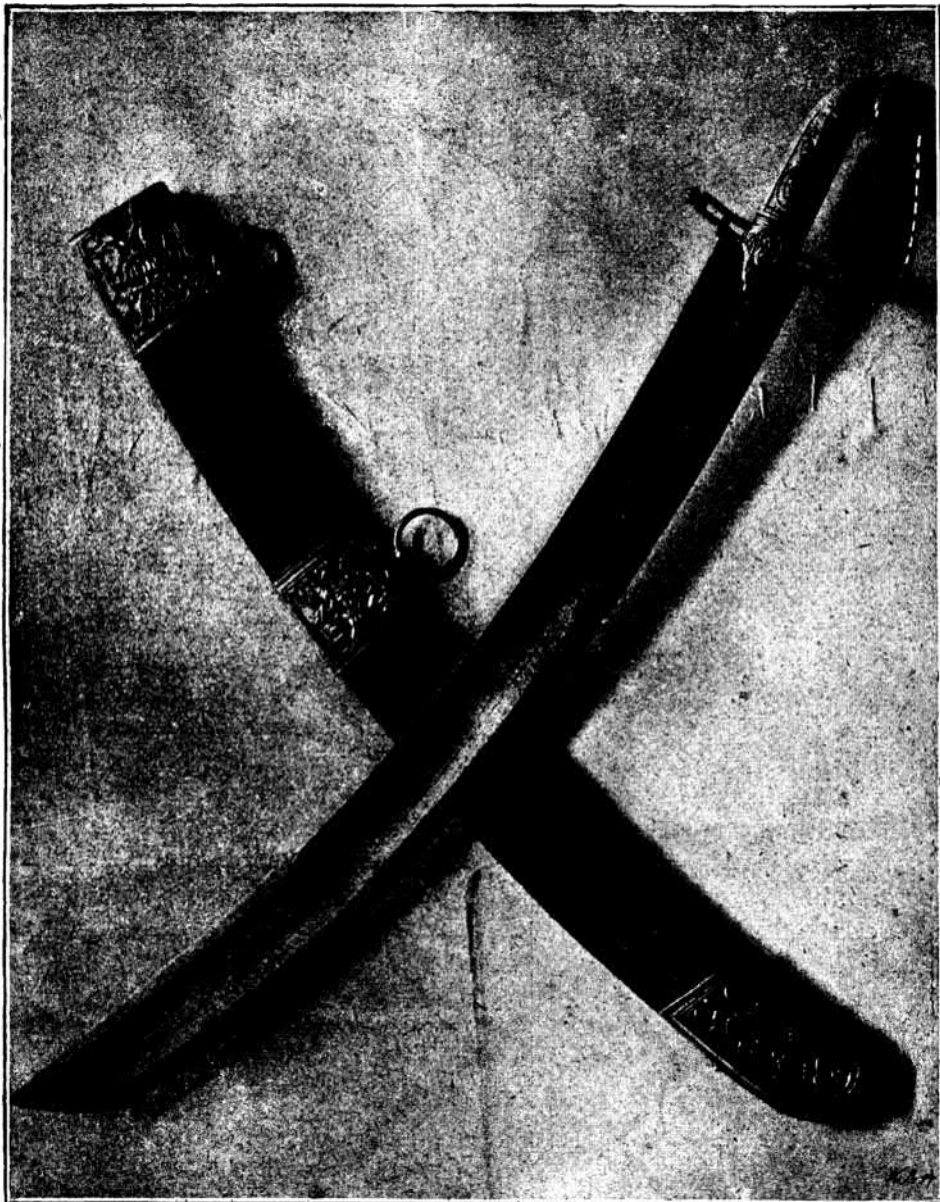
A hatalmas nyilatkozat, amelyet „a feldunai magyar királyi hadsereg nevében“ Csányi László kormánybiztos és Görgei Artúr tábornok bocsájtott ki, ime így hangzik:

Nyilatkozat.

Főhadiszállás Pozsony, 1848. november 26-án.

Méltó boszankodással olvastuk az ő felségének a királynak neve visszaéléssel kelt manifesztumokat és Windischgrätz tábornagynak folyó hó 12-ről a néphez

intézett felhívását, mikben a magyar nemzet ármány és árulással, lázadásra bujtogatással s ennek kíséretében rablással, gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféktelenebb anarchia székhelye gyanánt tüntetetik elő. De mindennél inkább töl-

Damjanich tábornok díszkardja. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

tött el utálattal azon alávaló politika, mely midőn az egyetemes nemzetet boszújával elérhetni nem reményű, egyes honfiakat szemel ki áldozatul; s midőn ezek nyakába törekszik keríteni a történetek egész terhét, a nemzetet ezen egyesek elámított eszközének lenni hirdeti.

Mi feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak, ebből alkalmat veszünk magunknak, ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szereztünk a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, mely királya iránti loyálisában, megszorodva bár, de híven, máiglan megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatnak!

Hazafiúi örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik, és az ország egészének törvényes rende azon egyes lázadási kísérletek által sincs megzavarva, miket éppen a reakció és azon bitorlott hatalom szitogat, mely a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja.

Tiltakozunk azon valótlan állítás ellen, mintha minden eddig kelt kormányintézkedések egyes magánszemélyek tettei, az egész nemzet pedig és vele mi, ily egyes pártütők elémítottak eszközei volnánk; és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmánya védelmét igaz ügynek tartjuk, és ezen meggyőződésünkben azt minden megtámadás ellen öntudattal védjük.

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást azon loyálisással tiszteli, minőnek a régi és új históriában szinte nincs párja: úgy mi is óhajtuk virradását azon napnak, melyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel az alkotmány alapján visszaállítassék. Hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reakció ármányai által lehetetlenné tétetett, s miután a király törvényes helytartója, a nádor, országunkat elhagyta: mi a nemzet képviselőiben ismerjük fel azon hatalmat, mely egyedül intézkedhetik törvényesen Magyarország ügyei felett; hogy e hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt, tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük; ennek rendelkezéseiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben nyilatkozó akaratát hisszük kijelentve lenni; és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait híven teljesítettük, úgy ezentúl is, sem fenyegetés, sem biztatás által meg nem ingatva, rendelkezéseit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fennálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelőségben részt venni.

Jelszavunk: „*alkotmányos jog és szabadság.*“ Ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utolsó csöpp vérig küzdeni, és ez alatt reményiünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni!

A feldunai magyar királyi hadsereg nevében:

Csányi László, főkormánybiztos s. k. *Görgey* Arthur, tábornok s. k.

A magyar hadsereg tehát kijelenti, hogy kizárólag csakis az országgyűlést ismeri el ama hatalomnak, mely hazánk ügyei felett törvényszerűen intézkedhetik; a magyar hadsereg szent fogadalmat teszen, hogy kész az utolsó csöpp vérig küzdeni az ármány ellen.

Úgy tetszik, mintha maga a nemzet csőrrentené meg ősi szablyáj át.

„Lázadókkal nem alkuszom!” — mondja az elbizakodott Windischgrätz, s ismétli csaknem valamennyi kiáltvány.

Ti vagytok a lázadók, ti ütöttetek pártot a jog, a törvény, az igazság ellen! — dörghi vissza a nemzet. És most még elkeseredettebben készül az élethalálharczra.

Egy óriási roppant táborhelylyé változik az egész ország. A löszergyárakban, ágyúöntőműhelyekben lázas sietséggel foly a munka. Újabb meg újabb honvédszászlóaljok alakulnak. Az újonczképzés szinte

Gr. Vécsey Károly tábornok levélnehezéke. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban)

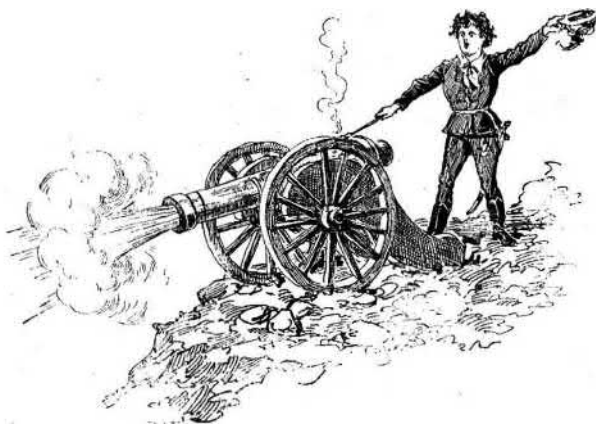
serényen halad előre. „Délelőttként csatázunk, ebédután pedig fegyvergyakorlatokat tartunk, — írja egy honvédtiszt a szerb csataterőről. — Rendkívüli fáradoalmak, de szívesen elviseljük, hisz a hazáért történik.“ Különösen Görgei fejt ki példás buzgalmat seregének újjászervezése körül. A honvédelmi bizottmányt csaknem elárasztja kérő, panaszkodó leveleivel.

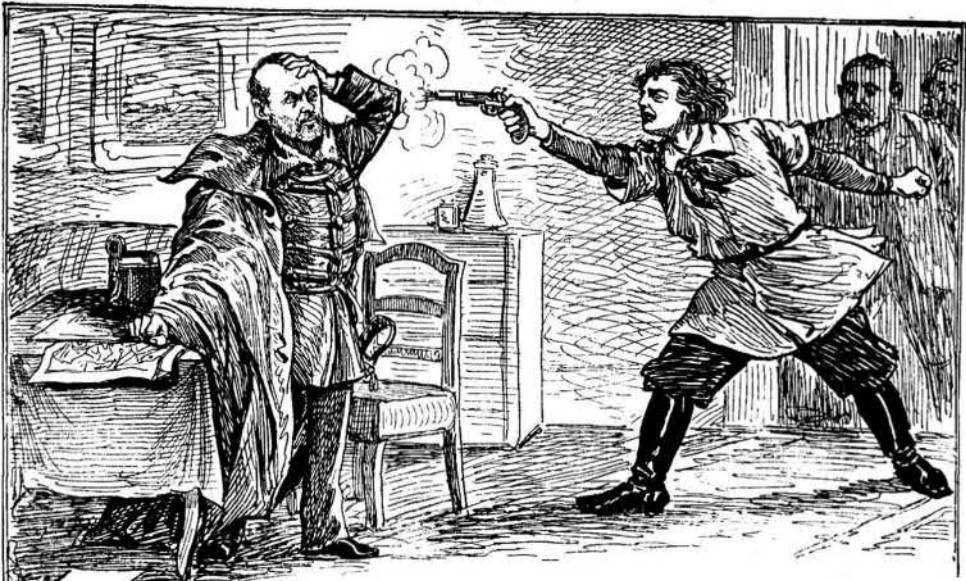
„Görgei előtt, — írja Szemere Bertalan emlékirataiban, — néhányan megpróbáltak engedetlenkedni, hanem ő ekkor egyszerűen golyóval felelt, a hanyagokat és a gyávákat elkergette, a fegyelmet, ahol hiányzott, életbeléptette, hol meglazult, szigorúbbá tette; szorgalmat és kitartást követelt a katonai gyakorlatokon, pontosságot a szolgálatban; egyszerűen oly sereget vett át, amelyben a régi begyakorlott ezredek is közel voltak a feloszláshoz, s ebből egy meglehetősen fegyelmezett hadsereget alkotott. És midőn a régi magyar ezredekben szolgált tisztek nagy része ingadozott az uralkodóház iránti hűség és a magyar alkotmányra letett ünnepélyes eskü között, még akkor is sikerült neki, méltóságteljes és férfias bánásmódjával, sokakat megnyerni a magyar ügynek, a többiek pedig, kik egyáltalában nem akartak maradni, helyes tapintattal szabadon bocsájjá, azon okos nézet szerint, hogy jobb, ha az ellenség szem előtt, mint hát megett van.“

Tagadhatlan tény, hogy Görgei a Feldunánál táborozó zagyva csapatokból csakhamar egységes és jól fegyelmezett sereget alkotott.

Ám, a többi vezéreket sem érheti gáncs. Perczel, Damjanics, Vetter, Kiss Ernő, Guyon stb. szinte mindent elkövetnek, hogy seregük harczképes legyen.

Minden téren csodákat művel a haza szent szerelme.

Merénylet Bem ellen.

II.

Új császár a trónon.

és, a büszke császárváros, amely oly fiatalos hévvel küzdött a népszabadságért, újlag nyugodt vala. De ez a nyugalom nagyon hasonlított a ravatalos-szoba nyomasztó csöndjéhez. Az emberek lesütött fővel, komoran, hallgatva bolygtak a romokban heverő utczákon. Az ifjúság: a torlaszok vitéz serege eltűnt, szétszéledt. Egyrésze, Giron Péter vezetése alatt, hazánkba menekült, hogy itt folytassa a küzdelmet az önkény ellen. De ezek még a szerencsésebbek. A zöm Bécs nyirkos börtöneiben senyedett. Hajnaloként aztán, midőn a város még szunyadt, hármásával-négyesével hurczolták őket a vesztőhelyre.

Windischgrätz könyörtelen szigora általános fölháborodást keltett. Maga Bem, ez a rideg katona, 1848. november 8-án kelt nyilatkozatában a legmélyebb elkeseredés hangján így kiált fel:

„ . . . Oh Windischgrätz herceg, ön az ország fővárosa iránt nem volt kegyelemmel. Ön föltétien megadást követelt, csakhogy kezei közé kerüljön a nemes akadémiái légió, mely a bécsi népben a szent szabadság tüzet éleszté. S midőn a város urává lőn, ön a tanulók egy nagy részét, a legbátrabb védőket felakasztatta és agyonlövete. Átkozott legyen, alávaló eszköze a kamarillának! A császártól, kiből ön egy új Nérót teremtett, irtózáttal fog elfordulni népe. A mi pedig önt illeti, neve

megbélyegezve száll az utókorra, amely hercegi címéhez még a gyújtogató és a hóhérszolga nevet fogja csatolni

De annál nagyobb volt a meglegedés és vigasság a kamarilla táborában. Az olmützi udvarnál Bécs letiprásának a hírére fényes estély tartatott. Azt mondják, hogy Zsófia főhercegasszony csak úgy repesett az örömtől. Feltűnően jókedve volt Ferencz Károly főhercegnek is.

— Bécsben végre valahára teljes a rend, — szólt a cercle alkalomával kezeit dörzsölve a sziléziai helytartóhoz. — Most már a rakoncátlan magyarokat szedjük ránczba. Remélem, hogy a legrövidebb idő alatt ez is megtörténik.

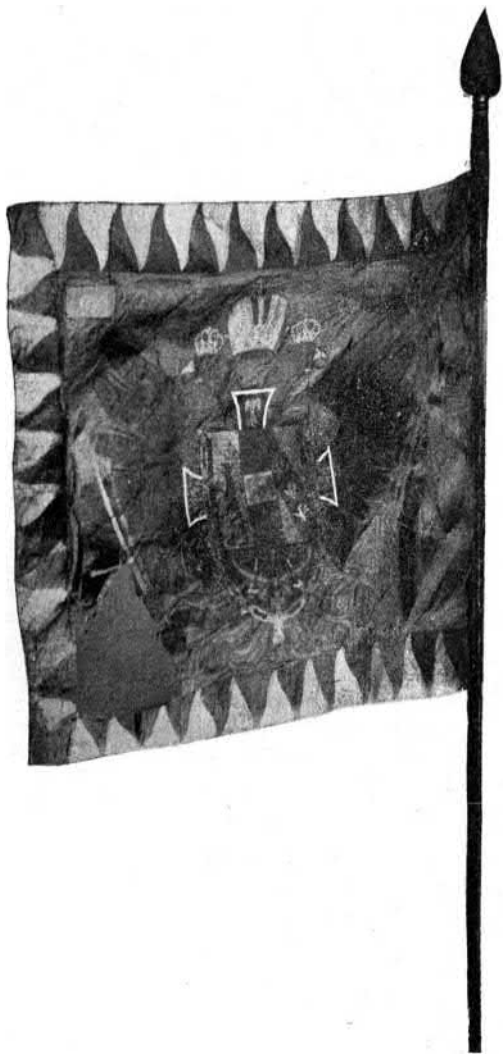
S valóban a legtöbb ember azt hitte, hogy Windischgrätz óriási haderejével, tüstént Bécs bevétele után, ellenünk indul. De nem úgy történt. A császári fővezér pihent babérain. Schönbrunni hadiszállásáról egyik ijesztgető kiáltványt a másik után röpítette világgá, de nem mozdult. Lehet, hogy nem érzett magában elegendő bátorságot a támadó hadjárat megkezdésére. Hiszen a honvédsereg már Schwechátnál is megmutatta, hogy számottevő ellenfél. Aztán a lázongó nemzetiségek ereje is lankadt. Az ország több vidékén elkeseredetten folyt ugyan a harcz, de úgy tetszett, mintha a zendülés zsarátnoka nem égne immár olyan lobogó lánggal, mint eleintén. Mindehhez talán még az is járult, hogy fegyvereink több helyütt jelentékeny sikert vívtak ki.

Első volt mindjárt Simunich Boldizsár császári vezérőrnagy kiűzése. A harczszomjas férfiú, mint tudjuk, ötezer fegyverrel és tizenkét ágyúval, október közepén tört hazánkba. Mi célból jött? — azt talán ő maga sem tudta. Windischgrätz, „Winter-Feldzug 1848—49 in Ungarn“ című emlékirataiban azt mondja, hogy Lipótvár kézrekerítése után Schlick tábornokkal kellett volna egyesülnie. Ámde, Schlick később jött. Sokkal valószínűbb, hogy Trencsén-,Nyitra- és Pozsonymegyén keresztül húzódva, schwecháti táborunk szétriasztása után Windischgrätz herczeggel akart kezet fogni. Legalább erre vall útjának iránya.

Simunich különben már szeptember végétől egyre készül a támadásra. Mint a prédaleső vad, heteken át ott leselkedett a galicziai határon. Október elején végre levelet intéz Sárosmegye alispánjához, amelyben fölhívja, hogy gondoskodjék seregének az élelmezéséről, mert ő felsőbb rendelet folytán Magyarországra vonul, s első stáczióját Eperjesen, vagy Bártfán fogja tartani.

Nagy riadalom támadt erre Sárosban. A megye törvényhatósága nyomban rendkívüli közgyűlést tart, s lelkesítő szózzal fordul a

közönséghez, hogy kapjon fegyverre, s élelmiszereit rejtse el a betörő ellenséges had elől. Irányi Dániel orsz. képviselő pedig, aki mint kormány-

Osztrák hadilobogó. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

biztos működött Sárosban, azonnal sürgönyöz Budapestre és gyors intézkedést kér. A honvédelmi bizottmány, azt hívén, hogy Simunich tény-

leg már betört, azon hevenyében erélyes hangú körrendeletét intéz a felvidéki megyék főispánjaihoz, s „a rabló Simunich fejére“ díjat tűz.

Naponként újabb adatokból jön világosságra, — így szól a többi közt a körrendelet, — hogy a kamarilla több oldalú katonai betörésekkel akarja az önkénynek uralmát ismét reánk erőszakolni.

Ezen alacsony erőszakoskodásnak legújabb jele azon tény, hogy egy bizonyos Simunich nevű ember, ki magát generálisnak nevezi, hivatkozva valami rendeletre, — melyet a magyar kormánytól soha sem kapott, — anélkül, hogy a legdurvább népek között is tiszteletben tartott azon népjogot tisztelte volna, hogy ha mint ellenség jön, legalább felmondja a barátságot, s becsületes, művelt ember módjára előbb hadat üzen, Sárosmegyébe betört. Miért is ezen Simunich semmi esetre sem mint becsületes ellenség, de egyenesen mint rabló törvén be Magyarországra, következőképen nem is mint ellenség, de mint rabló tekintetvén: — közhírré tétetik, hogy mint ezen rabló maga, mint minden társai és minden vagyona közprédául jelöltetnek ki. És meghagyatik Magyarország minden lakosainak, hogy ezen rabló csapatot minden úton és módon agyonverni, kizsákmányolni és neki mindenképp ártani mindenki hazafiúi kötelességének tartsa; sőt hazaárulásnak vétke és bűne alatt tiltatik bárkinek ezen rablókat bármivel ellátni, bármivel élelmezni, vagy segíteni.

Sáros, Abauj, Zemplén, Borsod, Torna, Szepes, Mármaros, Ugocsa, Ung és Gömörmegyék főispánjainak és ezek távollétében az alispánoknak ezennel a legszorosabb felelet terhe alatt meghagyatik, hogy ők a megyéjükbeni népfelkelést, mint a megyék főkapitányai rögtön tetteleg felállítsák.

Egyszersmind tudtul adatik az is, hogy a népfelkelés, ezen rablócsoport ellen parancsnokká kinevezett *Pulszky* Sándor alezredes úrnak rendelkezése alá rendeltetik, akinek parancsától fog függeni: merre mennyinek és hová kelljen menni és mint cselekedni.

Egyszersmind az is közhírré tétetni rendeltetik, hogy magának a rabló Simunichnak fejére 100 ezüst forint, s ezen rablócsoport minden egyes tagjainak fejére 20 ezüst forint jutalmak tétettek, akár élve, akár halva kerítse valaki birtokába. Melyeknek pontos és szigorú teljesítése hazaárulásnak terhes vétke alatt mindenkinek szent kötelességévé tétetik.

A derék sárosiak most még serényebben készültek a harczra. A félve várt ellenség helyett azonban ez a váratlan sürgöny érkezett:

„*Dukla, olt. 12, éjjel 11² óra.* Közbejött körülmények miatt sem Bártfán, sem Eperjesen át nem vonulok Magyarországra. Simunich.“

A vitéz tábornok, úgy látszik, neszét vette, hogy minő szívélyes fogadtatására készülnek: letett a tervéről. S még meg is üzente, nehogy hiába várják. Igazán megható udvariasság egy akkori császári generálistól.

Kossuth körrendeleté tehát fölöslegesnek bizonyult. De némi haszna mégis csak volt, mert legalább a határszél ezen a pontján is szerveztetett a védelem.

Simunich Szilézia felé húzódott, s egypár napi töprengés után, Trencsénmegyén keresztül tört az országba.

Kétségtelen, hogy az az útirány szabadabb volt. Trencsén egész védőserege, Ordódy Pál őrnagy parancsnoksága alatt, mintegy négyezer tót nemzetőrből és népfelkelőből állott; ez is szervezetlen, s nagyobbára fegyver nélkül. Egy ideig nem is került összeütközésre a dolog. Simunich ötezer főnyi hadoszlopával vígan törtetett előre.

A magyar sereg, amelyhez időközben négy század sorkatona is csatlakozott, csak október 28-án *Kosztelna* és *Zarjecz* közt szegte útját az előnyomuló császáriaknak. Eleintén elég jól ment a dolog; úgy tetszett,

Honvéd atilla. — (A Kreith-féle gyűjteményből.)

hogy a tót nemzetőröknek kedvük van a hadakozáshoz. De amint az első ágyúgolyó közibök csap: egyszerre füstbe száll a bátorságuk; aztán vesd el magad, neki a szaladásnak. Hiábavaló minden, a futó hadat nem lehet többé feltartóztatni. Negyven ember esett el, köztük Pongrátz Guidó, a népfelkelők buzgó vezére. De a szerencsétlen ütközetnek voltak dicső mozzanatai is. Az egykorú tudósítások különösen egy igénytelen tizedes: Blahó Antal hősieis önfeláldozásáról írnak magasztalólag. „Blahó, — így szól a „Pesti Hírlap“ — látván, hogy csapatja veszve van, ha magát fel nem áldozza, lőfegyverét ellökve, kardot ránt, s mint dühödt oroszlán vágatott az ellenséges csapatba, hol miután négyet a másvilágra küldött, egy távolabbról jött golyó földre teríté.“

A szétszórt nemzetőrség azonban csakhamar újra összeszedte magát, s a szégyen haragjával indult Simunich után, aki Nyitra- és Pozsonymegyén keresztül, gyors menetben az osztrák határ felé sietett.

Csapatjaink november 4-én Pozsonymegyében: *Nádasánál* érték utói, s most már ők léptek fel támadólag. A lámpaláz elmúlt, a tót fiuk nem ijedtek meg többé az ágyútól. Elszántan, szilaj erővel vetették magokat az utóhadra, s két órai küzdelem után végkép szétszórták azt. Simunich, nyilván azt hitte, hogy egy másik hatalmas új sereg üldözi; vissza sem nézett, hanem megrémülve mint a leforrázott eb, Jabloniczán át Morvába menekült.

Csaknem hasonló kudarcz érte *Burich* tábornokot, aki meg Stájerből készült betörni. Perczel Mór azonban, aki mint tudjuk, a Muraközben táborozott, megelőzte őt. Négy honvéd zászlóalj élén, támogatva tizenkét ágyúval, átkelt a határon, s november 9-én Fridau mellett úgy elnászpárgolta, hogy *Burich* néhány hétig mocczani sem mert.

A vakmerő átcsapásról maga Perczel, hadijelentésében a többi közöi így emlékezik meg:

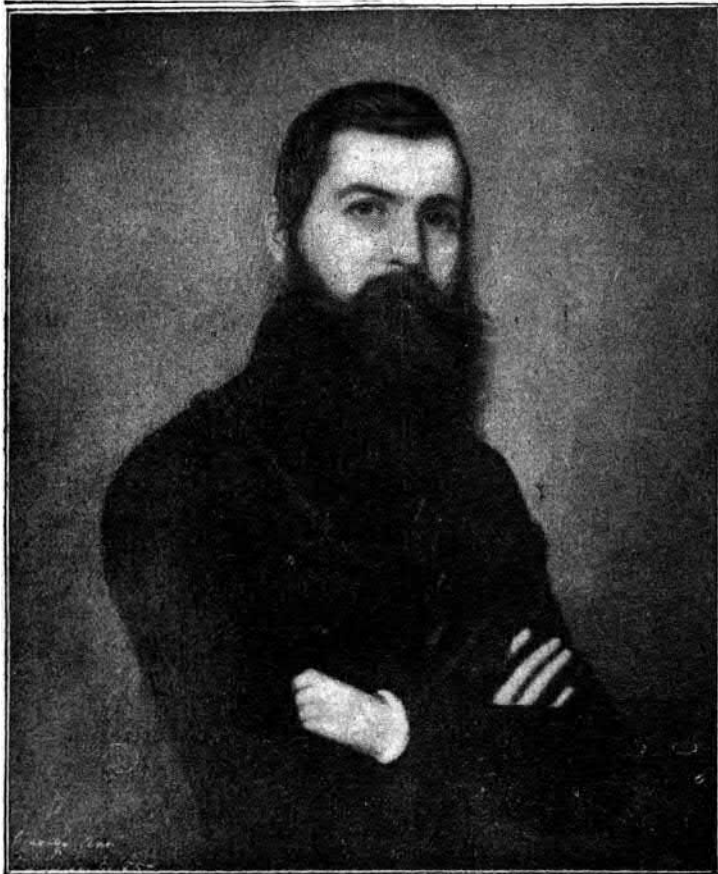
... A szükséges intézkedések megtételére a Radeckzy-huszárokat a Dráva-hidhoz szemállásra előre rendelvén, november 8-án éjjél után megindulék a hadsereg főrésszével és 12 ágyúval Stájerba. Mintegy 4 órakor Holczrau mellett előcsapataim a császári sereg előrségével megmérkőztek, s azt részint leölték, részint elfogták és visszakergették.

A *Burich* tábornok parancsa alatt álló tábor 4 század Pirét, 6 század Wimpfen, 6 század Ferdinand-Este, 2 század dragonyos katonaságból, 4 század vadászból és 6 hatfontos ágyúból állott.

Előőreim csatázása után, hegy közt haladó seregemnek két erős posiczióban akart ellentállni az ellenség, de kemény ágyúzás és gyalogságom bátor lövöldezése mellett mindakét helyről diadalmasan kiszorított, míg végre Fridau mellett védelmet kísértve, vitéz seregeim által ismét kiveretett. Fridau szuronysegezve megtámadtatott, s az ellenségnek a házakbóli folytonos lövöldözése daczára elfoglaltatott. Az ellenség nagy része futásnak eredt. Az ütközet tartott reggel 6 órától 10-ig. Mi közülünk van 1 halott, 3 nehéz és 11 könnyű sebesült. Az ellenség halottjainak száma, miután erdők és hegyek közt történt az ütközet, nem volt megszámlálható, de biztosan 50—60-ra tétethetik, többeket elejtve találtunk az utakon és vidéken. A foglyok száma 47, kik közül az olaszok és a vadászok tüstént önkénytesen magyar szolgálatba léptek. A foglyok egyrésze sebesült lévén, kórházba vitetett, de 21 Pestre szállítottatott.

Dicsérettel kell megemlítenem Gáspár ezredes urat és Gál tábornoki tisztet, ki a had vezetésében ügyes tapintatával istápolá rendeleteimet. A nap fődicősége azonban a Szekulich vezérlete alatt álló Zrínyi-zászlóaljat illeti. Az elődandár hegyeken-völgyeken át valósággal előtörtetésének köszönhető az ellenségnek kétszeri meg-

futamlása. Különösen dicsérettel kell említenem, midőn Fridaunál a magas hegyre ágyúzás és szuronyszegezés alatt ment fel és kényszerítõ az ellenséget a visszavonulásra. Bámultam seregem szilárdságát, mely nem követett el rablást és a lakosokat, kiknek néhány a lövöldözésben résztvett, bántalom nélkül hagyta; míg ellenben a császári sereg annyira vetemült, hogy saját kedvencz népét sem kiméivé, 70 gránátnál többet vettetett a városba.

Dunyow, honvédezered.

Perczel még aznap este rendes táborhelyére: Csáktornyára tért.

A szerbeknek sem kedvezett immár annyira a hadiszerencse, mint eleintén. Rettegésben tartották ugyan az egész Alvidéket, de nemzeti vágyaik teljesüléséhez egy lépéssel sem jöttek közelebb. Az önálló szerb vajdaság még mindig csak az álmországban élt. Aztán vezetőik közt is meglazult a régi jó egyetértés. Rajasics karlóczi érek féltékenykedni kezdett a népszerű Sztratimirovicsra, s azon volt, hogy leszo-
rítsa a cselekvés teréről.

Mayerhoffer ezredes, ahelyett, hogy békéltetőleg lépett volna fel, még éleszté a viszályt. Neki más céljai voltak; ő a szerb felkelőkből az osztrák hadsereg számára segély csapatokat szeretett volna formálni. „A nemzetiségi érdek — írja szept. 20-án Jellasicsnak, — most már mellesleges; az a fő, hogy a császári ház törekvései mielőbb valósuljanak.“

Minden furfangját elővette tehát, hogy Sztratimirovics, aki a szerb nemzeti eszmének a legrajongóbb apostola volt, elmozdítottassék a vezéri állástól. S ebbeli törekvése, Suplikáczt tábornok megérkezésével, nagybárára sikerült is. Suplikáczt az okt. 9-iki karlóczi gyűlésen azt mondta ugyan, hogy mindaddig, amíg hivatalosan meg nem erősítik, nem állhat az ügyek élére; mindazonáltal a szerb nép, Sztratimirovics rovására, mindenfelé vajda gyanánt ünnepelte.

Mayerhoffer most még csak a szervianusokat, akik a szerb nemzeti törekvéseknek mintegy erjesztő kovászúul szolgáltak, szeretete volna eltávolítani az Alvidékről. De ez már nem ment oly könnyen. Knizanin haragosan kijelenté, hogy bizony addig nem mozdul, míg fajrokonai, akiknek segélyére jött, céljukat el nem érik.

De a ravasz ügynök nem maradt vesztég. Ijabb terveket koholván, azon fáradozott, hogy legalább a hadviselés iránya intéztessék az udvari-párt érdekei szerint. Azt tanácsolta tehát, hogy a szerb csapatok fogjanak a támadó hadjáratához. Semmisítsék meg mindenekelőtt a bácsbánsági magyar haderőt; aztán kezet nyújtva a császári seregnek, nyomuljanak Szegeden át Pest felé. A terv tetszett, s nyomban a kiviteléhez láttak.

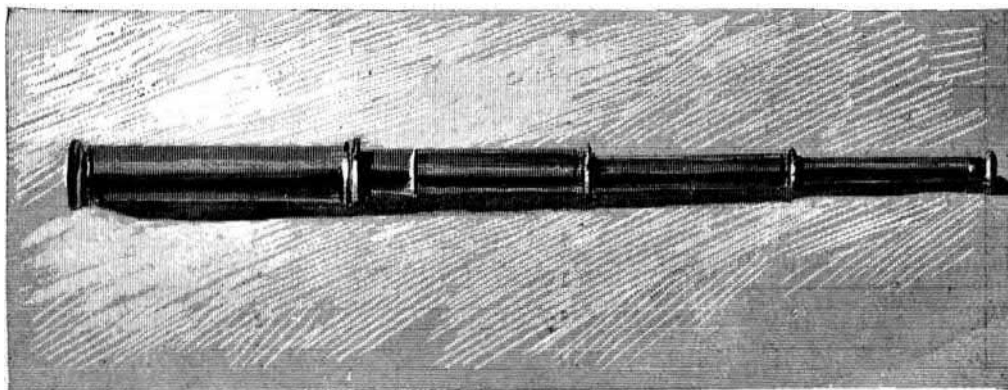
A magyar csapatok még mindig régi helyeiken tanyáztak. Alig volt nap, hogy itt, amott kisebb-nagyobb összeütközésük ne lett volna, legtöbbször megverték a szerbeket; de valami nagyobb eredményhez nem tudtak jutni. Pedig bácsbánsági seregünk ekkortájt — oly bátor és eszes parancsnokok, mint Damjanich, Nagysándor, Maderspach, Asbóth, Fackstb. vezetése alatt, — már körülbelül harmincz ezer főre rúgott. Kiss Ernő rövid szabadságra menvén, helyette Vetter állt a hadak élére. Mérszáros, mint tudjuk, Szent-Tamás sikertelen ostroma után visszatért a fővárosba, hogy a hadügyminiszteri teendőket lássa el.

A szerbek készülődése, bárminő titokban folyt is, nem került el vezéreink örködő figyelmét. Vukovics kormánybiztos sietősen intézkedett, hogy a közel vidékről mentői jelentékenyebb haderő vonassák össze a veszélyben forgó pontokra; így, a többi közt, Szegedről is hat század nemzetőrt indított Kikindára.

A szegedi nemzetőrség okt. 7-én el is indult: vígan, dalolva, harczikedvvel. Túlcsapongó hevük azonban sajnálatos vérengzésnek lőn az okozója.

Szegedtől mintegy félóránnyira fekszik Szőreg, egy virágzó község, amelynek jómódú népe legnagyobbbrészt szerb. Erre vonult a szegedi nemzetőrség. Egyszerre azonban híre szalad, hogy a szőregi szerbek megtámadásukra készülnek. Ezeknek sem kell több; berontanak a községbe, s házról-házra fegyverek után kezdenek kutatni. Ebből pörpatvar, majd öldöklés tamad.

Eközben két ittas nemzetőr visszafut Szegedre, s a város legnépesebb utcáján végigrohanva, torkaszakadtából ordítja:

Vécsey tábornok tábori látcsöve.

— Fegyverre! Jönnék a a szervianok! Szőregen már össze is csaptak a nemzetőrökkel!

A riasztó hír egy pillanat alatt elterjed az egész városban. Ropant zavar keletkezik. Megkondulnak a félrevert harangok, s a nép fegyveresen siet a Tisza partjához, hogy szembeszálljon a közeledő ellenséggel.

„E perczben, — írja egy szemtanú, — Szőreg felől egy gulya tinóval vörösövű oláhországi marhahajcsárok közelednek. A nép azt hiszi, hogy ezek a rettegett szervianok: reájuk tör és tizenháromat felkonczol közülök. A vérengzés még inkább felkorbácsolja a szenvedélyeket. A vérittas tömeg most a városba nyomul, a szerb kereskedőkhöz ront és puskaport követel tőlük. Ezek, persze nem adhatnak, mert nincs nekik. A nép azt hiszi, hogy elrejtették a szerbianusok részére. Vak dühében a dudáshoz fog, s a védekező Zsarevicset, egy másik társával

együtt agyonveri. Ezalatt egy másik csoport a városi lőszertárat fosztja ki. A féktelenség aztán valóságos örvénygössé fajul. A tömeg a zsákmányon összeczivódva, immár egymást kezdi mészárolni. A hatóság minden igyekezete, hogy a rendet helyreállítsa, hiábavaló. A dühöngő csőcselék még a nemzetőrökre is fegyvert emel és közülök többet agyonlő. Ekkor Beniczky, a város egyik köztisztviselőjében álló érdemes polgára lép a dúló tömeg elé, s összetett kezekkel kéri a szétoszlásra. Esdő szavaira azonban puszkadurranás felel, s a derék férfiú véres fővel rogyik a földre. A szörnyű zenebona késő éjjelig tartott. A halottak és sebesültek száma több, mint hatvan.“

A népszenvedélynek ez a vad kitörése a szegedi nemzetőrséget is feltartóztatta alvidéki útjában. Pedig bizony szükség lett volna segítő karjára, mert a szerbek csakugyan hozzáfogtak a támadáshoz.

Tervök az volt, hogy bánási seregünket, — amely Nagy-Becske-reenés Versecznél táborozott, — elszakítsák a bácsi magyar hadaktól, s aztán a temesvári várőrség támogatásával tönkreverjék. Ennek a furfangos haditervnek a kivitele céljából okt. 12-én a földvári, túrjai, szenttamási és csurogi szerb táborokból mintegy nyolcz-tizezer felkelő gyűlt össze, s két csapatban egyszerre indult a tiszabácsi és torontáli partján csaknem szemben fekvő Ó-Becse és Török-Becse ellen. Egy harmadik szerb csapatnak pedig, amely szintén három-négyezer főből állott, ugyanegy időben Nagy-Kikindát kellett megtámadni.

Mindhárom hely, az összeköttetés fenntartása végett, magyar őrséggel volt megrakva. Török-Becsen Csuha alezredes és Rohonczy Lipót őrnagy vezetése alatt ezer ember szállásolt, Ó-Becsen Fack ezredes parancsnoksága alatt szintén ugyanennyi; Nagy-Kikindát pedig Pikéti százados tartotta megszállva mintegy három-négyszáz nemzetőrrel.

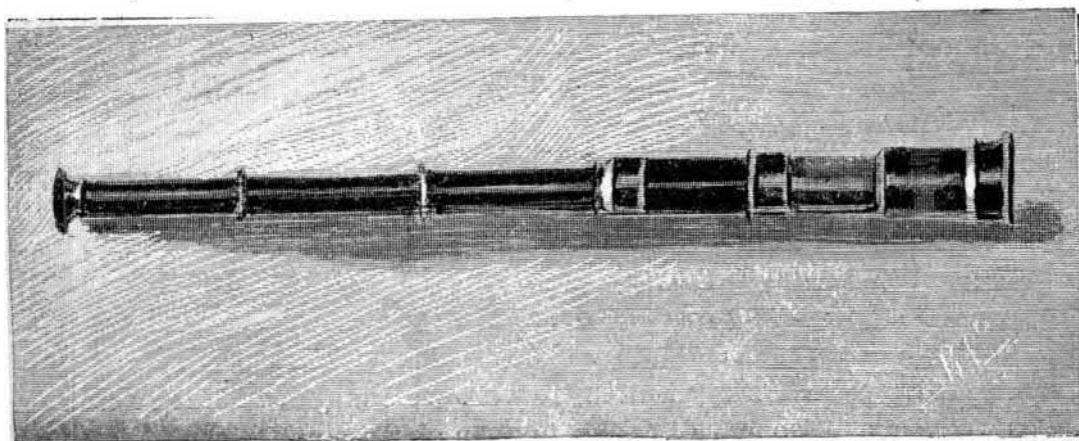
A felkelők *Török-Becse* és *Ó-Becse* ellen — okt. 13-án — egyszerre intéztek támadást, ámde mindakét helyen visszaverettek. Különösen Török-Becsen volt véres a harcz. Már-már attól lehetett tartani, hogy a szerbeké a győzelem, midőn a lakosság szintén fegyverre kap, s a honvédekkel egyesülve, heves küzdelem után kiszorítja a felkelőket a városból. A támadó had rémült futással menekül tovább. Azonban épp szembejön velük három honvédszászlóalj élén a rettentetlen Damjanich, hogy a szorongatott becseieknek segélyére legyen.

Damjanich, azonnal tisztában van a helyzettel. Látja, hogy Becsen már nincs szükség reá: a felkelők hátrálnak. A másik pillanatban rohamra vezényel, s iszonyú pusztítást teszen közöttük. Alkonyatkor

már csöndes a Tisza-part, s a leszálló éj kétszáz felkelő hideg holt-tetemére borítja szürke fátyolét.

Másnap, — okt. 14-én — a megállapított haditerv szerint Kikindára került a sor. Pikéti maroknyi csapatjával egy ideig ugyancsak vitézül tartotta magát; de a kikindai szerbek árulása következtében a túlnyomó erő elől végre is Tordára volt kénytelen húzódni. A felkelők azonban nem zsákmányolhatták ki győzelmüket. A becsei kudarcz oly ijesztőleg hatott rájuk, hogy még aznap éjjel visszakotródtak Thömasovácra. Időközben megjött Nagy Sándor ezredes is, segélyt hozván Pikétinek. Kikinda ismét birtokunkba került. Az áruló város egyrészt boszus csapatjaink büntetésből fölégették.

Erre néhány napig nyugalom köszöntött be. A felkelőbandák

Damjanich tábornok táborig messzelátója. — (Eredetije az aradi 48—49-es ereklye-múzeumban.)

odúikba húzódván, szidták Mayerhoffert, 'akinek ösztökélésére ily veszélyes kalandba rohantak. A kedvtelenség tünetei mutatkoztak mindenfelé. Sokan még azt is bálni kezdték, hogy egyáltalán harezba elegyedtek.

— Ennek rossz vége lesz, — szólt Mayerhoffer Suplikácznak. — Szerbjeink bizony még rájönnek, hogy vérük voltaképeri az udvar érdekeiért omlik. Foglalkoztatni kell őket állandóan, hogy ne legyen idejük az eszmélkedésre.

A ravasz ügynök tehát egy újabb haditervvel állott elő: a vérségi tábort tűzte ki a támadás pontjául. Azt gondolta, hogy könnyen fog menni a dolog; sokkal könnyebben a becsei kísérletnél. S ha győznek a felkelők, ami több, mint valószínű: bizonyára ismét lángalobban hunyó harczi-kedvük.

Ámde, úgy látszik, Mayerhoffer nem ismerte még Damjanichot, aki november 1-jétől kezdve alezredesi rangban a verseczi magyar csapatok önálló parancsnoka lőn.

Damjanich nem tartozott azon vezérek közzé, akik tétlenül, keleti önmegadással várják a baj közeledését. Ő eléje ment a fenyegető veszedelemnek, s vakmerően szemébe nézett neki. Most is úgy tőn. Mihelyt észrevette, hogy a szerbek mozognak: ezer ember élén, két ágyúval nyomban útra kelt, hogy a közeli *Strázsa* (Lagerdorf) földsánczai közt leselkedő felkelőbandát szétrobbantsa, ezáltal Fehértemplommal összeköttetésbe lépjen.

Strázsa szintén egyik erős táborhelye a rácoknak. Főbejárata előtt két hatalmas redut, a sánczokon köröskörül ágyúk; benn pedig, Bobulics vezetése alatt, ezerkétszáz állig fölfegyverzett marczona határőr.

Damjanich, november 9-én pitymallatkor fogott a támadáshoz. Csapatjaink éber óvatossággal nyomulnak előre az esőázott síkos talajon. Úgy tetszik, mintha a felkelők aludnának; egyszerre azonban megdördül a földvár valamennyi ágyúja. Most már aztán nincs kitérés. A köszöntésre felelni illik. Freudenreich tüzérfőhadnagy nem is marad adós a válaszsák. A két ágyú legott működni kezd, s ércztorkából ugyancsak sűrűn röpíti a hatfontos golyókat.

Az ágyúharcz hevében a 3-ik zászlóalj második századának sorából egy kis barna ember válik ki. Századosi egyenruha simul vézna, de arányos termetére. Az egyik szemére vak. De a meglevő félszeme csak úgy ragyog a belső hévtől. Több tűz van abban, mint másnak mindakét szemében.

A kis százados magasra emeli kardját és harsány, csengő hangon kiáltja:

— Utánam fiúk, a kiben magyar vér van!

— Éljen Földváry Károly! Éljen a haza! — hangzik válaszképen, s az egész század, mint a haragos fürgeteg szuronyszegezve tör kedves kapitánya után a meredélyes földsáncznak.

Rémes harc kezdődik. A két sereg egy nagy gomolylyá olvad össze. Ember ember ellen küzd. Az ágyúk bömbölésébe belévegyül aviaskodók csataordítása.

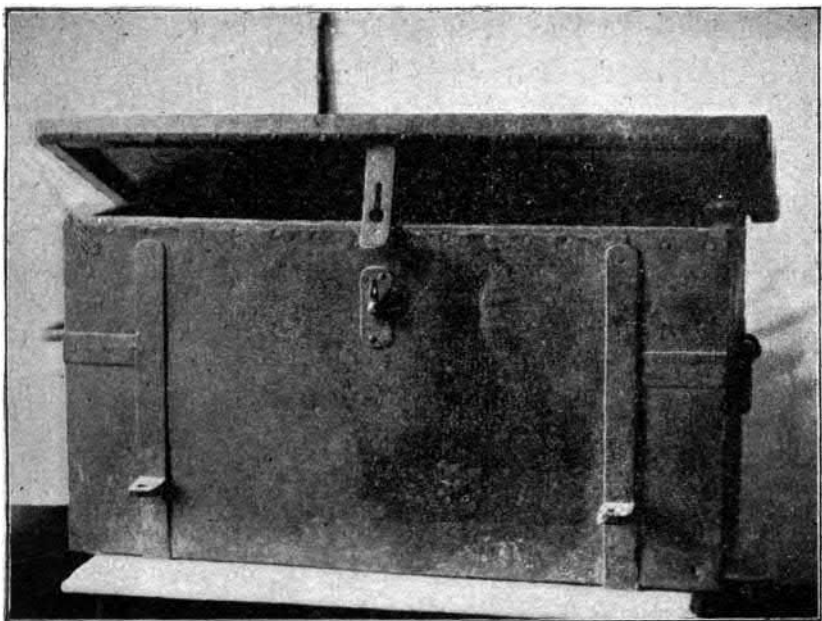
Csaknem egy órahosszáig tart ez a szörnyű tusa. A felkelők szilaj kétségbeeséssel védekeznek, de mintha érczfal nyomná őket, folyvást hátrább és hátrább kénytelenek húzódní. Aztán hirtelen az egész banda futásnak ered.

Földváry az egyik határőr izmos kezéből kicsavarja a fegyvert.

— Gyerekek, utánam!

Szuronytszegezve tör előre, nyomán kipirult arcú honvédjeivel. Egy pillanat és már a faluban hangzik biztató vezényszava.

A felkelőket megszállja a pánik. Nem harcosok ezek többé, hanem űzött vadak. Rémülten, fegyvereiket elhánnyva menekülnek Vojvodina felé. A halmok mögül azonban egyszerre kibontakozik a 9-ik zászlóalj két százada, s gyilkos puskatűzzel köszönt a futamlókra. Végő

Töltény láda a honvédseregnél. — (Eredetije az aradi ereklye-múz jumban.)

kétségbeesésükben még egy kísérletet tesznek, hátha talán keresztülvághatják magukat. Nem sikerül.

De hát most már merre? Még egy nyílás van: a Karas folyó mentén. A bomló had, csöndesen meglapulva mint a sebzett farkas, errefelé húzódik. Csakhogy itt is halál vár reá. Az egyik oldalról egy félszázad Würtemberg-huszár, a másik oldalról egy század székely gyalogos csap közzéjük. A felkelők nem is védekeznek többé. Egy része megadja magát, a zöm pedig a Karas hullámaiba szorul.

A déli harangszó alkalmával Strázsa községházában már Damjanich részére főz a honvédszakács.

Az ütközet befejezése után Damjanich magához inti Földváryt.

— Édes cigányom, gyere ide, hadd öleljelek meg.

Aztán széles melléhez szorítja az ifjú hőst: gyöngéden, szeretettel, mintha édes atya lenne.

— Jól viselted magadat, nagyon jól viselted magadat. Ha te nem vagy, bizony még elnyomnak, — szól hozzá és megcsókolja homlokát.

A fényes diadalról Vetter tábornok az országgyűlésnek a következő rövid hadijelentésben számol be:

Damjanich alezredes úr f. hó 9-én a Lagerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte és Lagerdorfot elfoglalta.

Két százada a 9-ik honvédszászlóaljnak, egy százada a 3-iknak, s egy század székely, két hatfontos ágyú, egy félszázad Württemberg-huszár és a Rózsa-lovasok valának a seregek, melyek e szép győzelmet kivívták.

Jelesül viselték magokat: a 3-ik honvédszászlóalj századosa: Földvári, s a székely század parancsnoka: Boros százados, Freudenreich tüzérfőhadnagy kitűnő bátor és ügyes magaviseleté által sokat tett; úgyszintén Rózsa Sándor, ki egymaga tizenkét ellenséget leölt.

Két egyfontos ágyú, egy lőszertaliga, nagyszámú fegyverek, s mintegy 2000 darab szarvasmarha és juh, továbbá egy szerb zászló lettek zsákmányaink.

A zászlót egy székely, a szaladó ellenség közül meglővén a zászlóst, ragadta ki.

Az ellenség közül legkevesebbre számítva 200 ember esett el, s 68 elfogott. Részünkről Württemberg-ezredbeli hadnagy Retter s a 9-ik honvédszászlóaljbeli hadnagy Fay urak, s összesen négy ember esett el.

Oresisicza és Perla helységekből csataközben tűz támadott több helyen, s a Rózsa-lovasok portyázás közben az ellenséges szellemű helyekről sok marhát hajtottak el.

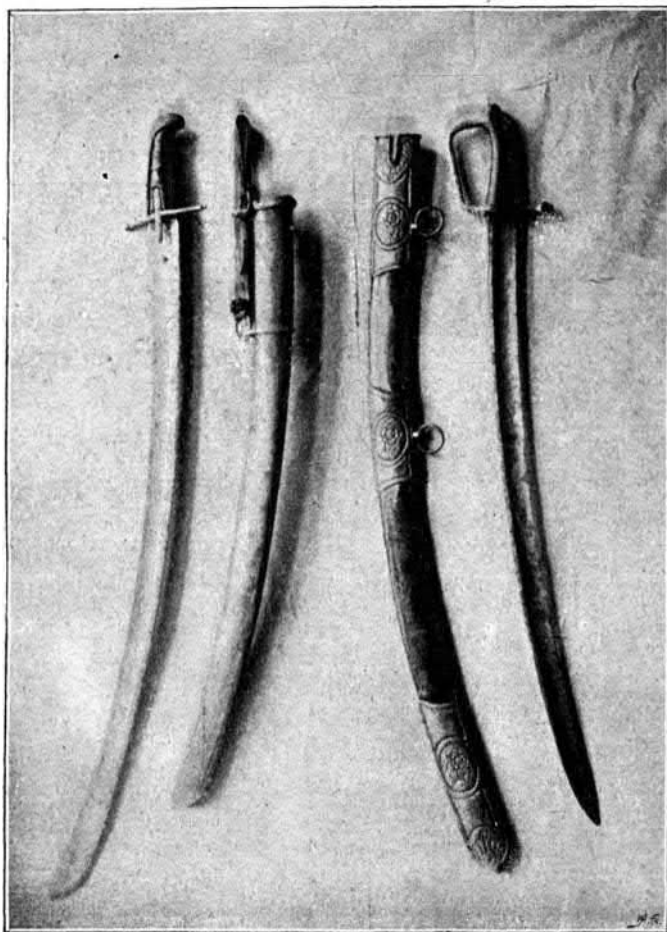
A strázsai ütközetben, mint e hadi jelentésből látjuk, tevékeny résztvett a Rózsaféle szabadcsapat is.

Rózsa Sándor (szül. 1813. f. 1878.) a szabadságharc elején már hírhedt betyárja volt az alföldnek. Rablóbandájával állandó rettegésben tartotta Szeged vidékét. A hatóság erélyes intézkedéseket tett kézrekerítésére, de a furfangos és vakmerő haramiavezér, mint a gyík, mindig kisiklott üldözőinek a keze alól.

Talán misem jellemzi szebben ama nagy idők nemesítő hatását, mint az, hogy még ennek a zabolázatlan szilaj betyárnak is megdobbant a szive a haza esdő szavára. Egy szép folyamodást intézett Kosuth Lajoshoz, amelyben arra kéri, hogy engedtesse meg neki egy önkéntes-csapat alakítása. „Amit hibáztam a törvény és embertársaim ellen, — úgy mond, — azt úgy teszem jóvá, hogy küzdeni fogok édes hazánk megtámadói ellen. Nem kérek érte egyebet: csak kegyes bocsánatát.“

Kossuth eleintén habozott: nem tudta, mitévő legyen ezzel a különös kérelemmel.

— Hátha megjavul, — szólt az ellenkező Nyáryhoz. — A hon-szeretet sok csodát művelt már. Lehetséges, hogy a javulás útjára tereli ezt az embert is. Ha pedig elesik: legalább megvezekel. Eh, próbáljuk meg'!

Oláh prefektek kardja. — (Az aradi ereklye-múzeumból).

És Kossuth megadta Rózsának az engedélyt; de hozzátette, hogy bűnbocsánatra csak úgy számíthat, ha a csatatéren erre érdemessé teszi magát. Az ellene folyamatba tett bűnvádi eljárás azonban egyelőre fel-függesztetik.

Talán soha sem volt nagyobb öröm az alföld rónáján, az útszéli csárdák rejtekében, a karamoknál, mind ennek az engedélynek a hírére.

— Lám, lám, nekünk is szabad szeretni a hazát, nekünk is szabad meghalni érte, — mondogatták egymásközt a puszták fiai.

És csakugyan úgy, látszott, mintha a haza szent szerelme, az a bűvös erő megneemesítette volna szíveiket.

Harmadnapra már együtt van az egész harczvágyó csapat: száz napbarnított arcú sugár legény; csupa őserő, csupa tűz. Nem kellett egyiköket sem csalogatni, maguktól jöttek. Még lovat is hozott magával csaknem valamennyi.

A honvédelmi bizottmány a vaserélyű Partecsecsics őrnagy parancsnoksága alá rendelte őket, aki aztán gondoskodott a teljes felszerelésükről.

Pörge kalap, sötétkék lobogós ing és gatyva, ugyanilyen színű rövid posztódolmány és fehér szűr; — ez volt a Rózsa-csapat egyenruhája.

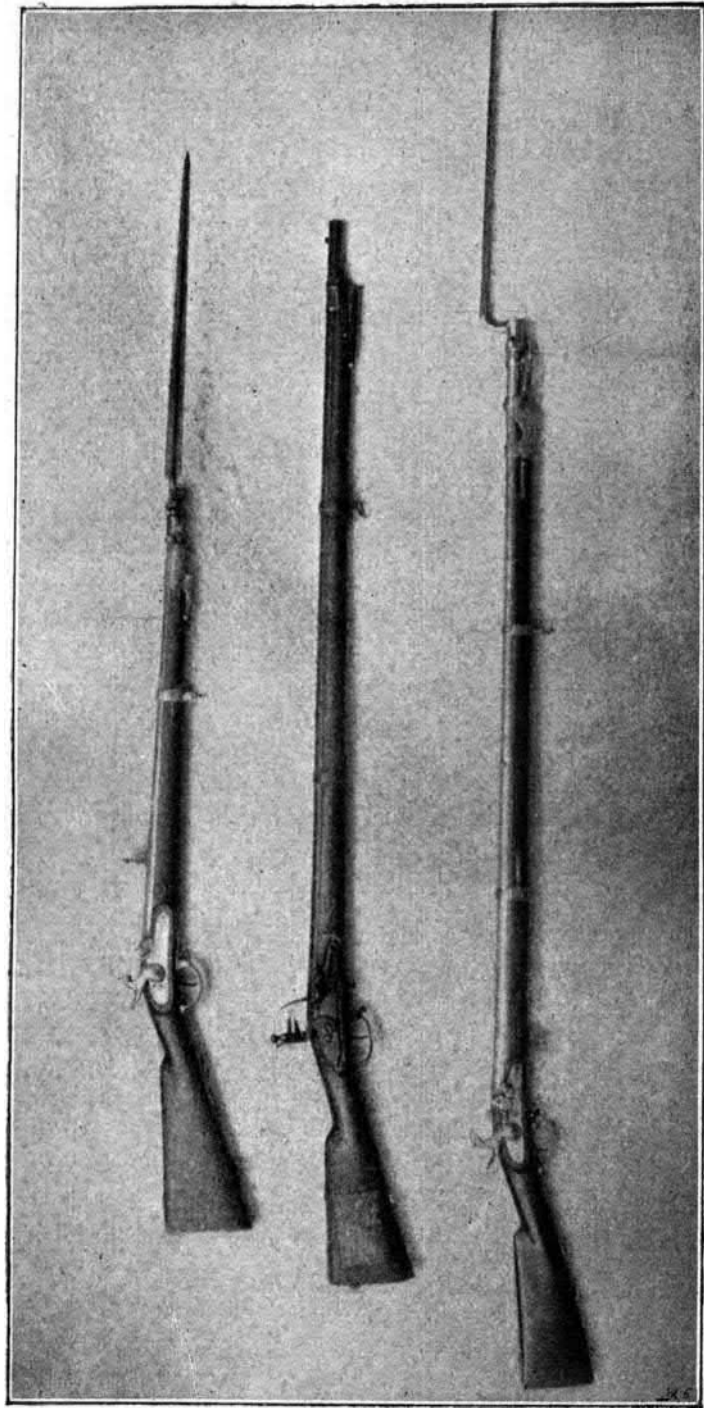
Fegyverzetük: huszárkard, két-két pisztoly és karikás: a végén ólomgombbal.

A karikás volt a leghatalmasabb fegyverük. De értettek is a kezeléséhez. A ló ijedten hőkölt vissza, ha a karikásgomb orron csippenté. A melyik lovasnak pedig a nyaka közzé csördítettek: nem harczolt az többé ellenük. A karikás drótfonatú suhogója, mint a hurok, a nyaka köré tekerőzött; aztán egy rándítással kiemelték a nyeregből, s úgy száguldtak vele árkon-bokron át. Nem használt ez ellen a kard, de még a pika sem. Vasasnémet, uhlánus valóságos borzadálylyal gondolt e csodafegyverre, amely se nem lő, se nem vág, mégis minden suhintása halál. Jobban féltek tőle, mint a kartácstűztől.

Rózsának a rendes fegyverzetten felül még egy *négycsövű* karabély is volt. Egy szegedi puskaműves készítette a számára.

Kossuth, a szerbek ellen a verseczi táborba küldte csapatjával Rózsát. Itt legalább bő alkalma nyílik a vezeklésre. Egy ideig csak holmi kémszemlékre használták őket. Az eféle szolgálat azonban nem volt ínyére Rózsának: ő csatázni akart. A strázsai támadás alkalmával végre aztán ez az óhajta is beteljesedett. De meg kell adni, hogy az első próba fényesen sikerült. A csapat rettentetlen bátorsággal küzdött. Maga Rózsa Sándor tizenkét felkelőnek oltotta ki életét: ötöt agyonlőtt, hét ember pedig kardjának éle alatt roskadt össze.

Az ütközet után egy kis harácsoláshoz láttak. Mert úgy szép a hadiélet, ha ennivaló is van hozzá. Kerültek-fordultak, s alig egy óra múlva nem kevesebb, mint 1800 juhot, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat és 63 darab sertést hajtottak a verseczi táborba.

A honvédség fegyverei.

A legfelső *gyutacsos*, a középső *kovás*, az alsó pedig *czinderes* fegyver. — (Az aradi ereklye-múzeumban.)

Harczmodorukról maga Damjanich egyik hivatalos jelentésében így emlékezik meg:

„Rózsa Sándor csapatjának vivása látásakor akaratlanul is a sivatag gyermekei ötlenek élőkbe. Majd hegyen és ismét völgyben a legnagyobb gyorsasággal látja őket az ember száguldó paripáikon az ellenséget üzni, majd pedig ravasz vigyázattal a zsákmányos marhát hajtani; s ha az ellenségtől észre vétetnek, zsákmányaikat elhagyva, azt azonnal üzőbe veszik, aztán megint zsákmányaikhoz térnek vissza. Karikásaikkal nagyszerűen tudnak bánni; kiverik vele az ellenséges lovas szemét, vagy hurkot dobnak nyakába, s úgy rántják le a nyeregből.“

Ez a jelentés oly kedvező hatással volt a honvédelmi bizottmányra, hogy Rózsának, vitézsége jutalmául csakugyan megkegyelmeztet. De meg is érdemelte, mert, — legalább még akkor — tisztességesen, katonához illőleg viselte magát. Gyakran megtörtént, hogy az elhagyatott szegénysorsú rácz asszonyokat még meg is ajándékozta.

— Itt van la egypár forint, — szokta mondogatni, —végy a porontyaidnak érte könyeret.

Sajátságos, hogy ez a marczona szilaj betyár mily gyöngéd vonzalommal viseltetett a gyermekek iránt. Ha egy gagyogó leányka, vagy egy kis fiú került eléje: fosztogatásra emelt karja azonnal lehanyatlott.

— No ne félj, nem eszlek meg! — szólott ilyenkor, aztán lehajolt a pityergő gyermekhez, s megczirógatta arcocskáját.

Tény, hogy nőket és gyermekeket soha sem bántott Rózsa Sándor.

Emberei iránt azonban rendkívül szigorú volt. Az egyik legényét, valami szegény asszony kifosztása miatt, a helyszínén lőtte agyon.

Körülbelül két-három hétig rendén is ment a dolog. Nem hallatszott ellenük semmi panasz. Azt lehetett hinni, hogy a puszták fiai elvégre is beletörődtek a hadifegyelem vasigájába. Amde, egyszerre csak kitört rajtuk az idült pusztai betegség: a rablás vágya. Úgy voltak, mint a kalitba csukott tigris, amely ideig-óráig csak meglapul a szelídítő vasrudja előtt, de ha egyszer vért szagol, nem lehet többé bírni vele.

A háborúval járó vandalizmus csakhamar felköltötte szunnyadó szenvedélyeiket. Újólág a régi betyárok lettek. Nemsokára a strázsai viadal után, Perla és Oresicza szerb községekben oly szörnyű garázdaságot műveittek, amely bizony sehogy sem illett a magyar hadviselés kímélő modorához. Igaz, hogy a két helység lakói átvonuló csapatainkra lövöldöztek, de a megtorlás mégis messze túlment a megengedhetőség határain. Több, mint húsz embert mészároltak le, s ráadásul még a falukat is kirabolták.

Bohusné Szögyén Antónia.

Vetter tábornok, aki épp ez alkalommal jött a táborba, erős szemrehányást tett Damjanichnak e kegyetlenkedés miatt; ebből aztán a két vezér közt kemény összeszólalkozás támadt.

Damjanich, amennyire lehetett védte Rózsát, de azért az első kínálkozó alkalommal igyekezett tőle megszabadulni: átküldte Oraviczára Asbóth Lajos dandárához.

Asbóth ebben az időtájban *Bogsán* körül Appel tábornokkal csatározott. A császári sereg, minden áron el akarta foglalni a kis városkát, amelyből Asbóth ügyes intézkedése folytán még november 3-án kénytelen volt kitakarodni.

Appel azonban előbb levelet írt Asbóthnak, és fölkérte, hogy „üritse ki Bogsánt, ne legyen okozója hiábavaló vérontásnak; mert hiszen a császári sereg czélja úgysem egyéb, mint a rendfenntartás.“

Asbóth tagadólag felelt. Erre Appel november 15-én négy század végvidéki katonával és kétezer oláh felkelővel heves támadást intézett Bogsán ellen. De Asbóth, akinek alig volt négyszáz embere, négy órán keresztül oly hősileg védekezett, hogy az ellenség meghátrált.

Másnap, okt. 16-án a resiczai vasgyárnál újult meg a harc, de a császári seregeknek ez a támadása is kudarczczal végződött.

E csatározások folyamán tömérdek bajt okozott Asbóthnak egy szomszédos kis falu: *Ezeres*, amelynek oláhajkú népe lángoló gyűlölettel volt eltelve a magyarok iránt. Többnyire itt Ezeresen csoportosult a felkelők tömege, innen indult ki rablókalandjaira.

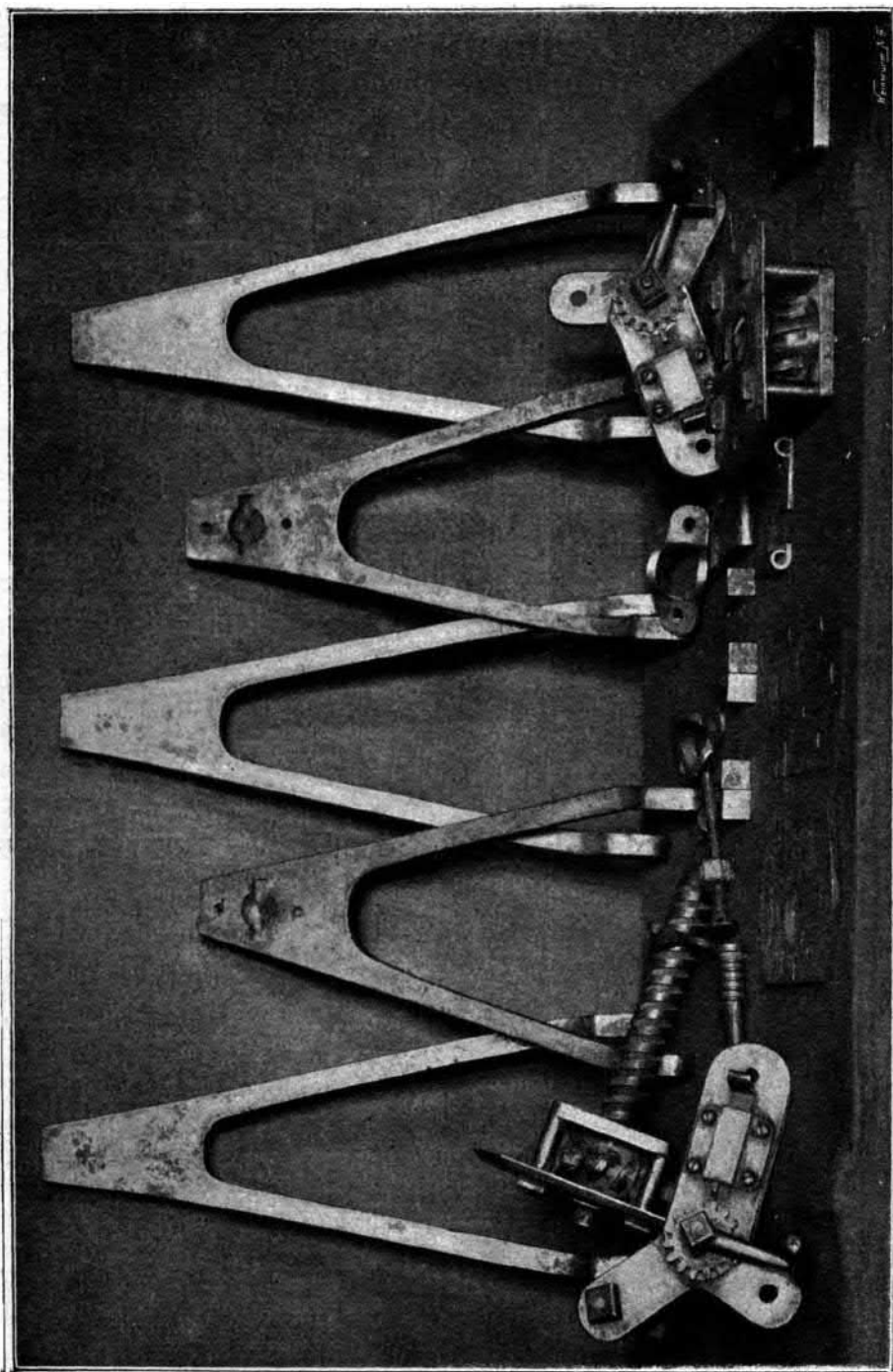
Asbóth elhatározta, hogy szétűt a pártütő ezeresiek közt. Épp kapóra érkezett a táborba Rózsa Sándor. Nyomban magához rendelt s utasította, hogy negyven-ötven legénynyel ránduljon át Ezeresre, s fegyverezze le a falu népét.

— De figyelmeztetem, — hangsúlyozta Asbóth, — hogy senkit sem szabad bántani. A néptől szedje be a fegyvert, a főkolomposokat fogja el és hozza ide. Ebből áll a föladata.

— Úgy lesz, amint az őrnagy úr parancsolja, — válaszolt Rózsa.

De bizony nem úgy lett. Legényei rettenetes módon bántak el a zendülőkkal. Valóságos vérfürdőt rendeztek a faluban. Harminczhét ember vérzett el kardcsapásaik alatt. A pópát, misemondó ruhába öltöztetve, háttal felültették egy lóra, s gúnykaczaj közt úgy hajszolták fel-alá a községben. Aztán nekiestek a rablásnak.

Ezekután nem lehetett többé megfékezni őket. Rózsa Sándor sem

Az 1848—49-iki magyar bankóprés maradványai. — (Az aradi ereklye-múzeumból.)

birt immár velük. Elhagyván a tábort, a saját kezükre kezdtek dolgozni. S harácsolásaik közben bizony nem nézték, ki az ellenség, ki a jóbarát.

Maga Partecsics őrnagy is, a felügyelőjük, megsokalta garázdálkodásaikat. Felírt a honvédelmi bizottnányhoz, hogy sürgősen intézkedjék. „E zshiványcsapat, — így szól jelentésében — rémületben tartja az egész vidéket. Egyfelől ők, másfelől az ellenség pusztítanak; s miután már úgyis hazakíváncsoznak, a csapat feloszlátásáról kell gondoskodni.“ Graentzenstein, a bányakerület igazgatója pedig Vukovics kormánybiztoshoz fordult s kérve-kérte, hogy szabadítsa meg vidéküket „ettől az átkos segítségtől.“

Kossuth csakugyan intézkedett, hogy a Rózsa-csapat fölsozlattassék. De nem volt erre szükség. Közeledett a karácsony, midőn az alföldi pásztoreMBER évi sáfárkodásáról beszámol a gazdájának. A csapat zöme pedig csongrád- és csanádmegyei csikósokból állt, akik úgyis hazakíváncsoztak.

Rózsa azonban nem szabadulhatott oly könnyű szerrel. Felelőségre vonták. Ámde, a vizsgálat folyamán hiteltérdemlőleg beigazolta, hogy a terhére rótt kegyetlenségekben neki nincs része. O, — úgymond védekezésében, — minden lehető elkövetett, hogy csapatja tisztéségesen viselkedjék, de a legénység nem hallgatott intő szavára.

Rózsa Sándor egykét ütközetben tényleg oly vitézül harcozott, hogy méltán számíthatott némi elnézésre. Kossuth pedig, midőn a hazaszeretet jutalmazásáról volt szó, nem akart fukar maradni még Rózsa Sándorral szemben sem. Megajándékozta tehát ő is — *a végleges bocsnattal*. Az erre vonatkozó rendelet így hangzik:

5683

Hirdetmény.

Miután Rózsa Sándor az ország kormánya által számára megadott amnesztia feltételeit becsülettal teljesíté, magát több veszélyes csatában épen oly merésznek, vitéznek, mint a rábzottak teljesítésében hűnek és pontosnak tanúsítá; úgy azon vád alaptalanságát is, mintha a strázsai (lagersdorfi) csata alkalmával tilos kicsapongásokat követett volna el, hiteles tiszti bizonyítványokkal megczáfolá: jövendőbeni jó, erényes és tiszta élet föltétele alatt a számára már megadott koz és nyilvános bocsnat ezennel megújítatik és megerősítetik.

Miről is az ország minden törvényes hatóságai ezennel értesítetnek.

Budapest, deczember 15. 1848.

A honvédelmi bizottnány:

Kossuth Lajos

elnök.

Ez volt a Rózsa Sándor elbocsájtó levele. Vezérkedése megszűnt, de azért, főképp a guerilla-harczok idején nagy pusztítást tett az osztrákok soraiban.

Beköszöntött a hideg, zúzmarás tél: az Alvidéken a harc csön-desülni kezdett. Az ellenségeskedés nem szűnt meg ugyan, alig volt nap,

Az aradi vár sziükségpénzei.
(A gömbölyűek vastag papirosból vannak kivágva.)

hogy egyik-másik helyen ütközet ne lett volna; de ezek az apró össze-csapások inkább csak harcztágyból történtek.

Fehértemplom ellen még mindig agyarkodtak a felkelők. De a kicsiny város, mint mentősziget a viharzó tengeren, megvívhatatlanul állt a lázadás közepette.

Valószínű, hogy a délvidéki mozgalom végkép elposványosodik, ha *Temesvár* és *Arad* magyar kézben van.

Ámde, sajnós, mindakét erősség bástyafokán császári zászló lenggett. S parancsnokaik ugyancsak vigyáztak, hogy a környéken a lázadás tüze valahogy ki ne aludjék. S viszont a felkelők vakmerőségét 'is nagyban növelte az a tudat, hogy van kire támaszkodniok. Mihelyest a magyarok megtámadásáról volt szó: biztosan számíthattak akár Rukowina, akár Berger támogatására.

Az *aradi* várparancsnok: Berger, mint tudjuk, mindjárt október elején fölmondta az engedelmességet a magyar kormánynak. S hogy beigazolja, mennyire nem fél tőlünk, Arad városát, mely nem akart előtte hódolni, kegyetlenül megbombáztatta.

A honvédelmi bizottmány azonnal segélyére sietett a derék vá-

Bem arcképe. — (Rajzolta Petőfi Sándor.)

rosnak. Megbízta Boczkó Dániel kormánybiztost, hogy a szomszéd megyék nélkülözhető nemzetőrségével menjen Arad alá. Majd pedig, Máriássy János őrnagy vezetése alatt, rendes honvédcsapatokat is küldött Arad védelmére. Csakhogy a vezér megválasztásában nem volt valami nagyon szerencsés Mészáros.

„Máriássy, — írja egyik kortársa, — ugyan kitűnőleg bátor és vitéz katona, kitűnően megállta volna helyét egy zászlóalj élén; de gondatlansága, könnyelműsége, de főképen a hadi képzettségben való hiánya miatt képtelen vala nagyobb sereg vezérletére. Ezenfelül magatartásában nyers, cselekvéseiben szeles és hirtelenkedő. Katonái nem szerették, de tekintélye sem volt.“

14/26

Nyugtatvány

Öt ezer forintokhoz nyugtalan

Ludvig Kószáné és pedig Brallay Daltai

mellyeket l. cz. *50* dar. 100 For. Kossuthféle bankjegyekben *5000* For. kr.

—	10	„	—	„	„
—	5	„	—	„	„
—	2	„	—	„	„
—	1	„	—	„	„
—	30	kr. os „	—	„	„
—	15	„ „	—	„	„

Összesen *5000* For. — kr.

fejsőbb helyre átadás vegett állásvett, ezennel bizonyítja

a Királyi nagyváradai sóhivatal

Augustus *25*. 1849.

Duday Károly

Előzetes

Pénznyugtatvány.

23

E bírálatban kétségtelenül sok az igazság, de mégis túlkemény. Máriássy, kivált eleintén, derekasan viselte magát.

Az aradi vár ha nem is számítható az elsőrangú erősségek közzé, kedvező fekvésénél fogva szerfölött alkalmas, hogy egy olyan makacs katona mint Berger, megvesse a lábát benne. A védősereg ezeröttszáz kipróbált harczosból állott; egyrésze dzsidás, akiket igen jól lehetett a kirohanások alkalmával használni. A czikezakkos falak ormáról hetven ágyú ásítózott. Lőszerben sem volt hiány: a kazamátákban közel négyezer mázsa puskapor feküdt. Igaz, hogy élelmiszerral már kevésbé volt ellátva az őrség, de Berger időnként gondoskodott az ennivaló beszerzéséről. Sépp azért nagy súlyt helyezett arra, hogy a szomszédos Új-Arad, mely Temesvár felé is utat nyitott neki, birtokában maradjon. A fontos hely környékén folyvást dzsidásai czirkáltak.

Máriássynak legelső teendője az volt tehát, hogy Új-Arad megszállásával a várat minden összeköttetésből elzárja. S ez sikerült is neki. Seregével okt. 21-én átkelt a Maroson, a dzsidásokat Kisfalud (Engelsbrun) táján megverte és még azon éjjel bevonult Új-Aradra.

Berger tábornokot ez a cselfogás végtelen dühre ingerlé. Tomboló haragjával a védtelen Arad ellen fordult, s október 22-én virradatkor lövetni kezdé a várost. Két óra hosszáig hullott a rettenetes kartácseső a

városra. Számos épület romhalmazzá lőn, valami tíz-tizenöt polgár, köztük Galinyi gyógyszerész, megöletett.

A szörnyű napról a Kossuth Hírlapjában „egy nemzetőr“ ekként emlékezik meg:

Arad, okt. 25. 848. Megnehezült az idők viharos járása fölöttünk! . . .

Folyó hó 22-ike egyike a legborzasztóbb napoknak, melyek Arad városát valaha fenyegették. Az éj sötét fellegfátyolát alig szegé be rózsás sugárral az ébredő hajnal, midőn városunknak a félelem miatt már több mint egy heti álmatlansággal küzdő lakosai, három egymásután sebesen és iszonyúan hangzó ágyúdurranás által félfálmukból fölriasztattak. Pillanat alatt talpon volt a városban levő haderő, talpon volt a lakosság.

A három egymásután következett ágyúlövést csakhamar több követte, természetesen a várból. A gránát-zápor szakadatlanul folytonos özönlése miatt polgártársaink zavarba jöttek a menekülés lehetősége iránt. Mintha az ég összes menykövei szórattak volna ellenünk: úgy rohant házainkra az égő gránát, a kilencz, tizenkét és tizenhat fontos golyók romboló özöne.

Várbeli gaz elleneink ezen rettenetes ördögi működése reggeli hat órától kilenczig, alig egynegyedórai szünettel, folytonosan tartott. És pedig oly eredménnyel, hogy az eddigi adatok szerint 15 ember megsebesített, 5 ló agyonzúzatott, több házak: különösen a Winkler, Meisztorovics, Joannovics, Matkovics, Fábíán-félék, a „Fehérkereszt“ című vendéglő és a megyeház 15—20 lövések által tetemesen megrongáltattak, néhány gyengébb szerkezetűek pedig a Maros partján lakatlanokká tettek. A házainkra özönlött gránátok közül öt okozott némi kis gyuladást, mely azonban a háztulajdonosok által azonnal eloltatott, s így a várbeli véredek azon szándoka, hogy városunk porrá égettessék, részint az előkészület, részint a gránátok rosszasága miatt nem sikerült.

Váratlanul meglepő jelenet volt, midőn Máriássy János vezérőrnagy a legföldrengetőbb ágyúzás közt reggel 7 óra tájban az *István*-téren (ezt már jó lesz *más térnek* keresztelni) megjelent és a kiállított csatároknak tudtul adá, miszerint városunk most azért ágyúztatik, mert csatáraink által Új-Arad, a várbeliek kizsarolt közlekedési helye és fészke éjszaka elfoglaltatott. Máriássy e jelentését csatáraink ajkáról egy az ágyúdörgések közt is városszerte elhangzó „éljen“ követte.

Kilencz óra után az ágyúzás megszűnt egész délután 3 óráig, midőn ismét néhány lövés intéztetett új-aradi előőrseinkre.

Egy másik szemtanú pedig a „Közlöny“ hasábjain ezeket írja:

Aradon, október 22. Az éj csendesen folyt le. Reggel háromnegyed hat óraker azonban ágyúlövések vertek fel álmainkból. Riadó helyett az *István*-téren 3 mozsár kísütése hívá egybe a helybeli és vidéki őrséget.

Városunk tetemesen megágyúztatott. Hét óraker rövid szünet. Nyolcz óraker ismét ágyúzás, amely féltízg tartott. Mintegy 465 ágyúlövést olvastunk.

Házaink súlyosan megrongáltattak, főleg a megyeháza, a „fehér kereszt“ című vendéglő, Joannovics háza, és az izraeliták imaháza.

De mind Arad mellett épen áll, s nemzetiségünkéből egy hajszálnyit sem enged.

Erre tíz-tizenkét napig tartó nyugalom köszöntött be. Berger, mint a verembe szorult dúvad, csöndesen meghúzta magát. De a magyar csapatok ereje is lankadt. Nem volt ostromágyújuk, s így akarva sem foghattak a vár megvételéhez.

Görgei hadipénztára. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

Máriássy ezt a szünetet a lázongó oláhság megfékezésére használta fel.

Itt, Arad vidékén, mint tudjuk, maga Berger tábornok uszítá ellenünk a föld népét. „Siessetek, — így szól egyik kiáltványában az oláhokhoz, — az őrség segélyére. Saját érdeketek parancsolja azt. Mert ha az aradi vár a magyarok birtokába kerül: nektek sem lesz többé

maradástok tűzhelyeiteknél. Kifoszt és elűz benneteket a magyar zsarnokság. Fel tehát! Hűségteket legfelségesebb Urunk: maga a császár fogja megjutalmazni.“

Így szórta Berger a félvad tömeg közzé a méregmagot, amely, mint televény földön a beléndek, csakhamar meg is fogant. Arad-Hegyalja egyszerre forrongani kezdett. A zendülés okt. 18-án Kovaszinczon tört ki. Néhány nap múlva pedig már négy-ötezer lándzsás felkelő verődött össze Világosnál, hogy a várórség segélyére menjen. A gonosz terv azonban dugába dőlt; Gaál Miklós őrnagy, a későbbi vitéz tábornok, nemzetőreivel szétszórta őket. Gaál ezután ment tovább; sőt Erdélybe is átcsapott, visszavonulásra kényszerítvén a Marosvölgyön harácsoló Riebelt.

De a lázadás még sem szűnt meg; sőt mint az égő avar egyre harapózott tovább: le, egész *Temesvárig*, miglen összeért az alvidéki háború tűztengerével.

Az országnak ezen az elhagyatott táján báró Rukowina tábornok kezében futottak össze a pártütés szálai. Az öntelt várparancsnok, bízva roppant haderejében, — 6000 fegyverese és 240 ágyúja volt, — odáig ment, hogy még Vukovics kormánybiztos fejére is vérdíjjat tűzött. Dzsidásai, mint lánczaikról eleresztett véredek, keresztülkasul barangolták az egész nagy vidéket; s az oláh és a rác felkelők támogatásával raboltak mindenfelé. A temesvári börtönök telvék valának összefogdosott magyarokkal.

A honvédelmi bizottmány, hogy legalább reájok ijesszen, verseczi táborunkból, hatszáz lovassal és néhány ágyúval Nagy Sándor honvédezzredest rendelte Temesvár alá. Nagy Sándor Zsombolyán szállt táborba, s összegyűjtvén a vidék nemzetőr csapatjait, a garázdálkodó császáriaknak többször ugyancsak a körmükre koppintott.

Seregeink illetén portyázása közben az aradi vár őrségét minden kartácsnál gyilkolóbb fegyver: az éhség kezdte ostrom alá fogni.

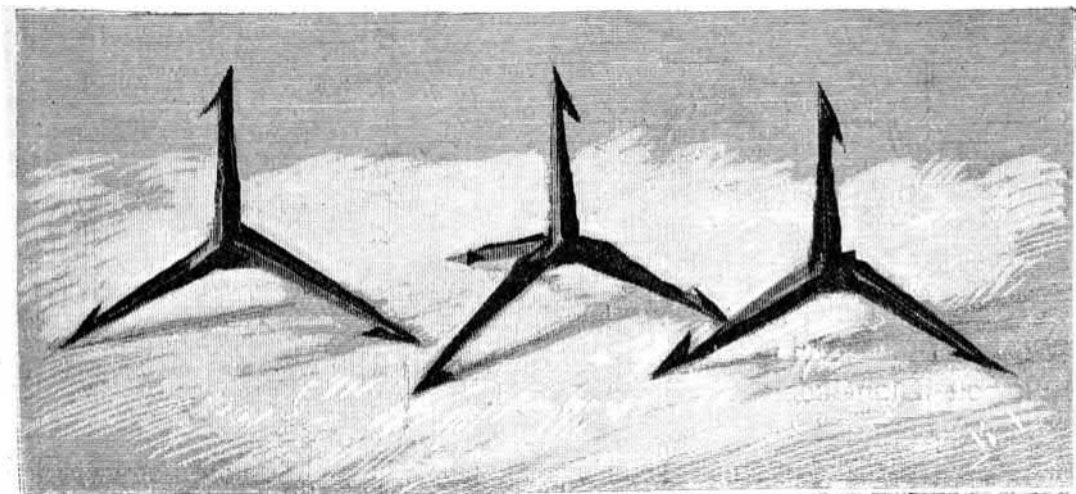
Említettük, hogy Bergernek bőven volt mindene, csak élelem dolgában állt rosszul. Eleinte még csak könnyen pótolhatta a fogyatéket; de mihelyest Új-Arad a honvédség birtokába jutott: egyszerre bedugultak a segélyforrásai. Nem tudta, mitévő legyen.

November 5-én ágyúinak a födezete alatt kirohanást intézett Ó-Arad ellen, de a polgárság visszaverte. A véres harc folyamán a szép Maroshídja is a lángok martaléka lőn. Maguk az elkeseredett aradiak gyűjtötták fel, nehogy hasonló támadásoknak legyenek kitéve.

Egypár nap múlva: november 10-én újólag szerencsét próbál. Csaknem egész éjjel bombáztatja a várost, azt híván, hogy a polgárság elvégre is megretten és kiereszti a várból. De nem; a leggyilkolóbb kartácstűzben, az égő utcák romjai közt megingathatlanul tovább is ott örködék az aradiak lángoló honszerelme.

Midőn Berger látta, hogy hiábavaló minden: Temesvárra Rukowinához fordult segélyért. Könnyen ment a dolog, mert a zendülés messze nyuló vonala, mint egy élő távsodrony, amúgy is összekötötte őket.

Rukowina nyomban intézkedett, hogy egy erős csapat, — kétezer ember nyolcz ágyúval, — sietve induljon Arad felé.

Várvédelmi eszköz.

(Eldobálták az aradi sánczokban, hogy a lovas vagy a gyalogos, ki arra jár, behágjon.)

Ez az intézkedés azonban, bármennyire takargatták is, nem maradt titokban. Megneszelte valamikép Nagy Sándor is, aki meg Máriássynak adta hírül, azzal, hogy együttesen támadjanak a császáriakra. Úgyis történt. Nagy Sándor az előnyomuló osztrák csapat oldalán Knézig haladt, Máriássy pedig, 760 emberrel és 8 ágyúval az ellenség elé jött egész Vingáig. Itt aztán egyesültek. De még így egyesülve sem tartóztathatták fel az ellenséges dandárt. Makacs harcz után Nagy Sándor előbbi hadállásába volt kénytelen vonulni; Máriássy pedig Lippa fele húzódott, hogy Zurich őrnagynak, ki 900 nemzetőrrel itt várt a császáriakra, nyújtson segítőkezet.

A temesvári segélydandár, megszorodva hét-nyolcz ezer oláh felkelővel, csakugyan errefelé nyomult. Előcsapata, november 12-én

már Lippa előtt volt, s kísérletet tőn a város elfoglalására. Déltől alkonyaiig tartott a küzdelem, de nemzetőreink, főkép a debreczeni fiúk oly vitézül harczoltak, hogy az ellenség Kövesére hátrált.

Eközben megjött Máriássy, s nehogy újra meglepjék őket, a Lippa előtti magaslatokon helyezkedék el. Az éj nyugodtan folyt le. De alig virrad, midőn az ellenséges ágyúk egyszerre csak dörögni kezdenek. Ez volt a beköszöntő. Aztán az egész császári sereg, melynek derékhada az éj folyamán szinte megérkezett, támogatva az oláhoktól, rendkívül heves rohamot intéz Lippa ellen. Kudarcz az eredménye. Délfelé megújul a támadás, este megint. Mind hasztalan, a nemzetőr szilárdan áll, mint a gránitszikla.

; Ám, mit ér a hősiesség, ha az ellenfélnek segélyére siet vezéreink gondatlansága? A harcz hevében, midőn a győzelem babékoszorúja már-már homlokukat érinti, veszik csak észre, hogy fogytán a lőszerük. Ismétlődött a nagyidai cigányok esete. Nem volt más menekvés, mint visszavonulni Mária-Radnára. Lippa tehát mégis a császáriak birtokába jutott. Igaz, hogy drágán megfizettek érte: háromszáz emberük maradt a csataterén. Ami veszteségünk húsz halott, harmincz sebesült.

De ennél sokkal nagyobb hiba volt, hogy Máriássy e csatározások alatt egészen fedezetlenül hagyta Új-Aradot. Berger, persze, kapva-kapott a kínálkozó alkalmon, s egyidőre megint ellátta magát élelmszerrel.

A leczke használt. Máriássynak legelső teendője volt, hogy visszafoglalja Új-Aradot; s aztán, most már egész erővel a várostrom előkészületeihez látott. November vége felé már hosszú földsánezok húzódtak Új-Arad előtt. A honvédelmi bizottmány négy bombavető ágyút küldött neki; sőt, a Visoczki-féle lengyel légióval, s egy székely zászlóaljjal megszorítá seregét. S decemberben tényleg megkezdődött az ostrom.

De legkomorabb volt a helyzet *Erdélyien*. A virányos országrész, Kolozsvár eleste után, csaknem tehetetlenül állt a tomboló vihar közepe. A maroknyi honvédcsapat, Riczkó Ignác őrnagy vezetése alatt, a csúcsai szórós rejtekében húzta meg magát. A nemzeti ügy vezetői szétrebbentek, mint madársereg, ha ölyv közeledik. Mindenfelé gyász és siralom. A csüggedés annyira elhatalmasodott, hogy még a főkormányzók (gubernium) ellenállási ereje is megtört. Október 25-én, — úgy mondják, hogy Urbán kényszerítésére, — a következő rendeletet bocsájtotta ki:

Gúnykép a „Charivári“ című 1848-iki ércslapból.

Fölvívás és rendelet.

Ő Császári és Apostoli Királyi Felsége legkegyelmesebb Urunk nevében!

Mélyen keserű fájdalommal értesülvén ezen kir. főkörmányszék arról, hogy mennyi kebellázító iszonyatosságokat hozott létre e hazában a dühöngő polgárháború, mily vérfagyasztó nyomor idéztetett elő már is ennek következtében.

Hivatásunkkal járó kötelességünknek tartjuk tehát, Erdély minden nemzetbéli lakosait hathatósan fölvívni, hogy megértvén és szívükre vevén ezen mindenkire nézve rossz, Ínséges, keserves és általában káros törvényellenes állapotot, melyben eddig csöndes szeretett hazánk sülyyeded, — ebből erélyes akarattal és lelkiismeretes készséggel menekülni törekedjenek, tisztjeik és törvényes előljáróik iránti engedelmességre ezennel visszatérjenek. Ennek bizonyosságául, valamint annak jeléül, hogy az óhajtott közcsend és béke helyreállítására a magok részéről is egyenként és összesen készek közremunkálni, *a kezeiknél levő mindennemű fegyvert az illető hatóságok által kinevezendő bizottmánynak szolgáltatassák be*; biztosítva lévén a kir. főkörmányszék a felől, hogy a csász. kir. katonaság azon esetre, ha a törvényes rend helyreáll, teljes erejével föl fog lépni a békének bármiféle háborítói ellen, s a személy és a vagyonbátorságot nemzetiségi különbség nélkül föntartja.

Ehhez képest ezennel meghagyatik, hogy minden törvényhatóság ezen rendelet értelmében a beszolgáltatandó fegyverek átvételére azonnal egy bizottmányt nevezzen ki; a beszedett fegyverekről pontos jegyzéket készítsen; s e jegyzék kíséretében a fegyvereket, oda, ahová rendeltetni fog, elszállítsa. Ezt megelőzőleg pedig, az illetékes tisztviselők útján minden nemzetbéli és minden rangú lakosoknak hozza tudomására, hogy ezen, a kir. főkörmányszéktől vett rendelet következtében mindenki köteles bárminő névvel nevezendő öldöklő fegyvereit a bizottmánynak beszolgáltatni; s aki ezt tenni vonakodnék, ez által nyíltan elárulná, hogy a béke helyreállítását nem óhajtja, s így a hazának ellensége.

Ha a fegyverek beszolgáltatása megtörténik, a törvényhatóság a felől a kormányzéknek haladéktalanul jelentést tegyen, hogy a további intézkedések e tárgyban megtehetőek legyenek.

Egyébként a mai napon az összes püspökök is fölszólítottak, hogy egyházmegyéjük papságához körrendeletét bocsássanak ki; s ebben a körrendeletben kötelességükké tegyék a lelkészeknek, hogy a szószékről is intsek a népet a renchez való visszatérésre és fegyvereik beszolgáltatására.

Az erdélyi királyi főkörmányszéknek Kolozsvárit 1848 november 25-én tartott üléséből.

Hogyne csüggedt volna el a szegény erdélyi magyar, mikor maga a gubernium is, igazainak a legfőbb öre, hódolásra és fegyverének a letételére inti?

Hogyne keseredett volna el, mikor az anyaország, — amelyhez pedig az unió kimondásakor oly ujjongva csatlakozott, — immár alig gondol véle?

Dobra Péter

Janku és vezértársai.

Bálinté S.

Janku Ábrahám

(Az aradi ereklye-múzeumban őrzött eredetiek után.)

Igaz, a honvédelmi bizottmány, midőn az áldozatok szívtépő jajiálása már a Királyhágó bércein is áttört, jelentékeny haderőt küldött Erdélybe; a segélycsapat, — tíz-tizenkétezer nemzetőr, — Katona Miklós őrnagy parancsnoksága alatt, október 22-én útra is kelt, sőt egész Deésig jutott. De az is igaz, hogy a legelső ágyúszóra úgy elszaladt, mint ha soha sem lett volna Erdélyben. Katona Miklós a deési vereség után negyednapra (okt. 29-én) már Szatmáron pihent babérjain. De nem sokáig; haditörvényszék elé került, dandárának a vezetését pedig Zsurmayra bízták.

Ennyi volt az egész, ami november végéig az erdélyrészi magyarság védelmére történt. Ily körülmények közt aztán nem csoda, ha a lázadók vakmerősége napról napra nőtt. Az oláh rémuralom valóságos fénykorát élte. Janku, Axentc, Dobra, Bálinté stb. szinte tobzódtak a vérben. Egyik magyar család a másik után irtatott ki; egyik magyar község a másik után borult lángba. November 13-án már az aranyosszéki Felvinczre került a sor. Janku gyújtatta fel, aztán, szokás szerint kirabolták. „A szanaszét menekülő felvincziek közül, — jegyzi meg e szomorú idők egyik krónikása, — több mint háromszáz személyt emésztett fel a keserű bánat, a szűkölködés és a kemény télbeni szigorgás.“

Az álnok szász-faj csak úgy repesett az örömtől. Fiatalsága, a császári haderő támogatásául, külön vadász-zászlóaljzat alakított; az öregek pedig megerősített városaikból kézdörzsölve gyönyörködtek a szörnyű pusztulásban.

A kesergő honfiak reménye még mindig a *székely nemzetben* összpontosult, amely ha erejének tudatára ébred, talán mégis fordíthatott volna a dolgok menetén. Ámde, a marosvásárhelyi kudarcz után a székelység karja is megsibbadt. Vezetői közt meghasonlás tört ki, maga a nép pedig kedvtelenül húzódott félre. Azt gondolta, vége mindennek; s csaknem szó nélkül tűrte megtiprását.

Egyedül Háromszék maradt rendületlen. Egész Erdélyben ez a darabka föld volt csupán, a hol a bujdosó magyar védelemre talált. S a nagy rémes éjszakában, mely mint egy óriás szemfedő ráborult egész Erdélyre, innen Háromszék felől egyszerre csak derengeni kezd.

Berde Mózsza kormánybiztos, a székely nemzet e lángbuzgalmú ha, ahogy sem tudott belenyugodni, hogy harczos vérei összetett kezekkel tétlenül nézzék, mint tombol végig hazájukon a pusztító förmeteg.

Elhatározta, hogy fölrázza népét az aléltáságból; megbeszéli a teendőket a szék vezérembereivel, s aztán talpra állnak megint.

A gyűlés Sepszi-Szent-Györgyön november 12-én csakugyan megtartott. Aki csak némi súlylyal bírt a székben, az mind eljött. Igya többi közt, ott voltak: Cseh Ignácz alispán, Dobay Károly ezredes, Papp Mihály nyug. őrnagy a fiaival, Demeter József kormánybiztos, Kovács Dániel főbíró, Nagy Ferencz és Hankó Dániel, ref. lelkészek, Gábor Áron közbirtokos, Thuróczi Mózes jómódú iparos, stb.

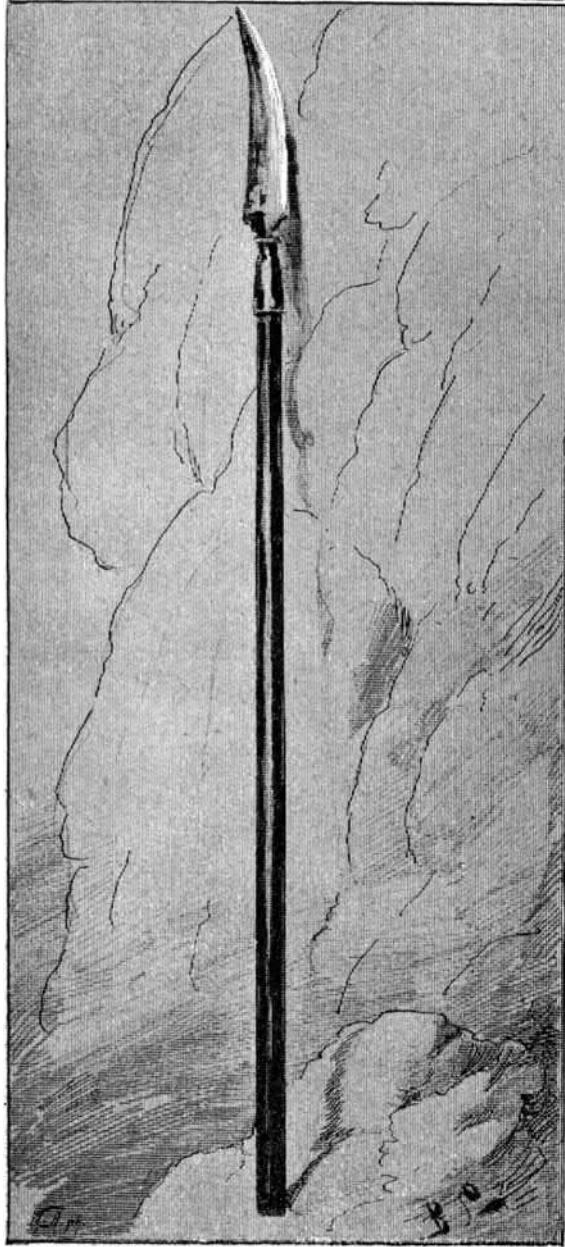
A hangulat komor volt, a szemekben az elszánástüze lobogott. Midőn Berde Mózsza kifejté összejövetelök célját, Nagy Ferencz gidófalvi reformátuspap, egy tűzvérü öreg, egyszerre csak közbekiált:

— Ha kell mind meghalunk, de meg nem adjuk magunkat!

A lelkesedés szikrája tüzet fog az aggodó szivekben.

—Helyesen mondja! Úgy van! Úgy lesz! — zúgják mindenfelől.

Most már csak a védekezés módja be-

szélendő meg. Többen szólnak a fontos tárgyhoz; egyik azt, a másik emezt javasolván.

— Mind szép az, amit itten hallottunk, — mondja az elnöklő Berde. — Lelkem örül, midőn tapasztalom atyámfiai lélekemelő fölbuzdulását. De egyet kifejeztünk a számításból: *nincsen ágyúnk*.

Erre valahonnan a hátulsó sorból fölemelkedik egy bőrködmenes középkorú, barna férfi.

— Ha csak ez a baj, — szól nyugodt, lassú hangon, — könnyen segíthetünk rajta. Ha pártolnak, majd öntök én ágyút.

— Ki ez? — szúrja a kíváncsiság valamelyik góbé oldalát.

A barna férfi a kérdezőre tekint.

— Ha ismerni akar, szívesen szolgállok. Gábor Áron a nevem, bereczki születés.

Csönd lett. Minden szem a bemutatkozó felé irányul; s az elfogódás zavarával nézik ezt a rendkívüli embert, aki még az ágyúcsinálás titkaihoz is ért.

Csak Berde rázza kétkedőlegfejét. Bizony azt hiszi, hogy valami eszelős tolakodott közzéjük. De azért, a közhangulatra való tekintetből, udvariasan fordul hozzá.

— Köszönjük ajánlatát; s ha csakugyan tud az ágyúöntéshez, tessék: próbálja meg, — mond a kormánybiztos, de szavaiból kiérzik a kétely.

— Hát majd megpróbálom, — válaszolja Gábor Áron, s szerény magatartással távozik a teremből.

A gyűlés aztán folyt tovább. Egyhangúlag kimondták, hogy Háromszék a haza és a saját jogainak a védelmére kész táborba szállani ismét. Azonnal a fegyverkezéshez lát; de, időnyerés okából, béketárgyalásokba ereszkedik Puchnerrel. Ám, ha a generálkommandó csakugyan azt óhajtja, hogy a Szék nyugodt maradjon: biztosítsa ősi kiváltságait, s gondoskodjék, hogy ne legyenek kitéve a támadásoknak.

Azzal mentek szét, hogy bevárják Puchner választát, s a továbbiakra nézve egy újabb gyűlésen fognak dönteni.

Berde, bármikép gondolkozott is a Gábor ajánlata felől, mégsem tudta feledni azt a különös embert, aki oly nyugodtan, annyi biztonssággal lépett a gyűlés elé. Bántotta valami, talán a kíváncsiság, vagy tán a lelkiösméret. Hátha mégis igazat beszélt Gábor Áron? Hátha csakugyan ért az ágyúöntéshez? Nagy sor volna ez. Hogy lelkesednék a székely! Minő gyorsan térne vissza harczikedve! . . .

A gyűlésből egyenesen a Gábor szállására sietett. Épp otthon találta. Beszélgetésbe elegyedtek. Berde, akár csak egy vizsgálóbíró, rendszeres vallatóra fogja. Kikérdezi múltjáról, körülményeiről, majd rátér az ágyúöntésre.

Gábor Áront ez nem bántja. Minden kérdésére oly előzékenységgel Válaszol,feleleteiben annyi az okosság, az ágyúöntés csinját-binját oly szakértőén magyarázza el, hogy Berde bámulni kezd; csakhamar meggyőződik, hogy egy lelkes és nagyeszű emberrel áll szemben. Most már hisz neki.

Háromszék népe 1848-ban.

— Tudja mit, kedves Gábor uram, — szól hozzá távozóban, — utazzék azonnal a hermányi vasgyárba, s legott fogjon az ágyúöntéshez. A költségekről majd gondoskodom én. Az ágyúkat aztán itt Szent-Györgyön bemutatjuk a népnek.

— Még ma indulok, — felel Gábor.

S a két férfiú most már szívélyes kézszerítással búcsúzik el egymástól.

Egy ideig híret sem lehetett hallani Gábor Áronnak. Úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el.

Csak két hét múlva, november 23-án került ismét elé, s látható jókedvvel rótt a Sepsi-Szent-György utczáit. De volt is oka az öröme. Óhaja betölt. Pompás öt ágyút hozott magával rejtekéből: a hermányi gyárból. Az ágyúk szép sorban ott feküdtek a város piacán. Hadd lássa mindenki. S a közönség valóságos csodájára tódult ennek az öt darab vas-hengernek. Megnézegette kívül-belől, s midő'n meggyőződött, hogy igazi ágyúk, harczivágya még nagyobb lett.

Sepsi-Szent-Györgynek ekkoron ismét rendkívül mozgalmas napja volt. Megjött a Puchner felelete, s meghallgatására az egész Székből beözönlött a nép.

A főhadparancsnokság átiratán rideg hang vonul át. Puchner kijelenti, hogy semmiféle alkudozásokba nem hajlandó bocsájtkozni: föltétlen hódolást kíván. Sőt fenyegetőzik, így, amúgy, hogy majd megtanítja ő Háromszéket, amely „valóságos gyűlhelye a forradalmároknak.“ Hódító szokott így beszélni a legyőzöttekhez, Háromszéken pedig még székel az úr.

Midő'n Berde fölolvassa az átiratot, a megbotránkozás moraja zúg végig a hallgatóságon:

— Ha úgy van, akkor harczolni fogunk!

Perczekig tart a zaj; Dobay Károly ezredes, aki pedig népszerű ember, alig tud szóhoz jutni.

— Atyámfiái, — kiáltja kérlelőleg, — hallgassanak meg. Én azt tanácsolom, ne hamarkodjunk el a dolgot. Bocsájtkozzunk újabb tárgyalásokba. Hátha mégis enged a generálkommandó . . .

— Nincs többé alkunak helye. Mi karddal is megtudjuk védeni jussunkat! — szakítják félbe a szónok beszédjét.

— Harczolni akarnak?! — pattan fel Dobay. — De mivel? Hiszen egy krajczárunk sincs.

— Maradt Berzenczeitől 600 forint. Aztán ott vannak a Szék és az ezred jövedelmei! — dörghi vissza a tömeg.

— Nincs puska! — folytatja Dobay.

— Van még néhány mázsa, aztán majd készítünk! — válaszolják.

Nem lehetett már ezekkel bírni. Dobay még egy utolsó tromfot vág ki.

— Mind jó. De hol az ágyú? — kérdi most már haraggal. — Ágyú nélkül pedig nem lehet háborúskodni.

A népnek erre is kész a válasza.

— Ott a Gábor Áron ágyúi! — hangoztatják egyszerre százan is.

Béne József.

Háromszék vezérférfai közül

Berde Móza,
kormánybiztos.

Nagy Ferenc.

— Eh mit; — int megvetőleg kezével Dobay, — azok csak patogtatásra valók! . . .

Erre előlép Gábor Áron. Arcza csak úgy lángol a belső hévtől. Odamegy egész az emelvényig, Dobay elé, s kiegyenesedve így válaszol:

— Én vagyok az a szerencsétlen, kinek művét elkárhoztatják, még mielőtt megpróbálták volna. Jól van! Ha ágyúm elhasad, lövessen föbe az óbester úr. S ha a kitett célt nem találom, a második lövésre ágyúm elé állok, s a golyóbist löjjék rajtam keresztül.

Mint a templomi harangszó, úgy cseng-bong messzi szálló érczes hangja. A nép áhitatosan figyel; s nyugtalankodó szive lassanként megtelik édes hittel, erős bizodalommal. Aztán egyszerre kitör belőle az érzelmek árja, s kalaplengetés közt, tombolva perczekig zengi:

— Éljen Gábor Áron! Éljen az ágyúöntő!

S ezzel a hír szárnyaira kapja az igénytelen székely nevét, s dicsekedve száll vele a haza vérázott téréin.

De hát voltakép ki is ez a csodaember? Bizony kevesen tudták még akkoron.

Gábor Áron székely határőr fia. Született 1814. november 30-án Bereczken, ahol atyja: Gábor István városi tanácsos, később pedig főjegyző volt.

Az eszes és tudvagyó fiú, atyjának szerény körülményeihez mérten, gondos nevelésben részesült. Elvégezte, mégpedig igen jó eredménnyel, a középiskolát. Ekkor aztán, mint conscriptus határőrnek, neki is zászló alá kellett állni. Tizenhét éves volt, midőn besorozták. Katona éveit a 2-ik székelyezred 11-ik századánál töltötte, ahol 1839-ik szolgált. Ekkor hazamegy, de egy év múlva ismét szolgálatra jelentkezik, ezúttal azonban a pesti cs. k. 5-ik tüzérezredhez. Ebben a fegyvernemben, amelyhez gyermek korától kezdve mindig rendkívül vonzalmat érzett, akarta magát kiképezni; azt hívén, hogy fényes pályatér nyílik majd előtte. Csalódott; még azt a kívánságát sem teljesítették, hogy a bombász-kárnál (Bombardier-Corps) szolgálhasson tovább. A visszautasítás annyira elkedvetleníté, hogy azonnal elbocsájtatását kérte. Csakhogy nem tudott megbarátkozni a csendes polgári élettel. Vágyai és reményei a bömbölő ágyúkhoz vonzották. S egy év múlva, immár harmadszor, öcscse helyett, újra fölcsap tüzérnek. Csaknem három esztendeig, egész 1845-ig marad itt. De kitűnő magaviselete, példás szorgalma daczára még sem vihette magasabbra: *káplárságnál*. Ekkor aztán elkeseredve végleg búcsút mondott a katonai-életnek.

— Ha erger-berger nevű volnék, vagy meczenásom lenne, — mondotta nem egyszer keserű gúnynyal, — rég tisztségre emelkedtem volna. Nem, soha sem fogja Magyarországon a katonát elévinni az ész, jellem és derékség, hanem a németiség, szolgalelkűség és a protekció.

A győroki nemzetőrség zászlója. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

Bereczken szüleinél húzódott meg. Itt élt elvonulva, csöndben; áldozva tanulságos kedvteléseinek. Mert Gábor, mint csaknem valamennyi székely, szinte rászületett a fűrásfaragásra. Az asztalosmesterséget már fiatal korában megtanulta; de ezenkívül otthonos volt az

eszterga-padnál; sőt a lakatosmunkához is értett. FÜRGE ujjai alól sok érdekes tárgy került ki. Így, szülővárosának egy rézágyúval kedveskedett, amit az egyházi ünnepeknél talán ma is használnak. Egyszer aztán egy önműködő szekérral állt elé, majd pedig egy egészen új szerkezetű aratógép hagyta el műhelyét. Szóval, valóságos ezermester volt; egy rejtőzködő lángész, aki, ha más, békéesebb korban születik, bizonyára világraszóló találmányokkal gazdagítja az emberiséget.

Ily szép, de meddő tevékenység közt érte a szabadságharcz. Midőn az agyagfalvi gyűlés után a székelyhad oly nagy önbizalommal kimozdult bérezés otthonából, GÁBOR ÁRON csak mosolygott.

— Állítson ki csak PUCHNER uram eléjük hat ágyút, — szólta barátaihoz, — bizony meglássátok, hogy az atyafiak az első ágyúszóra mind hazaszaladnak.

Úgyis történt. De azért magát GÁBOR ÁRONT is fájdalmasan érintette ez a kudarcz. S ekkor támad töprengő lelkében a gondolat, hogy az ágyúkezelés körül szerzett tapasztalatait, kézi ügyességét, lángoló buzgalmát följajánlja a hazának. Nem volt otthon többé maradása. Űzte-hajtott valami kimagyarázhatlan emésztő vágy, ki: a megriadt nép közzé. Eljár az értekezletekre, az ő szerény modorában buzdít, tanácsol; míg végre a sepsi-szent-györgyi népgyűlés hallgat kérő szavára, s tért nyit duzzadó munkaerejének.

Amit ezután tett GÁBOR ÁRON, — azt följegyezte aranylapjaira a történelem. Útmutatásai nyomán csakhamar óriási gyárteleppé alakul HÁROMSZÉK. HERMÁNYBAN, KÉZDIVÁSÁRHELYEN, SZENTKERESZT-BÁNYÁN stb. ezernyi ezer kéz fárad az ágyúk öntése, a lőszergyártás, a hadfelszerelés körül. Valóban legendaszerű az a tevékenység, amit GÁBOR ÁRON ebben az időben kifejt. Mintha száz keze volna, úgy dolgozik. Vezető, mester és munkás egy személyben. S ha megszólal a harczikürt: bőrkötényét karddal cseréli fel és rohan a vérmezőre. Ott is hős, ott is első az első között.

Maga Kossuth is a legnagyobb elismeréssel adózik bokros érdemeinek. Előbb tüzérőrnaggyá, majd az önálló székely tüzérség főparancsnokául nevezi ki; s ezenfelül, hogy a gyártelep üzemképessége emeltesse, hatvanezer forintot bocsájt rendelkezésére.

De viszont GÁBOR ÁRON is valóságos rajongással csüng a Kossuth személyén. Csak úgy repes az örömtől, midőn Debreczenben 1849 tavaszán Kossuthnál tett tisztelgését THURÓCZI MÓZES komájának elbeszéli. Ez a rendkívül érdekes levél, amelyben, mint egy fényes

tükörlapban meglátható Gábor Áron egész lénye, némi kihagyásokkal, így hangzik:

... Ne csodálja, hogy eddig semmit sem küldtem, sok volt a legyőzni valóm. Most örömmel írok. Kossuth kormányzó úrnál és a hadügyminisztériumnál kieszközöltem, hogy a k.-vásárhelyi ágyúöntő lőpor-, salétrom és gyutacs-gyárak ldnagyítatnak, egész tökéletességre vitethetnek és mint országos gyár mai naptól a hadügyministerium igazgatása alá kerülván, ennek fejében 60,000, olvassa hatvanezer pengő forintot nyertem, miből most magammal viszek 10,000-ct^pengőben; sőt viszem azt is, hogy a székelyföldön levő gyárakhoz még az oly nagy hírű röppentyű gyárt is legnagyobb mértékben megkezdhessem. Ennek tanulását hétfőn kezdem meg. Miniszteri engedély nélkül Nagy-Váradon azt sem mondták: *kutyám ne* \ Odamentemkor csak embernek, nem tüzérnek; nem úrnak, hanem „*kegyed*“-nek neveztettem; sőt a gyárba belépésem is tiltva volt. Rendkívül elkeseredve irataimat a Generálisnak bemutattam, mindent hitt, de nem segíthetett, mert — úgy monda — az ilyen titkos gyártás neki bőriben jár. Kénytelen voltam hát e tárgyért is ide feljönni és rendeletet eszközölni a hadügyminisztériumnál. Tanulási időm Nagy-Váradon nem több 5—6 napnál. Ekkor Isten hírével utazom haza.

Nemde Turóczi Báty! jól állunk? Ne féljen, jobban leszünk. Pénz lesz, de csak hallja... Kossuth Lajos uram azt parancsolta *szép csengettyű hangjával*, hogy mihelyt haza megyek, azonnal két ágyút mindennel felkészítve ide Debreczenbe indítsak ki, hogy fúrva legyen és esztergálva, nem lovas, hanem gyalog ágyú.

Engem noha ott benn őrnagynak kineveztek volt (*Bem nevezte ki*), de miniszteri megerősítés nélkül nem sokat használt. Ezt is eligazítottam, a „Közlönyében ki is jött; de eligazítottam egyszersmind azt is, hogy a *Székelyföldi Tüzérséghez Igazgatónak* kineveztettem: tehát ezután nem más helyről, mint a valóságos Tüzér Főparancsnoktól fogunk függeni . . .

Mindenekelőtt arra kérem, hogy a fúrót és esztergát — költséget nem kímélve, sietősen készítse, hogy mihelyt hazaérkezem, két szép ágyút készíthessünk . . .

Tökéletesen bízva Turóczi báty lelkében, nem hinném, hogy mindent, de mindent készséggel meg ne tenne. Mert a székely nemzet becsülete forog kérdésben, ezt bemocskolni vétkes dolog lenne. Most kell a tenyér. Mindenkit tisztetek . . .

S minő volt az élete, olyan a halála is. Dörgő ágyú mellett, orosz ágyúgolyótól találva 1849. július 2-án az uzoni véres csatában a kökösi hídnál esik el. Amit annyira szeretett, ép az ölte meg: az ágyú. Valóban különös játéka a haragvó sorsnak.

Porló tetemei az eresztevényi sírkertben nyugosznak. S ha a székely embert arra viszi útja: ma is a hálaérzet kegyeletével gondol az ágyúöntő hősré.

A sepsi-szent-györgyi népgyűlés harezvágyó lelkesedése, mint

a napfény, szétárad az egész Háromszéken. S a székely nép komor arcza ismét kiderül. De legnagyobb az öröm *Kézdivásárhelyen*. Regeszerü az, ami, Gábor Áron bátorító föllépésének a hatása alatt, itten történik. Valami csodálatos láz, hasonló a keresztény vértanúk szent rajongásához, száll ja meg a város nagyját-kicsinyét: segíteni a vérező szegény hazán.

Lakott Kézdivásárhelyen egy *Thuróczi* Mózes nevezetű rézműves. Egyszerű, igénytelen ember, aki üstnél, gyertyatartónál eddig bizony soh'sem csinált egyebet. Amint értesül a Gábor Áron szándokáról: nyomban fölkeresi és elmagyaráztatja magának az ágyúöntés körüli teendőket. Aztán hazamegy, s néhány nap múlva egy hatalmas rézágyúval lép az ámuló kézdivásárhelyiek elé.

De az ágyúhoz löveg, aztán puskapor is kell. Sebaj, ezeken a hiányokon is segít a székely találékonyság. A falióráról leszedik a vasnehezekeket (ponduszokat), s ezeket öntik golyóbissá.

Majd előáll *Szacs vay* János, esztelneki birtokos, a vidék leghíresebb vadásza.

— A puskapor miatt ne aggódjunk, — szól vastag, mély hangján, — majd csinállok én. Tíz év óta pusztítom a vadat, de még soha egy szem puskaport sem vettem; magam készítem magamnak. Érték hozzá. Torja teli van salétrommal, Kovászna ad ként, szemet pedig majd égetünk.

És megkezdődik a puskaporgyártás is. Igaz, kezdetben durvák a por szemcséi, de lassanként beletanulnak.

Gabriányi József gyógyszeráros pedig a gyutacs (kapszli) készítés nyitjára bukkan. Soha senkitől sem látta, magától jön rá.

És ez így megyen sorba. Mintha csak a honszeretet megihlette volna az emberek elméjét: ez is, amaz is fedez föl valamit, ami az önvédelmi harc ügyének hasznára válhatik. Minden ház egy-egy műhelylyé alakul. *Thuróczi* az ágyúöntés körül fáradozik, *Dummel* Ferdinánd az esztergályos-osztályra, *Kovács* István a kovácsmunkára ügyel. *Jancsó* Mózes piaczori házában gyutacsot készítenek; *Szacsvai* a löporgyártás körül buzog. S egy sincs, aki a munkától húzódnék. Hiszen olyan édes a hazáért fáradni. Az asszonyok odaadják összes réz és czinedényeiket, aztán mennek salétromot ásni. Még a gyermekek is dolgoznak: játszi kedvvel a golyóbist öntik.

Csakhamar közzéjök toppan Gábor Áron is, s a Szék megbízásából a hadfelszerelés élére áll. Gábor, *Thuróczi* segítségével, mindenekelőtt a különféle műhelyeket tömöríti egy nagy összefüggő egészszé;

aztán szakerők után lát. A munka most már a legnagyobb rendben folyik.

A lázas tevékenység közepett azonban egyszerre csak híre fut, hogy Heydte dragonyos kapitány betörni készül szülőföldjükre.

Papp Ferencz nyug. őrnagy, a legderekabb székely hazafiak egyike, azonnal fölhívást intéz a közönséghez, hogy keljen fel és verje

Damjanich tábornok ismeretlen arcképe.

— Természet után festette Mezey József honvéd tizedes.— (A kolozsvári 48—49-iki ereklye-múzeumból.)

vissza az ellenséget. A fölhívás gyújt, s egész Kézdivásárhely nyomban fegyverbe lép.

A kézdivásárhelyiek példáját követi Háromszék csaknem valamennyi községe. S mindenfelől, templomi zászlók alatt, szent zsolozmák éneklése közt, mintha búcsúra menne, nagy tömegekben özönlik a fegyveres nép a szék katonai központjára: Sepsi-Szent-György felé.

November 28-án ozsonatájt már zsúfolva a város; a roppant sokaság, mint a hangyaboly, csak úgy nyüzsög az utczákon.

De alig helyezkednek el, midőn egy újabb rossz hír kel szárnyra.

— Balázs Manó, a 12-ik honvédszászlóalj őrnagya az ellenséggel czimborál! — beszélnek mindenfelé.

— Lehetetlen, lehetetlen! — csóválja kétkedőleg őszbeborult fejét egyik-másik vén góbé.

— De úgy van, — újságolják tovább. Saját katonái fogták el, s kísérték Szent-Györgyre. Levelet is találtak nála Urbántól. A székház nagytermében épp most vallatja a hadbíróság.

— Hát már saját véreink is elárulnak? Nem, azt nem fogjuk túrni! — zúg végig most már a fenyegető kiáltás házról-házra, csoporttól csoportig.

Az összesereglett tömeg rettentő haragra lobban. A tanácsterembe tör, a remegő vádlottat a piacra vonszolja, s ősrégi székely gyakorlat szerint maga ítélkezik fölötte: *agyonlövi, s aztán lovak patáival tiportatja szét.*

A véres holttetem, elrettentő példa gyanánt, ott hever az utca kövezetén egész reggelig.

A székelyhad, e szörnyű népítélet után, még azon éjjel, mint a zivataros felhő, vonul tovább, hogy Heydte betörését megakadályozza.

Az ellenség Földváron tanyáz, a mieink pedig Hídvégnél szállnak táborba.

A székely, tomboló haragjában kész megbirkózni akár az ördöggel is; de mégis aggodalom nyugtalanítja szívét, ha eszébe jut, hogy nincs ágyúja.

— Csak ágyúnk volna, — mondogatják — majd adnánk mi a németnek!

S im, az országút felől egyszerre csak szokatlan dübörgés hallik. Néhány percz, s hat szépen fölszerszámozott ló egy vadonatúj ágyúval robot a táborhelyre. Az ágyú mellett Gábor Áron lovagol; ajkán: üdvözlő mosoly, tűzfényű barna szemében: bátorítás.

A hídvégi völgy rejtekéből ezerszeres „éljen“ zúg fel.

Éppen kezdődik a csata. Heydte, dragonyosaival kemény támadást intéz a székelység balszárnya ellen. Majd kibontakoznak az oláh felkelők, s jobbszárnyukat akarják megkerülni.

Gábor Áron egy dombtetőn sietve fölállítja ágyúját. Ő maga tölti meg, s ő maga irányozza.

Csakhamar eldördül az első lövés. A golyó magas ívalakban csap az előnyomuló dragonyosok közzé; a második az oláhok tömegén szánt keresztül.

A székelység egy ideig csak bámul. Nem hisz saját szemeinek.

— Nini, hiszen talál! — kiáltja örömmel az egyik nemzetőr.

— S nagyobbat is pukkan, mint a németé! — jegyzi meg a másik.

S ezzel az ágyú köré tolongnak; aztán elkezdik czirógatni, csókolgatni, mintha régen várt kedvesük volna. Gábor megilletődve nézi ezt a festői jelenetet, s arczán köny gördül végig. Az öröm könnye.

Kiss Ernő honvédtábornok pisztolyai. — (Az aradi ereklyemúzeumból.)

— De most már előre atyafiak, mert mindjárt meglep az ellenség! — hangzik Butykai százados dörgő vezényszava.

Nem kell immár ide biztatás. A székelyhad vad elszántsággal tör előre, s szuronyrohamával rövid fél óra alatt egészen szétszórja az ellenséges haderőt. Heydte rémülve menekül tovább.

A székely nép önbizalma most már csakugyan visszatért. Újra a régi nemes hűn ivadék, teli lobogó harczivágygyal, önfeláldozó lelkese déssel. Majd megerednek áldozatkészségének csodaforrásai; s minden ércze, valamennyi harangja Kézdivásárhelyre vándorol; hadd legyen miből Gábor Áronnak ágyút önteni.

A székely nép érczadománya, novembertől márczius végéig, a „Közlöny“ szerint, ime ez volt:

Háromszék minden községe egy-egy harangot, összesen 125 darabot szállított Vásárhelyre; ezenfelül tömérdek ólom és czinedényt. *Marosszék* területéről 93 harang, 2 nagy mozsár és 4 mázsa réz került az érczolvasztó kemenczékbe. *Udvarhely szék* 55 mázsa érczet (14 harangot), s több mázsa vasat, *Aranyosszék* pedig 25 harangot adott.

A kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelyről Szabó Sámuel volt tüzér-főhadnagy tollából érdekes visszaemlékezést közöl „Az 1848—49-iki Történeti Lapok“ egyik tavalyi füzeté.

.....Kézdi-Vásárhely — úgymond Szabó, — 1848-ban is oly szűk helyre összeszorult város volt, mint most. Telkei apró kis szeltekre szeldelve, melyekre csak keskeny bejáró ösvényeken lehetett bejutni. A főutcának balkézre eső (keleti) során feküdt az a kis telek, melyen az ágyúkat öntötték.

Turóczi Mózes uram volt a vezető, egy barátságos képű, nyájas székely ember, mesterségére egyszerű rézműves; de tehetséges ügyes férfiú, akinek Gábor Áron után legtöbb érdeme van a székely ágyúk készítése körül. Ok tették lehetővé, hogy a Székelyföld magára hagyatva, 1848—49 telén védelmi harcot folytasson, s magát fenntarthatta, míg Bem csapatai segítségére érkeztek. Háromszék felszabadulása után Gábor Áron a magyar kormánytól tüzér-örnagyi, Thuróczi Mózes századosi rangot kapott.

Az udvar, mely ágyúöntő települ szolgált, négyszögletű: 6 ölnél nem szélesebb, 10—12 öl hosszú, kereken beépítve egyszerű földszintes házakkal és nyitott oldalú félszerekkel, színekkel.

Az öntő-gödör a telek éjszaki részéhez támaszkodott egyik végével; mellette a katlan, melyben a falukról kapott harangokat olvasztották. Legnagyobb gondot az okozott, hogy fűrógép nem lévén, az ágyút lyukasra kellett önteni.

Megkészült a forma, két egymásra fektetett ládában agyagból mintázva. Ennek, most már kellős közepén tengely formán egy lábnyi vastag agyag kolbászt nyújtóztalak végig, melyet Öntéskor az olvadt ércz körülfogott. Szája körül könnyű volt a tengelyt megtámasztani; de az ágyú feneke felől valami erősség kellett neki, ami szilárdul egy helyben tartsa, hogy el ne mozduljon, s az ágyú lyuka ferdén ne essék. Készítettek hát találékony észszel egy villa, vagy karikaforma kovácsolt vasdarabot, melynek nyele függélyesen volt megerősítve. Arról lehet

tehát megismerni Gábor Áronéknak minden ágyúját, ha még volna valahol elhányódva belőle, hogy az ágyú fenéke táján ezt a beleöntött vasdarabot meg lehet találni, mely letisztogatás után kívülről is jól látszott. No hát ebben a szegényes műhelyben öntöttek összesen 60—70

darab ágyút, tudtomra csak három és hat fontosokat, nagyobbakat nem.....

A számra nézve azonban téved Szabó. Gábor Áron kézdívasárhelyi gyárában, több mint 90 darab, Jakab Elek szerint 93 vas és réz ágyút öntöttek.

Komáromi várfogoly munkája 1851-ből.

A magyar nemzet ügye ez időtájt, amint látjuk, nem állt éppen rosszul. Simunich kiűzetett az országból, a szerbek egymásközt czivódnak, Erdélyben a székely nép ismét szervezkedni kezd; Windischgrätz pedig, fenyegető kiáltványai daczára, egyre késik a háború megkezdésével.

Kossuth, széleskörű tevékenységének egész buzgalomával azon igyekszik tehát, hogy mentői jobban értékesítsük ezt a kedvező szünetet. Ki tudja mit hoz a kétes jövő, — sietni kell. S most még lázasabban folyik

a hadszervezés mindenfelé. Valóban bámulatrakeltő a magyar társadalom ezen időbeli erő'kifejtése. Néhány hét alatt kész hadsereget állít talpra.

S a nemzet, noha erejének teljében van, még mindig hajlandó békejobbot nyújtani a pártütő nemzetiségeknek. Vétkük nagy; ám, ha megtérnek: kész számukra a bocsánat.

Kossuth, különösen a szerbekkel szeretett volna mielőbb valamelyes megegyezésre jutni, hogy bács-bánati csapatainkat az osztrák határszélre, a Lajthához vonhassa.

Úgy látszott, hogy a szerb felkelők maguk is megelégték immár a czéltalan küzdelmet, s elfogadható föltételek mellett hajlandók a békekötésre. Egyik szóvivőjük meg is üzente ezt Vukovics kormánybiztosnak.

Kossuth, mihelyt értesült a szerbek óhajáról, azonnal összehívta a honvédelmi bizottnányt, amely kijelenté, hogy szívesen szóba áll velök, ha békevágýúk csakugyan komoly. Egyúttal pedig beható eszmecsere után, megszerkeszté a tárgyalás alapjául szolgáló békepontokat. E hét pont a következő:

1. Általános bűnbocsánat a fellázadt szerbeknek.
2. Mindazon személy- s birtokszabadságok és jogok élvezetének újabb biztosítása, melyek az áprilisi törvényekben az ország minden polgárainak külömbség nélkül a nyelvre és a vallásra nézve megadattak.
3. Az ország egész területén, a kapcsolt részekben s a végvidéken szintügy biztosítása minden nemzetiségnek s saját nyelvük használatának: egyházi, iskolai és községi ügyekben és az életben.
4. Biztosítása annak, miszerint a szerbek a hatóságokhoz, sőt magához a középponti kormányhoz is minden folyamodásokat és községi jelentéseket saját nyelvükön szerkeszthessenek, hasonló nyelven nyerendvén a hatóságok és a kormány válaszáat is. Ugyanezen nyelven fognak köztük a törvények is kihirdettetni. Szlavóniával a kormány a magyar mellett a szlovén nyelvet is használandja levelezéseiben.
5. A görög nem egyesült egyház az állam oltalma alatt álland, s annak kedvezéseiben a többi vallásokkal egyaránt részesülend. Egyházi és vallási ügyeiket évenkénti kongressusaiban tetszésük szerint szabályozhatják és kezelhetik. Patriarchát szabadon választhatnak, kit a kormány mindenkor megerősítend, s méltóságához képest annak az országgyűlésen az ország primása után adand ülést.
6. A szerb nemzet a maga igazgatására vajdát nyer, s az országgyűlés minden további kívánataikat és kérelmeiket is méltánylandja.

7. Ha a végvidék a maga jelen állapotát nyomasztónak tekinti: a kormány hajlandó a fennálló katonagyarmati rendszert eltörölni. Ha pedig azt megtartani óhajtják, a már kihirdetett engedmények: a rohot eltörlésére, a birtok tulajdonára, föloszthatására, szabad költözésre, a kereskedés, ipar, tudományok szabad üzésére nézvést megerősítetnek,; a katonatisztek előléptetésében gyermekeikre nézve különös figyelem biztosittatik.

A honvédelmi bizottmány, mint látjuk, a vajdaságon kívül, a szerb nép összes kívánságait teljesíteni akarta. Azt mondhatnók, többet ajánlott fel nekik, amennyi az államegység megóvása szempontjából ígérhető lett volna. De az ország nyugalma forgott kockán. Hisz eddig is mennyi rokonvér folyt már céltalanul.

A tárgyalások vitelével Beöthy Ödön és Vukovics Sebő bízott meg.

Az egyezkedés csakhamar megindult, még pedig elég jó kilátások közt. Knizsanin, a szervianusok vezetője, meglepő szívéllyességgel fogadta követünket: Hankovics György nemzetőrszázadost. De Rajasics is úgy tett, mintha csakugyan szíven feküdnék a béke ügye. A hozzáintézett első megkeresésre csaknem bünbánólag válaszol: „Magam örülnék a legjobban, ha az óhajtott béke helyreállna, s megszűnnék a hiábavaló vérontás;“ — így ír Blageovicsnak, aki a békepontokat, Beöthy megbízásából vele közölte.

A bécsi szabadságharcz vérbefojtásáról érkező hír azonban egyszerre megváltoztatta a szerbek hangulatát. Knizsanin hallani sem akart többé az egyezkedésről; Rajasics, ki újra hatalmasnak képzelte magát, még kevésbé. Második levele már teli van sértő henczegéssel.

„A szerbek, — úgymond, — nemzeti létük biztosítását kizárólag a császár ő felségétől várják, akinek tántoríthatlan hívei, s aki leirataiban óva inté őket, hogy a magyarokkal ne béküljenek. Én tehát csak nem bocsájtkozhatom a császár ellenére alkudozásokba, s éppen most, midőn a diadalmas Windischgrätz százezernyi hadsereg élén Pest felé közeledik, hogy a magyar forradalom hydrájának fejét széttapossa.“

Ily pöffeszkedően beszélt most már az álnok főpap. De csak velünk. Az udvarnál egész más húrokat pöngetett. Itt a hú felkelővezér szerepében alázatoskodék, s azon volt, hogy békeajánlatunkból minél nagyobb haszna legyen. Sztratimirovics az obdor meghagyásából Olmützbe utazott, hogy a hadiköltségekre pénzt kérjen, Rajasics pedig, mintegy nyomaték gyanánt, riasztóhangú fölterjesztéssel fordulta bécsi kormányhoz.

„... Az én tekintélyemnek csökkenése, — így panaszkodik, — a mostani vészterhes időben az egész birodalomnak kárára válhat; s mindamellet még sincs megsemmisítve a magyar kormánynak az a rendeleté, amelylyel egyházi állásomtól fosztatom meg. Ha a szerb nemzet kívánságainak teljesítése tovább is halasztatik, én akaratom ellenére is, kénytelen leszek engedni a közkíváratnak, s békealkura lépek a magyarokkal. S ha ez megtörténik: a magyaroknak kétszeres haszna leend belőle. Míg egyrészt szövetségéstársat nyernek a szerbekben, azalatt másrészt összes erejükkel a császári sereg ellen fordulhatnak. De arra is figyelmeztetek, hogy a bán seregének csaknem a felerésze görög nem egyesült népből áll, amely, hasonlóképfefejezettnek tekinti a háborút, mihelyest a szerbek és a magyarok közt a béke létesül . . .“

Az ijesztés használt. A kamarillaboszorkányüstje azonnal formni kezdett.

— Minden óhajtasuk teljesülni fog, csak legyenek szilárdak, — szolt Ferencz-Károly főherczeg Sztratimirovicshoz; egyúttal intézkedett, hogy nagyobb pénzösszeg utalványoztassék a szerb hadipénztár részére. Rajasics pedig a következő legfelsőbb királyi kéziratot kapta:

Kedves Rajasich!

Midőn Kossuth Lajos és társai áruló működése egész a lázadásig fajult, én uralkodói kötelességemnek tartottam a pártütést fegyveres hatalommal elnyomni, hogy hű népemnek békés és alkotmányos létet biztosítsak.

Magyarország azon lakosainak, akik az Ön egyházi hatósága alatt állanak, ismert hűségétől elvárom, hogy tartózkodni fognak a fölforgatókkal való érintkezés-től, s a rend helyreállításában Windischgratz herczeg vezetése alatti seregemet fogják gyámolítani.

Az Ön hivsége pedig elég biztosíték nekem, hogy minden befolyását a szükségtelen elnyomások, bántalmak és kegyetlenkedések elkerülésére fogja fölhasználni; s így atyai szívem óhaját, hogy a béke és a rend helyreálljon, s szerb alattvalóim méltányos kívánságát teljesíthessem, tőle telhetőleg előmozdítja.

Ki egyébíránt vagyok szokott kegyelemmel

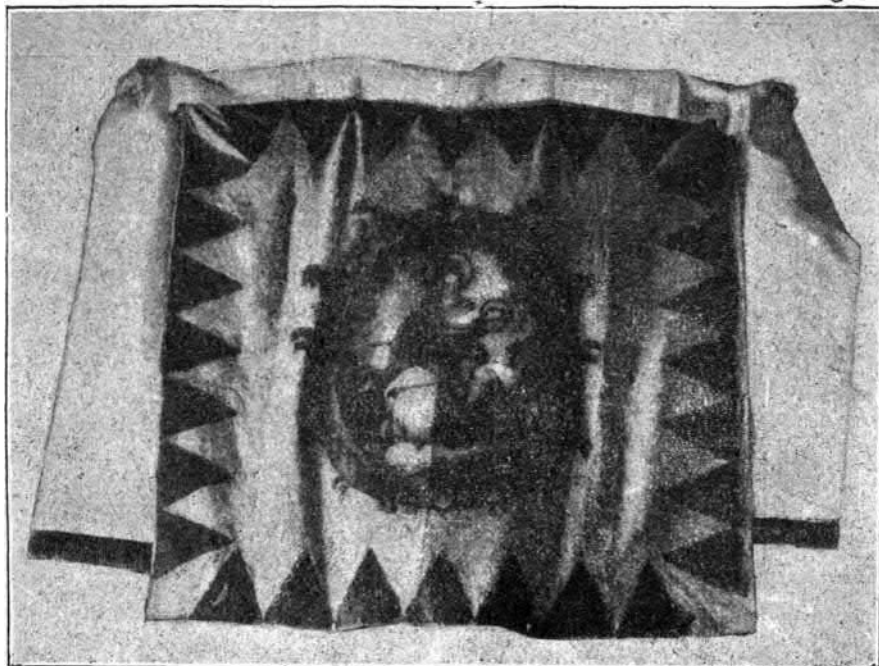
Olmütz, 1848. november 14.

Ferdinánd, s. k.

Rajasicsnak rendkívül hízelgett ez a császári vállveregetés; pedig a szerbeknek egyetlen politikai kívánsága sem teljesült. Figyelmeztetés, hogyne hallgassanak békeajánlatainkra, aztán vékonyka ígéret, — ennyi volt az egész, amit kaptak. De mit törődött a dicsvágyó egyháznagy híveinek érdekeivel? ... Ő csak a maga javát nézte.

Az alkudozásoknak természetesen vége szakadt. A béke galambját tova űzte a háború ölyve.

Kossuth még egy békéltető eszközhez nyúlt. Közzétette az országgyűlés szövegét. A szívetrázó intelem, amely nyelv- és valláskülömbőség nélkül, az állam összes népeihez van intézve, teljes szövegében így hangzik:

Ihász Dániel ezredes hadilobogója. — (Az aradi ereklye-muzeumnak ajándékozta Kossuth Lajos.)

A nemzet képviselői és az ország főrendei Magyarország népeihez!
Atyánkfiai!

Az örökkévaló istennek nevében szólunk hozzátok az igazságnak szavával.

Szólunk hozzátok, magyarok, németek, tótok, oláhok, rácok, horvátok, szólunk elárult közös hazánk nevében, melyet a királyt környező cselszövők gonosz hálóval körül kerítettek.

Szólunk hozzátok szabadságtoknak nevében, melynek hajnala alig derült reátok hosszas szenvedés után, midőn a szabadságnak esküdt ellenségei vérözönbe akarják azt fulasztani.

Mit gondolnak ők a nemzeteknek szenvedésével; mit gondolnak ők a népnek vérével, mit gondolnak ők a leperzselt falvakkal s kegyetlenül elpusztított városokkal,

csak hazánk függetlenségének semmivé tételét, s nemzetünk szabadságának megdöntését elérhetnék.

Inkább akarják, hogy az egész ország egy nagy temetővé váljék, csakhogy ők régi kényők szerint korlátlanul uralkodhassanak rajta, s a temető sírjai közt némán lézengjen egy szolgáló-nép.

De él az isten, a nemzeteknek istene, ki védi az igazságot és megboszulja a hitszegést; ki nem azért teremté a szép országot, hogy királyi udvaroncok zsákmánya legyen, ki nem azért tartá meg századok veszélyei közt e nemzetet, hogy a megújult szabadság reggelén essék áldozatul a hitszegésnek.

És él e nemzet még, él ép erőben, egészségesen: él e nemzet keblében az emberi méltóság érzete, él a hazának szent szeretete, él a méltó boszankodás, annyi árulás, annyi hitszegés felett, él a férfias elhatározás győzhetlen ereje, mely a mint senkit meg nem támad, senkit bántani nem akar, bántalmat sem tűr senkitől.

A nép legyen önmagához, legyen hazájához hű: — kis idő alatt a haza mentve leszen, és a magyar összes nemzet neve kedves leszen isten előtt, és dicsőséges emberek előtt.

Atyánkfíái! véreink! hallgassátok meg az országgyűlés szavait, melynek tagjait ti választottátok képviselőül, s részint a törvény hívott meg: hogy hozzanak törvényeket az ország boldogságára, s megoltalmazzák a hazát idegen zsarnokság ellen.

Mi egy levegőn nőttünk fel veletek, egy hazának vagyunk gyermekei, egy törvény uralkodik felettünk, szabadságunk közös veletek: végezve törvényhozói tisztünket, visszatérünk soraitokba, osztozni veletek szerencsében, szerencsétlenségben, a mi sorsunk a ti sorsotok, s a tietek a mi sorsunk is; ha mi titetek megcsalánk, magunkat csalnók meg, mert a mint egy istenünk van, úgy van egy hazánk s egy szabadságunk.

Nekünk, mint nektek, e haza mindenünk; kívül e számunkra, mint szántatokra, isten tág világán nincsen sehol hely. E helyen élnünk, e helyen halnunk kell veletek. E földön nyugosznak ezer év óta apáink szent hamvai, e föld táplál minket, mint titeket; e földre teendjük le örök nyugalomra tetemeinket, e földből támasztand fel végítéletére az örök bíró, kinek tetteinkről számolni fogunk; e földön akarjuk boldogoknak hagyni gyermekeinket, kiknek sorsa közös leszen a ti gyermekeitek sorsával. E földön minden érdekünk közös veletek, mi a ti számadó sáfáraitok vagyunk. A mi ajkunkra nem szállhat irányatokban az álnokságnak szózata.

Ellenben mit várhattok az idegenektől, kik béres zsoldosokkal támadták meg szegény hazánkat, kik a törvényes szabadság ellen fellázítottak horvátot, rácot, oláhot, kik vérbe borítják mezőinket, öldöklük társaitokat, nőiteket, gyermekeiteket, felperzelik falvakokat, kiragadják kezeitekből a véres verítékkal keresett falat kenyeret; mit várhattok az ellenségtől, ki fegyveres kézzel rohan be hazátokba, minden ok nélkül, hitszegően, istentelenül?

Mit várhattok azoktól, kik saját szülőtte földünkön a legvirágzóbb fővárosokat irgalmatlanul összelövetik, felgyújtják, kiperdálják s kik seregenként adják hóhér kezébe saját hazájuk oltalmazok?

Pedig a föld, melyet pusztítottak, hazájuk földje; a városok, miket összelödöztek, hazájuk büszkeségei; a vér, melyet kiontottak, testvéreik vére volt.

Mit várhattok ti ezen istentelen ellenségtől, ha gyáván megadván magatokat, hazánkat elfoglalná? E hazát, melyhez őket a szeretetnek semmi köteléke nem köti; melyet ők nem szeretnek, nem szerethetnek, mert idegenek, melytől irigylik istennek áldásait, irigylik a szabadságot, irigylik a törvényeket, melyek zsarnokságuknak Htjában állanak?

Mit várhattok ti ezen ellenségtől, mely saját hazájával oly kegyetlenül bánt: — s mely mégis annyira megy a szemtelenségben, hogy midőn édes hazánkban véres pusztító lázadást okoz, midőn fegyveres kézzel támadja meg országunkat, midőn minden isteni s emberi törvényt lábbal tápod, ép akkor álnok hitegető mézes szavakkal azt meri hazudni, hogy ő semmi rosszat ez országnak nem akar?

Arra mer felhívni, hogy ne védelmezzétek magatokat, ne védelmezzétek sze-

Ottinger Ferencz osztrák tábornok.

gény elárult hazánkat, melyet ők vérbe borítottak s fegyveres kézzel rohantak meg.

Atyánkfiai! válaszzatok a haza szózata s az ellenség álnok hitegetése közt!

Elmondjuk nektek röviden a dolgok állását úgy, a mint van, s hivatkozunk istennek és a világnak ítéletére.

A múlt tavasszal meghozattak a törvények, melyek a népet szabaddá tették, s országunk törvényes függetlenségét újjólag biztosították.

Országunk eme függetlensége nem új szerzemény, s nem a királyok ajándoka, hanem őseinktől öröklött legbecsesebb hagyomány.

Magyarország mindig független, szabad ország volt, s ezen függetlenség megtartásának feltétele alatt emelte szabad akaratból királyi székre az ausztriai fejedelmeket.

És e függetlenség megtartására a királyok megesküdtenek, de esküjüket meg nem tarták.

Ezen hitszegően megtört régi törvényes függetlenséget adták vissza nemzetünknek a múlt tavaszi törvények; az hát nem a király ajándoka, ez nem oly bábjáték, melyet ma adni, holnap elvenni lehessen.

A nép szabadsága pedig hasonlóképen nem királyi ajándék. A volt jobbágyföld, mely szabaddá tétetett, nem a király tulajdona volt; a robot és dézsma, mely eltöröltetett, a volt nemesség által lőn feláldozva, a nép javáért s az igazságnak kedvéért.

Ha van áldozat a szabadságban, a volt nemesség részén van, a királyén semmi.

A király számára gazdag udvartartás rendeltetett ki a nemzet vagyonából, s a nép szabadsága felállítottatott, hogy legyen a királyi székek rendíthetlen támasza, kinek esküjéhez hiven a nemzet atyjának kell lennie.

A király, kinek trónusát, valamint apáink sokszor, úgy most mi e törvényekkel mentettük meg az enyészettől, — családjával, fényes udvarával lejött Pozsonyba, s a nép előtt szentül fogadva, hogy e törvényeket szentül meg fogja tartani, áldás és szeretet által vétetett körül. Ki hitte volna, hogy a királyi eskü-fogadás perczében s a becsületes nép örömrivalgásai között más terv koholtatott azon törvények megtörésére, melyekről a jóhiszemű magyar azt hitte, hogy a királyi széket a szeretetnek újabb kapcsával csatolják nemzetünkhez.

Jellasics e közben horvátországi bánná nevezetett ki, törvénytelenül az udvari ármány által kiforralt azon megbízással: hogy lázadást támaszson a törvény ellen, melyre a király megesküdött, és Magyarország népeinek szabadsága ellen.

Jellasics ezen vétkes lázadásnak támasztásában eszközül használta azon nemzetiségi bujtogatásokat, melyeket az udvari ármány a népek összevesztésére és kölesönös elnyomására esztendőök óta szítogatott, ápolt s védelmezett. Így tört ki részint ámitással, részint rettetgetéssel a horvát lázadás.

Hazánk felelős minisztériuma nem hihetvén, hogy ezen istentelenségek a királyi környezetből forrasoznak, ismét és ismét kérte a királyt, jöjjön hazánkba, és jelenlétével mutassa meg, hogy nem pártolja a lázadókat, s megakarja a törvényt tartani, melyre esküdött.

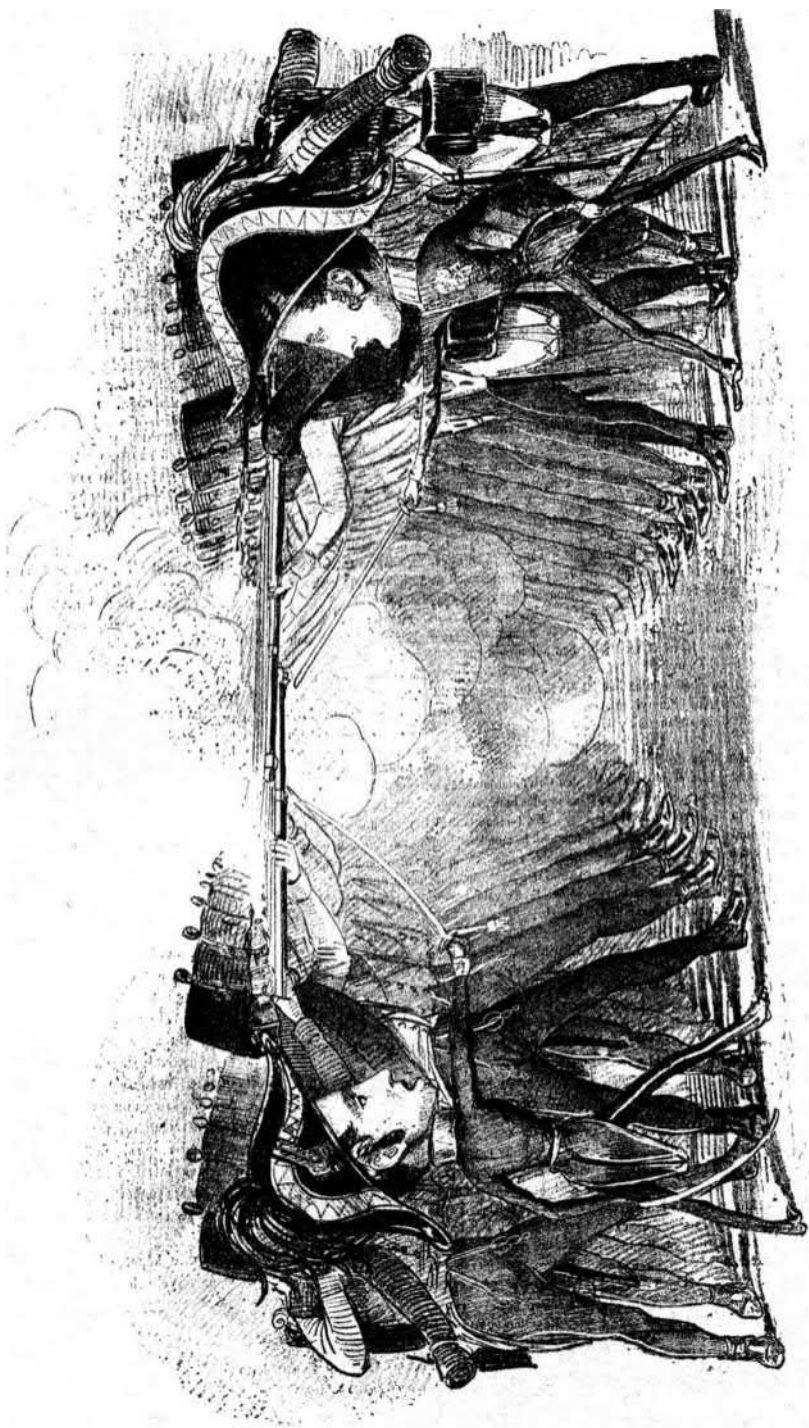
De a király nem jött, sőt inkább az udvari ármány által késztetve, Bécsből birodalmának egy távol részébe vonult, s mi védtelenül magunkra hagyattunk.

De ha csak magunkra hagyattunk volna még! De nem hagyattunk magunkra, sőt idegen tanácsosok pénzt, ágyúkat, fegyvert, lőport küldözgettek Horvátországba a lázadóknak segítségére, míg a király nevében szóval azt hireszteltették, hogy ő roszalja ezen lázadást.

E közben hasonló álnok módon fellázítottak a rácok, és a szomszéd Szerbiából rablócsoportok csődítették be az országba, császári hivatalnokok és főtisztek bujtogatták fel a rácokat a király iránti hűség színe alatt a törvény ellen; s kezünk-nél vannak a leghitelesebb bizonyítványok, hogy ezen rác lázadást is Jellasics vezette, a ki viszont a királyi környezet által vezetett.

És hazánk alsó részein egy irtózatos háború tört ki, melynek kegyetlenségeit az elpusztított mezők, lemészárolt honpolgárok s felperzselt magyar és német falvak iszonyatossága kísérik.

Osztrák-magyar harcz.
A „Charivári“ című 1848-iki élelclapból.

Charivari: Melyik az osztrák és melyik a magyar?

Hazánk kormánya kívánta a királytól, hogy a magyar katonaság, mely ő általa külföldön idegen népek elnyomására használtatott, haza bocsáttassák az istentelenül vérbe borított hazát védni; de azt meg nem engedték, sőt az kívántatott, hogy saját hazánkat elhagyva, új meg új seregeket adjunk a keserves nyomás miatt feltámadt olaszok legyőzésére.

Az idegen katonaság pedig, melynek kötelessége lett volna a külföldön levő magyar seregek helyett a törvényt és rendet védni, a pártütő ellenséggel czimborált, s vezérei és sok tisztjei hazánkat gyalázatosán elárulták.

A magára hagyott nép, hazája szeretetétől ösztönöztetve, ezrenkint tódult önkéntesen a haza védelmére, de a haza ellenségeivel czimboráskodó vezérek árulása miatt áldozatkészségének nem lón sikere.

És a fellázadt rácok kegyetlenkedései mindinkább elharapódtak; a határőrvidéki katonák a császár nevében az ország ellen fellázadtak; és a pártütő horvátok, tengerpartunkat elfoglalva, a Magyarországtóli elszakadást kimondani merészelték.

Mindezen istentelen merények pedig a bécsi kormány által pénzzel, fegyverrel segítettek.

E közben az ország miniszterei azt kívánták a királytól, hívjon össze országgyűlést, mely az ország védelmére katonaságról és pénzről gondoskodjék s kívánta a királytól, jöjjön személyesen az országba, s királyi jelenlétével sikeresítse az országgyűlés munkálatait.

A király nem jött, de az országgyűlést összehívta, s kimondván a horvát és rác lázadásra kárhóztatását, felhívta a nemzetet, hogy az ország védelme végett katonaságról s pénzről gondoskodjék.

A nemzet képviselői ismervén hazafiúi kötelességöket, országunk védelmére a legnagyobb készséggel ajánlottak pénzt és haderőt, és nyilván kimondták, hogy a honban a törvényes rendnek és békének teljes helyreállítása után a magyar sereg idegen nemzetek leigázására soha ne fordíthatassék.

És ez nem tetszett a királyi környezetnek, s még inkább szítogatta a horvát és rác lázadást, s megengedte, hogy Bécsben felső tótvidéki gaz pártütők zsoldosokat toborzanak a magyarországi tótajku megyék fellázítására.

E közben a külföldön letartóztatott magyar seregek segítségével az olasz nép legyőzetett, s ekkor már a királyi udvar levetette az álarczot, és szerencsében elbizakodva, a bécsi minisztérium által nyíltan megíratta országgyűlésünknek, hogy a király nem fogja törvényeinket megtartani, melyekre megesküdt, hanem kívánja, hogy a magyar katonasággal, a magyar pénzzel, a magyar nép adójával és határ-vámok rendezésével tovább is nem magyar felelős miniszterek, hanem a bécsi kormány rendelkezék.

Szóval: kívánta, hogy Magyarország töröltessék ki az önálló nemzetek sorából, veszítse el függetlenségét s olvadjon bele az ausztriai birodalomba, és legyen egy nyomorult szolga-néppé; mert hiszen azt tudjátok, atyánkfiai, hogy ha vérünkkel és pénzünkkel idegen kormány rendelkezhetik, úgy mi azon idegen kormánynak rabszolgái vagyunk.

De még ezen hitszegésnél az udvar meg nem állapodott: a hazaáruló Jellacsicsot, kit a király, míg szorultságban volt, maga is pártütőnek nevezett, most már

kedves hívének nevezé, kegyelmekkel halmozá, és nyíltan felhívta, hogy elkezdett pályáján, azaz: a pártütésnek pályáján, tovább is megmaradjon.

Erre a pártütő Jellasics hazánkba fegyveres kézzel beütött, s minthogy a királyi eskü szentségében bízva, hazánk védelmére készületlenek valánk, könnyű szerrel gondolta hazánkat elfoglalhatni, szabadságunkat eltörülhetni s nemzetünket szolgaság jármába verhetni.

Mi gyűjtők rögtön a seregeket, de némely vezérek s némely istentelen magyarok árulása következtében a pártütő ellenség pusztítva, rabolva nyomult Fehérvárig s már a főváros bevételeivel kecsegteték magukat hitszegő ellenségeink.

A nádor és királyi helytartó, a királynak öcsce felszóllíttatott az országgyűlés által, menjen el kötelessége szerint seregünket vezérleni. Ő szép szavakkal szent Ígéretet tőn és elment a táborba: de a veszély percében nádori kötelességét megszegvén, helyét elhagyta és az országból eltávozott.

A király nevében pedig az udvari árulók azon szemtelenségre vetemedtek, miszerint az országnak megakarnák tiltani, hogy magát védelmezze, megakarnák parancsolni, hogy az egész nemzet gyáván nyújtsa oda nyakát a mészárlásra.

Soha a történetekben ennyi gonoszságot még nem látott az emberiség.

Ámde számításukban gyalázatosan csalatkoztak,

Magyarország népe, melyről azt hitték, hogy már meg van ölvé, felriadt álmából s a hazaszeretet szent indulatától hevítve, sietett megvédeni a szegény elárult hazát.

Az igazságnak istene győzelemmel áldotta meg a népet. Vitéz hadseregünk s a kaszákkal, vasvillákkal fegyverzett nép karjai előtt porba hullott az ellenség, egyik tábor, 10,000-ból álló, elfogatott, s maga Jellasics főtáborával Sukorónál megverettetve, fegyvernyugvást kért, de a fegyvernyugvás alatt hitszegően megszökött s boszankodó seregeink által űzve, futott lélekszakadva ki az országból egész Bécs alá.

De mielőtt megveretett volna, a bizonyosnak vélt győzelem reményében leküldötték Bécsből gróf Lambergét, hogy mint teljes hatalmú királyi biztos uralkodjék a nemzet felett, melynek alkotmánya, függetlensége egy tollvonással eltöröltetett.

Ezen Lamberg a kétségbeesett nép dühének esett áldozatul.

De ennek következtében s mielőtt még nemzetünk sukorói győzelme a bécsi udvarnak tudtára jutott volna, annyira vitték az istentelenséget, hogy azon király nevében, ki az örök istenre megesküdött, hogy az országot minden ellenségtől védeni fogja, magát a pártütő Jellasicsot, a rácz rablóknak, s horvát pártütőknek istentelen vezérét, kit mint pártütőt előbb honárulási perbe fogatni rendelt, neveznék ki az ország teljhatalmú királyi helytartójának, s minden törvényt, minden polgári hatóságot eltörülve, a rabló ellenség vezérét élet és halál korlátlan urává akarnák tenni Magyarországon.

Ámde istennek igazságos Ítélete s a nép ereje előtt ezen pártütő zsarnok az országból kifutamodván, a királyi környezet istentelensége annyira ment, hogy a Magyarországgal határos minden tartományok katonai parancsnokainak meghagynák: üssenek be minden oldalról fegyveres kézzel Magyarországra, és segítsék a pártütő Jellasicsot; megparancsolnák a magyarországi várparancsnokoknak, hogy adják át a várakat az ellenségnek, vagy segítsék őt Magyarország elpusztításában.

Ezen istentelen parancs következtében lődözik az aradi várból Arad városát, ennek következtében lázadt fel Temesvár vára az ország ellen, ennek következtében lázította fel az erdélyi oláhokat az erdélyi főhadi kormányzó, ki a magyar alkotmányra megesküdött s most mégis irtó háborút visel az erdélyi magyarok ellen; ennek következtében tört be Simonich rabló-csordájával az országba, maga Jellasics pedig, miután hazánkból kiüzetve, a Bécs alatt összegyűlt császári seregek szárnyai alá menekült, a császár fővezérei által nemcsak le nem fegyvereztetek, sőt inkább Bécsnek ostromára felhasználva, miután a szerencsétlen Bécs elesett és felprédáltatott, most a kegyetlen Windischgrätz parancsnoksága alatt újra be akar törni szegény elárult hazánk elnyomására.

Atyánkfiai! ez rövidbe foglalt hú képe a magyar nemzet ellen elkövetett gonoszságoknak,

Isten sok bajjal kísértette meg az országot. Úgy látszik, örök bölcsesége szerint hazánk boldogsága végett szükségesnek látta ezen sok veszélyt, hogy országunk összes népét erejének érzetére felébressze.

Isten úgy akarta, hogy hazánk szabadságát munkával, áldozattal érdemeljük meg, mert a nemzetek nem tudják becsülni azon kincset, mit alamizsna gyanánt kaptak ajándokul, s csak azon szabadság tartós, melyet fáradsággal érdemeltünk meg.

És most halljátok meg atyánkfiai a legközelebbi merényi, mely a sokat szenvedett nép elzsibbasztására kikoholtatott.

A királyt környező gonosz tanácsnokok, az ő nevét felhasználva néha-néha egy szózatot intéznek a népekhez, hogy a királyi tekintélyvel megfélemlítsék, s a nép elcsábításával vigyék ki azt, mit erővel nem bírnak kivinni: tudniillik Magyarország elnyomását, törvényes szabadságunk eltiprását, önállásunk megsemmisítését, s a régi kény uraságnak helyreállítását.

Ilyen szózat intéztetett most is Olmütz városából a király nevében a magyar néphez.

Ezen tettét a gonosz tanácsnokoknak isten soha sem fogja megbocsátani, mert ez iratban a tömérdek istentelenség, mit ekkorig szenvednünk kellett, még gúnynyal, rágalommal tetéztetik, s oly igazságtalan vádak szóratnak az országgyűlésre s egyes hazafiakra, kik a nemzet parancsának engedelmeskedve, hazafiui kötelességüket teljesítik, hogy e vádak méltatlansága felett elborzad az emberi szív, lealacsonyítatik a királyi méltóság s lehetetlen, hogy meg ne gyöngítenessék az annyi vérrel, annyi hűséggel tanúsított ragaszkodásnak érzete.

Az van ugyanis az említett szózatban, hazánkfiai! mintha mi lázadtunk volna fel a király ellen, mi kezdtük volna a háborút, mi borítanók vérbe és lángba az országot!

A ki a fentebbi történeteket olvasta, a ki meggondolja, mikép s mennyi oldalról támadtatott meg szegény nemzetünk árulók, rablók, pártütők által; a ki úgy tudja, mint ti, hazánkfiai, hogy a magyar nemzet békét, nyugalmat óhajtván, csak kényszerítve nyúlt önélete fentartásának védelméhez: az szíve mélyének legtisztább meggyőződéséből kénytelen felkiáltani, hogy azon vád, mintha a magyarok lázadtak volna fel, nem egyéb, mint sértő rágalom és valóságos istenkáromlás.

Ennyi szerencsétlenséget árasztani egy nemzetre, ily istentelenül megszegni törvényt, esküt és mindent, a mi szent, — s még aztán az üldözöttet, a véde-

lemre kényszerítettett vádolni lázadással, oly bűn, melyre az emberi nyelvnek még szava nincs.

De hiszen maga ezen mesterséges koholmány biztos zálogul szolgálhat nektek, hazánkfiak, hogy Magyarország igaz ügyének győznie kell.

Országunk népe nem lesz sem oly okatlan, sem oly gyáva, hogy barátjának higgye a párttű ellenséget s maga-magát martalékul feladja.

A nemzet eddig készületlen volt, s még sem bírta őt leverni a sok ellenség; most vannak vitéz seregei, kik őrt állanak szabadságáért. A nép pedig, valamint eddig tévé, úgy ezentúl is lelkesült készséggel sietend a haza szent szabadságának védelmére és szaporítandja azon vitéz zászlóaljkat, melyeknek kétszázezer főre növelte-

Részlet az ácsi ütközetből. — (Egykorú kép.)

tése a nemzet által egyhangúlag el van határozva, s melyek bajnoki kitartásából rövid idő alatt nemzetünk biztosított szabadsága s örök dicsősége viruland fel kétségtelenül.

A haza szent nevében szólítjuk fel a népet, hogy az országgyűlésnek a hon megmentésére intézett gondjaiban tántoríthatatlan hazaszeretettel segítségére legyen.

Az országgyűlés az Olmützben e hónap 6-án és 7-én kelt fentemlített irományokat, mint különben is miniszteri ellenjegyzés nélkül kelteket^ és általában isten és ember igazságával ellenkezőket törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az országgyűlés kijelenti, hogy ha Windischgrätz vagy akármely más ellenség hazánkat és ennek 1848. évi törvények által biztosított szabadságát, függetlenség-

gét s önállását megtámadni merészli, vele a nemzet mint jogtalan ellenséggel fog bánni.

Az országgyűlés kinyilatkoztatja, hogy a ki ezen ellenségnek legyőzésében a kormány és hadseregeink intézkedéseit elősegíteni elmulasztaná, vagy épen azokat akadályozná, honarúlsági vétket követ el.

Az országgyűlés megvárja a haza népétől, hogy a hon megmentésére semmi áldozatot nem kimélel, s viszont igéri a népnek, hogy a helyen, melyre a nép bizalma és a törvény által állítva van, tántoríthatlanul megmaradand, miglen a haza megmentve s a nemzet szabadsága biztosítva lesz.

Atyánkfiai! ott állunk, hogy élet és halál, szabadság és szolgaság között van a választás. Mit késünk, ha kell, meg is halni most még úgy, mint szabad emberek? A szolgaság váltságdíján megtartott vagy visszavásárlott élet gyalázatos.

Egyetértésre, erős kitartásra, kölcsönös bizodalomra van szüksége hazánknak. Isten az igazügyet és az ártatlanokat soha el nem hagyja: bízzatok ő benne; a kitörendő szenvedés és fájdalmak között is nemzetünknek azon fővalóság lesz mindene: a törvényesség, az igazság és szabadság istene.

Kelt Budapesten, nov. 29. 1848.

Ehhez fogható hatalmas szózat nem igen hangzott még el az országban. Igazi mestermű, akár irányának szépségét, akár tömör szerkezetét tekintjük. De ami' fő: minden sorából a megczáfoltatlan igazságbeszél. Mintha csak a honalkotó magyar faj vészkiáltása lenne a megtévelyedett rokon-törzsekhez. Látszik, hogy a Kossuth tollából eredt.

Azt lehetett hinni, hogy ez az ünnepélyes, komoly intelem csillapító hatással leszen nemzetiségeinkre. Azt lehetett hinni, hogy végrevalahára belátják szörnyű tévedésüket, s talán mégis csak észreveszik, hogy nem egyebek a kamarilla romboló eszközeinél.

Dehogy vették észre, dehogy! Uszítva a reakció által, üzve szenvedélyeiktől, csaknem öntudatlanul rohantak tovább: a háború eltemető örvénye felé.

Kossuth, hogy a kamarilla lefegyvereztessék, most egy újabb, nagyhorderejű lépésre határozta el magát. A külföld jóakaratu támogatásához fordult.

Az európai közvélemény, sajnos, rosszul volt értesülve ügyeinkről. De nem is sokat törődött velünk.

„Az osztrák birodalom egyik korona-tartománya, Magyarország, forrong. Az elégedetlenség oka: a szigorú újonczozás. Remélhető azonban, hogy a mozgalom hamar lecsillapodik.“ — így beszél az egyik tekintélyes angol újság; Írja pedig ezt szeptember elején, tehát akkor, midőn csatamezőinken már patakokban folyt az embervér.

Csak most tűnt ki egész megdöbbenő ridegségében, minő nagy

baj az, ha egy államnak nincs önálló külképviselte. Pétervártól kezdve Madridig valamennyi nagykövet, konzul, hírlap, — mind a bécsi udvar szolgálatában állott. Míg a magyarnak sehol senkije. Valóban elhagyottabbak valánk a tenger szigetlakóinál.

Hétről-hétre erősebben sínylettük ennek az elszigetelésnek a bénító hatását. Hiszen az osztrák diplomaciai-kar mindenféle oly rossz hírünket költötte, hogy még a belga fegyverkovácsoknál sem volt már hitelünk.

A kormány, mondanunk sem kell, örömmel segített volna ezen a bajon is, de a hadfelszerelés ezernyi gondja úgy lekötötte, hogy bizony nem ért rá külügyi viszonyaink rendezésére. Aztán hiányzott az

Blomberg Frigyes osztrák tábornok.

arravaló ember is. Eszterházy herczegnek, mint a Felség személye körüli miniszternek, igaz, a külügyeket is figyelemmel kellett volna kísérnie, de az udvaripárt folytonos ármányai közepeit még belső jogaink megoltalmazására sem volt ereje.

A minisztérium bukása után Batthyány Kázmér gróf bízott meg a külügyek ideiglenes vezetésével. De ez inkább csak formaságból történt. Hisz a külügyminisztériumnak még csak hivatali-helyisége sem volt. Ily körülmények közt, persze, Batthyány sem törődék czimzetes állásának a teendőivel, hanem az alvidékre ment, ahol mint kormánybiztos működött.

Kossuth, midőn észrevette, hogy a reakció még külföldi befolyását is ellenünk mozgósítja, maga fogott a külügy rendezéséhez. Az volt a terve, hogy a hatalmak és Magyarország között, Ausztria mellőzésével, közvetlen összeköttetés létesíttessék. Hiszen törvényadta jogunk van erre.

Csakhamar útra keltek megbízottjaink. *Teleki* László gróf Páriába, *Szalay* László Londonba, *Wimmer* Berlinbe, *Splényi* Lajos báró pedig Turinba utazott.

Ámde, szörnyen csalatkozánk. A külföldi kormányok, a kis Piemont kivételével, rideg és tartózkodó álláspontra helyezkedtek ügyünkkel szemben.

A francia köztársaság volt az első, amely cserbenhagyott. Pedig eleinte úgy beszélt, mintha a legnagyobb rokonszenwel viseltetnék szabadságharcunk iránt. Duprat Pascal személyében már ki is jelöltetett a bizalmi férfiú, aki Franciaország képviselőjében, mint nagykövet, Budapestre fog jönni. De mire *Teleki* Párisba érkezett: megváltoztak a viszonyok. *Cavaignac*, az új miniszterelnök a legsavanyúbb ábrázatát ölté fel, mikor *Teleki* nála bemutatkozott.

— Úgy hiszem, mondani sem kell, — szólt fanyar udvariassággal, — mennyire rokonszenvezünk mi a szabadságszerető magyarok ügyével. Szívesen látnok a diplomaciai összeköttetést is; de attól tartunk, hogy a bécsi udvar megharagudnék reánk. Pedig fiatal köztársaságunknak most nyugalomra van szüksége. De talán mégis tehetünk az Önök érdekében valamit. Majd meglátjuk, majd meglátjuk . . . . Kérem, legyen egy kis türelemmel.

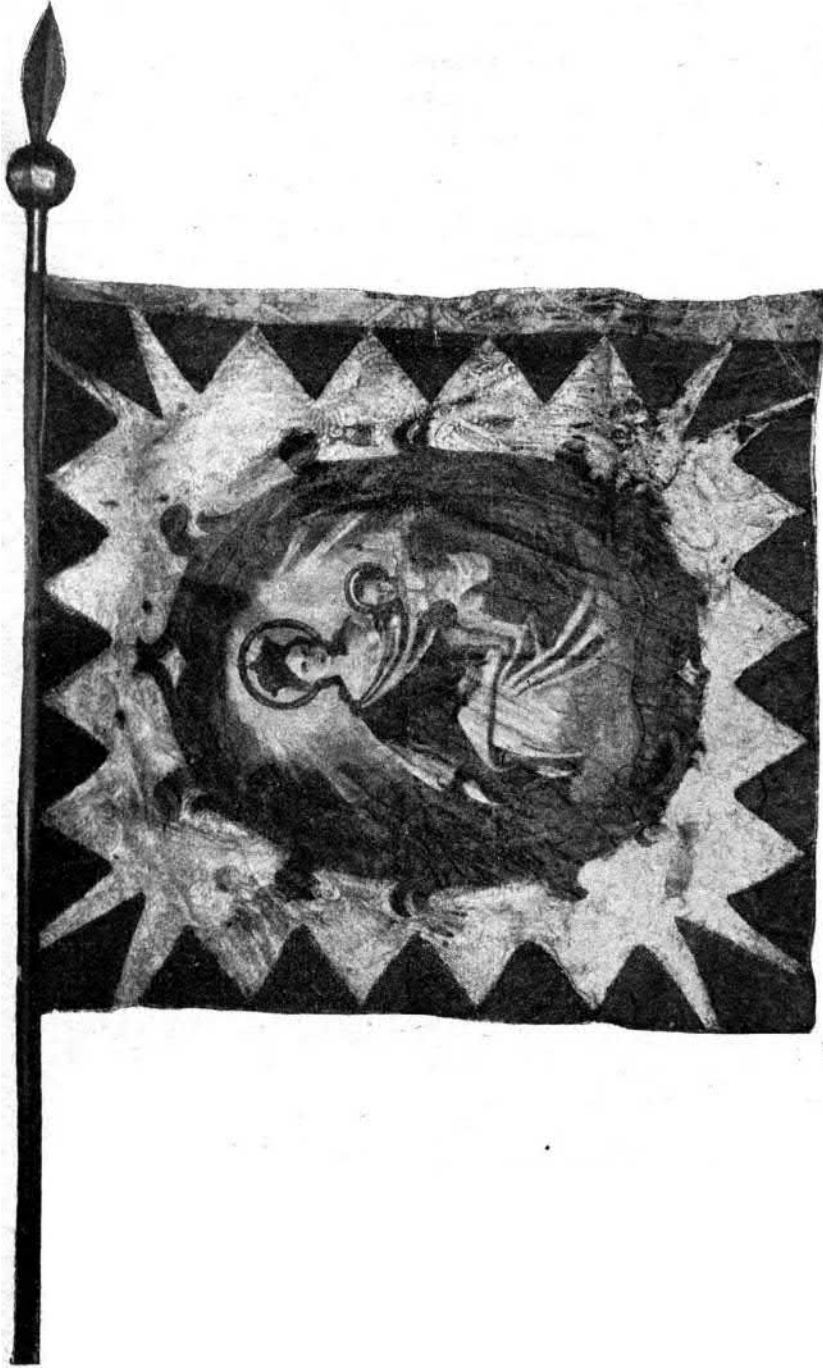
De bizony hiába várt *Teleki*, hiába fejtette ki még egy külön emlékiratban is ügyünk állását, nem történt semmi. *Cavaignac* mély hallgatásba merült.

Hasonlókép járt *Szalay* László is, aki a kereskedelmi szerződés eszméjével próbálkozott az angol kormányférfiakhoz férközni. De sikertelenül. *Palmerston* lord, a miniszterelnök még csak fogadni sem akarta. Csupán államtitkárjával beszélhetett. Ez is fagyos volt, mint a jégcsap.

— A britt kormány, — mondá *Eddisbury* államtitkár, — csak úgy ismeri Magyarországot, mint az osztrák birodalom kiegészítő részét. S épp ezért ha valami hivatalos közlendőjük van: az csak az osztrák császár ő felségének a képviselője: báró *Koller* úr útján történhetik.

— Hisz ez képtelenség, — válaszolt *Szalay*. — Mi Ausztriával

háborúban állunk; Koller pedig az osztrák kormány megbízottja. Csak nem fordulhatunk nyílt ellenségünk közvetítéséhez.

Majd kifejtette, hogy Magyarországnak joga van önálló gazdasági szerződések megkötésére. Ez a jog a maiglan is fennálló 1790: X-ik törvényezikkben gyökerezik, a mely törvényezikk szerint hazánk független állam.

Beszélhetett. Az államtitkárnak egy arcizma sem mozdult meg. Merev, hideg magatartással szép csöndesen végighallgatta a közjogi fejtegetést; aztán, ezer bocsánatkérés közt, hogy igen sok a dolga, távozott.

Guizot, a volt francia miniszterelnök, jóismerőse Szalaynak, ez időtájt épp Londonban tartózkodott. Szalay nyomban fölkereste, hogy kikérje támogatását. Guizot válasza még leverőbb volt.

— Csak egy tanácsot adhatok, — fordult Szalayhoz.—Tanácsom az, hogy egyezzenek ki mielőbb Ausztriával, mert Oroszország beavatkozása napról-napra valószínűbbnek látszik.

Szalay, a legkisebb eredmény nélkül, mélyen elkeseredve hagyta el Angliát.

„Újra tapasztaltam, — írja Telekinek egyik levelében, — hogy mily keservesen lakóiunk azon hanyagságunkért, hogy forradalmunk első napjaiban az európai sajtó alig jutott eszünkbe. Szerencsém volt újra hallani mindazon alaptalan vádakát, melyek itt éppen olyan stereotypek, mint Franciaországban, Németországban és Belgiumban ..... “

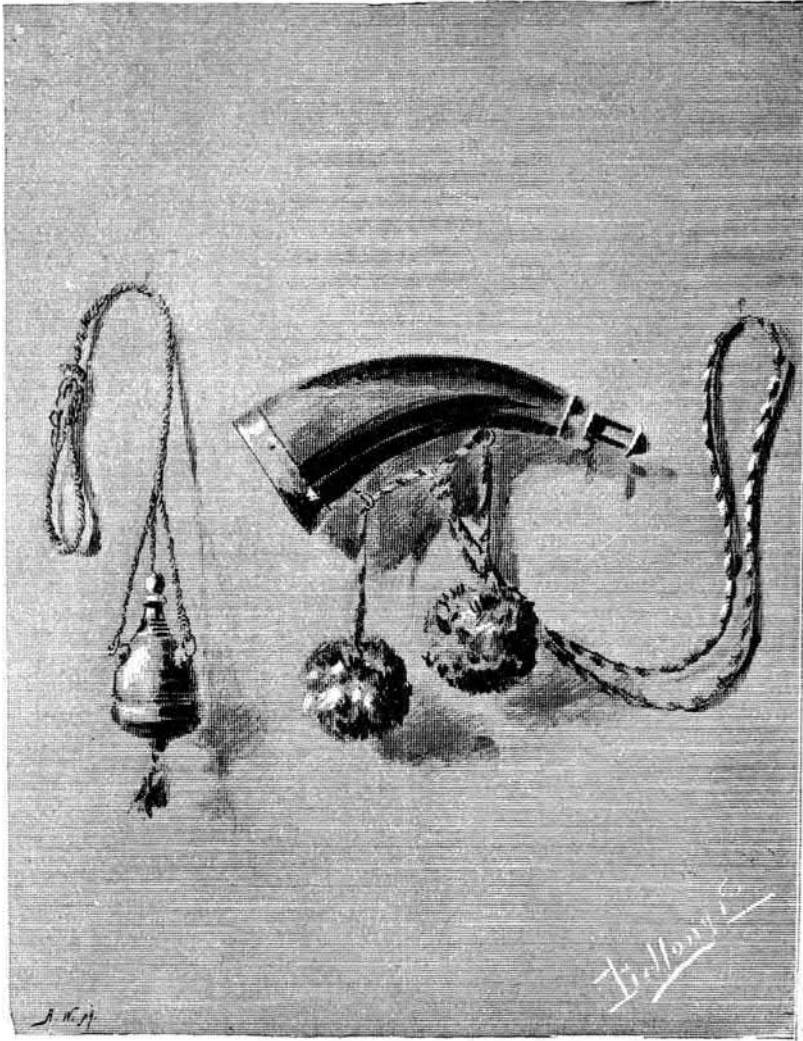
A *porosz* kormány szinte elzárkózott előlünk. Wimmer, a nagy műveltségű evangélikus lelkész lehangolva utazott tovább.

A szárd kormány az egyedüli, amely hangos örömmel fogadta megbízottunkat. De nem csoda. Hisz az olasz nép' legjobban tudta, hogy minő az a boldogító osztrák uralom. Széttagolt hazájuk egyrésze, két legszebb tartomány, a Habsburgok vasigája alatt nyögött. Lombardia délszaki mezőit csak az imént is olasz vér öntözte. Magyarország és Piemont közt tehát bizonyos érdekegység állott fenn. S ha céljaink el is tértek egymástól: de ellenségünk közös vala.

Magyarország győzelme gyöngíteni fogja Ausztriát; ebből pedig az olasz egység támad fel. — így okoskodtak a piemonti hazafiak.

Az olasz kormány, Gioberti miniszterelnök indítványára, nyomban intézkedett, hogy hazánk állami függetlensége Piemont által hivatalosan is elismertessék; egyúttal pedig Monti grófot, követi minőségben Budapestre küldte. Monti, ki lelkes barátja volt hazánknak, nagy tevékenységet fejtett ki ügyünk érdekében; s hogy az osztrák hadseregbe sorozott olasz katonák zöme zászlónkhoz szegődött, az a Monti gróf elévülhetlen érdeme.

Volt Splényinek ezenkívül még egy másik nehéz föladata is. A Lombardiában táborozó magyar katonaságot kellett hazaterelnie. A szárd kormány ebben is a kezére járt; de a merész terv, Radecky ébersége folytán, mégsem sikerülhetett. Maga Splényi, egyik jelentésében így számol be küldetésének eredménytelenségéről:

Honvéd-vadászok lőportartdja. — (Az aradi ereklye-múzeumból.)

„Küldöttjeim elseje Lombardiából szerencsésen visszaérkezett. Nagy örömet okozott viszontlátnom e derék fiút; neve: Balog Dávid. Megjárta Milánót, Comót, Monzát stb., Összefutott négy ezredet, számos tiszt és altiszt aláírását hozta meg, kik mindnyájan azt üzenik,

hogy e pillanatban lehetetlen az átszökés, miután a magyar ezredek a határszélektől beljebb szállásoltalak el; de mihelyt Piemonttal a háború kitör, a haza számíthat reájok. Radeckzy ezer aranyat hirdetett jutalmul mindazoknak, kik elfogják, vagy feladják azon ügynököket, kik a magyar katonák közt kiáltványokat osztanak szét; s elég egyet csak olvasni, vagy bírni, hogy főbelövessenek. Egy napiparancsot bocsájtott ki, melyben mondja, hogy csak egy kis töredék háborog Magyarországon, a nemzet meghódolt a császárnak, s negyvenezer újonczot ajánlott a császári olasz sereg segélyére. A kémkedés, vádaskodás nagy fejlődést nyert, s szegény vitézeink a legcsekélyebb gyanú miatt is könyörtelenül kivégeztetnek. Ez lett sora egyebek közt Berzsényi altisztnek is a Ferencz-Károly ezredben, mivel egy kiáltvány találtatott nála. Bámulni kell Balog bátorságát, s mindazon hazafias, önzetlen érzelmeit, akikkel leveleimet, kiáltványaimat közíé, akik közt egy sem találtatott, ki az ezer aranyat a becsületnél s kötelességnél többre becsülte volna . . . .“

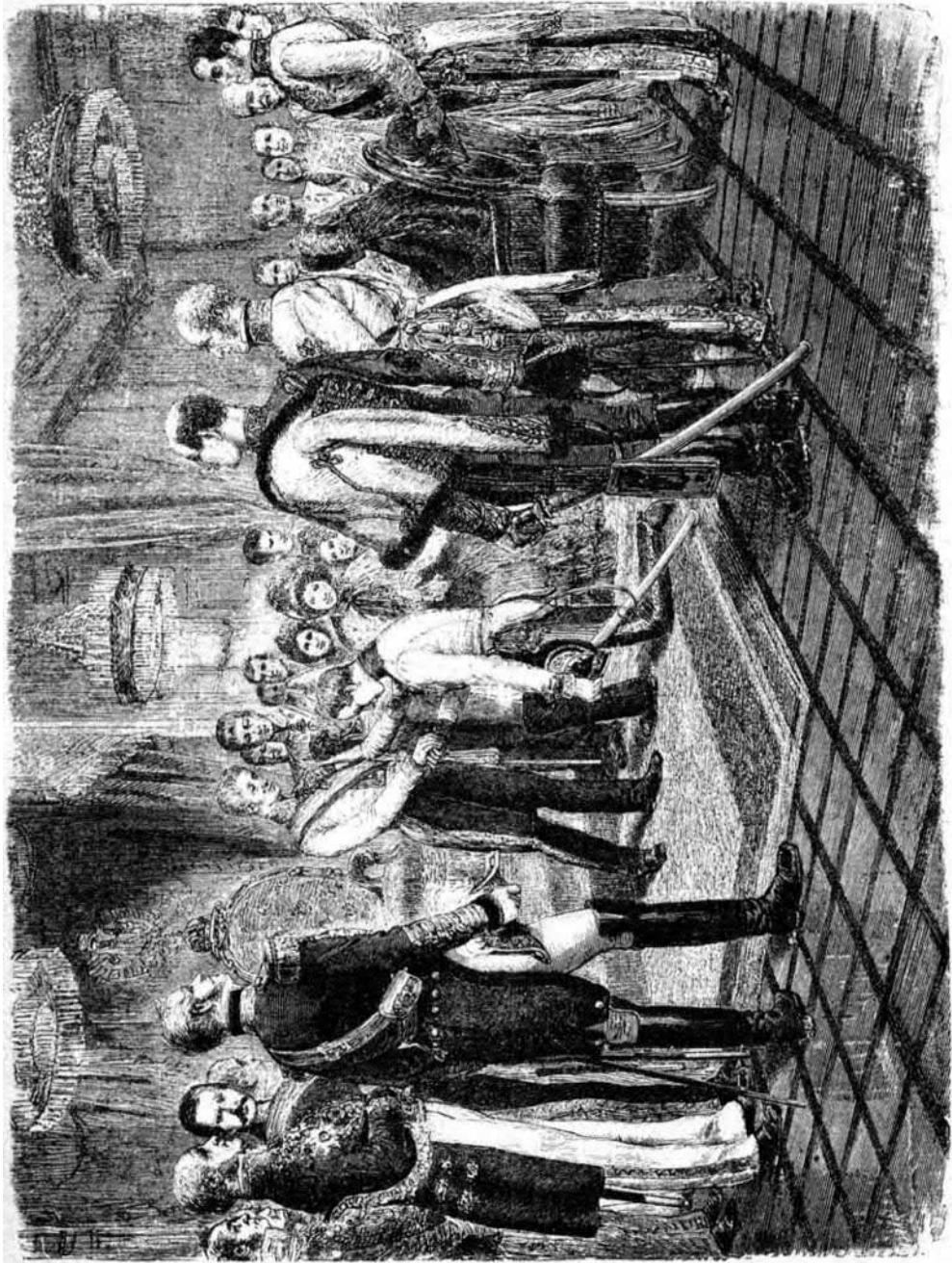
De bizony akárhogyan sajgott a szegény magyar fiuk szive, mégsem térhettek vissza. Az elrettentés százféle eszközével vigyáztak reájok. Az agyonlövetés, vesszőfutas napirenden volt. Valami százan mégis megkísérelték a szökést; egypár hosszú bolyongás után haza is vergődött, de a zöm szétszóródott, elpusztult.

Az országgyűlés, hogy küldöttjeink működését megkönnyítse, külön szózáital fordult Európa népeihez.

Hatalmas kiáltvány ez is. Olyan, mint egy vádirat, telve megdöbentő igazságokkal. A reakció minden bűne el van mondva benne: — miként hálózott körül, hogy bujtogatta fel nemzetiségeinket, hogy sodort a legszörnyűbb háborúba.

Európa népei! A harc, mely Magyarországon megkezdett, — így végződik a szózat, — az abszolutismus harca a népszabadság ellen, a reakció harca az 1848-iki európai eszmék ellen.

Mi tudjuk azt, hogy ez nem példanélküli az emberiség történetében, s békésen keresztülvitt forradalmunk után hamar kieszméltünk azon édes hitből, mintha mi istennek egyedüli választottjai lennénk, kik az egyenlőség és testvériség alapjaira fektetett szabadság malasztihoz vér-és vagyonszállás nélkül juthatnánk. De ha bizva ügyünk igazságában és diadalmas kimenetelében, komoly polgári resignációval vesszük is fel a keztyűt, amely lábainkhoz dobatott, nem hallgathatjuk el a sors ama könyörtelenségét, miként nincs példa a történetben, hogy egy nemzet ellen annyi ármány, árulás és annyi erőszak tétetett mozgásba, a kül megtámadás annyi oldalról, a belháboru annyi iszonyatossággal intéztetett volna, mint ellenünk. S mindennek magyarázatát csak abban leljük, hogy Magyarország az, mely az ausztriai biro-

A trónváltás 1848. december 2-án. — (Egykorú kép.)

dalom részei közt századok óta egyedül bírt akarattal és erővel szabadságát fenntartani, mely ha igába hajtatik, a már úgy is megtámadott ausztriai alkotmányos élet is könnyen aláásatik.

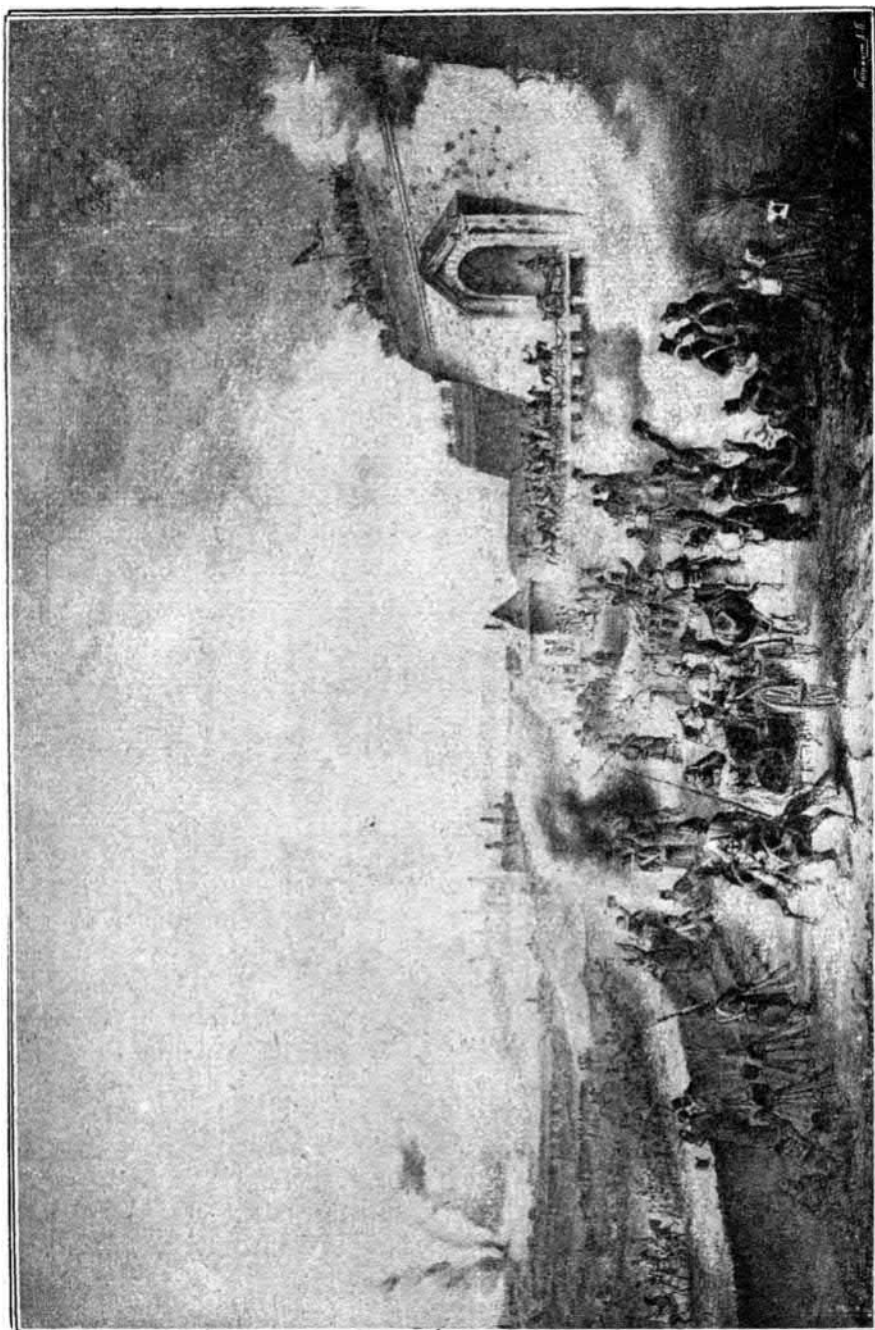
Mi magyarok a védelem harcát folytatjuk, áprilisi törvényeink által biztosított önállásunk s szabadságunk mellett; s Európa népeihez azon erős hittel fordulunk, hogy ha az abszolút fejedelmek annyi századokon keresztül közös érdekeik mellett, ha azok bárhol veszélyeztetve valának, mindent elkövettek: az 1848-iki események által új életre ébresztett európai népek és kormányaik nem nézhetik közönyösen a veszélyt, melybe egy szabad nemzet döntetik s jelesül nem nézhetik közönyösen azt, miként sodortatik vissza az absolutismus ösvényére az ausztriai birodalom azon katonai zsarnokság által, mely ott most egyedüli hatalmát képezvén, a legkiáltóbb ellentétben áll a polgári renddel.

Windischgrätz herczeg Bécs ágyúztatása s leigáztatása után határszéleinken áll; mi meg fogunk vele küzdeni; de legyen a kimenet szerencsés vagy szerencsétlen, mielőtt ez megtörtént, figyelmeztetjük Európa népeit azon veszélyes következményekre, melyek az európai állapotokra származhatnak, ha e háborúnak szabadságunk s önállásunk érdeke szerint mielőbb vége nem vettetik. A reactio semmit nem hagyand megkísérletlen és az európai béke annál nagyobb veszélynek indul, minél nagyobb keseredéssel folytatatik a harc a fejedelem és népe között, s minél inkább ugyanazonosítatnak az absolutizmus és reactio érdekei a fejedelmek érdekeivel a népszabadság ellenében; és megtörténhetik, hogy azalatt, míg a csatázás folyni fog, újra s nagyobbban megkísértetnek a galicziai-féle mészárlások, a tulajdonröli fogalmak összezavartatnak, a harc rablássá válandik, a nemzetiségi igények túlcsigáztatnak s irtóháború álland elő a népfajok közt. Mindez pedig féktelen árral hatand ki az európai állapotok összezavarására és megtörténendik bizonyosan, ha fegyvereinknek isten nem nyujtand diadalt, hogy ledölvén nálunk az európai szabadságnak itt Kelet felé utolsó védőfala: az ausztriai külpolitika vaskezekkel fog nyúlni amaz európai bonyodalmak megoldásához, melyek nélküle bizonyosan a világbéke s a népszabadság érdekei szerint fognak kifejlődni; — másfelől pedig szolgálja s eszköze lesz ama hatalom terjeszkedésének, melynek Kelet felé nyomulása már is majdnem lehetetlenné tette a keleti kérdések oly megoldását, minőt az európai súlyegyen, a világbéke, a civilisatio és a népszabadság érdeke megkíván.

Mi készek vagyunk igazságos ügyünk mellett a védelem harcainak minden nehézségeit és áldozatait elviselni, de valamint új erőt merítünk azon hitből, hogy e harcban rokonszenvetőket a közbenjárásokat tőlünk meg nem vonandjátok: úgy ti lássátok, hogy a világbeke s az európai állapotok veszélybe ne sodortassanak.

Teleki aztán gondoskodott róla, hogy a szózat: angol, francia, német és olasz nyelvre fordíttassék, s a tekintélyesebb külföldi lapok közöljék.

Megbízottjaink fáradozása noha sikertelen maradt, annyit még is elértünk, hogy az európai közvélemény az eddiginél kissé élénkebben kezdett foglalkozni ügyünkkel. S főleg ettől riadt meg a kamarilla. Mi lesz, ha fondorlatai napfényre jutnak? Mit fog gondolni a nagy világ,

Az aradi vár átadása 1849. július 1-én. — (Az aradi ereklye-múzeum gyűjteményéből.)

ha köztudomásra jut a király esküszegése? Bizonyára csorba esik a Habsburg-Lotharingeni ház tekintélyén. Ennek nem szabad megtörténni. Tanácsra gyűltek össze, s elhatározták, hogy új császárt ültetnek a trónra; olyat, akinek nincs semmi kötelezettsége, s aki ennél fogva azt teheti a letiprott Magyarországgal, ami neki tetszik.

S legott hozzáfogtak az ármányos terv kiviteléhez. Ámde, nehezen ment a dolog. Az öreg király, mint a beavatottak beszélnek, csaknem az utolsó pillanatig gyermekies makacssággal ragaszkodott koronájához. Végre azonban mégis megtört a reánehezülő ijesztések súlya alatt. Elhatározta, hogy lemond, még pedig len Ferencz-Károly elsőszülött fia: *Ferencz József* főherczeg javára.

A trónváltás 1848 december 2-án délelőtt tizenegy órakor 01-műtzben történt. Az ódon primási-palota koronázási terme, ahol a komor ünnepség lefolyt, rég látott oly fényes gyülekezetei, mint ezen alkalommal. Ott volt az egész Habsburg-család, s az udvar csaknem valamennyi oszlopos embere. Azt mondják, hogy Zsófia főherczegasszony, most már anyacsászárné, csak úgy sugárzott a boldog örömtől. Ellenben az agg Ferdinánd viaszárga arcza a szokottnál is halványabb volt. Reszkető kézzel, csaknem habozva jegyezte alá a *lemondásról szóló manifesztumot*, amely hiteles szövegében a következőleg hangzik:

Mi Első Ferdinánd,

Isten kedvező kegyelméből Ausztriai császár, Magyar és Csehország
e néven Ötödik Királya, Erdély Nagyfejedelme stb. stb.

Visszatekintve uralkodásunk tizenhárom évet meghaladott folyamatára, megnyugtató Reánk nézve azon tiszta öntudat, hogy az isteni Gondviselés kegyelméből nyert minden erőnk s tehetségeink, szívünk minden szándéka, uralkodói minden hatalmunk: népeink vallásosságának, erkölcsi és anyagi javának előmozdítására, terhei enyhítésére, a jog és törvénytisztelet terjesztésére, a polgári szervezetek kijavítására és közhasznú józan kifejlesztésére volt mindenkoron és egyedül irányozva. Nem vonta meg Tőlünk a mindenség Ura áldásának kegyelmét, mert meg volt engedve ernyedetlen törekvéseinknek azon örvendetes eredményeit, melyek Birodalmaink és népeink öregbedett és vidor jóllétének haladásában nyilatkoztak, szemekkel látnunk; részesültünk hív alattvalóink hálás elismerésében, és ezek felett azon jutalmazó biztos remény táplálja szívünket, miképen uralkodói fáradozásaink üdvös sikerei, híven megőrizve és gondosan ápolva, a jövő ivadékokra is átszálandanak, a késő maradéknak is gyümölcsözöndenek és az utókor ítélőszéke előtt tiszta szándékaink felől teendének maradandó tanúságot.

Így lévén lelkesítve, mély és sajtó volt azon fájdalom, mely keblünket betöltötte, midőn Birodalmaink némely részeiben és jelesen Magyarországon is, a tör-

vények uralmát s a közrendet vakmerő lázítók által veszélyeztetve, ezeknek következtül a birodalmi belbékét, a közbátorságot, a népeink közötti jó egyetértést megzavarva, magunkat pedig királyi törvényes és alkotmányos jogainkban megtámadva látni kényszerítettünk.

Mily intézkedésekhez voltunk kénytelenek nyúlni, királyi tisztünk és jogaink érzetében, Koronánk hatalmának és biztosságának épségben tartására és a felebb említett veszélyes állapotok megelőzésére és orvoslására: az folyó évi szeptember hó 22-én és 25-én, Október hó 3-án és 20-kán, November hó 6-kán és 7-kén kelt kir. Leirataink és Nyilatkozványaink által magyar alattvalóinknak már köztudomására

Herczeg Lichtenstein Ferencz, osztrák lovassági tábornok.

adatott. Azon tiszta öntudat, hogy ezen intézkedéseink alkalmával is egyedül népeink valódi és állandó jóvolta lebegett szemünk előtt és vezérletté szándékunkat, enyhíté ugyan a felmerülő sajnós eseményekből származott megilletődésünket; azonban legőszintébb szándékaink ilyen meghiúsultából merített szomorú tapasztalásaink egyszersmind azon meggyőződést ébresztették fel keblünkben, hogy népeink boldogságán szívünk óhajtása szerint munkálni immár nem áll tehetségünkben és ennek folytában érett és komoly megfontolás után azon változhatlan és szilárd elhatározásunkat születték, melyet ezennel minden alattvalóinknak tudtul adni és ünnepélyesen kinyilatkoztatni akarunk, miszerint császári és királyi Koronáinkat s hatalmunkat letegyük és uralkodói székünkről leszálljunk.

Miután pedig továbbá szeretett Testvéröcsénk, fenséges cs. ausztriai fő és magyar királyi herczég Ferencz-Károly, ki folytonosan hív gyámolítónk volt fáradozásainkban, hasonló meggyőződés által vezéreltetve, a maga részéről azon jogáról, mely őt, egyenes maradékunk nem léteztén, úgy mint természetes és törvényes örökösünket, a Pragmatica Sanctio által szabályozott és az Ország alkotmánya és törvényei által elfogadott, elismert és megállapított örökösödésnek rendjéhez képest illetné, saját jószántából szintén mind örökre lemondott, és ekkép a Korona és a vele összekötött minden jog, hatalom és méltóság szeretett Testvéröcsénk elsőszülött fimagzatjára: a *Mi szeretett Unokaöcsénk Fenséges Császári Ausztriai Főherczeg és magyar királyi Herczeg Ferencz-József re minden birodalmainkban alkotmányosan és törvényesen, tettelesen és valóságosan átszállóit.* Ezt minden népeink s alattvalóinknak ezennel azon hozzá tétellel adjuk tudomására és kinyilatkoztatjuk, miszerint az ezekről fogalmazott ünnepélyes oklevelet Általunk, említett szeretett Testvéröcsénk és Házunk több fenséges Tagja által aláírva és cs. k. pecsétünkkel megerősítve, udvari és álladalmi titkos levéltárunkba letétetni parancsoltuk.

Egyszersmind minden alattvalóinkat közönségesen, különösen pedig minden rendű hivatalnokainkat, tisztviselőinket, szolgálkat a Nekünk lekötött eskü és azon hódolat és engedelmisség kötelessége alól, melylyel Mi irántunk, mint törvényes és öröklött Királyjuk és Urok iránt köteleztetve valának, ezennel örökre feloldozzuk és úgy minden jogainkat s hatalmunkat, koronánk természetes, törvényes és alkotmány szerinti örökösére, említett őszintén kedvelt Unokaöcsénk, Fenséges Császári Ausztriai Fő- és magyar kir. Herczeg, *Ferencz-Józsefre* által bocsátjuk és ruházzuk; valamint parancsoljuk és meghagyjuk kegyelmesen, hogy azon hódolattal, engedelmisség és hívességgel, melylyel Nekünk, mint törvényes és öröklött Királyjuk és Uroknak tartoztak, magokat jövőben Koronánk természetes és törvényes örököse, O császári királyi Apostoli Felsége *I-ső Ferencz-József* iránt köteleztetve lenni tekintsék és elismerjék.

Mely kir. elhatározásunk és parancsolatunk közzététele után azon hív alattvalóinknak, kik szándékainkat méltányolva, Velünk különböző hatáskörökben készséggel és őszintén közremunkáltak, hálaérzetük azon tettekben nyilatkozott tanúságaiért, melyek szívünket annyiszor megörvendeztették, ezennel érdemlett elismerésünket nyilvánítjuk; a Mindenható Istenhez pedig nem szününk meg éltünk fogytáig, azon alázatos és buzgó könyörgéssel járulni: miszerint úgy szeretett Unokaöcsénk, valamint népeink szívét, szándékait és akaratját mindig jóra vezérelve, uralkodásának korát, az igaz vallásosság és a jó erkölcsök erősödése által Isten előtt kedvessé, a közjó mindennemű gyarapodása által pedig benn és künn hatalmassá, virágzóvá és boldoggá; s ekképen a jövő ivadékoknak és késő maradéknak örökre emlékezetessé lenni engedje és áldásának kimeríthetlen kegyelemforrását árasztva szét Népeink és Házunk felett, kiknek valódi javát hordoztuk mindenkoron szívünkön és fogjuk ezentúl is a legmelegebb részvétellel, éltünk végperczéig kísérni.

Kelt kir. fővárosunkban, Olmützben, Deczember hó 2-án, az Úr 1848-dik, uralkodásunk tizennegyedik esztendejében.

(P. H.)

**Ferdinánd,
Ferencz József.**

George Arthur Tabornek.

Koromanyos ur, a miniszter kinek
az ellenjegyzés mellett, engem az
ellenjegyzés kérésre egy es kedves
és felhatalmas levelet kértél
vele, minthogy érem felhatal-
mas az a bizonyos a kívánt. É
kérem kecskére jóvájelt birtok-
ba érni elcsesem nem eljegyzés,
és én arra hogy azt a mit a nem
azt számára megmenekül, meg-
menekülsem, elkerülhetetlenül
sajnosnak tartom, hogy a jelen Kor-
mány lejjel te, és én szabályos
sám fel a jogaim és határozat
szegély határozat, tehát én
személy felkérés. Koromanyos urat
mellőltassék eközött mielőtt,
kedvesem, érem határozatát
velem, és a Kőrséggel is tudatni,

hogy amatt követhetiben min-
den kicselemennel aron
tepciket megtehesem, mel-
lyek egyedül képesek a nem-
zet jövőjét biztosítani, s azt
a nemzetiségtől meg nem kisé-
megmenteni,

Görgei Arthur
Lajos

Görgei A. levele Kossuth Lajoshoz a világi fegyverletétel előtt.

Melléklet: Graza György Szabadságharcz Történetéhez.

N. 1. Arany } Görgei Arthur Lajos
Kossuth Lajos
Kossuth Lajos
Kossuth Lajos

A lemondásról szóló okmányok aláírása után a fiatal uralkodó Ferdinánd elé térdelt, hogy jelképileg is átvegye tőle a hatalmat. Ferdinánd a térdeplő vállára tette kezét, s könnybefúló csöndes hangon így szólt hozzá:

— Áldjon meg az Isten, kedves József. . . Szívesen történt. . . .

Viseld magadat jól .....

Az ifjú császár feltűnően szomorú volt. Arcza halovány, tekintete mélézó. A szertartás befejeztével nehéz sóhaj tört ki kebléből.

— Boldog ifjúságom, odavagy! — mondá bánatosan.

Bizony vége lőn annak; szertefoszlott, mint egy édes álomkép. Elmosta a vértenger, a mártírok haláltusája, a rablánczok csörgése . . .

V. Ferdinánd ezzel végkép letűnt az események színteréről. Prágába húzódott, ahol vezeklő ájtatosságok közt 1875. június 29-én fejezte be örömtelen életét.

Az olműtzi államcsíny híre nagy nyugtalanságot keltett az országban. De az izgalom még erősbödött, mikor az ifjú császár trónfogói szózata közhírré jutott. Ez a szózat így hangzik:

Mi első Ferencz József

Isten kedvező kegyelméből ausztriai Császár, Magyar- és Csehország, Dalmát, Horvát, Tót, Halles, Ladomér, Ráma, Szerb, Kim és Bolgárországok Apostoli, úgyszintén Lombárdia, Velence, Illiria, Jeruzsálem stb. királya; Ausztria Főhercege; Toszána Nagy hercege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Karinthia és Krajna Hercege; Erdély Nagy fejedelme; Morva Orgrófia, Felső- és Alsó-Szilézia, Modena, Parma, Piacenza, Guastalla, Osvieczim és Zátor, Teschen, Friaul, Raguza és Zára stb. hercege; Habsburg, Tirol, Kyburg, Görz és Gradiska Grófia, Trient és Brixen Fejedelme; Felső és Alsó-Luzsicza s Isztria Ögrófia; Hohenembs, Feldkirch, Bregencz, Sonnenberg stb. Grófia; Trieszt, Kattaró és a Sláv Orgrófság Ura stb. stb.

Miután fenséges nagybátyánk, ő felsége I. Ferdinánd császár, Magyar- és Csehországon e néven ötödik királynak mai napon kelt legmagasb manifestumában kimondott indítóokoknál fogva tetszett az ausztriai összes birodalom uralkodói székéről, következőleg a vele válhatlanul összekapcsolt Magyarország koronájáról is leköszönni, és miután a mi, a pragmatica sanctióhoz képest szabályozott és az ország törvényeiben meghatározott örökösödés rendén uralkodásra hivatott fenséges édes atyánk, Ferencz Károly ő császári királyi fensége, koronáhozi jogáról egy-

szersmind ünnepélyesen lemondott, természetes és törvényes örökösödési jogunk erejével, egyéb birodalmaink kormánya mellett, ezennel a Magyar- és Erdélyországek feletti uralkodást is átalvettük.

Most, midőn, ha szívünk vonzalmát követhetnek, első és legkedvesebb királyi tisztünknek azt tartanók, összes törekvésünket magyar népeink boldogsága és jólléte békés öregbítésére fordítani, ezen szándokunk valósítása, mely jövődő uralkodásunk hatását jellemezze, fájdalom, a jelen pillanatban lehetlenné vált.

Egy vétkes pártfelekezet fondorkodása, mely felséges elődünk minden atyai intéseit és komoly parancsait 'kigunyolva, miután a legmegvetendőbb eszközökkel nyílt lázadást támasztott és pártütőkkel szövetségbe, hív hadseregeinket megtámadni merészlette, hazaárulói ellenszegülésében a király és haza szentesített nevével viszszaélve, folyvást megmarad, azon fájdalmas meggyőződéshez vezérel bennünket, hogy Magyarország és Erdély jó érzésű lakosainak nagy többsége a király iránti öröklött hívségét és ragaszkodását nem képes tanúsítani, mielőtt a pártütők zsarnok nyomása alól a fegyver erejével ki nem szabadítottatik.

Mélyen elkeserülve a mellőzhetlen szükség ezen parancsa miatt, mely a királyi kötelességek legnehezbikét tűzi élönkbe, nyugodt lelkiismerettel fogunk mégis annak teljesítéséhez, mert csak ezen utón mutatkozik nekünk e legközelebbi idők sajnálatra méltó eseményei után annak reménye, hogy Magyarországnak Istentől reánk bízott népei számára a béke malasztjait, minden nemzetiségek elismerését és biztosítását és azok jóllétének felvirágzását állandósíthassuk.

Ezen czélből mindenekelőtt elhatározva érezzük magunkat, a felséges elődünk által november 6-án és 7-én kiadott határozatokat és rendeleteket egész terjedelmükben fentartani és minden hatóságokat azok múlthatatlan teljesítéséért a legszigorúbb felelősséggel tartozóknak nyilvánítani.

Meghagyjuk ennél fogva a lázadás megzabolozására felséges elődünk által a császári királyi hadseregek főparancsnokának kinevezett és teljes hatalommal felruházott herceg Windischgrätz tábornagyot ezen állásában, megerősítjük a neki november 6-kán kelt legmagasb manifestumban kiadott felhatalmazásokat, és meghagyjuk neki újonnan, minden a közcsend és rend visszaállítására megkívántató eszközök alkalmazását.

Parancsoljuk Magyar- és Erdélyországban álló félrevezetett hadainknak, hogy említett tábornagyunk főparancsnokságának magukat alárendeljék, és azon lobogókhoz csatlakozzanak, melyek egész a legújabb időkig mindig a hívség, a becsület és a vitézség jelvényei valának, és, a melyek mellől ők csupán hazugság és ámtás segélyével tántorítottak el.

Teljes bizalommal számítunk Magyarország és Erdély békeszerető lakosainak jogéretére, öröklött hívségére, hogy az önhasznukat leső vétkes pártütők csábításainak szilárdul ellentállani, hatáskörükben a mi csupán az ő javukra irányzott szándokainkat támogatni, és azon általunk buzgón óhajtott pillanat bekövetkezését előmozdítani fogják, a midőn az Isten oltalma mellett meg leend nekünk engedve a béke, az egyetértés és a bizalom szózatját hozzájok intézhetni.

Kelt királyi fővárosunkban Olmützben, december hó 2-án, az Ur 1848-ik esztendejében.

Ferenez József, s. k.

A fiatal, alig 18 éves császár szózata nemhogy csillapítótag hatott volna a kedélyekre, sőt ellenkezőleg még növelé a daczos haragot. Hisz a manifesztum egész leplezetlenül megmondja, hogy a nemzet és az uralkodóház közötti villongás csak fegyverrel egyenlíthető ki.

A közhangulat ingerültségének egy vilámló cikkben legelőször maga Kossuth adott kifejezést.

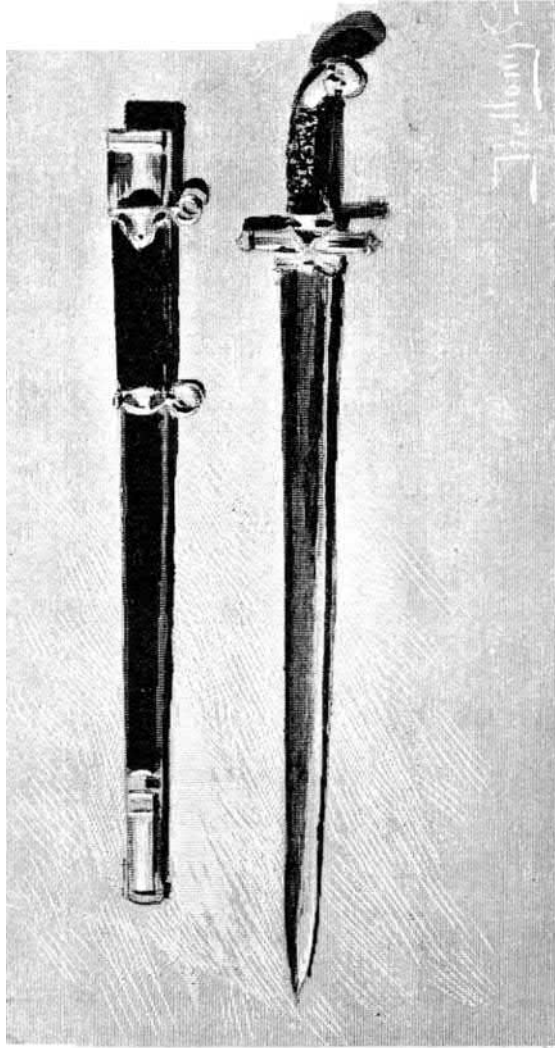
.....Hírlík, — eként menydörög, — hogy Ferdinánd ausztriai császár deczember 2-án Olmützben ünnepélyesen lemondott a trónusról; népeit cs hadseregét az iránta való hűségétől feloldozta.

Hírlík, hogy Ferencz Károly ausztriai főherczeg egyszersmind lemondott örökösödési jogáról.

És hírlík, hogy mindketten ezt Ferencz József főherczeg javára tevék; s hogy ez császárnak proklamáltatott.

És hírlík az is, hogy ezen fiatal ember ezen „Verkündigung“

-jában legelső gondjának ismerte kijelenteni, hogy mindenekelőtt, amintő nevezi: a „lázadást“ legyőzni, s a monarchiát „egységbe“ összeolvasztani leszen legelső feladata.

Ha ezen dolgok valók, pedig okunk van hinni, hogy azok: úgy az országgyűlés nyilatkozni fog. Elvárjuk!

Időközben a következőket jegyezzük meg:

Hadseregünk V-ik Ferdinándnak esküdött hűséget, V-ik Ferdinánd nincs többé, tehát hadseregünk s minden tisztviselő az V-ik Ferdinánd iránti hűség alól fel van oldva. És semminemű hűséggel semmi személynek többé nem tartozik. De tartozik hűséggel a nemzetnek és az alkotmánynak, melyre szintűgy megesküdött .....

Az oláhok, s isten tudja, minő más fajok, mindig azon ürügyet tolták homloktérbe, hogy a magyarok V. Ferdinánd királyt akarják letenni, s más királykát tenni helyére. Most láthatják, mennyire elbolondították vezéreik, az udvari kamarilla bérelt zsoldosai. Ferdinándot nem a magyarok tették le, hanem letette Olinützben az udvari kamarilla.

Mindig mondtuk, hogy gyalázatosan hazudnak Jellasich uraimék, midőn szemtelenül azt lármázzák, hogy V-ik Ferdinánd hivei. Mindig mondtuk, hogy az udvari kamarilla Zsófia vezérlete alatt V-ik Ferdinánd uralkodása ellen tör.

Végre kibújt a szeg a zsákból. A szegény V-ik Ferdinándot lecsapták, s „mii* nichts dir nichts“ Zsófia kiskorú fiával azt mondatják: ő a császár; s ő azt mondja: „én vagyok a császár.“ S mindenekelőtt azt mondatják vele: „legelső gondom legyőzni a lázadást;“ ez alatt kétségtelenül minket értvén, mert az udvar elég szemtelen azt merni színelni, hogy nem ő, hanem mi lázadtunk fel!!

Botrány, gyalázatos botrány!

A magyar királyság kétoldalú kötés. Király az, aki szent István koronájával megkoronáztatik, s a nemzet által elébe tett koronázási oklevelet aláírja, s arra megesküszik. Koronázás, koronázási oklevél s királyi eskü nélkül nincsen király.

Juhokról, juhnyájokról lehet akként traktálni, hogy Ferdinánd oda adja Ferencz Józsefnek, ha tetszik; de a magyar nemzet nem juhnyáj, Magyarország nem juhakol, szent István koronája nem hálósipka, melyet a nemzet megegyezése nélkül egy fejről más fejre lehet tenni.

V. Ferdinánd koronázott király. V. Ferdinánd a nemzet megegyezése nélkül nem abdikálhat. Ha áruló: elveszti koronáját, ha tehetetlen: a nemzet fog gyámságáról gondoskodni; de ő sine me, de me Magyarország trónusát Péterről Pálra át nem lökheti.

Nekünk tehát Ferencz József proklamációjához semmi közünk. Ha meg meri országunkat támadni, — amint anyjának befolyása alatt a

fiatal szív romlatlansági supposituma daczára botrányosan fenyegetőzik, — visszaverjük, mint egy idegen uzurpátort, ki mellett még a legitimitási ürügy, a koronázási nimbusz sem szól.....

Így szórja Kossuth Lajos haragos lelkének villámait; de így gondolkozott a trónváltásról csaknem valamennyi magyar ember.

Rész, a Világosnál összetépett honvédszázlóból. — (Eredetije az aradi ereklyemúzeumban.)

S mégis, szíveink mélyén, mint tengerfenéken a gyöngy, ott rejtőzött a békevágy. Az ifjú császárnak csak a kezét kellett volna kinyújtani, hogy felhozza azt. De, nem! A diadalittas udvari-párt megkötözte őt is, mint lenyűgöző az agg Ferdinándot. Most még szabadabban ármánykodhatt; hiszen Zsófia főhercegasszony, a fiatal uralkodó anyja, tudvalevőleg a leghatalmasabb és a legbuzgóbb támogatója volt a kamarillának.

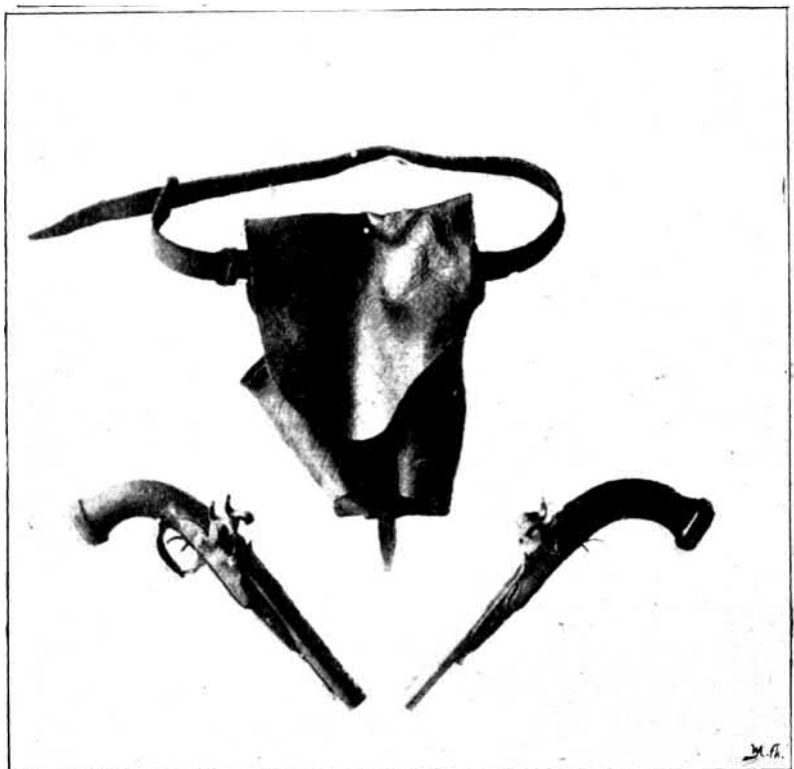
A reakció pedig bosszútól lihegett. Ki akarta törülni az önérzetes és szabadságszerető magyar nemzetet az élő népek sorából. S ebbéli szándokát nem is titkolja többé. A bécsi hivatalos lap egyik sugalmazott cikkében immár egész nyíltan dicsekszik véle. A feltűnő cikk, — amely Ferencz József politikai irányának ismertetése gyanánt az angol „Kék könyv“-ben is megjelent, — a többi közt ezeket mondja:

„..... Magyarországnak' pénzügyi, hadi és kereskedelmi viszonyai tekintetében az utolsó hónapokban történt tényleges elszakadása világosan bizonyítja, hogy Magyarországnak benső organikus egyesülése az egész monarchiával egyenes alapja az osztrák monarchia boldogulásának; s következőleg, hogy ezen egyesülésnek lényeges befolyása van Közép-Európa azon politikájának a fentartására, mely az államok súlyegyenét biztosítja; a politika főtényezője nem lévén más, mint egy nagy és hatalmas Ausztria. Ezen belső egység volt századok óta az osztrák politika célja; de annak megvalósítása mindaddig lehetetlen maradt, míg Magyarország alkotmányos kiváltságokkal birt, a monarchia többi részei pedig kényuralmilag kormányoztattak. Ezen különböző formák, melyek a monarchia valóságos egységével folytonos ellentétben valának, teljesen megváltoztak; mert az osztrák monarchia abszolút kormánya alkotmányossá változott, a régi magyar alkotmány pedig megszűnt létezni . . . . Ami ez alkotmányból fenmaradt: az megrontott a Kossuth-Batthyány minisztérium és a pesti diéta által, mely félig gonosz szándékú, félig terrorizált vala. A magyaroknak a pragmática sanctió által engedett jogok utolsó nyoma is eltörültezt a nemes Lamberg gróf meggyilkolása óta Kossuth diktatúrájának erőszakossága és a törvénytelen országgyűlés forradalmi határozatai által, mely az október 3-iki legfelsőbb manifesztum ellenére is folytatta üléseit, s amely pártütő viselkedése által a legvakmerőbb módon lábbal tapodta a pragmática sanctiót . . . . Miután a magyar alkotmány lényeges részében magok a magyarok által megsemmisítették, miután a magyarok fegyveres lázadásuk által megsértették a pragmática sanctiót, s azon kényszerűséget hozták elő, hogy az ország fegyverrelhódítottassék meg; — miután végre az ifjúság erejében levő császárunknak trónralépte Magyarország viszonyaira nézve teljesen megegyez a pillanat szükségével, s mellőzi a koronázás alkalmával mondott eskü fölösleges skrupulusait: az isten és az ész előtt teljesen elfogadható, hogy a magyar alkotmány többé nem létezik, s hogy Magyarország tabula rasa gyanánt tekintendő. . . .“

Tehát „tabula rasa“ — üres lap — Magyarország, akár csak bár-

mely uratlan afrikai földrész, amelylyel kényekedve szerint bánhat el a hódító.

Hiszen még csak arra sem érdemesítettünk, hogy hivatalosan értesítsenek a trónváltásról. Mintha nem is tartoznék a nemzetre, hogy ki ül a trónusán. A bécsi Burgban, — ahová erőszakolt ünnepségek közt december 4-én vonult be az új császár — azt tartották, hogy a magyar országgyűlés törvénytelen, s így nem állhat szóba vele az uralkodó. Kormány pedig nincs, amely értesíthető volna. Hát csak úgy, kéz alatt, ma-

Huszár-pisztolyok, tokkal.

gán úton küldözgették be a manifesztumokat, amelyek közül négyféle példány forgott közkézen; kettő Ausztria népeihez volt intézve; a másik két példány pedig — melyet fentebb már közöltünk, — Magyarországnak szólt.

Kossuth, mihelyt értesült a dologról, — Csányi küldött neki az osztrák proklamációk közül két darabot, — azonnal intézkedett, hogy a trónváltás súlyos következményei ne találják a nemzetet készületlenül. Az volt a terve, hogy az országgyűlés tiltakozással feleljen az állam-

csínyre. Az egyöntetű eljárás céljából december 6-án zárt értekezletre hívta össze tehát az országgyűlés mindkét házának tagjait.

A békepárt hívei — Kazinczy Gábor, Kovács Lajos, Klauzál, Deák Ferencz stb. — minden követ megmozdítottak, hogy az országgyűlés az engesztelékenység útjára tereitessék. Batthyány nem volt Budapesten.

— Kerüljük a végleges szakítást, ha a nemzet méltóságának megóvásával még lehetséges; s én azt hiszem, hogy lehetséges, — mondotta Kazinczy Gábor.

Majd Wesselényi Miklós, a hajdan ünnepest vezér állott fel. Az óriás erejű, daczos, kevély- férfi egészen megtört a szenvedések súlya alatt. Elhomályosult, fénytelen szemgolyói mozdulatlanul meredtek az átellenes falra. Ő, akinek eleme a harcz volt, most élte borús alkonyán a megalkuvás mellett kardoskodék. Tompa, szakadozott hangon kezdett beszélni.

— Ne koczkáztassa a nemzet — szólt csaknem könyörögve, — egy kétes kimenetelű háborúban politikai életét, hanem meghajolva a kénytelenség hatalma előtt, ismerje el Ferencz Józsefet királyul, s ez által tegye meg az első lépést a viszály békés kiegyenlítésére.

Az értekezlet tagjai szánó megilletődéssel hallgatták a nagy vak ember csüggeteg beszédjét.

Wesselényinek Kossuth válaszolt; kímélettel, higgadtan.

— Ferencz József elismerésével — mondáatöbbit közt — úgy sem érnénk cél. Hisz az új császár, mint manifesztumaiban is jelzi, föltétien megadást követel. Alkotmányos jogaink részbeni föláldozásával sem juthatnánk tehát az óhajtott békéhez. Ha pedig áldozatok árán sem lehet a becsületes békét megszerezni; s ha ennél fogva vesznünk kell: jobb, ha fegyverrel a kézben, törvényes jogaink védelme közt pusztulunk, mint gyáva meghódolásban. De a nemzet ügye nem oly reménytelen, mint némelyek hiszik, s az önvédelem bizonyosabban célra vezet, mint a szórtan önmegadás, mely még a reményt is megöli.

Kossuth ezután egy indítványt olvasott fel, mely alapjául szolgálhat a törvényhozás határozatának.

S a Kossuth nézete győzött. Az értekezlet túlnyomó többséggel elfogadta javaslatát, s kimondá, hogy a nyílt ülésen is mellette szavaz.

A nemzetgyűlés tagjai mindjárt másnap, december 7-én jöttek össze nyilvános tanácskozásra. Történeti nevezetességű ülése volt ez is a képviselőháznak. Látszott az arczokon, hogy sorsdöntő esemény van készülöben.

Az olmützi vár foglyai 1850-ben.
 Berzsenyi Lénárd egykorú rajzai. — (A Kreith-féle gyűjteményből)

Néhány apró bejelentés után Pázmándy Dénes elnök, általános mély figyelem közt, így szólt:

— Jelentem a háznak, hogy folyó évi deczember 2-án eddig uralkodó királyunk, 5-ik Ferdinánd Olmützben a trónról lemondott; s ennek következtében, miután az utána következő Ferencz Károly főherczeg is lemondott trónöröklési jogáról fiának Ferencz Józsefnek a javára: — Ferencz József az ausztriai császári koronát, melyben szerinte Magyarország is benfoglaltatik, felvette; s ennek következtében egy nyilatkozatot bocsájtott ki, szintén Olmützben decz. 2-áról szólót, amelyben kijelenti, hogy ezentúl ő lesz Ausztriának császára

— Ejnye no, csakugyan! — kiáltotta közbe valaki.

S erre minden oldalról gúnyos kaczaj harsant fel.

— Csendet kérek, — szólt figyelmeztetőleg Pázmándy.

— Halljuk! Halljuk! — támogatta az elnököt néhány öregebb képviselő, akik nagyon is komolynak látták a helyzetet.

— A mint említettem, — folytató Pázmándy, — Ferencz József Olmützben egy nyilatkozatot bocsájtott ki, melyben kijelenti, hogy ő a császár. Ezen nyilatkozat a Pozsonyban működő kormánybiztos: Csányi által a honvédelmi bizottmányhoz tétetett át, s a honvédelmi bizottmány általam a képviselőházat titkos tanácskozásra szólította fel, melynek végzése Ion, hogy az említett nyilatkozvány a felső táblával is közöltesék; s így a felsőház tagjai is egybehivatván, a képviselőház tagjaival együtt zárt ülést tartottak, s ebben egy már kinyomtatott és a képviselőház minden tagjának kezénél levő határozatban állapodtak meg mindkét ház tagjai. Szükségnek tartom mind magát a nyilatkozmányt, melyet Ferencz József kiadott, mind pedig a mondottak szerint az összes törvényhozótestnek zárt tanácskozáiban megállapított országgyűlési határozatot felolvasatni.

Az elnök intésére *Riskó* Ignác jegyző emelkedett fel, s csengő érczes hangon olvasni kezdte:

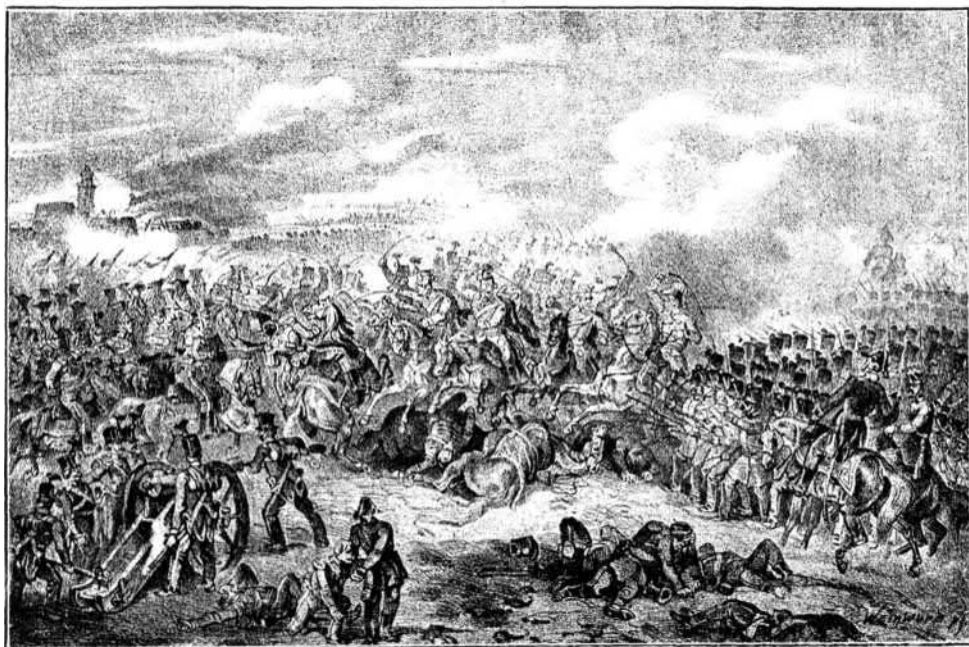
Mi első Ferencz József Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyarország cs Csehország királya stb. stb.

Főlséges nagybátyánk Magyar- és Csehországban e néven ötödik Ferdinánd császárnak és királynak a trónról való lemondása és főnséges atyánk: Ferencz Károly főherczegnek az örökösödéstől történt elállása által a pragmática sanctió erejénél fogva hivatva vagyunk birodalmunk koronáit fejünkre tenni. Összes népeinknek tehát ezennel ünnepélyesen tudtára adjuk, hogy I-ső Ferencz József név alatt a trónra léptünk.

Saját akaratunkból előismerve a szabad és korszerű intézkedések szükségét és becsét, bizalommal lépünk arra az ösvényre, amelynek egész birodalmunk üdv-hozó átalakításához vezet el bennünket.

A valódi szabadság, a birodalom valamennyi népének egyenjogúsítása és minden állampolgárnak a törvény előtti egyenlősége, valamint a népképviselőknek a törvényhozásban való részvevése alapján, újra fel fog kelni a haza régi nagyságában, de megifjodott erővel, mint egy rendíthetlen épület az idő viharáiban, mint egy tágas lak a különféle nyelvű törzsek számára, melyeket atyáink jogara alatt a testvéri szeretet tart össze immár századok óta.

Szilárdul elhatározva a korona fényét homálytalanul, az egész birodalmat csonkittatlanul föntartani, de készen jogainkat népeink képviselőivel megosztani,

Részlet a csornai ütközetből.

arra számolunk, hogy Isten segedelmével és népeinkkel egyetértve, sikerülni fog a birodalom minden országát és törzseit egy nagy államtestben egyesíteni.

Nehéz bajok függenek fölöttünk; a béke és a rend a monarchia több részében megzavartatott. Birodalmunk egyrészében még most a polgárháború dúl. Minden intézkedés megtörtént, hogy a törvény iránti tisztelet helyreállítsassék. A fölkelés legyőzése és a belső béke, — első föltételei a nagy alkotmánymű szerencsés sikerének.

Ezen nagy cél keresztülvitelében bizalommal számítunk népeinknek képviselőik által történendő okos és őszinte közreműködésére.

Számítunk a mindig hű és józan eszű földmivelőkre, akik a legújabb törvényes határozatok által a jobbágy viszonyok föloldása és a föld föltszabadítása által az államjogok teljes élvezetébe léptek.

Számítunk hű államszolgáinkra.

Dicső hadseregünk hűsége, bátorsága és kitartása régóta ki van próbálva. Ez a derék hadsereg, valamint elődeinknél, úgy bizonyára most is a trón oszlopa, a hazának és a szabad intézvényeknek tántoríthatlan védője leend. Minden alkalom kedves lesz előttünk, midőn rangkülömbőség nélkül megjutalmazhatjuk érdemeit.

Ausztria népei! Atyáink trónját komoly időkben foglaljuk el. Nagyok a kötelességek/'nagy a felelősség, melyet a gondviselés reánk mért. De mi hiszszük, hogy az Isten oltalma velünk lesz.

Kelt Olmützben, császári fővárosunkban, 1848. december 2-án.

Schwarzenberg, s. k.

Ferencz József, s. k.

A ház tagjai, noha ismerik már a szöveget rideg tartalmát, mégis figyelemmel fordulnak az elnöki emelvény felé, ahol a jegyző áll. Elmerengve hallgatják. Ki tudja, mi forrong leikeikben? . . . Talán arra gondol egyik-másik, hogy minő más világ lenne itt, ha az ifjú császár, ki most oly kardcsörtetve beszél, a béke olajágával közelít feléjük.

Riskó egy másik iratot vesz elő. A teremben halk moraj támad. Most jön a visszatérő határozat. Ezt is ismerik már, de azért nyugtalanul, szorongva mozdulnak meg helyeiken. Ha ez a határozat, — Kosuth Lajos műve, — ki lesz mondva, nincs többé visszatérés.

S midőn a jegyző szólásra nyitja ajkát, egyszerre elcsitul a moraj, s síri csönd száll a gyülekezett közzé. És ebben a nagy ünnepélyes csöndben Riskó, íme, ezt olvassa:

Országgyűlési határozat.

Az országba magánúton beküldözgetett nyomtatványokból tudomására jutott az országgyűlésnek, miként I-ső Ferdinánd ausztriai császár s Magyarországnak e néven V-dik királya, Olmützben folyó hó 2-kán, az ausztriai császári trónusról lemondván, Schwarzenberg ausztriai miniszter által ellenjegyzett manifesztumában minden népeit az ő iránti kötelességek alól, — s minden, közállományi tisztviselőket az ő iránti hűség esküje alól feloldozottaknak jelentette ki. S egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy testvéröccsége: Ferencz: Károly főherceg, az ausztriai császári koronáról legidőb fiának Ferencz József főhercegnek javára szintűgy lemondott.

Ennek következtében Ferencz József főherceg, magát Ausztria császárnak és Magyarország királyának nevezve, ugyancsak december 2-án, hasonlóképp ausztriai miniszter, Schwarzenberg ellenjegyzése mellett kelt nyilatkozatában, trónusra lépését a birodalom minden népeinek kijelentette; azon szándokát fejezvé ki, hogy minden tartományokat és népfajokat egy nagy statustestbe akar összeolvasztani; aztán tudtul adja, hogy e végett mindenekelőtt az úgynevezett „lázádnak“ legyőzésére a rendeleteket már meg is tette.

Magyarország, s a hozzá kapcsolt országok és részek az ausztriai birodalom részei valamint soha sem voltak, úgy most sem azok; hanem független, önálló orszá-

Az olmützi vár foglyai 1850-ben.
 Berzsényi Lénárd' ezredes egykorú rajzai. — (A Kreith-féle gyűjteményből.)

got képeznek, mely saját alkotmányával bír, s csak a nemzet megegyezésével alkotott saját törvényei szerint kormányoztathatik.

S ezen függetlenségnek és törvényes önállásnak épségben tartása képezi azon sarkalapot, melyen az ausztriai háznak a *pragmatica sanctio*ban meghatározott örökösödési-rend szerint, Magyarországon uralkodhatása alapszik.

Az ausztriai császári trónus iránt közbejött merőben családi intézkedések tehát, Magyarország s a hozzákapcsolt részek királyi székére ugyan a magyar országgyűlés hozzájárulása és előleges beleegyezése nélkül semmi hatást, semmi befolyást nem gyakorolhatnak.

Nehogy azonban most, midőn Magyarország s a hozzákapcsolt részek önállása s független alkotmányos létele annyi oldalról fegyveres erővel hitszegően megtámadtatik, s a nemzet közállományi s nemzeti létének megtartása végett védelmi harezra kényszerítettik, az országgyűlés hallgatása a rosszakarat által a nemzet jogainak sérelmére magyaráztassék: az ország törvényesen egybegyűlt képviselői és főrendei, mint az alkotmány őrei s a legtörvényesebb constituált hatalom, kötelességöknek tartják ezen események iránt a nemzet nevében nyilatkozni:

Magyarország királyi széke a nemzet előleges megegyezése nélkül, csak az emberiség közös törvénye következtében, a koronás király halála által ürülhet meg.

A törvényes koronás király halála esetében az, kit az örökösödés közvetlenül illet, a nemzettel koronázási oklevelet kötni, az ország törvényeire s alkotmányára megesküdni, és magát szent István koronájával a nemzet által megkoronáztatni köteles; a koronázás előtt is gyakorolhatván ugyan némi fejedelmi jogokat, de csak a törvények értelmében.

Azonban ez csak a koronás király halála esetében történhetik, s ezen egy esetet kivéve, a nemzet akarata, a képviselő országgyűlésnek előleges beleegyezése nélkül a magyar királyi szék birtoka körül semmi változtatás jogszerűen nem történhetik; elannyira, hogy midőn első Ferencz császár és király a mostan is élő V-ik Ferdinándnak megkoronáztatása iránt a nemzetet országgyűléseni egyezkedésre felszólította, 1830-ban az országgyűlés azon világos kikötéssel egyezett csak meg V. Ferdinánd megkoronázásában, hogy atyja életében a nemzet előleges beleegyezése nélkül semminemű uralkodási jogokba ne avatkozhassek.

Még inkább megkívántatik tehát az uralkodás változásához a nemzet előleges megkérdezése és beleegyezése, midőn a trónus birtokában még nem volt, tehát arról nem is rendelkezhető mellékágazati közvetlen praesumtív koronaörökös és az életben levő király még netalán születhető gyermekei mellőztével, az uralkodószerék egy távolabb álló családivadéokra átruháztatni szándékoltatik.

Miután tehát a nemzet előleges hozzájárulása nélkül a fejedelem életében más senki magának királyi jogokat nem tulajdoníthat, az örökösödési rendet pedig családi magánegyezkedésekkel még kevésbé változtathatja meg;

miután a magyar királyi szék birtokához kötött kötelességekről lemondáshoz a nemzet előleges megegyezése múlhatlanul megkívántatik;

miután a magyar királyság kétoldalú kötésen alapszik, melynek egyik sarkalatos oldala az, hogy törvényes királynak csak az tekinthető, ki a nemzettel országgyűlési egyezkedés útján koronázási egyességlevelet kötött, az ország alkotmányára,

jogaira és törvényeire megesküdt, s ezen eskü következtében szent István koronájával megkoronáztatott;

miután azon esetben is, ha az uralkodó koronás király magát az uralkodás gondjaira erőtlennek érezi, az ország ideiglenes kormányzatáról intézkedni a nemzet jogaihoz tartozik;

és miután az Olmützben decz. 2-án közbejött minden családi lemondások s jogátruházások iránt a magyar nemzet előlegesen még csak meg sem is kérdeztetett;

Gróf Forgách Antal, a muszkavezető.

annál fogva az ausztriai császári székről önkényes lemondás az ausztriai birodalomba különben sem tartozó Magyarország s hozzákapcsolt részek és országok önállásán, alkotmányán és sarkalatos jogain semmit sem változtathatván: az országgyűlés, mint Magyarország s a hozzákapcsolt részek és országok törvényes orgánuma ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyűlés híre, tudta, s megegyezése nélkül, a magyar királyiszek birtokával senki egyoldalúlag nem rendelkezhetik.

És azért az országgyűlés, az ország törvényes függetlenségéhez, alkotmányához s a magyar nemzet sarkalatos jogaihoz szorosán ragaszkodva, az ország s hozzákapcsolt részek minden egyházi, polgári, katonai hatóságainak, tisztviselőinek, hadseregeinek s minden lakosainak a nemzet nevében meghagyja és parancsolja, hogy az alkotmány iránti hűség kötelessége szerint senkinek, kit erre jogosítottnak a törvény, alkotmány és országgyűlés el nem ismert, bármely hatóságát el nem ismerve, és senki ilyennek nem engedelmeskedve, az ország dolgaiba gyakorolni szándéklandott bármely avatkozást jogtalan bitorlásnak tekintsék, s az ország s alkotmány iránti hűség törvényszerű zászlója alatt, hazánkat minden idegenszerű usurpációtól, avatkozástól s ellenséges megtámadástól megóvni, s megvédelmezni hazafiui szent kötelességüknek ismerjék. Senki, a honárulás törvényes büntetésének súlya alatt, más-kép nem cselekedvén.

Mely határozatnak az ország minden hatóságaival s hadseregeivel közlése ezennel elrendeltetvén, ezen határozat mindenki általi megtartásának eszközlésére a honvédelmi bizottmány, mint amely az országnak jelen körülmények közötti ideiglenes kormányzatára az országgyűlés által megbízva van, ezennel határozatigik utasittatik.

A határozati javaslat felolvasása után elemi erővel tört ki a viszszafojtott kes'erűség.

Elfogadjuk! Elfogadjuk! zúgták a ház minden részéből.

— Isten és a világ előtt legyenek ők felelősek a kiontott véért! — kiáltotta egy őszbecsavarodott képviselő.

— Inkább meghalunk, mint ily meghódolás! — pattant fel egy másik képviselő, miközben kardját daczosan a padlóhoz csorrenté.

Perczckig tartott a zaj; a harag és az elkeseredés ez a szilaj tobzódása.

Kubinyi képviselő, aki szólásra jelentkezett, alig tudta rövid beszédjét elmondani.

— Én részemről, — úgymond — ezen igen nagyfontosságú irómanyt, vagyis oklevelet, mely mindenesetre oklevél maradand a későbbi időkre nézve is, egész kiterjedésében elfogadom. S nincs egyéb észrevélelem, mint az, hogy a hol a törvényekre történik általánosan hivatkozás, ott a felhívott törvények beiktattassanak.

— Nincs szükség módosításra, úgy fogadjuk el, a mint van! — hangzik egyszerre száz ajkról is.

Erre megindul a vita. Egymásután állnak fel: *Madarász József*, *Ágoston*, *Somogyi*, végül pedig *Madarász László*. Mind a javaslat mellett beszél; tüzesen, hévvel, nem kiméivé az uralkodó családot sem.

De a leghevesebb valamennyi közt *Madarász László*. Csupa ha-

rag, merő szenvedély. Mint egy megszilajodott harcziparipa keresztül-gázol mindenben. Metsző, kíméletlen gúnyját főleg Zsófia főherczeg asszony ellen fordítja.

— Az ausztriai kamarilla, — így háborog a többi közt,— mindent megtett, mit gazság és szemtelenség merészelhet tenni; de mégsem merészelte oda vinni a dolgot, hova akarta, t. i. hogy asszony kormányára alá adja 40 millió polgár boldogságát, hogy a királynak testvére alkal-

Asztalos Sándor őrnagy, Arad város hős védője.
(Saját festménye — Az aradi ereklye-múzeumban őrzött eredeti után.)

más fegyven az uralkodásra, és így, hogy mégis az asszonymak gyűlölt jármát, melyet az ország békéjének felzavarására használ, érezzük. Hisz a lieber Rebelt, a lieber bánt ő animálta fel a betörésre; mondom, ezen asszony nem bírt annyi ravaszsággal, hogy mint vipera az országra tette volna kezét, hanem jónak látta azt egy éretlen gyermek kezére játszani . . . Látjuk, hogy ezen gyermek, ki Magyarország koronájához ily kezekkel merészel nyúlni, megfélekedve a kebelnek ártatlan jóságáról,

szentségéről és szeplőtlenségéről, az első pillanatban, melyben mint éretlen korú ifjoncz a trónra merészel lépni, a legnagyobb tévedést, hogy ne mondjam bűnt követi el.

Midőn a királyok, habár 50 évesek is a trónra szoktak lépni, első teendőjük magukat az isten képéhez hasonlítani, s azt mondani, hogy ők uralkodók „von Gottes Gnaden.“ Nem hasonlítja-e magát ezen ifjoncz is az istenség személyéhez, midőn azt mondja: a lázadást a fegyver élével fogom megszüntetni? S kérdem, nem lett volna-e illőbb azt mondani: elfelejtem a történeteket, lépünk egyességre, tisztelni fogom Magyarország alkotmányát, s azon rosszakat, melyet elődeim elkövettek, sírba fo^om dönteni .....

Taps, éljen kíséri szavait; s ahol a legkíméletlenebb: a tetszés ott a legnagyobb.

Erre a ház általánosságban elfogadja a javaslatot. Most a részletes tárgyalásra kerül a sor; de néhány apró, inkább irályi, mint érdembevágó módosítás után ezen is csakhamar túlesnek.

Félóra múlva már a főrendiház előtt fekszik a javaslat. Itt vita sincs. Egyhangúlag fogadják el.

A trónváltozás izgató hírével már ekkor teli volt az egész ország. Erről folyt a szóbeszéd mindenfelé.

— Mi lesz most? kérdezgették aggódva egymástól az emberek.

A hadsereg képezte a legnagyobb érdeklődés tárgyát. Vájjon hogy fog viselkedni a trónváltozással szemben? Vájjon csatlakozik-e az országgyűlés elutasító határozatához? S a kétkedés nem volt éppen indokolatlan, hisz csapatainknak közel egyharmada tudvalevőleg régi sorkatonákból állott.

Ez az aggodalom azonban csak néhány napig tartott. Deczember 10-én a honvédség is megszólalt, s pedig úgy, amint azt a nemzet becsülete kívánta.

A *feldunai magyar hadsereg* ugyanis — Görgei tábornok és Csányi kormánybiztos aláírásával,— egy nyilatkozatot bocsájtott ki, amelyben kijelenti, hogy a trónra senkit sem ismer feljogosítottnak, kinek uralkodása nem alkotmányszerű; s ennélfogva „az országot, az országgyűlés és az általa rendelt kormány tekintélyét minden idegen bitorlás, erőszak és megtámadás ellen az utolsó csepp vérig védeni fogja.“ A nyilatkozat így hangzik:

A felső-dunai magyar kir. hadsereg nyilatkozata.

A felső Dunánál levő magyar kir. hadseregnek épen most esett tudtára, hogy I. Ferdinánd osztrák császár, Magyarországnak e néven V-ik királya, az osztrák trónról lemondván, népeit kötelességeiktől felmenti. Azonban a király lemondását és alattvalóinak irántai hűségtől és kötelességeiktől fölmentését tudató hírrrel egyszersmind arról is értesült, hogy még a királynak, valamint ifjabb testvére Ferencz Károly főherczeg életében, ez utóbbinak fia, az ifjú Ferencz József egy Olmützban Schwarzenberg osztrák miniszter által ellenjegyzett proklamációban trónra lépését hirdeti.

De az önkénytes lemondás a trónról a magyar nemzet alapjogain mitsem változtat. És a nemzet beleegyezése nélkül a koronázott fejedelem életében nem is igényelhet senki királyi jogokat, annál kevésbé lehet az örökösödés rendjét családi magán egyezkedések által megváltoztatni. A magyar királyság két oldalú szerződésen alapul, melynek egyik lényeges oldala abban áll, hogy Magyarország királya csak az lehet, ki az országgal a koronázási szerződést megkötötte, s az ország törvényeire az esküt letette, s ki szent István koronájával megkoronáztatott. S miután a mind fenemlítették mellett és családi egyezkedés útján eszközölt lemondás és jogát ruházásnál a magyar nemzet még csak meg sem kérdeztetek: a felső Dunánál levő magyar hadsereg kinyilatkoztatja, hogy semmiképen el nem ismeri, hogy a magyar királyi trón birtokáról az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül bárki rendelkezessék.

A hadsereg kinyilatkoztatja, hogy Magyarország 'törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyűlés és az általa megbízott kormány parancsaihoz képest védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja.

Kinyilatkoztatja továbbá, hogy az országnak és alkotmánynak Ígért hűség értelmében senkit sem fog följososítottnak elismerni, kinek felsőségét az ország és alkotmány el nem ismeri; hogy az ország ügyeibe bárki által megkísértendő minden beavatkozást bitorlásnak fog tekinteni; hogy az országot, az országgyűlés törvényes tekintélyét és az általa fölállított kormányt az ország és alkotmány iránti hűség zászlója alatt minden idegen bitorlás, minden hatalom és megtámadás ellen utolsó csepp véréig védeni el van határozva.

Mely értelemben a hadsereg karjait, vagyonát és véréit valamint eddig, úgy jövőre is a nemzet rendelkezése alá helyezi és a haza iránti szent kötelességének tántoríthatlanul hiva marad.

Pozsonyban, december 10. 1848.

A felsődunai magyar hadsereg nevében:

Görgei Arthur
tábornok.

Csányi László
kormánybiztos.

A mint látjuk tehát, nemcsak az országgyűlés, de a hadsereg is, a jog és törvény alapjára helyezkedvén, az új császár ellen fordult.

S az államélet e két mozgó tényezőjének ilyen szilárdsága megnyugtató hatással volt a nagyközönségre is. A Habsburg-ház iránti

bizalom különben is annyira megingott, hogy az olműtzi manifesztumok, a pillanatnyi meglepetésen kívül, csaknem hatástalanul siklottak át a forrongó tömeg elkomorult kedély világán.

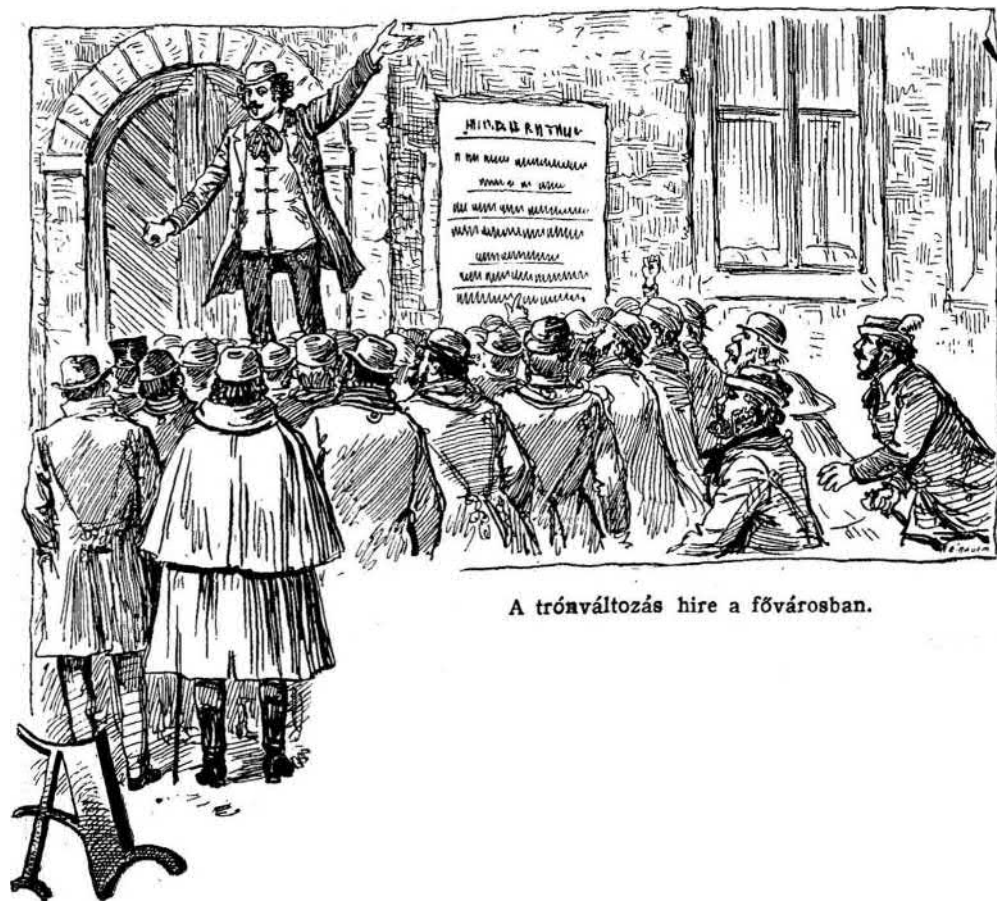
Csak a székely nép egyrészét, s éppen a háromszékieket főzte le Gedeon császári tábornok, aki ügynökei útján elhiteté velök, hogy a háborúnak immár vége, Ferencz József előtt meghódolt egész Magyarország. S a jámbor góbék felültek neki. A leverő hírek benyomása alatt *Árpatakon* deczember 28-án szerződésre lépnek Gedeonnal, hogy leteszik a hűségesküt, leteszik a fegyvert is, csak ne legyen bántódásuk. De csakhamar kisül a turpisság, majd híre jön Bem érkezésének; s a félrevezetett székely nép, nem törődve az árpataki szerződéssel, ismét csatasorba áll.

A nemzetiségek a csalódás érzetével fogadták a trónváltozást. Az új császár általános kijelentései nem elégítették ki őket. Úgy a románok, mint a szerbek, de még a szászok is, abban a reményben ringatóztak, hogy a manifesztumban utalás lesz hűségük megjutalmazására; s ime, őket is egy kalap alá helyezik a magyarokkal. De hát Bécsben, ahol ismét az öszbirodalom eszméje tolult előtérbe, nem sokat törődtek immár a nemzetiségek külön politikai törekvéseivel. Magyarország leigázása volt a főczél; a többi mellékes. Hiszen ezért ármánykodott a kamarilla a tavasz óta, ezért szórta közzénk a belháború gyújtogató üszkét, ezért játszódtott le az olműtzi államcsíny.

Íme, így maradt hazánk, a világ legdinasztikusabb nemzete király nélkül; íme, így sodortatott a hű és becsületes magyar nép mélyebben, mind mélyebben a háború forgatagába, hogy megfoszthassák szabadságától.

Csoda-e, ha fölzúdult e pokoli ármány ellen? Csoda-e, ha magasabbra becsülte a szolgáljaomnál a halált?.....

A trónváltás híre a fővárosban.

A téli hadjárat.

trónváltás, mely tudunk és megegyezésünk nélkül történt, vészhozó eseményeknek lőn az okozója. A nemzet és az uralkodó-család most már csakugyan szembekerültek.

S ezzel, természetesen, a küzdelem jellege is megváltozott. Eddig belharcz volt: az államfentartó magyarság tusája a lázongó idegenajkú törzsekkel; december 2-ikától kezdve rendszeres nyílt háború Magyarország és a Habsburg-Lotharingeni-ház között.

Ki a támadó fél, kinek a részén volt a jog és az igazság? — látuk a szemünk előtt lezajló eseményekből.

A nemzet, hiszen tudjuk, a kor szabadelvű követelményeinek megfelelően akarta berendezni államéletét. Jogszerű kívánság, a legcsekélyebb forradalmi szándok nélkül. — De a bécsi reakció irtózik a szabadság fényétől; neki rabszolgatömeg kell, amely fölött tovább zsarnokoskodhassék. Legott fondorkodni kezd, s ezer akadályt gördít békés törekvéseink elé.

Hetekig tartó huzavona után a koronás fejedelem végre mégis csak beleegyezik a változásba. Szentesíti a reformtörvényt, hozzáj-

rul a felelős független minisztérium kinevezéséhez. — A reakció nem nyugszik, s sorompóba állítja a párttűz horvát bánt.

A nemzet fegyverre kap és kiűzi az országból a kamarilla maratóczait. — Ekkor új cselhez folyamodnak: lemondásra kényszerítik kormányunkat és föloszlatják az országgyűlést.

A nemzet további önvédelméről kénytelen gondoskodni; azt pedig vezető nélkül nem teheti. A törvényhozótestület tehát együtt marad, s az államkormányzás élére ideiglenesen a honvédelmi bizottmány áll. — Ekkor, hogy fel ne fegyverkezessünk, s hogy ürügyök legyen a beavat-

Részlet a komáromi csatákból. — (Egykorú kép.)

kozásra, ellenünk uszítják az összes nemzetiségeket. És csakhamar lángborul a félország: az Alvidék, Erdély és a Kárpátok alja.

A nemzet rohan a tűztenger eloltására; békít, küzd, harczol és már-már azt hiszi, hogy talán mégis végeszakad a zendülésnek. — Midőn a reakció látja, hogy a magyar faj sokkal erősebb, mint hitte: reánk zúdítja örökös tartományainak egész haderejét. S hogy akadálytalanul hóhérkodhassék: a béke után sóvárgó öreg királyt letaszítja trónusáról.

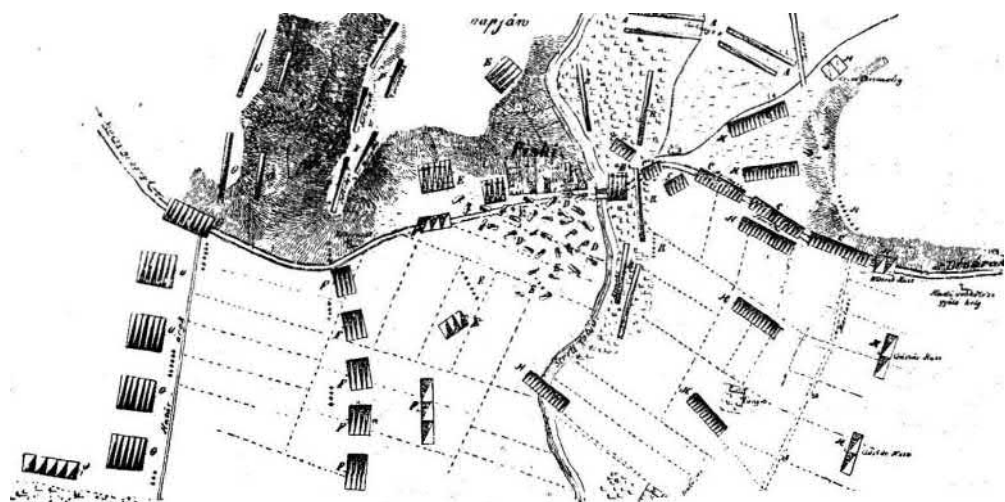
Így sodortak lépésről-lépésre, tervszerű kiszámítással a háború örvénye felé. Pedig a nemzet kezdettől fogva minden lehetőt elkövetett,

hogy a viszály békés úton kiegyenlítettessék. Hiszen láttuk. Közbenjárt a nádor, megpróbálta ismételtén Batthyány gróf; Kossuth pedig, még állami fensőbbségünk rovására is kész volt a felbujtott nemzetiségekkel alkura lépni.

Ámde, a bécsi udvar engesztelhetlen maradt. Nemcsak maga nem akart békülni, de a lázongó nemzetiségeknek sem engedte meg, hogy békejobbunkat elfogadják. Zűrzavar, háború kellett neki, hogy annál könnyebben megtörjön és lánczravethessen bennünket.

A piskii csata térképe.

PISKI CSATATÉR VÁZLATA

Ki volt a hibás, kit terhel az utókor előtt a felelősség a kiontott vérért? — A választ, ím, megadják a száraz tények.

Általános volt a hiedelem, hogy az udvar most, a zord tél küszöbén nem kezd támadó hadjárathoz, s így tavaszig nyugton maradhatunk. Ebben a csalékony reményben ringatózott maga Kossuth is. S tényleg immár másfél hónap pergett le a nélkül, hogy Windischgrätz az előnyomulásra még csak gondolt volna is. Pedig a két ellenséges sereg csaknem szemben állt egymással; a kanyargós Lajtha választá el őket. Görgei Pozsony vidékén táborozott, Windischgrätz pedig előretolt seregeinek a háta mögött Schönbrunban tartotta fődiszállását. Apró előőrsi csatározá-

sok, a határnak hol az egyik, hol a másik részén többször fordultak ugyan elő, de komoly mérkőzésre eddig még nem került a sor.

A trónváltás után egyszerre vége lőn a tétovázásnak. Az egész császári hadsereg mozogni kezdett, mint megzavart hangyaboly. Windischgrätz már december 5-én megkapta a legfelsőbb parancsot, hogy igyekezzenek mielőbb „a lázadás anyafészke”: Budapest birtokába jutni.

Kossuth, mihelyest híre jött Windischgrätz készülődésének, mindenfelé rögtön intézkedett, hogy szembeszállhassunk támadóinkkal. Csofálatos, szinte legendaszerű az a roppant tevékenység, amit a közeledő clethaláharcz ez ulolsó szabad napjaiban kifejtett. Azt mondják, hogy napokon keresztül érintetlen maradt nyoszolyája, ételhez alig nyúlt.

Idejének minden percét, agyának minden gondolatját a védelem kellő fokú szervezésére fordítja. A szorongatott Erdély részére Bem József, „a vitézségéről és hadvezéri tehetségeiről históriailag ismeretes lengyel tábornok” személyében vezért küld; Nagy-Bányán, úgyszinte a galicziai határmentén: Kassánál új seregeket állít; gondoskodik, hogy az ágyúöntés, lőszergyártás kettőzött erővel folyjék; utasításokkal látja el a kormánybiztosokat, tájékozik a csapatvezérek hadműködése felől.

Bizony, a legfőbb ideje volt a sietős és határozott cselekvésnek. Ütött a tizenkettedik óra. Bécsből gyors futárok mentek szét a határainknál leselkedő osztrák csapatokhoz, hogy haladéktalanul kezdjék meg az előnyomulást.

A haditervet már ismerjük. A támadásnak egyszerre öt-hat helyről kellett történnie. A végső cél: Budapest, ahol az előnyomuló hadoszlopok találkoznak.

A terv végrehajtására ez a haderő mozgósított:

Windischgrätz hadserege: 36911 gyalogos és 6202 lovas. Ezenfelül, a megfelelő tüzérséggel: 216ágyú. Ennek a seregnek az volt a föladata, hogy a Pozsony vidékén táborozó magyar csapatokat verje szét, a komáromi várat egy hátrahagyandó dandárral zárolja körül, a zöm pedig, gyorsan, amint csak lehetséges, nyomuljon Budapestre.

Simunich tábornok serege: 5000 ember és 12 ágyú. A vitéz generális,— akihez már egyszer volt szerencsénk, de kikergettük, — a morva határszélen Gödingnél húzta meg magát. Föladata abból állott, hogy a Feketehegységen keresztülhatolván, hátulról támadjon a feldunai magyar seregre, s Lipótvár bevétele után, szállj a meg a bányavárosokat.

Frischeien ezredesnek, aki 1000 emberrel Sziléziában a jablonkai szorosnál táborozott, ugyanaz volt a rendeltetése.

Schlick altábornagy, a galicziai helyőrségekből 8000 embert vonván össze, a duklai szorosnál helyezkedett el. Az volt az utasítása, hogy a felvidéken táborozó magyar csapatokat semmisítse meg, s aztán Miskolczon keresztül csatlakozzék a főszereghez.

Az öreg *Nugent* tábornoknak, ki a stájer határszélen 6000 főnyi sereggel portyázott, a Muraközön, majd Fej érmegyén át, hasonlóképp Budapestre kellett nyomulnia.

Puchner Erdélyben, — az oláh és a szász népfelkelés leszámításával, — 17,000 főből álló hadsereg fölött vezérkedett. Útiránya: Nagyvárad, Debreczen. Itt kezdet fog a Miskolcz felől előnyomuló *Schlick* tábornokkal, s aztán ő is a főváros felé húzódik.

Rukowina, a temesvári parancsnok őrsége 6000 emberből, *Berger* aradi várparancsnok őrsége pedig 2000 főből állott. A két várparancsnoknak, az alvidéki szerb és oláh felkelőbandák bevonásával, együttesen Szegedig, sőt esetleg Kecskemétig kellett törtetni.

Az *ellenséges haderő* december közepén, a rendszeres támadás megkezdése előtt, a következő volt:

Windischgrätz	hadteste	43,000 ember
Simunich serege		5000 „
Frischeisen „		1000 „
Schlick „		8000 „
Nugent „		6000 „
Puchner „		17,000 „
Rukowina „		6000 „
Berger „		2000 „
	Együtt:	88,000 rendes
mintegy 500 ágyú.		

Ezenfelül, a lázongó nemzetiségekből:

A bács-bánsági szerb hadak . .	30,000 ember
Oláh népfelkelés	195,000 „
Szász nemzetőrség	40,000 „
Hurbanisták	10,000 „

Együtt: **275,000** ember.

Ezek szerint tehát:

a rendes sorhadból ..... 88,000 ember
 a felkelőkből ..... 275,000 ember;
 Vagyis, mindössze: 363,000 fegyveres állt
 csatakészen a főhadvezér: Windischgrätz herczeg rendelkezésére.

A magyar honvédsereg létszáma pedig ez
 volt: 30.000 ember.
 A Feldunánál Görgei Artúr vezetése alatt
 A morva határszélen Beniczky Lajos és 3000 „
 Querlonde alatt .....
 Kassa vidékén Pulszky Sándor ezredes 8000 „
 dandára .....
 Az erdélyi sereg Riczkó, majd Czecz ve- 10.000 „
 zetése alatt .....
 Az aradi ostromsereg Máriássy, majd 7000 „
 Gaál Miklós parancsnoksága alatt ..... 23.000 „
 A bács-bánsági sereg ..... 6000 „
 Perczel dandára a Muraközben .
 Komárom, Lipótvár, Munkács és Péter- 15.000 „
 várad őrsége.....
 Összesen: **102,000** ember, s 32
 ütegben: 256 ágyú.

Ilyetén vala az arány a trónváltáskor a két hadakozó fél között. Háromszázhatvanezer ember százkétezer ellen. Tehát háromszoros túlerő mozgósítottatott leigázásunkra. Emellett, az ellenséges haderő zöme, — több mint százezer fegyveres, — jól begyakorlott, szigorúan fegyvelmezett s kifogástalanul fölszerelt sorkatonaságból állott. Míg viszont a magyar sereg: gyakorlatlan, s hiányos fölszerelésű. A legtöbb honvéd soha sem volt még csatatűzben. Amint felölté az egyenruhát: sietett egyenesen a táborba.

A zord időjárás még súlyosbítá helyzetünket. Mintha maga a természet is ellenünk esküdött volna: rettentő telet zúdított reánk. Már december elején ölnyi magas hóréteg borult a kopár mezőkre. A közlekedés fennakadt; egyik faluból a másikba alig lehetett átmenni. Húsz-huszonkét foknyi hideg csaknem minden nap. Fagyasztó szélvihar süvített végig a táborhelyeken, s az őrálló szegény katonán csonttá fagyott a vékony ruha. S ez így tartott csaknem a kikeletig.

„1827 óta nem volt olyan szigorú telünk, mint az 1848—49-iki — jegyzi fel egy krónikás.— A barometrum 18—20 fokot mutatott, némelykor 22—24-re is leszállt. A folyókat vastag jégpánczél takarta. Sokhelyt még a kutak is befagytak. A farkasok űzve az éhség által,

Összetépett honvédzászló darabja. — (Az aradi 1848—49-iki ereklye-múzeumban.)

betörtek a falvakba, s az istállóból ragadták el a lábas jószágot. A szegény katonák szörnyű sokat szenvedének. A marsolás közben számos ember az utszélen esett össze és fagyott meg.“

Nem volt tehát elegendő a százféle sorscsapás, még a téli háború borzalmaival is meg kellett küzdenünk. Nyilván azt hitte az udvar, hogy

így könnyebben és gyorsabban bánhat el velünk; s mire beköszönt a rügyfakasztó tavasz, vége leszen a diadalmas hadjáratnak.

A támadás, közvetlenül az olmützi államcsíny után, valamennyi oldalról csaknem egyszerre kezdődött.

Az első *Schlick* volt, aki hadoszlopával már december 6-án átkelt a határon, s még aznap megszállotta a sárosmegyei Zborót és Szvidniket.

Bassonói és fehértemplomi gróf *Schlick* Ferencz (szül. 1789. f. 1862.) a régi osztrák hadsereg legügyesebb tábornokai közzé tartozott. Már a napóleoni háborúkban is résztvett; s a wackai véres ütközet folyamán vesztette el a jobb-szemét. 1848 elején altábornagygyá s Krakkó kormányzójául neveztetett ki. Ezen minőségében érte a támadásra vonatkozó parancs, s a 2-ik hadtest parancsnoka lőn.

Schlick december 9-én már Eperjesen volt, s kétnapi pihenő után, — decz. 11-én — tovább, Kassa felé húzódott; csöndben, éber óvatossággal, mint a prédakereső farkas.

A honvédelmi bizottmány, mint tudjuk, mindjárt Simunich első betörési kísérlete alkalmával fegyverre szólítá a fölvidék lakóit. A szózat nem hangzott el nyomtalanul, s Pulszky Sándor ezredes parancsnoksága alatt csakhamar négy-ötezer főből álló nemzetőr csapat képződött Eperjes és Kassa vidékén. Midőn a veszély fenyegetőbbé vált, Kossuth intézkedett, hogy a portyázó csapatból rendes dandár szerveztessék. E végből három újoncz honvédszászlóaljjal, a Thworniczky-féle lengyel légionáriusokkal egészíté ki a nemzetőrséget. Ezenfelül 14 ágyút bocsájtott Pulszky rendelkezésére.

Ámde, a dandár még igyen kiegészítve sem vala harczképes; pedig immár nyolezezer főre rúgott. Csakhogy a zöm félénk tót nemzetőr, aki még felpántolt kaszájával sem tudott bánni.

Nem is várt senki győzelmet e zagyva seregtől. De hát ütközni kellett, ha csak azt nem akarták, hogy Schlick ellenállás nélkül közeledjék a fővároshoz.

.. Pulszky *Budaméرنél*, a kassai hegyek éjszakkéleti oldalán helyezkedett el, hogy legalább kísérletet tegyen az előnyomuló Schlick föltartóztatására.

De bizony a csata, — decz. 11-én, — szerencsétlenül végződött. A kaszás had az első ágyúdörrenésre úgy szétrebbent, mint a madársegreg. S ha a szepesi honvédszászlóalj és a lengyel légió nincs, még ágyúink is az ellenség birtokába kerülnek. De így is nagy volt a veszteség.

Kétszázharmincz halott és sebesült adta meg az árát a vakmerő kísérletnek. Kétszázötvenen pedig osztrák fogságba kerültek. Schlick délután öt órakor már Kassán fényelgett.

Pulszky, aki vert hadával Szikszón át Miskolcz felé menekült, így panaszolja el a „baleset“-et, mint ő nevezi, a honvédelmi bizottmánynak:

„Az ellenség egypár ágyúlövésc elegendő volt, hogy a középhad

Gróf Almásy Mór, a muszkavezető.

valamennyi rendelkezés alatt álló hadoszlopát, valamint a balszárnyat is, és az előhad egy részét is páni rettegéssel töltse el és szétbomlassza, úgy annyira, hogy a gyalogságból mindedig alig egy harmadrész gyűlt ismét össze; s a szökevények még többnyire fegyver nélkül, részint Miskolczon, részint Tokajban szedődnek fel.

A *baleset* leginkább a csapatok gyakorlatlanságának, melyek nem egyebek, mint katonai ruhába öltözött újonczok, tulajdonítható.

Ebből látható, hogy ezekkel a csapatokkal az ellenség ellen egyelőre mitsem vihetni keresztül, sőt őket még a legelőnyösebb állás védelmezésére sem lehet használni!!...”

Schlick tábornokot nyomon követte *Frischeisen* ezredes, ki ezer emberrel a jablonkai szoroson át december 7-én tört Trencsénmegyébe. Mindjárt a határszélen: Szorcsinavecznél csatlakozott hozzá a Hurbán felkelőbandája, amely azonban már ekkor, többszöri veresége után, züllesnek indult.

Frischeisen elbizakodva, kevélyen törtetett előre. Hiszen sehol semmi ellentállás. A magyar csapatok, Beniczky Lajos kormánybiztos és Querlonde őrnagy parancsnoksága alatt, egyre hátráltak, le: egész *Budaiinig*; s csak itt helyezkedtek állásba. Frischeisen azt hitte, hogy egy-két ágyúlövéssel szétszórja őket. De nem úgy történt. Ezúttal fegyvereinknek kedvezett a szerencse. December 11-én volt az összecsapás, s hat órai kemény harc után a győzelem a miénk lón. Frischeisen, sorsára hagyván Hurbánt, hanyatthomlok futott vissza Sziléziába. S ezzel a jeles vezér rövid szereplése véget ért. Seregét *Göte* tábornok vette át, aki december végén nagyobb szerencsével fogott a támadáshoz.

December 13-án *Windischgratz* is megmozdult. Schönbrunni főhadiszállásáról kevély hangú kiáltványt bocsájtott ki, amelyben bejelent, hogy „egy hű és vitéz hadsereg élén“ átlép Magyarország határán. Kiáltványa így szól:

Magyarország és Erdély lakosaihoz!

Minő célból lépek hazátokba, az folyó évi november 13-áról kelt szózatomból világos. Célom nem egyéb, mint a törvényeknek a vakmerő pártütők által sértett uralmát, a személy és a vagyonbiztonságot helyreállítani.

Egy hű és vitéz hadsereg élén ezennel átlépek Magyarország határán. Ígérem, hogy minden egyesnek jogszerű vagyona biztonságban marad. De egyszersmind intelek benneteket, hogy óvakodjatok minden vagyonsértéstől, minden kártételtől. Ne hagyjátok magatokat a pártütők fenyegetései által elcsábítani, hogy vak szenvedélytől, avagy bosszúvágyból egész falukat elpusztítsatok, köz vagy magánépületeket szétromboljatok, élelmiszereket megsemmisítsetek.

Kemény büntetés ér mindenkit, aki másnak a vagyonát megtámadni, vagy károsítani merészli: de különös szigorral bánok el azokkal a vakmerőkkel, akik titeket eféle garázdálkodásokra rábírní törekesznek.

Egyúttal kijelentem, hogy minden kárért, okoztassék az a pártütő kormány,

A nagyszombati csata 1849. decz. 16. — (Egykorú rajz után.)

vagy czinkosai rendeletéből, fegyveres csoportok vagy egyesek által, a hatóságok és községek nemcsak felelősséggel, de kárpótlással is tartoznak.

Kelt schönbrunni főhadiszállásomon, decz. 13-án 1848.

Herczeg Windischgrätz

császári királyi tábornagy.

Másnap, december 14-én pedig az ország földmivelő népéhez fordul, amelyben „Ferencz József ő felsége legmagasabb parancsolatjából“ kijelenti, hogy a robot és a dézsma megszüntetéséről szóló 1848. törvény továbbra is épségben marad. Legyen tehát nyugodt, ne hallgasson a csábításokra, hanem e helyett fogja el az „árulókat“ s szolgáltassa át őket a katonai hatóságoknak. Ez a felhívása ekként hangzik:

Herczeg Windischgrätz Alfréd, császári királyi tábornagy (az Olaszországban táborozó sereg kivételével) az összes császári királyi hadak fővezére, aranygyapjas vitéz, a magyar Szent-István-rend nagykeresztese s a katonai Mária- Therézia-rend vitéze, a 4-ik számú cs. kir. könnyű lovasezred tulajdonosának stb.

Proklamációja

Magyarország és Erdély földmivelő népéhez.

Folyó évi november 7-én kelt manifesztumom által már biztosítva lettetek róla, hogy a robot és dézsma megszüntetéséről 1848. ápril havában alkotott és őfelsége által szentesített törvények fenn fognak tartatni.

Ezen biztosítást megújítom most ismét dicsőségesen uralkodó királyunk és urunk Ferencz József Ő felsége legmagasabb parancsolatjából is, bizton várván, hogy legkegyelmesebb királyunk szavában bíztok, nyugodtan maradtok, s azokat, kik titeket még ezentúl is azon ürügy alatt, mintha az engedmények visszavétetnének, felizgatni és megvetendő céljaikra csábítani merészelnének, mint árulókat tekintsétek, fogjátok el és a katonai hatóságnak által adni el ne mulasztjátok.

A földmivelő népnek ő császári kir. felsége legmagasabb parancsolatja következtében adott ezen újabb biztosítás az illető eljárások és lelkészek által a megfelelő hazai nyelven azonnal közhírré teendő és a megtörtént hirdetésről pedig a legközelebbi katonai parancsnoknak Írásbeli jelentés teendő; ellenesetben, azon eljárók, úgy szintén lelkészek ellen, akik ezen parancsolatot pontosan nem teljesítik, vagy a bejelentést elmulasztják, a statialis eljárás tétetik folyamatba.

Kelt schönbrunni főhadiszállásomon, decz. 14-én 1848.

Windischgrätz herczeg,

cs. kir. tábornagy.

Windischgrätz, ki eddig csak fenyegetőzött, e két szózat kibocsátása után most már szintén akcióba lép, s december 16-án ő is megkezdí az előnyomulást. Seregének zöme három hadtestből áll. Az első hadtest parancsnoka: Jellasics, a másodiké gróf Wrba altábornagy, a harmadik tartalék-hadtestet pedig herceg Serbelloni altábornagy vezetí. Egy portyázó csapat, Petrichevich-Horváth ezredes vezetése alatt, Bécsújhelyből már előző napon: decz, 15-én kelt útra.

Simunich tábornok, hogy a főszereg mozdulatairól elvonja figyelmünket, Windischgrätz utasítására, a morva határszélről, a hová kiúzetése után huzódék, Jablonczán át már decz. 14-én Pozsonymegyébe tör. A magyar dandár, Ordódy vezetése alatt, a nádasí szoros bejáratánál várja; össze ís ütközik vele, de sikertelenül. Ordódy nem bír Simunich túleréjével, hátrálni kénytelen. S csekély veszteséggel, elég jó rendben Szered, majd Nagyszombat felé vonul.

Deczember 17-én az *Erdélyben működő császári szereg* ís megmozdul, hogy a közös hadítervnek megfelelőleg, a csúcsai szoroson át Magyarországra nyomuljon. A földat keresztülvitelével Wardener tábornok bizatik meg. Wardener, csapataít két részre osztá; az egyik hadoszlopot Losenau alezredes vezette Hunyad felől, a másik hadoszlop pedig Urban ezredes parancsnoksága alatt az úgynevezett Almás-völgyön haladt. Mindkét hadoszlopnál, mint éhes híenacsorda, nagyszámú oláh landzsás verődött össze.

Az erdélyrészi magyar szereg Kolozsvár eleste után, mint tudjuk, Csúcsára húzódott. Kolozsvártól Csúcsáig körülbelül tíz mértföld. Szűk völgyben, magas hegyek között erre visz az országút Nagyvárad felé. A császári haderőnek tehát, ha célhoz akart jutni, okvetlenül itten kellett áthaladnia. Wardener azt hitte, hogy ez könnyen fog menni: a bujdokló honvédcsapat az első ágyúlövésre szétriad. S ha Wardener egypár héttel előbb fog a támadáshoz, bizonyára így ís lesz. Ámde, ezen idő alatt változtak az esélyek. A csúcsai hegyszoros rejtekében a maroknyi honvédsereg majdnem észrevétlenül erős dandárrá izmosodott.

Az elcsüggedés legszomorúbb napjaiban, még november 23-án, a székely zászlóaljából, Tolnay őrnagy vezetése alatt, egy tiszti küldöttség utazott a fővárosba: Kossuth Lajoshoz. A küldöttség elpanaszolván Erdély kétségbeejtő sorsát, azzal a kérelemmel járult a honvédelmi bizottmány elnökéhez, hogy a gyámoltalan Baldacci helyett adjon nekik új vezért; egyben gondoskodjék arról ís, hogy a gyöngé Vaynál erélyesebb kormánybiztos lépjen Erdély polgári igazgatásának az élére.

Kossuth eddig bizony nem igen ért rá, hogy Erdély ügyeivel behatóan foglalkozzék. Az ezernyi más gond elvonta örökös figyelmét a bérezés hazáról. S szegény erdélyi véreink csaknem egészen ki voltak szolgáltatva az ellenség vad kényének.

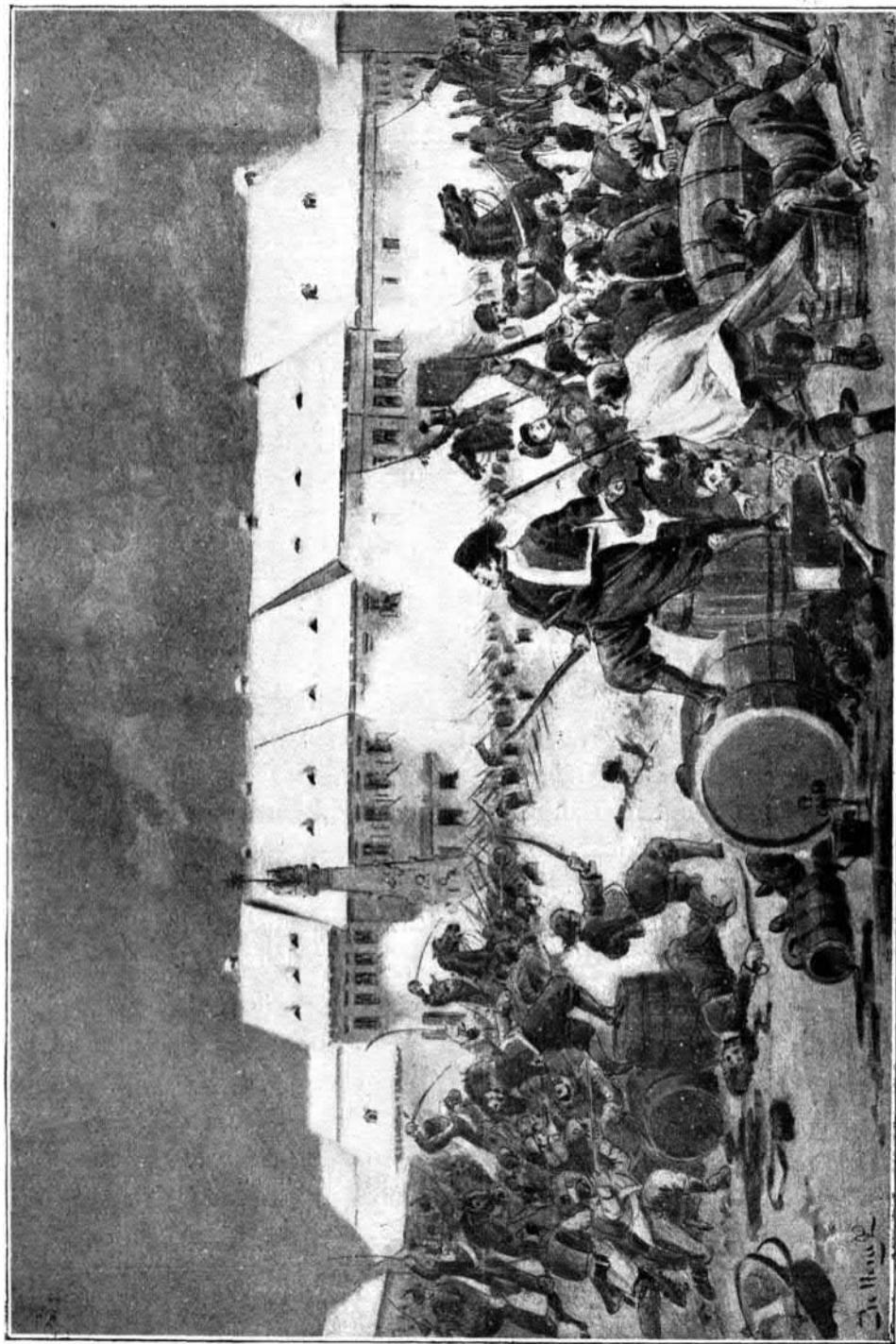
A küldöttség azonban ezúttal még sem járt hiába. Kossuth tüstént intézkedett, hogy az erdélyi magyarság szomorú helyzete megjavíttassék. A sereg ideiglenes parancsnokságát, addig is, amig megfelelő vezér akad, Czecz János tábornoki őrnagyra bízta; kormánybiztosul pedig a vaserlyü Beöthy Ödönt nevezte ki.

A küldöttség megnyugodva tért haza. Nyomon követé Czecz, ki átvevén Riczkótól a parancsnokságot, nagy erélylyel fogott a sereg újjászervezéséhez.

Ezenközben feltűntem tüneményszerű alakja. Váratlanul, hirtelen jött, mintáz üstökös. Mintha csak a jó Isten küldte volna, hogy kivezesse leghűbb népét a szenvedések siralomvölgyéből.

Bem József, régi nemes családból a galicziai Tarnowban 1795-ben született. Atyja jómódú ügyvéd volt, aki éber gonddal csüggött egyetlen fiának a képzésén. A középiskolai ismeretek elsajátítása után a krakkói egyetemre Íratta be, ahol az ifjú Bem igen jól tanult. Innen, 15 éves korában, a varsói katonai növeldébe került, s tanulmányai végeztével a lovas tüzérséghez osztattott. De nem maradt itt sokáig. Épp ez időtájt indult világhódító útjára I. Napoleon, s 1812-ben már Oroszország hómezőin csatázott a kevély francia hadsereg. A lengyelek, mint tudjuk, Napóleon biztatására szintén fegyverbe álltak, hogy gyűlöltsék ellenségük: az orosz ellen harcoljanak. Bem az első vala, ki a francia zászlóhoz szegődött, s hadnagyi minőségben végigküzdé az egész páratlan hadjáratot. A hadjárat befejezése után Bem haza ment atyjához.

A lengyel hadsereg újjászervezésekor 1815-ben azonban ismét szolgálatra jelentkezett. A lovas tüzérséghez osztották, s most már gyorsan haladt előre. Négy év múlva, 1819-ben már százados. Ugyanekkor a varsói tüzériskola tanárául neveztetett ki. Állását azonban, amelynek pedig díszére vált, csakhamar el kellett hagynia. Szabadelvűsége s tüzes hazafiassága miatt haditörvényszék elé, innen pedig börtönbe hurcolták. Csak Sándor cár halálával, 1825-ben nyerte vissza szabadságát. Ekkor Lembergbe költözött, s az irodalommal kezdett foglalkozni. Több tanulságos szakmunka került ki a tolla alól. A tüzérségről szóló könyve még a külföldön is feltűnést keltett. Másik munkája

Az aradi utcái harcz 1849. február 8-átr. — (Egykorú vázlatok után.)

a szcszégetéssel foglalkozik, egy harmadik röpiratában pedig a gőzgépekre hívja fel honfitársai figyelmét.

Ilynemű csöndes munkássága közepeit érte az 1831-iki lengyel forradalom. Bem azonnal Varsóba siet, hogy pihenő kardját letiprott hazájának fölajánlja. Szives fogadtatásra lel, s nyomban egy tüzérüteg élére állítják. Az igonici ütközet folyamán, — ápril 10-én, — már oly vitézül küzd, hogy ott a csatateren lesz ezredessé.

A szerencsétlen végű osztrolenkai ütközetben (1831. máj. 26.) még fényesebb tanujelét adja hősiességének. Üteggel az oroszok közvetlen közelébe vágat, s megingathatlanul addig tüzel, amíg a bomló lengyel sereg a háta mögött újra összeszedheti magát. Pedig az ellenség nyolezvan ágyúval működött az ő tiz ágyúja ellen. E hősiessége méltó jutalmául tábornokká léptették elő; sőt, rövid idő múltán az összes lengyel tüzérség főparancsnoksága is reá bízott.

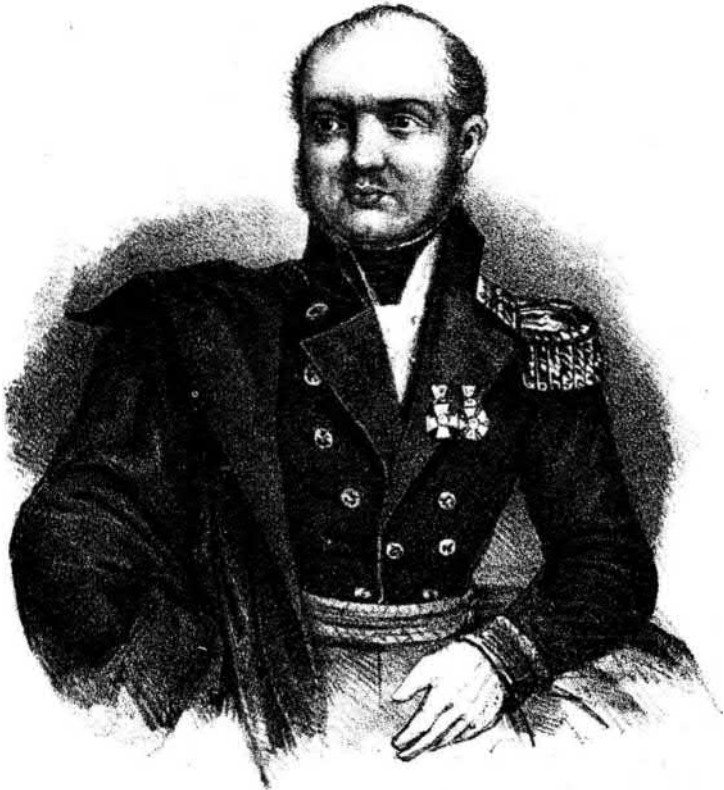
A lengyel szabadságharcz vérbefojtása után Bem Párisba menekült. Itt él visszavonultan, alig érintkezve czivódó emigráns-társaisal. Az volt a terve, hogy egy tudományos folyóiratot indít. Szilaj, harezvagyó lelke azonban nem hagyja nyugton. 1833-ban Dóm Pedro oldala mellett már Portugália fölszabadításáért harcol. Két évi kalandozás után azonban megint csak Párisba tér, s újra irodalmi tervekkel foglalkozik.

De beköszönt az 1848-iki esztendő, a letiprott népszabadság hajnalhasadása. Bem azt hiszi, hogy ütött a megváltás órája: Lengyelország ismét nagy és szabad lesz. Krakkóba siet tehát, hogy segélyére legyen szétmarczangolt hazájának. De midőn látja, hogy ott minden csöndes, hogy a lengyel pór bamba megadással túri szomorú sorsát: azonnal visszafordul, s egyenesen Bécsbe megy, hogy legalább itt áldozzák a szabadság megszentelt oltárán. Megérkezése esemény. A csüggedő bécsi nép új erőre buzdúl. Bem, mint a nemzetőrség főparancsnoka, csakhamar védelmi állapotba helyezi Bécset; munkál, buzdít, új csapatokat szervez. Csak október 30-án éjjel, tehát akkor, midőn már az összes külvárosok Windischgrätz birtokába kerültek, menekül odább. Az ostromvonalon már csak úgy képes átjutni, hogy Hauck Lajos tanácsára, bérkocsisnak öltözik. Másnap, decz. 31-én reggel egy csatakos hintó robogott végig Pozsony utcáin. Ben Hauck ült, a lovakat pedig Bem hajtotta. Senki sem sejtette, hogy a foltozott kocsisruha Európának egyik legdicőbb szabadsághősét rejti.

Bem még a délelőtt folyamán tisztelgett Kossuthnál, aki a schwe-

chái csatavesztés után, hogy a feldunai sereg részére új vezérről gondoskodjék, egypár napig Pozsonyban maradt. Kossuth illő tisztelettel, de azért mégis tartózkodva fogadta Bemet.

Tudnunk kell, hogy ekkoron már tömérdek lengyel emigráns nyüzsgött hazánkban. A lengyeleket a világ minden tájáról honszeretettik hajtotta ide. Azt hitték, hogy a zűrzavaros viszonyok közepette, segítségünkkel, Lengyelország egysége is kivívható. Ámde, szokásuk

Bem fiatalkori arcképe.

szerint csakhamar viszályba elegyedtek, s mindenféle rút vádakkal illeték egymást. Így, Bem ellen is, még bécsi tartózkodása idején, azt koholták, hogy pánszláv érzelmű, s az oroszbarát lengyel arisztokratáknak a titkos ügynöke.

Úgy látszik, hogy a Kossuth fülébe is eljutott ez a kaján gyanú. Innen Bem tartózkodó fogadtatása. De azért Kossuth mégsem akart csak úgy könnyedén szakítani véle, mint azt a lengyel emigránsok szerették volna. Hátha a vád nem is igaz; hátha Bem csakugyan oly kiváló had-

vezér, aminőnek a hír festi. Mielőtt határozna, legalább meggyőződik tehetségéről. Arra kérte tehát, utazzék az Ordódy támogatására siető Guyon után, s szolgáljon neki tanácscsal. Bem szívesen fogadta ezt a szűkterimű megbízatást is. Tanácsára azonban legalább ezúttal nem volt szükség, mert az ellenség már ekkor kikotródott az országból.

Bem visszatért, s másnap aztán Kossuthal együtt utazott a fővárosba. Kossuthnak csak most nyílt alkalmja igazán megismerni Bemet; csak most látta, mily lángoló szabadságszeretet, minő hadvezéri tudás, ritka szervezőképesség és vasakarat lakozik ebben a fakó kis emberben. Hiszen ez maga fölér egy hadsereggel; hiszen bünt követne el a haza ellen, ha ide nem kötné. De bizony alkalmazni fogja, bármit pletykálnak is a lengyelek.

De Bem szívében is rokonszenv támadt Kossuth iránt. Tetszett neki az a csüggedetlen szívósság, amelylyel a nagy magyar agitátor a szabadság ügyét védi. Budapestre érkezvén, mint jó barátok váltak el. Kossuth már ekkor megpendítő előtte, hogy az erdélyi hadsereg élére szeretné állítani, előbb azonban meg kell beszélnie a dolgot a honvédelmi bizottmány tagjaival. Néhány napig, míg a kérdés eldőlt, legyen tehát nyugton.

Bem veszteg is maradt; de nem úgy honfitársai, akik Wiroczki Henrik, egy önfeláldozó, bátor és eszes, ám hevesvérű társuk vezetése alatt tovább villongtak. Alig múlt el nap, hogy valami újabb merész terv ne foglalkoztatta volna őket, ami fölött aztán rendszerint hajbakaptak. Így, még Pozsonyban egy emlékirattal fordultak Kossuth Lajoshoz, amelyben kijelentik, hogy hajlandók tömegesen — 20—30 ezeren — résztvenni szabadságharezunkban, ha mi is közremunkálunk Lengyelország egyesítésének a helyreállításán. Kikötik azonban, hogy az alakítandó lengyel hadtest vezére Wisoczki legyen; ezenfelül pedig ügyeik vitelére a magyar kormány kebelében szerveztessék egy külön lengyel miniszteri állás, amely bizalmi emberük: Dziarszkowski József által töltenő be.

Kossuth Bemhez fordult útbaigazító tanácsért. Bem őszintén nyilatkozott; kijelenté, hogy az egész terv képtelenség; Wisoczki, aki ezelőtt csak egyszerű hadnagy volt, nem alkalmas ily fontos állásra, Dziarszkowski pedig megízhatlan jellemű ember. De a terv azért sem helyeselhető, mert időelőtt magunkra zudítanók az oroszok.

E tanács következtében Kossuth megszakította az emigránsokkal a tárgyalásokat, s Mészáros utján értésére adta Wisoczkinak, hogy a

kormány csakis egy gyalogezred, egy uhlanus-dandár és egy tüzér-
 üteg alakításába egyezik; ámde ezek a csapattestek is a honvédsereg
 keretébe fognak illeszteni.

A váratlan visszautasítás rendkívül fel-
 izgatta a lobbanékony lengyeleket. Haragjuk
 főképp Bem ellen irányult, aki amúgy sem szere-
 tett velők érintkezni.

Ezeknek az izgalmaknak a hatása alatt
 nov. 10-én egy lengyel ifjú: Kolodziejski Xavér
 jelentkezett az „István főherceg“ szállóban
 Bennél. Azt mondta, hogy igen fontos ügyben
 óhajt a tábornokkal beszélni. Bem maga elé bo-
 csájtotta. Kolodziejski két lépést tesz előre, ek-
 kor hirtelen zsebébe nyúl, pisztolyt ránt elő és
 Bemre lő. A golyó talál, de szerencsére, fönn-
 akad az állkapocsban. Erre Jordán László, Bem
 segédtszije, aki szintén jelen volt, kardot ránt,
 hogy a gyilkosra rohanjon; de Bem nem en-
 gedi. Maga ragadja galléron, s aztán rendőrök
 után küld.

— Jól tudom ki tüzelte fel — szólt hi-
 degvérően Jordánhoz, — de azt akarom, hogy a
 bíróság is konstatalja.

Csakhamar két rendőr érkezett, s fog-
 házba kísérte a meggondolatlan ifjút.

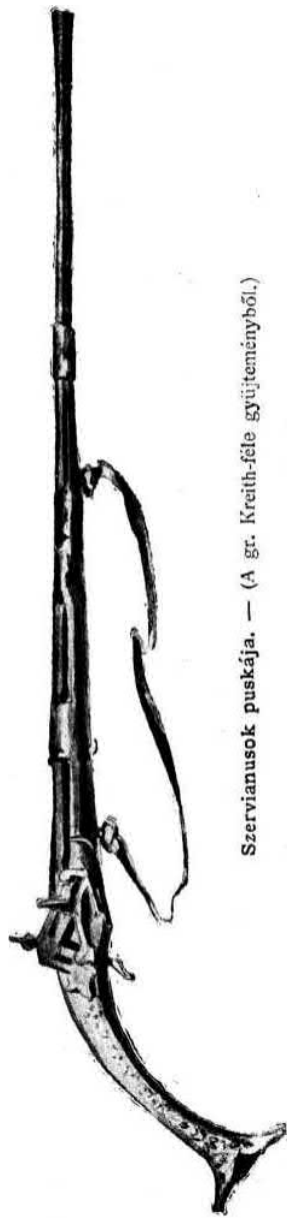
A „Pesti Hírlap“ november 11-iki szá-
 mában a merényletről, úgy szintén a vizsgálat
 lefolyásáról így emlékezik meg:

Behm generál Pestre megérkezett. István herceg
 (ez is megváltoztathatná címerét) vendéglőbe szállott.

November 10-én egy 19 éves ifjú lengyel be-
 megy hozzá: Kérdi: Behm generálhoz van-e szerencsém?

Behm megnevezi magát. Arra az ifjú pisztolyt vont elő és
 rálőtt. A tábornoknak fejét sebzé a golyó, de nem veszé-
 lyesen. Az ifjú elfogatott s rögtönítélő szék elébe állítta-
 tott. A törvényszék előtt az ifjú lengyel igen határozottan
 lépett fel. Mondá, hogy neve K. F. Azért jött ide, hogy Magyarország szabadságáért
 harcoljon. Behmet meg akará löni, mert árulója a szabadságnak.

A bíróság a lengyel légióból bárom egyént hallgatott ki. Ezek közül egy

Szervianusok puskája. — (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

állítá a nevezett tábornok elleni vádat. Vádolák, hogy Bécset is az eldöndő ostrom előtt két nappal odahagyá, miért ellene többen készültek. A vádlott ifjú tüzezebb vérmérsékletű lévén, felfogá a tervet és sietett végrehajtani. Különben az ifjat társai becsületesnek vallák és jó származásúnak. Egyebet nem tudnak rá, minthogy 1846-ban az iskolából kicsapták, mivel a forradalomban részt vett.

A törvényszék ez ügyet már azért sem tartá rögtönítélet alá tartozónak, mert a vádlott ifjú még csak 19 éves.

Kolodziejski később, 1849 elején megszökött börtönéből, s a Wisoczki-féle légiónál, mint közharcos, vére hullásával iparkodott levezekleni bűnét.

Bem a merénylet után ágyba került. Sebe azonban, amely nem volt veszélyes, gyorsan hegedt. De még felkötött állal kellett járnia, midőn decz. 1-jén az erdélyi hadsereg főparancsnoki állására vonatkozó kinevezését megkapta. Ugyanezen a napon Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, az erdélyrészi sereg parancsnokaihoz és kormánybiztosaihoz a következő rendeletet intézte:

Nyílt rendelet.

Erdély s az Erdélylyel határos megyék, kerületek, városok hatóságaihoz, s az azokban működő akár rendes, akár nemzetőrségi seregek parancsnokaihoz, s minden kormánybiztosokhoz.

Erdély, fővárosával, Kolozsvárral együtt a pártütésnek esvén áldozatul, a pártütő ellenség pillanatnyi szerencsében elbizakodva, a szomszédos magyar törvényhatóságok bátorlétét is fenyegetni merészelve: az ország kormánya kötelességének ismeré, ezen pártütésnek megbüntetéséről, az ország azon részeinek bátorlétéről s Erdélynek a pártütő ellenség kezei közül kiszabadításáról, kettőztetett erélylyel intézkedni.

Azért midőn egyrésről a szükséges hadierőnek összehúzásáról gondoskodik, egyszersmind első szükségnek ismeri, a kitett célra működendő minden fegyveres erők élére egy oly fővezért állítani, ki a szabadság ügye iránt lelkesülve, hadvezért képessége által a győzelemnek biztos záloga legyen.

Anrtálfogva ezennel közhírré tétetik, hogy a fent kitett célra működő, s minden ahhoz csatolandó hadseregek fővezéréül, a vitézségéről s hadvezért tehetségéről. historaiilag ismeretes Behm József tábornok úr neveztetvén ki;

ezennel meghagyatik, minden azon tájakon együtt, vagy különválva táborozó serégek parancsnokainak, minden illető hatóságoknak s kormánybiztosoknak, hogy Behm tábornok urat az ezennel „*felső erdélyi hadsereg*“ név alatt egyesített minden haderő fővezérének ismerve és tekintve, iránta mindazon tisztelettel és enge-

delmességgel viseltessenek, melylyel háború idején egy fővezér iránt viseltetni kell, a törvényes hadi büntetés terhe alatt.

Melyvégre tábornok úr a fővezérséghez tartozó minden hatalommal ezennel felruháztatik.

Budapesten, 1848-iki december 1-ső napján.

A honvédelmi bizottmány: '

Kossuth Lajos, s. k.

elnök.

Bem, mihelyest kezében vala a kinevezés, azonnal rendeltetési helyére indult. Mindenekelőtt azonban Debreczenbe utazott, hogy az ottani nemzetőrségből egypár nélkülözhető századot vigyen magával. Debreczenből aztán Nagyváradon, Krasznán át egyenesen az erdélyi honvédsereg főhadiszállására: Szilágy-Somlyóra ment.

Rozoga parasztkocsin, ódivatú kopott polgári ruhában, egy kicsiny bőrönddel, december 8-án ért oda. Az első benyomás, amit a seregre tett, igen kedvezőtlen volt.

Különösen a székely zászlóalj szontyolodott el. A szemle után az egyik nagyszájú atyafi odafordul társaihoz, s ekként kesereg:

— No, ha ez volt a Bem: akkor atyafiak menjünk haza és készüljünk mindnyájan a halálra, mert ez ugyan meg nem védelmez bennünket sem az oláhoktól, sem a németektől.

De a tisztikar véleménye sem volt különb. Csak mikor a bemutatás következett, látták, hogy kipróbált vezérrel van dolguk.

Bem a fölény tudatával hidegen körülnézett; s aztán tört németiséggel így szólt hozzájuk:

— Uraim, föltétien engedelmisséget kívánok önöktől; aki nem engedelmeskedik, azt főbelövetem. Én tudok jutalmazni, de tudok büntetni is. Elmehetnek.

A tiszték összenéztek; ilyen hangon nem beszélt még velők senki. De látták sebforradásos, mosolytalan arczárói, szűrő hideg tekintetéből, hogy amit ígér, azt meg is teszi. Csöndben, szótlánul távoztak. Csak odakinn, a tábornoknál tört ki a zúgolódás.

— Hiszen ez tirannus, — jegyezte meg egy fiatal hadnagy.

— Mi nem vagyunk zsoldosok, velünk nem lehet ily durván beszélni, — henczegett egy poczakos nemzetőrkapitány.

De amint Bem első intézkedéseit megtette, a zúgolódás egyszerre lecsittult. A kétely erős bizalomná, a bizalom pedig csakhamar rajongó szeretetté változott. Bem még aznap a következő napiparancsot adta ki:

Napiparancs.

Egy hadsereg mozgékonyságához, hadi sikerek eléréséhez, s az ország lakosságának lehető kíméletéhez, általán három dologra van szükség.

1- ször. Hogy a seregnél mindenkor két napra való élelmiszer és lótáp (fourage) legyen.

2- ször. Hogy szekerek a seregnél lehető legcsekélyebb számmal alkalmaztassanak. A szekerek kincstári lovakkal legyenek ellátva.

3- ször. Hogy a sereg a favágásra, hidak, utak elrontására, avagy kiigazítására, úgy szintén árkok készítésére a megkívántató műszereket magával hordja.

Ezen okoknál fogva a felső erdélyi hadsereg fölszerelésénél a következők parancsoltatnak:

Minden katonánál a tarisznyában két napra való élelmiszer legyen; ez álljon.: négy font kenyérből, egy font szalonhából, egy font főtt, vagy nyers húsból, két vöröshagymából, két adag borból és két adag pálinkából.

Minden ló vigyen két etetésnyi zabot és szénát. Az ehhez megkívántató zsákokat és köteleket a kincstár adja.

Mihelyt az élelmiszer és lótáp egy része fölhasználtott: tüstént pótolandó. Ily beosztással az élelmi szerek szállításához szekerekre nincs szükség.

Mivel azonban minden dandárnak a tisztí málhák szállítására, a betegek és sebesültek fölvételére, s új élelmi szerek beszerzésére szüksége van szekerekre, rendelem: hogy minden századnál egy, és minden zászlóaljnál állandóan két előfogat legyen. Egy tiszt málhájának negyven fontnál többet nyomni nem szabad. Az alezredesek, ezredesek és tábornokok tarthatnak egy-egy külön szekeret is.

Minden századnál csak két markotányosnő lehet; a markotányosnő tarthat két jó lóval ellátott könnyű szekeret.

Minden szekérre a táborkar által kiadott engedélylap (plaque) függesztendő. Ily engedélylap nélküli szekerek összetöretnek, a lovak pedig az államszekerészethez soroztának: ¹

Ami a harcához szükséges műszereket illeti, minden gyalog és tüzér közkatonának kard helyett baltája legyen. Minden lovas katonának egy balta, ásó és kapa a jobboldalára legyen függesztve.

A tüzéségnél: minden szekéren két ásó és egy csákány; ezenfelül minden tartalék szekéren: 50 ásó és 25 csákány legyen.

E rendelet végrehajtása a század- és ütegpáncsnoknak, valamint a törzstiszteknek a legszigorúbban megparancsoltatik.

Bem.

Második teendője volt a táborkar újjászervezése, amelynek főnökül *Czetz Jánost* nevezte ki. S *Czetz*, ritka hadiképzettségénél, és föltétlen megbízhatóságánál fogva derekasan meg is felelt a személyéhez fűzött bizalomnak.

Bem egyáltalán rendkívül éles megfigyelő képességgel bírt. Elég volt neki egy tekintet, hogy lelke mélyéig lásson annak, akivel beszél. Senki sem tudta úgy megválasztani embereit, mint ő. S az erdélyi hadsereg legjavából csakhamar hatalmas gárda alakult körülötte. Czetz János, Kiss Sándor, Mikes Kelemen, Tóth Ágoston, Bethlen Gergely, Kemény Farkas, Teleki Sándor, Inczédi Samu, Gaál Sándor, Zsurmay, Forró Elek stb., mind a Bem környezetében nőttek babérkoszorús hősökké.

De bámulatos hadvezéri tehetsége mellett kitűnő politikus is volt. A béke olajágával jött Erdélybe. Még Nagyváradról, a lázongó nemze-

Bem földísztése a vitézségi nagy érdemjellel. — (Kollarz F. rajza.)

tiségek kibékítéseül rövid kiáltványt bocsájtott ki, amelyben főkép azt hangsúlyozza, hogy előtte nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül mindenki egyenlő, aki az államnak becsületes és hű fia. Ez a proklamációja így hangzik:

S z ó z a t.

Az erdélyi hadsereg korlátlan és teljes hatalmú főkormányzására meghivatván, első kötelességem, hogy a magyar kormány eltökélt szándékát Erdély lakóinak, s a szomszédos vármegyéknek tudomására hozzam.

Mindenki, nemzetiség, vallás és rangkülönbség nélkül egyenlő; s bármely hivatal viselésére ugyanazon jogai vannak, ha az államnak, becsületes és hű fia, s a megkívántató képesítéssel bír.

Azok, kik az állam függetlenségének és jogainak a védelmezésére hivatvák, különbség nélkül, a legmagasabb rangra juthatnak, ha vitézségük és kellő képzettségük bizonyosságát adják. Azokról, kik a haza szolgálatában munkaképtelenné válnak, az állam éltök fogytáig gondoskodik; a harcz mezején elesettek özvegyeiről és árváiról szintén.

Jóllehet a hivatalos nyelv: a magyar; a nemzetiségek belügyeik intézésénél a magyar mellett saját anyanyelvüket is használhatják. Mindenki, nyelv és valláskülönbség nélkül, a kormány részéről egyforma oltalomban részesül.

Ha talán valaki az ország kormánya által biztosított jogaiban megsértetnék: azonnal forduljon hozzám, s rögtön igazságot fog nyerni.

Erdély és a szomszédos megyék lelkészei ezt a hirdetményt templomaikban többször felolvasni és megmagyarázni kötelesek.

Nagyvárad, decz. 6-án 1848.

Bem.

De hát minő is volt tulajdonképen ez a csodaember? Ahány életírója, mind másképen festi. Csak abban egyeznek meg, hogy úgy rendkívüli tehetségeire, mint puritán jellemére nézvést egyik legdicsebb alakja ama viharos nagy időknek.

„Bem külsejére, — írja egyik kortársa, — nemcsak igénytelen, hanem mondhatni: csúf. Szemeiben semmi élet, arczán semmi vonzó. Ősz hajak és szakál és töméntelen sebhely. Szótalan és komor. Beszéddel nem buzdítja katonáit, de igen azzal, hogy a legnagyobb tűzben is elől áll. Három szóval kiadja parancsolatját; aki nem teljesíti: halál fia. A nők nem hatottak rá, hideg volt irányukban. Az erdélyi nép imádta őt. Kolozsvár díszkarddal ajándékozta meg, a székelyek pedig komposzszeszorukká nevezték ki. Mozdulatai villámgyorsak voltak, az ellenség soha sem tudta, hol áll. Sebei miatt lóra ülni nem tudott, gyalog pedig csak tipegett. Ezért legtöbbször kétlovas könnyű hintóban járt. Mondják, hogy vakbuzgó ember és a fátumban hisz. Legkedvesebb zenéje az ágyúszó . . . .“

Baner őrnagy, Bem főhadsegéde hátrahagyott emlékirataiban így jellemzi ezt a tüneményszerű embert:

. . . Bem mindenekfelett föltétien engedelmisséget és ezzel járó fegyelmet követelt seregétől, elsőtől utolsóig.

Nem kevésbé örködött a sereg rendes és bő élelmezése fölött. És valóban ritkán is szenvedett a sereg hiányt élelmiszerekben, s ekkor is nagyobbára csak magamagának tulajdoníthatta. Bem tudniillik megren-

A magyar hadsereg főparancsnoka a néphez.

-A. magyar hadsereg előre'halai..Az igazság istenes szent ígynék adja győzd* meit'i's a merre a szabadság zászlója leng, az, önkény zsoldosai, a népnöiirgatók szolgálai futnak fegyvereink előtt.

De midőn vitéz, seregem a tiép szabadságáért vív , nem lehetett azon szerén* esetenektől elfeledkezmem, kiköt á harci viszálya az ellenség kezébe ejtett foglyokul; mert ellenségeink, hogy igazságtalanságuk mértékét tetézzék, a vademberektől is szentül tartott általános népjogok tiprisdval foglyainkon legdurvább embertelenséget kö* vetnek cl, míg mi az osztrák foglyok iránt mind azon tekintetekkel vagyunk, mellyen a szerencsétlenség mivolt emberektől igénybe vehet. — EB azért következő felszólítást küldtem

A magyarországba beütött CS. k. osztrák hadsereg főparancsnokának magyar országban . Ott a hol.

Méltó bosszankodással bálíja a törvényes szabadságáért vívő tnyarboron kormánya, hogy míg mi, részünkről az osztrák tisztek és legények iránt mind azon tekintetekkel! vagyunk, inelylyel minden derék vitéz fegyvertelen s ennélfogva védtelen ellensége iránt mint ember viseltetni tartozik — addig osztrák részről a magyar hadifoglyok, tisztek szintűgy mint legények olly sorsnak kitévők, tnylylyel a legszigombb törvények a leg-súlyosb bűnösöket sem illetik.

Mind azon proclamatiók, számküüzetések, közigazgatási és úgynevezett hódo-lati intézkedések után, mellyekkel a magyar országba beütött cs. k. osztrák hadsereg főparancsnoka — mind azoknak várakozása ellen, kik lovagias jellemében hittek — eddig herostratirus dicsőséget megalapítani, és megörökíteni akarni látszott, jobbat ugyan szánandó hadifoglyaink részére, nem várhattunk ; mégis fellázzádt minden emberi érzelem azon borzasztó lényeknek szemtanúk általi bebizonyiülésárn, inelylokert vad rablók elpirulnának, de mellyeket egy fővezér elkövetni nem pirult és nem púul, tetfeinek hitványságát azon üres és szemfényvesztő nyilatkozatok által palástolván, hogy gyalá-zalosságai elvetemült statusbűnösök elleni törvényes lépéseknél nem egyebek.

E szívlázzító bizonyosság arra kényszerit, hogy nemesb érzelmünk ellenére azon természetes jogelv szerint „szem szemén, fog fogért,“ mi a magyar országba beütött cs. k. osztrák hadsereg főparancsnokának következő két. választható utat adjuk tisztán éli be:

Vagyad a magyar országba beütött cs. k. osztrák hadsereg főparancsnoka bezárolag 20ik Aprilsig IS-19 keze aláírásával biztosított részletes, a népek általános jogain alapuló nyilatkozatot arról, mikép akarnak részükről a magyar hadifoglyokkal bänni, s akkor e nyilatkozat szántunkra is szabályzatul szolgálánd az osztrák hadifoglyokkal! bá-násmódra:

Vagy a Devezett főparancsnok e felszólításra sem felel, a mint hogy eddigele győzelmi el b i z a k o d á p á b a n méltóságú alatt lenni liitte akármí felszólításunkra felelni; akkor minden osztrák foglyok, tábornokok, törzs- és iütisztek közkatona-illet-ményre tetemek, és velők mint kpzrab okkal fogunk bänni.

Ezekhez a nemzet törvényes kormánya meghagyásából még a következőket jegy-zem meg:

•lör. Minden egy magyar fejért három osztrák fej esik.

2or. Minden született vagy csak honosított magyar, ki osztrák szolgálatban elle-nünk fegyvert visel, feltétlen árulói halállal meghalandó.

3or. Magyar ország készen áll élethalalrai harcra, mert S nép hosszútűréséből kifogyott, inelylyel eddig elnyomói iránt viseltetett.

Görgei, tábornok,;

Görgei szózata. — (Az eredetinek kicsinyített alakja.)

delte, hogy katonái minden időben kétnapi élelemmel legyenek ellátva,, melyet mindenkinek magával kell hordani.

Municzió volt harmadik szava a gondos vezérnek; municziót rendelt, vagy kért, ahonnan csak remélte, hogy kaphat, s nem ezrével, vagy százezrével, hanem millióival a töltéseknek; mert tudta, hogy a municzió hiánya meglankasztja a legbátrabb sereget is. De sajnos, minden.sürgetése daczára mégis volt eset, hogy municzió hiánya miatt kénytelen volt döntetlen csatákat félbenhagyni, vagy győzelmes csata után hátrálni. Ezért soha őt nagyobb haragban nem lehetett látni, mintha katonái hébekorba töltéseiket majorságra (tyúk, liba stb.) vesztegették.

A jobb rend és csatakészség fentartására Bem naponta reggeli 7 órakor szemlét tartott egész serege fölött és megrendelte, hogy ekkor minden ember egészen fölszerelve csatakészen és jóllakva álljon ki a megrendelt helyen.

Ily szemlék alkalmával adta ki Bem személyesen a nap leglényesebb rendeleteit, örködött parancsai teljesítése fölött; ilyenkor dicsérte meg a csaták legvitézbbjeit, s jutalmazta meg őket rendkívüli előléptetés által. De ezen szemlék, daczára fontosságuknak, nem voltak fárasztók, hanem rövidek, tisztelgés és minden fesz nélküliek, s épen azért célszerűek.

Ágyúit minden szemlén a legkisebb részletekig megnézte, mint egy gondos apa nézi a gyermekeit. A sereg létszámáról is minden nap megkívánta a kimutatást.

Jellemére nézve Bem szilárd, pénzvágó és hiúság nélküli; szigorú, hajthatatlan, vakmerően bátor, körültekintő, a helyzetet rögtön felfogó, minden körülmények közt megrendíthetlen és azonnal határozó férfi volt; egyszóval, megtestesült képe egy valódi vezérnek.

Tántoríthatlan hívője, volt a predestináczióknak, oly annyira, hogy még a bátortalant és gyávát is azzal mehtegette. Többször mondotta egyikről, vagy másikról:

— Mit tehet ő gyávaságáról? Bizonyára szeretne bátor lenni, de mikor gyávának született szegény.

Bem mindenki iránt, még ha pirongatott is, udvarias volt, s szinte mosolyra gerjesztett, midőn olykor a legnagyobb indulattal mondá:

— Uram, igen kérem, ne hozzon engem abba a kellemetlen helyzetbe, hogy agyonlövessenem.

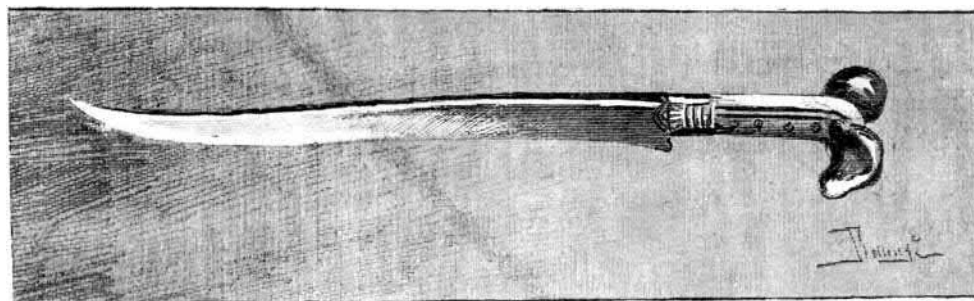
Bem sem maga fölött, sem maga mellett Kossuthon kívül mást

el nem ismert; s így sem a hadügyminisztérium, sem a kormánybiztos rendeleteit nem teljesíté; sőt a kinevezéseket és csatajelentéseket is csak ritkán lehetett aláíratni vele, ha azok a hadügyminisztériumhoz intézettek.

Természetére nézve Bem higgadt, mérsékelt-vérmes volt, már csak vakmerő bátorságánál fogva is; mindenki iránt nyílt, őszinte, bizalmas; csak két dolog volt, amelyben e vonásait megtagadta.

Az egyik: haditerveinek titkontartása, még a hozzá legközelebb állók előtt is. Ezt azonban arra is lehetett magyarázni, hogy ismeretlen lévén a viszonyokkal, haditerveit a helyszínén rögtönözte és alkalmazta a körülményekhez.

A második: minden lengyel iránti bizalmatlansága, amely annyira uralkodott fölötte, hogy a magyar tiszt éjjel-nappal bejelentetlenül is

Szerb felkelők handzsára.

beléphetett hozzá, a lengyelekre nézve meghagyta, hogy bejelentés nélkül egyet se bocsássanak be; s akkor is, ha maga elé rendelé: jelen kellett lenni valamelyik segédtisztjének.

Testalkata középszerű, s teste egy harminczéves nyílt seb által el volt gyengülve; de erős lelke elviseltette vele a legóriásibb fáradságokat. Reggeltől éjfélig lovon ült a csatákban, egy falat étel, egy korty ital nélkül. Szokásai megedzették gyöngé testét, mert azok egészen örökös harcra voltak számítva.

Bem egyik legsajátosabb állítása az volt, hogy a katonának akkor kell tudnia aludni és enni, mikor ideje van rá, tehát *előre is*. S valóban ő azt tudta megcselekedni, mert ha biztos volt a támadások ellen, s ő sem támadhatott: annyit aludt és annyit evett, hogy három napra is beérhette vele.

Szerette a jó asztalt, de megelégedett a legegyszerűbb ételekkel

is. Egy nagy pohár kávéval reggelizett, s esteli öt órakor, vagy csata után bármily későn ebédelt.

Ujja elvesztéséig mindig táborkarával és az irodai személyzettel együtt ebédelt. Ebéd alatt, lassú étkü lévén, keveset beszélt; bort csak jót, s ebből is ritkán ivott meg ebéd alatt egy meszelynyit.

A nők iránt, ha találkozásra kényszerült velök, tiszteletteljes és udvarias volt a szó legteljesebb értelmében, különben pedig kerülte őket, valamint minden tisztelkedést . . . .

Czetz János tábornok, az erdélyi hadsereg tábornoki főnöke pedig ekként szól Bemről:

. . . Bem külső alakra épen nem tekintélyes. Termetére aránylagosan kicsiny, gyöngye, arcza lengyeles, tojásdad, orra kicsiny és felduzzadt, arcza egyik felén sebhely látszott; szája és homloka rendes, haja kissé ritka. Rendesen botot tartott kezében, melyre támaszkodott, ha csontsebeiktől borított jobb lábát tovább vonszolta, végül tipegése; s mindenhez hozzágondolva a legegyszerűbb ruhát: íme Bem. De ha keresztülható tüzes szemét, melyben egyedül nyilvánult a lángész isteni szikrája, körüljártatta; éreztük, hogy megpróbált katonával van dolgunk.

A szolgálatban vasszigort követett, s minden katonai vétséget igen keményen fenyített meg. Katonáitól a legtulzóbb erőmegfeszítést, bátorságot és önfeláldozást igényelte, de ő maga a legjobb példával járt elől; 30—40 honvéddel együtt a legnyomorultabb viskóban is meghált, s mikor a többiek még aludtak, ő a mappát tanulmányozta. Mindig, mindenkéért javában virrasztóit, személyesen olvasta a különféle jelentéseket, maga írta rendeleteit, s csak a közönséges dolgokat, a jelentéktelenekeket végeztette Írnokával.

Bem igényei katonái irányában szigorúak, sokszor túlzottak valának, de jutalmazásai is nagyok, váratlanok, pazarok. Minden erőltetett menet után, melyet siker követett, minden ütközet után, melynek nehezen szerzett győzelem volt a vége, csakúgy hullottak az előléptetések* jutalmak, s fizetés-felemelések.

De azért bármit kívánt volna is Bem, minden megtörtént. S ha a poklot akarta volna ostromolni: a katonák örömmel követték volna a pokolba is, mert tudták, hogy ez csak javára lehet az ügynek; tudták, hogy Bem itt is, mint mindenütt, roham alkalmával első leendő a sorban, s utolsó ha hátrálásra kerül a dolog.

Bem sohasem tartott haditanácsot, s ez eljárás azon előnnyel járt, hogy tervei soha sem árultattak el, mivel senki sem ismerte azokat. Csak

nagy néha, rossz körülmények közt kérdezte meg egyik-másik előkelő tisztjét, a terepviszonyok, a különféle néptörzsek szokásai és erkölcsi felől.

Bem nemcsak nagy katona, de nagy ember is volt. Nemes, nagylelkű, emberséges és jóltevő. A ki látta, mint siratá Bem Szebennél Mikes Kelemen ezredesének halálát, aki könnyezni látta a halottaktól fedett piskii csatatéren; a ki látta mint aggódott kiküldött tisztjei sorsa fölött, s mily örömmel fogadta, ha szerencsésen visszaérkeztek; aki mindezeket látta: Bemben a nemeslelkű, jószívű embert is szeretete.

És aki látta politikai munkálkodását Erdélyben, a szászok, oláhok s a legyőzött császáriak iránti bánásmódját, — nem kell-e bámulnia e szabadsághős nagylelkűségét és emberiességét?

Bem rendesen komoly, hideg; parancsaiban rövid, egyszavu volt, s amit kimondott: azt mégis tartotta.

Ruházkodás és életmódban rendkívül egyszerű volt. Minden pénzt katonái közt osztotta szét. Minden kárt, minden küldeményt készpénzzel fizetett. — Ruházatáról hadsegédjei gondoskodtak, s gyermekieszen tudott örülni, ha új nadrágot vagy atillát hoztak neki. Az egész erdélyi háború alatt csak egy köpönyeget, ama híres nagy köpönyeget viselte, amelyen legalább 8—10 golyó hagyott nyomot. S csak Erdély elfoglalása után vett magára új tábornoki ruhát. Környezőit azonban szerette fény és pompában látni.

A „czivileket“ kerülte,-s szinte elkedvetlenedett, ha kormánybiztosokkal kellett tanácskoznia. Kossuthot igen kedvelte, s szolgálati ügyekben csakis róla akart tudni.

Úgy látszott, mintha törődött volna, de vasszerkezettel birt. Erélyessége legyőzött minden bajt. Így, három sebet mindennap be szokta kötöztetni, s fájdalom nélkül lovagolt serege közt. Elvesztvén egyik ujját, felkötötte karját, s megint fölemeltette magát a lóra, ahonnan le sem szállt, míg a csatának vége nem szakadt.

Nők iránt egészen amaz udvarias francia volt, mivé természete és nevelése tették. Hölgyek bármit is kérhettek tőle, megadta nekik, hacsak az állam érdekei féligmeddig megengedték. De azért a női társaságot nem igen kereste, s nem is érezte magát jól, ha nő, akár a legszeretetre méltóbb, volt a társaságban.

A háború alatt Bem rendkívül megszerette a székelyeket. S ha valami nehéz sánczot kellett bevenni, vagy ágyút elfoglalni, mosolyogva mondá:

— Oh a székelyek, az én fiatal székelyeim majd elvégzik.

Bemnek csak azt kellett mondani:

„Előre *fiaim!*“ s a székelyek ezen kiáltással: „*Éljen Bem apó!*“ vakon rohantak az ellenségre, mint a szélvihar.

A legyőzött ellenség iránt nagylelkű volt. A sebesülteket épp úgy ápoltatta, mint saját katonáit, ruhát és díjat adott nekik. A tisztek becsületszóra szabadon jártak-keltek, amerre tetszett nekik. S mindezt dicsekvés nélkül tette, mintha csak így, s nem másképen kellene lennie ...

Bámulatos az a szívósság — beszélte Teleki Sándor gróf, — a melylyel Bem a hadviselés óriási fáradalmaival viselte. Napokon át alig evett mást híg, köménymagos levesnél; s ha úgy kellett, jóízűen tudott aludni a legdurvább szilánkos falóczán is. Pedig vézna teste csupa merő sebforradás volt. Már varsói tanárkodása idején csaknem áldozatául esett hivatásának. A kongrèv-rakéták készítése alkalmával az anyag felrobbant s úgy összeégette Bemet, hogy lepedőben vitték haza. Már az orvosok is lemondtak életéről, de szerencsésen kigyógyult. Csak a jobb lábaszárán maradt egy nyílt seb. Ezért kellett bottal járnia. Az 1831-iki lengyel forradalom alatt, az iganitzi ütközetben balkarját zúzta össze egy puskagolyó. Ebből is kigyógyult. Portugalliában egy fanatikus lengyel emigráns kétszer lőtt reá. A merénylő egyik golyója Bem oldalába fúródott. Ezt is kiheverte. A bécsi ostrom vége felé balkarján sebesült meg. Ez sem ártott neki. Pesten megint egy honfitársa intézett ellene merényletet. A golyó az állkapocsban akadt fenn. Harmadnap már fenjárt. A szászvárosi ütközetben egy ellenséges golyóbis középujját szakította el. Akár csak a légycsípés. „Egy haszontalan ujjammal kevesebb van“, — szólt nyugodtan, mikor az orvos lenyiszálta a vérző testrészt. Csoda-e, — mondá Teleki befejezőleg, — ha Bem oly rendületlenül hitt a predestinációban; csoda-e, ha táborunkban az a babonás hit terjedt el, hogy Bemet nem fogja a golyó? . . .

Sokan azt hiszik, hogy Bem rideg kedélyű ember volt, aki csakis a háború idegrázó színjátékában lelte örömét. Ez túlzás. Igaz, Bem legszívesebben áldozott Marsnak, de azért érző szívében viszhangra lelt minden szép és jó. Győzelmes csatái után, midőn megpihent, gyakorta lehetett látni nála egy vékony könyvecskét, a melyből kedvtelve olvasgatt. Ez a kis könyv Miczkievicz Ádám, a nagy lengyel költő borongós verseit tartalmazta.

Poétikus érzelmvilágának ebből a rejtett forrásából fakadt az a hő vonzalom is, a melylyel Petőfi iránt viseltetett. A szabadságharcz

lánglelkű dalosa talán sehol sem részesült oly igaz becsülésben, mint Bem mellett. De viszont Petőfi is rajongó lelkének egész szeretetével csüggött agg vezérére. Mintha édes apja lenne, úgy vonzódott hozzá. A kard és a lant ölelkezése volt ez; egy szívemelő derűs epizód a szabadságharcz komor drámájából.

Petőfi, mint tudjuk, szeptember közepén neveztetett ki századossá.

Tóth Ágoston honvédezeres.

Ámde a tér, amit első működésül kijelöltek, sehogy sem illett szilaj természetéhez. Petőfi a csatasíkon szeretett volna babért aratni, s e helyett bárdolatlan újonczok kiképzésével kellett vesződnie. Már ez is elkedvetleníté. Ehhez jött aztán mindenféle rossz hír: vesztett csatákról, hátráló seregekről. Petőfinek, aki ekkor Debreczenben volt, önérzete föl-

lázadt ez unalmas és tunya életmód ellen. Tettvágytól feszültek izmai. Valamely kimagyarázhatlan sóvárgás Bem közelébe vonzotta. Fogta magát és egy keserű levéllel fordult Kossuth Lajoshoz, a mely levelében arra kéri, helyezze át az erdélyi hadsereghez. „Nem előléptetést kérek; úgymond, — nem is fogadom el mindaddig, amíg haditetteim ezt követelni nem fogják. Csak arra kérem önt, tisztelt polgártárs, tétessen át a 28-ik zászlóaljából Bem táborához. Ha dicsőséggel nem harcolhatok, gyalázatot sem akarok hozni nevemre. S mostanában gyalázat nélkül csak a Bem oldala mellett lehet az ember.“

Kívánsága teljesült: áthelyezték. Petőfi nyomban útra kelt, s meg sem állt Szebenig, a hol Bem táborozott. Megérkezvén, azonnal szolgálatra jelentkezett.

— Petőfi Sándor vagyok. Rendelkezzék a kardommal tábornok úr! — szólt röviden, katonai tisztelgés közt.

Bem, aki ép egy haditérkép tanulmányozásába volt merülve, meglepetten nézett az előtte álló szikár ifjúra. Csontos, kemény arcza egyszerre kiderült, mélyen ülő apró szemei fölragyogtak. Aztán hozzáment és kezet nyújtott neki.

— Ön a kardját ajánlja fel. Szép. De én ezzel nem elégszem meg, nekem a szíve is kell.

S a kebléhez ölelte; gyöngéden, szeretettel, mintha hazatérő fia lenne.

A büszke és daczos költőre mély hatással volt ez a fogadtatás. Közlékény lett. A többi közt elpanaszolta, mennyire mellőzték Debreczenben, pedig szép fiatal nejétől és csecsemő fiacskájától vált meg, hogy a szabadságért harcolhasson.

— Ön családját hagyta el?

— Igen; fiam alig egy hónapos, nőm pedig még most is fekvő beteg.

— Bravó! — kiálta Bem.— Ilyen karaktert becsülök én. Lesz-e a hadsegédem?

— Büszkének fogom magamat érezni, ha a tábornok ur oldala mellett küzdhetek.

— Jól van; még holnap megkapja kinevezését.

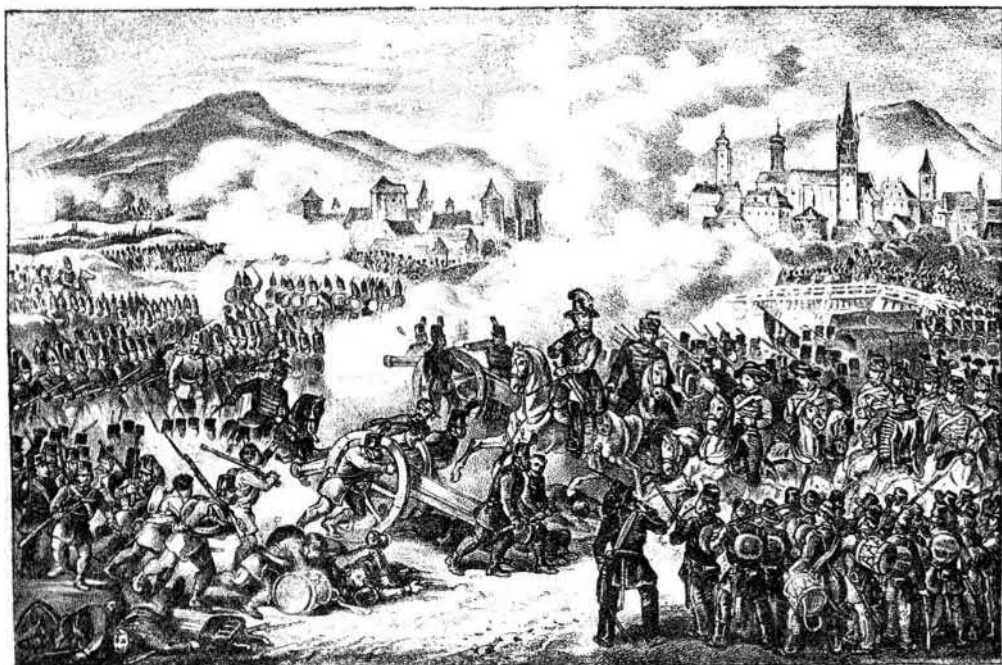
Petőfi boldogan távozott. Betölt tehát szíve vágya: a hős vezér oldalához került. Az előszobában a tábornok egyik hadsegédjével találkozott. Meg nem állhatta, hogy ki ne öntse érzelmeit.

— Ez a csúf öreg lengyel — mondá — a második apám lett. Mint egy hadisten, úgy emelt magához. Ágyúdörgés közt született, orosz

vérrel keresztelkedett, s a szabadságharcz iskolájában tanult. Az összes magyar tábornokokért nem adnám.

Petőfi másnap csakugyan a táborkarhoz osztatott. Bem alig eresztéel magától. Becézgette, vigyázott rá mint a gyerekre, hogy valami baja ne essék.

— Az ütközeteket kerülnie kell,— fordult hozzá egyszer csaknem parancsolólag.— Ha egy derék honvéd esik el: kerül ebből az országból még derekabb, de ha az én kedves Petőfim találna elesni, senki sem pótolhatná a világon.

Részlet a nagyszéchenyi csatából. (Egykorú kcp.)

De azért Petőfi még sem tudott féket vetni lobogó harczivágyának. A vízaknai ütközetben nemcsak tényleges résztvett, de vitézül is harczolt. Erre Bem érdemjellel tüntette ki.

„. . . Tegnap küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege jobbainak, — írja Petőfi Szász-Sebesről egyik levelében. — E sorok írójának szerencséje van ezek közzé tartozni. S így megvagyok végre jutalmazva is, pedig túlságosan; de nem az által, hogy érdemjelet kaptam, hanem azon mód által, melylyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tőlem, vagy akármi, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet

ki ne írjam. Sajat kezével tűzte mellemre az érdemjelt Bem, a bal kezével, mert jobbjá fel van kötve, s ezt mondá: „*bal kézzel tűzöm fel, szívem felőli kezemmel!*“ S midőn elvégező, megölelt, hosszasan és melegen megölelt. Az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly mély megilletődéssel, melyből ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, ezt feleltem: „*Tábornokom, többel tartozom önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet . . . .*“

Petőfi, mint tudjuk, erdélyi táborozása idején sem feledkezett meg búbajos kobzáról. Itt, a harcز fürgetegében, az ágyúk mennydörgeése közt születtek a legszebb csatadalai. Bem ezeket a vérpezsdító dalokat a tábori sajtón kinyomatta, s ezer, meg ezer példányban osztotta szét a legénység között.

— Csak azért szeretnék magyarul megtanulni, — mondá többször, — hogy az én kedves Sándorom verseit eredetiben olvashassam.

S rendkívül örült, amikor Petőfi „Az erdélyi hadsereg“ s „Négy nap dörgött az ágyú“ czimú költeményeit francziára fordította.

Petőfi, Bem e baráti vonzalmát, mint említők, szívének egész melegével viszonzta. Három költeményében is megörökíti.

Egyszer a következő jellemző párbeszéd folyt le köztük:

— Tudja-e a tábornok úr, kit hasonlítok én Hannibálhoz? — kérdezte Bemtől Petőfi.

— Nos?

— Önt, tábornok úr!

— Isten a tanúm, hogy ennyire nem tartom magamat, — válaszolt az ő szerény modorában a vezér.' — Egyet tudok, vagyis inkább nem tudok. Azt nem tudom, hogy mi a félelem és a csüggedés.

— Hiszen épp ez a fő; — jegyezte meg élénken Petőfi, — Hannibal is ezt a kettőt nem ismerte.

— Mindenesetre nem közönséges dolog. Ezt nem dicsekvésből mondom, mert hiszen a bátorság nem az én érdemem, hanem az Isten különös adománya.

Ilyen volt a baráti viszony, amely a szabadságharcz ezt a két tüneményeszerű nagy alakját egymáshoz fűzte; gyöngéd, tiszta, az önzés minden salakjától ment. S Petőfi, ennek daczára, mégis kétszer vált meg bálványozott vezéréttől; persze anélkül, hogy ennek Bem oka lett volna.

Petőfi, a hadjárat közben, mint futár többször megfordult

Debreczenben. Bem intézkedésére történt ez is, aki így akart módot nyújtani a költőnek, hogy teendői végeztével egykét napot a családja körében tölthessen. Február közepén újólág Debreczenbe küldte, ezúttal Mészáros Lázár hadügyminiszterhez.

Petőfi tudvalevőleg mindig idegenkedett a nyakravalótól és a keztyűviseléstől. Ily pongyolán állított be Mészároshoz is. Az ósdi és szigorú tábornoknak azonban rögtön feltűnt ez a szabálytalanság.

— Miféle illetlenség ez, így megjelenni előttem? — rivallt rá

A tömösi szoros védelme.

(Eredetije a becsi császári udvari levéltárban.)

haragosan. — Ha ön tiszt: úgy ismernie kell a reglamát. Előbb kössön nyakkendőt, húzzon keztyűt, amint az egy tiszthez illik, akkor majd szóba állok önnel.

Petőfi haragtól égő arczczal, önérzetében mélyen sértve távozott el. Hát így bánnak vele? Hát ezt érdemelte ő meg a hazának tett szolgálatai fejében? Nem, ezt a megaláztatást nem fogja tűrni, inkább lemond a tisztirangjáról. Másnap csakugyan leköszönt, s elhatározását ezzel az indulatos levéllel adta Mészáros értésére:

Tisztelt hadügyminiszter Úr!

Megfontoltam a dolgot, melyért tegnap magához hivatott ön, annak következtében jelentem, hogy kapitányi egyenruhámat levettem, miután azt nyakravaló nélkül egyáltalában nem lehet viselni, s miután a nyakravaló nemhordás miatt több leczkértetést, vagy pláne kényszerítést nincs kedvem tűrni.

Én tettem már annyi szolgálatot a hazának, hogy nekem meg lehetne azt engedni, hogy a hazát nyakravaló nélkül is védhessem; ha önöknek máskép tetszik, ám legyen meg az önök akarata.

Egyébiránt önök letéphették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot; teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona. Csak arra bátorodom önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvédegyenruhából kirázni az olyan tisztet, akik minden erejükkel arra törekzenek, hogy e ruhának elvesztett becsületét visszaszerezzék; mert az ilyen emberek úgysis nem nagy számmal vannak.

Különben tisztelettel maradok hadügyminiszter úrnak
Debreczenben, febr. 17. 1849.

polgártársa
Petőfi Sándor.

S úgy tön, miként monda. Visszament az erdélyi hadsereghez, s önkéntes szolgálatra jelentkezett. Bem, aki mitsem tudott a lemondás előzményeiről, csodálkozva kérdezé:

— De hát voltaképp mi történt önnel?

Petőfi röviden elmondá a nyakravaló históriáját.

— Szamárság! Osztrák czopf! — pattant fel az öreg. — Mintha nyakravaló nélkül nem lehetne szolgálni a hazát. Szót se a lemondásról. Én ezzel visszahelyezem régi rangjába, s ön e percztől fogva ismét százados és hadsegédem.

A vezér szerető gondoskodása még tovább terjedt. Hogy teljes elégtételt szolgáltatson a költőnek: rövid idő múlva a harezterén szerzett érdemei jutalmául őrnagynak léptette elő.

Ámde, az őrnagyi kinevezés hivatalos megerősítése egyre késétt; pedig maga Bem terjeszté föl. A türelmetlen Petőfi elhatározta, hogy maga Debreczenbe megy, s személyesen jár végére a dolognak. Bem nemcsak szabadságot adott neki, hanem még ajánlólevelet is az ideiglenes hadügyminiszterhez: Klapka tábornokhoz.

A költő azonban rossz időt választott ügyének a sürgetésére. Klapka szörnyen neheztelt reá, s talán nem épp ok nélkül. Petőfi ugyanis Bemnek egy bizalmas jellegű levelét, amely a hadügyminisztériumhoz volt intézve, közzétette a kolozsvári „Honvéd“ című lapban. Ez a levél pedig igen súlyos vádakot tartalmazott Vécsey tábornok ellen, azt

dobván szemére, hogy bánsági vereségeinknek ő az oka. Ebből aztán nagy botrány kerekedett. A hadügyminisztérium vizsgálatot rendelt el, amelynek során kiviláglott, hogy a közlés Petőfitől ered.

Klapka rendkívül hidegen bánt a tisztelgő Petőfivel. Nem volt hozzá egy jó szava. Minden bevezetés nélkül rögtön a Vécsey-féle esettel hozakodott elő.

— Hogy tehetette közzé azt az okiratot? Vagy nem tudja, hogy ez hadititok megsértése? — kérdezte tőle parancsoló, nyers hangon.

— Bem előleges beleegyezésével adtam át a „Honvéd“nek, — válaszolt a költő.

— Nem igaz! — förmedt rá Klapka.

— Tábornok úr, — felelte Petőfi lángragyúló tekintettel, — én nem szoktam hazudni, s éppen azért minden sértegetést és gyanúsítást kikérek. Mint törzstisztnak jogom van kérni, hogy szavamnak hitelt adjon minden ember. Én rangomat és érdemjeletemet a csatatéren szereztem és azt hiszem rászolgáltam.

— De voltaképp kicsoda nevezte ki törzstisztté? Én úgy tudom, hogy ön csak kapitány volt, s erről a rangjáról is leköszönt, s lemondása elfogadtatott.

Petőfivel forogni kezdett a szoba. Íme, már a rangjában is kételkednek, mintha valami közönséges szédelő lenne.

— Hogy ki nevezett ki? — kiáltotta egészen kikelve magából.

Hát Bem. S erre mint fővezérnek joga volt. Nem az én hibám, ha a hadügyminisztérium kineveztetésemről nem tud. Remélem, nem fog oly nyomorultnak tartani, hogy olyan ranggal parádézzak, ami meg nem illet.

— Hivatalos ügyben magánhitelnek nincs helye. Itt mindent okmányilag kell igazolni. S megjegyzem azt is, hogy főlebbvalójával más hangon beszéljen. Ha nem tudnám kicsoda ön, rég elvesztettem volna türelmemet. Én ismerem és szeretem az ön költeményeit, — szolt Klapka csöndesebben, mintegy engesztelőleg, — s épp ezért számíthat pártfogásomra . . . .

— Nincs szükségem a pártfogására, — vágott közbe Petőfi daczos haraggal.

A vihar, mely már-már eloszlóban volt, újra kitört,

— Úgy?! — szisszent fel Klapka. — Nos, ezennel parancsolom, menjen ön ezredéhez s várja be a továbbiakat.

— Én tábornokomtól szabadságot kaptam és élni fogok vele.

— Hol az Írása?

— Bem tábornok élőszóval adott a távozásra engedélyt.

— Az nincs rendén. Ha akarom hiszem, ha akarom nem hiszem.

A költő csakúgy reszketett a fölindulástól. Alig tudta immár tűrtetni magát, hogy megmaradjon a társadalmi illendőség korlátai között.

— Ez esetben, — szólt szárazon, — csakugyan nincs egyéb választásom, minthogy újra lemondjak tisztirangomról.

De Klapka, aki Petőfi viselkedésében a hadifegyelem súlyos megsértését látta, nem tágitott többé.

— Erről majd beszélünk máskor. Ön a Bem felvilágosító válaszában a megérkezéséig Debreczenben marad. Különben örülök, hogy idáig jutott a dolog, mert hiszen ön úgysem katonának való.

Petőfi, lelke mélyéig fölháborodva rohant el a hadügyminisztériumból. Olyan lázas volt, hogy azt sem tudta, mit cselekszik. Rettentő izgalmában két ellentétes levelet is ír Klapkának. Első levele így szól:

Tisztelt hadügyminiszter úr!

Őrnagyi rangomról megromlott egészségem következtében, hivatalosan is lemondok.

Debreczen, május 6. 1849.

Petőfi Sándor.

Erre rögtön egy másik levelet intéz Klapkához, s fenyegető hangon most már azt követeli, hogy helyezze vissza azonnal előbbi rangjába, mert ellenkező esetben a nemzet előtt pellengérré fogja állítani.

De a keserűség pohara még nem tölt meg egészen. Másnap azt a leverő értesítést veszi, hogy édes anyja, aki ez időtájt Budapesten tartózkodott, súlyos beteg. A költő nehéz helyzetbe jutott. Mitévő legyen? Ha marad: vét a legszentebb kötelesség ellen; ha távozik: megszegi a tilalmat. De végre is szeretete győz. Nem törődve a következményekkel, a nélkül hogy jelentkeznék, szó nélkül megyen el Debreczenből, s a fővárosba siet.

Időközben az ostromművek megtekintése céljából Klapkának is Budapestre kellett utaznia. Amint a Dunaparton halad, egyszerre csak Petőfi jön vele szemközt. Majdnem összeütköznek. Képzeltető a két férfiú meglepetése.

Klapkát, aki különben is indulatos ember volt, elfutotta a méreg. Petőfihez lépett.

— Hogy merészelt ön világos parancsom ellenére Debreczenből megszökni? — kiáltott rá szikrázó szemekkel. — S még őrnagyi ruhában fényeleg, mikor leköszönt tisztirangjáról! Ez több, amennyit el lehetne nézni.

Az orosz hadsereg tábori oltárképe.
(Az aradi 1848—49-iki ereklyemúzeumban őrzött eredeti után.)

A költő hátraszegve büszke fejét, daczosan nézett a tábornok kipirult arczába. Nem volt egy mentő szava. Mintha méltóságának alólnak tartotta volna, hogy vele szemben védekezzék.

— Százados úr, — fordult Klapka a segédtszjtjéhez, — intéz-

kedjék, hogy a szökevény további rendelkezésemig szobafogságban maradjon.

S a szabadságharcz ünnepelt dalosának meg kellett érnie azt az arczipíró szégyent, hogy nyilvános helyről kísérik fogságba.

Büntetése azonban rövid ideig tartott. Harmadnap, Görgői közbelépésére, szabadon bocsájtották. Petőfi egy haragos költeménnyel, de amely csak halála után került nyilvánosságra, vett magának elégtételt Klapkán: a „gorombatábornok“-on, amint nevezé.

Klapka utóbb maga is megbánta heveskedését. „Sajnálom ezt az esetet; írja egyik följegyzésében, — de nem én voltam az oka, hanem maga Petőfi, akin nem tudott erőt venni az a meggyőződés, hogy egy hadseregnél, a melynek az ország joga és szabadsága megvédése jutott osztályrészül, egyesegyedül *a vasfegyelem* képezi a főfeltételt, hogy hivatását betölthesse.“

Petőfi egész júliusig maradt a fővárosban, ekkor aztán családjával együtt Orlai Petrich Somához, ki igen jó barátja volt, Mező-Berényre költözött. Itt élt csöndben, távol az ágyúk idegbontó zajától. A sok méltatlanság úgy elkedvetleníté, hogy egészen vissza akart vonulni az izgalmas hadiélettől. Ámde, a sors könyvében máskép volt megírva.

Egy napsugaras nyári reggelen Petőfi épp az ablaknál mereng, midőn szekér áll meg kapujok előtt. Odanéz, hát két régi ismerősét látja: az egyik Egressy Gábor, a másik pedig Kiss Sándor ezredes, aki fontos küldetéssel Szegedre igyekezett. Rögtön behívta őket. A társalgás, melyben a költő hitvese is résztvett, persze, a haretér eseményei körül forgott. Petőfi főkép az erdélyi dolgok iránt érdeklődött.

— Mit csinál Bem, az én kedves vezérem? — kérdezte Kiss ezredestől.

— Várja önt, — felelé Kiss. — Hiszen épp azért kerültem erre, hogy az öreg nevében Erdélybe hívjam. Bizony-bizony nagy örömet szerez neki, ha visszamegy. Nincs nap, hogy ne emlegetné.

Petőfi egy pillanatig haboz, aztán gyors elhatározástól megkapatva a feleségéhez fordul:

— Nos Juliskám, mit szólsz ehhez? Menjünk?

— A merre sorsod visz, követlek, — válaszol az asszony csöndes megadással.

— Hát akkor megyünk. Örök szégyenfolt maradna életemen, hogyha most, mikor legnagyobb a veszély, tétlen maradnék.

S rövid óra elteltével a költő és családja már útban volt Erdély

felé. Egressy Gábor is velők utazott. Harmadnap alkonyaikor érkeztek Tordára. Petőfi, a református papnál helyezte el nejét és fiacskáját, s maga ment tovább: a táborba. Bereczken végre célhoz ért. Itt találkozott Bem tábornokkal is. Megható viszontlátás volt ez. Maga a költő, 1849 július 29-én kelt és nejéhez intézett levelében, így beszéli el:

„ . . . Bemmél Bereczken találkoztam. Megálltam hintája mellett s köszöntem neki; ő odapillant, megismer, elkiáltja magát, s kinyújtja

Igló város égése 1849. febr. 3-án.

(Egykorú kép. — A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

felém karjait. Én fölugrottam, nyakába borultam, összeöleltük és csókoltuk egymást. „*Mon fils, mon fils, mon fils;*“ — szólt az öreg sírva. A körülálló népség azt kérdezte Egressy Gábortól, hogy „*fia ez a generálisnak?*“ Most még sokkal nyájasabb, szívesebb, atyaiabb irántam mint eddig; pedig eddig is az volt. Ma azt mondta a másik segédtszójének: *Jelentse a hadügyminisztériumnak, de szószerint, amint mondom: Segédtsztem, Petőfi őrnagy, aki Klapka tábornok gyalázatos eljárása miatt leköszönt, ismét szolgálatba lépett . . .*“

S ilyen harmadszor is atyai barátja: Bem oldalához került a költő. Nem is hagyta el többé. Együtt mentek a hadak véres útján. Együtt küzdöttek Segesvárnál is, ahol Petőfi, mint a világűr titokzatos méhébe hulló üstökös, oly hirtelen, oly váratlanul eltűnt. Mi történt vele, hová lett? — ma sem tudja senki biztosan.

Bem pedig a temesvári döntő ütközetben még egyszer szembenéz az egyesült orosz-osztrák haderővel, s aztán veszi vándorbotját és bujdokol tovább: ki, Törökországba, a nemesszivü mozlimck közzé, míg végre 1856-ban oly sok hányattatás után ő is örök pihenőre tér.

Bem tábornok, mint tudjuk, decz. 8-án érkezett a szilágy-somlyói főhadiszállásra, s Czetz János ideiglenes parancsnoktól nyomban átvette a csapatok fővezetését.

Megjelenésének hatásáról szoltunk már. Kezdetben kicsinyelték; de mihelyt híres beköszöntője elhangzott: rögtön más szemmel tekintetek reá. Néminemű szelíd börzenkedés után csakhamar be kellett látniok, hogy itt bizony egy vasakarátú és lángeszű emberrel van dolguk, aki nemcsak parancsolni tud, de bizonyára győzni is képes. S a kicsinylés rövid időn tiszteletté, a tisztelet pedig bizalommá változott.

De ha valaki, úgy az új vezér meg is érdemelte, hogy növekvő bizalommal környezzen. Hisz minden percze, összes tudása seregének volt szentelve. Gondoskodott lehető felszereléséről, megnövelte számbeli erejét; úgy annyira, hogy deczember közepén már egy harezrakész sereg őrködött a csúcsai hegyormokon.

Az ekként újjászervezett erdélyi hadsereg létszáma és beosztása, — Czetz János hivatalos följegyzései szerint, — decz. 15-én ez volt:

1 A jobbszárny. Parancsnoka: *Riczkó* Ignác ezredes.

A 11-ik honvédszászlóalj Major János őrnagy alatt 700 ember

Az 55-ik honvédszászlóalj Fráter százados alatt ..... 700 „

Kresz-vértesek Perecz szászados alatt..... 75 „

Bihari nemzetőrség..... 3000 „

Együtt: 4475 ember

és egy hatfontos üteg.

Táborkari tisztok: Baumgarten József huszárőrnagy és Dobay József százados.

2. Közép. Vezetője: *Czetz János* tábor-parancsnok. A csapat-parancsnok: gr. *Mikes Kelemen* ezredes.

A 31-ik honvédszászlóalj *Tóth Ágoston* őrnagy alatt 850 ember
 A 2-ik székely-zászlóalj *Szilágyi* őrnagy alatt 800
 Debreczeni gyalog nemzetőrség 500
 Tordai nemzetőrség *Kemény Farkas* őrnagy alatt ..... 400 „

Orosz tábori-üllő. (Az aradi ereklye-múzeumból.)

Három század *Mátyás-husár*, gr. *Bethlen Gergely* őrnagy alatt ..... V 400
 Két század *székelyhuszár* *Kiss Sándor* őrnagy alatt 300
 Debreczeni lovas nemzetőrség 200
Krasznai és szolnoki nemzetőrség *Egloffstein* őrnagy alatt 1000

Együtt: 4450 ember

és 10 ágyú, 4 darab hatfontos, 6 darab pedig háromfontos.

Táborkari főnök: *Forró Elek* huszárőrnagy.

3. A balszárny. Parancsnoka: *Zsurmay* József őrnagy.

A 4-ik honvédszászlóalj báró Messzéna őrnagy alatt	1000	ember
A 3-ik Sándor zászlóalj, Keller őrnagy vezetése alatt	900	„
A bécsi légió.....	400	„
Szatmármegyei önkéntes gyalogság.....	400	„
Egy osztály Koburg-huszár.....	200	„
Egy század Vilmos-huszár.....	160	„
Szatmármegyei önkéntes lovasság.....	50	„
Egy csapat elegyes nemzetőr.....	500	„

Együtt: 3610ember;

s 8 darab hatfontos ágyú.

Az erdélyi magyar hadsereg tehát deczember közepén, — midőn Bem tábornok kezébe kerül a tényleges vezetés, — 11,150 gyalogosból és 1385 lovasból, vagyis összesen: 12,535 főből állott. Ágyúja: 24. Számra nézve kétségtelenül tekintélyes erő; ámde, csaknem kétharmada kaszás nemzetőr, aki nyílt ütközetben alig használható.

Wardener tábornok, akinek az volt a föladata, hogy Nagyvárad felé nyomuljon, meglepetve értesült a csúcsai magyar sereg gyors és váratlan újjászervezéséről. De meg kellett próbálnia az átkelést, bármi történjék is, — így szólt a legfelsőbb parancs. S deczember 18-án csakugyan a támadáshoz látott.

A szoros védelme Riczkóra volt bízva. Ó maga Csúcsán foglalt hadállást, a jobbszárny Dobay vezetése alatt Kis-Sebesnél, a balszárny pedig Baumgarten parancsnoksága alatt az almási völgyben helyezkedett el.

A támadást Almás felől Urbán kezdé meg Baumgarten őrcsapata ellen. Heves küzdelem fejlődik. A völgykatlan mélyedésein végigdörög az ágyúgolyó. A havas országút Almástól Csúcsáig piros lesz a kiomló vértől. Egész alkonyaiig kétes a harcz kimenetele. A bihari nemzetőrség, amely először van tűzben, ingadozni kezd. Már-már attól lehet tartani, hogy meghátrál, midőn az 55-ik honvédszászlóalj három szakaszának az élén Baumgarten robog elő, s szuronyrohammal visszavonulásra kényszeríti a túlnyomó ellenséget. Öt ember elesik, maga a bátor parancsnok pedig térdén sebesül meg. Este nyolczkor már csönd van; elpihen a csatazaj, s a hideg téli éjszakában kigyúlnak a tábortüzek.

De ez csak rövidke szünet. Másnap, decz. 19-én pittymallatkor az egész vonalon ismét megújul a harcz, Wardener mindenáron birtokába

akar jutni a hegyszorosnak. Ő maga Riczkó ellen nyomul. Háromszor tör elő, de mindaháromszor visszaveri a 11-ik honvédszászlóalj, mely ekkor lép a dicsőség útjára. A középben Sebesnél Dobay küzd, s az ágyúira rohanó vérteseket szintén megveri. Baumgarten csapatjával sem bír az ellenség.

A csatározásokról a „*Pester Zeitung*“ harctéri tudósítója így emlékezik meg:

Deczember 18-án korán reggel Baumgarten alezredes egy századot küldött az ellenség fölkeresésére, egy másik fél századot pedig Kraszna felé menesztett, hogy verjék szét az ott gyülekező oláh felkelőket. A fákkal bevágott úton találták őket a mieink. Erős puskatűz fejtett ki. A magyar csapat néhány száz lépésnyire először visszavonult a nagyobb számú ellenség elől, de egy fél századdal erősbülvén, két kartáclövése után, az ellenség meghátrált, s mi győztünk. Ámde ez alkalommal derék alezredesünk: Baumgarten térdén lövést kapott, s a parancsnokságot Schöneckert nemzetőrszázadosnak volt kénytelen átadni.

Másnap, decz. 19-én Csúcsa és Kis-Sebes közt Wardener által támadtattak meg csapataink. De az előőrs, mely csak egy fél századból állott, visszavonult. Azonban segítséget nyervén, újra visszatért s erős rohammal támadta meg az ellenséget. A roham erős vala, mindazonáltal a mieink mégis ingadoztak; de sok kárt tettek az ellenségben. Itt esett el gr. Saint-Quinten vértés-őrnagy is. Dobay vitéz százados, ki két sebet is kapott, s még sem hagyta el a harctér, csakhamar visszafoglalá összes hadállásainkat. Az ellenség veszteséggel visszavonult.

Kicsiny győzelem vala ez, de jelentős. Első komoly erőpróbája Bem tábornoknak. S a próba reményen felől sikerült. Az osztrák haderő nem tudott átjutni a csúcsai szoroson; Budapest tehát erről az oldalról biztosítva volt. Ez a hadi eredmény.

De az erkölcsi siker még nagyobb. A két napi csatározás közben szinte újjászületett a honvéd. Nem a régi zagyva és félénk csapat volt az többé, hanem egy jól fegyelmezett és harczvágyó sereg, amely bátran szemébe néz az ellenségnek.

S a csúcsai diadal bátorító hatása alatt most már a mieink léptek föl támadólag. A Czetz dandára előbb *Sibó* mellett, decz. 20-án pedig *Szurdoknál* szórta szét a nagyszámú ellenséget; könnyen, kedvvel, mintha csak játszanék.

A szurdoki ütközet, Czetz hivatalos jelentése szerint, így zajlott le:

A működő sereg, mely egy zászlóalj székely, egy osztály Mátyás-huszár, egy század erdélyi nemzetőr és két ágyúból állt, decz. 20-án reggel indult Sibóról. Az előcsapatot Bethlen Gergely őrnagy, a középcsapatot Mikes ezredes, a tartalékot pedig Kemény Farkas őrnagy vezeté.

Az előcsapat bátran nyomult. Ezalatt egy osztály Mátyás-huszar, Szabó Ferdinánd vezérlete alatt, Borzovát elfoglalta és felgyújtá, az ellenség pedig a Szurdok és a közte fekvő halmokat, továbbá a Szamos balpartját megszállotta. Juhász százados az ellen háta mögé Tihó elfoglalására küldetett, hogy az ellenségnek sehol se legyen maradása. A csata itt kezdődött. Az ellenség erősen tartotta magát; száma: az oláh népfelkeléssel együtt 8—10 ezerből állott. Félóra múlva azonban a tér mégis a miénk lett. Két székely ezredbeli közvitéz nehéz, a tűzmester és tudósító tábornoki főnök (t. i. Czetz) könnyű sebet kapott. Az ellenség a legvadabb futással rohant szét az erdőbe. Horváth ezredes egy eskadron huszárral ment üzésükre, mi az ellenség zavarodását még inkább emelé. Gyalogságunk benyomult minden akadályok daczára az ellenség falvaiba, s azokat felgyújtá . . .

Wardener végleg fölhagy az ellenállással; s ijedten, lehangolva kezd hátrálni.

Csak ezt várta Bem. Most már ő kerekedik felül. Haragos förteteg gyanánt tör utána; s űzi-hajtja szakadatlan, könyörtelenül. Deczember 23-án már *Deésnél* van. Itt a császáriak egy dandára, Jablonszki ezredes vezetése alatt, még egy végső kísérletet tesz, hogy föltartóztassa. Hiábavaló törekvés. Bem pusztító ágyútüze és honvédjeink rettentő szuronyrohama előtt nem képes megállani.

Bem pedig, — Szamosujváron, Válaszúton, Apahidán keresztül, — nyomul beljebb. Az irány: Kolozsvár. Nem akar addig nyugodni, míg Erdély fővárosa idegen járom alatt senyved. És tovább halad. Sehol egy percznyi megállás. Éjjel-nappal, süppedékes hóban, dermesztő hidegben: mindig csak előre. A szegény honvéd már alig tud a lábán állani, napok óta nem látott meleg ételt. De azért megy, — zúgolódás nélkül, bámulatos kitartással. Hiszen ez a dicsőség útja.

— Csak előre fiaim, csak előre! — így biztatja őket az agg vezér. — Majd megpihenhetünk, ha kivertük az ellenséget Erdélyből.

— Éljen Bem apó! — zúgja a dandár, s a büszkeségtől fölragyog a honvédgyerekek arcza.

De azért mégis csak jut idő egy kis pihenésre is. Épp karácsony este, — decz. 24-én — érkeznek Szamosujvárra. Minő fogadtatás! A derék, hazafias érzelmű örmény lakosság fáklyákkal siet eléjük, bent: a városban pedig a nők virágokat és szalagokat szórnak újtjokra. Boldog volt az a család, amelyik a szent karácsony estén egy-két honvédet megvendégelhetett.

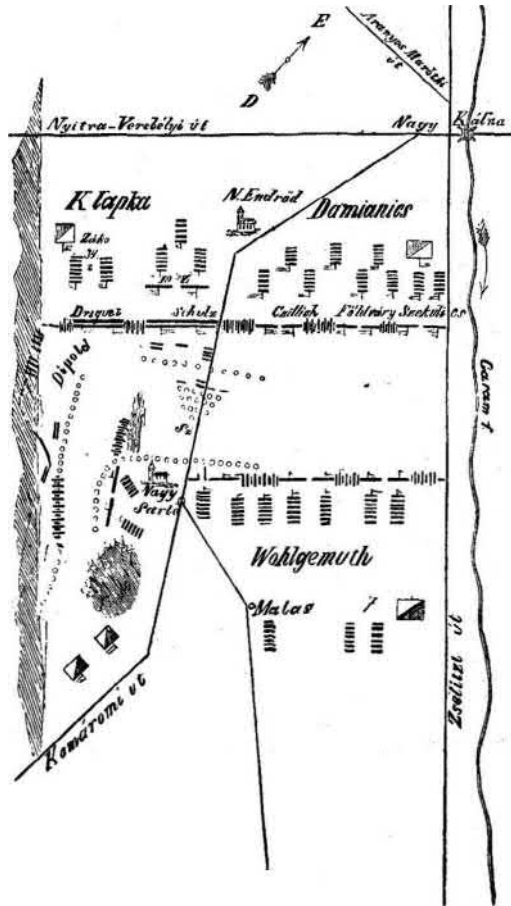
Másnap, — deczember 25-én, Karácsony vasárnapján már Kolozsvár előtt leng a Szűzmáriás honvédzászló. A császári helyőrség, Bem

váratlan megjelenése által oly roppant zavarba jön, hogy azt sem tudja, mitévő legyen. Összes podgyászának a hátrahagyásával gyáván elmenekül. Maga a büszke Wardener tábornok, Kolozsvár térparancsnoka is futni kénytelen. A szégyenérzet, vagy tán az ijedség annyira hat a kedélyére, hogy Enyeden szélhűdés éri.

A magyar sereg, vidám zeneszóval, a lakosság örömujjongása közt vonul a városba. Éppen délre harangoztak. Talán soha sem volt boldogabb karácsony ünnepe kincses Kolozsvárnak, mint ez!

„Már egy héttel előbb híre járt, — írja Feleki Miklós a honvédszínész egyik visszaemlékezésében, — hogy Bem vitéz honvédjeivel Kolozsvárnak tart, Wardener itteni csapata már szűkölt, Kolozsvár közönsége pedig, mely a német uralom alatt élőhalottnak látszott, föltámadt halottaiból és egy fővel magasabb lett. Készült a híres töltött káposzta minden háznál, s a karácsony első napján megérkezett honvédek csakugyan a legmagyarosabb vendégszeretben részesültek, >. Volt öröm és ujjongás mindenfelé; a város ünnepies fényben úszott. Mindenki a belső-középutcza szöglet háza felé igyekezett, hogy láthassa a mesés öreg urat, ki odaszállásoltatott; s meg is jelent egy-egy percze az ablaknál, hogy az éljenzésnek vége-hossza ne legyen...”

Kolozsvár visszafoglalásával Erdély egyszerre fölszabadult a szörnyű nyomás alól. A magyarságnak ismét volt egy középpontja, a honnan védelemre számíthat, s a hol szervezkedhetik. S az egész ország részben életerős mozgalom keletkezett. Újra megindult a toborzás, a fölsozlatott nemzetőrsek megint tömörültek. A székely nép har-

A nagysallói csata vázlata-
(1849 április 19-én).

czy kedve is nagyban fokozódott, türelmetlenül várta Bemet, hogy tömegesen csatlakozzék diadalmas seregéhez.

“...Kolozsvár visszavétele után, — mondja egy osztrák hadiíró, — a császári fegyverekre nézve látszólag kedvező, ámde mindig bágyadtan vezetett háború új lendületet nyer. A zordon tél, s a hóval mélyen borított hegyvölgyek daczára, az egész tartományban rendkívül élénk és mozgékony hadviselés kezdődik, a tulajdonképeni téli hadjárat, melyben Bem nagy hadvezéri képességét, — meglepőleg gyors és mindig elhatározó mozdulatai, ellenfelének helyes megítélése, valamint rettenhetlen bátorsága és rendkívül vakmerősége által, — a legfényesebben igazolta. Az öreg beteges, bár vitéz Puchner tábornok az ő lassúságával és fontoskodó elő vigyázatával, — ravasz, vállalkozó és gyors mozgású ellenfelén egyáltalán nem tudott kifogni. . . .“

Bem tábornok nem tudta, mi a pihenés. Egy pillanatig sem maradt tétlen. Első dolga, hogy Kolozsvárott visszaállíttassék az alkotmányos rend. A város és környéke parancsnokául: *Tóth* Ágoston alezredest nevezte ki.

Ezután, — decz. 26-án, — hadiszemlét tart serege fölött. Csak mostan tűnik ki, mily pazar Bem tábornok, ha vitézség jutalmazásáról van szó. Az előléptetéseknek se vége, se hossza; számos altiszt még külön pénzbeli jutalomban is részesül, a legénység pedig duplázsol-dot kap.

Majd pedig az „eltévelyedettek,“ tehát a lázongó nemzetiségek részére általános *bűnbocsánatot hirdet*, de egyúttal kijelenti, hogy ezután „az alkotmányos kormány ellen elkövetendő minden politikai vétek haditörvényszéki fog büntettetni.“ Erre vonatkozó szózata ekként hangzik:

Erdély lakosaihoz!

A magyar hadsereg jön, hogy kiszabadítson benneteket a reakció rabigája és a katonai zsarnokság alól.

Magyarország alkotmánya által biztosított szabadság ismét életbe lép.

Mindennemű politikai vétkekért általános bocsánat biztosítatik az egész országra nézve.

Ámde, midőn a múltra fátyol vettetik, midőn az eltévelyedetteknek kegyelmes bűnbocsánat adatik: figyelmeztetem egyúttal az ország minden lakosát, hogy az alkotmányos kormány ellen elkövetendő minden újabb politikai vétek haditörvényszéki fog büntettetni.

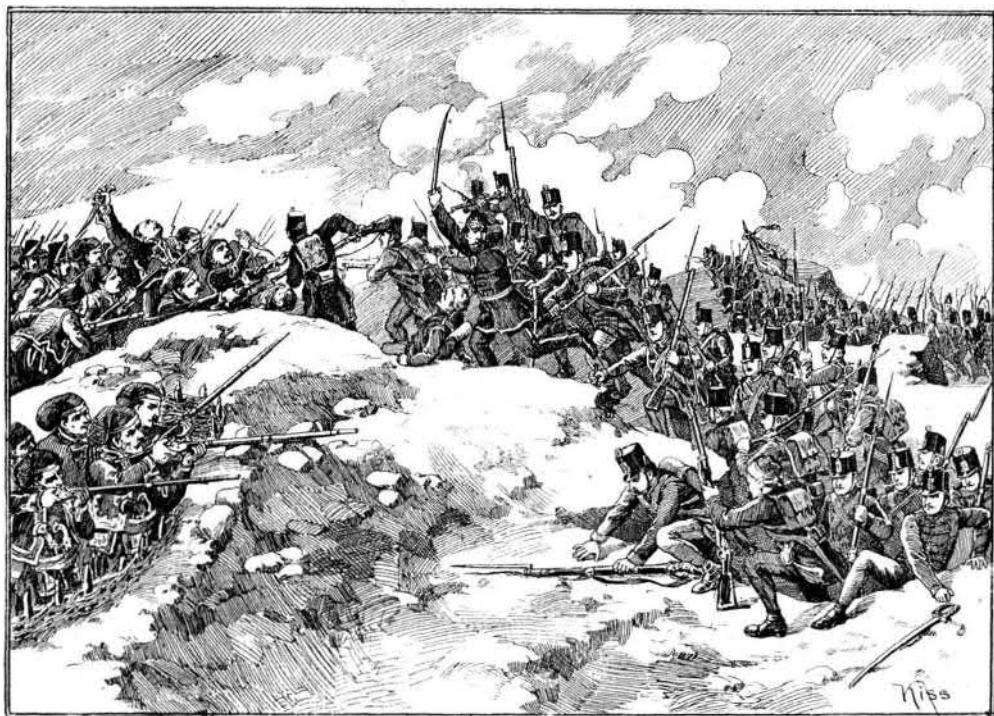
Azok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, úgyszintén azok, kik csapataink megérkezése után mindennemű fegyvereiket rögtön át nem adják: halállal büntetteinek.

Fölhivatik tehát e hon minden lakosa, hogy bármilyen hadifegyverét a legközelebb fekvő katonai hatóságnak azonnal szolgáltatassa be.

Minden a hadsereg élelmezésére tartozó czikk és megrendelt szállítmány a tisztek által nyugtatványoztatik, a kormánybiztosok által pedig ki fog fizettetni.

Kelt a kolozsvári főhadiszálláson, decz. 27. 1848.

Bem,
tábornok.

A római sáncok ostroma. — (Egykorú vázlat után.)

Még puha és foszlós volt az ünnepi kalács, a honvédek még tejben-vajban úsztak: máris megzendül a riadó.

Bem szinte ideges volt a feszülő tettvágytól. „Majd pihenünk, ha kivertük az ellenséget Erdélyből.“

A hős 11-ik zászlóaljnak csak egy rövid nap jutott a karácsony édes örömeiből. Tüstént a hadiszemle után,— még decz. 26-án, — Czetz vezetése alatt, Torda felé kellett nyomulnia, hogy érintkezésbe lépjen a székelyekkel.

A következő reggel, decz. 27-én aztán maga Bem is kimozdult. Serege nem volt nagy, de válogatott. Csupa vitéz, jól fölszerelt katona.

Vele ment a 600 főnyi bécsi légió is; ezek az elszánt, a halálba is ének-szóval rohanó vidám német diákok.

A nemzetőrség zöme, az összeköttetés biztosítása céljából, a Kolozsvár és Sibó közötti városokba osztatott szét.

Urbán és Jablonszki egyesült dandára, — 4000 ember — a deési vereség után, északnak: Besztercze felé húzódott. Ebben az irányban igyekezett Bem tábornok is, s decz. 29-én Bethlennél akadt az ellenségre.

Bethlen, a Szamosvölgy egy kis faluja, már fekvésénél fogva is rendkívül alkalmas hely ütközet elfogadására. Égbenyúló hegyek környezik, lábainál a Szamos kanyarog. Kolozsvárról erre visz az út Bukovina felé. Urbán itt a bethleni magaslatokon helyezkedett el, hogy még egyszer összemérje erejét Bem tábornokkal.

Bem örült e találkozásnak. Hiszen úgy jó, ha mentői hamarabb végezhet. Egy perczig sem vesztegelt, hanem támadáshoz fogott azonnal.

Bem hadviselésének két jellegzetes eszköze volt: az ágyú és a szurony. A csatát rendszerint ágyúharczczal kezdé meg. Addig lövetett gyorsan és szakadatlanul, amig csak zavarba nem jött az ellenség. Ekkor aztán a szuronyroham következett.

Így tesz mostan is. Immár csaknem három óra hosszáig szórják bömbölő ágyúi a halált az ellenségre. Midőn észreveszi, hogy Urbán hadsora inog, egyszerre megharsannak a kürtök, fölhangzik a vezényszó: — Szuronyt szegez! Előre!

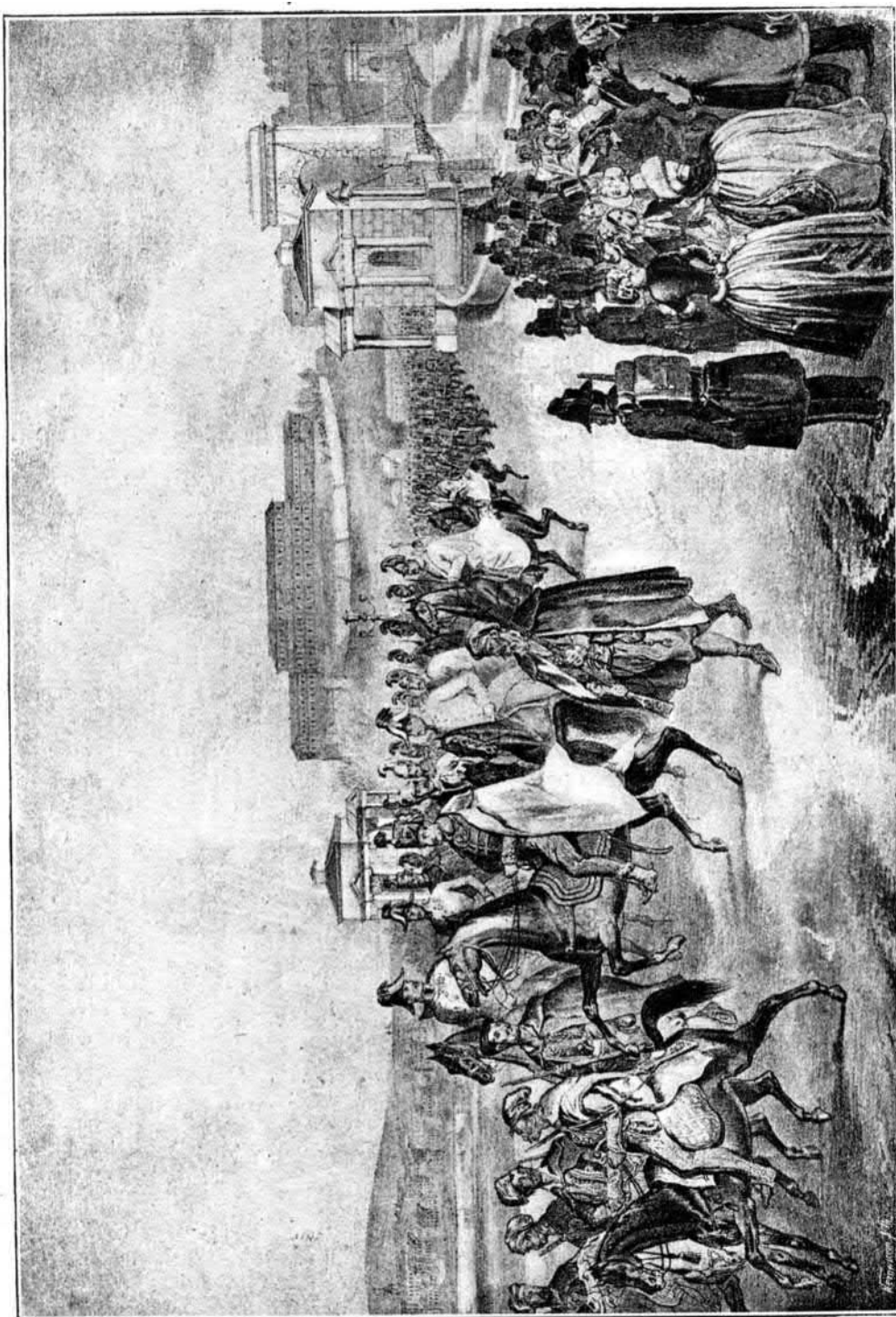
S a 4-ik zászlóalj szilaj áradatként rohan előre: keresztül a jégpánczélos folyón, egyenesen a faluba. Nyomán a székelység, majd a bécsi légió. Déli tizenegykor már szabad az út. Az ellenség ijedt futással menekül; Urbán Naszódra, Jablonszki pedig Beszterczének.

Bem, persze, mint a bosszúállás angyala, mindenütt a sarkukban. Dandárának egy részét, Riczkó ezredes parancsnoksága alatt, az Urbán üldözésére küldi, maga pedig a sereg zömével Jablonszky csapata után siet.

Még egy rövid mérkőzés: s deczember 31-én Riczkó Naszódra, Bem pedig Beszterczére vonul.

Bosszútól lihegő honvédjeink Naszódot, ezt a förtelmes bűntanyát, ahol oly sok ártatlan magyar gyilkoltatok le, csaknem egészen földúlták. A beszterczei százok 200,000 frtnyi hadisarczczal menekültek a súlyosabb fenyték alól.

Urbán ezredes (Jablonszkinak, nyilván a szaladásban, a lába

Windischgrätz bevonulása Budapestre 1849. január 5-én. — (Egykorú kép.)

fagyott el) csak óriási nehézséggel tudta összeszedni bomló csapatjait, s aztán a besztercei völgyön keresztül Bukovina felé futott. Bem — 1849. január 3-án — *Tihuczánál* érte utól.

Urbán, mint a sebzett farkas még egyszer megáll, hogy végső kétségbeesésében makacs üldözőjére vesse magát. Hátha megsebezheti.

Tihuczsa csaknem megközelíthetlen hegyszoros. Jobbról-balról égbenyúló havasok védik; de mindennél erősebben oltalmazta: a téli zordon időjárás. Hatalmas fészek ez is a védekezésre.

Bem immár nem tágított. Ki akarta üzni Urbánt ebből az utolsó rejtekhelyéből is. És szokásos módja szerint ismét csak ő lép föl támadólag. Kora hajnaltól estig szakadatlanul foly a küzdelem. Az ágyúk irtóztató b.ömbölésétől megremeg a hegyvidék. Lent: a völgy havas ölen, fön: a kopár hegypadnalokon négyszer ujul meg a szuronyviadal. A sötét égbolton már kigyulnak a csillagok: s még semmi eredmény. Az ellenséges haderő inog, de még mindig keményen védi magát.

Bem újabb szuronyrohamot vezényel. A szegény honvédfiukról, a tizennyolez foknyi hideg daczára, csak úgy szakad a verejték. De azért halálmegvető elszántsággal rohannak a tűzbe, Nem tágít egy sem, inkább elpusztul. S a vad harcizajból, mint zivatarban a harangszó, egyszerre csak fölcseng a bécsi légió kedves biztató dala:

Honvéd pajtás sehogy se megy!
 Hát sehogy se megy?
 Majd menni fog, majd menni fog;
 A koczka is fordulni fog.
 Bömböl az ágyú torka,
 A gaz oláh csorda
 Újra föltámadt ellenünk.
 Csak Abrudbányáig hagyjuk őket jönni;
 De közelebb nem!
 De közelebb nem!
 Közelebb nem bizony!

Az ellenfél, mintha ez a bohókás dal rettentené meg, egyszerre csak hátrálni kezd. Hirtelen, váratlanul babonás félelem lopózik a császári zsoldosok szívébe. Akaraterejük megtörik, karjuk megszibbad, s elhányva fölös terhüket, rémülten iramodnak a rengeteg sötétjébe.

„.....Tihuczánál az osztrák sereg, — írja egy szemtanú, — a kétségbeesés utolsó megerőltetésével, nem többé Erdély birtokáért,

Paskievics felhívása az oroszok betörése előtt.

Melléklet: Graza György műve.

Magyarország Lakosai!

Törvényes Fejedelmek felhívására, ki felsőges Urannak segedelmét igénybe vevé, — egyesültek a Főparancsnokságom alá helyhezteiet hadseregek Ausztria hadjaival, a végre, hogy a' törvényt rendet, — melly Hazátokban a' lázadás segyverővel erőszakosan felforgattatott, — ismét helyre állítsák. A' pártütés' előmozdító, kik körül csak hamar minden országok' kalandorai összesereglenek, boldogtalan elvakítottastokat saját személyes czéjjaikra felhasználják. — Vétkes merényeik titeket hűség-törésre ragadtak.

Mindazáltal a' Császár, az én Urám, nem bízott, hogy a' Nemzetnek többsége őt erényét, Királyal felsőges Háza eránt mindeankori hű ragaszkodását megtagadhatta volna.

Dicső emlékezetű Ferencz Császárnak, úgy Ferdinánd Császárnak legbensőbb barátja. 's 1-ső Ferencz József Királytoknak barátja, és szövetségese. Az, ki általam hozzatok szól, — titeket hathatósan arra bírandó, hogy vétkes tévedésektől a' becsület, hűség, és kötelesség ösvényére visszatérjtek.

Az Orosz Hadsereg nem ellenségkép, hanem Királytok felhívására jön Hazátokba. — Ha ti ellenségül fogadjátok, — akkor Ilyetén vakmerőségnek következményeit érezenditek.

Bárha ítéseim titeket töredelmes megtérésre, 's alávételésre bírának, — 's ekkép a' véres háborúnak iszonyúságaitól megkímélnének. — Ez legbensőbb óhajta felsőges Urannak.

Varsón, Május 23-án (Junius 4-én) 1840.

Varsói Herceg,
Eriváni Gróf Paskievicz,
Tábornagy és Ő Felsőge, minden Oroszok Császára
Hadseregének Főparancsnoka.

hanem katonai becsülete megmentéséért küzdve minden követ megmozdított, hogy állását megtarthassa. De minden igyekezete megtört Bem akaratán és csapatjaink hősiességén. Az ellenséges hadállások újra meg újra megrohantattak; s a kétségbeesés utolsó erejét a császáriak részéről csakhamar azon apáthia követte, mely ily válságokban alig szokott elmaradni. Az ellenség elhányta fegyvereit, bornyuit, egyenként és csapatostól az erdőbe futott, honnan az éhség, vagy a hideg csakhamar a • győzelmes magyarok kezébe szolgáltatta őket. A fegyelem minden köteléke felbomlott. S a fegyverzet, tölténytáska és bornyu nélkül, rongyosan, elfagyott tagokkal Czernovitzba bevonuló császáriakat, akiknek részére Bukovinában nyilvános gyűjtés rendeztetett, nem lehetett többé seregnek nevezni . . .“

Bem átkelt a bukovinai határon, s egész Vatradornig üldözé Urbán futamló csapatjait. Ezután jóleső nyugalommal, mint a kinek nincs mitől félni, visszajött Beszterczére, s most már csakugyan megpihent.

Mire beköszöntött az újév: Erdély nagyrésze, főkép a magyarlakta vidék, csaknem egészen fölszabadult az ellenség kényuralma alól.

Igaz, Puchner még jelentékeny haderő fölött rendelkezett, de félelmes túlsúlya megtört; s ezenfelől, el volt szigetelve a Magyarországon működő császári seregtől.

Mily gyors változása a hadiszerencsének! . . . Erdély, amely néhány hét előtt néma és szomorú volt, mint a temető, most győzelmi zajtól viszhangzott. Az. anyaország pedig, amelynek harczmezőin csak az imént oly büszkén lobogtak a honvédzászlók: a szorongattatás legkétségbeejtőbb napjait élte.

Míg Bem diadalról-diadalra hágott: azalatt Görgei untalan hátrált; míg Kolozsvár örömmámorban úszott: a budapesti nép podgyászolt, hogy menekülhessen az előnyomuló Windischgrätz elől. Mintha az a tengernyi bánat, szívtépő keserv, amely tavasz óta Erdélyre nehezedett: egyszerre csak átköltözött volna ide, mihozzánk. Szomorú napok valánakezek; talán a legszomorúbbak a szabadságharczkitörése óta! ...

Windischgrätz, mint tudjuk, december 13-án jelentette ki, hogy „egy hű és vitéz hadsereg“ élén átlép Magyarország határain; s decz. 14-én a Göding és Bécs-Ujhely közötti osztrák határvonalon tényleg már élénk mozgás vala tapasztalható.

A magyar örvonal Nádastól Sopronig terjedt. A főhadiszállás: Pozsony. Seregünk sokkal kisebb, mint az ellenfélé: mindössze har-

minczezer ember, de előnyös viszonyok közepette. Hisz otthon volt, ismerős tájon, háta megett az ország kimeríthetlen segélyforrásaival. Több mint valószínű, hogy erős akarat és honfiúi lelkesedés gátat vethetett volna az ellenfél rohamos előnyomulásának. Ámde, a feldunai hadseregnél, legalább az időszerint, mindakettő hiányzott. Maga Görgei járt legelői a rász példával. A gyűlölködés, amely oly szörnyű bonyodalmaknak Ion az okozója, már csírázni kezdett dicsvágyó lelkében.

Az egyenetlenség a honvédelmi bizottmány és a feldunai tábor, illetőleg Kossuth és Görgei közt már november elején megkezdődött.

Görgei, mint emlékirataiban mondja, a főparancsnokság átvétele alkalmával mindjárt kijelentette, hogy a határszél esetleges támadás esetén meg nem védhető. „A főerő, --ez volt állítólag a tanácsa, — a Duna jobbpartján húzódják vissza Győrig, előcsapatjait Mosonyig nyújtván; a balparton pedig Pozsonyt s a Fehérhegység főbb átjáratait erős csapatokkal kell megrakni, amelyek szorongattatás esetén Lipótvárra és Komáromba vonulhatnak. Ezalatt pedig a kormány és az országgyűlés távozzék Budapestről s székhelyét tegye át a Tisza mögé; itt aztán minden erejét a rendes csapatok és a hadiszerek szaporítására fordítsa.“

Kossuthnak nem tetszett ez a haditerv. Neki az volt a nézete, hogy az ország területéből, — ami igaz is, — kényszerítő ok nélkül egy talpalatnyit sem szabad föláldozni. De azért sem helyeselheté a tervet, mert egy ilyen visszavonulás, határainknak kardcsapás nélkül való elhagyása rendkívül ijesztőleg hatna a közönségre.

A honvédelmi bizottmány a Kossuth álláspontjára helyezkedett, s ehhez képest meghagyta Görgeinek, hogy maradjon csak tovább is eddigi őrhelyén. Egyúttal pedig két védővonalat jelölt ki a részére. Az egyik a *határszél*, amelynek egyes pontjai, Pozsony, Győr, Mosony stb. amúgy is megerősítvék; a másik védővonal pedig: a *Vérteshegység*, amely, persze, csak akkor használandó, ha csapatjaink a végekről visszaszorítottatnak.

Görgei kelleetlenül meghajolt ugyan a honvédelmi bizottmány intézkedése előtt, de egész valója keserűségtől sajgott.

— Ha még a csapatok elhelyezése fölött sem rendelkezhetem szabadon, — fordult belső környezetéhez — úgy voltaképp nem vagyok önálló vezér, hanem csak báb a honvédelmi bizottmány kezében.

De főképp Kossuthra neheztelt, akinek véleménye köztudomásúlag döntő súlyú való a honvédelmi bizottmány tanácskozásain is.

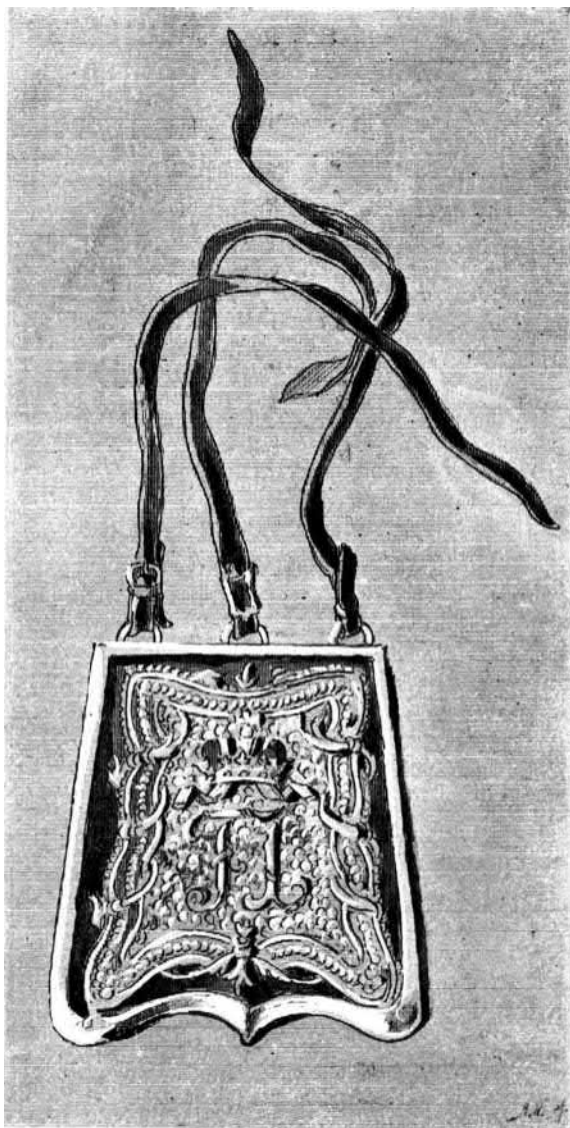
— Mit avatkozik ez a polgárember folyvást a mi dolgainkba? — tört ki Görgeiből a bosszús harag. — A stratégiához tanulmány szükséges. Ez nem politika, ahol elegendő a nagy száj.

Pedig Görgei helytelenül ítélte. Igaz, hogy Kossuth soha sem volt katona, de bámulatos és sokoldalú tehetségeinél fogvást még a hadtudomány terén is bizony túltett nem egy tábornokunkon. Elismeri ezt maga Rüstow Vilmos is, a németek jeles hadi-írója, aki szabadságharczunkra vonatkozó munkájában Kossuth ebbéli tevékenységéről a többi köztigy nyilatkozik:

„ . . . Minél pártatlanabbá és alaposabban követi az ember a nagy izgató működését, annál inkább kénytelen elismerni, hogy katonai tekintetben is fölülmúlta Kossuth a legjobb magyar tábornokokat.

Ha nem volt is bátorsága a csatatéren, ha egyáltalán nem ismerte is a katonai szolgálat részleteit, ha végül képtelen volt is a magyar hadseregben szolgáló régi osztrák tiszték sajátos politikai és hadászati bogarait megérteni; — a mit mind szívesen megengedünk, de az tagadhatlan, hogy kitűnő katonai átpillantó tehetsége volt....“

Görgei azonban sokkal önteltebb volt, hogysen a mások érdemei iránt igaz elismeréssel viseltessék.

Huszártarsoly a szabadságharcból.

(A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

Még jóformán meg sem melegszik főparancsnoki állásában: máris kitör daczos és bosszuvágyó természete; s mihelyest észreveszi, hogy Kossuth nem hajlik meg előtte: azonnal a visszatorlásra gondol. Sa sereg újjászervezésének ürügye alatt csipkedni kezdi, mindig durvábban, egyre kiméletlenebbül. Semmi sem jó neki, minden ellen kifogása van.

A nemzetőrségről például, amely pedig a honvédsereg hasznos kiegészítő részét és a legjobb anyagát képezte, ilyen megvetőleg ír:

. Minden nemzetőrségi csapat haladéktalanul bocsájtassék el, mert ezek valódi csapásai az országnak, s csak azért látszanak itt lenni, hogy a törvényt gúnyolják, s azon gonosz szellemmel, amelytől át vannak hatva, a legjobban fegyelmezett csapatjainkat is dögvész módjára megfertőztessék. . . . Tehát el velők! . . . .“

A tisztí kinevezésekkel sincs megelégedve, s azt állítja, hogy *„az előléptetéseknel általánvéve a leg szörnyűbb visszaélés és nepotizmus uralkodik.“* Mily súlyos és lealacsonyító vád ez Kossuth ellen!

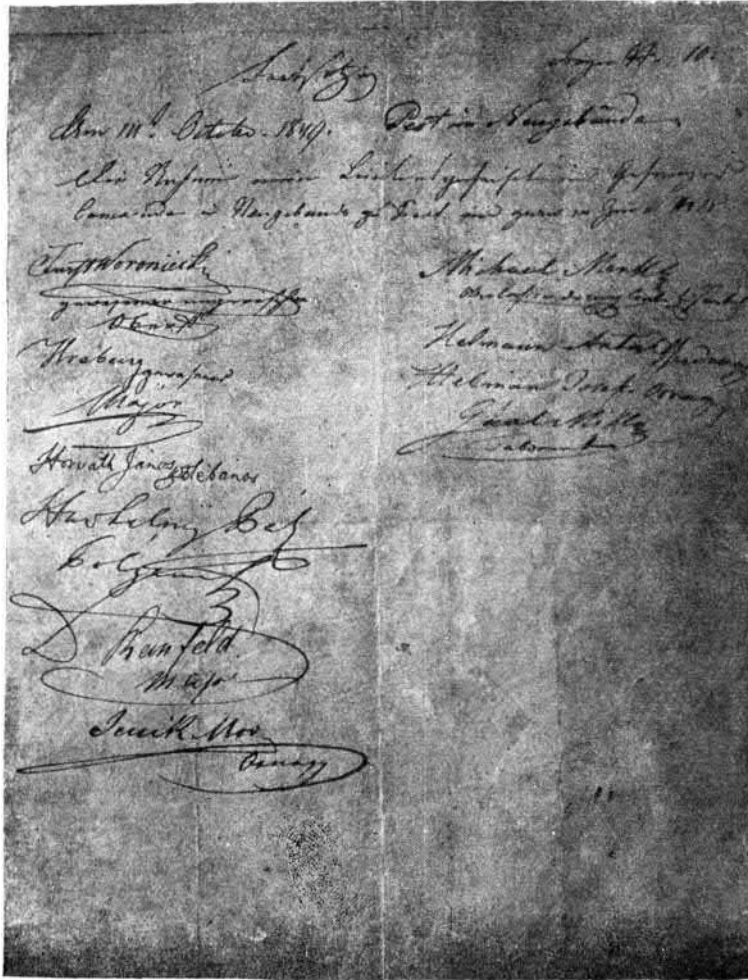
De még ezzel sem elégszik meg. Tovább megy és gúnyolódó hangon a hadtudományok terén való állítólagos járatlanságát is szeméreteti.

. . . Néhány nap óta, — így ír, — az epemirigy is befészkelte magát a seregnél ... De ez mind semmi; *mert az ön nézete szerint föladatomban csupán az, hogy egy alig 20 ezer emberből álló hadtesttel (melynek kétharmada hasznavetetlen önkéntes) észak Magyarországot, Pozsony városát s ezenfelől még Sopron és Moson vármegyéket megvédelmezsem...* A honvédelmi bizottmány még mindeddig nem hatalmazott felárrá, hogy a hadcsapatok elhelyezéséről, saját belátásom szerint intézkedhessem. Lehet, hogy az én nézeteim egy kissé nagyon radikálisak, midőn állítom, hogy azt Pestről egyáltalában nem lehet elhatározni: vájjon az úgynevezett nádasi útszoros (a Fehérhegyeken keresztül) ostromgerendázatokkal (Blockhäuser) megvédhető-e, vagy sem? *Pesten úgy látszik, erről is csak úgy gondolkoznak az emberek, mint a tisztí előléptésekről. . . .“*

Majd fölmerül gyűlölködő lelkében a diktátorság csalképe. Úgy tesz, mintha Kossuthnak ajánlaná fel, pedig valószínűbb, hogy önmagára gondol. Levelének erre vonatkozó része így hangzik:

„.....Egy jó hazafi sem titkolhatja el, hogy a veszély nagy, rendkívül nagy, s fájdalom még nagyobb is lehet. Mindazon nemzetek története, melyek a megsemmisülés meredélyén megint a lét azon fokára emelkedtek, amely további fenmaradásuk föltételeit magában foglalta,

azt tanítja, hogy vannak pillanatok, midőn minden kicsinyes tekintetnek meg kell szűnni, ha az egésznek akarjuk megmenteni; — azt tanítja, hogy az akarat egysége nélkül erre gondolni sem lehet; — végül azt tanítja, hogy ez az egység csak akkor érhető el, ha az egész nemzet, vagy legalább túlnyomó nagyobb részének a bizodalma egyetlen emberben összponto-

Honvéd fogolytisztok névalírása 1849-ből. — (Az aradi ereklyemúzeumban őrzött eredeti után.)

sül, s a nemzet ezt az egy embert bizonyos meghatározott időtartamra önként maga fölé helyezvén, akaratának is önként hódol. Így volt eddig, s így lesz ezután is. S én nem gondolnám, hogy Magyarország kedvéért a világ folyása más irányt vegyen. Vájjon már oly közel áll-e Magyarország a végromláshoz, hogy csak egy hatalmas kéz diktatúrája által

menthető meg, — azt ítélik meg azok a férfiak, kik időszerűnek tartják a magyar hadsereg vezérletét egy egyszerű magánemberre bízni. Hogy azonban ezen hadsereg egyrésze a legújabb események folytán közel áll a végfeloszláshoz: az oly tény, melyet egyetlen szakértő katona sem tagadhat. Kiderítendő, hogy ki ennek az okozója: be kell várni azt az időt, amidőn a kedélyek izgatottsága lecsillapul, s méltányos és igazságos Ítélet leszed hozható . . .

Kossuth elnéző türelemmel viseltetett a haragvó vezér iránt. Sőt, még olykor tetszett neki nyers és kíméletlen modora.

— Íme, — így szólt egy alkalommal a honvédelmi bizottmány ülésén, — ez aztán a forradalmi katona; nem törődik semmivel, hanem bátran kimondja véleményét még velünk szemben is.

Utóbb, midőn Kossuth előtt sem volt immár titok a gáncs forrása, látóhatárunk annyira elkomorult, hogy nem akart kikötni véle. Hisz oly szüleiben voltunk a hivatásos vezéreknek, hogy a meglevőket, ha itt-ott botlottak is, lehetőleg kímélni kellett. Az pedig elvitázhatlan, hogy Görgei nagyeszű, erélyes és körültekintő parancsnok vala.

Ilyetén belső meghasonlás bénítá erőinket, mikor Windischgrätz herczeg a támadáshoz fogott. Görgei elégedetlensége, a melyből ép.en-séggel nem csinált titkot, mihamar átragadt a tisztikarra, innen pedig, mint a hidegláz, a legénység közzé lopózott.

— Lehetetlen győzni, hiszen tízannyi az ellenség, mint a mi seregünk. Ott jön át a német, ahol akar. Jól tudják ezt Pesten is, megírta nekik Görgei, de nem hallgatnak reá. Az a parancs, hogy itt kell maradni., No, majd meglátják, mi lesz ebből.

A lobogó tábortüzeknél csüggeteg lemondással így beszélgettek egymás közt honvédjeink.

Az önbizalomnak ily nagymérvű megfogyatkozása mellett vajjon lehetett-e győzni? . . .

Simunich császári tábornok, mint tudjuk, már decz. 14-én Pozsony megyébe tört, s a nádasi szorosból, rövid harcz után, kiszorította Ordódy dandárát. Ordódy Szered felé hátrált.

Görgei még aznap éjjel értesült a nádasi szoros föladásáról, s ha csak azt nem akarta, hogy hátba támadják, sietősen intézkednie kellett, hogy Simunich visszaszoríttassék. Akként rendelkezett tehát, hogy Guyon ezredes egypár zászlóaljjal siessen *Nagy-Szombatra*, itt vonja magához Ordódy dandárát, s aztán egyesült erővel üssenek Simunichra.

Guyon, 1700 emberrel és egy ágyú-üteggel decz. 15-én indult el

a pozsonyi táborból és decz. 16-án reggel érkezett Nagy-Szombatra. Ordódy azonban már ekkor Szeredet is elhagyta; átkelt a Vágón, s Lipót-vár védő falai közzé húzódott.

„Még jóformán el sem helyezkedtünk, — írja egy szemtanú, — midőn a közeli halmokon feltűntek a Simunich előcsapatjai. Délután három óraker pedig már az egész ellenséges haderő, — 6000 ember, 18

Rohonczi Lipót, a Károlyi-huszárezred ezredese. — (A család birtokában levő; arckép után.)

ágyú, — a város alatt nyüzsgött. Simunich szintén Nagy-Szombat megszállására indult, de mi néhány órával megelőztük. Az összeütközés elkerülhetlenné vált. Kisded csapatunk, a háromszoros túlerő ellen, akarva, nem akarva, kénytelen volt fölvenni a harcot . . .

És ozsonnatájt csakugyan mérkőzésre kerül a dolog. Az első ágyúlövések után sűrű nehéz köd ereszkedik le, alig látni két lépésnyire.

De ez nem akadály: szuronyviadalra kelnek. Guyon mindenütt az első. S vakmerősége felvillanyozólag hat a csapatokra, amelyek vitézül, hőiesen harcolnak. Mindhiába: lehetetlen megbirkózniok a túlnyomó erővel.

Hat órákor, — már egészen sötét van, — Guyon a városba húzódik; erre talán még keresztülvághatja magát. De itt is ellenség. És megújul a rettentő küzdelem. Utczáról-utczára, lépésről-lépésre foly a harc, mell mell iránt, ember ember ellen.

Az Ernő-gyalogosok hadilobogója az ellenség kezébe jut. Az el-esett zászlótartó kezéből csavarták ki.

— Hát engeditek elvinni? — kiált feljűk Pusztelnik őrnagy.

— Dehogy engedjük! — zúgták a fiuk, s fogcsikorgató dühvei, halálmegvető elszánással törnek a császáriakra.

Ezenközben egy ház gyűl ki. A fölcsapó lángözön bevilágít a sötét éjszakába. Minő szörnyű kép! Az utca teli vonagló holttestekkel. A letaposott havon nagy barnavörös foltok: a lemészárolt katonák omló vére. Itt a lovasság keveredik össze eleven gomollyá, amott néhány ágyú birtokáért foly a rémes tusa, távolabb egy zászlóalj igyekszik utat vágni magának.

Még egy végső, kétségbeesett erőfeszítés, — s csapataink nagy bajjal keresztültörnek az ellenség fojtogató övéen. Este kilencz órákor Nagy-Szombat már csöndes. A szétzilált honvéd-dandár Szereden át Komáromnak menekül.

A vak sötétségben, fogyasztó hóvihar közepett búsan marsol a honvéd. Köpenyegének ujjával megtörli löporfűstös arcát s elkeseredve mormogja:

— Hiába, nincs szerencsénk. Elhagyott már a jó Isten is.

Veszteségünk: 98 halott és sebesült, 798 fogoly, 5 ágyú és 1 hadilobogó. A foglyok zöme, mint Levitschnigg Írja, az Ernő-zászlóaljból került ki.

A véres ütközet lefolyásáról, kissé túlozva, Görgei ezt a rövid jelentést küldötte a honvédelmi bizottmánynak:

„. . . Nagyszombaton, — úgymond, — 1700-nyi népünk löezer-nyi ellenséges sereg által körülfogva támadtatott meg. Pusztelnik tábor-kari őrnagy, Mack tüzérőrnagy, Guyon ezredes megannyi hőse a magyar nemzetnek. A hős Ernő-zászlóalj zászlóját veszttette ugyan, de míg azt elveszté, előbb elvesztett egy egész századot, s önfeláldozó magaviseleté által örök érdemet vívott ki magának a magyar nemzet szabadsága érde-

kében ... Az egész tüzérségből csak négy maradt seb nélkül, két tiszt elesett, maga Mack sebet kapott . . .

Ugyanekkor, — decz. 16-án — maga Windischgrätz is megkezdé a támadást.

A magyar határ peremén, az előnyomuló osztrák haddal csaknem szemközt: Gátha mellett a Szegedy-dandár, a parndorfi magaslatokon Zichy Lipót ezredes dandára, Nezsidernél pedig Karger dandára táborozott. Pozsonyban, Aulich ezredes parancsnoksága alatt, szintén volt kisebb csapatunk.

Csakhogy a magyar őrvonal, most a nagyszombati vereség után, még nagyobb veszedelemben forgott, mint a nádasi szoros föladása alkalmával. Attól lehetett tartani, hogy a győztes Simunich átkel a Dunán, s seregünk két tűz közzé szorul. Görgei kardcsapás nélkül, rögtönösen vissza akart vonulni, már szét is ment erre vonatkozó parancsolatja; de később mégis egyebet gondolt, s odamódosítá rendeletét, hogy csapatjaink várják be az ellenséget, csakis abban az esetben húzódjanak Óvár, Mosony, Győr felé, ha túlnyomó erő által támadtatnak meg.

Az első komoly összecsapás, — decz. 16-án, délelőtt 11 órakor, — *Parndorfnál* történt, ahol a Zichy-dandár (3 zászlóalj gyalog, 2 osztály huszár és 8 ágyú) volt elhelyezve.

Windischgrätz egy egész hadtestet indít kisedet őrcsapatunk ellen. Zichy azonban mégis fölveszi a harczot, s csak másfélórai bátor ellenállás után vonul vissza. De a küzdelem hevélyében az utat eltéveszti, s Óvár helyett Nezsidernek hátrál.

Erre aztán az egész vonalon megharsant a visszavonuló. A táborhelyek kiürültek. Görgei, decz. 16-án éjszaka ment el Pozsonyból, s egyenesen Mosonyba utazott. Ekkor már ott találta hátráló seregének zömét, de rendkívül lehangolt állapotban. A kedvtelenséget még növelte, hogy a Zichy-dandár elszakadt a főseregtől, sőt a Karger dandára sem érkezett meg.

Görgei, hogy seregének lohadó harczikédvét fölélessze, *Mosony* előtt, — decz. 18-án — csatarendbe áll és megütközik az üldözésére induló Jellasics bán hadosztályával. S erős ágyúharcz után, vakmerő huszár-rohammal csakugyan sikerül feltartóztatnia az ellenséget. Jellasics ijedten visszahőköl, seregünk pedig, most már jobb kedvvel, a győri földsánczok közzé vonul. Harmadnap végre megérkezik a két elszakított dandár is, amely a Hanságba szorítatván, csak kerülő utakon, roppant fáradsággal juthatott Győrbe.

A határ föladásáról, illetőleg a mosonyi és parndorfi ütközetekről, Görgei ekként számol be Kossuthnak:

A jobb dunaparti sereget Győrnél kívánván összpontosítani, decz. 17-én a gyalogságot és az ágyú-ütegeket Győrbe küldöttem; decz. 18-án délben a lovasság egyrészét szintúgy Győr felé utasítóm, midőn jelentést kaptam az előőrsoktól, hogy az ellenség roppant erővel Mosonyhoz közeledik. Seregünknek kezemnél levő részét azonnal az ellenségeibe vezetém, s azt megszalasztottám. Az ellenség oly sebességgel menekült, hogy őt minden jóakaratumk mellett sem érhattük utói. Több halott: ember és ló maradt a csatatéren. Még a sebesülteket sem Vivék magukkal; emberségből teljesíték rajtuk azt, mit saját vezéreik és pajtásaik félelemből elmulasztottak. Az ütközetben Zehlhoffer 4-ik huszárezredbeli őrnagy, Szegedy Imre 9-ik huszárezredbeli alezredes és dandárparancsnok, s Görgei Kornél ugyanezen ezredbeli őrnagy, úgy szintén a lovas honvédtüzérség, de általán véve az egész huszárság a legjelesebben viselték magokat. — A decz. 16-iki parndorfi ütközetben leginkább Zichy Lipót 10-ik huszárezredbeli őrnagy, kit a helybenhagyás reményében alezredessé neveztem ki, tünteté ki magát a legdicsőségebben, midőn a dicső veszély alkalmát üstökön ragadván, a négyszer nagyobb ellenségnek sokáig a legbátrabban ellentállt . . . Megemlítem még, hogy a győri vonal elfoglalásával, mindazon gabonát, szénát, zabot és szalmát, mit eltakarítani nem bírtunk, fölégettem. Így legalább a győri utón alig ha lakik jól sokáig az ellenség; s ha ezen példám utánzókra talál, majd elbánunk a czudarokkal...”

Windischgrätz herczeg, fényes kíséretének élén, diadalmi zene-szóval decz. 18-án délután 3 órakor vonult Pozsonyba.

Most néhánynapos szünet állott be. Windischgrätz megpihent bábérjain, s a vidék leigázásával foglalkozott.

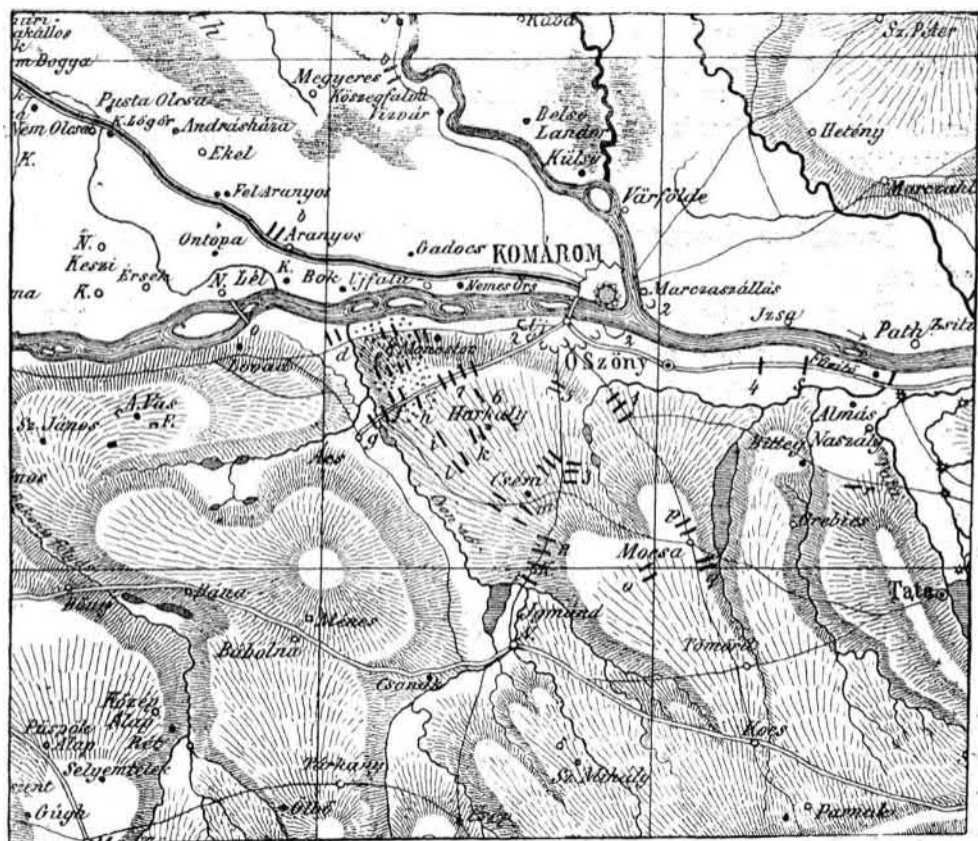
A veszedelem, mint dagály idején a tenger, pillanatról-pillanatra nőtt. Az ország szive: Budapest felé immár csaknem egészen szabad volt az út. Éjszak felől Schlick, nyugatról a Windischgrätz diadalmas hadai közeledének. S részünkről sehol semmi ellenállás. Amott Miskolcz táján egy szétszórt sereg, emitt Győrnél egy hátráló sereg.

Már a budaméri csatavesztés óriási ijedelmet okozott a fővárosban. Hát még mikor Windischgrätz betörésének jött meg a gyászhire! Valóságos pánik tört ki. Az élénkség kihalt, a forgalom megszűnt. Az emberek tanácstalanul, sápadtan ödöngtek az utcákon. Sokhelyt pod-

gyászos kocsikat lehetett látni. Mintha egy nagy szerencsétlenség küszöbén állana a város,

A képviselőházban szintén rendkívül komor volt a hangulat. Az arczokon az aggodalom sötét felhője borongott.

Az elcsüggedés e szomorú napjaiban ismét csak Kossuth volt az, akinek helyén maradt a szíve. Egyetlen panaszos szó nem rebent el ajkairól, hanem elővette ékesenszólását, elővette erélyét és minden

Komáromnál 1849. júl. 2-án vívott csata térképe.

lehető megteint, hogy az izgalom lecsillapodjék. Még a beérkező hadijelentések is úgy kerültek ki tolla alól, hogy azokból a közönség bátorítást merítsen.

A nagyszombati véres csata lefolyását például ilyen lángragyújtó megjegyzésekkel tette közzé:

Nagy-Szombaton a nádori dandár, Guyon- ezredes, Pusztelnik vezérkari őrnagy és Makk tüzérőrnagy alatt 1.700 emberünk 15.000 ellen szurony viadalban

szemtől szembe öt óra hosszat tartotta magát. Elesett közel fele, a többi keresztülvágta magát. Az Erneszt-zászlóaljnak zászlóőrző százada ott fekszik lobogója mellett, mely csak a század utolsó emberével tudott elesni.

A haza leborul emléketek előtt, dicső vitézek! Kiontott szent véretek az enyeszet atka gyanánt hulland vissza az igazságos egekről az olműtzi kamarilla gyilkos fejére: melynek legjobbika sem ér fel egy csöppel kiontott véretekéből. Társaitok, s az egész nemzet megfogja bosszulni halálotokat. Hiszen még van Isten az egekben, s kell, hogy elkövetkezzék a támadások hajnala. A nemzet imádkozik emlékezetökért.

A fővezér keresse össze neveiteket, s a földön, melyet véretekkel megszenteltetek, egy nagyszerű nemzeti emléknek kell emeltetnie.

Addig némuljon el az öröm minden magyar ajakról, míg Nagy-Szombat szent földjét a gaz-ellenség körmei közül ki nem ragadtuk, s bosszút nem áliánk e gyilkosainkon.

Így szórtá Kossuth a bátorítás, s a harag gyújtó szikráit a csüggedő nép közzé.

De ezenközben újabb, széleskörű intézkedéseket is tett a honvédelem fokozása érdekében.

Mindenekelőtt Schlick előnyomulásának a meggátolásáról kellett gondoskodni. Kossuth, Mészáros Lázár hadügyminisztert kérte föl, hogy ő maga álljon Pulszky hátráló dandárának az élére, gyűjtse össze a szétszórt csapatokat, s aztán, ha csak lehet, birkózzék meg Schlick haderejével.

Mészáros, ez az önfeláldozó és nemes férfiú, a veszélyben forgó haza jóvoltáért szívesen vállalkozott erre is.

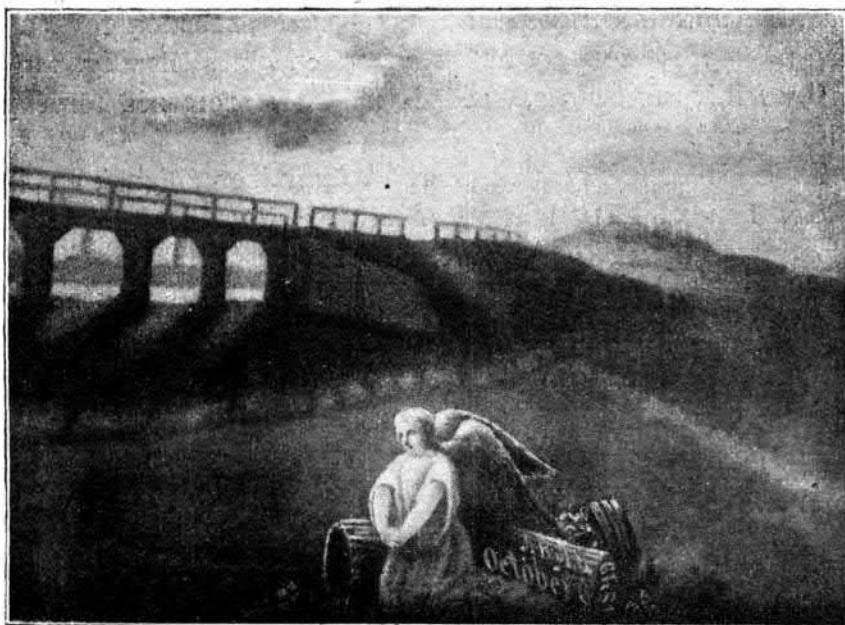
„ . . . . Magam kínálkoztam volna, — így szólt az ő megszokott katonás modorában a képviselőház ülésén — ha nem élnénk oly körülmények közt, hol mindenkit gyanúsítanak, s azt, ami a szerencsétől és körülményektől függ, embernek tulajdonítják; a vállalat nem sikerülése esetén pedig az illetőt azonnal gyanúsítják és svarczgelbséggel vádolják. Amit az isten nekem adott, mindent felajánlok a hazának, ami egyéb-iránt csak polgári kötelesség. Jól van, hát az ellenség elébe megyünk; s nem csak mint Pompejus Ígérni fogjuk, hogy földből teremtünk hadsereget, hanem valóban nagy haderővel állunk az ellenség elébe. Ismerem az ellenséges vezért, volt szerencsém alatta szolgálni; de mégis remélem, hogy Isten segedelmével végezni fogok vele, hiszem, hogy *schlückelni* (elnyelni) fogom *Schlicket*. De akárhogy dől el a dolog: *ítéljenek el, de ne negyedeljenek fel.* . . .“

Mészáros decz. 18-án már Miskolczon volt, s nagy erélylyel fogott

a Pulszky-féle dandár újjászervezéséhez. Néhány nap múlva Szemere is követte, hogy mint teljeshatalmú kormánybiztos támogassa őt nehéz föladatában.

Majd Görgei táborának a megerősítésére került a sor. A nemzetgyűlés olyképp intézkedett, hogy Perczel Mór, aki 5000 főnyi dandárával a Muraközben volt, keljen azonnal útra, s csatlakozzék a feldunai sereghez. Perczel, a kapott parancshoz képest rögtön el is indult. Ha ez az erősítés sem volna elegendő: bács-bánsági hadaink is fölrendeltetnek.

Majd újabb segédcsapatok föllállításáról történt gondoskodás. A

Az aradi vesztőhely apotheozisa. — (Az aradi 1848—49-iki ereklye-múzeum képgyűjteményéből.)

honvédelmi bizottmány, Kossuth indítványára, e tárgyban három különböző rendeletet, illetőleg fölhívást bocsájtott ki.

Első rendeletével a törvényhatóságokhoz fordul, s új *mozgó nemzetőr-csapatok* toborzására szólítja föl őket. A szervezés főbb pontjai ezek:

1. Egy megyében több önkéntes mozgó-csapat is felállítható.
2. A csapatvezéreket a főispán, esetleg az alispán, vagy a megyében működő kormánybiztos nevezi ki.
3. A csapatvezérek illetménye a csapat számának arányától függ. Oly csapatvezér, kinek csapata 100 egész 200 főnyi legénységből áll:

századosi, kinek pedig csapata 400 főből áll: az országtól őrnagyi illetményt nyer.

4. Az ily mozgó csapatok legalább négy hónapra kötelesek alakulni és vállalkozni; s akár lovasokból, akár pedig gyalog vadászokból álló, vagy szekeresz hadak legyenek azok, minden legényre 5 frt. foglalót kapnak; fő és altisztjei, úgyszintén a legénység is ugyanazon zsoldot és díjjat húzza, mint a rendes katonaság.

5. Köteles a csapat magát fölfegyverzeni, azonban mérsékelt fegyverválsági díjjal az államtól fog nyerni.

6. Ezen szabad mozgócsapatok a rendes hadsereghez nem csatoltatnak, hanem minden csapat a maga kezére szabadon fog az ellenség ellen működni; azonban, ha megyékben nincs ellenség, tartoznak a kormány felhívására a szomszéd és második szomszéd törvényhatóságba is átmenni.

7. Rendeltetésük nem az, hogy csatarendben álljanak az ellenség ágyúi elé, hanem, hogy hangya módra az ellenséget körüUepjék, azt szüntelen nyugtalanítsák, soha békét neki ne hagyjanak, az élelmi szerket előle eltakarítsák, társzckerciket elfoglalják, éjjelenként az előttük ismeretes utakon és ösvényeken oldalt és hátul megtámadják és pusztítsák.

8. Ami zsákmányt az ellenségtől elfoglalnak, azaz ő tulajdonuk; minden fogolyért, melyet átadnak: 5 pfrt. díjjal nyernek; minden szuronyos fegyverért pedig váltságbérül: 8 — 12 pfrtot.

Egy másik fölhívás már egyenesen a közönséghez van intézve, s a *népfelkelés*, valamint a szabad, úgynevezett *guerilla-csapatok* alakítására buzdít. Ez a fölhívás így hangzik:

Fölhívás

a népfelkelés, valamint a szabad mozgó (guerilla) csapatok szervezése tárgyában.

A szabadságharcznak népharcznak kell lenni. Ekkor a nép győzhetetlen.

A népfelkelés már többször alkalmaztatott. Gyakran nagy sikerrel, mint Róth tábornoknak elfogatásakor; néha azonban nem felelt meg a siker a várakozásnak, aminek oka az, hogy a felkelt nép csatarendbe állítatott az ágyúk és az ellenséges katonaság elébe, mi nem lehet- a népfelkelés rendeltetése.

Ha nép felkel, s nem áll csatarendben az ellenség homloka előtt, hanem azt ezernyi ezreinek számával mint a hangya körül keringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki

szekeres csoportban; használja az éjt, midőn az ágyú hiába dörög; használja azt, hogy a nép minden utat, ösvényt, hidat, bokrot ismer; eltakarít az ellenség elől minden élelmet, nyakára gyűjt, amit nyakára gyűjtani lehet; elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból, reácsap oldalt, reácsap hátulról; ha csatarendbe sorozza magát ellene: akkor visszavonul, s egy pár óra múlva ismét újra kezdi. Ha a nép ekként kél fel, s kisebb csapatokban mint a hangya örökké mozog az ellenség körül, — a nép győzhetetlen.

Haynau és Paskievits herceg. — (Egykorú kép.)

Nem kell a népnek puska, minek is kelljen? Nem mindenik tud bánni vele; a ki tud: az szerez magának. Nem is puffogva, lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj oltalma alatt az ellenséget, mely szegény hazánk kebelét marczangolja. S ha megrohanta: fejszével, kaszával, bottal, késsel szűrni a halált maga körül, kanóczot vetni az ellenség társzekereibe, puszkaporos gyűjtékeibe. Ez a népfelkelés föladata.

Az ellenség kimondta, hogy a magyar nemzetet ki akarja törölni az élő népek sorából, s országunkat Ausztriába olvasztani. Ezen istentelen szándékát végrehajtandó, miután minden oldalról megtámadta hazánkat, s felbujtogatta nemzetünk ellen a vad szenvedelmek rablóvilágait, most végre azt gondolván, hogy csak oldalról való megtámadás által véderőnket megoszlatá — főseregével együtt betört hazánkba.

Felső-dunai hadseregünk elszánt bátorsággal állott ellent, nehézzé és drágává tette a berohanást, s aztán, hogy a hosszú vonalon szétszórt haderő összpontosulva erősebb legyen; az e végre előre védsánczokkal ellátott Győrnél vonta magát össze. Ott fogja a szabadság harcát megvívni a magyar szabadságnak a Dunánk jobbpartján álló létserege. A kormány megtette, ami erejében állott, s kötelességéhez tartozik. Most tegye meg a nép is a magáét, önmagáért, a szegény szorongatott hazáért.

Keljenek fel a népnek ezrei, alakuljanak mindenütt önkéntes mozgó csapatok, ne várjon senki parancsot, rendeletet! Vállalkozzék, kinek szíve a hazáért dobog, vegye magához barátjait, szomszédait, ismerőseit és segítsen a hazát védeni.

Hajtassék végre erélyesen a szabad mozgó csapatok iránt kibocsájtott rendelet.

Ezenfelül pedig keljenek fel a népnek ezrei, s segítsék az ellenséget semmivé tenni.

Keljen fel különösen Komárom, Győr, Veszprémmege; s Veszprémmegeben a Bakónynak rettenthetlen népe. Az ellenséggel szemközt ott áll vitéz seregünk. A nép pedig, mint a fáradhatlan hangyasereg vegye őt körül minden oldalról.

Komárom népének: a Csallóköz mocsárjai, a győrinek: maga Győr, hadseregünk, a vidék biztosító vizei, Veszprémnek a Bakony bevehetetlen rejtelmek biztos fedezetül szolgálnak.

Míg a Bakonyban, s Bakony táján a nép őrzi a hazát: addig jaj azon ellenségnek, mely azt háta mögött hagyva, előre mer vonulni.

Fel, fel! szabad hazánk szabad népének ezerei!

Budapesten, 1848. deczember 18.

Az országos honvédelmi bizottmány.

Erre a szívdobbantó fölhívásra gyors egymásutánban csakhamar számos guerilla-csapat alakult. A nevezetesebbek, íme, ezek voltak:

Felsőmagyarországi szabadcsapat. Szervezte: Koronidesz Lajos őrnagy.

Sárosmegyei vadászcsapat. Szervezte: Ujházy László sárosmegyei főispán, aki két fiával együtt közlegénynek állt a csapatba.

Bihari önkéntesek. Szervezték: Hatvani, Dobozi és Gazsy.

Nemegyei szabadcsapata. Szervezte: Nemegyei Bódog.

Lovas portyázók. Szervezte: Takács István.

Hont-nógrádi lovascsapat. Szervezte: Gracza Antal, hontmegyei szolgabíró.

Nagykőrösi szabadcsapat. Szervezte: Szentpéteri.

Verespántlikás szabadcsapat. Szervezte: Kállay Manó és Zoltán Mihály.

Szabolcsi szabadcsapat. Szervezte: Péchy szabolcsmegyei alispán.

Csongrádi szabadcsapat. Szervezte: Sántha Ede, csongrádmegyei birtokos.

Rákóczy szabadcsapat. Szervezte: Vasvári Pál, a márcziusi ifjúság ismert vezetője.

Bocskay szabadcsapat. Szervezte: Sillye Gábor kormánybiztos.

Békésmegyei szabadcsapat. Szervezte: Wenkheim Béla báró.

Hevesi lovascsapat. Szervezte: Gróf Wartensleben Gusztáv.

Beniczky Lajos, a nagyereyű kormánybiztos, még a hurbanista-mozgalom kitörésekor, a fölvidéken alakított csaknem ezer főnyi önkéntes csapatot, de amely nemsokára a rendes honvédsereg keretébe illesztetett.

Ormai (Aufenberg) Norbert őrnagy, a Kossuth hadsegédje pedig decz. 21-én a kormány megbízásából egy „honvéd vadászred“ toborzásához fogott.

Az itt felsoroltakon kívül az ország különféle részein alakult még több más apró guerilla-csapat is, s ezek szintén igen jól megfeleltek hivatásuknak.

Kossuth, december 22-én még egy harmadik szózattal is fordul a nemzethez.

Ebben a manifesztumában „a mindenható isten s a szabadság nevében“ arra kéri a magyar népet, hogy siessen a honvédszászlók alá; a törvényhatóságoknak pedig megparancsolja, hogy „miután a magyar nemzet ellen irtó háború foly“, az országgyűlés által megajánlott 200.000 újonczból a reájokeső jutaléknak hátralékos részét haladéktalanul állítsák ki. A hatalmas szózat, amelyet a lelkészkedő papság a szószékről hirdetett ki, teljes szövegében így hangzik:

Magyarország népeihez!

A mindenható Isten, a szabadság, a népek Istenének nevében! Ámen.

Magyarország népei szabaddá lettek a múlt márcziusi napokban.

A szabadságot a nemesség adta meg. Ő hozta ezen áldozatot.

A királyt nehezen lehet arra bírni, hogy a nemesség ezen dicső, de igazságos áldozatát neve aláírásával szentesítse.

De az országgyűlés elhatározott magaviseleté s a szabadságukért fölkelt

népek fenyegető állása megrettentették őt, s így írta alá végre azon törvényeket, melyekben a népek szabadsága biztosítva van.

Aláírta, nem szíve sugallatából, hanem azért, mert féltette trónját a nép méltó bosszújától.

Aláírta, mert gonosz tanácsnokai azzal kecsgették, hogy majd, ha fordul a koczka: megszegheti esküjét, s erőszakkal megsemmisítheti azon törvényeket, melyeket aláírt.

És ez, a mi itt mondatik, nem gyanúsítás, a kormány erről hiteles adatokkal bir; minden világosságra jött.

A nádor, kit karjaitokon hordátok, kinek diadalmenetét az'országon át a nép rokonszenve s az áldás imái kísérték, hűtlenül megszökött, de itt maradt irományai közt a mondottak világos bizonyosságai megtaláltattak.

S hogy igaz, a mit nektek Isten színe előtt mondunk, eléggé bizonyítja, hogy szabadságunk eltírására bérlett zsoldosok által kilencz oldalról támadtattunk meg.

Becsődítették a szerb rablók a magyar nép legyilkolására.

Feluszítottak a vad ráczok, kiknek a haza legdúsabb vidéke jutott lakásul, a magyarok kipusztítására.

Felbujtogattak, de hála Istennek! többnyire siker nélkül, honunk tótajku népei.

Hurbán gaz tót papot császári hadvezérré tettek, ki alávaló czinkosaival s rablócsordájával gyilkol, pusztít, gyújtogat az országban, s akadnak tiszték a császári hadseregben, kik nem pirulnak az emberiném e szennyétől parancsokat fogadni.

Császári hadvezérek vezetik az emberiségből kivetkőzött, dühös oláh-csapatokat, kik gyávák a harczban, de ha fegyvertelen magyarokra találnek, a legkikeresettebb kegyetlenséggel, vad ordítások és hahoták közt ölik rakásra.

A vér fagy meg ereinkben, kezeinkben a toll reszket, ha a leplet fel kell azon iszonyokról emelnünk, melyeket a baromnál aljasabb csorda véghezvitt.

Ámde nektek, testvéreink! tisztán kell látni, s nektek tudni kell, mikép bánik azon uralkodócsalád veletek, melynek minden tagját meggazdagítottátok, s melynek trónját annyi veszélytől megóvtátok.

Halljátok és borzadjatok! Csak néhány példát hozunk fel ezer helyett, melyekkel undorodunk toliunkat megfertőztetni.

Erdélyben a dühös oláhság, egy egész védtelen, fegyvertelen családot, a Brádi-családot, hitet megingató istentelenséggel konczolta le, tizennégyen veszték el Brádiak, az öreg apától kezdve az utolsó unokáig; ezek legkisebbikét, egy csecsemőt, elevenen vetették a sírba, hol nem legyilkolt, hanem halálíg kinzott, szétmarczangolt szülőinek büzhödt testei, közt három nap és három éjen át hallották haladokló sírását, a nélkül, hogy e hyénák százai közt egy könyörülő lélek a kínok oly legiszonyúbbjának véget vetett volna.

Közép-Szolnokban b. Huszár Zsigmondnak, leírhatlan kínzások után, oláh inasa a fejét lenyeste nyakáról s Urbánnak vitte ajándékba, ki e rémítő istentelenségeért kormánybiztosnak nevezte ki.

De elég! oh honom népei! elég, a szív reped meg e szörnyűségeken.

És ily népet, e vad és gyáva csordát, a császár kedves híveinek nevezi!

Nem csendül-e meg a gyermek, a szegény gyermek sírása fületekbe? kit atyjának, anyjának, testvéreinek összehurczolt vézű tetemeire vetettek a mély sírgödörbe! s éhen hagytak meghalni?

És te Isten! a népek Istene! nyugosznak-e villámaid, s ki nem merült-e béketűrésed?! Te, a népek Istene, te az igazság Istene vagy, s menny köveid le fognak csapni e hóhérok közé.

És ezen embereket, kik elevenen sütik meg, fűrészelik ketté embertársaikat, kik a ma született gyermeket atyja kapujára szegezik: cs. kir. tábornokok vezérlik! S nincs e zsoldos seregben egy tiszt, egyetlen, ki lábaihoz dobva kardbojtját, undorral s iszonynyal fordulna el tőlük.

I. Ferencz József bevonulása Győrbe, 1849. jun. 28-án. — (Egykorú kép.)

Irtóztatós! irtóztatós!

És újra mondjuk: e vérebekeket a császár kedves híveinek nevezi, megdicséri; irántai ragaszkodásukat magasztalja s biztatja őket, hogy eddigi pályájukon tovább haladjanak; hogy öljék, kínozzák, gyilkolják a tehetetlen öreget, a gyámoltalan némbert s ártatlan gyermeket, kiket az üdvezítő magához hívott s kiké a mennyeknek országa.

Ily harezot vívott az agg császár, kit saját tanácsnokai ledobtak trónjáról, mi után felhasználták; ily harezot vív Magyarország népei ellen a gyermek császár, kit e gaz tanácsosok a trónra kényszerítettek, hogy minden kegyeletet, mely valaha e népben az uralkodóház iránt volt, végkép kiirthassanak.

Óh ha az emberekben, kik így boríták el vérrel, pusztítással e szegény ártatlan hazát, egy szikrája van még az emberi érzelemnek, lehetetlen, hogy alvásra hajthassák fejeiket a nélkül, hogy az istentelenségök miatt legyilkolt ártatlanok árnyékai füleikbe ne suttogják az örök kárhozatnak kínjait.

Mert tudjátok, Magyarhon népei, miért tették ők mindezeket? miért uszítottak benneteket egymásra? miért pártolták a vad rablók csoportjait s küldék be 9 oldalon zsoldos népeiket?

Talán feltámadt az ország a király ellen? Nem, sőt mindig arra kérte, jöjjön Budára lakni, uralkodjék hű népe felett, és mi szeretettel fogjuk őt körülvenni.

Talán új jussokat akartunk tőle kicsikarni? nem, mi csak azt kívántuk: tartsa meg a törvényt, a ti szabadságtok törvényét, melyre megesküdtök. De e kívánságra fegyveres hitszegéssel feleltök.

Talán el akartuk a királyt kergetni? nem; sőt mikor a bécsiek feltámadtak s ő félelmében a messze hegyek közé szökött, midőn az egész világ elhagyta; mi nem hagytuk el; kértük, rimánkodtunk neki, jöjjön körünkbe, a magyar nép megőrzi őt minden viszontagságtól; de ő nem jött, nem fogadta el kérésünket, hanem gyilkosokat bérelt Magyarország törvényeinek, a ti szabadságtoknak eltiprására.

Vagy talán nyomorogni hagyta az ország a királyt, nem gondoskodott királyi széke fényéről? Nem. Három ezerszer ezer, azaz három millió forintot rendelt neki a nép adójából esztendőnként udvartartása költségeire, annyi pénzt egy esztendőre, amennyivel háromszázezer becsületes embert örökre boldoggá lehetne tenni.

Miért támadták meg tehát az országot?

Cselekedték azért, mert a törvény, melyet aláírt a király, gerenda volt szemükben; mert tudták, hogy ha e törvény erejében megmarad, sem életetek, sem erszényetek felett nem rendelkezhetnek, mivel a törvényekben az van, olvassátok el, és higgyetek saját szemeteknek, hogy az ország kincsei s a haderő felett nem idegen önkény, hanem ti, az összes nép fogtok képviselőitek által rendelkezni, kik előtt a magyar miniszterek is minden tetteikről felelősök;

mert tudták, hogy ha e törvény áll: akkor kényök-kedvök szerint nem parancsolhatnak száz meg százezer újonczot sok évi szolgálatra a császár hadseregébe, hogy azokat messze idegen földre hurczolják, s általok idegen népek szabadságát elnyomják;

mert tudták, hogy ha ti, a nép, képviselőitek s minisztereitek által rendelkezhettek a véres verejtékekkel fizetett adó felett: akkor nem zsebelhetik az adót kedvük szerint, nem tehetnek nagyobb árt a sóra, hogy a szegény népek zsebéből irtózatosságra növekedett adósságaikat kifizessék.

Mert tudjátok-e, hogy a császárnak mennyi adóssága van? tudjátok, hogyha egy ember 600 évig élne s reggeltől éjjél számolná a pénzt, ki nem számolhatná.

S e rémitő összeget szerette volna a császár nyakatokban róni.

S most istentelen vezérei betörnek az országba, s hazug ajkakkal intik a népet: maradjon nyugodtan, mert ők nem akarják a népet bántani.

Miért mondják ezt? mert tudják, hogy a nép győzhetetlen, ha felkél rettentő erejében, mert tudják, hogy a nép lehellelte elfűjhatja őket e haza földéről, mint a szél elfújja a szemetet. Azért akarják a népet gyáva semmittevésbe beleringatni.

De hát nem tudjátok-e, hogy a ki az országot akarja elfoglalni, a népet akarja

elfoglalni? — mert az ország maga eszméletlen föld; az önkény jármát nem a föld, hanem a nép fogja hordani.

Az ország szabadsága a nép szabadsága! Ha az ország szabadságát fegyverrel eltörlük, a népet tették szolgává, a nép szabadságát törlötték el.

És még azzal is hitegetnek, hogy a császár nem akar benneteket újra robot és dézma alá vetni; könnyű azt nem akarni, ami lehetetlen; ámde ne higgyetek az ámitó szónak. A zsarnokok csak addig tűrik a nép szabadságát, míg nem érzik elég erősöknek magukat, hogy azt elvegyék.

Lássátok atyánkfíái!

A piskii emlék, s gerendadarab az 1849-iki piskii hídból. — (Eredetije az aradi ereklyemúzeumban.)

A király a múlt tavaszkor többféle törvény megtartására adta esküvel erősített szavát, nemcsak a robot eltörlésére, együtt hozta az országgyűlés ezzel a többi törvényeket is; hogy t. i. ezen népnek vérével, pénzével Bécsből nem szabad önkény szerint rendelkezni, s hogy mindnyájan egyenlő polgárok vagyunk. Alig múlt el négy hónap, és már megszegtek a törvényeket. A király megírta a ti képviselőiteknek, hogy ezen törvényeket nem fogja többé megtartani, s azt akarja, hogy a magyar vérrel, a magyar pénzzel tovább is csak ő rendelkezze; s mert ebben az ország meg nem egyezett, irtó háborút kezdett ellenünk. Négy törvény közül hármát már megszegtek; higgyétek el, hogy a negyediket is meg nem szegik, mihelyt legyőztek.

Aztán mit értetek el vele, hogy a robot megszűnt, ha más úton utolsó falat kenyereteket elveszik a német adósság fizetésére?

Íme itt van oka, miért nem szerették Magyarország szabadságát, miért követek el mindent, hogy előbb egymás ellen uszítsák a hon testvér-lakosait, azután fegyveres erővel rontsanak az országba, hódítsák meg népeit, vessék katonai zsarnokság alá, s rendelkezzenek életök és vagyonuk felett.

De él az örök Isten, és nem hagyta el népét! Sőt keze világosan működik, mert ennyi csel, ármány, ellenség; s ennyi istentelenség mellett is: még mindenütt sikerül ellenségeink elé hasonló, sokszor nagyobb erőt kiállítani!

De még nehéz napok állnak előttünk, dicső, de nehéz napok; s mi, a nép képviselői, s a kormány, mely azoknak kifolyása, azon hatalomnál s roppant felelősségnél fogva, melyet gyöngé vállaink csak általok támogatva viselhetnek el, felszólítunk benneteket, sőt saját hatalmatok magasztosságában, melyet kezeinkbe letettetek, rendeljük:

Hogy keljetek fel tömegben, Magyarország népei! mindenütt, mert az ellenség közég, alakuljanak mindenütt a kormány által kijelölt vezérek alatt önkénytes szabad csapatok az ellenség kiirtására, a nép pedig mindazon vidéken, melyet az ellenség fenyeget, keljen fel tömegben s csatlakozzék a hazát védő csapatokhoz.

Értsétek meg a kormány szavait jól: mi nem kívánjuk s nem akarjuk, hogy az ellenség fegyverei s ágyúi elébe álljatok, mi nem akarunk mézárszékre vinni benneteket, sőt kinyilatkoztatjuk, hogy ez által csekély szolgálatot, néha kárt tennétek az országnak.

A felkelt népnek rendeltetése nem az, hogy az ellenséggel homloksorban szembe szálljon, hogy azzal csatába elegyedjék, hogy ágyúi által magát összelövesse; hanem egészen más, de oly, mi által tiszszerte hasznosabb szolgálatot tehet, s neki nem kerül sem annyi veszélybe, sem annyi fáradságba.

Igyekeztek az ellenség előtt az utakat, hidakat elrontani, a hegyszorosokat elzárni éjnek idején; ti, kik minden bokrot ismertek vidékeitekben, rohanjátok meg oldalt, hátul, gyújtsátok reá a házakat, szedjétek el podgyászát, hol rabolni mennek csapatjai, álljátok el útjukat; szóval, csináljátok az ellenségnek annyi kárt, a megnyit csak tehettek.

De mutassátok meg azt is, hogy ti nem rablócsorda, nem róc és oláh haramiák, hanem férfiak vagytok, kik a hon védelmére keltetek fel: ne bántsátok a védtelent, kárt egyedül csak az ellenségnek tegyetek a nép őrangyalai, az ellenség pedig rettegjen tőletek.

Ez azon szolgálat, melyet az ország képviselői s a kormány vár tőletek, nem más, nem több, s kit ily csatározás közben netalán szerencsétlenség érne, a kenyérekeregetre s további szolgálatra, lábát vagy karját veszítve, képtelen lenne; annak az ország választást enged e három között:

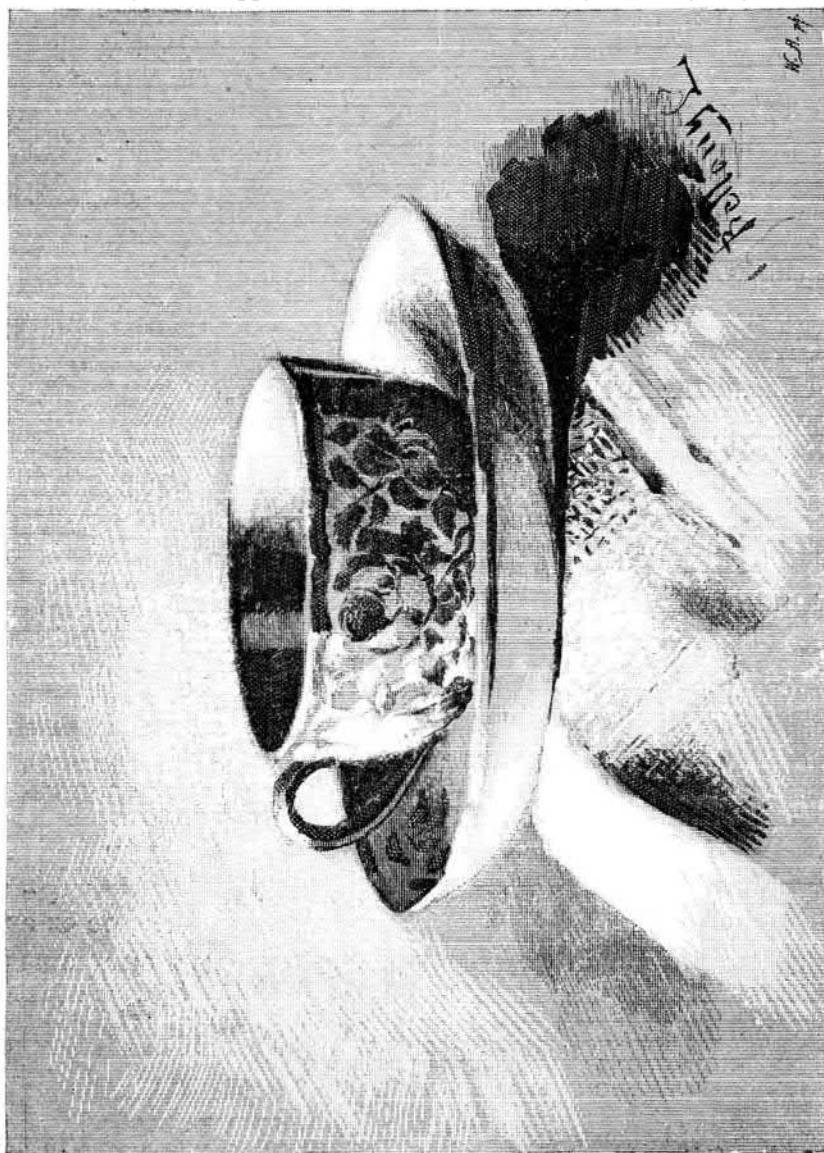
1. Vagy becsületes ellátás holtig.
2. Vagy 10 hold örökös földbirtok.
3. Vagy 1000 pengő forint.

A nép, és ezt esküvel mondhatjuk nektek, győzhetlen, ha együtt tart, ha szándéka erős hazáját megvédeni. Mit tehet 10, mit 100 hadsereg a nép milliói ellen, a nép ellen, mely az ellenségnek sem éji, sem nappali nyugtot nem ad,

a nép ellen, mely előre minden élelemszereket eltakarít, a nép ellen végre, melynek ha milliói felkelnek, botokkal szétverhetik az ellenséget.

Azért az Isten s a haza szent nevében, ti Magyarhon dicső népe 1 testvéreink! keljetek fel tömegben, roppantá növekedett hadseregünk segítségtekkel tíz annyi

Kiss Ernő tábornok kávécsészéje. — (Eredetije az aradi ereklyemúzeumban.)

ellenséget kiirthat, mint a mennyi ellenünk tör.

Fel kaszára, villára! merre az ellenség megy, sötét tömegeiteket pillantsa meg, jobbra, balra, előre, hátra, mint az árvíz, fogjátok utait körül, aztán váljatok szét, siessetek gyűlhelyeitekre, s mikor az ellenség nem is álmodja, törjetekek egy

csapatjára, egy-egy podgyászvonalára; hogy a míg ti itt megjelenve, ott szétoszolva folytonosan foglalatoskodtatjátok: vitéz seregeink rajtok üssenek és semmivé tegyék őket.

Fel, Isten nevében, ti a nép milliói! velünk a jó ügy igazsága, velünk az Isten!!!“

Budapest, 1848. decz. 22.

A honvédelmi bizottmány nevében:

Kossuth Lajos

elnök.

Ez az újabb menydörgő szózat a legmagasabb fokig korbácsolta a szenvedélyeket. Mintha egy nagy óriási harangot kondítottak volna meg, amelynek riasztó bűgása végigzúg az ország összes téréin. Most már csakugyan alig volt épkézláb magyareMBER, aki ne sietett volna a veszélyben forgó szabadság védelmére.

A lelkesedés növekedésével csapataink is megszaporodtak. Tizenennyolcz huszárezredünk volt immár, a rendes honvédzászlóaljok száma pedig hetvenkettőre emelkedett. Ezenfelül csatakészen állt az új mozgó nemzetőrség, s mintegy harmincz kisebb-nagyobb guerilla-csapat. Aztán a népfölkelés, egyenesre pántolt kaszáival.

Ámde, a haláltmegvető önfeláldozás daczára csapatjaink még sem voltak képesek az ellenség túlnyomó haderejével megbirkózni.

Mészáros, mihelyt a Pulszky Sándor szétrebbenő dandárét összeszedte és kiegészítő: azonnal munkához látott. *Szicszó* mellett, decz. 28-án ütközött össze Schlickkel. De csapatainkban, a budaméri vereség lehangoló benyomása miatt, még mindig hiányzott a kellő bátorság és erély. Alig indult meg a harc: már is menekülni kezdtek az ellenség kartács-tüze elől. Jelentéktelen ütközet volt ez, alig esett el harmincz emberünk, Schlick még üldözni sem merte hátráló seregünket; de ez az újabb csatavesztés a mostani körülmények közepeit mégis igen nyomasztólag hatott az amúgy is ijedős kedélyekre.

Sokkal nagyobb volt a baj feldunai seregünknél. Windisch-grätz decz. 24-én végre kimozdult Pozsonyból, s hadműveletei továbbviteléhez fogott. Görgeinek most már nem volt többé maradása Győrött sem. Azt mondta, hogy a földsáncz nagy terjedelménél fogvást' alkalmatlan a sikeres védelemre, a befagyott folyókon (Győr, tudvalevőleg a Duna, Rába és a Rábcza összefolyásánál fekszik) könnyen átjöhethet az ellenség; legjobb lesz tehát, ha még idejekorán a Vértes-hegység közzé megyen; s vagy ott, vagy pedig valahol Buda előtt vivja meg a döntő csatát.

S úgy tón, ahogy mondotta. Deczember 27-én éjfélkor csakugyan kions Gyórból, s táborának zömével ő maga Igmánd és Tata felé húzódik, a sereg kisebb része pedig Szönyön át Gönyőnek hátrál.

Esti hétkor Győr földsánczain már a sárgafekete zászló kevélykedik s Windischgrätz, szokásos módja szerint a „rend helyreállításához“ lát. A város kulcsait, diadalmi jel gyanánt, a sötétlelkű Pálffy Mórítz gróf által Bécsbe küldi, aztán statáriumot hirdet; majd egy újabb szózáttal fordul az ország népéhez, s fenyegetőleg kijelenti:

—Minden idők történetében hallatlan gazságok és gonoszágok tekintetéből:

Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyi tagját és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött, úgynevezett kormánybiztosokat ezennel „*törvényen kívülieknek és földönfutóknak nyilatkozatom* megparancsolván az összes hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelősség terhe alatt, hogy őket elfogják és a legközelebbi katonai parancsnokságnak általadják.

Azok, kik ennek daczára a pártütő kormánytól akármilyen csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merészelnének, rögtönítélő bíróság útján tüstént kivégeztetnek.

Azon helységek, melyekből több lakos egyesülve, a cs. kir. hadseregnek akármilyen módon kárt tenni törekednek, vagy annak futárait, szállítmányait avagy egyes csapatokat megtámadni merészkednek, *tűzzel, vassal elpusztítatnak* . .“

Leigázott rabszolgákkal szoktak így beszélni, ahogy Windischgrätz ebben a legújabb förmedésében a magyar nemzet vezérlő férfiáról nyilatkozik. De, fájdalom, volt is oka a hetvenkedésre. Hiszen csaknem ellenállás nélkül lépett át határainkon, az ország egyrésze immár kényuralma alatt senyvedt; a feldunai magyar sereg pedig, ez a daliás lovagcsapat hátrált, egyre hátrált.

Görgei, deczember 28-án már *Bábolnán* volt. Itt érte utói Ottingernek 2500 főből álló lovasdandára, amelyet Windischgrätz csapataink üldözésére küldött. Seregünk zöme bántatlanul tovább vonulhatott; de az utócsapat, — mintegy kétezer ember, — nem térhetett ki a támadás elől. Összezapásra került a dolog. Ámde, huszáraink ezúttal nem jól viselték magukat: az első roham után hátrálni kezdtek. Erre ijesztő zűrzavar keletkezik. A gyalogság is futásnak ered. Csak a porosz herczegről nevezett ezrednek velünk küzdő zászlóalja áll meg szilárdul. Néhányszor tüzel is, de midőn látja, hogy egy egész vértesezred tör ellene: meghódolása jeléül, lábhoz ereszti fegyverét, Ottinger azonban (ugyanazon Ottinger, aki Dráva melletti seregünket oly hűtlenül elárulta) nem törődik ezzel. Közzéjük üt, s csaknem a fél zászlóaljat lemészároltatja.

Mily hitvány kegyetlenség! S az osztrák hadiírók, mint valami ragyogó haditettel, még el is dicsekszenek véle!

Csapatunkból alig menekülhetett meg ezer ember. 300 elesett, 700 fogságba került. Görgei még aznap este Felső-Gallára ért. Itt csatlakozott hozzá a Guyon-dandár, amely a nagyszombati szerencsétlenségű ütközet után a főseregtől elszakítatván, mindezideig Komárommegyében portyázott.

Ezalatt Perczel gyors menetekben sietett Pápa felé, hogy Győrött a fősereghez csatlakozzék. Útközben tudta meg csak, hogy Görgei már nincsen ott. Megfordult tehát, s azzal a törekvéssel, hogy a Vérteshegyek mentén majd utoléri, Tamásin át Kis-Bérré ment. Szerencsésen meg is találta, de a két sereg mégsem tömörült, s nem is működött együttesen.

Megvolt ennek is az oka. A két vezér nem rokonszenvezett egymással. Már régebben, még a Jellasics elleni hadviselés alkalmával tört ki közöttük a viszály. A kevély Görgei Perczelben lenézte a polgárkatonát, a hevesvérű Perczel pedig, aki már ekkor önálló parancsnok volt, csak azért sem hallgatott Görgei tanácsaira. Ebből aztán harag, majd gyűlölködés támadt. Görgei a honvédelmi bizottmány előtt a hadtudományokban való járatlansággal vádolta Perczelt; viszont pedig Perczel engedetlenség ürügye alatt haditörvényszék elé idézte Görgeit, s ha barátjai közbe nem lépnek, talán főbe is löveti.

Perczel, ki indulatos, de engesztelékeny természetű ember volt, csakhamar megbánta tettét, s ki akart békülni vetélytársával. Az ozorai diadal jó alkalomnak mutatkozott erre. A hadizsákmányból egy gyönyörű antik lőfegyvert választott ki, s engesztelésül, a tisztikar jelenlétében, átnyújtá azt Görgeinek.

— Fogadja tőlem a mai dicsőséges nap emlékéül.

Görgei pillanatig haboz, aztán gúnyos mosolylyal nyúl a fegyver után. Az inasa épp ott őgyeleg a háta megett. Előinti.

— Ezt a fegyvert, — szól fönhangon, hogy mindenki hallja, — Perczel adta Görgeinek. Görgei pedig emlékül hű szolgájának ajándékozza.

S ezzel minden köszönés nélkül otthagyja az ámuló tisztikart. .

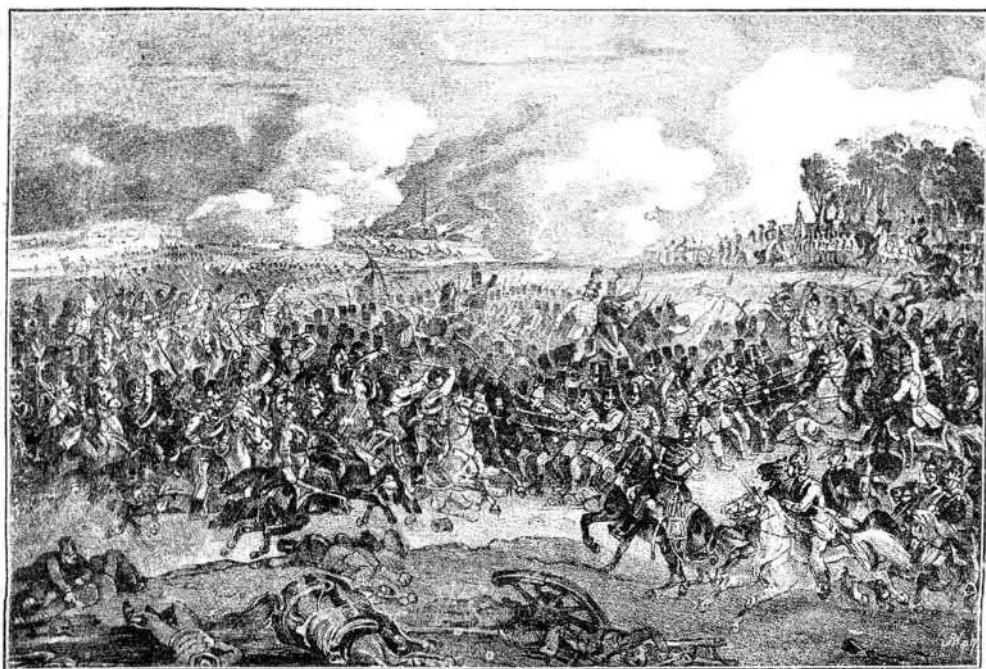
Perczelnek arczába szökken a vér. Kardjához kap, hogy Görgei után rohanjon. De mégsem tette: erőt vett viharzó indulatjain. Am,soh'sem tudta elfelejteni ezt a kínos jelenetet, békejobbjanak illetén durva visszautasítását.

Egyetértésünk közé így vert újabb meg újabb éket a gyűlölködés; így nehezedett reánk egyre súlyosabban a százados magyar átok: a viszály.

A bábolnai csatavesztés éjjelén (decz. 28-án) mindakét seregünk, — úgy a Görgei hadteste, mint a Perczel-féle dandár, — már a Vértes-hegységnél volt.

A Vérteshegység, mint tudjuk, a Bakony folytatása, s észak-keleti irányban Fejérmegye érintésével Komárom-megyén keresztül egész Bicskékéig húzódik. Szelíd, nagyrészt halmos vidék ez; itt-ott bükkös erdő, majd egy-egy törpe csúcs: alján ringó búzatáblákkal és mosolygó szőlőkertekkel.

A hegységnek ez időtájt az úgynevezett Mészáros-út s a Sárkány-szoros volt a két főközlekedési vonala. Győr felől erre vezetett az

Részlet a moóri csatából. — (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)

út Budapestnek; erre hátráltak csapatjaink; s ebben az irányban nyomult Windischgrätz is. Itt lett volna föltartóztatandó, a honvédelmi bizottmány utasítása szerint, az ellenség. Görgei azonban kivihetetlennek tartotta ezt a tervet is.

— Esztelenség! Ez csak olyan hadvezérnek való, mint Kossuth! — jegyezte meg gúnyosan.

Másnap, decz. 29-én, nem törődve a súlyos következményekkel, csakugyan átkelt a Vértesen, s Bicskére tette át főhadiszállását. Ily viszonyok közt Perczel sem maradhatott táborhelyén, s Kisberről Moórra vo-

nult. A második védővonalat is föladta tehát Görgei; Windischgrätz előtt egyre kevesebb az akadály.

„.....Görgei folyton hátrál, s nyomában az ellenség. Ha valami csoda nem történik: kétszer huszonnégy óra múlva Budapesten Windischgrätz az úr.“ — így ír a „Március Tizenötödike.“

S igaza volt. A főváros csakugyan menthetetlennek látszott. Mintha roppant árvíz közelednék, melyet emberi erő nem képes többé föltartóztatni. Már hallik az eltemető hullámok vészes moraja. Az emberek ijedten suttozták: „Fussunk innen, míg nem késő!“

Maga Kossuth is elborult kedélyvel intézi az ügyeket. Olyan, mint a lázbeteg; arcza sápadt, tekintete réveteg. De azért erőt vesz gyöngeségén, s szórja, egyre szórja a megrémült közönség közé a remény üdítő harmatját.

Midőn Görgei, kardcsapás nélkül távozik Győrből, az utczasarkokra ezt a falragaszt függeszteti:

A közönséghez!

Görgei tábornok czélszerűnek tartotta a háború kockáit nem Győrnél vetni fel. S most vitéz hadseregünk többi csapataival egyesült, hogy annál nagyobb hatással működhessék az ellenség hadmozdulatai ellen. A honvédelmi bizottmány abban a reményben értesíti a közönséget, hogy rövid idő múlva döntő csatáról adhat hirt, amely minél később fog vívatni: annál győzelmesebb leend.

A honvédelmi bizottmány.

A mikor pedig a bábolnai csatavesztés híre jön meg: az országgyűlés következő határozatait teszi közzé:

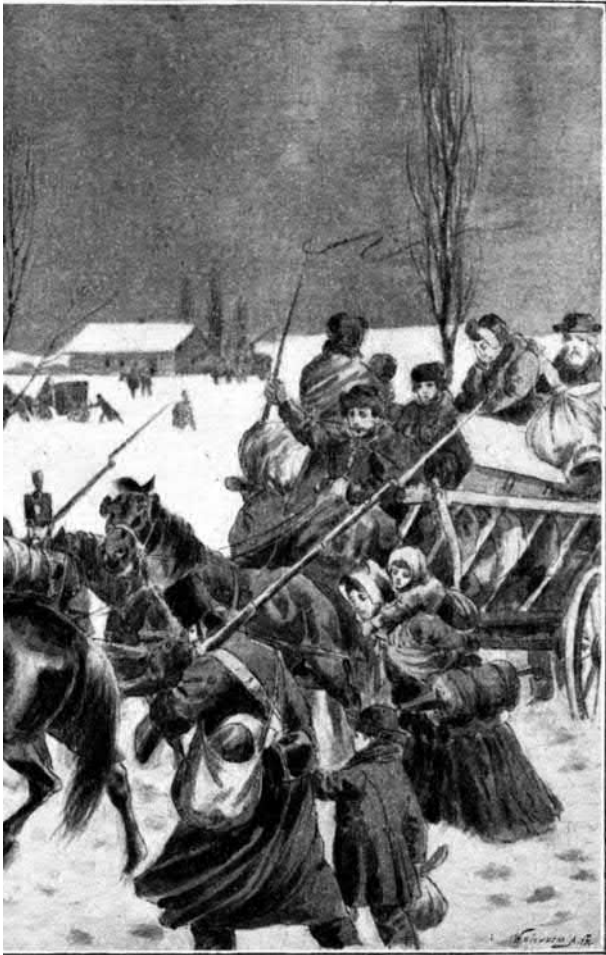
Országgyűlési határozatok.

A honvédelmi bizottmány elnöke f. hó 20-án tett jelentése szerint a képviselőház a felső és alsó táborra vonatkozólag a következő határozatokat hozta, elrendelve azoknak közzétételét. A honvédelmi bizottmány elnöke az örvendetes hivatalos hír következtében a következő javaslatok elfogadására kérte fel a képviselőházat:

1. Hogy a nemzet köszönetét szavazván Görgei Artúrnak és vitéz csapatainknak, azt a napi sajtó útján közzétegye és az egész ország tudomására hozza; s hogy a képviselőház Zichy Lipót, Guyon Richárd, Görgei Kornél, Pusztelnik, Kmetty, Pöltenberg, Klapka, Zehlhoffer, Sze-

Menekülés Debreczenbe, 1849. jan. elején. -

(Egykorú vázlatok ufan.)

gedi Imre, Türk, Inczédi László, valamint az egész 14-ik Ernő-zászlóalj és a huszár-csapat hősies magatartását jegyzőkönyvbe igtatni s a megérdemlett elismerést az utókorra hagyni indíttatva érezte magát.

2. Hogy a nemzet Zichy Lipótnak Görgei tábornok által alezreddé történt kinevezését a harcmezőn tanúsított dicső vitézségéért, nem a rendes utón hagyja helyben és teszi magáévá.

3. Hogy miután a *kormány már érdemjeleket készített*, a ház határozata folytán a magyar csapatok összes parancsnokai fölhivassanak, hogy úgy a múltra nézve, mint a jövőre nézve terjeszszék be a kormányhoz azon tisztek és közvitézek neveit és érdemeit, kiket érdemrendek általi kitüntetésre méltóknak találnak anélkül, hogy az érdemjelek elkészülését bevárják.

4. A *nemzet készíttessen arany-táblát*, 'a melyen örök emlékül bevésve maradjanak az utókorra azoknak a nevei, kik a királyi eskü és törvényes szentesítés által is megerősített önálló nemzeti függetlenségért és minden oldalról megtámadott magyar nemzetiségért kitűnő érdemek által különböztették meg magokat.

5. A haditörténelemben szinte példátlan önfeláldozásért, melyet az Ernő-zászlóalj rendithetlen vitézségével feltüntetett, a nemzet egy zászló adományozásával tüntesse ki elismerését; egy babérkoszorú legyen hímezve e hősi Önfeláldozás örök emlékéül a nap megjelölésével, amelyen a hős zászlóalj zászlója elvesztését az ellenség soraiban tett nagy pusztítással bosszulta meg és másrésről a saját soraiból hősiesen elesett vitézek halála által tette dicsővé. Végre

6. hogy a nemzet, Magyarország függetlensége és szabadsága védelmében a *harcmezőn dicsőségesen elesettekért halotti gyászisteni tiszteletet rendeljen el*, s annak megtartása az összes nemzet képviselőinek jelenléte által tiszteltessék meg, egyszersmind ennek megtartása az országban mindenütt rendeltessék el.

Majd alvidéki és erdélyi sikereinkkel dicsekszik el. Elmondja, hogy Kiss Ernő és Damjanich minő fényes győzelmeket arattak Ördög-hidjánál, Alibunáron; Bem pedig, a „világhírű szabadsághős“ diadalról diadalra hág, Kolozsvár ismét a miénk, Urbán Moldvába futott előle.

Ezenközben pedig egyik gyors futárt a másik után meneszti a táborba. Csaknem könyörög vezéreinknek, hogy ütközzenek, ne engedjék az ellenség prédájául az ország fővárosát. Perczelnek, december 28-ikáról a többi közt így ír:

Édes Mórom!

Bizonyosan értesítve vagy már arról, amiről én nagy megütközéssel értesültem ma éjjel, hogy Görgei túlszárnyalva vélvén magát, Győrből visszavonult csata nélkül, s levelében azt írja, hogy Bánhidára vonul. Tehát 6—7 mérföldet Bánhidáig csata nélkül! Mi lesz ebből?! Én csak most kezdek lenni aggodalomban.

Félek, hogy elvág valahol téged is az ellenség. Pedig a te sereged hazánk tartalék-reménysége.

Miként intézd mozdulataidat? Én nem tudom megmondani. Jsmét csak elvet mondok ki: intézd úgy, hogy mozdulataiddal fedezd a fővárost. Igyekezzél Görgei balszárnyával csatlakozni. A két sereg együtt, s azon erő, melyet itt rögtön összeszerzünk, talán, ha már a főváros előtt kell megtörténni az eldöntő ütközetnek, talán még megmenti a hazát.

Egyébiránt Isten kezeiben vagyunk. A haza áldása legyen veled!

Pest, dccz. 28-dikán 1848. éjféلكor.

Kossuth Lajos.

Kossuth Lajos hivatalos pecsétje. — (Eredetije az aradi 1848—49-iki ereklyemúzeumban.)

Másnap, decz. 29-én Görgeit keresi fel soraival. Hangja komor, szemrehányó. A kormány nevében fordul hozzá, s parancsolólag rendel, hogy helyezkedjék védelmi állásba, nyújtson segítőkezet Perczelnek, s ne térjen ki az ütközet elől.

Múltakról — úgymond a többi közt, — hiába beszélünk. Hogy minek kellett volna történni, nézeteimet igazolták a következesek. Erőkoncentráció-t mondtam és támadást, — nem történt; már most vége van. Most már koncentrálnók az erőt, csak késő ne legyen. A seregek elvesztették bátorságukat az örökös retirációjában....

Kimondhatlanul megütközött a kormány Csányi biztos urnák múlt éjfélről irt azon tudósításán, hogy a főhadiszállás Galláról Bicskére vonult. Tehát még a gallai posztó is föladatik? Az nem lehet, azt a kormány «neg nem engedheti.

Már harmadnapja tettem kérdést a tábornok úrnak, írja meg: mit szándékozik tenni? Hol fogadja el az ütközetet? Ezt tudnunk kell, hogy magunkat itt tájékozhatjuk. Még csak választ sem kaptunk, s most megint retirádáról értesülünk Bicskére.

A kormány ennél fogva rendeli, hogy a tábornok úr centrumával a felső- és alsó-gallai positiót tartsa meg. A jobbszárny tartsa a neszmélyi positiót; balra pedig az összeköttetést Zsemlyénél állítsa helyre. Perczel tartsa a sárkányi positiót, s magát a centrummal szintén Zsemlyén át köss'e össze.

Ezen posicióban az ütközetet el kell fogadni ....

Ugyanekkor, még egyszer ír Perczelnek is, s újra szívére köti, hogy egységesen működjék Görgeivel, s okvetlen védje s Sárkány-szorost.

Pest, decz. 29-én, délben 1 órákor, 1848.

Édes Móriczom!

Időnyerés végett nem irok külön; hanem küldöm azt, amit Görgeinek írtam, párban.

Csak egység és egyesség az istenért! A haza nagy veszélyben van.

Az örökös retiráda lehangolta a sereg szellemét, — egy támadásnak, egy győzelemnek kell okvetlenül történni, még az eldöntő csata előtt.

Szekulicsot magadnál tartod? Vagy küld Pestre; ha ideküldöd: úgy két nap alatt felszereljük, s innét megyen előre, mint rezerva, s kivüle még vagy öt zászlóalj, azon 3,500 emberen kívül, mit holnap Bicskére küldök.

Valami győzedelmecskét édes Móriczom! Különben az örökös retiráda lever minden bátorságot a nemzetben.

Isten áldjon meg!

Híved:

Kossuth Lajos.

Perczel már Sőréd felé akart indulni, amidőn Kossuth levelét megkapta. Rögtön visszafordult, s még azon éjjel (decz. 29-én) a moöri magaslatokon helyezkedett el. Épp jókor. Az ellenség Kis-Bér felől, csöndben, óvatosan mint a prédakereső farkas, már közeledett.

Perczel dandára ez idő szerint 5620 emberből és 24 ágyúból állott. Szép sereg, s már fegyelmezettségénél fogva is untig elegendő, hogy hasonló erővel győzelmesen megbirkózzék. Ámde Jellasics 16000 fegyveressel és 54 darab ágyúval törtetett Moór felé, hogy a sárkány-szoroson az átkelést kierőszakolja.

Győzelemhez szokott csapataink harcivágytól égtek. Azt hitték, — ez volt kémeink jelentése is, — hogy az osztrák haderő alig rüg három-négy ezer főre. Ezzel pedig könnyedén elbánhatnak.

Jellasics hadmozdulatai még növelték ezt a csalóka reménységet.

Hiszen már hajnalodik, s még szó sincs a támadásról. Csak a messzi távolban, egy zúzmarás erdő szélén látható nagyobb lovascsapat. Valamelyik vértesezred.

— Eh, ha nincs mersze Jellasicsnak, támadjunk mi! — szól Perczel, s tűzvérü barna paripáján végignyargal a hadsorok közt.

Mindenütt lelkes éjjenriadallal fogadják.

Majd az ütegekhez vágat. Itt is a legnagyobb rend. Valamennyi ágyú töltve, a tüzeik jobbjobban égő kanóc.

— Őrnagy úr, — fordul Perczel a tüzerparancsnokhoz, — látja ott az erdőszélen azokat a vérteseket?

— Igen; de azt hiszem, hogy lőtávolon kívül vannak.

— Mindegy! Kergesse el őket. Isten nevében fogjunk dologhoz.

S ütegeink csakhamar működni kezdenek. Golyó, golyó után száll, az egyik süketítő dördülés a másikba olvad. Immár két órája szakadatlan foly a tüzelés: s nincs látható hatása. Az ellenfél nem hátrál, de nem is támad. Mintha a föld nyelte volna el.

S ez így tart egész déli tíz óráig. Ekkor azonban az átellenes halmokról az ellenség ágyúi is megdördülnek. Kevésvártatva pedig egy lovasosztály robog elő és szilaj vágatással balszárnyunkra tör. A támadást huszárjaink fogják fel, s szerencsésen visszaverik.

Mindez azonban csak a bevezető. A völgyek rejtekéből, a dobok túloldaláról, mindenfelől: váratlanul, hirtelen ezernyi ezer ember özönlik a csatamezőre.

A koczka megfordul. Huszárjaink nem képesek immár a Walmoden vértesezred újabb bösz rohamának ellenállni. Harczrendük megbomlik, s hátrálni kezdenek. A hátuk megett álló gyalogság erre szintén zavarba jön, s futásnak ered. Ágyúink emiatt fedezetlenül maradnak, s az egyik üteg az ellenség birtokába kerül.

Az ütközet sorsa ezzel eldőlt. Az egész vonalon megkezdődik a hátrálás. Nem gondol többé senki a védekezésre, hanem menekül; kergette-hajtva az üldöző ellenség által.

A büszke honvéd-dandárnak vége lőn. Megsemmisült, szétszóródott. Kétszáz halott, háromszáz sebesült borította a havas csatateret; ezer emberünk pedig Jellasics fogságába került.

Az ütközet lefolyásáról Saas Jakab tüzerhadnagy hátrahagyott jegyzeteiben így emlékezik meg:

... 1848. decz. 29-én iszonyú hóföregteteg között érkezünk Csáktornyárol Kisbérre. Esteli hetedfél óra volt. Lábaink alatt ropogott a hó, fejünk felett vészteljes

.felhők keringtek. De azért kitartó bátorsággal haladtunk előre, hisz ott volt a második hadtest élén Perczel Mór, a nagy tábornok, kit katonái éppen annyira szerettek, mint a mennyire rettegett tőle az ellen. Kisbéren hallottuk, hogy az ellenség 600-nyi serege már reggel bevonult Győrbe, s így nem csatlakozhattunk Görgei táborához, kit akkor legalább is félistennek hittünk. Az utczákon rögtön megállították a sereget és parancsot adtak, hogy senki se távozzék ütegétől, vágj⁷ zászlóaljjától, mert csak néhány óráig pihenünk; a lovakat megetetik, aztán ismét elindulunk csatára, — győzelemre.

Minden parancs szerint történt. Éjjeli 11 óra tájban elindultunk Moór felé. Tizenkét órákor értünk ide. Zenekarunk vigan játszá a Rákóczit, a lakók lelkesedve éljeneztek s tárt karokkal fogadtak. Ütegünk a nagypiaczon állt meg, a személyzet összejött s parancsnokunk így szólt hozzánk:

— Fiuk! Makipihenjék a nap fáradalmaikat, meleg szoba vár reánk, siessetek azt élvezni. Igyatok a hazáért, s készüljétek a véres munkára. Amint az ellent a csataterre kergeti a hideg, megkezdődik a nagy nap. Éljen a haza!

Ezzel elvágatott. Nekünk se kellett valami sok biztatás; siettünk a hideg elől a barátságos, meleg hajlékba. A törzstiszteket a Lambergné kastélyában szállásolták el. Lambergné azonban elakart minket árulni, Számunkat tudató levelet küldött az ellenséghez.

Deczember 30-án, szombaton reggeli kilenczefél órákor jelt adtak az előőrsök, hogy közeledik az ellen; mire induló fuvat'óit, a harangokat félreverték, mi -honvédek pedig örültünk, hogy végre felvirradt a várvavárt nap.

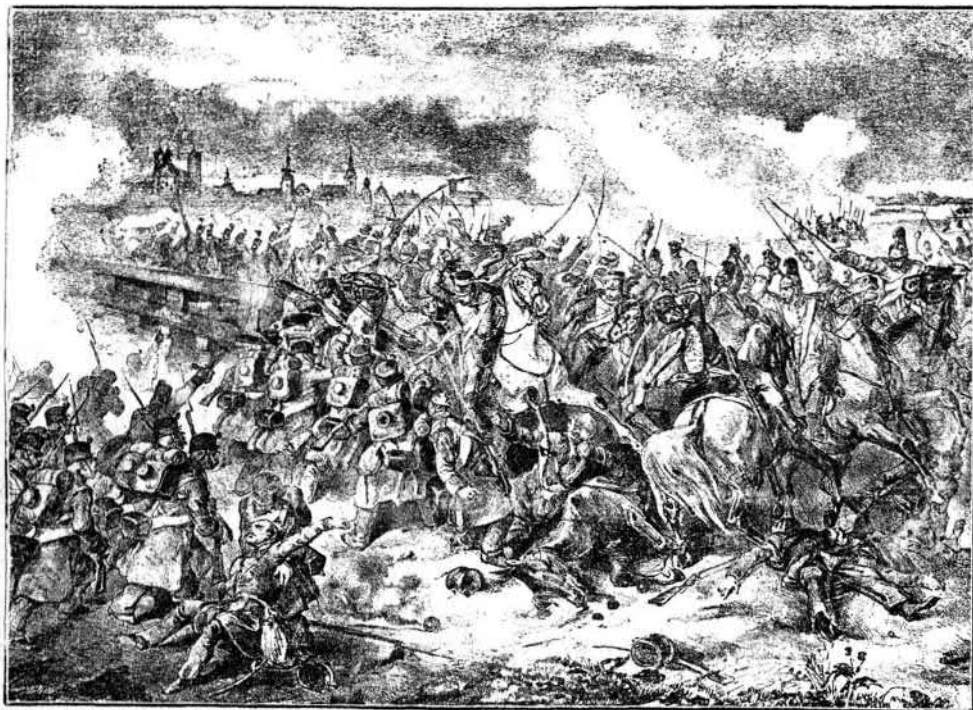
Vágtatva siettünk az első félüteggel a csataterre, s alig értünk ki a városból, az ellenség rendezett soraival találkoztunk. A lovasság a Kisbérről jövő országúton haladt, az országút mellett jobbról-balról az erdőben szerezésnek és vadászok voltak elrejtve. A lovasság ellen a kassai félüteg indított, a hadtest jbbbszámyán a Hunyadi- zászlóalj csatárlánczban, balszáryán a Zrinyi-zászlóalj ment szinte csatárlánczban, utána következett egy fél üteg, melynek fedezetül a császár-huszárok voltak rendelve. Ezekután a szabolcsi zászlóalj, a Donmiguelek egyrésze, s a zala-megyei zászlóalj, mely már nem rendezkedhetett csatárlánczba, mert az ellenség , megkezdé már a támadást. Ütegünk ekkor alig volt lemozdonyozva. Schill főhadnagy rendeletére legott megkezdtük a tüzelést. Alig lóhattunk azonban háromszor, az ellenség lovassága körülvette azon zászlóaljakat, melyek csatárlánczba nem állhattak, s Schwarz főhadnagy parancsnoksága alatt egy egész osztályt elfogtak. Az -oldalón levő félüteget is megtámadták, s a fedezetül rendelt császár-huszárok szégyenére meg kell vallanom, hogy ők kezdték meg legelőször a hátrálást. A Walmoden és Horde nevű vasasnémetek iszonyú pusztításokat vittek véghez. Tüzéreinket, kocsisainkat az előfogatokkal részint levágták, részint elfogták; egy ágyúnk ottmaradt, s mi csak nagynehezen menekedhattunk meg a haláltól. A vám felé vezető utón siettünk, de itt oly nagy volt a tolongás és zűrzavar, hogy azt alig lehet leírni. Előttünk a Miklós-huszárok vágtattak Répási parancsnoksága alatt. A zűrzavart megszüntetni akarván, egyszerre felkiált Répási:

— Álljunk meg fiuk, mert így egy sem menekül meg!

Répási hatalmas szava menydörgésként hatott: a sereg megállt. És újra kezdődött a borzasztó, véres harcz. A vasas németek nyomunkban voltak, egy

huszárra jött legalább is tíz. Ütegünknek itt nem lehetvén hasznát venni, kisiettünk a városból. Az üteg egész személyzetéből alig maradtunk meg húszan.

Szomorúan haladtunk előre, a fájdalom éppen oly nagy volt, mint a csata előtti öröm. Arczunkon néma bánat lakott, szemeinkben nem ragyogott könny; hisz oly sokat veszítettünk, hogy nem lett volna elég könnyünk azt megsiratni! Nem lehet kétségbeejtőbb, mint egy csatavesztett sereg szemlélete. Alig haladtunk negyed órányira, előttünk termett főparancsnokunk Perczel Mór, veres huszársapka volt fején, arcza a kétségbeesést tükrözi. „Ennyien vagytok?” — szól szomorúan hozzánk. S aztán velünk ment Székesfejérvárig, melynek lakosai nagy siránkozással fogadtak; kínáltak mindenfélével, de nekünk egy pohár friss víznél nem kellett egyéb. Perczel

Kirohanás Komáromból 1849. febr. 24. — (Egykoru kép, a Kreith-féle gyűjteményből.)

leszállóit lováról s a vendéglőbe ment, mi a vendéglő körül tanyáztunk valami két óráig. Egyszerre csak kiáltják: „Jön a német!” s mi ismét elindultunk. Az éjszakát Seregélyesen töltöttük, hol majdnem az egész] megmaradt lovasság és gyalogság összeérkezett. Reggel Seregélyest elhagytuk, s 1849-iki jan. 2-án délutáni három óra-kor érkeztünk Budára, a vérmezőre.

A moóri csatavesztés keserű vitáknak lőn az okozója. Perczel azzal védekezik, hogy Görgei által cserbenhagyott. Ezzel szemben Görgei azt állítja, hogy csak utólag, Perczel menekülő honvédjei által értesült a. moóri véres küzdelemről, s így, akarva sem küldhetett neki

támogatást; de különben is Perczel önálló főparancsnok volt, s az ütközetet egyenesen a Kossuth rendeletéből fogadta el.

Akárki a hibás: tény, hogy Windischgrätz előtt most már csakugyan nyitva volt az út egész Pestig.

Ily kétségbeejtő viszonyok közt az ország kormánya csakugyan nem maradhatott többé Budapesten. Másnap, decz. 31-én az országgyűlés mindakét háza közös zárt tanácskozásra jött össze, hogy együttesen beszéljék meg a további teendőket. Itt indítványozta Kossuth, hogy az országgyűlés és a kormány, tekintettel a küszöbön álló veszélyre, haladéktalanul távozzék a fővárosból, s székhelyét a Tisza mögé: az ősmagyar *Debreczenbe* tegye át.

Batthyány Lajos gróf, szabadságharczunknak ez az eszményies lelkű alakja pedig ismét egy új békéltető indítvánnyal állott elő. Azt javasolta, hogy az országgyűlés, most a tizenkettedik órában, még egyszer kísértse meg a nemzet és az uralkodóház között dúló viszály kiegyenlítését. Hátha végre mégis sikerül. Keresse fel küldöttségileg Windischgrätz herceget és lépjen vele béketárgyalásokba. A küldöttség, ha az események úgy parancsolnák, utazzék Bécsbe, s járuljon egyenesen a trón elé. Kossuth készséggel csatlakozott az indítványhoz, ámbar jól tudta, hogy az egész ügyis hiábavaló.

— Nincs ugyan többé, — így szólott, — a legkisebb reményem se, hogy ezen lépésnek sikere legyen, mindazonáltal még sem ellenzem; mert ha mégis lenne sikere, áldani fognám azt az órát, midőn a nemzet az országgyűlés közbejötté által oly békét eszközöl, mely által becsületét és szabadságát megvédheti. Ha pedig, mint előre látom, nem lesz sikere: úgy ez a lépés újabb ösztön lesz a nemzetnek megállani igazságos harcát az utolsó emberig.

Minden röppenő pillanattal növekedett a veszély. Hiszen immár arra sem került idő, hogy a két Ház, annak rendje és módja szerint, külön-külön is foglalkozzék a zárt ülés javaslataival.

Esti nyolczkor, a nyilvános ülés alkalmával, főrend és képviselő ismét csak együttesen tanácskozott.

Történeti nevezetességű ülése volt ez is a nemzetgyűlésnek. Utolsó összejövetel a menekülés előtt.

A képviselőház előtt nagy tömeg verődött össze. Várták: mi lesz. A harag, a kétségbeesés gyalázó kifakadásai voltak hallhatók mindenhol.

A kicsiny ülésteremben már félnyolczkor mozogni sem lehetett. Gazdag főurak és igénytelen képviselők tarka összevisszaságban lepték

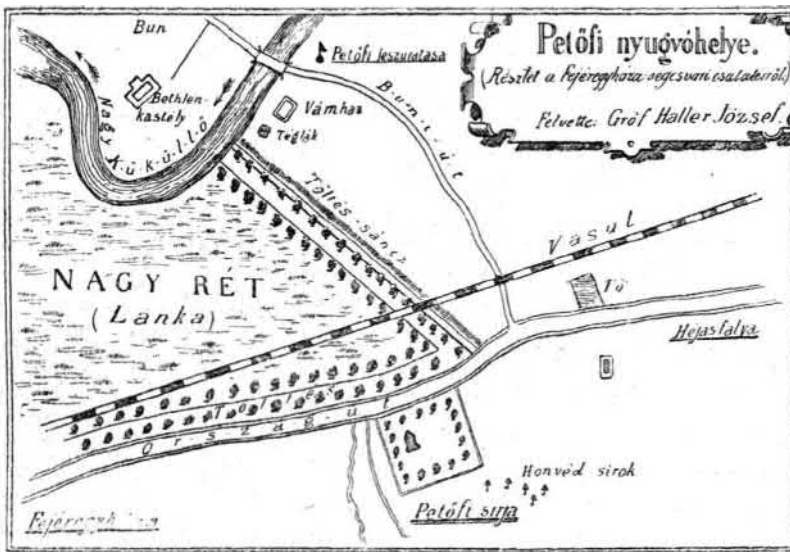
el a padokat. Mindenki eljött: aki csak szerét ejthette. A levegő fülledt volt. A csillárok szétszóródó fénye alig tudott áthatolni a sűrű, nehéz párázaton.

A nemzetgyűlés vezértagjai körül csoportok képződtek. A teendőről, a honmentés nagy munkájáról folyt a szó. Minden arczon ott ült a nehéz gond.

Pont nyolcz órakor *Pázmándy* Dénes végre megnyitotta az ülést.

— Felkérem a honvédelmi bizottmány tisztelt elnökét, szíveskedjék a helyzetről jelentését előadni.

Erre *Kossuth* a szószekre lép, s éber figyelem közt, kissé fátyolozott hangon, beszélni kezd:

Petőfi nyugalóhelye. — (Gróf Haller József vázlatja.)

— Használni akarom — úgymond — az alkalmat, hogy nyilvános ülésen is megmondjam, miképen én magam szólítottam fel a zárt tanácskozmányban a t. Házat arra, hogy az országgyűlésnek és a kormánynak ideiglenes székhelyét máshová tegye által. Én ezt szükségesnek tartom a következő okoknál fogva. Tökéletes hittel és reménnyel vagyok igazságos ügyünk győzelmé iránt, hiszek istenben és hiszek vitéz seregeink kitörésében, bátor, férfias hű magokviseletében. Azonban a csatáknak kimenetele Isten kezében van; s mivel táborunk már most úgyszólván itt: csaknem a fővárosban, holnap pedig részben Budának környékén táboroz, — azon vélekedésben vagyok, hogyha az országgyűlés és a kormány a maga székhelyét, mielőtt a csata itt a főváros

közelében vivatik, máshová át nem tenné: megtörténhetnék, hogy a csata rász kimenetele esetében zavarba jönne az ország kormánya és képvisellete; pedig ennek zavarba jönnie nem kell, nem szabad, ha csak, az országot egy csatavesztés miatt valaki mindjárt elveszettnek nem, tartja. És mivel úgy vagyok meggyőződve, hogy habár egy, két vagy tiz csatavesztés következne is, a nemzetnek igazságos ügyéről lemondani mindaddig nem kell, valameddig annak védelmére van erő és van akarat még a nemzetben: tanácsosnak tartottam, hogy esélynek az ország képviselete ne legyen kitéve, hanem balesemény esetére is biztosítva legyen az ország védelmének fennakadás nélküli folytatása és az ország kormányzása. Ezzel tartozunk a hazának, mely haza, habár szívének ismeri is el s méltán a fővárost, kétségtelenül nem gondolja azt, hogy Budapestnek netalán történhető elestével már az ország is elveszett; mert nemcsak itt, de más helyen' is van Magyarország. Hiszen a török 152 évig bírta Budát és Magyarország mégis volt. De tartozunk ezzel a hadseregnek is, s egy-két csatavesztés miatt nem szabad kitenünk azt a bizonytalanságnak. Hadd lássa, hogy az ország és kormánya, ha csatavesztések következzenek is, nem adta fel a hadsereget; sakkor a hadsereg sem fogja magát feladni . . ! .

Élénk helyeslés hangzott fel a terem minden oldaláról.

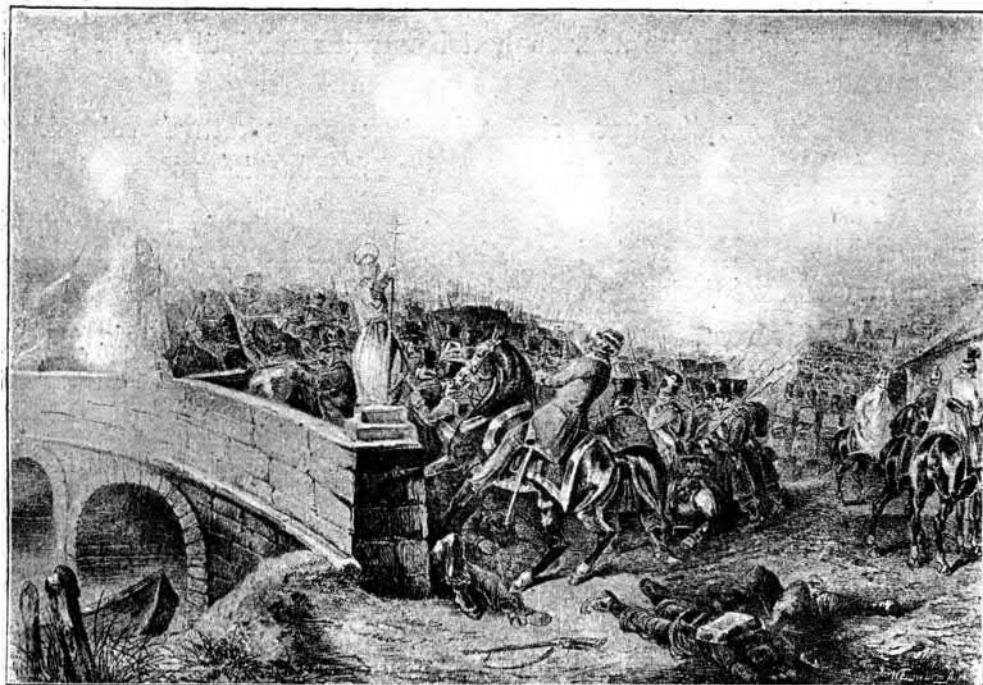
Kossuth most a békeküldöttség tárgyában előterjesztett indítványhoz fűzött néhány útbaigazító megjegyzést.

— Ha meg akarjuk kísérteni igazságos alapon a békülést, — mondá a többi közt, — szívesen hozzájárulok, s kinyilatkoztatom, hogy azokat, kik küldetnek, ne tekintsük oly meghatalmazottnak, kik az országgyűlés helybenhagyása nélkül a külön feltételeket megköthetik, mert akkor részletes utasítást kellene előre adni, ez pedig az alkura nem jó eszköz. Kiket az országgyűlés meg fog bízni, kikre ezen szép hivatás és bizalom esni fog: meg fogják találni utasításukat azon szavakban, hogy köttessék béke Magyarország szabadságának, becsületének és jólétének a megóvására. Fel fogják találni az utasítást hazafiui lelkületében, s érezni fogják becsét a bizalomnak, melyet az országgyűlés reájok ruház*

Ezután *Batthyány* Lajos gróf emelkedik fel. Ritka szép férfi. . Homloka magas, s. fehér, mint. alabastrom; szeme fénylő, halovány arczát hullámos barna szakái övedzi. Kissé szakadozva beszél, de azért jó szónok.

— Azon kérdéshez, amelyre nézve a kormányelnök úr éppen,

most nyilatkozott, nem kívánok szólani; mert azt tartom, hogy az félig-meddig eldöntötnek tekinthető. Hanem szólani akarok a másik, kérdéshez, mely az előbbivel kapcsolatban van, hogy tudniillik mi történjék az országgyűléssel? Én azt gondolom, legcélszerűbb volna, ha az országgyűlés mindaddig itt maradna, míg úgyszólván itt maradhatásának végpercze el nem érkezik. A kormány pedig menjen Debreczenbe, s intézkedjék azokra nézve, mik a nemzet védelmére kívánatosak. Az országgyűlésnek aztán fenmarad azon tiszte, hogy a küldöttség jelentését

Götz osztrák tábornok halála a váci csatában 1849. ápril. 10-én.
(Eredetije a bécsi császári udvari képtárban.)

fogadja el, bocsájtkozzék az ellenféllel érintkezésbe, s aztán határozzon a további teendőkre nézve.

Batthyány grófnak ezt az újabb indítványát hideg tartózkodással fogadta a Ház. Csak a baloldal felső szögletéből, ahol a *békepárt* hívei gubbaszkodtak, hangzott fel egypár csendes „éljen.”

Megvolt ennek is a messzeható oka. Batthyány indítványával voltaképp azt akarta keresztülvinni, hogy a honvédelmi bizottmány, illetőleg Kossuth egy időre szakittassék el az országgyűléstől. „Azon reménnyel kecsegtettem magamat, — írja Batthyány védőiratában, — hogy

azon esetre, ha az országgyűlés Pesten marad, Windischgrätz bármely válasza elegendő leend a makacs ellenállás megszüntetésére, s így a béketárgyalások fölvételére.“

Batthyány, mint önvallomásából is kitűnik, azt hitte, hogy Kossuth távollétében sokkal könnyebben boldogulhat az országgyűléssel, s elvégre is a békealkudözások útjára terelheti.

A túlnyomó többség azonban nem osztozott Batthyány véleményében. Az volt az általános nézet, hogy a honvédelmi bizottmánynak épp most van a legnagyobb szüksége az országgyűlés támogatására; de viszont a képviselőház sem nélkülözheti Kossuth rendkívül népszerűségét és bámulatos kitartását.

Batthyány indítványa tehát már előre megbukottnak volt tekinthető. De azért megindult a vita, még pedig fokozódó hévvel.

Mészáros volt a következő szónok. A hadügyminiszter, aki néhány óra előtt érkezett a miskolczi táborból, erőteljes hangon, fűrgé élénkséggel fogott beszédjének az elmondásához.

— A fővárost, — így kezdé, — sajnos, ki kell ürítenünk. A hadseregnek épp úgy, mint a kormánynak és az országgyűlésnek az alföldi részekre kell vonulnia, hogy új erőket gyűjtsön . . . .

Nem folytathatta. A baloldalon egész váratlanul, nyilván összebeszélésre, roppant zaj keletkezik.

— Nem hallgatjuk tovább! — zúgják haragos daczczal.

Erre aztán egész vadságában kitör a vihar.

— Le Mészárossal! Le a hadügyminiszterrel! Börtönbe a magyar nemzet árulójával! — hangzik innen is, onnan is.

Mintha mérgezett nyilak süvítenének a levegőben.

Mészáros nyugodt mint egy szobor. Karjait mellén összefonja, s keserű mosolylyal néz körül. Hideg tekintetéből szinte kiolvasható, mire gondol: „Ti azt hiszitek, hogy én vagyok oka a Görgei hátrálásának. Oh balgák!“ De azért egy szóval sem védekezik.

Kossuthot azonban elfutja a harag. Izgatottan ugrik fel, s csaknem fenyegetőleg dörgi a zajongók felé:

— Mindeddig büszkesége volt a magyarnak, hogy tisztelte a szólásszabadságot. És ti most, még mielőtt az okokat hallottátok, kárhoztatni akartok egy embert, kinek a nemzet jóléte épp úgy szíven fekszik, mint bárkinek közületek!

A kemény rendreutasítás használ. A zajongók szégyenkezve

hallgattak el, s Mészáros ismét szóhoz juthatott. Csak most válaszolt a gyanúsításokra, de a legnagyobb higgadtsággal.

— Életemet, — így szólt, — a hazának szenteltem. Mindenről lemondottam mint öreg ember, amit fiatalságom óta nagy bajjal kerestem; lemondtam pedig csupán azért, hogy szerencsétlen elárult hazámnak szolgálhassak. Ha másképp nem lehet, mint közkatoná fogok szolgálni; s ezért mitsem kívánok önöktől, csakhogy jóakaratomat és-hűségemet elismerjék . . . .

Oly nyugodtan, annyi nemes hévvel mondotta el ezeket, hogy a hatás elmaradhatatlan volt.

— Halljuk! Halljuk! — kiáltották minden oldalról.

A hadügyminiszter, fokozódó figyelem közt, most már zavartalanul beszélhetett.

— A kormánynak, — imígy folytatá, — erős szándéka volt, hogy Pozsony és Győr megtartassák; de úgy jártunk, mint a francziák 1812-ben: a tél ellenünk esküdött. A folyók és a vizek, melyeknek a sánczokat meg kellett volna védeniök, jégpánczélukkal hidakul szolgáltak az ellenségnek. Ámbár még mindig lehet Buda alatt csatát vivni; de ha ez szerencsétlenül végződik: minden el van veszve. De kedvező esetben is keveset nyernénk, mert az ország nyugati és éjszaki része nyitva áll az ellenség előtt. Ha ellenben az ország távol keleti részébe: Tiszán túl vonulunk, először abba a helyzetbe jutunk, hogy ezt a hatalmas folyót megvédehetjük, másodsor pedig újabb harcokra gyűjthetünk erőt. Ott fekszik Magyarországnak tulajdonképeni ereje, — mondotta emeltebb hangon, — ott vagyunk mi erősek. Ott az éghajlat és terület is velünk harcolnak. Ott lakik a valódi magyar. Az osztrákok, ha addig nyomulnak, ott sírjukat fogják találni!

— Igaz! Úgy van! — tört ki a helyeslés.

S midőn a hadügyminiszter befejezte szónoklatát, perczekig tartott az elismerő taps. Még azok is éljeneztek, a kik félórával előbb börtönbe akarták volna vetni.

A vita egyre élénkebb. Számos képviselő szólal fel, de többnyire csak röviden.

Madarász László amellet érvel, hogy kormány és országgyűlés maradjanak együtt, még pedig itt Budapesten.

— Bátorság, bátorság és ismét csak bátorság! — kiáltja fel szenvedélyesen. Követelem, hogy itt maradjunk, nem pedig, hogy félelmünkben fejünket veszítsük, megszökjünk és menhelyet keressünk!

Hunkár Antal ellenkező állásponton van.

— Én arra szavazok, hogy az országgyűlés Debreczenbe menjen. Minden képviselő, ki holnap reggel az indóházban meg nem jelenik, úgy tekintessék, mint szökevény és a szerint bánjanak vele.

Ezután *Bezeredy*, majd *Nyári* és *Kazinczy Gábor* stb., végül pedig még egyszer *Batthyány* gróf beszél.

— Ha a képviselő urak azt hiszik, — felel *Batthyány* — hogy a honvédelmi bizottmány megszűnik az országgyűlés kifolyása lenni, mihelyt más helyre rendeltetik: szívesen visszaveszem indítványomat. Én azonban más nézetet vagyok. A *Hunkár* által előterjesztett indítványt nem helyeslem. Mert ha a képviselőket mint rabokat kell Debreczenbe kísérni és ott szuronyokkal őrizni: akkor az nem lesz országgyűlés, s az ilyen eljárás éppenséggel nem fogja növelni a honvédelmi bizottmány tekintélyét.

Ezzel a vita befejeztetett, s szavazásra került a dolog. A nemzetgyűlés mellőzte *Batthyány* grófnak a szétválasztásra vonatkozó indítványát, s a következő határozatban állapodott meg:

„A képviselőház határozatának következtében felszólított a honvédelmi bizottmány, hogy hazánknak általán, de különösen hadseregünk állapotáról és működéséről jelentést tegyen. Ennek folytán a honvédelmi bizottmány elnöke előadta, hogy az ellenségnek a főváros-hoz közeli közeledése miatt az országgyűlés tanácskozása minden pillanatban mostani helyén tehetetlenné válhatván: *az ország gyűlése és kormánya Debreczenbe átaltétessék* és minden törvényhatóságok ezentúl is az ország kormányának engedelmességre tartozzanak.

Továbbá indítvány tétetvén, hogy a haza jelen eldöntő perczeiben a *békés kiegyenlítés*, a nemzet becsülete, törvényes szabadsága és jóllétének alapjain és biztosításával, *megkisértessék*.

Mindezek határozattá váltak; mire *Majláth* György országbíró, gróf *Majláth* Antal, *Lonovits* József érsek, gróf *Batthyány* Lajos és *Deák* Ferencz megbizatván, odautasítatnak, hogy az ellenség fővezérértől fegyvernyugvást és a czéloztatott békekötést kieszközölni iparkodjanak; sőt a körülmények úgy hozván magokkal, magához ő cs. kir. Felségéhez: *Ferencz* Józsefhez is járuljanak. Miről a törvényhozáshoz teendő jelentésük elváratik.“

Tizenegy óra felé járt az idő, midőn a nemzetgyűlés tagjai széledni kezdtek. Szokatlanul metsző hideg volt, de a közönség még sem tágitott. Négy-ötezer ember özönlé a Dunapartot.

Amint az első képviselő a Vigadó kapujában megjelent, (a képviselőház tudvalevőleg a régi Vigadóban ülésezett) egyszerre százan is körülzsongták.

— Mi történt? Mi a határozat? — kérdezték tőle mohó kíváncsisággal.

— Megyünk Debreczenbe! — volt a válasz.

— Tehát vége a fővárosnak! — tört ki a csüggedés minden ajkról.

Egy munkásféle ember, fakó felöltőben, nyakán óriási tarka

Részlet a temesvári csatából. — (Eredetije a bécsi császári udvari levéltárban.)

sállal, a legközelebbi lámpaoszlopra kúszik, s torka szakadtából ordítja:

— Halljátok emberek! Az országgyűlés Windischgrätz prédájául dobta a mi szép fővárosunkat. Úgy lehet, hogy holnap már ezer ágyú fogja szórni reánk a gyilkoló halált. Akinek kedves az élete: meneküljön, amíg nem késő!

A tömeg egy percz alatt szétriad. Fut mindenki haza, hogy csomagoljon, s aztán mielőbb távozzék a bekövetkezendő pusztítás .e gyász helyéről.

Talán soha sem volt szomorúbb Szilveszter-estéje a fővárosnak,

mint ez. Más esztendőben ilyenkor hangos mulatozástól visszhangzott az utcza. Most néma csönd, kétségbeesítő csüggedés mindenfelé.

A menekülés még éjjel kezdetét veszi. Számos család kocsin indul el Kecskemét felé; mások a vasúton: Szolnokra, Debreczenbe.

A pályaház csakhamar megtelik menekülő közönséggel. Annyi az utas, hogy alig lehet mozdulni. Fél-tizenkettőkor végre megjön Kossuth is. Családja, néhány képviselő és Duschek államtitkár kíséri.

Kossuth minden erejét összeszedi, hogy nyugodtnak lássék. Hiába; arczán ott borong a mély aggodalom. Fel s alá sétál az első osztályú váróteremben, közbe-közbe intézkedik, utasításokat ad.

Éjfélkor, az újév küszöbén, a pályaház figyelmes vendéglőse puncsot szolgál fel előkelő vendégeinek.

A poharak halkán összecsendülnek.

— Boldogabb újesztendőt a hazának! — szól Kossuth elmélázva, s szemébe könny todul.

Sokáig kellett várakozniok, mert a vonat csak éjfél után három órakor indulhatott el. Már-már valami készülő merényletről kezdtek suttogni; de a hír, szerencsére, nem bizonyult valóznak.

A menekülés e rettentő napjairól egy szemtanú így emlékezik meg:

.... Már az ó-év utolsó napján megkezdődött a népvándorlás. Hús foknyi hideg vala. Hogy minő leverő hatással volt mindez a bujdokló tömegre, alig lehet leírni.

Január első öt napján Pest utczáin csak útra készülőkkel, s egy szétvert sereg kószáló maradványaival lehetett találkozni. A lánczhid álladalmi szolgálatra foglaltaték le, s nehéz ágyúk, lovasok, gyalogosok,, egymást követték azon.

Kétségbeesésnél egyebet látni sem lehetett. Mindenki összenézett, de a kapott felelet a kedélyeket még komorabbá tette.

Csányi, a Pesten maradt kormánybiztos biztató plakátokat bocsájtott ki. Hiú törekvés. Kolozsvár visszafoglalásának hire ép oly hidegen hagyta a kebleket, mint Macknak azon biztatása, hogy a főváros védetni fog.

S maga a vándorlás! . . . Istenem, milyen vala az! Legnagyobb sietséggel csak a legszükségesebbeket vive magával, tolongott a nép a vaspályaudvarba, hogy onnan tovább szállíttassék. S akit a körülményei maradásra kényszerítettek: aggálylyal nézett a jövőbe.

A bujdosó, a földönfutó tarka tömeget a roppant hidegben: gya-

log, szekéren; nőt, férfit, gyermeket vegyesen a fagyos kigyózó úton haladva látni, — borzasztó kép! . . . .

Kossuth újévkor adta értésére az ország népének, hogy a kormány és a nemzetgyűlés, a viszonyok kényszerítése folytán, a fővárosból Debreczenbe költözik. A szózat így hangzik

Rómer Flóris.

Az ország népéhez!

Magyarország kormánya kimozdul Budapestről, mert az országgyűlés nemes kötelességének hitte még a zavar és megakadás lehetőségétől is megóvni azon férfiakat, kiket parancsa a kormány élére állított, s kiknek zavartalan egységben s sziveikben hordva a drága hont: működni, gondolni, tenni és rendelni kell mindazt, mit a haza java és szabadsága kíván. Egyetlen megakadása a kormánygépnek veszélybe döntheti a hazát. Megakadás pedig nemcsak veszély által okoztathatik,

hanem azon sürgés által is, melyet egy közeli, bár legszerencsésebb csatázás is okozhat.

Magyarország kormánya Debreczenbe tette át székhelyét; onnan fog éppen úgy, mint eddig Budapestről, mindent a haza javára elintézni.

Bárhol legyen különben, mindenütt Magyarországon van, mindenhol Magyarország népei és érdekei közepeit. A kormány szeretetében és buzgóságában Magyarország minden városa egyenlően osztozik.

Azért, polgárai, hű fiai széles Magyarországnak, midőn innen a kormány kimozdul, azt a hon érdekében teszi.

Azért éledjen föl sziveitekben a haza szeretete. Azért szenvedett volna ez a szegény haza annyit, hogy most, midőn lelke egész erejében fölbredett, azon ellenség martaléka legyen, ki a legistentelenebb ármányt intézte föl, a polgárháborút, s kívül annyiszor érezte már fegyvere súlyát? — Nem —, nem! Ezt Magyarország tenni nem fogja!

Ne rémittessétek el magatokat azon hírek által, melyeket ármány és gyávaság részint a nép lehangolására koholnak, részint annyira nagyitnak, mekkora saját gyávaságuk és roszakaratjuk.

Seregünk buzgón kívánja a haza megmentését. Nem szól igazat, ki mondja, hogy a sereg le van hangolva, s ha vesztett is itt, vagy amott, négyszeres erővel volt dolga. Seregünk Budapest közelében oly erős állásban van, s oly bizodalommal saját erejében, hogy Isten segedelmével győzni fog.

Nem fél e sereg; csak azok, kik egy vagy más csatában elsők voltak a futásban, rémitenek el másokat, s festik a veszélyt nagyra, saját gyávaságuk mentségére.

Erdélyben egyik győzelem a másikat éri, az aldunai tábor nagyobb részben már nyakára hágott a lázadásnak. Derék tábornokunk: Mészáros, Schlicknek sarkában van; szóval, csak a gyávák tarthatják veszettnek ügyünket.

Ezt akartuk nektek megmondani, Magyarország népe! Legyetek bátrak és kitűrők; mert ha maga Budapest kevés időre az ellenség kezébe jőne, mit nem hiszünk, ez is előnyére és hasznára fordulhat hadi működéseinknek.

Eddig 9—10 táborban kisebb, de véres és fárasztó csatában kellett seregeinknek szétdarabolva működni; most mindinkább összegyűlnek seregeink, pedig sokan vannak, kik e honért fegyvert fogtak; erőnk egyesül, s így egész seregünkkel támadjuk meg az ellenséget.

Él még a magyarok Istene! S a kormány reméli, hogy a tért, melyet az ellenség eddig nyert, nemsokára visszaszerzi a hazának.

Legyetek kitűrők, Isten sok bajból kivezette már szerencsésen e hazát, — nem fog bennünket elhagyni most sem.

Budapest, 1849. jan. 1.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth.

A törvényhatóságok tisztviselőihez, a csapatvezérekhez és várparancsnokokhoz, úgyszintén a kormánybiztosokhoz pedig ez a nyílt parancs intéztetett:

Nyílt rendelet minden törvényhatóságoknak, tisztviselőknek, sereg- és várparancsnokoknak, s az ország bármely részeiben működő kormánybiztosoknak.

Hazánk jogszerű szabadságát védő vitéz seregeink a fővárosnál állanak. Isten igaz ügyünkben győzelemmel áldandja meg vitéz fegyvereseinket.

De ha úgy akarná is a gondviselés, hogy még több küzdelemmel és hosszabb kitűréssel lehessen csak biztosítható hazánk szent szabadsága: ez a nem-

Jozefstadti magyar foglyok.

Laky Döme.

Illéssy Sándor. Sillye Gábor.

Készt Hajdú Lajos.

zet nem lesz, nem lehet oly gyáva, hogy egy-két veszített csata miatt, ezeréves élet és háromszáz esztendősz szenvedés után, feladja hazánk szabad, önálló jövődjét s gyermekeinek örökségül szolgásgot hagyjon.

Ha tehát a főváros közelében vívandó csata kedvezőtlenül találna is kiütni, s ennek következtében a főváros pillanatnyira a hazánkat jogtalanul megtámadott ellenség kezébe kerülne is, azért még az ország nem veszne, nem veszhetne el.

Budát másfél századon túl bírta a török, s azért Magyarország volt és Magyarország lesz, ha mindjárt az önkény zsoldosai néhány napra bitorolnák is hazánk fővárosát.

Az országgyűlés tehát érezvén azon kötelességet, hogy egy csatavesztés lehetsége által az ország szabadságának védelmét nemcsak feladnia nem szabad, sőt inkább férfias kitartását meg kell kettőztetnie: múlhatlanul szükségesnek tartá akként intézkedni, hogyha kedvezőtlenül ütne is ki a főváros közelébeni csata, ez által a nemzet képviselője s az ország kormányszakága legkisebb fennakadást vagy zavart ne szenvedjen.

És azért az országgyűlés tegnapi napon tartott ülésében elhatározá, az országgyűlésnek, s az ország kormányának székhelyét ideiglenesen Pestről Debreczenbe áttálceni.

Ezzel tartozott a hazának, a nemzet szabadságának, tartozott e szabadság védelmében kiomlott hazafivérnek. De tartozott vitéz hadseregeinknek is, melyek ellátásáról, fizetéséről, ruházataról, fegyverzetéről gondoskodni a legszentebb kötelesség, s mely gondoskodás egy időre valószínűleg zavaró fennakadást szenvedett volna, ha a kormány s országgyűlés a maga működésének szakadatlan folyamát Pesten egy csatavesztés általi megakadás veszélyének kitette volna.

Annálfogva, midőn a honvédelmi bizottmány az országgyűlés ezen intézkedését az ország hatóságainak, hadvezéreinek s várparancsnokainak, s minden katonai és polgári tisztviselőinek ezennel tudtúl adja; egyszersmind megvárja a nemzet nevében mindenkitől, hogy hazafiúi kötelességét tovább is híven teljesítend.

Minden jelentések, felterjesztések s hivatalos levelezések ezentúl az ország kormányához: Debreczenbe intézendők és utasítandók.

1849. január 1.

A honvédelmi bizottmány.

Kossuth bátorító szózata most az egyszer hatástalan maradt. Nem bizott immár senki derűsebb napokban. A népvándorlás tehát folyt tovább. Nem csoda. Hiszen maga a kormány járt elől az ijesztő példával. Újév reggelén az országgyűlés tagjai utaztak el, másnap a tisztviselők.

Majd az államjavakra került a sor. A fegyvertár, az ágyúöntőműhely, a lőszerkészítő-telep stb. mind Nagyváradra indított. Képzhető, hogy a tömérdek gépnek a szétszedése, becsomagolása és elszállítása milyen óriási fáradsággal volt összekötve. De azért, Csányi László és Lahner György gondos felügyele alatt, minden a legnagyobb rendben történt.

A bankóprás, Kossuth rendeletéből, Debreczenbe küldetett. De a 2.260,000 forint értékű ércalap Budapesten maradt. Mi okból? — ma is kiderítetlen. Valószínűleg azért, hogy Windischgrätznek ne legyen oka papírpénzünket a forgalomból kitiltani.

A koronát, az összes jelvényekkel együtt, ládába csomagoltan, Bónis Samu koronaőr vitte Debreczenbe.

A korona már a vonaton volt, midőn egy sovány, vöröses arcú ember lép Bónis elé, s halkán így szól hozzá:

— Uram, én tudom mit visz abban a vaspántos ládában. Ha Debreczen helyett Bécsnek fordítja útját: egy millió forint lesz a jutalma.

A puritánjellemű Bónis a legnagyobb felháborodással utasította vissza az ajánlatot, s azonnal intézkedett, hogy a vakmerő ember, aki valószínűleg a bécsi udvar kémje volt, elfogassák. De a rejtélyes idegen, mire a rendőrség megjött, nyomtalanul eltűnt.

Készlet a Tiszavidéki harcokból. — (A bécsi császári udv. levéltár gyűjteményéből.)

A honvédelmi bizottmány, még debreczeni útja előtt meghagyta Görgeinek, aki ekkor már Promontor vidékén táborozott, hogy vonuljon a tétényi és biai halmos vidékre, s egyéb ha nem lelkesíti: „a nemzet becsületéért“ okvetlenül ütközzék meg Windischgrätz előnyomuló hadaival.

Görgei szokatlanul izgatott volt. Bosszantá minden: a haditerv, a békeküldöttség, a székhely áthelyezése.

— Lám, milyen hamar elpárolgott a honvédelmi bizottmány római bátorsága! — nevetett gúnyosan.

Pedig csak nem rég őmaga ajánlotta Kossuthnak, hogy legjobb lesz, ha a kormány a Tisza mögé vonul.

Újév másodnapján Pestre sietett, hogy Kossuthot, — mint könyvében említi, — fölvilágosítsa a honvédelmi bizottmány utasításának dőreségéről; s ha ez nem sikerülne, beadja lemondását. De Kossuth, mint tudjuk, már ekkor nem volt Budapesten. Görgei tehát Vetter tábornokhoz, Mészáros helyetteséhez fordult, s kurtán, himezés nélkül kijelenté előtte, hogy ő bizony nem verekszik, de nincs is mostan erre szükség; földolog, hogy a sereg megmentessék.

Így állván a dolog, Vetter azonnal haditanácsot hívott össze, hogy legalább egyöntetű terv szerint védekezzünk, ha már a főváros meg nem tartható. A haditanácsban: *Csányi* László kormánybiztos, *Vetter*, *Görgei* és *Perczel* tábornokok, *Aulich* ezredes, *Klapka* György őrnagy és *Bayer* József, a Görgei tábornok főnöke vettek részt; s hosszabb, beható eszmecsere után a következő haditervben állapodtak meg:

Döntő ütközetre ezúttal nincs szükség. A céltalan erőpazarlás helyett inkább arra kell törekedni, hogy kormányunk új székhelyén a honvédelem tovább fejlesztése körül zavartalanul működhessék.

Ennek a fontos célnak az elérése okából hadműveleteink súlypontja a Tiszához teendő át.

Perczel azon igyekezzék, hogy a Debreczenbe való költözés, s a hadfelszerelési tárgyak szállítása baj nélkül folyjon le; azután védje a Tisza-vonalat.

A bács-bánsági hadsereg sietősen a Közép-Tiszához rendelendő.

Görgei, hogy az ellenséges haderő megoszolják, vonuljon a Duna balpartjára. Szorongattatás esetén a bányavárosokba húzódhatik. A bányavárosokból, a mennyiben lehetséges, nyomuljon Kassának, s felvidéki csapatainkkal egyesülve, működjék Schlick ellen.

Végző szükségben összes hadcsapataink később meghatározandó helyre: Debreczen felé vonuljanak, s itt vívják meg az eldöntő csatát.

Hogy hadműveleteink Erdély felől ne zavartassanak: arról gondoskodják Bem tábornok.

Ilyen vala főbb vonásaiban a haditerv. Ezzel természetesen hallgatólag az is kimondatott, hogy Budapest, kardcsapás nélkül, átengedtetik az ellenségnek.

A békeküldöttség az események ily fenyegető alakulása következtében sietette útját, s legelőször is Windischgrätz herczeggel, — aki

immár a főváros szomszédságában: Bicskén táborozott, — akart végezni.

December 4-én reggel ért a küldöttség Bicskére, s Haller nevezetű ezredes útján tüstént kihallgatásra jelentkezett. A császári fővezér azt üzené vissza, hogy Batthyány Lajos gróf kivételével, hajlandó őket fogadni, de csakis magánszemélyek gyanánt.

Batthyány tehát a vendéglőben maradt, a többiek pedig, átöltözöködvén, csakhamar a dolyfös nagyúr színe elé járultak. A fogadtatás rideg volt. Midőn Majláth György országbíró ékes szavakban előadta küldetésük célját, Windischgrätz fenhéjazó göggel vágott közbe:

— „*Unbedingte Unterwerfung!*”¹¹ — *Föltétien meghódolás!*

Máskülönben ő az országot fegyveres erővel tiporja össze, s a legszigorúbb katonai uralom alá veti. A császárhoz, aki lázadókkal különben sem áll szóba, tilos menniök.

S hogy durvaságát még tetőzze: a küldöttség tagjaival foglyok módjára bánt, s csak ötönap bocsájtóttá őket szabadon.

Deák Ferencz, az ő ismeretes közvetlenségével, Csengeri Antalnak így beszélte el bicskei fogadtatásukat:

.... Megjelenvén Windischgrätz előtt, Majláth György volt szónokunk.

— Mint a magyar országgyűlés küldöttjei jöttünk — úgymond, — herczegségedhez.

— Magyar országgyűlés nincs, azt ő felsége rég feloszlatta! — szólt közbe Windischgrätz indulatosan.

Az országbíró nem jött zavarba, hanem folytatólag előadá, hogy a nemzet kész elfogadható föltételek alatt fölhagyni a védelmi harczzal.

— Unbedingte Unterwerfung! Teljes lefegyverzés és az összes várak átadása! — kiálta lakonikus rövidséggel a herczeg; hozzátevén, hogy a többi ő felsége kegyelmétől függ.

— Ha küldetésünknek itt nem lenne eredménye, — utasításunk: tovább, ő felségéhez menni a nemzet kérésével.

Windischgrätz erre határozottan kijelenté, hogy ő felsége nem fogadhatja a küldöttséget. Majd kitörő szenvedélyességgel, majd udvarias hangon szólt velünk a herczeg. S feltűnő volt, hogy valahányszor szenvedélyesebb hangon beszélt: mindig Lonovics érsekre nézett, aki e miatt igen kellemetlenül érezte magát. Kértem végül a herczeget, hogy miután eljártunk küldetésünkben, engedjen bennünket visszatérni küldőinkhez.

— Mehetnek egész biztossággal! — viszonzá Windischgrätz.

Majd összenézvén a jelen volt tisztek egyikével s jelt vevén tőle, kiigazítá magát, hogy egy pár napig mégis csak várunk kell.

— Mint parlamentairek vannak itt, — úgymond, — s ha útjokba valamely összezcapásba keverednének, s baj érné önöket, bennünket illetve a vád és a gyanúsítás. Majd tudomásukra fogjuk adni önöknek, mikor távozhatnak biztosan. Lesz rá gond, hogy addig illő ellátásban részesüljenek.

A hivatalos fogadás befejeztével Majláthtól a küldöttség egyes tagjairól tudakozódott a herczeg. Engem is bemutatván Majláth, azt kérdezé tőlem:

— Úgy-e rég leköszönt a miniszterségről?

— Mikor többi társaim, — felelém, — mikor Batthyány is.

— De, — vágott közbe Windischgrätz, — Batthyány még azután is miniszterelnök maradt, s rendezte a fegyveres támadást.

— Azaz, — jegyzém meg helyreigazítólag, — Batthyányt ő felése bízta meg új minisztérium alakításával, ami nem sikerülvén, ő is lemondott.

Később szállásunkra vezettek. Egyetlen szoba mindnyájunknak, két ágygyal. Lonovics érsek a bicskei plébánoshoz: Barsihoz küldötte el a titkárját, szállást kérni. A titkár azonban csakhamar elrémülve jött vissza, jelentvén, hogy a tisztelendő urat, a kihez küldve volt, az ő szemeláttára verték vasba és hurczolták el fegyveres katonák. Lonovics elhalványult.

Délután négy óra tájban jött hozzánk egy segédtiszt jelenteni, hogy herczeg Windischgrätz szívesen lát bennünket öt órakor ebédre saját asztalához. De, úgymond, ha a küldöttség tagjainak, át lévén fázva a hosszú utazástól, alkalmatlan lenne a herczegnél ebédelni, külön, a mellékszobában is terítették számukra a herczeg. Én, főleg Batthyány miatt, az utóbbi ajánlat mellett voltam. Az ebéd igen jó volt. Egyik étel /o^o/y-pecsenye lévén, tréfásan mondtam Lonovicsnak: „malum ómen.“

Batthyány, Majláth és Lonovics este sokáig kártyáztak. Éjfél után én és Majláth a két ágyba feküdtünk, Lonovics egy karos székbe dőlt, Batthyány egy zsúp szalmát hozatott be, arra feküdt. Lonovics az egész éjszakát álmatlanul töltötte, míg mi elég jól aludtunk. Időközben az osztrák hadsereg egyrésze a főváros felé mozdulván, több szállás megürült. Most a küldöttség két-két tagja külön szobát kapott. Én

Battyhány gróffal voltam egy szobában, Majláth Lonovics érsekkel egy másikban. Séta és olvasás közt töltöttük a napot.

Harmadnapra korán fölébredvén, csodálkozásomra Batthyányi is ébren találtam, ki rendesen nagyon későn szokott kelni.

— Már rég nem tudok aludni! — mondá Batthyány. — Gondolod-e, — folytatá némi szünet után, — hogy életem veszélyben foroghat?

'— E kérdésre, — viszonzám, — csak úgy felelhetek, ha őszintén megmondod négy szemközt, tettél-e olyasmit, a miről nekem nincs tudomásom; különösen volt-e részed az olasz mozgalomban és a bécsi forradalom előmozdításában?

Batthyány gróf becsületszavával erősítette, hogy mindezekben nem volt része.

— Így nem gondolnám, hogy életed veszélyben foroghatna. Azonban,— tettem hozzá jobban meggondolva a dolgot,— ilyen lázas időben senki sem tudhatja mi történhetik. Ha Windischgrätz bánásmódja után Ítéelve, tartasz valamitől: legegyszerűbb dolog most innen elmenni. Künnjártomban, sétaközben meggyőződtem az iránt, hogy sehol sem tartanak szemügygyel. Bizton menekülhetsz. Ha nem hoztál elég pénzt magaddal: vedd ami nálam van.

— Ah, — kiálta fel erre Batthyány egész határozottsággal, — egypár hitvány év miatt csak nem leszek szökevény!

Azt hitte, hogy pár évi fogságnál a legrosszabb esetben sem érheti nagyobb baj.

Ez nap délelőtt Windischgrätz megbízásából jött hozzánk egy tiszt a herczeg üzenetével, hogyha közülünk valaki hozzátartozói megnyugtatására levelet akarna írni, a tábornagy gondoskodni fog elküldéséről.

— Csak küldőinket óhajtának értesíteni eljárásunkról, — mondam én.

A tiszt távozott, de rövid időn visszatérve, tudunkra adta, hogy a jelentést megírhatjuk, csak azt köti ki a herczeg, hogy elolvashassa, amit elküldünk.' Örömmel fogadtuk a kikötést. Legalább nem czáfolhatják meg utóbb, amit írunk.

Öt napig voltunk Bicskén, míg Windischgrätz Budára tette át főhadiszállását. Dzsidasokat rendeltek mellénk kíséretül, akik szekereink mellett lovagoltak. Budára: a várba vitt kíséretünk, hol tudatták velünk, hogy mehetünk, amerre tetszik . . . . :

Így emlékezik meg a küldöttség fogadtatásáról Deák Ferencz. Az

országgyűléshez intézett jelentésük érdemleges része pedig, amelyről említést teszen, ekként szól:

Majláth György ország bírása, — előadá, hogy mi a magyar országgyűlésnek küldöttjei vagyunk; — s erre a herczeg főtábornok azonnal azt felelte: hogy ő a magyar országgyűlést el nem ismeri, minthogy ezt ő felsége feloszlatta. Elmondá mégis az ország bírása békés kiegyenlítésre czélzó küldetésünket, de a herczeg-főtábornok határozottan azt válaszolá, hogy azok után, mik az országban történtek, sem fegyvernyugvásról, sem bármiféle egyezkedésről szó sem lehet; hanem egyedül csak feltétlen alávetésről (unbedingte Unterwerfung). O az országot fegyverrel fogja elfoglalni; katonai kormányt hoz be; s majd akkor ő felsége fogja elhatározni a jövőben a teendőket. Most azonban ő felségéhez sem bocsát minket, mert őt ő felsége teljhatalommal ruházta fel, s ő felségesem adna egyéb feleletet. Ő tehát tanácsolja, hogy feltétlen meghódolással igyekezzünk kegyelmet nyerni ő felségénél. A katonaság azonnal tegye le fegyverét, s esküdjék hűséget ő felségének; az elfoglalt várak pedig haladék nélkül adassanak át.

Míg a békeküldöttség a megalázkodás útját járta: vezéreink ezalatt a haditerv keresztülviteléhez fogtak.

A Klapka-féle dandár egészen újjászerveztetek, s a feldunai hadtest keretéből jelentékeny erősítést kapott. Klapka január 5-éig maradt Budapesten; s aztán megbízatásához képest, Szolnok felé a Tiszához vonult; ébren ügyelve, hogy a főváros menekülteinek valami baja ne essék.

Görgei pedig, — január 4-én pitymallátkor átkelvén seregével a jégpánezélos Dunán, — Vácra ment. A város éppen teli volt honvéd újonczokkal. Mintegy ötezer ember lehetett együtt. Az újonczcsapat azonnal Görgei hadtestéhez csatlakozott.

Ámde, úgy a bevonuló újonczoknál, mint a sereg régi törzsénél hiányzott a lelkesedés. Mintha valami nyomasztó aggodalom nehezedett volna kedélyükre. Látszott, hogy nem bíznak többé küzdelmünk sikerében. A tisztikar lehangoltsága még nagyobb volt. Többen, így: Lázár György, Karger, a két Zichy gróf stb. leköszönvén, megváltak a honvédségtől.

Görgei, úgy látszik, maga is veszendőnek hitte ügyünket. Szótlanul, komoran, mint egy élő rejtély, járt-kelt az ödöngő csapatok közt; tépelődve: hogyan meneküljön a hínárból, ha majd elkövetkezik, ami csaknem bizonyos, Windischgrätz sötét uralma.

Este néhány magasabbrangú tisztet, akikkel bizalmasabb viszonyban volt, hívott magához, hogy, úgymond, tanácskozzék velők a legközelebbi teendőkről. Beszélgetés közben Görgei egyszerre csak két irattal áll elő, s felolvassa azokat. Az első rövid fölhívás, a melyet ő: a vezér intéz a csapatokhoz; a másik pedig a seregnek erre adandó hosszabb nyilatkozata.

Görgei, amint eddig is tapasztalhattuk, zárkózott és ravasz jellemű ember volt. Soha sem lehetett tudni: mit akar voltaképen. De

1849. K. Havi-Naptár havon. (October) vagyon 31 napja.

Évszám	Kalendarián	Görgei s. s.	Évszám	Évszám	Évszám	Évszám
1849	Kalendarián	Görgei s. s.	Évszám	Évszám	Évszám	Évszám
1	1. Január	1. Január	1	1	1	1
2	2. Február	2. Február	2	2	2	2
3	3. Március	3. Március	3	3	3	3
4	4. Április	4. Április	4	4	4	4
5	5. Május	5. Május	5	5	5	5
6	6. Június	6. Június	6	6	6	6
7	7. Július	7. Július	7	7	7	7
8	8. Augusztus	8. Augusztus	8	8	8	8
9	9. Szeptember	9. Szeptember	9	9	9	9
10	10. Október	10. Október	10	10	10	10
11	11. November	11. November	11	11	11	11
12	12. December	12. December	12	12	12	12

... (The table continues with detailed entries for each day of the month, including names, ranks, and other military-related information.)

Az 1849-ik évből az október hónap.

azért udvaros tisztjei, mintha csak hideg, szűrő tekintetével megbabonázta volna őket, mindig vakon hódoltak előtte.

Így történt mostan is. Görgei azt mondta, hogy a nyilatkozatra szükség van, mert különben az egész sereg fölbomlik, hát elhitték neki.

Másnap, január 5-én aztán, hogy még nagyobb legyen a hatás, nyilvánosság elé bocsájtattott a két hírhedt okmány: bevezetője Görgei megtevélyedésének, s alapja romlásunknak.

A fölhívás, amit Görgei seregéhez intézett, ekként szól:

A magyar királyi feldunai hadsereghez.

Azok az előnyök, amiket az ellenség túlnyomó számereje a feldunai hadsereg fölött kivívott, de főképp a legutóbbi események, úgy látszik, lehangoló befolyásuk által, némelyekben még azt a nemes öntudatot is megingatták, amely bennünket a világ e legigazságosabb harcában egyesített. Ezt a megingatott öntudatot újra szilárdítani, s ez által a csüggedő bátorságot ismét föléleszteni, a vezér első kötelessége.

En teljesíteni akarom ezt a kötelességet. Teljesítem egyrészt azáltal, hogy a feldunai hadseregnek teendő hadműveleteinkkel kedvezőbb esélyekre nyújtok kilátást; másrészt teljesítem-velem azzal, hogy-úgy arról, ami történt, valamiképp arról, aminek történnie kellett volna, nyíltan és becsületesen kimondom Ítéletemet és meggyőződésemet.

Én a följánlott állást elfogadtam, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom. S el vagyok határozva, hogy ezen állásomban, a míg reám bíztatik, még legjobbaink ingadozása esetén is megmaradok.

Ez az önérzet adja nekem az erőt, hogy az 1848. november 1-től előforduló eseményeket megítélhessem, s saját botlásaimat is leplezetlenül bevalljam; remélve, hogy épp ezáltal a hadseregnek legerősebb biztosítékot nyújtok arra nézvést, hogy a jövőben célirányosabb rendszabályokhoz fogok nyúlni.

Hibáztam, amikor a honvédelmi bizottmányt megszüntem reábirni, hogy a határvédelem és határzár szerencsétlen eszméjével hagyjon fel. Mert minden baj, amelynek hadseregünk önhibáján kívül ki volt téve, onnan eredt, hogy az előőrsi kimerítő fáradsalmak közepett a sereg szervezése, szaporítása és megszilárdítása alig maradt egyéb jámbor óhajtnál.

Hibáztam, *mikor a bicskei főhadiszálláson engedelmeskedtem a honvédelmi bizottmány abbéli parancsának, hogy a hadtestet az első vonalba: Buda alá húzzam vissza;* hibáztam, mert ezen, csak kevésbé indokolt visszavonulás által a felsődunai hadsereg abba a kétes világitásba helyeztetett, mintha az igaz ügy védelmében kerülné a komoly ütközetet. Amde én az erre vonatkozó parancsot attól a hatóságtól nyertem, a melyet mint legfelsőbb hatalmat, az V. Ferdinánd által megerősített magyar kir. felelős hadügyminiszter: Mészáros tábornok is elismert; s elismeri azt maiglan is, midőn elvállalta és viszi Schlick ellen a tiszai hadsereg vezérletét. Én tehát mindaddig, *amig a honvédelmi bizottmány önmagát meg nem hazudtolta,* azzal a nyugodt öntudattal engedelmeskedhettem neki, hogy semmi törvényteleniséget sem követek el, s a parancsnokságomra bízott magyar királyi hadtestet sem vezetem törvényteleniségre.

De, 1849 január 1-én, mikor a feldunai hadsereg a ráparancsolt visszavonulás első vonalában Buda alatt: Hamzsabég, Tárnok, Sóskút és Biánál csatakészzen állott, a honvédelmi bizottmány ahelyett, hogy bátor kitarással a veszély közelségében azt a bizodalmit, melyet beléje helyeztünk, igazolta volna, a fővárost megfoghatlan okból elhagyá, s ezáltal, de még inkább *azzal, hogy tudomásunk és beleegyezésünk nélkül az ellenség fővezéréhez küldöttséget menesztett, bennünket tanács nélkül, viggasztalan, sőt kétértelmű helyzetben hagyott.* Ily körülmények közt közlünk nem

egyben akaratlanul is annak a gyanúnak kellett támadni, mintha abból a magasságból, amely bennünket, mint Magyarország alkotmányos szabadságának védőit, megillet, azon mélységbe aláztattunk volna, hol a becsületes eszközöket is önző magánérdekek elérésére szokták kizsákmányolni.

Anélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyálisát — bármennyire megíngott is a fővárosból való gyors eltűnése által beléje helyezett bizalmunk, — kétségbevonám: mégis kötelességemnek tartom a sereget, megóvándó azt a teljes szétzülléstől, felszólítani, hogy az idecsatolt nyilatkozatot, melynek célja, magunkat, tisztos állásunkat a besszenyező rágalmaktól megóvni, komoly megfontolás után, vagy tegye magáévá, vagy nyilvánítsa ellentétes nézetét.

Vác, 1849. január 5-én.

Görgei Arthur.

A nyilatkozat, amelyre Görgei utal, s a mely a tisztikar által egész terjedelmében elfogadtatott, imígy hangzik:

Nyilatkozat.

A magyar királyi feldunai hadtest, melynek zöme és értelmisége egykor az egyesült osztrák hadsereg kötelékéhez tartozott, — mielőtt a magyar ezredek a magyar királyi hadügyministerium alá rendeltettek volna — a magyar alkotmányos király akaratának engedelmeskedvén, megesküdött Magyarország alkotmányára.

E hadtest eleinte a főherczeg nádor parancsnoksága alatt állott szembe a Jellasics alatti cs. kir. csapatokkal, s azóta a gyászos politikai zavarok daczára mindig esküjéhez híven, csak a magyar királyi felelős hadügyminiszternek, vagy az általa törvényesnek elismert honvédelmi bizottmánynak engedelmeskedett.

A feldunai hadtest, e czáfolhatlan tényre támaszkodva, a leghatározottabban óvást emel minden oly föltevés ellen, mintha valaha Magyarországon valamelyik párt magánérdekeit szolgálta volna, s az efféle kósza híreket alávaló rágalmaknak nyilvánítja. De éppen a rendíthetlen hűségnek ezen czáfolhatlan ténye, hogy a feldunai hadtest a magyar alkotmány fentartása érdekében vívott harczaiban a honvédelmi bizottmány minden rendeletének nagy nélkülözések és keserű csalódások daczára, zúgolódás nélkül engedelmeskedett, feljogosítja a hadtestet azon méltányos kívánságra, hogy a honvédelmi bizottmány a hadtestet nem fogja valamely kétértelmű helyzetbe juttatni.

Miután a feldunai hadsereg a honvédelmi bizottmány rendeletére, a határt másfél hónapig ritka önfeláldozással, s a legterhesebb előőrsi szolgálattal megvédte; miután a mosonyi csatában a sokkal erősebb ellenséget győzedelmesen visszazorította; miután a szerencsétlen győri hadállást vitézül megtartotta mindaddig, míg az ellenség jobb szárnyán megkerülte s a főváros védelmére szükséges visszavonulást csak a túlszárnyaló ellenséges hadtesttel vívott makacs csata után tette meg; miután a dunántúli nép rokonszenvét, melyről annyit álmodoztak, nem találta fel, a honvédelmi bizottmány részéről pedig semmi sem tétetett meg arra nézve, hogy az ellenséges csapatok előnyomulása a tatai, bánhidai, neszmélyi, csákvári, zákolyi, ondóki

és sárkányi fő útvonalokon meggátoltassék; mindamellert hadtestünk úgy e helyek előtt, mind mögöttük harcra készen állott, míg az ellenséges jobb szárny győzelmesen előnyomult Moóron át, majd Martonvásárnál támadást intézett, de a honvédelmi bizottmány egyenes parancsára a támadó helyzetből Buda előtt a védelemben kellett átcsapnia s ekkor a sokat szorongatott hadtestnek csak egy vigasztaló reménye maradt: a döntő ütközet közvetlen Magyarország fővárosa előtt, vagy magában benn a fővárosban.

A honvédelmi bizottmány rendeletéinek határozott hangja, valamint szózatai a néphez, arra a reményre jogosítottak, hogy a döntő pillanatban mindenki lelkes erélyt fog kifejteni.

Ily körülmények között érkezett 1849. január elsején a promontori főhadiszállásra:

először az a jelentés, mely tudatta, hogy a honvédelmi bizottmány a fővárost elhagyta;

másodsor az a rendelet, mely meghagyja, hogy a úgynevezett első védő vonalon Buda előtt, a tétényi és biai halmokon vivassék a döntő csata, még pedig úgy, hogy a hadtest feláldozva és a főváros ágyúztalásnak ne legyen kitéve. Csata-vesztés esetén a hadtest az üldöző ellenség daczára, a város védelme nélkül, a Duna balpartjára meneküljön;

harmadsor az az utasítás, hogy az ellenség főparancsnokához mozdított küldöttséget átbocsássuk.

Ezen tények bármelyike elégséges lett volna arra, hogy a hadtest bizalmát a honvédelmi bizottmány férfiaiiban megingassák, együttesen pedig azon félelmet keltették, mintha a hadtest — szelíd kifejezéssel élve — hasznavehető, de veszélyes eszköz volna gyakorlatlan kezekben.

Hogy tehát a politikai izgatások közepette, melyeknek szegény hazánk, a közel jövőben áldozatul eshetnék, állását szorosan a törvényes téren rendületlenül megtarthassa; a feldunai hadtest ezennel a következő nyilatkozatot bocsájta közzé:

1. A feldunai hadtest hű marad esküjéhez, hogy Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányát fentartja és azt minden külellenség ellen megvédi.

2. A feldunai hadtest ugyanilyen határozottsággal fog fellépni mindenki ellen, kik az ország belsejében éretlen köztársasági izgatásokkal az alkotmányos királyságot megakarják buktatni.

3. *A feldunai hadtest utolsó emberig küzd az alkotmányos monarchia mellett; s ebből önként következik, hogy csak azon parancsoknak fog engedelmeskedni, a melyeket a magyar királyi felelős hadügyminiszter, vagy az általa kinevezett helyettes (jelenleg Vetter tábornok) ad ki törvényes utón.*

4. A feldunai hadtest, szem előtt tartva a magyar alkotmányra tett esküjét és becsületét, tökéletes tudatában van annak, hogy mit akar és mit kell tennie; végül kijelenti, hogy az ellenséggel kötött bárminémű egyezményt csak akkor ismeri el, ha az biztosítja Magyarország alkotmányát, melyre a hadtest fölesküdütt, de egyúttal biztosítja a hadsereg katonai becsületét is.

Kelt Vácson, január 5-én 1849-ben.

SZENT-TAMÁS BEÉVTE.

PERCEL

tábornokunk ápril 3. következő jelentést küldé.

Reggeli 10 órától 10 és fél óráig tartott erős ágyuzás után Szent-Tamás végi é rohammal vitéz seregem által elfoglaltatott. 4 ló-bogó, 6 ágyú, tömerdek vagyon és fegyver, lőszer esett birtokunkba. A támadás és rohanás Kis-Kér és a Verbász felőli sánczúra egyszerre történt. Az ellenség, mely elszánt vitézséggel sok ezernyi mennyiségben utolsó polczig tartó magát, s megszánt ithatlan mennyiségű holtakat veszte, 4—3,000-en túl lehet az elesettek, a vízbe hallak vagy hajtattak szánta. Mi is több tisztet és vitézt vesz-ténk, kik dicsőén haltak Cl e dicsőség és eredmény dús ostromban.

Isten segítségével Bács már ismét miénk, és a haza szabadítá-Sára—a lázadás első fészkeinek elfoglalása s elrombolása által—ne-vezetes lépés történt,

Földváry a szegedi szabad csapat ör nagyja, és csapatja titánna., voltak az elsők, kik a hídfősánczot bevették, Ő a csatapi-acson általam a kis érdemjelre érdemesítették.

Gál ezredes vezető a verbászi sánczok elleni támadást, hol a 8 és 50-ik houv. z. aljak, és a Vasa gyalogság tüntették kj ma-gokat.

Perczel Miklós alezredes vezénylő a hídfő'sáncz megtá-madását, melynek heveiele dönté el Szent-Tamás sorsát. K sáncz bevételénél az oldalas rohamot vezető Bach kapitány, a homlokon rohanó Túrszky zászlóalj Hamer őrnagy alatt jeles vitézségük-uek elvitázhatlan tanúságát ada.

A tüzérség becsületesen megfelelt hivatásának.

Általában az egész sereg, lovasság, gyalogság egri ránt megto-•vé köteleességét. Ők tökéletes Imrc/fiak.

Gr. Batthyány K á z in ér a jeles és bátor hazai! osztó velem e nagy napnak fáradaimait és veszélyeit.

Debreczen ápril 5, 1848.

A honvédelmi bizottmány.

Szózat 1849-ből. — (Az eredetinek kicsinyített példánya.)

Görgei tehát, amint látjuk, írásbelileg is fölmondotta az engedelmességet a honvédelmi bizottmánynak. Elszakadt a nemzet kormányától, hogy a saját önös kezére politizáljon.

Azt mondja Görgei, legalább ezzel védekeznek, hogy kénytelen volt így cselekedni, mert különben dinasztikus érzelmű tisztjei mind elhagyták volna.

De vájjon, ha csak ez lebegett szemei előtt, — mi szükség volt arra, hogy a kormány, főleg Kossuth, ily durva módon kipellengéztessék?

Sokkal valószínűbb az a föltevés, a későbbi tények is e mellett szólnak, hogy Görgei a pártos nyilatkozatot voltaképp a saját érdekében bocsájtotta ki. Résről akart gondoskodni, hogy a bekövetkezendő katasztrófa idején bántatlanul menekülhessen. Erre pedig misem lehetett alkalmasabb, mintha „a lázadó Kossuth és társai”-tói elfordul.

S tényleg el is fordult. Attól a végzetes pillanattól kezdve, ahogy vácsi szózatai megjelentek, végképen szakított a honvédelmi bizottmánnyal. Csaknem egy hónapig jóformán azt sem tudtuk: merre jár.

Horváth Mihály, a tudós Csanádi püspök január vége felé egyszer azt kérde Kossuthtól:

— Hogy állunk? Mi hír a feldunai hadseregről?

— Úgy hallom, — felelé Kossuth, — hogy valahol a bányavárosokban táborozik. Különben, — tette hozzá elgondolkozva, — ha Görgei nem áruló: abban az esetben meg lehetünk elégedve az ügyek állásával.

Szemere Bertalannak pedig január 24-én, a többi közt ezeket írja Kossuth:

„. . . Görgei seregével, véleményem szerint így áll a dolog, hogy jó, ha bármi szolgálatot teszen. Gyökeres változás, minő például a vezérváltozás, legalább mostanában katonai lázadást szülhetne. Ő maga mondja, ha nincs benne bizodalunk: tegyük őt lehetetlenné, mert más-ként nem megy. Különben ha nem is az ügy, de ellenségünk közös; s az ellen, ha nem is a kormány által képviselt hazai ügy kedvéért, de saját' kezére talán küzdeni fog . . . .“

Így vigasztalódik Kossuth; Görgei pedig, nem törődven semmivel, haladt tovább végzetemes utján.

Görgei pártütésével egyidejűleg jött a második sújtó csapás is. Windischgratz herczeg január 5-én déli 1 órakor megszállotta Budapestet.

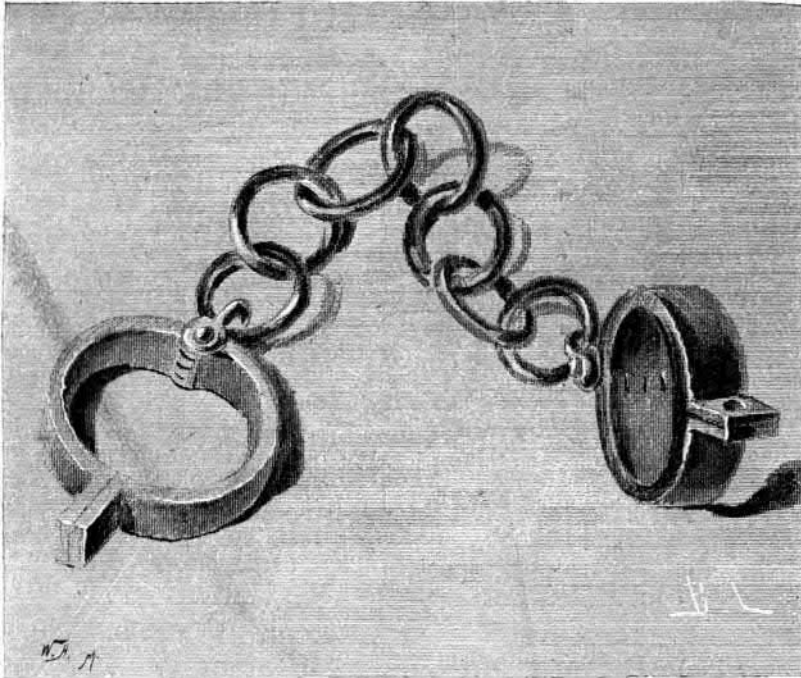
A főváros már ekkor hallgatag volt mint az üres köpü, amely-

nek méhei virányosabb táj felé rajzottak. Valamennyi bolt zárva, az utcák néptelenek. A városház tornyán, a meghódolás jeléül: *fehér zászló*. „Olyan nagy szomorúság honolt mindenfelé, — jegyzi föl egy szemtanú, — mintha temetésre készültünk volna.“

De a halotti csönd talán még jólesett Windischgrätz dicsvágyó lelkének. Hisz ez a hódolás jele. Így fogadták Prágában, így Bécsben is.

Göggösen, harsogó zene mellett, környezve táborkarától, követve megszámlálhatlan fegyveresei által vonult a várba.

Körössy Sándor 1848—49-iki honvédtiszt rabbillincse. — (A Kreith-féle gyűjteményből.)

Alkonyatkor már az egész város, minden kaszárnya, valamennyi őrhely, teli volt osztrák katonasággal.

Maga Windischgrätz, mint egy fejedelem, a királyi várlakba helyezkedett el. Itt volt a középpont, a főhadiszállás.

Jellasics átjött Pestre, s az egyetem-utezai Károlyi-palota üres jobbszárnyát foglalta le magának szállásul.

A bán, hogy a lovagiasságnak legalább a külső mázát megóvjva, tisztelkedni akart a ház úrnőjénél: Károlyi grófnénál.

De a grófnő, ez a kiváló magyar honleány, nem fogadta el.

— Mondja meg ő excellenciájának, — szólt a bejelentő komor-

nyiknak,—hogy rosszul vagyok, nem fogadhatom. Különben is, de mondja meg ezt is neki, egy Jellasicsnak mindig beteg leszek. Palotámmal rendelkezhetik, de azt ne kívánja, hogy vele érintkezzem.

Jellasics lefőzve, hosszú orral távozott el.

Windischgrätznek, mihelyt elrendezkedett, az volt az első gondja, hogy Budapest megszállásáról, erről a nagy haditényről mielőbb értesüljön az udvar. A jelentés, amelyet a testvér-város kulcsaival együtt ő.inagy fia: Windischgrätz Alfréd herczeg vitt fel a császárnak, így hangzik:

... A legmélyebb tisztelettel jelentem Felségednek, hogy ma délben Budát és Pestet minden kardesapás nélkül elfoglaltam.

A II. hadtest elővéde tegnap még folyton szemmel tartotta az ellenséges hadvédet, s így én arra számítottam, hogy a pártütők hadserege a természet által előnyös állásában Buda előtt csatát fog elfogadni és én sikerrel harcolhatok ellene. De úgy látszik, hogy az ellenség Bábólnánál és Moórnál szenvedett vereségei miatt önbizalmának maradványát is elveszté; s így a múlt éjjel mind a két várost elhagyta és Szolnokra a Tiszához vonult vissza.

Az ellenség tulajdonképeni ereje legnagyobb részt rendes lovasságból és tüzérségből áll, mivel a rendes gyalogság romja már nagyon csekély és az is igen demoralizált. Igen valószínű, hogy a honvédszászlóaljok és az önkéntes-csapatok a visszavonulás alatt lassanként végleg feloszlanak.

Bevonulásom előtt a két város küldöttsége jött hozzám, kijelentvén, hogy készek alávetni magokat Felséged legfelsőbb akaratának.

Minden jel azt mutatja, de ez irányban több oldalról biztosítást is nyertem, hogy Budapest lakossága csapatainkat óhajtván várta és mindnyájan örvendenek a béke áldásainak és a rendes kormányzatnak, mely alatt az ország az anarchia sebeitől ismét kigyógyulhat.

Windischgrätz, ebből a jelentéséből is látszik, azt hitte, hogy Budapest megszállásával önvédelmi harczunk életidegeit vágta keresztül. Még egyikét gyöngé vonaglás, s aztán beköszönt a halál.

De azért a józan belátásnak egyetlen szikrája sem csillant meg elméjében. Pedig kitudja, nem raktuk volna-e le önkényt csorbuló fegyvereinket, ha „a császár helytartója“ a békülékenység szelíd ösvényére lép? De nem; Windischgrätznél hiányzott a finomabb politikai érzék. Ő is csak zsoldos volt, durva és kegyetlen, aki ott a leghenczegőbb: ahol nem talál komoly ellenállásra.

Megjelent ugyan egy nagyhangú szózata, amelyben a megtérőknek bocsánatot ígér, de ez szemfényvesztés. Hiszen alig tette lábát a fővárosba, máris a „gyanúsak“ összefogdosásához látott. Az első, akit parancsolatjából börtönbe hurczoltak, a királyhű gr. *Batthyány* Lajos

volt; ugyanaz a Batthyány, aki egyre csak békített, aki még a Kossuth nagy népszerűségével is szembe mert szállani, csakhogy a nemzet és az uralkodóház közötti viszály barátságos úton kiegyenlítették. Oh, minő hitványság ez, a dinasztikus érzelmeknek mily kigúnyolása! . . . .

Károlyi Gábor, a népszerű „demokrata gróf“, Batthyány fogságba hurczolásáról, mint szemtanú, egy alkalommal baráti körben így emlékezett meg:

.....Hét éves gyermek voltam, — úgymond Károlyi Gábor. — 1849 elején, egy borzasztó hideg, zimankós, téli délután ott voltak apám házában gr. Károlyi István, gr. Szapáry Antal s báró Mesznil Viktor és többen, kikre már nem emlékszem. Arról beszélgettek, hogy rokonunkat, gr. Batthyány Lajost, a miniszterelnököt, Windischgrätz herczeg bizonyosan elfogatta s Deák Ferenczcel együtt Bécsbe küldte. Egyszerre nyílik az ajtó s nagy sebbel-lobbal bejön hozzánk gróf Batthyány Lajos. Nagy és örvendetes meglepetés volt ez családuknban. Mindenki azzal a kérdéssel rohant hozzá: „hát te nem vagy elfogva?“ „Még nem, feleie, de a herczeg aligha számot nem tart rám s azért mindjárt útra is kelek.“ Beszélt még tábori fogságukról s valamennyien jónak tartották menekülését s rögtön fogatni akartak, hogy menjen még az éjjel Fóthra. Anyám azonnal rendelkezett a vacsora iránt s az úgynevezett hosszú szalonban térítettett, mely a lépcsőfölmennél az előszobán és egy kis ebédlőn belül van a palotában. Alig ültek le azonban a vacsorához s a theát el sem kelhették, mikor nagy robajjal a palota előtt vasas lovasság állt fel s rögtön, minden bejelentés nélkül, belépett hozzánk egy dragonyostiszt s minden üdvözlés nélkül rámutatott gróf Batthyányra, e szavakat intézvén hozzá: „Önt,-gróf, Windischgrätz herczeg őmagassága parancsára fogolynak nyilvánítom s utasításomhoz képest felhívom, kövessen azonnal, különben erőszakot használok.“ E szavak mondása közben már hallottuk a szomszédaszobában a kardok csörömpölését, nyilván több katona volt ott. Batthyány felállt s magyarul mondá nekünk: „Gondoltam, hogy ez lesz belőle, legyetek nyugton!“

A tiszt nyersen közbeszólt: „Én megtiltom Önnek a beszélgetést s kérem, azonnal jöjjön velem.“ Anyám e közben felocsúdott s a tiszthez lépve, mondá: „A grófnak csak át lehet öltözni, addig Ön is egyék valamit.“ A tiszt megköszönte, de nem fogadott el semmit és csak annyit engedett, hogy Batthyány egy felöltőt vehetett magára s azzal vitte őt magával. Vitte a Neugebäudeba. Később mondták a cselédek,

hogy a palotát mind a három utcáról körülvették a katonák, s hogy menekülni akkor sem lehetett volna, ha a kaput zárva találják...

Másnap, gróf Wrba László altábornagy, mint Budapest és a szomszédos megyék katonai parancsnoka, következő hirdetményt bo-csáj tóttá ki:

1. *Buda és Pest városok*, úgyszintén Pestmegye, a Jász-Kunság, úgyszintén Esztergom és Fehér megyék *ostromállapotba helyeztetnek*.

2. A békés polgárok személye és vagyona védelemre talál, ellenben a csoportosulások, lázadások, szóbeli vagy írásbeli izgatások, úgyszintén ő felsége I-ső Fcencz-József császárunk és királyunk kormánya elleni fellázítások rögtönitéletileg a haditörvény szerint fognak fenytetni. Hasonló büntetés éri azokat is, akik a katonákat engedetlenségre, vagy hitszegésre merik csábítani.

3. Falragaszokat a katonai hatóság engedelve nélkül tilos kiragasztani, vagy bármi más utón körözni. Aki ez ellen vét: haditörvényszék elé állittatik; úgyszintén az is, aki a katonai hatóság hirdetményeit leszakítja.

4. Minden polgári hatóság katonai parancs alá helyeztetik, amelynek oltalma alatt fogja hivatalos eljárását gyakorolni. Azon polgári tisztviselő, aki ezen rendeletnek szóval, vagy tettel, avagy mulasztással ellenszegül, nemkülönben az, aki a katonai hatalomnak nem engedelmeskedik: a pártütők czimborájának nyilvánittván, katonai Ítélet szerint rögtönitélet alá esik.

5. Az úgynevezett nemzetőrségek föloszlatatnak.

6. Buda és Pest város polgárai bárminémü fegyvert ezen hirdetéstől számittandó 36 óra alatt az illető kapitányi hivatalnál átadni tartoznak, mely azokat a katonai hatóságnál helyezi el. Akinél ezen határidőn túl fegyver találtatik: a haditörvényszék elé kerül.

7. Mindennémü egyletek, társaskörök, klubbok föloszlandók. Gyűlések, értekezletek tartása tilos. Aki ez ellen vét: a rögtönitélő haditörvényszék elé állittatik.

8. Minden összeköttetés az úgynevezett honvédelmi bizottmánynyal, vagy annak elnökével, nem különben az immár föloszlatott országgyűléssel, ezennel a legszigorúbban megtiltatik. A kik ezek parancsait elfogadják, velők hivatalos utón, avagy bizalmasan érintkeznek: a haditörvény teljes szigorával fognak sújtatni.

9. Minden külföldi és jövevény haladéktalanul összeirandó; s az, aki magát kellőképen nem igazolja, vagy gyanús: a katonai hatósághoz kísérendő. Minden háztulajdonos lakóiért felelősséggel tartozik; s ha idegennek felsőbb engedelem nélkül állást ad: a haditörvények szerint fog büntettetni.

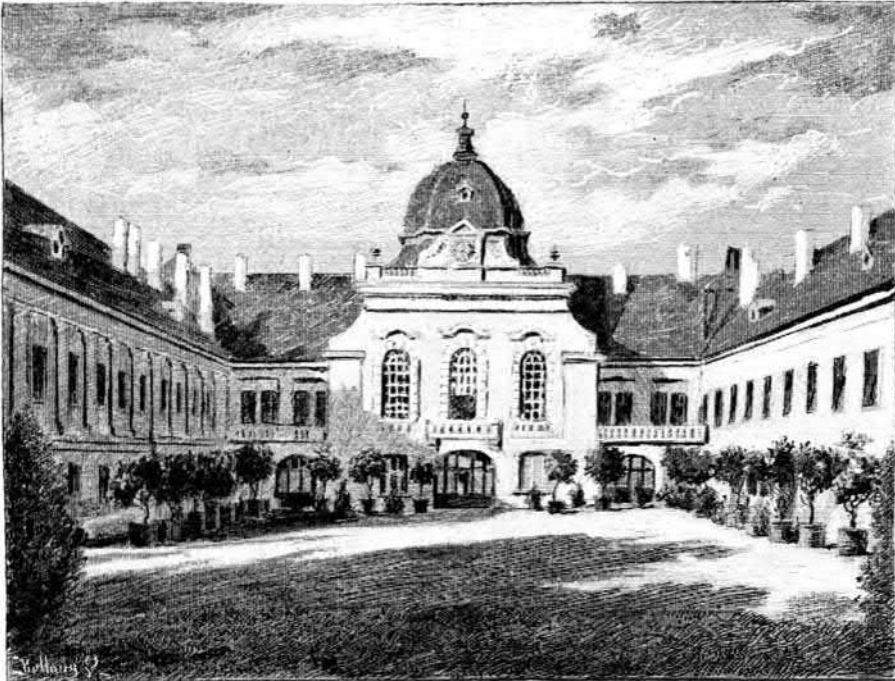
10. Útlevelek csak úgy érvényesek, ha azok a katonai parancsnokság által láttamoztatnak.

Szóval, börtön, halál mindenkire: aki moczannimer, akinek szive a magyar hazáért dobban.

S ezzel az önkény hosszú rémes éjszakája borult reánk. Még a város külső képe is szomorú átalakulás ment keresztül. A kétfejű sas és a sárgafekete szín pompázott mindenfelé. Az egyes utcák és

terek elnevezése is megváltozott. A „Szabadsajtó utca,“ a „Március 15-iki tér,“ a „Szabadságtér,“ visszakapták régi közömbös neveiket. A várbeli Kossuth-utczából „Jellasics-utca“ lőn. Még az „Igazság-tér“ is szúrta a szemüket; elkeresztelték hát „Borjú piacz“-nak.

A lánczid, amely csak néhány napja nyílt meg, újólág elzáratott a közönség elől. A hid mindakét végén, a följáróknál, köröndalaku ágyútoronyokat építének. A pesti hídfő és az Újépület közötti útvonalon pedig, a Dunapart hosszában, a közlekedés biztosítása czéljából,

A gödöllői kastély 1849-ben.

czölpkriticést (pallisádokat) emeltek. A vár bástyafalairól negyven ágyútorok ásított Pestre.

A régi tisztviselői-kar, úgy a városnál, mint a megyénél, elbocsájtatott. Jöttek az új emberek: a reakezió pribékjei, akik használhatóknak valának bármiféle gazságra.

Pestmegye és Jászkunság császári biztosa: *Babarczy* Antal lett; egy korcsmagyar, aki egyik fölhívásában így ír szent ügyünkről:

„ . . . A mint hazug lázítók voltak, akik a szabadság elvesztésével rémitgettek: így hazug lázítók azok is, akik most nemzetiségiek lenyomásával ijesztgetnek. Ezek az ámítók csak a békét akarják felza-

várni, hogy titeket az egyedül üdvözítő császár iránti hűség ösvényéről a pártütés veszedelmes örvényébe sodorjanak. Ne higgyetek nekik, ne higgyetek Kossuthnak! . . .

A főváros tanácsa ugyancsak megrostáltatott. A polgármesteri székbe: *Lechner* Károly ült, a bírópálczát *Roller* Ferencz kapta, rendőrkapitány: *Tarcsi* Szilárd lett. Budán pedig *Waldheim* Jánosra bízta a polgármesteri-hivatal vezetését. Mindezek tetejébe aztán jött „a legfőbb minden egyéb“: a császári biztos, *Havas* József személyében. S ezeknek a jeles hazafiaknak a buzgó támogatásával csakhamar működni kezdett az ujmódi közigazgatás.

Ennek a szuronyos uralomnak mintegy koronáját, az úgynevezett: *központi vegyes tisztázó bizottság* képezé. Trattner ezredes volt a bizottság elnöke, polgár-tagjai pedig a két hírhedt ügyész: Kossalkó és Hegyessi. Itten kellett magát igazolnia mindenkinek, — lett légyen az polgárember, avagy katona, — aki megtérvén, kegyelemre számíthatott. S eleinte, főkép a tisztikarból, csakugyan többen jelentek meg a bizottság előtt; így: Hrabovszky, Móga, Baldacci, gr. Lázár György tábornokok, báró Wiedersperg Lajos volt honvédőrnagy stb. Azt hitték, hogy pusztá megjelenésükkel tisztázatni fognak. No, ugyan megjárták. Nemcsak rangját veszté el valamennyi, de ezenfelül a szabadságát is. Még báró Hrabovszky János főhadparancsnok, ez a becsületes öreg vitéz, akinek mellét egy csomó érdemjel 'díszítette, még az is tiz évi várfogságra Ítéltetett.

Ily kegyetlen ítékezés mellett, persze, csakhamar megcsappant a jelentkezők száma. De ez a körülmény Windischgrätz vérebeit éppenséggel nem zavarta. Rátörtek ők akárkire tisztázó bizottság nélkül is. Elég volt egy röpke szó, aggodalmas sóhaj, hogy tömlöczbe hurczoltassék a legjámborabb polgár is. Aztán semmi megkülönböztetés; a mindenható policzia előtt egyenlően gyanús volt mindenki. Az egyik napon Károlyi István grófot fogták el; másnap pedig egy szegény szabósegéd, Fazekas György kezére vertek béklyót, mert pityókos fővel a Kossuth nevét merte kiejteni a száján.

Még a jámbor benczés-költő: *Czuczor* Gergely sem kiméltetett. Az volt a főbenjáró bűne, hogy megírta, — de jóval előbb: a győzelem napjaiban, — „Riadó“ című költeményét. Hat esztendő telt el érte — tiszteletdíjjul.

Minden közhely, vendéglő, kávéház stb. csakúgy nyüzsgött a kémektől. A titkos följelentések napirenden. Az ember, szabadságának

veszélyeztetése nélkül, még legbensőbb barátja előtt sem szólhatott őszintén. A hány iparlovagja, kéteshírű hölgye csak volt a fővárosnak, az mind a rendőrség szolgálatában állott.

..... Általánvéve, — így kesereg az egyik vidéki lap fővárosi tudósítója, — még az utczalányok is folytonos érintkezésben vannak a titkos policziával. Sokszor csöndes éjjel fegyvercsörgést és katonai léptekeket hallunk; ezt kapuzörgetés követi, s kevés vártatva már ismét visznek valakit. Kit és hová? — rendszeren csak későn, vagy soha sem tudjuk meg. S ha az Újépület tájékán egy-egy puskaropogás riaszt fel nyugtalan álmainkból, melyek még csak pihenést sem adnak, ólomsúly gyanánt nehezül szívünkre az élet öntudata, mert nem tudjuk, nem legkedvesebb emberünk életét oltá-e ki az orgyilkosok golyója.

Csakhamar bejövetelük után egymást érték a falakon kiragasztott ítéletek és végrehajtások, melyekkel Csömi Zsigmond, Szlavszki, Czuczor, Szóll, Weisz, Novák Tivadar, Széli József, gróf Lázár György, Bittó, Nerus, Kuh Dávid, Eberle, Schulz, Brunner, Kohn, Brünecke, Spitzer, s mások részint agyonlövették, részint kegyelmezés útján, vasban tölendő sok évi fogságra Ítéltettek, mivelhogy hazájok megmentésére fegyvert fogni, az igazságot kimondani, vagy valamelyik zsoldossal poharazás közben barátságos szót váltani merészkedtek. Egy szegény szabósegéd például, azért mert borozás közben Kossuthért poharat emelt, kegyetlen kínzások között hurczoltatott a városházához.

Jöttek aztán a szellemnek rendszeres kiölésére kiszámítva szerkesztett falragaszok; például, hogy Schlick Mészárosot megverte; Görgei a bányavárosokból kiűzetett, Lipótvár elesett, Eszék elfoglaltatott stb. A közönség azonban már szagáról megérezte a falragaszok célzatát.

Elég bűn volt a zsoldosok előtt, ha valaki az irodalmi téren tett valamit; Vachott, Fényes szintén befogattak. Némelyeket elfogtak csupa névhasznalatlóságból; így például Pálfi helyett Bánfit .....

S ez a sötét, komor kép éppenséggel nincs túlozva.

Hajnali szürkületkor gyakran lehetett látni, amint négyszöget formálva, — a közepén három-négy polgárias öltözű sáppadt emberrel — egy-egy gyalogszázad vonult az Újépület háta mögé.

A faraktáraknál megállóit a menet. Kevés vártatva lövések dördültek el, s csönd lett ismét.

Az arramenő ijedten tekintett a lövések zaja felé, s keresztet vetvén, halk sóhaj tört ki kebeléből:

— Uram, irgalmazz a szegény vértanú lelkének!

Aztán rohant tovább, vissza sem nézve többé az elátkozott helyre.

Itt lövetett agyon Szöll Frigyes őrnagy is, a tiroli önkéntes vadászcsapat derék parancsnoka. És Szöll őrnagyon kívül, kitudja még hány ember, akiknek a neve rég feledesbe ment már.

S még fölajdulni sem volt szabad. Hiszen a sajtó is lenyűgöztetek. Az újságok nagyrésze, így a „*Kossuth Hírlapja*“ is, végleg megszűnt; egyikét lap pedig: a „*Közlöny*“, a „*Márczius Tizenötödike*“ a kormányval együtt Debreczenbe hurczolkodott.

A fővárosban csak két magyarnyelvű politikai napilap jelent meg: a „*Pesti Hírlap*“ és a „*Figyelmező*.“

A „*Pesti Hírlap*“ még csak hagyján. Száraz krónikása volt a budapesti eseményeknek, a többiről bölcsen hallgatott.

De a „*Figyelmező*“, melynek Vida Károly volt a szerkesztője, egészen a Windischgrätz zsoldjába szegődött. Ennél hitványabb újságra még nem pazaroltak nyomdafestéket. Rágalom minden sora, honárulás minden betűje. Még most is a.szégyen pírja szökken arcunkba, ha 1849-iki folyamát áttekintjük. Újévi számának a vezércikke így kezdődik:

A múlt év Szilveszter estéjével megtisztult Budapest látköre egy pünkösdi királyság nimbuszától, mely kilencz hónapon kápráztatta szemfényvesztő ügyességgel a közönség szeméit. . . .“

S ezt magyar ember írja. Hogy ki nem fordult kezéből a toll!

Ily nyomás alatt természetesen a társadalmi élet pezsgő elevenése is megszűnt. Pedig farsang volt. Deleinek jutott volna eszébe ilyenkor a vigasság? Még a cigányok is, az ország e vándor fecskéi, más, derűsebb táj felé költözének. Valamennyi iskola üresen állott, a legtöbb közintézet: a múzeum, nemzeti színház stb. zárva. A Ludovica Akadémiából, mely alig tíz napja nyílt meg, kórház lőn. A növendékek egy része Nagyváradra ment, hogy ott folytassa tanulmányait.

Windischgrätz atyáskodó figyelme héber-vallásu polgártársainkra is kiterjedt. Rendeletet bocsájtott ki, megparancsolván, hogy minden egyes elitét zsidóért, a hitközség is, külön húszezer forintnyi birsággal sújtassék.

„. . . A pesti, budai, de főkép az ó-budai zsidókat, — így szól rendeletének ez a része, — komolyan intem, hogy a felségsértő Kossuthal, az úgynevezett honvédelmi bizottmányval és a pártütő országgyűléssel mindennemű egyetértéstől őrizkedjenek; mert tudomásomra jutott, hogy a pártütők szállítói és kémei leginkább a zsidók. Ezenfelül pedig mindenféle álhíreket is terjesztenek, hogy ezáltal félelmet támasz-

szanak és a császári kormány iránt bizalmatlanságot ébreszsenek. Azért minden egyes zsidóért, akit a fenti vétségek miatt a hadbírótság elítél: hitközsége 20.000 pfrt. bírságot fog fizetni. . .“

S Windischgrätz nem maradt a fenyegetésnél. De sőt 480.000 pfrt. erejéig még türelmi adó címén is megsarczolta őket. Pedig azt az adónemet a király jóváhagyásával, régen eltörülte már az országgyűlés.

De a gyásznapok sötétjéből, mint felleg mögül a napsugár, kicsillant néhanapján a humor derűje is. Gondoskodott róla Windischgrätz, hogy megmosolyogni valójuk is legyen egyszer-másszor a szomorkodó

Részlet Nagy-Szeben 1849. márcz. 11-iki ostromából. — (Egykorú kép.)

embereknek. Jött a sok mindenféle nevetségesnél nevetségesebb rendelet. Ilyen például, hogy a vörös toll, vörös szallag és vörös zsinór viselése, miután mindahárom a harciasság és a forradalmi szellem ápolója, besoroztatás terhe alatt eltiltatik.

Érdemes, hogy ez a parancs, mint az osztrák kormányrendszer egyik sokatmondó adaléka, megóvassék a feledéstől. íme így szól:

Hirdetmény.

Herczeg Windischgrätz, cs. kir. tábornagy úr, ő Magasságának tudomására jutott, hogy f. hó 26-án és 27-én, midőn Pesten és Budán a szokottnál kevesebb katonaság volt, a lakosság egyrészénél forradalmi harcias szellem mutatkozott,

még pedig azért, hogy többen nemzetőri nadrágban, vöröstollu sipkákban, s vörösszélű fekete szalagokkal ellátott kalapokban jelentek meg az utcákon.

Hogy tehát az ily harcias szellemnek a cselekvésre is alkalom nyujtassék, a herceg Ő magassága megparancsolni méltóztatott:

Értesíttessék a főváros összes lakossága, hogy mindazon egyének, akik bár-miféle vörös színt viselnek, rang és életkor különbség nélkül, elfogassanak, s a legközelebbi katonai szállítmánnyal elvitetvén, besoroztassanak.

És hogy senki kifogásokkal ne állhasson elő, jelen hirdetmény minden egyes házban kiosztatik, a háztulajdonosok, vagy ezek helyettesei pedig köteleztetnek, hogy annak tartalmáról lakóikat értesítsék. Úgyszintén a hirdetmény mindenfelé az utcákon kiragasztandó, hogy a rendeletről az érkező idegenek is azonnal tudomást szerezhessenek.

Budán, 1849. január 31-én.

Gr. Wrba László,
altábornagy.

Ezenközben a rémítgetés százféle eszköze vétetett alkalmazásba, hogy az ellenállás mielőbb végleg megtöressék. Önvédelmi harczunk oszlopos emberei ellen valóságos hajtóvadászatokat rendeztek. Egyik köröző levél a másikat érte. A körözöttek élén, persze, Kossuth állott; aztán hosszú sorban következett a többi: Szemere Bertalan, Nyári Pál, Madarász László, Kiss Ernő, Bem József, Perczel Mór, Vukovics Sebő, Csányi László, Mészáros Lázár, gr. Batthyány Kázmér, Petőfi Sándor, Pulszky Ferencz, Táncsics Mihály stb.

.....Csakhogy — írja Springer, — vájjon ki ismert volna tél közepén Pulszkyra azon jelről, hogy „nyáron inggallérját lehajtva viseli?“ A „sima“ Kossuthra, a „rendes“ Mészárosra, a „hirtelenharagú“ Madarászra, aki azonban „haragjában mérsékelni tudja magát.“ Kossuth gyermekeinek ez volt a megjelölése: „Ferencz a kilencedik, Vilma a hatodik, Lajos az ötödik évében van.“ Szemere arcában a köröző levél „elmélyedt gondolkodás“ kifejezését látta. Irányi úgy volt leírva, mint egy újkori Adonisz, aki éppen most került ki a legdivatosabb párisi szabó kezeiből. Ezeket a furcsa személyleírásokat bizony sehogy sem lehetett komolyan venni .....

A megszállott országrész hatóságaihoz fenyegető parancs ment szét, hogy siessenek az új császár iránti hódolatukat föliratilag is kifejezni. A legtöbb város, engedvén a vaskényszernek, látszólag meg is hódolt; így, Pozsony, Győr, Mosony, Sopron, Nagyszombat, aztán Veszprém, Kaposvár, Esztergom stb.

A pozsonyvárosi hatóság, amely a Windischgrätz szellemében szintén átalakult, így nyalja elnyomóinak a kezét: „Nem adhatunk eléggé

hálát a Mindenhatónak, hogy a császári hadsereg világhírű vitézsége által a törvény elleni zsarnok állapot nyomása alól szerencsésen megszabadulhattunk.“

Majd jön a *püspöki-kar*, s kenetes pásztorlevéllel szólítja fel papságát, úgyszintén a hívő népet, hogy engedelmeskedjék Windischgrätz parancsainak és hódoljon meg a „törvényes király“: Ferencz József előtt. A pásztorlevél, — amely 1849 január 10-ikéről van keltezve, s „*A magyar püspöki-kar*“ aláírást viseli, — a többi közt eképen ravaszkodik:

..... Több fejedelmi legmagasabb nyilatkozat, —a melyekben Öfelsége V. Ferdinándnak, valamint felséges utódának: I. Ferencz Józsefnek az országhoz és a magyar néphez intézett atyai intései s az ország kibékítésére célzó rendelkezéseik foglaltatnak, — vagy rosszul értelmezett fordításban került köztudomásra, vagy elvonatott a nyilvánosság elől. Ez a körülmény, valamint a nép kedélyét fölzaklató alaptalan hírek és koholmányok folytonos terjesztése, sokak előtt elhomályosították azon kötelesség ismeretét, s meggyöngítették bennök a kegyelet azon érzelmeit, melyekkel egy ország sem dicsekedhetett inkább, mint a királyához még a hatalmas francia hódító csábításainak daczára is hűségében megmaradt Magyarország.

Holott ezen okiratok tanúsága szerint nem szenved kétséget,

1- ször: hogy ő császári királyi felségének, V. Ferdinándnak atyai legmagasabb szándoka és törekvése eleitől fogva oda volt irányozva, miszerint hazánkban a megzavart békét helyreállítsa, s a *viszállkodás* szerzőit a törvényes engedelmesség útjára visszatérítse;

2- ször: hogy ő császári királyi Felségeik: V. Ferdinánd és I. Ferencz József nem akarják szabadságunkat, vagy nemzetiségünket elnyomni; sőt azok további fenntartását ünnepélyesen biztosítják; s hogy különösen a földmivelő népet az újabb törvények által megszüntetett úrbéri robot és dézsma visszaállítása iránt terjesztett álhírek alaptalanságára figyelmeztetvén, a részökre törvény által adott engedményeket minden jövődő időre biztosítani kegyeskedtek;

3- ször: hogy a cs. kir. hadsereg élén főméltóságú herczeg Windischgnitz, mint főparancsnok és teljeshatalmu kir. biztos őfelsége legfelsőbb rendeletéből, s kizárólag azon békességes célból lépett az országba és haladt egész Budapestig, miszerint ezen a legszebb rendet tartó és példás fegyelem alatt álló haderőnek tekintélye által lefegyverezze az ellenszegülőket, s a személy- és vagyonbiztonságot biztosítván, a törvényes rendet, s az iránta tartozó engedelmességet az egész országban visszaállítsa. Ezek szerint tehát néki mint az *ország békéje helyreállítójának nemcsak magas rendeleit elfogadni, hanem engedelmeskedni*, de sőt a parancsa alatt álló cs. kir. hadsereg támogatása által üdvös céljainak kivitelére segédkezet nyújtani tartozunk. *Csak így remélhetvén, hogy alkotmányos szabadságunkat, melyet a pártitűs kockára tett, megmenthessük.*

S ezeknek a hamis állításoknak méltó koronájakép aztán következik a befejezés:

Kérjük tehát szent Pál apostol szavaival a lelkipásztorokat és kedvelt híveinket, hogy Ferencz József ő felségéért, mint az ország *törvényes királyáért*, s a felebbvalókért tartassanak imádságok és könyörgések, miszerint csendes és nyugodt lehessen életünk az isteni félelem megőrzése által. Különösen pedig rendeljük, hogy a szent misében ott, ahol a király nevének kell megemlíttetni, I-ső Ferencz József urunk és királyunk neve soroztassék be; s azonkívül minden ünnep és vasárnapon a collecta rendén ő felsége I-ső Ferencz Józsefért a nyilvános könyörgés megtartásák; egyszersmind pedig a békességért eddig folytatott nyilvános könyörgések, mind-, addig, míg az Isten jósága a nyugalmas időket vissza nem adja, ezután is naponként mondassanak el . . .

A pásztorlevél nyilvánvaló irányzata mindenfelé a legkínosabb hatást keltette. *Horváth* Mihály, Csanádi püspök azonban csakhamar rámutatott a titkos forrásra, ahonnan ez a megtévesztő fölhívás buggyant. „Ne higgyétek, — így szól a „Közlöny“ hasábjain közzétett nyilatkozatában, — hogy ezen alávaló iratot a-magyar püspöki-kar készítette.. Ez is kétségentúl a Windischgrätz-féle ármányok és csábításokból való. Hiszen a magyar püspöki-kar jelen sem volt január 20-án Pesten. Önszántából tudtomra csak két megyéspüspök volt és van a fővárosban. Ketten pedig semmi ürügy alatt, semminémű czélokra nem bitorolhatják „a magyar püspöki-kar“ czímét, amelylyel legalább is csak a többség, élhet jogszerűen.“

A két egyházfő, akikre *Horváth* Mihály tiltakozásában Czéloz: *Sczitovszky* János pécsi püspök és gróf *Zichy* Domonkos veszprémi püspök; mindkettő elejétől fogvást szorgos támogatója az önkény törekvéseinek. Ez a két püspök tartózkodott ekkoron Windischgrätz udvaránál, s így bizonyára az ő művök a hódoló pásztorlevél is. Azt mondják, hogy *Hám* Jánosnak, az esztergomi hercegprimásnak szintén tudomása volt a dolgról. Aláírásának súlyával nem támogatta ugyan, de kifogást sem tőn ellene. S ez több mint valószínű. Hiszen a prjmás, mint láttuk, jámbor, istenfélő ember volt, megáldva sok lelki ékességgel, de minden akaraterő nélkül. Szelidkedélyü remete, ki csak az égiekkel törődik. Imázó gyöngye karja képtelen volt ebben a vérzivataros időben a magyar kath. egyház hajóját kormányozni. S ez az oka, hogy főpapjaink, épp a legnagyobb vész alkalmával félrehúzódtak, vagy, a mi még ennél is rőszszabb: az ellenséghez szegődének. Csak három egyháznagy— *Lonovics* egri érsek, *Horváth* Mihály Csanádi és *Rudnyánszky* zólyomi püspök, — tartott ki végiglen igaz hűséggel ügyünk mellett.

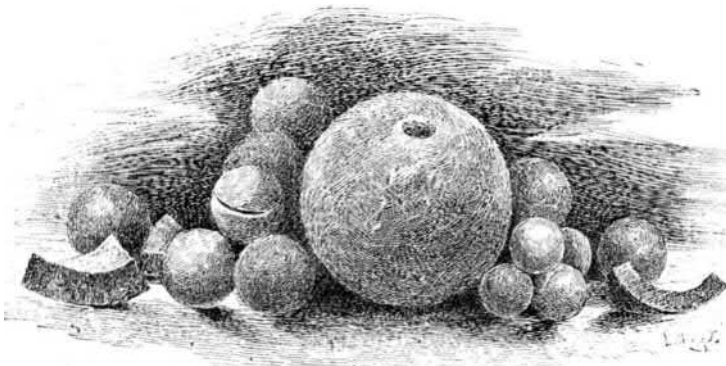
De annál buzgóbb résztvett küzdelmünkben: az alsópapság. A koreszmék bűvös szellője őket is elmámorosítá. A „szabad egyház szabad

államban“ jelszava bekopogtatott csaknem valamennyi plébánián, s mindenütt lelkes fogadtatásra talált.

Az önfeláldozó hazafiságban versenyre kelnek legjobbjainkkal.

Midőn a vácsi káptalan helynöke körrendeletét bocsájt ki, hogy a papság siessen Windischgrätznek hódolni: a tiltakozás moraja zúg végig az egyházmegyén. S midőn a püspök-helyettes fenyegetőzni kezd: a lelkész] kar Czegléden gyűlést tart, s Bobory Károly indítványára egyhangúlag kijelenti, hogy inkább kiválik az egyházmegye kötelékéből, de mégsem hajol meg az áruló rendelet előtt. Majd országos zsinatot követelnek, sőt még a papi nótlenség eltörlése is szóba kerül.

A bátor elhatározás viszhangot ver az egész országban. S midőn megzendül a csatakürt: több mint *ezer* fölszentelt kath. pap siet a hon-

Agyugolyók, gránátok a szabadságharczból. — (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

védzászlók alá; s ott küzd, lelkesít az első sorban; hősöket és mártírokat adva a nemzetnek.

A pásztorlevél tehát csak egyik félsikerű fogása volt Windischgrätznek. Használt ő ennél hatályosabb eszközöket is. Az elrettentő ukázoknak gyors egymástutánban egész özöne jelent meg. Január 20-iki rendelete például ekként szól:

1. A hadiszükségletek terhét ezután a pártütésben résztvevő nemesség és polgárság fogja viselni; de a kárpótlásnak, avagy visszatértésnek minden igénye nélkül.

2. Mindazon városok vagy községek, amelyek a pártütökhöz színtanak j hasonló elbánásban fognak részesülni.

3. Az a megyei, kerületi, városi, avagy községi tisztviselő, aki a császári sereg közeledésekor elhagyja helyét: vagyonelkobzással fog bűnhődni.

4. Egyéb, a cs. kir. sereg számára szükséges élelmiczikk a nemesi-osztály és a polgárság azon vagyonosabb részétől fog behajtatni, amely ő felsége szent és igazságos ügyében *tétlen*. Aki azonban a jó útra tér: annak joga leszen a kárpótlásra.

Egy másik parancsában meg így fenyegetőzik: „Különféle irányban hadcsapatok indíttatnak, melyeknek parancsnokait *pallosjoggal ruháztam fel*. A kinél Kossuth-féle szózat, vagy a forradalmi párttól eredő bárminemű iromány, levél, hirlap találtatik: statárium elé kerül. Az a postamester, aki Debreczenből eredő ilyen fölhívást, levelet, újságot elfogad és továbbit: kötél általi halállal fog büntetteim.“

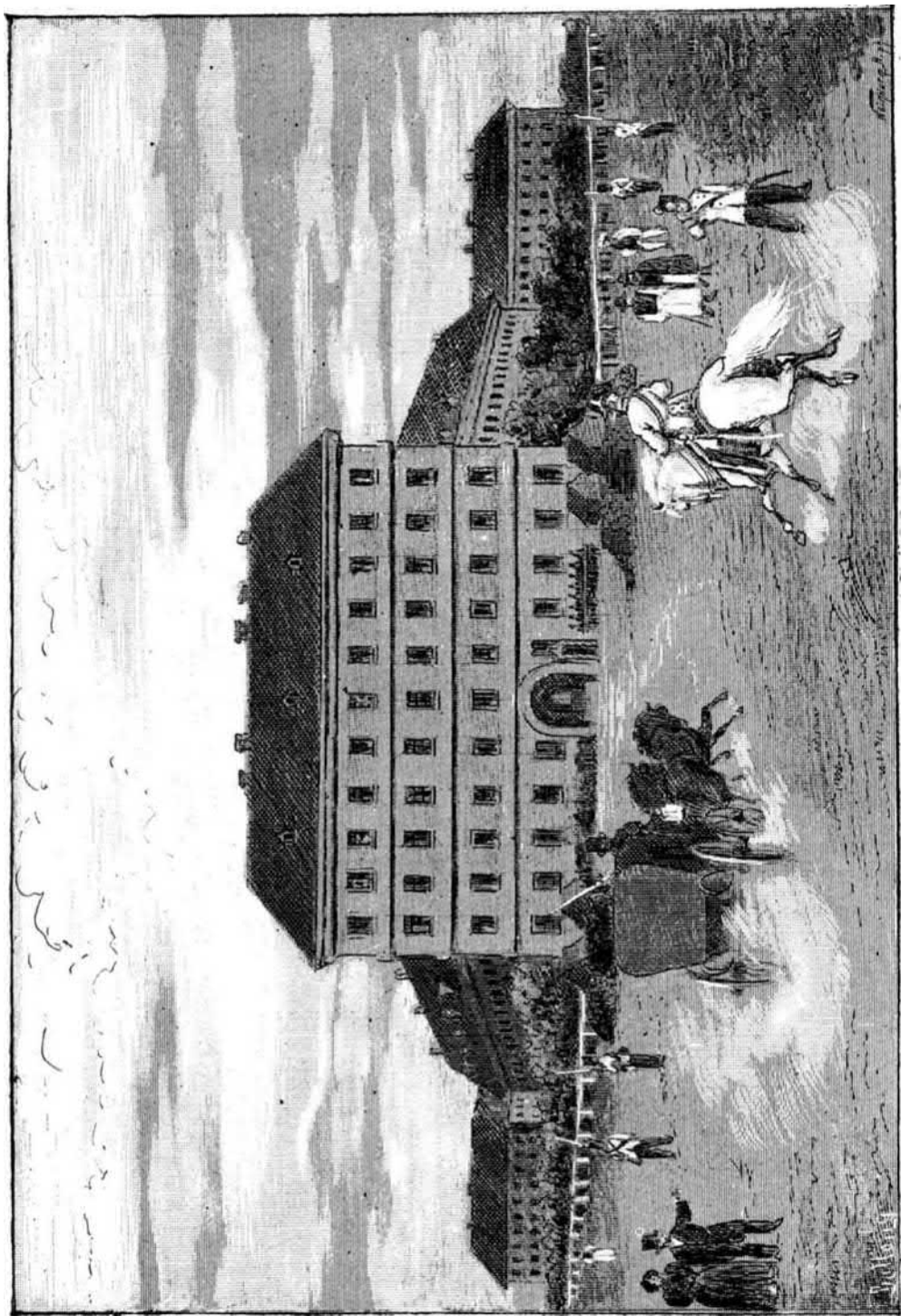
Harmadik rendeletében pedig arra utasítja csapatvezéreit* hogy a fogoly honvédtisztekkel közönséges fegyenczek gyanánt bánjanak.

És így tovább. Nincs oly nap, hogy megbénításunkra ki ne eszeltetnék valami. Csapatjai bebarangolják az egész nagy vidéket, s rendszerint foglyok tömegével térnek őrhelyeikre. A vagyonelkobzásoknak se vége, se hossza.

Ezenközben mindenféle rémhír röpíttetik világgá, — hogy Kossuth, Mészáros, Bem megszökött, de Galíciában elfogták őket; — hogy a magyar sereg egészen bomlásnak indult; — hogy a komáromi várormán immár a császári zászló leng, — hogy a székelység meghódolt Puchner előtt, stb. A zágrábi újság Kossuthnak még egy siralmas búcsúlevelét is közli. Mert az ilyen hamisításoktól sem riadt vissza az önkény. Ez is a rendszerhez tartozott. Hiszen a magyar hivatalos lapból: a „Közlöny“-ből még hamis példányokat is nyomattak, természetesen telve a legképtelenebb ezélzatos hazugságokkal. S mindezeket azért, hogy a szabadságához ragaszkodó magyarság megtévesztessék.

Az elrettentésnek ily széleskörű alkalmazásánál bizony nem csoda, ha csüggedés lopózott még a jobb hazafiak szívébe is. Azt hitte nem egy, hogy küszöbön a végítélet, hát legalább pusztá életét iparkodott megmenteni. Gyöngeségre vall, de a földingás e szörnyű napjaiban talán menthető.

Az első minisztérium tagjai közül alig volt immár egy-kettő a küzdőtéren. Szétszórta őket is a tomboló vihar. *Széchenyi* István gróf, mint tudjuk, elboruló kedélylyel, lelkibetegen Döblingbe került; *Batt-hyány* Lajos gróf börtönbe hurczoltatott, *Eötvös* József báró külföldre menekült; *Deák* Ferencz, *Klauzál* Gábor és *Eszterházy* Pál herczeg pedig szép csöndesen félrehúzódtak. Tehát az egész minisztériumból csak

A budapesti Újépület-kaszárnya, 1849-ben.

hárman: *Kossuth* Lajos, *Szemere* Bertalan és *Mészáros* Lázár tartottak ki rendületlenül.

Pázmándy Dénes a képviselőház elnöke, *Szentkirályi* Mórítz, a jászkun-kapitány önként hódoltak *Windischgrätz* előtt. *Pulszky* Ferencz valami megbízás ürügyével külföldre illant. *Ghyczy* Kálmán az igazságügyi államtitkár szó nélkül hagyta el állását.

Pázmándy Dénes ellen, később, midőn javunkra fordult a hadiszerencse, hűtlenségi port indította magyar kormány. Több súlyos vád formáltatott ellene; így a többi közt, hogy „a képviselőházat, melynek választott elnöke volt, távolmaradásával a fölbomlás veszélyének tette ki.“

Pázmándy — 1849. május 19-én, — hosszabb nyilatkozatban védekezik a hűtlenség vádjá ellen, azt mondván, hogy hetvenéves beteg atyjának a könyörgésére, ki még egyszer látni akarta, utazott Budapestre, ahol pörbe is fogták, s csakis egyik régibb ismerősének: *Rousseau* tábornoknak a közbenjárására szabadult meg a biztos haláltól. „Ezen családi viszonyok, — így fejezi be védőiratát, — s a december hónapban érő szerencsétlen ütközetek, az ország felerészének, majd magának a fővárosnak elvesztése, a haza sorsa és jövője annyira kétségbeejtettek, hogy megzavart és levert kedélyvel nem vihettem tovább az elnökséget. Mi, kik félénken a forradalmi eszközökhöz nyúlni nem merésztünk, s sokan közülünk a félúton megálltak: nem osztozhatunk ugyan a dicsőségben, de büntetést sem érdemiünk . . .“

Pázmándy védekező nyilatkozatának ez az utolsó pontja leghívebben fejezi ki az akkori közhangulatot. Sajnos, csakugyan sokan, igen sokan voltak, akik, megrettenvén a következményektől, a félúton állottak meg; s megálltak akkor, midőn a hazának legnagyobb szüksége volt segítő karjaikra.

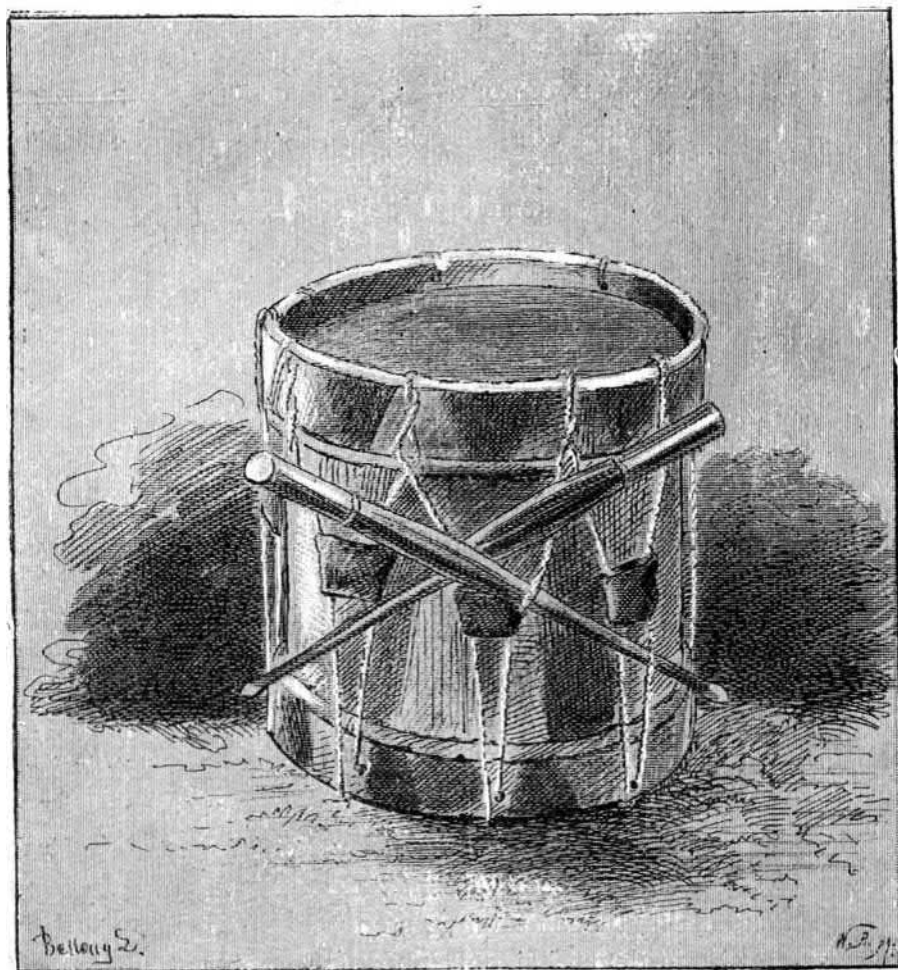
De hát ezek legalább hallgatagon maradtak. Igaz, elvesztek reánk nézve, de az ellenség sem nyert velők.

Ám, mit szóljunk azokról, akik egész nyíltan, saját jószántokból állottak a *Windischgrätz* zsoldjába, hogy segédkezzenek hazájuk keresztrefeszítésénél? Mit szóljunk róluk? Pedig, fájdalom, akadtak ilyenek is. A zavaros események forgatagában, mint vízben a szemét, egyszerre csak itt is, amott is fölbukkant egy-egy korcsmagyar, aki; i czifra rangért, búsás díjjázásért kész volt a saját nemző atyját is börtönbe juttatni. A császári biztosok gárdája is ebből a szemétből került ki. ím, egy kis sárgafekete bokréta belőlök: *Babarczy* Antal, *Vietorisz* József, gr. *Zichy* Bódog, *Hedry* Ernő, ifj. gr. *Zichy* Ferencz, *Litka* Sán-

dór, *Fiáth* Ferencz, báró *Majthényi* László, *Gaál* Ede, gr. *Forgách* Antal stb. Mind császári biztos.

Szirmay István gróf még ennél is tovább ment a honarulásban. A fölvidék balgatag tótjai közt mintegy kétszáz főnyi bandát toborzott, s följárította azt „a császár védelméül.“ *Windischgrätz*nek roppantul

Honvéd-dob. — (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

tetszett ez a démoni gondolat. A harczias gróft menten parancsnokoló őrnagynak nevezte ki; egyúttal pedig csalogató fölhívással fordult a magyar urakhoz, hogy siessenek követni „a loyális hazafi magasztos példáját.“ De bizony nem követte senki; sőt a *Szirmay*-féle zsebrákhad is csakhamar szétzüllött.

De mindez mégis csak szórványos jelenség. A magyar nemzet

óriási zöme megingathatlanul tömörült Kossuth körül. S ha itt-ott lát-szólag meg is hajolt az önkény előtt: nyomban fölemelte daczos fejét, mihelyt az ellenség tovább húzódott. Kivált a magyar köznép, ez az igénytelen és egyszerű szántó-vető osztály, volt nagy a szorongattatás e szörnyű napjaiban. Mindenét odaadta a szenvedő hazának. És ha a föld összes kincsét eléje halmozzák, mégsem tántorodott volna el a szabadság véreلسzentelt lobogójától.

Míg Budapest a kényuralom vasigája alatt senyvedt: *Debreczenben* ezalatt új, pezsgő élet csirái kezdtek fakadozni. Ez a nagy alföldi város, az ő komoly, szükszavú, de lelkes magyar népével lett az ország középpontja. Ide menekült a kormány, idejött az országgyűlés, s velők: a remény, hogy fölvirrad még.

Kossuth csak január 4-én érkezhett Debreczenbe. A roppant izgalom annyira megviselé, hogy beteg lett; s előbb Szolnokon, majd ismét Hajdu-Szoboszlón pihennie kellett. Szoboszlótól Fogthüý Sámuel birtokos hozta be, a saját kocsiján. Már alkonyodott, midőn megérkeztek. A négyfogatu batár a városházánál állt meg. Itt volt berendezve, még pedig nagyúri csinnal, a Kossuth-család szállása.

Kossuth olyan gyöngé volt, hogy alig tudott a lépcsőkön az első emeletre fölmenni.

Hitvесе félő aggodalommal nyújtotta karját, hogy segítsen neki.

— Lajos, — szólt hozzá gyöngéden, — úgy látom, te nagyon rosszul vagy. Attól félek, hogy a betegség végre is lever a lábadról.

— Ne félj! Nem leszek én addig beteg, nem szabad betegnek lennem, míg a haza nincs megmentve, — válaszolta Kossuth önuralommal, miközben szemei lázas fényben lobogtak.

Kossuth érkezésének hire villámszárnyakon röppent szét. Csakhamar óriási tömeg gyűlt össze a városház előtt, s addig nem nyugodott, míg Kossuth az ablaknál legalább meg nem mutatta magát.

.. Másnap, mintha idegei aczélból lennének, daczolva a lappangó betegséggel, Kossuth csakugyan munkához látott.. Kora reggeltől talpon volt, fáradt, intézkedett; s eközben a különféle hatóságok és testületek tisztelgését fogadta. A város polgárságának nevében előbb *Szoboszlai Pap István* ev. református püspök, majd *Molnár Péter*, róm. kath. prépost-plébános üdvözlé: mindakettő hazafias hévvel, meleg szeretettel.

Kossuthnak rendkívül jólesett ez a keresetlen fogadtatás. Másnap, — január 6-án, — mintegy válaszul, a következő lelkeshangu szöveget intézte a város népéhez:

A Nemzet Kormányja nevében!

Debreczen város közönségéhez!

Az országgyűlés határozata következtében úgy a törvényhozó testület, maga, mint az ország kormánya Debreczenbe megérkezett.

E tőzsgyökeres magyar város köréből Fog Magyarország megmentetni és nemzeti szabadságunk biztosítani.

Igenis, meg fog mentetni és biztosítani!

Kezességül szolgál erre az örökkévaló Isten igazsága, mely meg nem engedheti, hogy a történelemben példátlan ármány, gonoszság és istentelen hitszegés Magyarország igaz ügyén erőt vehessen.

Kezességül szolgálnak vitéz hadseregeink, melyek nem az önkénynek vak eszközei, hanem a szabadságnak rettenthetlen oszlopai, kiknek karjairól a lelkesült hazaszeretet villáma omlik a zsarnokság zsoldosaira.

Kezeskedik az egész nemzet, melynek népei ezrenként kelnek fel az ellenség oldalában és háta mögött. Az ellenség mélyen nyomult bár az országba, de azért meghódítottak egy talpalatnyi földdel sem mondhat többet, mint ahol éppen pillanatilag megáll.

De kezeskedik főképen a Tiszának romlatlan szivü magyar népe, mely a múltakban is hazánk szabadságának mindig dönthetetlen oszlopa volt, melynek rettenthetetlen férfias mellén mindig megtörték az idegén zsarnokság nyilai; mely valahányszor e nemzet szabadságát veszély fenyegető: mindig első volt a szabadságnak szent harcaiban, s utolsó volt, aki kezéből a fegyvert létévé. És soha sem tette le hamarabb, mint midőn elmondható, hogy: a haza megrqentve van!

És láttam utamban a Kunság áldott természetének férfias népét, mely szolgálókat nem tűrt soha; láttam szemekben az igazságos harag villámait, hallottam ezrenyi ezereinek ajkairól a menydörgő fogadást, midőn a haza ellenségeinek halált esküdött, s megesküvék: nem tűrni soha, hogy a Kunság szabad földét idegen járom nyomja.

Láttam a vitéz hajdúkat, kiknek kebele oly gazdag dicső emlékezetben. Kik kitűzték Bocskay ősi zászlóját, mely alatt vérrel szerettek magoknak szabadságot; kiknek a hazáért ontott vérükből a vallás- és politikai szabadság áldása terült a vésznek napjaiban; akik ma is hivatvák megtartani a hazának azon szabadságot, melyet ősei szereztenek. A zsarnokság zsoldosainak e rettegett ostorai ezérenként állítják ki a honszeretettől hevített férfiakat azon szent elhatározottsággal, hogy míg szabad hajdú él: Magyarország földét idegen zsarnok birni nem fogja.

És kezeskedik a szeplőtlen magyar eredetiségű Alföld tőzsgyökeres magyar fővárosa: a lelkes Debreczen, melyet Isten a végre választott ki, hogy kebelében emelkedjék fel a magyar nemzet szabadságának erős temploma.

Debreczen azon szikla, melyre fogja építeni Isten a magyar szabadság Szent-egyházát, amelyen diadalmaskodni a pokol-kapui soha sem fognak.

Debreczen lakosai! Polgártársaink! íme, az országgyűlés, s az ország kormánya testvéri bizalommal telepedik meg magyar vendégszerető tűzhelyeiteknél.

Megtelepedik azon bizalommal, hogy körötökben a lelkesült hazaszeretet és igaz magyar érzelem tiszta levegőjét szívandja, amelynek éltető szellemét sem sötétben ólálkodó árulás, sem pulya gyávaság, sem zavargó rendetlenség nem fogja soha megfertőztetni.

Megtelepedik azon szent bizalommal, hogyha kell, Debreczen lelkes magyarjainak tömegestől való fölkelése léssen az a zászló, melynek magasztos lobogására a Tisza népének ezernyi ezerei mint hegyről a hógomolyag le fognak omlani az ellenségre, hogy még csak hírmondó se maradjon közüle, ki elmondja a hitszegők fejének, hová temette a tiszai magyar nép azon zsoldos sereget, mely arról álmodozott, hogy édes hazánkat rablánczra fűzi.

Debreczen népe! íme, én a nemzet nevében Debreczen városát a magyar szabadság őrvárosának nyilatkoztatom, s az országgyűlést és a kormányt a debreczeniek becsületézésének rendíthetlen sziklájára helyezem.

Kelt Debreczenben, január 6-án 1849.

A nemzet kormánya nevében

Kossuth Lajos,

a honvédelmi bizottmány elnöke.

Kossuth jöttével mozgalmas, nyüzsgő élet támadt a városban. Mintha országos vásár lenne, úgy özönlött ide mindenfelől a közönség: katonák, tisztviselők, a megriadt embereknek hosszú raja.

Csak az országgyűlés tagjai gyülongtek gyéren, lassan. Kossuth szinte nyugtalankodni kezdett már. Mi lesz küzdelmünkkel, ha az országgyűlés össze nem jön? Hiszen ez a szírt, a melyen a viharzó hullámok közepette állunk; ez az alkotmányos jog forrása, a honnan védelmi harczunkhoz erőt merítünk. Maga a honvédelmi bizottmány sem egyéb, mint ennek a meghatalmazottja. Feloszolván az országgyűlés: magától értetőleg a honvédelmi bizottmány küldetése is megszűnik. Ez esetben pedig a nemzet, épp most, midőn a legnagyobb szüksége volna reá, kormány nélkül marad.

De az aggodalom felhői megöl csakhamar kibukkant a remény biztató sugara. Egyre több és több orsz. képviselő jelentkezett a szállásoló-bizottságnál.

Kossuth, mihelyt annyi képviselő gyült össze, a mennyi a nemzetgyűlés határozatképességéhez megkívántatik, azonnal ülést hirdetett.

Január 9-én, a ref. főiskola dísztermében, tartatott meg az első ülés. De bizony szegényes volt. Mindössze talán százötvenen jelentek meg. Az elnökök közül senki. *Pázmándy*, mint tudjuk, leköszönt. „A bekövetkezett aggasztó események, — így mentegetőzik jan. 5-ikéről kelt

J E L E N T É S .

A' diadalmos magyar fegyverek Ácsnál fényes győzelmet vívtak ki. Velünk az Isten, ki a' magyar' igazságos ügyét veszni nem engedi

Rövid ideig még béketűrésre lesz szükségünk; — de közel a nap, midőn dicső seregeink megyénk felszabadítására bevonulandnak, cs a magyar kard. élet éreztetendik a' zsarnok rabló osztrák csoporttal.

Ne csüggedj tehát Vas megye lelkes népe! — közelget a szabadság órája, mellyen ismét magyar törvény paizsa alatt álland a' szabad polgár. Magyarok, szabad magyarok leszünk; — és senki som gároland ezen szent érzetünk nyilvánításában; ismét az igaz magyar érzésű tisztviselő foglalandja el hivatalos helyét, 's minden honpolgár panaszos ügye, ez állal lesz elintézve. Bátorság tehát és kitartás!

Elfoglalandom nem sokára a' magyar törvényes ininisterium által rám ruházott hivatalos helyemet: kiszállok a sikra magyar Ország és nemzetiségünk elleneivel mérkőzni; — számot fogok vetni azon hivatalnokokkal, kik az Osztrák kormánynak hódoltak. Mert tudd meg népe Vasme gyének, ezek hazaárulók, és mint ;Ilyenek hadi törvényszék elé fognak állíttatni. — Nem nézheti, nem tűrheti tovább a' magyar Kormány ezen gyáva fiainak ingadozását; — erélyesen tartozik mindenki igaz c\$ szent ügyünk mellett küzdeni.

Parancsolom tehát a' tisztviselőknek, — hogy az Osztrák zsarnok hatalomnak szolgálatot tenni ne merészeljenek; különben a' ielyebb érintett legszigorúbb büntetést el nem kerülendik.

Kelt Győrött Nyárutó 13. 1849.

Ivánkovits János m. k.
Vasme gy e t. h. Kormány-biztosa.

levelében — oly leverőleg hatottak kedélyemre, hogy egészségem végkép elromolván, az elnöki tisztet tovább viselni nem vagyok képes. De mihelyt állapotom javul: örömmel foglalom el képviselői széket a Házban.“ *Pálffy* János, az első alelnök hasonlóképp járt el; kicsinyes ürügy alatt nemcsak az elnökségről mondott le, de még a honvédelmi bizottmányból is kilépett. A másod-alelnök: *Almássy* Pál pedig kormánybiztos gyanánt Hevesben működött, s csak február 8-án jött meg.

Ily viszonyok közt az agg *Palóczy* László, ez a gyémántjellemezű hazafi, mint a legkorosabb képviselő, foglalta el ideiglenes minőségben az elnöki széket.

Az elnöklemondás kérdésének elintézése után *Kossuth* lépett a szószékre. Amint beteges, szenvedő alakja feltűnt az emelvényen, dörgő éljenzésbe tört ki a Ház.

Kossuth ezúttal igen tartózkodóan beszélt; de azért szavaiból kisugárzott a bizalom. A helyzetről tett mindenekelőtt kimerítő jelentést, s aztán így folytatá:

— Seregeink, hála Isten, még megvannak. S nem kívántatik egyéb, mint hogy a népnek lelkesedése által támogatva, a tisztelt képviselőház a maga férfias kitartásával vezérelje az igazságos diadal felé; mert vezéreink akként vannak meggyőződve, hogyha vesztett ütközetek baleseményei nehezednének is a hazára, valameddig a nemzetnek képvisellete, kormánya és hadserege van, a végdiadal felett nem kell kétségbeesni. Azon vidéken vagyunk, amely vidék, valahányszor Magyarországnak szabadságáért küzdeni kellett, legkitűnőbb volt a szabadság harcában. Es a mely vidék soha sem tette le fegyverét, melyet Magyarországnak oltalmára emelt fel, valameddig fegyvere győzedelmével, vagy becsületes békekötéssel nem volt a nemzetnek szabadsága biztosítva és kivíva. Ez a szellem most is megfogja hatni e vidék népét, s bizonyára nem fog kitérni a kötelesség elől, hogy a nemzetnek azon szabadságát, melyet ősei vérükkel szereztek, az utódoknak meg kell tartatni, hacsak maradéknak átkát nem akarja magára vonni azon szabadság odaengedéseért, melyet ezer év óta megtudott védeni a magyar... Hogy az ellenségnek pillanatnyi előnyomulását hadseregünk akadályozza, s hogy a lehető legrövidebb idő alatt támadólag lépjen fel: eziránt a kormány az intézkedéseket már megtette. S én ettől a hazának megmentését várom, mert én úgy ismerem a magyart, hogy bátorsága is inkább támadó, mint szenvedőleges természetű. A magyar, ha támadni kell, tán pusztá kézzel is hamarább veszi el az ágyúkat, mintsem hogy fegyveresen a

golyók előtt álljon. Óhajtom tehát, hogy a vezérek megértsék a nemzetnek ezen géniusát . . . . .

— Igaz! Úgy van! Még semmi sincs elveszve. Győzni fogunk! — dörögte közbe érczes hangján Bónis.

Kossuth ezután a hadviselés pénzügyi részének az ismertetésére tért át.

— A nervus rerum gerundium— így szólt — a pénz. Erre nézve, azon határozatok nyomán, miket az országgyűlés meghozott, már történt gondoskodás, hogy fennakadás ne legyen. Hanem már Pesten tapasztalható volt az aprópénznek nagy hiánya, s ezen fogyatkozást különösen a nép a kis forgalomban érzi.

Tehát bátor volnék a t. Háznak becses engedelmet kérni, hogy 30 pkros és 15 pkros kincstári utalványokat legyen szabad készíttetnem, melyek pótolják az aprópénz hiányát. Tudósítom egyszersmind a Házat, hogy magyar feliratú rézpénz és kisebb 12 és 6 kros ezüstpénz veretése iránt is intézkedett a kormány.

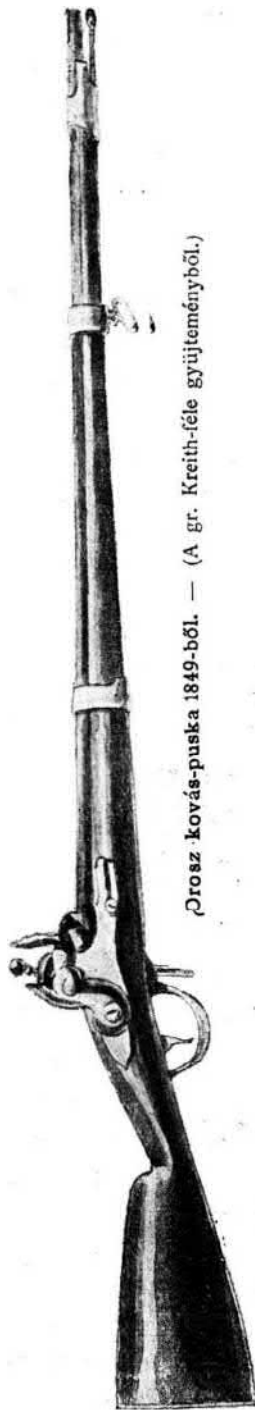
E részben nem kértem előleges engedelmet, mert nem volt rá szükség; hanem ami a kincstári utalványokat illeti, erre nézve bátor vagyok felhatalmazást kérni.

A fölhatalmazás megadatván, Kossuth ezzel a kijelentéssel végezte beszédjét:

— A honvédelmi bizottmány részéről méltóztassék a t. Ház elfogadni azon nyilatkozatot, hogy valameddig az országgyűlés bizalma kísérsni fogja lépteit, valameddig csekély tehetségünket, de becsületes akaratunkat a kormány vezetésénél igénybeveendi: addig éjjelünk és nappalunk minden fáradozására méltóztassanak számítani; s arra, hogy a vész legnagyobb idején sem fogunk lemondani...

Újra fölzúgott az éljenriadal, de most még lelkesebben, és hosszasabban. Az ülésnek vége lön. A ház tagjai egészen fölmelegedve, biztató reménynyel oszoltak szét.

Sokkal fontosabb volt ennél a január 13-iki: második ülés, mely alkalommal a békeküldöttség jelentése került tárgyalásra.

Károlyi-kövés-puska 1849-ből. — (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

A megjelent képviselők száma immár kétszázöttre szaporodott. Újólaj Palóczy elnökölt, a jegyzőséget pedig Irányi Dániel vitte.

A jelentés fölolvása után azonnal megindult a nagyérdékű eszmeharcz, sorsdöntő megjelölése a nemzet további magartásának.

Szacsvey Imre volt az első szónok.

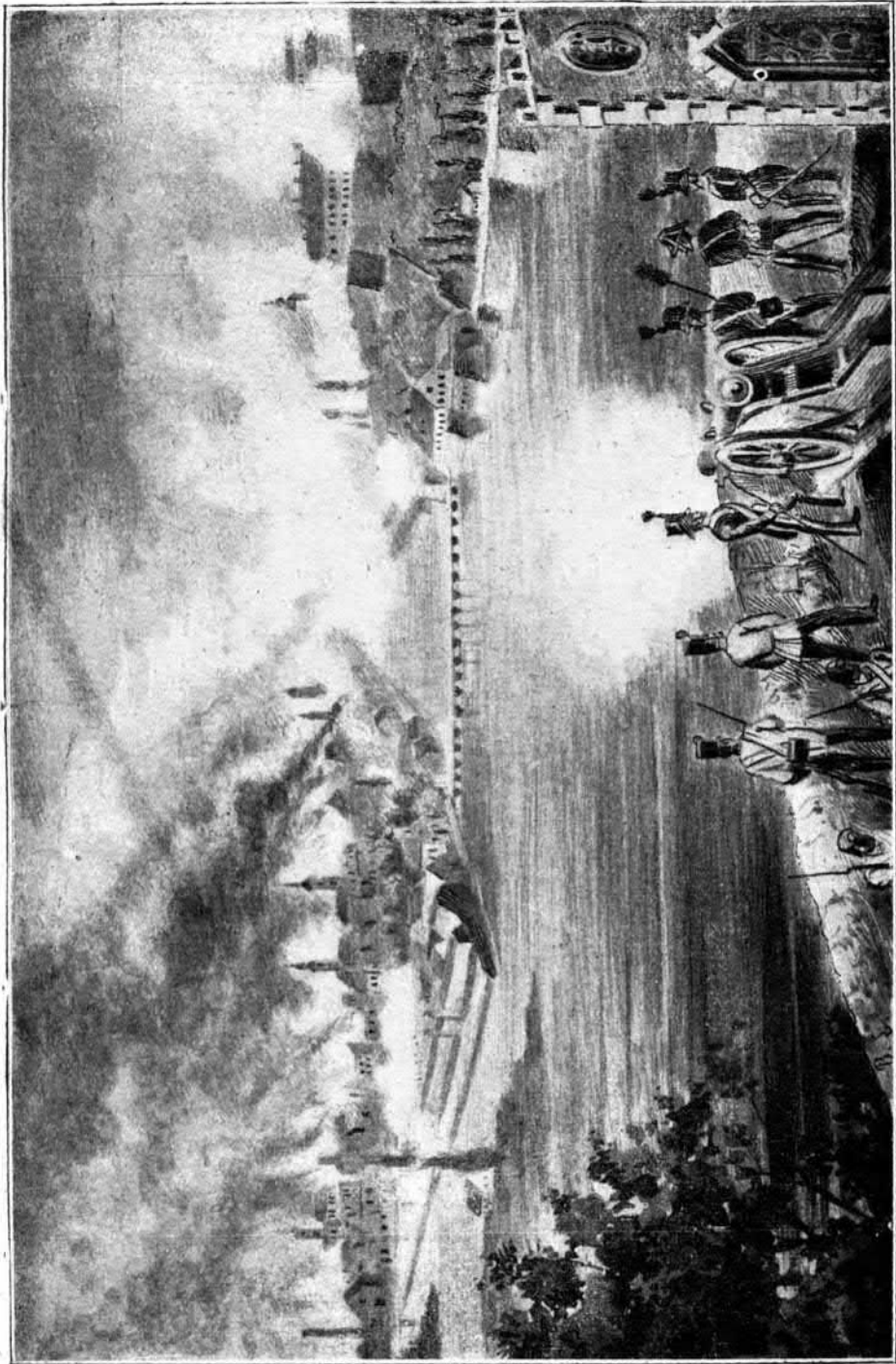
— A hűség útját, — úgymond, — megtartotta a képviselőház az ellenkörülmények legsürgösebbjei között is. Mit kívántunk mi egyebet, mint megtartani azon törvényeket, melyeket nekünk a múlt év első hónapjaiban királyi eskü biztosított? Mit kívántunk mi egyebet mint megtartani a háromszázados köteleteket? És megnyertük-e? Nem. Felterjesztett törvényjavaslataink máig is királyi helybenhagyás nélkül hevernek, országunk vérbe és lázadásba keverve. *S mindezeket, — én nyíltan kimondom, mert nyílt szó férfi dolga, — s ismétlem, mindezeket a hitét megszegett, kötelességéről megfeledkezett és lázadásba keveredett királyi hatalom tette.* A képviselőház, hogy kiméltessék a polgárvér, megpróbálta a kiegyenlítésnek utolsó stádiumát. És arra kaptuk ezen feleletet: „feltétlen megadás!”¹¹. E szavakat magyarázni nem szükséges. A feltétlen megadás útja: kinyitó kilincse a szolgaság ajtajának és a nemzet elsüllyedésének. Ezt a kilincset mi meg nem foghatjuk. A mi ügyünknek győzni kell. Ezen remény alapul a múlt időknek adatain. De a reményről még az utolsó esetben sem szabad lemondanunk. Még a halálra ítélt embernek sem szabad magát megölni; s nincs a hatalomnak joga valakit arra kényszeríteni, hogy saját életének ő maga vessen véget. Ha az öngyilkosságra leszünk kényszerítve: a kötelesség akkor is önfentartást parancsol, akkor is kötelességünk magunkat védelmezni. De ilyen helyzetben nem vagyunk. Tekintsünk a nemzet erejére. Mikor a nemzet összetart, mikor a rosszat büntetni fogjuk, mikor mindent elkövetünk arra, hogy a védelmünk egyetlen tere se adassék fel: akkor a pártos hatalomnak vagy a háborúnak szele a magyar nemzetet elseperni nem fogja.

Élénk tetszéssel fogadta a Ház a fiatal szónok őszinte, igaz szavait.

Utána *Asztalos* Pál máramarosmegyei képviselő szólott, röviden, és bátorítólag.

— Véleményem ez: Készüljünk az élethalálharczra. S ha ellöké durva ellenségünk a béke olajágát, ám lássa, nem alaptalan reményre fektetem állításomat, ha kimondom: mi győzni fogunk. A harc balesetei ne csügghessenek el, de Antaeusként erősítsenek. Kitartás, egyetértés és

Újvidék ostroma 1849. június 2-án. — (Egykorú kép)

akarat, — s ezt a harczot mi nem fogjuk megbánni! Ha szabadságharczainkat tekintjük, a fenyegetett magyar faj soha ilyen erős nem volt; együtt áll, fegyveres erőnk pedig folyton szaporodik. Nem veszhetünk, csak mi ne veszítsük szemeink elől soha magas hivatásunkat. Egyébiránt kimondandónak vélem, hogy elküldött követeink békéltetési felhatalmazása megszűnt.

Majd *Bezerédj* István, a szegszárdi képviselő emelt szót, de már aggodalmaskodva, a „békepárt“ szellemében.

— Nekünk ezek után csakugyan nem marad egyéb hátra, mint az igaz ügynek harczát folytatni. Mi az 1848-iki törvényeket védjük, miket a nemzet hozott, a király megerősített és életbe is léptetett. Mi tehát az önvédelem terén állunk, s bármiképen irtózzunk is keresztény ember vérént ontani, az önvédelem szent kötelessége arra int, hogy ellenségeinket megsemmisítsük. Mindazonáltal a küldöttség visszahívását nem tartom czélszerűnek; hanem *Hsértsen meg tovább is mindent, amit a nemzet becsületének, jólétének és szabadságának alapján megkísérthet.*

Most jött aztán *Kossuth*, hogy ajánlatunk visszautasításával szemben ő is kifejtse álláspontját. Nehéz szerep várt reá. Hisz az elcsüggedés, mint a hidegláz, még most is köztük lappangott. A „békepárt“ immár szervezkedve lépett fel, s mindenáron azt akarta keresztülvinni, hogy a küldöttség próbáljon még egyszer szerencsét. Ez pedig egyértelmű volna gyöngeségünk beismerésével.

Kossuth tehát mindenkép azon volt, hogy a gyáva meghódolás e szégyen-ösvényéről visszatartsa az országgyűlést. S ez sikerült is neki. A mint ajkán megeredt a bűbájos szó: egyszerre kiderült a legtöbb arcz. Valami jóleső melegség áradt szét a teremben: az önbizalomnak derűs verőfénye.

— Az örökkévaló gondviselés, — kezdé *Kossuth* beszédjét, — úgy akará, hogy azon időperczek óta, mióta arról van szó, hogy a nemzet újjászülessék-e hosszú dicső életre^ avagy meghaljon, — ezen perczek óta a körülmények viszontagságainál fogva inkább mint saját tehetségem és érdemeim miatt, az a szerep jutott számomra, hogy részt veszek dolgaink intézésénél. S épp ezért engedjék meg a tisztelt képviselők, hogy a békeküldöttség jelentésének értelmezésére nézve, egynémely körülmények felemlítésével alkalmatlankodjam ....

— Halljuk! Halljuk! — zúgták minden oldalról.

Kossuth pedig a legnagyobb csöndben, a Ház tagjainak éber figyelme közt, imigyen folytató:

.... Az ausztriai ház, mely rég nem volna már, ha a magyar nemzetnek példátlan hűségű kegyelme nem tartotta volna meg, az ausztriai ház, mely a múlt időkben is, igazán lehet mondani, ritkán volt isten által megáldva emberrel, aki mondhatta volna: „én tartottam fenn a dinasztíát,“ hanem hol gazságok, hol váratlan körülmények vezették keresztül őket az életen; az ausztriai ház, mely istennek ezen különös kegyelmét azzal hálálta meg, hogy minden perczet, mely a despotizmusnak kedvezett, a népek leigázására fordított; az ausztriai ház, mondom, a múlt márcziusi napokban Magyarország hűségében találta fel ismét támaszát. És a magyar igen keveset kötött ki ezen hűsége feltételül; semmi egyebet, mint a mihez joga volt isten és a világ előtt: megtartását azon kötéseknek, melyeknek feltétele alatt tette ezen uralkodóháznak fejére a koronát. Magyarország nem hódított tartomány, hanem oly önállású ország, mely három század előtt azt mondta a Habsburg-háznak: itt a korona, uralkodjál, de tartsd tiszteletben szabadságomat, melylyel bírok. Semmi újat tehát az utóbbi országgyűlésen, hozott törvények nem adtak; mert az önállás, melyet biztosítanak, ezer éves joga a magyar földnek. Más különbség nincs benne, mint pusztán az, hogy a körülmények változatossága szerint változott a kormányzatnak formája; a helytartótanács után jött a minisztérium, semmi egyéb okból, mint pusztán azon nézetből, hogy testület nem lehet felelős, s azért a helytartótanács dolgait egyes emberekre kell bízni, kik felelhessenek a nemzetnek. Következésképp új adomány, jogszerzés az 1848-iki törvényekben nem foglaltatik; s nem mondhatja senki, hogy nehéz körülmények közt csikarta ki talán a nemzet fejedelmétől, amit az, kedvezőbbé változván a körülmények, megtartani nem köteles. Így áll a dolog, s nem is tettek ellene kezdetben kifogást, sőt azok ellenében, kik ezen új országglásforma ellen fellázadtak: a fejedelem összehívta az országgyűlést, hogy gondoskodjék védelmi eszközökről a pártütés elnyomására; maga hívta fel erre az országgyűlést ama Ferdinánd, aki később, midőn kihasználta, lerugattott a királyi székről. Azon a téren áll tehát a nemzet, miszerint királya hívta fel, hogy védelmezze a hazát a pártütés ellen; azon a téren állunk, hogy akkor, midőn erőre kapott a lázadó, a pártütő: az udvar megfordította a szót, s azt jnondja: „nem az az áruló, kit én királyi esküm szerint annak bélyegeztem, kinek legyőzésére felhívtam a nemzetet, hanem ti, magyarok, kiket föl hívtam, hogy védelmezzétek a hazát, ti^vagytok a pártütők; a ki pedig megtámadta az országot: az az én kedves hívem!“ — Ezen az alapon állunk.

Tehát, ha van még az egekben isten, — miről kételkedni nem fogok soha az életben; — ha van igazságos Isten, lehet-e, hogy megáldja az ily alávaló, az emberi nyelvben ismert szavakkal eléggé nem bélyegezhető, irtózatosan istentelen bánásmódot, melyet elkövetnek? Ha nyílt harcra léptek volna: „nem akarjuk megtartani a törvényt, legyünk ellenségek“, — ám jól van. De nem! Hanem kivítették seregeinket, s felhasználták a szabadság után sóhajtozó olasz nép leigázására, hónapokon keresztül áltattak és kecsegtettek. S mikor eléggé elzsibbasztottak, eléggé megnövelték a pártütés erejét: akkor a zendülőkhöz állott a királyi hatalom és a mi homlokunkra akarja sütni a pártütés bélyegét, s föltétien megadásról beszél.

És már most kérdem, mi értelme van azon szónak: „*Unbedingte Unterwerfung?*“

Nem annyi-e ez, mint: Magyarország szűnjék meg Magyarország lenni és legyen az ausztriai birodalom eldarabolt tartományai közül egy; nemzeti lét, országos existencia nélkül?!

Nem annyi-e, hogy a nemzet írja alá saját halálának Ítéletét?

Már most kérdem a képviselőházat, melytől a béke ára gyanánt nem kevesebbet kívánnak, mint halált, a nemzetnek halálát,— ha nem is ember, kiben önértet van; — ha nem is magyar, kinek a múltra visszaemlékezve kötelességei vannak ősei és maradékai iránt; ha nem is képviselő, kinek szent tiszte megőrizni a nemzet jogait; — hanem csak féreg volna, nyomorult féreg, mely a földön csusz, s melynek azt kötik ki feltételül: béke lesz veled, hanem meghalsz, ha féreg volna, mondom, nem védené-e magát a halál ellen?

Mi rosszabb történhetik velünk, mint hogy kitöröljenek a nemzetek sorából?

Talán, hogy közülünk egy párnak fejét leütik, s az örökkévalóságba hamarább mozdíttatnak át, mint különben a természet törvényei szerint történt volna?!

De ha a nemzettől kívánják, hogy haljon meg, nem volna-e gyávább, alávalóbb, nyomorultabb a féregnél, ha azt mondaná: meghalok?!

Előbb tehát megkísérte, védelmezi magát, hiszen ha elvész sem történhetik rosszabb, mint hogy meghaljon, de jobb történhetik!

A halál, melyet itt élénkbe szabnak, bizonyos; de mely a harc végén történhetik, nem bizonyos; mert van Isten az égben és a nemzetben erő; és ha élni akar, élni fog.

Én tehát nem arról beszélek, jó-e, tanácsos-e e téren alkudni, hanem azt mondom, hogy nem lehet.

Védjük tehát magunkat! S a békealkudozásról többé szó se legyen, hanem vélekedésem szerint azt kell mondani:

Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história. Mégis kinyuújtá az engesztelésre karjait. De azt felelték: halj meg, ha békét akarsz.

Ha pedig úgy felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő; erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti lét harczát.

Azt kérdi tán valaki: hát lehet-e valami remény a jó kimenetelre?

Erre ismét azt felelem: ha semmi remény nem volna is, ha nem is a valószínűség, de a véletlenségek sorában mégis megtörténhetik, hogy megmaradunk, ha védjük magunkat. De ha megadjuk magunkat, úgy bizonyosan elvesztünk.

Ezen a téren vagyunk, s így az sem lehet kérdés, hogy lehet-e jó kimenetel, vagy nem?

Mert nincs egyéb választás, mint meghalni mindjárt, vagy megkísérteni védelmünket. S ha ezt mondom: ne vegyék önök biztatásnak, ne tartsák kecsesgétésnek valamint azt sem, ha mondom, hogy e nemzet, ha élni akar, élni fog.

Ha a honvédelmi bizottmány, a nemzeti képviselők, vagy bárki azt mondja, ilyen, amolyan erősek vagyunk: ez célra nem vezet.

A magyar nemzetnek millióit nem lehet legyilkolni; és ha elvész, csak öngyávasága által veszhet el.

Hasztalan minden kecsegtetés. Ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel, mint egy férfiú: úgy meg fog halni gyalázatosan. Ellenben ha védeni fogja magát: — megél. *Fogja-e ezt tenni?*

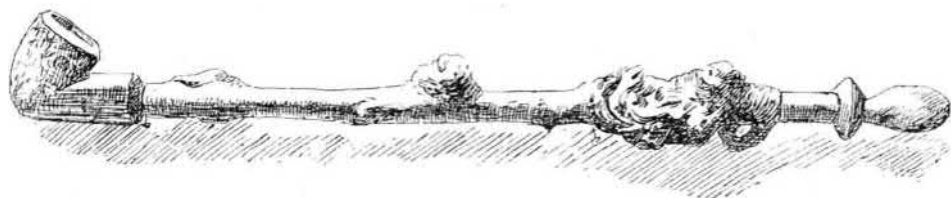
Kossuth pillanatra elhallgat. Delejező tekintetével végignéz akipirult arczokon, s mintegy feleletre várva, még egyszer kérdezi:

— Fogja-e ezt tenni?

A Ház, mintha villanyütés érné, megmozdul, s a másik perczen mind a kétszáz ajakról fölhangzik az elhatározó válasz:

— Fogja! Fogja!

— Ha fogja, — szól Kossuth az ünnepélyes fogadalom hangján, — akkor esküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akár más, aki a kormányon fog ülni, megmenti a hazát. De ha lemond a védelemről: akkor tessék leütni még ma a fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát. . . .

Damjanich csibukja. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

Erre megered a viharos taps, s fölzúg a szívből fakadó „éljen.“ Az elnök alig képes a csöndet helyreállítani.

Kossuth, beszédjének mintegy folyományakép, most indítványai-
val lép elő:

... A mi a honvédelmi bizottmányt illeti, — így kezdé rövid szünet után, — én nem az anyagi, de az erkölcsi felelősség tekintetéből, előre vagyok kénytelen kijelenteni, hogy a seregek kiállítás, fölfegyverzése és élelmezése bizony nagy bajjal jár, de meg fogjuk kísértetni. De arról, hogy ki a harczterén áll: kötelességét bátran teljesítendi-e, jótállani nem tudok. S azért kérem, hogy a képviselőház hozzon némely határozatokat.

Az egyik határozat vélekedésem szerint az volna, hogy méltóztatnék a képviselőház kimondani, mikép vették azon üzenetet, melyben halállal kínálnak; de erre nincs más felelet, mint az, hogy védeni fogjuk a hazát az utolsó emberig, kötelességünkhöz híven. Ezt kérem egy rövidre foglalt nyilatkozványban kijelenteni, s ezernyi példányokban a nép között kiosztani.

Másodszor, — s itt bocsánatot kérek, bizonyára méltóztatnak emlékezni az országgyűlés első perceiben egy alkalomra, midőn gyenge szózatommal felhívtam önöket, a nemzet képviselőit, hogy gondoskodjanak a hon védelméről; ekkor Nyáry

Pál, s vele mindnyájan, midőn kétszázezer fegyveres embert kértem, felállottak mint isten leikétől ihletett hazafiak, s felemelt kézzel azt mondották: „megadjuk!“

Nem tehát valamely formszerű, hanem ilyen önkénytes esküre hívom önöket, melyben nyilatkoztassák ki, hogy mi, Magyarország képviselői, a harcznak utolsó perczéig együtt maradunk. . .

S most újból egy fönséges, a maga nemében páratlanul álló jelenet következett.

A képviselők fölugrálnak helyeikről, s jobbjait esküre emelvén, felmagasztosult arczczal, lelkes hangon dörögték:

— Esküszünk! Isten minket úgy segítsen! Az utolsó perczig együtt maradunk, bármi történéjék is!

Meglehet, — folytatá Kossuth, — hogy innen máshová is kell mennünk. De ha ez megtörténék: magunkkal viendjük, mint hajdan a rómaiak házi isteneiknek szobrait — keblünkben a hazafiságot, s azon elhatározott szándékot, hogy Magyarországot meg kell mentenünk. És ha vándorolni kell helyről-helyre, míg önök az eskühöz hivek maradnak: Magyarország nincs elveszve.

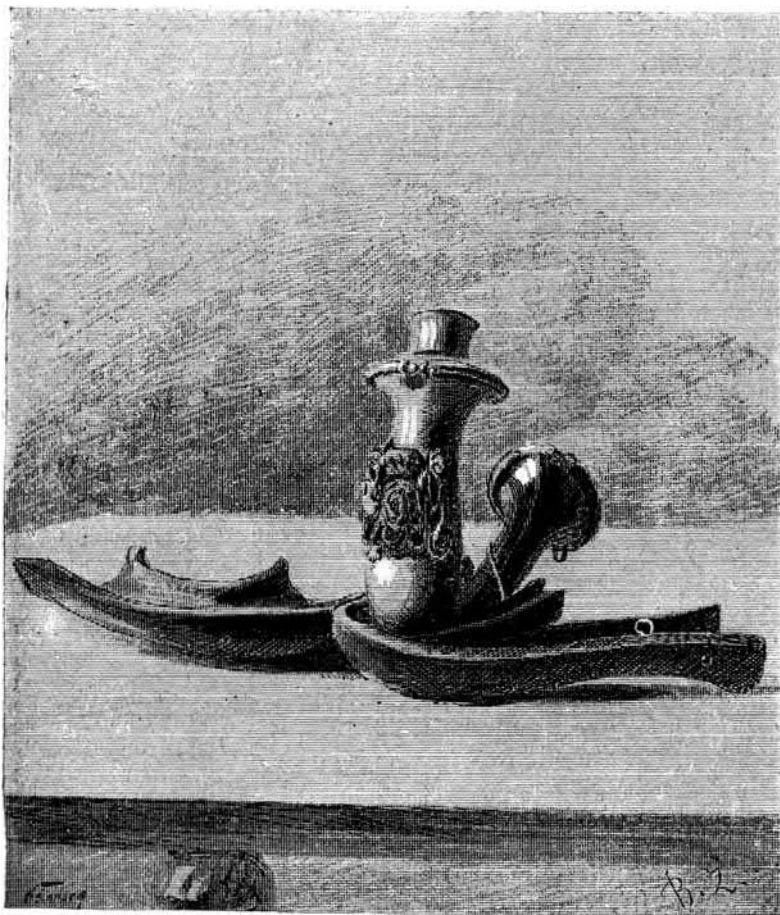
Ezután a háznak határozatát kívánnám arra nézve, hogy *a gyáva megfutamlás a haxcztéren, a nemzet által azon bűnök közzé számíttassék, melyek kérlelhetlenül halállal büntetettek.* Halál azon emberekre, kik a haláltól félvén, szaladnak. Ha fogják tudni, hogy szaladásuk végén halál vár reájuk: előre menendnek. Én azt eddig nem tehettem, de jelenleg szükségesnek tartom, hogy ki legyen mondva, miként Magyarország igazságos harczában a gyáva megfutamlás oly vétek, mint maga a hazaárulás.

Mondassák ki továbbá határozatilag, hogy a kormánynak legszorosabb kötelességévé tétetik arra ügyelni, hogy a hadjáratok által a föld népe semmi sanyargatást ne szenvedjen. És ügyelni arra, hogy aki rablást, vagy zsarolást kövei el a népen, oly kérlelhetlenül lakoljon halállal, hogy az istennek könyörgése se menthesse meg. S méltóztassék kötelességgé tenni a honvédelmi bizottmánynak, hogy mennyire csak az ország ereje engedi, mindazt, amit a nép kiszolgált, igyekezzék részint adóban elfogadni, részint készpénzzel visszatéríteni. Mondassák ki az is, hogy ha valaki a hadjárat által kárt szenvedett, s a megtérítésre várakozni volna kénytelen: a nemzeti becsület oltalma által biztosittatik, hogy a had végével kétszeresen fog kifizettetni.

Még egy kérésem van. Méltóztassék elhinni, hogy ez a nemzet jó, a Tiszának népe romlatlan, becsületes és színmagyar. Mi itt szent emlékezetek földén élünk. Azon időkbén, midőn a német császár zsarnokai szívták a nemzet véré: felállott egy férfiú és a Tiszának népe; a vitéz hajdúk őt körülseregelték, s megszerezték a nemzetnek politikai és vallási szabadságát. Itt állunk azon emberek maradékai közt, kik magokra hagyatva, oly körülmények között, midőn az országnak egy részét a török birta, más részét a német, — harmadik részében e derék nép megmentette az ország politikai létejét és vallásszabadságát.

Ily nép közepette vagyunk itt. E néphez szólni kell, fel kell rázni kebelében a múltak emlékének húrjait; meg kell neki mondani, hogy az a hajdú és a Tisza-

partnak azon embere, ki elég gyáva volna elveszteni azt, mit ősei nehezebb körülmények közt vérrel meg tudtak szerezni, nem lesz boldog soha e világon, mert szolgágra fogja nevelni gyermekét, kinek első szava átok lesz apjára; s ki az Isten ítélete szerint sem fog idvezülni, mert nincs nagyobb bűn, mint a nemzetnek halálát okozni. Halált okoz pedig az: aki elhagyja a nemzetet igazságos harczában, midőn a győzelem bizonyos. Azért én *a nemzet szent nevében kérem a tisztelt képviselő urakat,*

Gr. Batthyány Lajos szivarszikkája. — (Eredetije az aradi ereklye-múzeumban.)

használjanak fel minden alkalmat a néphez szólam, minél nagyobb körben, mentői nagyobb kiterjedésben, kiki úgy, mint keble istene vezeti.

Kéréseim ezúttal ezek. Én a honvédelmi bizottság részéről nem Ígérhetek egyebet, mint becsületes igyekezetét. Mindent el fogunk követni, mi a körülmények nehézségei közt emberi erőtől kitelik, a haza megmentésére. Ezért elvállalom a felelősséget. Hanem hogy búza teremjen tenyerünkön, hogy táborainkban ne csak seregünk, hanem az ellenség előtt is megálló seregünk legyen, arra nézve a felelősséget el nem vállalom. Tudom azt, hogy a harciasságnak legjobb nevelője maga a harcz. Vannak honvéd-

zászlóaljaink, melyek gyakorlatlanok voltak, s nevök most már be van iktatva a rendíthetlen magyar bátorság évkönyveibe; mint például a 9-ik honvédszászlóalj, mely a hadigyakorlottságnak hiányait lelkesedés által pótolva kivívta magának a dicsőséget, úgy mint hajdan korban legherezosabb seregünk: Mátyás fekete serege. Az a fő, hogy az Isten áldjon meg jó vezérekkel és áldjon meg több jó tisztekkel, mint eddig. És ezután adjon nekünk az Isten egyetértést. *Egyetértést vezéreink között, hogy egyik a másiknak a dicsőséget ne irigyelje; s ne kalkulálja, hogy ha amaszt segíttem: az lesz Magyarország vezére; ha nem segíttem: elvesz a népszerűsége.* S ne legyen senki, ki azt nézi, hogy ezen, vagy azon embert többnek tartja mától-holnapra a közvélemény mint engem, — hanem válllvetve igyekezzünk egymást segíteni éjjel-nappal. Ha lelkesítjük a népet és felvilágosítjuk a jelenlegi viszonyokról, akkor nekem, ha a nemzet is úgy akarja, reményem van, hogy megmentjük a hazát.

Ennyit akartam mondani; méltóztassék megengedni, ha túlcsapongó valék beszédemben. Összevonom előadásomat. Mi egyezkedni akartunk, ők harezot akarnak. Tehát legyen harcz! A védelemnek harcza legyen köztünk és az igazságos Isten legyen velünk!

Talán egynegyed óráig tartott a lelkesedés kitörő vihara, amidőn Kossuth nagyszabású szónoklatát befejezé. De azért a vita mégis csak tovább húzódott. Fölállt *Nyári Pál*, a *béketörekvések* egyik legtekintélyesebb támogatója, s beszélni kezdett, csípős gúnnyal, érdesen.

Ne kiabáljunk sokat, — úgymond, — hanem tegyünk. Miről van most szó? Magyarország gyűlése deputációt küldött az ellenség fővezéréhez, s az el nem fogadtatott; mire egyik képviselőtársunk azt mondja, hogy nem egyezkedik a világon senkivel. Nem erről van itt szó, hanem arról, hogy tartsuk meg a nemzetet. Az efféle túlzó nyilatkozatokhoz vajmi csúful illik a futás. Hagyjuk el tehát a szószátyárságot, s mondjuk ki, hogy nem mi, hanem a haza van veszélyben a miatt, mert az arisztokraczia annak idejében nem engedte, hogy a nemzet őserejét kifejtse. Ennek az arisztokracziának a műve, hogy nem fejlettek ki köztünk tehetségek, melyek most mint Napóleon, vagy Washington állának, hanem csak jószándékú, de gyáva, tehetetlen és a nagy feladatoknak megfelelni nem tudó táblabírák vagyunk. Nincs bennünk több, mint jó szándék. Nagy veszélyben van a haza, s nekünk el kell követni mindent, hogy el ne pusztuljon. Itt csak arról van szó: mit bízott reánk a haza. A képviselő ennél tovább ne menjen, mert tüstént megszűnt képviselő lenni. Az a képviselő, aki azért küldetett ide, hogy oltalmazza meg azt, ami van, s megtámadás esetén elveti kezéből a mankót, a melyre támaszkodnia kell, s más nem ismert dolgok után kapkod: ép oly bünt követ el, mint ha feladná azt, ami van. Röviden tehát azt mondom, hogy Kossuth Lajos indítványát elfogadom, de *azon hozzátétellel, miszerint ki-*

mondassák, hogy a nemzet minden lehető megpróbál a békés kiegyenlítésre. Ne higgye senki, hogy az gyöngeségre vall, mert csak az erős ember tud kérni, a gyöngé ember, épp úgy mint a gyöngé nép, vagy kötekedik, vagy hízeleg. Tehát van erő a nemzetben; volt erő akkor is, midőn küldötteket menesztett az ellenfélhez, s van most is, mikor azt mondja: „nem akarom, hogy milliók vére folyjon, most is békére nyújtom kezemet.” Azt kívánám tehát kimondatni, hogy mi erőszakkal voltunk a védelmi tere szorítva; védjük magunkat, a meddig lehet, fel nem adjuk a nemzet szabadságát; — *mindamellet a nemzet törvényes jogainak és függetlenségének alapján minden pillanatban készen vagyunk a békére.*

A békepárt, élén Kazinczy Gáborral, tüntető éljenzéssel fogadta Nyári pótindítványát. Kossuth, nehogy beszédjének hatása megrontassék, kénytelen volt még egyszer felszólalni.

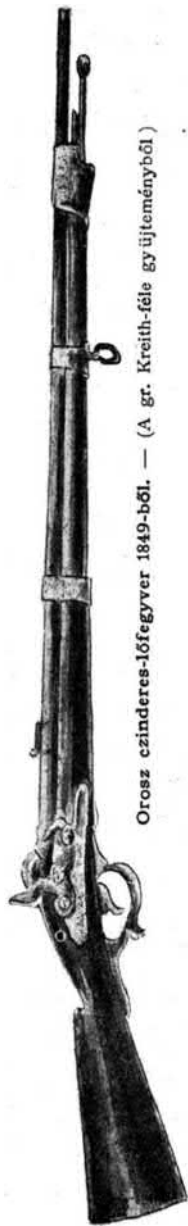
— Én akként tettem meg indítványomat, hogy mondjuk ki azt: Magyarország a királyi esküvel szentesített törvények alapján áll, ezen a téren megtámadtatott, ezen a téren irtó harcz folyik ellene.

Magyarország kényszerülve van a védelemre. S mégis mikor magát védelmezi, akkor azt mondja: „legyetek méltányosak, igazságosak, ne bántsatok minket és egyeztessük ki a dolgot.” És nekünk erre azt felelik: „Nem, hanem kiirtjuk az országot.” Ha tehát a mi békés, ami törvényes ajánlatunkra kiirtással felelnek, arra mi nem felelhetünk mást, mint azt, hogy „kénytelenek vagyunk magunkat védeni.” Én tovább nem mennék. Benne van a törvényes kényszerített védelem, s hogy mi semmi új jogokért nem harczolunk.

De hogy azt mondjuk ki, hogy akármely kigondolható esetben is . . .

— Ezt senki sem akarja kimondani! — kiáltott közbe ingerülten Nyári.

De hát akkor mi az indítványa? — folytatá kérdőleg Kossuth. — Ha mi kijelentjük, hogy az 1848-iki törvények alapján készek leszünk békét kötni, ha ez az indítványa: akkor mondjunk ki annyit,

Orosz csinderes-lőfegyver 1849-ből. — (A gr. Kreith-féle gyűjteményből)

hogy az 1848-iki törvények által szentesített önvédelem terén állunk, de ne mondjuk ki azt, hogy minden körülmények közt be fogjuk érni ezzel, mert akkor egyenetlen harczot vívunk az ellenséggel. Ha az az értelme Nyári képviselő indítványának, hogy békére hajiunk: ez igazán magában értetik, mert hisz a harcz örökké nem tarthat. Én kimondhatlan szeretném Magyarországot önállását biztosítva látni. Es ha onnan túlról azt mondanák: „sok az adósságunk, segítsetek egy kicsit;”—én bizony számítást tennék, mert a háború sok pénzbe, sok vérbe kerül. Vagy ha azt mondaná Ausztria: „mi fogunk benneteket védeni fegyveres erővel, a hányszor Magyarország pártütők által megtámadtatik, de kötelezzétek magatokat, hogy ti is adtok nekem segítséget, a mennyi szükséges lesz;”— ekkor is előbb számítást tennék. Ez, úgy gondolom, szintén nincs a 48-iki törvényben, hanem a béke okáért számítást tehetnénk. De azt nem mondanám ki, hogy semmi esetben nem fogunk kívánni többet, mint az 1848-iki törvény. Ha nem ez volt az indítvány: akkor nincs ellene szavam; de ha az a czélzata, hogy bármiként forduljanak is a körülmények: a 48-iki alapján mindig mindent elegendőnek fogunk találni; ha ez volt az indítvány: akkor nem helyeselhetem.

Nyári még egyszer sikraszállt indítványa mellett.

— Megmondom, miért kívánom én, hogy határozatunkban a béke főlemlíttessék. Magyarországon senki sem tudja, mert a Ház nyíltan sohasem mondta ki, *minő téren állunk*. Minket megtámadtak, védelemre szorítottunk; s mégis mi mindent beszélnek rólunk. Egy külföldi újság például azt írta, hogy a végcél nem egyéb mint az, hogy Kossuth Lajos megkoronáztassa magát. . . .

Roppant zaj keletkezett erre a bántó gyanúsításra.

— Ostobaság! Hogy lehet efajta dolgokat itten fölhozni! — kiáltották innen is, onnan is.

— Pedig így van! — vágott vissza *Nyári*. Egyik erről beszél, másik respublikát mond, s a harmadik nem tudom minő képtelenséget. Nagyon szükséges, — szólta aztán tovább, — hogy ha valaki a szerencse idején nem volt határozott, legalább akkor legyen az, mikor a veszedelem szélén áll. Ne csináljunk illuziókat, hanem mondjuk ki tisztán, minő alapon védekezünk. Adott az isten a magyarnak agyába velőt, karjaiba erőt, — használjuk fel azt okosan. Magunkra vagyunk hagyva, Európa rokonszenvére nem számíthatunk; ily viszonyok közt tehát legalább azokat az erőket, amelyek most tőlünk el vannak zárva, ne hagyjuk pangásban. Az alap: 1848, Ép oly kötelesség, hogy ezt az alapot védjük,

mint kötelességünk, hogy ne vigyük tovább, mint ezen statusquo megtartásáig; s ha lehetséges, eszközöljünk békét, mielőtt a nemzet elvérzenék, vagy az ország elfoglaltatnék. S én mindezeket nem Windischgrätz miatt, a kivel úgysis tisztában vagyunk már, hanem Magyarország érdekében hozom fel. Mert ha nem tudja az ellenség által megszállott rész minő alapon állunk, s ha egyedül a Tisza környékére terjeszkedünk ki, ez a vidék egymagában az országot meg nem mentheti; de ha az egész ország tudni fogja minő alapon vagyunk, s résztvesz, ha csak erkölcsi segélylyel a védelemben: akkor győzni fogunk . . .

— Szavazzunk! Szavazzunk! — tört ki a türelmetlenség jobbfelől.

— Az ilyen eljárás hozzá illett a rendi országgyűléshez, amikor minden harmadik szó az volt, hogy „szavazzunk“; de nem illik közénk, — kiáltotta a zajongók felé Nyári, s ezzel haragosan leült.

A békepárt részéről még egy szónok: *Hunfalvy* lép sorompóba, de szavai elvesznek a növekedő zajban.

Palóczy, az elnök végre fölteheti a kérdést:

Nyári Pál pótindítványát elfogadja-e a Ház, vagy nem? Akik elfogadják: álljanak fel.

De bizony alig emelkedik fel tizenöt ember; ezek is olyan húzódozva, mintha röstelkednének. A túlnyomó nagy többség, Kossuth indítványának a szellemében, következő határozati javaslatot fogadta el:

Miután a magyar nemzet nem valami új jogok megnyerésére, hanem csupán királyi esküvel is biztosított, s most hitszegőleg fegyveresen megtámadott ezredéves országos létele, önállása és alkotmányosságának megvédése végett kényszerült az önfentartás természeti törvényénél fogva szinte fegyveresen ellenállani;

s miután, hogy a további vérontást megszüntesse, az alkotmány biztosításának feltétele alatt maga részéről békeajánlatot tón, s a helyett, hogy az elfogadott volna, az ausztriai császár teljhatalmú fővezére által a nemzet küldöttsége népjogellenesen letartóztatott, s föltétien alávetés követeltetvén, az alkotmány megsemmisítésével az ország elfoglaltatni és katonai kormány alá vettetni fenyegettetik:

a képviselőház ezen feleletből teljesen s a legméltóbb indignációval meggyőződván, mikép az ausztriai ház, mely eddigi fennállásáért is annyi hálával tartozik ezen nemzetnek, oly fenhéjázó hangon s oly zsarnok feltételeket nem átal szabni, minőket még tökéletesen megvert nemzet irányában sem szabad tennie, holott a magyar nemzet eddig nemcsak leverve nincs, sőt seregeink száma és vitézsége és a nép áldozatkészsége győzedelmet is ígér, egy akarattal elhatározta,

miszerint országos léteit, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, utolsó csepp vérig tovább is védelmezni fogja.

Ennek a sorsdöntő határozati javaslatnak a kapcsán kimondta egyúttal a nemzetgyűlés:

Először. Aki a csatamezőn megfutamlik: hazaáruló gyanánt fog bűnhődni.

Másodszor. A kormánynak gondja legyen, hogy a nép a hadjárat folyamán lehetőleg kíméltessék; a zsarolókat és fosztogatókat büntesse halállal.

Harmadszor. A közönség által adott bárminémű élelmiszer készpénzzel fizetendő, vagy pedig számíttassék az adóba. Arra az esetre, ha az állam pénzügyi viszonyai a rögtönös fizetést nem engednék: a háború befejezésével, mihelyt lehetővé válik, a jogos követelése mindenkinek kamatostól fog visszatéríttetni. A képviselőház ezt a kötelezettséget a nemzet becsületének oltalma alá helyezi.

Elhatározta végül, hogy az ország népéhez egy újabb fölvilágosító szózat intéztessék. A manifesztum elkészítését az ékespennájú Asztalos Pálra bízták.

„A magyar nemzet országos léteit, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét utolsó emberig, az utolsó csöpp vérig tovább is védelmezni fogja.“ — Ez volt tehát feleletünk Windischgrätz dőlyfős üzenetére.

S ezzel újra megindult a honvédelem nagy munkája; talán még fokozottabb erélyvel, mint az őszön. Pedig úgyszólván mindent előiról kellett kezdeni. Hiszen a főváros megszállásával a legtöbb alkotásunk rombadőlt. Nemcsak a hadfölszerelés akadt fon, hanem az államigazgatás is. Úgy voltunk, mint a hajótörött, kit a viharzó tenger pusztá szigetre dob.

Igaz, megvoltak még harczos csapataink; alig egyéb. De oldalunknál állt az elhagyottaknak Istene. És ismétlődött a múlt hónapok csodája. Az alföld hóborított mezőin csakhamar egy új, erős fellegvára épült szabadságunknak. A magyar nép honszerelme építé föl.

Emberfeletti az a tevékenység, amit a honvédelmi bizottmány, — Kossuth Lajossal az élén, — a megpróbáltatás e szörnyű napjaiban kifejtett. Csüggedetlen szorgalommal egyik szálát a másik után sodorta, hogy az ország népével az összeköttetés fentartható legyen. Az államgépezet, néhány nap múlva újból működni kezdett. A postaigazgatóság, mely szintén Debreczenbe tétetett át, csakhamar kijelölte a postaforgalom új vonalait. A bankóprés éjjel-nappal zakatolt, s vasméhéből csak úgy szórta az egérszürke 30 krajczáros és a csokoládészínű 15 krajczáros kincstári utalványokat. Az ezüst- és a rézpenz verése pedig Nagybányán folyt, hasonló sietéssel.

Az aprópénznek egyáltalán mindvégig nagy szűkében volt a kö-

zönség. Windischgrätz, aki pedig eleintén, persze kényszerűségből, maga is egy- és kétforintos magyar bankóval fizetett, csakhamar összes pénzjegyeinket kitiltá a forgalomból. E miatt aztán, főképp az üzletvilágban, mindenfelé óriási zavar keletkezett. Pangásnak indult minden: ipar, kereskedelem. Akárhányszor megtörtént, hogy ráfizetéssel sem lehetett például egy ötöst föl váltani. Jellemezvén az akkori pénzviszonyokat, azt

Tassy Végh Bertalan, honvédezered. — (A kolozsvári ereklyemúzeum arcképgyűjteményéből.)

mondhatnók, hogy egy rézkrajczár becsesebb volt, mint a forintos bankjegy. A legtöbb városi hatóság csakhamar úgy segített a bajon, hogy a saját felelőségére 1, 3, 6, 10, 15, 20 krajczáros pénzutasványokat nyomtatott, s ezeket hozta forgalomba. Rozsnyó városának volt talán a legtöbb ilyen utalványa; az 1 krajczárostól fel: egészen az egyforintosig, minden fajtából. A rozsnyói polgár fittyet hányt a dulakodó világnak. Neki bőven volt odahaza saját gyártású pénze.

Ím, az egykrajczáros pénzutasványuknak a szövege:

Rozsnyó bányaváros pénztári utalványa

Egy pengő krajcsárra.

E jegyek:

1. A városi pénztár által álladalmi bankjegyekkel biztosítatnak.
2. Hamisítói a városi hatóság által fenytettnek.
3. Visszaváltásuk határideje a város által határozottatik meg; minek közzétételétől számítva nyolez nap alatt beváltandók; különben érvénytelenek.

Rozsnyó, 1849. június 10.

A 15935 sz.

Főjegyző:

(Aláírás)

Uyenformájú volt a többi város, mint Losonc, Tolcsva, S. A. Ujhely, Munkács, Sárospatak, Ungvár, Pécs, Liszka stb. aprópénz-utalványa is. De sőt olyik nagybirtokos is használt eféle saját kibocsájtású pénzt; így, a gróf Zichy László alsó-péli uradalma, már február végén ilyen szövegű utalványokkal fizetteti:

.....szám.

6 kr. azaz Hat krajczár ezüst pénzben, melyet Gróf Zichy László gazdasági pénztára ezen jegyért azonnal kifizet Alsó-Pélben február 28. napján 1849.

(P. H.)

(Aláírás.)

Bergernek, az aradi vár makacs védőjének meg gömbölyűre vágott papiros-krajczárjai voltak. Az aradi ereklye-mjjezeumban most is látható e papundekli-krajczárokból néhány darab.

A közönség, keserű humorával „*muszáj-bankók*¹¹-nak nevezte el ezeket a különböző magán-utalványokat/s mert csakugyan szüksége volt reájok, hát aggodalom nélkül el is fogadta.

Kossuth, mihelyt csak egy kissé megvethette a lábát: azonnal a további csapatszervezéshez fogott. Minden törekvése odairányult, hogy seregeink ne csak számbeli erőre nézvést állják ki az ellenséggel a versenyt, de a fölszerelés tekintetében is.

Eleinte bajjal ment a dolog. Debreczenben nem volt hely a különféle gyarak fölállítására. A honvédelmi bizottmány, Vetter tanácsára, végre is abban állapodott meg, hogy *Nagyváradon*, amely hadműveleteinknek mintegy középpontját képezte, állíttassék fel a hadi-szertár.

Úgyis történt. Akár csak a tündérmesékben, varázslatos gyorsasággal indult meg az átköltözés. Január közepén Nagyvárad már egy óriási gyártelephez hasonlított. Az ódon, düledező vár, mint hajdan, ismét Mars szolgálatába került. Ide helyezték el a fegyvergyárat. Az emeleti

Polgárok!

Győzelmesen közég u magyar hadsereg a nem soká egészen felszabadult Magyarország fővárosához.

Mi néktek szabadságot, függetlenséget és békét hozunk!

Mi elhozzuk néktek ezen legdrágább kincseket, hogy azokat jövődében élvezhessétek.

Mi tehát felszólítunk benneteket napi foglalkozásiakat elővenni, hogy a fővárosban a béke és csend semmi által meg ne zavartassék.

Mi testvérileg üdvözlőnk benneteket, és lelkesedve felkiáltunk veletek:

Éljen a haza!

Éljen a szabadság!

Éljen a mi kormányelnökünk,

súlyosan veszélyeztetett hazánk

megszabadítója Kossuth Lajos!

Pestmelletti tábor, 1849-ik évi april 25-én.

Aulich,

tábornok és a második hadtest parancsnoka.

szobákban ezer fegyverkovács munkált a puska, szurony, kard készítésén. Földszinten volt a töltény-műhely, a vár pinczéiben pedig a gyutacs-gyár. A gépek szakadatlan dübörgéséből szinte kihallatszott a biztatás: „Siessünk, siessünk, veszélyben a haza.“

Az ágyúöntő-műhely csakhamar szintén működni kezdett. A föld népe most már itt halmozta össze érczét, s harangjait.

A tetétleni református pap, a község megbízásából maga ment templomuk ezüstcsengésű harangjával Nagyváradra. Midőn átadta, így szólt Rombauer gyárigazgatónak:

— Eleget szolgált az Istennek, hadd hirdesse most már szenvedő hazánk dicsőségét.

És köny csillant meg szemében.

Egy Skopál nevezetű tüzérfőhadnagy a Kongr év-röppentyük gyártásának titkát leste el valahol. Addig próbálkozott, miglen sikerült néhány darabot csinálnia. Nagy öröm lett erre a gyárban. Hiszen csak ez hiányzik még, hogy csapataink hadfölszerelése teljes legyen.

— Tudnék én ezeknél jobbat is csinálni, — mondotta a főhadnagy Lahner tábornoknak, — csak mintám lenne.

— Igaz, igaz, — válaszolt Lahner elgondolkozva, — csak mintánk volna. No, majd talán kerítünk.

Nyomban irt Kossuthnak, Kossuth pedig Perczelnek; s egy hét múlva már megvolt a szükséges minta. Egy egész röppentyű-üteg. Elvették az ellenségtől. Így ment az akkor.

Az egyenruhák készítésére *Lukáts* Sándor kormánybiztos ügyelt fel. Lázasan folyt itt is a munka. Több mint négyszáz szabósegéd éjjelnappal dolgozott a különféle ruhadarab összeállításán. A posztónemű élelmes kereskedők által Sziléziából csempésztetett.

De a honvédelmi bizottmány éber gondoskodása még ennél is tovább terjedt. Több alkalmas helyen, így: Török-Szent-Miklóson, Tisza-Füreden, Újvásáron élelmi- és lőszer-raktárakat rendezettbe. Nagyváradon, Debreczenben, Karczagon, Szoboszlón, Nagy-Károlyban, Egerben stb. pedig, szakszerű gondos felügyelet alatt, tábori kórházak létesültek. Sőt még a rokkantakról is történt gondoskodás: Szatmáron megnyílt az első honvéd-menedékház.

Ezzel kapcsolatosan, immár harmadszor, országszerte megindult az újonczozás is. A Windischgrätz által megszállott vidék sem maradt figyelmen kívül. A hazaszeretet, mint az éltető napsugár, behatolt a gyász e helyeire is. Bizalmi embereink, legtöbbször titkon, lopvást be-

néztek mindenhová, s bizony elhozták a honvédnek való legényt az el-lenséges tábor közepéből is. Alig múlt el nap, hogy Várad utczáinak csöndjét föl ne verte volna a bevonuló újonczok búcsúdala. Féltség mozdulatokkal, kopottas polgári ruhában jöttek; s délczegen, pompás fölszereléssel távoznak. A fegyverfogásokat legtöbbször a csatatéren tanulták meg: ágyú-kommandóra.

Seregünk ilykép napról-napra nőtt, ámde szakértő tisztekben még mindig nagy volt a hiány. S ennek tulajdonítható főképen, hogy had-

Bányai Júlia, - Sárosy Gyula néven 1848—49-ben honvédszázados.

(A kolozsvári ereklyemúzeum gyűjteményéből.)

műveleteinknél hiányzott az egység. Úgyszólván minden csapatvezérünk a saját kénye-kedve szerint harczolt. Kossuth tehát a hadigazgatást is egészen újjászervezte. Vetter, a vezérkar központi főnöke, báró Stein Miksa mérnök-kari ezredes személyében kitűnő munkatársat kapott. Több más czélszerű újítás is történt. Az ekként újjászervezett vezérkari irodának az volt egyik legelső teendője, hogy szétszóródó csapataink hadtestekké alakíttassanak. A beosztás a következő vala:

I. Hadtest. A középmagyarországi sereg. Vezér: Mészáros, majd Klapka.

II. Hadtest. A feltiszai sereg. Vezér: Perczel, később Dembinszki.

III. Hadtest. A bács-bánsági sereg. Vezérek: Eleintén Kiss Sándor és Vetter; később báró Vécsey és Damjanich.

IV. Hadtest. A bács-bánsági tartalék-hadsereg. Csapatainknak az alvidékről való távozása után alakítottatott. Parancsnok: Hadik ezredes, később Perczel Mór.

V. Hadtest. Az aradi ostromsereg. Parancsnok: Máriássy, utána Gaál Miklós.

VI. Hadtest. Az erdélyi hadsereg. Vezére: Bem tábornok.

VII. Hadtest. A feldunai hadsereg. Vezére: Görgei Artúr főparancsnok.

VIII. Hadtest. A komáromi várórség. Parancsnok: Majthényi István ezredes, később Klapka.

IX. Hadtest. A pétervárad-i őrség, Bezerédy ezredesnek a közelben táborozó osztályával.

Az volt a Kossuth terve, hogy az I-ső, II-dik, III-dik és a VH-dik hadtestekből egy tekintélyes főszereg alakíttassék, amely aztán rátermett vezér parancsnoksága alatt támadólag lépjen fel a császáriak ellen.

De hol az a férfiú, akire ily nagy haderő vezetését, a győzelem reményének a kilátásával, bízni lehetne?

Mészáros otthonosabb volt a hadügyminisztériumban, mint a csataterén; jellemes, buzgó katona, de nem vezér. Vetter tábornok nem bírta csapataink bizalmát; Görgeiben meg, a váci pártütés óta, Kossuth nem bízott. Bemre Erdélyben volt szükség. Többi parancsnokainkról pedig szó sem lehetett. Hiszen, legalább eddig, még egyikök sem adta valami fényesebb tanujelét hadvezéri tudásának. Harcoltak oroszláni bátorsággal, de sikerük legtöbbször a véletlen esélyeitől függött.

Hosszú töprengés után Kossuth végre is abban állapodott meg, hogy a külföldön tekint szét alkalmas vezér után. Párisban, a politikai menekülteknek e kedvelt gyűlőhelyén, lakott egy kiváló emigráns, aki mint tábornok dicsőséges részt vett az 1830-iki lengyel szabadságharcban. Gróf *Dembinszki* Henriknek hívták. Noha elvonultan élt, híre mégis nagy volt; s gróf Teleki László párisi megbízottunk útján hozánk is eljutott.

Kossuth választása Dembinszki re esett. Hátha épúgy beválik ez is, mint Bem. Azonnal írt Teleki grófnak, hogy beszéljen Dembinszki-

vei, s ha csak lehetséges, nyerje meg ügyünk számára. A tárgyalás csakhamar megkezdődött. Dembinszky aki küzdelmünk sikerétől szerencsétlen hazájának a fölszabadulását várta, hajlandó volt szolgálatunkba lépni; kikötötte azonban, hogy a lengyel hadseregben viselt altábornagyi rangja meghagyassék. S Dembinszki január elején útra is kelt Magyarország felé.

Gróf *Dembinszki* Henrik lengyel főúri-családból 1791. január 16-án Krakkóban született. Katonai tanulmányait a bécsi mérnökkari akadémiában végezte; innen azonban, anélkül, hogy tényleges szolgálatba lépett volna, hazament, hogy résztvegyen I. Napóleonnak Oroszország elleni hadjáratában. A fiatal Dembinszki Szmolenszk bevételenél annyira kitüntető magát, hogy ott: a véres harczmezőn maga Napóleon nevezte ki századossá. A rémes hadjárat befejezésével külföldre ment; majd visszatérvén, ősi birtokán kezdett gazdálkodni. E csendes foglalkozása közben érte az 1830-iki lengyel szabadságharcz. Dembinszki az elsők között volt, a ki hazája védelmére kardot rántott. Rendkívüli bátorságánál és nagy tehetségeinél fogvást rohamosan haladt előre. Csakhamar hadosztály-parancsnok lett, az osztrólenkai véres ütközet után pedig, midőn csapatjával hosszú bolyongás után Varsó alatt megjelent, az egész felkelő sereg vezetése reábizott. Csakhogy ekkor vége Ion már mindennek. A lengyel nép újólag orosz rabigába került. Dembinszkinak, mint annyi más honfitársának, szintén menekülnie kellett a bitó elől. Egyiptomba utazott, ahol az alkirály: Mehemed Ali, seregének az újjászervezésével bizta meg. Innen aztán, midőn a szervezést befejezte, Párisba vonult, s különféle iparvállalatokba fogott. Itt érte a Kossuth meghívása. Dembinszkinak, mint látni fogjuk, szabadságharczunkban kiváló szerep jutott; s ha annyi a szerencséje, amennyi jóakarattal lakozott benne: bizonyára fényes eredményekhez jut. A temesvári csatavesztés után ismét Párisba menekült, ahol 1864. június 13-án halt meg.

Dembinszki, — írja egyik kortársa, — csontos arcú, őszbevegyülő ember volt. Közel hatvan év terhe nyomta vállait, de azért fürge és munkabíró. Katonáinak a szeretetét azonban zárkózott természete miatt nem tudta megnyerni. A vezérek legnagyobb része meg éppen gyűlölte. Pedig Dembinszki mindvégig nemes önfeláldozással küzdött ügyünk diadaláért.

Hadvezéri képességéről pedig Klapka, emlékirataiban így emlékezik meg:

.....,Már föllépésének első idejében láttuk, hogy Dembinszki

alaptalan bizalmatlansággal volt eltelve a hadtest-parancsnokok iránt, tanácsaikat elutasítá, s csak legközelebbi környezetének a befolyása alatt állott. Ennek az Ion a következménye, hogy ép oly kevésbé ismervén az osztrák hadviselést, mint a mi csapataink szellemét, — a gyors és erőteljes működés babérhozó mezején a kedvező pillanatokot rendszerint messze terjedő tervek kidolgozásával és előkészítésével vesztegette el. Eközben az egészen közel fekvőt, amely után csak a kezét kellett volna kinyújtania, egészen szem előtt téveszté, vagy pedig fonákul ragadta meg. E mellett a határozatlanság és habozás folytonos kísérői voltak intézkedéseinek“ .....

Dembinszki, mint említettük, mihelyest gr. Telekivel rendbejött, nyomban útnak indult. Kassa felől, az ellenséges táborokon keresztül, mint jámbor czukorkereskedő lopózott hazánkba. Január 19-én este már Debreczenben volt.

Későn érkezvén, csak másnap délelőtt jelentkezhett Kossuthnál, aki természetesen kitüntető szívésséggel fogadta. Sokáig maradtak együtt. Kossuth megismertette politikai viszonyainkkal, csapatjaink elhelyezésével. A beszélgetés folyamán, persze, szóba került Görgei is.

— Szégyenlem bevallani, — mondotta Kossuth az elkeseredés hangján, — hogy én, a magyar kormány elnöke, máig sem tudom: Görgei serege hol van. Pedig hány követet menesztettem utána, hogy érintkezésbe léphessen vele. Mind hiába! Egy sort, egyetlen szót nem tudok tőle válaszul nyerni. Görgei, akit én alacsony rangból oly magasra emeltem, hálátlannak bizonyult a haza iránt, s hálátlannak irántam.

Ennek az elitáló nyilatkozatnak a kapcsán legott följánlotta Dembinszkinak a főparancsnoki állást.

A lengyel szabadsághős eleintén tudni sem akart a dologról.

— Kijelentettem már Teleki előtt is, — felelé, — hogy minden leszek, csak főparancsnok nem. Az önök küzdelme nemzeti háború; s az ország méltósága azt követeli, hogy magyar álljon a hadak élén.

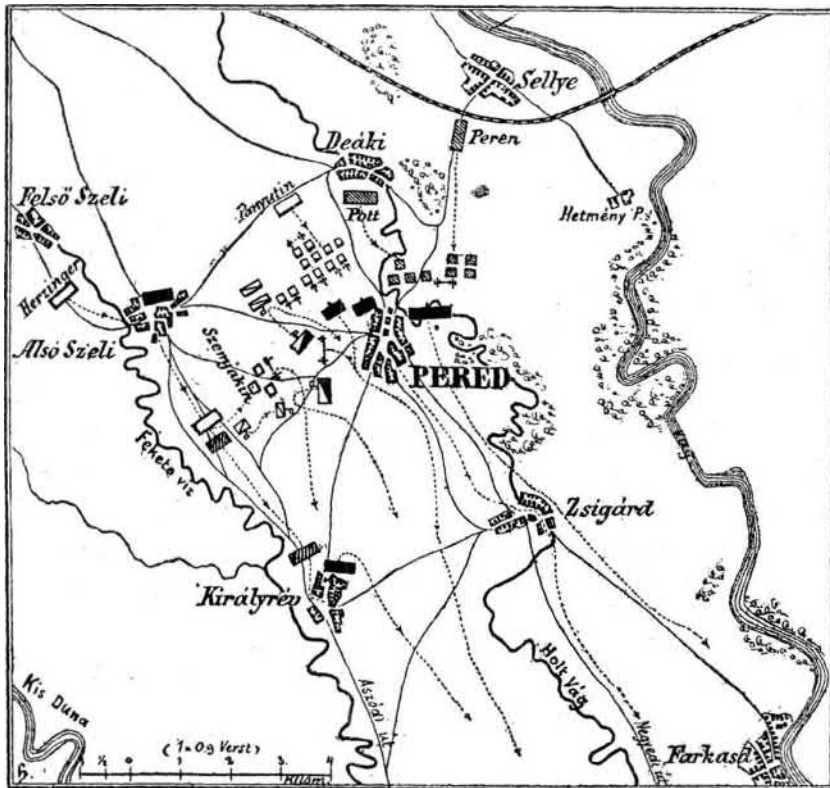
— Igaz, ez volna a legjobb; — jegyezte meg Kossuth, — de ha nincs arravaló ember sorainkban. Aztán ön, tábornagy úr, nem is idegen; hisz lengyel, s így testvérünk.

Dembinszkinak, aki hiú ember volt, úgy látszik, tetszett a bók. Már nem szabadkozott.

— Ám legyen; elfogadom, ha a szükség úgy parancsolná. Csak arra kérem, hogy várjunk még egy kis ideig. Előbb tájékozódni szeretnék.

Abban egyeztek meg, hogy Dembinszki, — altábornagyi rangjának a megtartásával, — egyelőre csak mint tanácsadó fog működni; még pedig a tiszai táborban: Perczel mellett. Vezéri kinevezése majd csak akkor hozatik nyilvánosságra, ha a négy hadtest, a melyből a fő-sereg alakítandó leszen, összpontosul. Ugyanekkor tétetik közé csapatainknak hadtestekre való új beosztása is.

A különböző hadiszervezkedés ezernyi-ezer szála mind *Debre-*

A peredi csata térképe. — (Vivatott: 1849. jul. 21.)

czenben futott össze. Debreczen volt a szív, a mely életet öntött a magyarság zsibbadozó tagjaiba.

S ez a szív, csaknem félévig: a *nemzet szíve*, büszkén, vidáman dobogott. „Pest a legnagyobb városa Magyarországnak, de a hű Debreczen egész Magyarország kicsinyben,” — jegyzi meg találóan egy akkori lap. Ha valaki csupán a közhangulatból Itél: alig hitte volna el, hogy a város egy rettentő háborúnak a középpontja. Az utczákon élénk zaj, a nyüzsgő emberek arcán valami könnyelmű pajzanság. A „Bika,” a

„Fehér ló,“ úgyszintén a többi kisebb-nagyobb vendéglő s mulatóhely éjjel-nappal zsúfolásig tömve. Innen is, onnan is kihangzott a csalogató cigánymuzsika, kísérve egy-egy dévaj kurjantással:

Ejhaj, ejhaj, igyunk rája;
 Úgyis elnyel a sír szája!

Főképp tavasz felé, egyik népgyűlés a másikat érte. Mennyi égdöngető beszéd hangzott el ilyenkor! De a közönségnek mégis csak Besze János orsz. képviselő volt a legkedvesebb szónoka. Tagadhatlan, hogy az egy Kossuthot kivéve, a ház tagjai közül senki sem tudott úgy a nép nyelvén, mint ő. Csakhogy Kossuth művész, Besze pedig naturalista. Jóízű humorával, bizarr eredetiségével lelket tudott verni még a haldoklóba is. Ahol ő megjelent: ott a bizalom verőfénye sugárzott szét. Egyszer az ágyúnak, amitől a nemzetőr leginkább félt, ilyen magyarázatát adta:

— Csodálatos, — úgymond, — hogy vannak emberek, akik az ágyútól félnek. Nevetséges! Mi az ágyú? Az ágyú semmi egyéb, mint hosszabb és vastagabb csövű puska, amelyből nagy golyókat lőnek, de a miket vajmi könnyű elkerülni. Pedig, úgy-e senki sem fél közülünk a puskától?

— Nem bizony! — kiáltott közbe egy öreg czivis.

— No lám; hát hogyha a kis puskától nem félünk; — ugyan miként lehet félni attól a nagyobb otromba puskától, amelylyel még jól czélozni sem lehet?

Persze, kaczagott mindenki; s az „otromba nagy puskától“ nem félt többé a nemzetőr sem.

Gelich Richárd, aki mint Stein Miksa segédje ez időtájt szintén Debreczenben tartózkodott, így emlékezik meg az itteni mozgalmas életről:

. . . Debreczen — írja Gelich, — melynek lakosai megkétszereződtek, egy nagy táborhoz hasonlított. Toborzási asztalok voltak a nyilvános helyeken felállítva, melyekhez százanként gyülekeztek az emberek, hogy az új honvédszászlóaljakra soroztassák magukat, nagy újonczszállítmányok mentek Debreczenen át gyűlhelyeikre; s újonnan fölszerelt zászlóalj, lovas századok és ágyú-ütegek vonultak keresztül a városon, hogy hadosztályaikhoz csatlakozzanak. Az utcákon mindennemű szekerek torlódtak, élelmiszereket és lőkészleteket szállítva. Számtalan ló, mely a huszárság és tüzérség számára volt rendelve, a távol tiszta-

melléki pusztákról hajtattott ide, s a nyílt tereken, a legázolt kertekben tereltetett össze. S így ment az naponként.

És a háború és pusztítás közepette Debreczenben éjjel-nappal zajos élet uralkodott. A nyílt terek gyűlések helyéül szolgáltak, a melyeken a nép emberei háborút és forradalmat hirdettek. A templomokban a papság komoly szavakat intézett a néphez, s makacs ellenállásra buzdított; a vendéglőben pedig a fiatalság szónokolt. Zeneszó hangzott mindenfelé éjjel-nappal, mintha Magyarország valamennyi cigánya Debreczenben adott volna egymásnak találkát. Még az a bizonyos hölgyvilág is, amelynek hajlama nagyon kozmopolita, még

Damjanich tábori sapkája. — (Eredetije az aradi ereklyemúzeumban.)

ez is nagy számban sereglett össze Debreczenbe, hogy a jó hazafiakat kedvben tartsák. A kávéházak és vendéglők ezernyi-ezer ember gyűlhelyéül szolgáltak, kik mindnyájan mulatoztak, mintha a szerencse napjaiban élnénk. A kártyázás szintén mindenütt nagyban folyt. Daczára azonban a roppant néptömegnek: bőségben volt mindenféle élelmiszer; de úgy ennek, mint minden egyéb árucikknek, valamint a szállásoknak is az ára igen magasra szökött. Külön feljegyzésre méltó, hogy az egész idő alatt Debreczenben példás rend uralkodott, s alig fordult elő kihágás. Úgy látszott, mintha a polgárság maga tűzte volna ki a rend fentartását föladatául. Pedig a katonai őrség, a csaknem

százhatvanezer főre megszorodott lakossághoz képest, alig volt említésreméltó számban; mindössze talán egy zászlóalj gyalog, s egy század lovas . . . .

A szabadsajtó, kiszorítván a fővárosból, szintén Debreczenbe menekült. A „*Közlöny*,” a „*Március Tizenötödike*,” a „*Charivari*” új erővel itt folytató hazafias működését. Jókai Mór szerkesztésében márczius 9-én megindult a békepárt közlönye is: a hírhedett „*Esti Lapok*”. Ennek az ellensúlyozásául Madarász József a radikális irányú „*Debreczeni Lapok*”-at alapította; a mely azonban igen rövid ideig élt. Volt ezekenkívül még egy fürge helyi újság is: az „*Alföldi Hírlap*”; szerkesztői: Telegdi Lajos és Szanka József.

Az irodalomnak csaknem valamennyi jelese: Vörösmarty Mihály, báró Jósika Miklós, Pálffy Albert, Jókai Mór, Bulyovszky Gyula, Vachott Sándor, Kúthi Lajos, Lauka Gusztáv, Sárosy Gyula, Tóth Lőrincz, Vas Gereben (Radákovics), Bernáth Gáspár, Csernátony Lajos, Vajda János stb. — mind idesereglett. Koronként eljött Petőfi, sőt szalontai magányából: Arany János is.

S csakhamar üdítő szellemi-élet pezsdült Debreczenben. Igaz, hogy ez a komor idő nem volt alkalmas mélyrehatóbb irodalmi tevékenységre; de egy-egy fölviányozó czikkel, vagy lángoló harczidallal majd mindegyikök hozzájárult a közlekedés fokozásához.

Ezekben a mozgalmas napokban került ki a sajtó alól: az „*Arany Trombita*” is, *Sárosi* Gyulának e nagyhírű versesmunkája. Az „*Arany Trombita*” eredetileg a ponyva részére készült, de úgy korfestő tartalmánál, mint művészi szerkezeténél fogvást magasan fölötte áll az eféle ponyva-termékeknek.

Sárosi tizenkét énekben, vagy a mint nevezi: „*lehelet*”-ben elmondja szabadságharczunknak egész keletkezését. Hangja népies; ámde, annyi metsző gúny, keresetlen humor, hazafias tűz váltakozik benne, hogy igaz gyönyörűséggel olvasta a művelt közönség is.

S az „*Arany Trombita*” csakhamar szokatlan népszerűségre tön szert. Szavalták mindenfelé; sőt egyes részeit, így a többi közt „*A huszár*” -ról szóló nyolczadik fejezetet könyvnélküli tudta még a falusi gyerek is. Besze János, mikor kifogyott a beszéd anyagából, változatosság kedvéért rendszerint az „*Arany Trombita*” egy-egy leheletét fújta el hallgatóinak. De elszavalta egyszer maga a költő is, még pedig a sebesült honvédek javára. A tréfás meghívó, amit a közönséghez intézett, így hangzik:

Az aradi vértanúsobor. — (Zala György szoborműve.)

Sárosi Gyula

folyó évi 1849 június 1. napján, pénteken délutáni negyedfél órakor a kollégiumban, a mint csak szusszal bírja, a világ hallatára megfujja az

„Arány trombitát“,

melyet az örök igazság parancsolatjára a népnek mondva készített.

Aki hallani akarja, tegyen le az ajtónál kicsinye-nagyja a megsebesült katonák számára jópénzben egy forintot; vagy előre váltson jegyet reggeli 9 órától 10-ig a kollégium kapujánál.

Az egésznek savát-borsát Szabó úr társaságának kántusa fogja megadni, míg a trombitás lehelletet vesz, gyönyörűséges nótákat énekelvén. A karzatokat csak fehér cselédek foglalhatják el.

Jertek el atyafi! jertek el egy szóra,
 Kik hajlandók vagytok minden szépre, jóra.
 Megfúvom harsogó Arany Trombitámat,
 Ezt a nektek csinált új verses munkámat.
 Mit Besze Jánostól hallátok több versben,
 Elfúvom én amúgy nem pusztán, ha' versben;
 Elfúvok mindent a hitszegő császárról,
 S eblábán nyargaló famíliájáról;
 Mik a múlt márczius óta nálunk estek,
 Mindent, no de mindent magyarán lefestek.
 Egy jó forintotok ám hiszen megbánja:
 De sérült huszártól eb az, a ki szánja.
 Nem elég a huszárt vigasztalni szóval,
 Ha vérzik a sebe, kössük be bankóval.
 Ha jól esett itthon ülnünk a kuczkóban,
 Míg a szegény huszár fülig járt a hóban,
 Úgy, hogy némelyiknek elfagyott a lába:
 Dukál, hogy egy bánkót nyomjunk tarsolyába.
 Jertek; aki ott lesz, isten is megáldja,
 A trombitás pedig addig is kívánja:
 Hogy oly kazal bankó hulljon égből rája,
 Mint az öreg anyám tornyos nyoszolyája.

Lassankint, — igaz, hogy nagy ügygyel-bajjal, — kerékvágásba zökkent az *országgyűlés* is.

A képviselőház január hó folyamán csak hat ülést tartott; februártól kezdve azonban csaknem minden, harmadik-negyedik nap.

Mihelyt túlestek az újjáalakulás zsbasztó nehézségein: nyomban az igazolásokra került a sor. Szükség volt erre is, mert vajmi sok ember hiányozott még. Irányi Dániel indítványának megfelelőleg kimondta tehát a Ház, hogy az a képviselő,

- a) aki 1849. márczius 1-éig Debreczenben meg nem jelenik, s távolmaradása nem igazoltatott;
- b) aki Debreczenből engedély nélkül megy el;
- c) aki tovább marad, mint a mennyi időre szabadságideje szól, s elmaradását kellőképen nem igazolja;

a törvényhozótestület tagjainak sorából kitöröltetik, s kerülete új képviselöválasztás megejtésére fog utasíttatni.

A szigorú intézkedés hasznosnak bizonyult. A Ház tömörebb és összetartóbb lett, a képviselők száma pedig tetemesen megsaporodott. Sőt, a midőn ügyünk jobbra fordult: olyanok is előkullogtak, akiknek heteken át még csak a hírért sem lehetett hallani. S az igazoló bizottság szépen visszafogadta őket. Kossuth egy alkalommal föl is szólalt e lagymatag eljárás ellen.

— A t. Ház— így nyilatkozott, — némelyek iránt túlságos kedvesséssel jár el; s olyanokat is visszafogad kebelébe, akik a vész napjaiban félrevonultak. Kijelentem, hogy én mint a kormány vezetője csak olyan országgyűlésnek akarok kifolyása lenni, amely a veszély idején együtt volt, s amelynek politikája előttem tudva van. Óhajtom, hogy a Ház ezen színt tisztán tartsa meg, az országgyűlés maradjon, a mint van; népedig, hogy derülvén, más alakot öltön magára azon emberek ideözönlésével, kik velünk nem osztoztak a veszélyben, következőleg eljátszották azt a jogot, hogy a nemzet sorsa felett intézkedhessenek.

Pedig ekkor még 107 képviselő hiányzott. De ezek már nem részesültek elnézésben. A Ház, az igazoló-bizottság jelentése alapján, csakhamar intézkedett, hogy kerületeikben irassék ki az új választás. Erre azonban a legtöbbhelyt nem került a sor. A roppant zűrzavarban nem jutott reá idő. A Debreczenben megjelent összes képviselők száma tehát körülbelül 290—300 lehetett. Az üléseket azonban, — minthogy sok volt köztük a kormánybiztos, — rendszerint 240—260 képviselő látogatta.

Sokkal nagyobb baj volt a felsőházzal. Ezt az ósdi és rozoga intézményt csaknem egészen rombadöntötte a tomboló vihar. Tagjai szétrebbentek, mint a veréb csapat, ha közeledik az ölyü. Báró *Perényi Zsigmond*, a felsőház hőslékü elnöke úgyszólván az egyedüli, a kiben megvolt a bátorság, hogy a menekvő kormányt idáig kísérije.

Perényi lelkeshangú szózattal fordult társaihoz, s a szenvedő haza nevében kérve-kérte őket, hogy törvényhozói kötelemökhöz képest, siessenek Debreczenbe; még napidíjakat, sőt szálláspénzt is Ígért nekik. Mindhiába. Talán három-négy főispán jött el. Elmúlt január, elmúlt február: s a felsőházat még csak ülésre sem lehetett összehívni. Pedig már az alkotmány formáinak a betartása okából is múlhatlan szükség volt erre.

Ismételt nógatásra végre mégis csak összeverődött néhány főrend. Ám, botránkoztatólag kevés. Az első ülésen, mely márczius 12-én tartott meg, csak tizennyolczan jelentek meg.

Sztojka Imre báró, ez a kiváló főúr, a hívek leghívebbje, nem állhatta meg, hogy ki ne fakadjon e bűnös közöny miatt.

— Fájdalommal szemlélem, — úgymond, — hogy mindazok, akiknek kötelességük lett volna, mint Pesten, úgy itten is megjelenni, nincsenek itt. Mert a mint látjuk, a herczegek közül *egy sem*; a 24 püspök közül csak *kettő*, 60 főispán közül alig *négy*; s a számtalan gróf és báró közül *alig néhányat* van szerencsém itt tisztelhetni. Mint-hogy ez a körülmény igen aggasztó, a tisztelt elnök urat felkérendőnek vélném, hogy a ház tagjainak névsorát terjeszsze elő, melyből kitűnnék, s láthatná az egész nemzet, kik a valóságos hazafiak. A rász hazafiak közé számítom azokat, akik midőn Pestről elköltöztünk, itt meg nem jelentek. Pedig itt lehetnének, épp úgy, mint a képviselőház nem egy tagja, aki az ellenség által megszállott területről is eljött, ott-hagyva családját, vagyonát; s mégis eljött, hogy a haza megmentésében résztvegyen. Ha a képviselőház tagjai ezt megtehették, hasonlóképen cselekedhettek volna a felsőház tagjai is, de mert elmulasztották: méltán a rász hazafiak közé sorozom őket. Ezek közé tartoznak továbbá azon hazaárulók, kik czimboraságban vannak az ellenséggel; továbbá azok, kik fegyverrel kezükben, sereget gyűjtenek az ország megtámadására, s gyilkoló kézzel döfik a tört tulajdon édes anyjuk szívébe, mely őket ápolá. Igaz, büntető hatósága nincs a Háznak, de szükséges, hogy az egészségeseket elválasszuk a rühesektől. Tudnunk kell tehát, kik a valóságos hazafiak; tudnunk kell, kik vannak itt és kik maradtak el? Szükséges ezt tudnunk azért is, hogy számolhassunk velök: ha az isten megáldja fegyvereinket. Ha pedig az isten, mindenhatóságánál fogva elhatározná hazánk enyészését: akkor legalább tudja a nemzet, kik azok, kik által történt veszedelme, hogy az olyanokat az egész nemzet átka kíséjre sírjokba, onnét a pokolba; s így vegyék érdemlett jutalmukat!

Kitörő tetszés fogadta
szeretetnek ezt a szívből fakadó igaz
megnyilatkozását.

Majd *Perényi*, az elnök emel
szót. Beszédje halk, nemes szép ar-
czán ború. Szinte úgy tetszik, mintha
őszülő fürtjei körül már ott ragyogna
a vér tanúság glóriája.

— T egnap, — így szólt — még
azt gondoltam, hogy a mai ülésen mint-
egy huszonnégyen leszünk. S úgy lát-
tom, hogy mindössze csak tizennyol-
czan vagyunk; noha, amint azt még
Pesten elhatároztuk, legalább húsz tag
kíváncsít arra, hogy határozat hozas-
sék. De remélem, hogy ismételt sür-
gető felhívásom következtében néhány
nap múlva elegendő számban tanács-
kozhatunk. S ez annyival kívánatosabb,
mert ha valaha, úgy most szükséges,
hogy tudja a nemzet, mikép a képvise-
lőház nézetét a felsőház is osztja. Ám-
bár a mai ülésen a tagok megkívántató
száma nincs meg, tekintettel a rendkí-
vüli viszonyokra, mégis azt indítvá-
nyoznám, hogy jelentse ki magát a tisz-
telt Ház határozatképesnek.

Úgyis történt. S a felsőház,
mindjárt az első ülésen, vita nélkül
hozzájárult a képviselőház minden ed-
digi javaslatához.

A főrendek száma később mégis
valami negyvenre szaporodott. Ennél
azonban soha sem voltak többen.

Az országgyűlés menete kez-
detben elég nyugodt folyású volt. Napi-
rendje leginkább a hadijelentések föl-
olvasásából állott. Élénkebb és hosz-

a

hon-

*erkölni hieme im wannen den Bazarischen Bergweg das tolle 1809.
Jaher diesen garten Graf Guyon mit seine Rache in die Schind von sein
de. welleit gefangen sind nicht inderen sondern frei gelassen wurde
Jaha von den vorzüglichen Bestenischen Gefangen nahmen die
der Graf Menevomit. Graf Oswald. ind. Hlyate ganz besime erschos
sen wunden. (Bebraten am 10: März 1809.
am Rahmen des Landesvertheidigungs
Ausschusses
Ludwig Hofmann*

Kossuth nyilatkozata, midőn Guyon a komáromi várba indult. — (Ezt az iratot Guyon magával vitte.)

szabb vita csupán a *vésztörvényszékekről* szóló törvényjavaslat körül fejlett ki.

E javaslat szerint a honvédelmi bizottmány az ország bármelyik pontján, ahol ennek szükségét látja: rögtönösen ítélő bíróságokat állíthat fel. A bíróság öt tagú, s egyaránt ítélkezhetik polgár és katona fölött, ítélete halálra szól, amely a felebbvitel mellőzésével, három óra alatt végrehajtandó.

A törvényjavaslat értelmében, — a húsz éven alóliak, elmebe-tegek és várandós asszonyok kivételével, — állás- és rangkülönbség nélkül rögtönítélő bíróság elé állítandó:

a) Ki a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállása, s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog, vagy másokat ily cselekvésre izgat.

b) Ki az ellenséggel czimborál, annak szabad akaratból, tetteges kényszerítés nélkül, bármi szolgálatot tesz: kémül szolgál; eleséget, fegyvert, pénzt visz; zsoldosokat szerez, utat és ösvényt mutat, Írott, avagy szóbeli utasítással segedel-mére van.

c) Ki az ellenség rendeleteit, intézkedéseit s csábító felhívásait ellenállhatlan kényszerítés közbejötté nélkül fogamatba veszi és terjesztgeti.

d) Ki Magyarország katonáját, s bármely más polgárát; úgyszintén bárminémű fegyvert, lőport, s egyéb hadiszereket az ellenség kezébe szolgálatat.

e) Ki ellenállhatlan kényszerítés közbenjötté nélkül az ellenségtől hivatalt, vagy bárminémű megbízást elfogad, s annak érdekében működik.

f) Ki az ország hadseregét vagy annak osztályát, vagy szolgálatban eljáró hivatalnokát, biztosát, futárát szándékosan tétűtra vezeti.

g) Ki az ország seregének élelemmel, zsolddal, szállással való ellátását, vagy tovább szállítását tettegesen és szándékosan akadályozza.

li) Ki reá bizonyított ártanivaló rász szándékkal, az ellenség hadseregének erejéről, számáról, irányáról, s győzelmeiről nagyítva koholt álhirekkel a közönséget rettegesbe hozza, nyugtalanítja, lázítja.

i) Ki az országgyűlés, annak határozatait, rendeleteit és intézkedéseit ellen engedetlenségre izgat.

lt) Ki magánál tudva ellenséges katonát, vagy kémet rejteget.

Rögtöni rajtakapás esetében az ily bűnösök bárki által elfoghatok, s az illetékes polgári, vagy a legközelebbi katonai hatóságnak adandók át.

E vas szigorú, ámde szükséges javaslat febr. 9-én került a Házban tárgyalásra; s több napig tartó élénk eszmecsere után, némi csekély módosítással, egész terjedelmében elfogadtatott.

S a vésztörvényszékek (ez volt később a nevök) az ország veszélyeztetett pontjain csakhamar megalakultak. Tisztító működésök jún. 20-án szűnt meg. Ekkor a kormány *egyedül* a honárulási bűnperek vite-lére Budapesten állított fel egy külön vegyes bíróságot.

Míg Kossuth teljes erejével a nemzet mielőbbi fölfegyverzésén munkált: azalatt a *békepárt* viszont arra törekedett, hogy lobogó harczi-kedvünk kioltassék.

Mi volt tulajdonképen ez a békepárt? A képviselőház egy kised csoportja, — alig húsz-huszonöt ember, — a mely, félvén a következményektől, a nemzet és az uralkodóház közötti viszályt, ha áldozatok-

Fomet Kornél, a III-ik honvéd utász-zászlóalj parancsnoka.
(A kolozsvári ereklye-múzeum arcképgyűjteményéből.)

kal is, békességes úton szerette volna kiegyenlíteni. Vezére: eleinten Batthyány Lajos gróf, később Kazinczy Gábor, majd Nyári Pál.

S ameddig Batthyány állt az élén: működése ellen nem is lehetett kifogást emelni. Nyíltan és nemesen küzdött. Cselekedeteinél kizárólag a hazának java volt az irányadó.

Nem úgy Debreczenben. Itt már egészen letért a régebbi ösvényről. Nem a békének, de a zavaroknak lőn az előmozdítója. A sértett hiúság, a kielégítetlen dicsvágy, a titkos bosszú, a gyáva félelem mind a békepárt

fehér lobogója körül csoportosult. Maga Nyári, ez a különben jó hazafi, sem vala ment e közös hibáktól. Támadásainál őt is vajmi sokszor elvakította az a mély ellenszenv, amelylyel Kossuth iránt viseltetett.

A békepárt immár annyira nem volt válogató az eszközökben, hogy még a „*Közlőnyt*“-t is fölhasználta a saját zavaros céljainak az elősegítésére.

A hivatalos lap február 9-diki számában *Jókai Mór*, a „*Közlőny*“ egyik munkatársának a tollából hosszabb vezércikkely jelent meg, a mely az országgyűlés határozatával egészen ellentétes nézeteknek ad csalogató hangot.

Még nem dőlt el a harczy koczka, — úgymond a cikk, — még nem jött el a minden napok vége, még van idő megállani. De a mi a harcz kezdetén lehetséges volt, az nem fog az lenni a harcz végén. Mi ha veszünk, mindent elvesztünk; de a király is mindent elveszthet, ha a sors számára vetett vakot. Neki a mi veszteségünkben semmi haszna, nekünk az övéből semmi. És a harcz kimenetele kétséges.

Mi a harczot nem kezdtük, mi a harczot nem dicsvágyból fogadtuk el. Mi megtámadott alkotmányos jogainkat védni fogtunk fegyvert, s mihelyest azok biztosítva leendnek, megszűnünk áldozni a nemzet vérével. *S legyen bárki, ki Magyarországot hitünk és meggyőződésünk szerint boldogítani tudja: helyt adunk neki az ország kormányán ...*

Tehát le a fegyverrel! Adjuk át a kormányt Windischgrätznek, aki, mint szózataiban hirdeti, szintén országunk boldogítására törekszik.

Következő nap, február 10-én aztán jött a másik, még furcsább közlemény. Ez is a *Jókai Mór* tollából eredt.

. . . Mentői beljebb megyünk a harczy mozgalmakba, — így ír a többi közt, — annál több adatunk van arról meggyőződni, hogy sem a császár, sem a praetendens, sem tán maga az egész császári család nem faktor a mostani eseményekben.

Hogy a császári család személyileg nem vesz részt nagyobb szerű politikai kombinációkban: az régi dolog, és mindig úgy volt. Vagy kapacitás hiánya, vagy testi gyöngeség, vagy hajlamok gátolták őket ebben. Egyszóval, ők mindig inkább magokat jó embereknek, mint eszes embereknek szokták nevezni. S ez dicséretökre válik.

Jelenleg is a császár Prágában, a praetendens és István herczeg Hradsinban, mind a hárman hihetőleg orvosi felügyelet alatt vannak. Zsófia herczegasszony ezalatt Münchenben, János herczeg pedig Frankfurtban mulat. Mindannyian távol vannak a mozgalmak színhelyéről, meg tán híretől is . . .

Belháboru nem ad sem dicsőséget, sem hasznot az uralkodónak, még teljes győzelem esetére sem. Az pedig: hogy valaki csupa vérengzési vágyból tulajdon haszna ellen tartományokat depopuláljon, ha emberi szenvedély volna is, de bizonyára nem a Habsburg-család szenvedélye. Itt egyesek érdekei dolgoznak. Főszerepet visznek a cseh arlsztokraczia követelései. . .

A branyiszközi csata 1849. február 5. (egykorú vázlatok után)

Bár úgy lett volna! De a szomorú valóság mást beszél. Sajnos, az uralkodócsaládnak nagyon is bő része vala a háború ilyen alakulásában. Köztudomású, történelmi tény ez. Hiszen zsoldos csapatai közel egy esztendő óta viaskodtak immár ellenünk. És Jókai mégis azt írja, hogy erről a szörnyű nemzetirtásról úgy Ferencz Károly főherceg, mint Zsófia főhercegné mitsem tud. Vájjon ki hiszi el?

Ez a hang nem a békevágyó hazafi, hanem az „Unbedingte Unterwerfung“ embereinek a hangja volt.

A meghódolás politikájának ez a leplezetlen hirdetése óriási fel-tűnést keltett. A megbotránkozás annál nagyobb volt, mert úgy látszott, mintha a két cikk tulajdonképp a kormány nézeteit tolmácsolná.

A képviselőház aznap éppen ülést tartott. Madarász József a napirend előtt szót kért:

— Interpelláció van. Kérem, hogy a „Közlöny“ február 9-diki és 10-diki számaiban Jókai Mór aláírásával megjelent cikkek szellemét magáévá teszi-e a honvédelmi bizottmány?

Kossuth nem volt jelen. A honvédelmi bizottmány nevében tehát Nyári felelt; s röviden kijelenté, hogy a két cikk bizonyára a kormány tudomásával jelent meg, mert hisz Jósika Miklós báró, megbízásukból, minden nap átnézi a hivatalos lap közleményeit.

Nagy zúgás támadt erre. A többség sehogy sem volt meglegedve a kitérő válaszával Harmadnap, február 12-én tehát újra szőnyegre került a titokzatos ügy.

Most már *Kossuth* maga válaszol, még pedig egészen más-kép, mint Nyári. Előadja, hogy a kormány megbízta ugyan Jósikát a „Közlöny“ cikkeinek az előleges átnézésével; de ez sok bajjal járt. Jósika tehát úgy segített magán, hogy a cenzurázás helyett a „Közlöny“ munkatársainak az országgyűlés és a kormány politikája szellemében néhány általános utasítást adott. A szóbanforgó cikkelyeket Jósika tehát nem látta, s így azok a honvédelmi bizottmány tudta nélkül csempész-tettek a „Közlönyébe. Nagyon természetes, hogy a két cikkely irány-zatát sem teheti magáévá a kormány.

— Különben, — így végezte beszédjét, — aki a kormány politiká-ját tudni akarja: annak kijelentem, hogy nekünk, kik a haza védelmi terén állunk, csak kettő lehet feladatunk. Egyrészt óvakodni attól, hogy a jelen körülmények vontató kötelére vonjuk a jövőt, melyet nem ismerünk; másrészt védelmezni a házat akképen, hogy Magyarország dolgai becsületes kiegyenlítésének semmiféle útja bevágva ne legyen, hogy a

a nemzet, bölcsessége és a körülmények szerint akként intézhesse dolgait, a mint a legjobb és a legtanácsosabb. Ha tehát a Ház tőlem, Kossuth Lajostól azt kérdi: republikánus vagyok-e, vagy monarchista, erre nem felelek; hanem ha azt kérdi: mit akar a kormány és micsoda politikát követ? Azt mondom, követi azt a politikát, hogy védeni akarja a hazát igazságtalan megtámadás ellen, s e védelem közben semmi utat nem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei, a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények szerint legtanácsosabb lehet.

A békepárt, a melynek sugalmazásából írta Jókai a két megtévesztő cikket, ilykép lelepleztetvén, a „Közlöny“ hasábjain, persze, nem fondorkodhatott többé. Új szócsőről gondoskodott tehát, s csakhamar megindítá az „*Esti Laftok*“-zt. Szerkesztője természetesen Jókai lett.

De az új lap, ámbár ügyesen volt szerkesztve, labanczkodó iránya miatt sehogy sem tudta megnyerni a közönség tetszését. Változtatott tehát a harci modorán, s a személyeskedések terére lépett. Madarász László, a rendőrügyek intézője volt támadásainak az első célpontja.

Madarász már állásának természeténél fogvást sem lehetett népszerű. De a békepárt szemében volt egy másik nagy hibája is: rendkívül ragaszkodott Kossuth Lajoshoz. Heves, modortalan, gyanakvó; de rendületlenül hív a függetlenség eszméjéhez. A békepárt, hogy Kossuth állása gyöngíttessék, először is tehát Madarász Lászlót, mint eszméinek egyik előharczosát akarta mellőle kibuktatni.

Éppen kapóra jött a Zichy-féle hagyatéki botrány.

A honáruló gróf Zichy Ödön után, akit tudvalevőleg Görgei akasztatott fel, nemcsak óriási fekvő vagyron, hanem tömérdek drágaság is maradt. Négy láda arany- és ezüst-ékszer, a legtöbb a régi ötvösművészet remeke; ezenfelül sok drágakő, közte tizenkilencz darab nagyértékű gyémántgomb. A magyar kormány, Zichy egyéb javaival egyetemben, ezeket a drágaságokat is lefoglalta.

A menekülés alkalmával a négy láda kincs szintén Debreczenbe került; s addig is, a míg nyilvánosan elárvereztetnék, a rendőrség felügyeletére bízott. De itten, úgy látszik, nem vigyáztak reá eléggé. Hogyan történt, ki tette, — máig is titok; elég az hozzá, hogy valaki a ládákhoz férközött, s ez ékszereket hűtlenül megdezsmálta. Legalább erre vall, hogy mind a négy láda fel volt törve, a hivatalos leltár pedig eltűnt.

A dologból csakhamar óriási botrány kerekedett. Sajtó és közönség napokon át csak erről beszélt. Mindenféle vádaskodó hírek keltek szárnyra.

Az „Esti Lapok“ a káröröm mohóságával kapott a botrányon. Hisz ez fölséges tárgy, csak jól ki kell aknázni. És legott kiaknázták. Neki voltak a legszenzációsabb tudósításai. Leleplezéseit azonban olyképp intézte, hogy a gyanú összes méregnyilai Madarász körül röpködjenek.

Most már csak az hiányzott, hogy az ügy a képviselőházban is szóba hozassék; ekkor aztán a skandalum csakugyan országos lesz. Ez is megtörtént. *Kazinczy* Gábor, a békepárt egyik vezérémbere, mihelyt az anyag elég érett volt a közbotrányra, sietett az interpelláció megtételével.

— Közbeszéd tárgya — úgymond — önök épp úgy tudják, mint, én, hogy a Zichy Ödön ingóságairól szóló eredeti inventárium elveszett. Másodszor, hogy az ingóságokat magában foglaló szekrény nem azok által nyitottatott fel, akik azt Pesten lepecsételték. És harmadszor, hogy ezen ingóságok egyrésze, a többi közt tizenkilencz darab gyémántgomb, elveszett. Kérem a rendőrminiszter úrtól, mi igaz ebből?

Halk moraj zúgott végig a padsorokon. Minden tekintet Madarász felé irányult, aki azonnal felállott, hogy védekezzen a szörnyű gyanúsítás ellen. Arcza sápadt volt, s szinte reszketett a belső fölindulástól. De türtőztette magát, látszólagos nyugalommal beszélt.

— A fölhozott vádak — így szólt tompa hangon, — egytől-egyig alaptalanok. Az inventárium az országos levéltárban fekszik. A szekrényeket a pénzügyminisztérium két tanácsosának jelenlétében a rendőrség küldöttjei nyitották ki. Tehát szabálytalanság nem történt. Hogy az ingóságok megvannak-e, az majd kitűnik a nyilvános árverés alkalmával; de hogy a szóbanforgó tizenkilencz darab gyémánt megvan: biztosan állíthatom.

— Persze, hogy megvan valahol. Csak az a kérdés: hol? — süvítette balfelől egy gúnyos hang.

A felelet hézagos volt ugyan, de a többség, hogy a kínos ügy lekerüljön a napirendről, mégis tudomásul vette azt.

Nem úgy az „Esti Lapok.“ Dehogy hagyott volna fel a botránycsinálással! Hiszen ebből élt. Napról-napra folyvást dühösebb támadásokat intézett Madarász ellen, s immár egész leplezetlenül „gyémánt-tolvaj“-nak nevezte.

A könyörtelen vad hajsza, mely csak ügyünknek ártott, odáig fajult, hogy maga *Kossuth* volt kénytelen közbelépni.

— Midőn utolszor volt szerencsém a Ház előtt szólani, — tört ki belőle a harag a márczius 25-iki ülésen, — több képviselő előhozta, hogy a sajtó, mint a közvéleménynek egyik eszköze ismerje el hivatását, hogy most nem a körül forog a dolog, hogy a hírlapok mentői több előfizetőt szerezzenek, hanem mindenképp felett, hogy ne rontson legalább, ha nem használ; ne csináljon keserűséget, mikor egységre van szükség: akkor általános volt a felkiáltás, „helyes“. És méltóztassanak a sajtónak

Kossuth Lajos poharai. — (A Kreith-féle gyűjteményből.)

működésére, a legközelebbi napokban visszamenni! Borzasztó, irtózatos! Kinek kebelében ez a szó „haza“ magasabb, mint a személyes elégtétel az önérzelmek iránt: annak el kell borzadni attól, a hogy a sajtó most működik. Uraim! Én erről szólani nem akarok; de annyit kötelességem kimondani: ezen ingerült sajtóvitatkozás egy férfiú körül is forgott, aki a kormánynak tagja és nyilvános vádak vettettek szemére, melyek ha igazak, ő nem lehet a kormányban: ha nem igazak, büntet-
teim kell a vádlónak. Kijelentem a képviselőháznak, hogy a kormány szükségesnek látta minden oklevélnek, amely ezen a sajtó által oly nagy ingerültséggel vitatott kérdésre vonatkozik, kinyomatását elrendelni, s egyszersmind egy esküdtszék felállítására iránt intézkedni, a mely utalva leendő eljárni a törvények értelmében.

Kossuth még ennél is tovább menve, azt indítványozta, hogy a Zichy-féle drágaságok felülvizsgálására küldessék ki egy „számoltató bizottság“.

A bizottság, amelynek elnöke Kubinyi Ágoston volt, nagy lelki-ösmeretességgel járt el kényes hivatásában. Eljárásának eredményéről április 6-án így számolt be aztán a képviselőháznak:

.... A Budapestről eljövételkor, a vaspálya udvarnál tizenegy ládával, — melyek közt voltak a gr. Zichy Ödön-féle ingóságokkal megrakottak, — néhány rendőrhivatalnok várakozott. E rendőrtisztviselők megkeresték a szintén akkor induló álladalmi pénzügyi titkár Duschek Ferenczet, hogy ezen ládák a főpénztárral és pénzjeggyárral Szolnokra együtt szállíttassanak. A mi meg is történt. De miután a szóban forgó ládák után senki sem tudakozódott, a fentebb nevezett titkár azokat Debreczenbe hozatta, és itt a rendőrségnek átadta.

A kezelésnél időközben elkövetett hibák kizárólag ezek:

1. Azon pontosság és gondoskodás; mely az álladalmi javakra mulhatatlanul igényeltetik, sem az átvételben, sem a Debreczenbe való szállításnál meg nem tartott. A holmik a rendőrségi szobába tétettek és ott heverték.

2. *A kezelési hűség sem a holmik eltartásában, sem a hivatalos pecsétek kellő megőrzésében meg nem tartott. Beigazoltatott, hogy a ládák Debreczenben lezárva és az eredeti pecsétekkel ellátva szolgáltatottak át a rendőrségnek. Mégis ezek ellenére, Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos nyilatkozata szerint, midőn a beolvasztandó tárgyak kiválasztása végett megjelent, egy vasasláda kulcsal, két koffer pedig lakattal zárva találtatott, egy nagy láda födele csak néhány szöggel volt leszegezve, három skatulya és két fiókos szekrény pedig egészen nyitva és csak zsinórral heköttve vadának. Lepecsételve nem volt egy sem, csak részint feltört, részint leszakasztott régebbi pecsétet lehetett rajtuk látni. A kinyitott ládában régi ezüst-edények, zsebórák, üveg-edények, kardok, török, távcsövek, lószerszámok, szentségtartók stb. összevissza hányva pakolatlanul heverték a legnagyobb rendetlenségben, részint összetörve és sérülten.*

3. Hivatalos visszaélés volt az is, a honvédelmi bizottmánynak a képviselőházat megnyugtató határozatán túl, hogy a hazai művészet s régiség-tudomány tetemes kárára, számos oly régiség, művészi drágaság kótyavetyéltetett el, a melyek a Múzeum részére Kubinyi Ágoston múzeumi igazgató által kiválasztottak.

4. Fuchs Vilmos pénzügyi tanácsos vallomása szerint a *drágább ékszerek hüvelyében szembetűnő hiányok tapasztaltak; az étesszközök hüvelyében is több tárgy, különösen az egyikben valamennyi kávéskanál hiányzott, mint az üres helyekről látni lehetett. Mérey Mór tanácsos és Nyíri Jóna titkár, kik az egészre felügyelni látszottak, kijelentik, hogy mivel a pecsétek feltörve találtattak, a gyémánt gombokról nem tudnak semmit. Fekete László nyilatkozata szerint a futrálban levő gyűrűknek mintegy fele hiányzott. Egy nagy börtokban két osztályban magyar ruhára való ékszer volt, igaz kövekkel és gyöngyökkel kirakva, ebből is több darab hiányzott, úgy hogy az összeíró küldöttség össze sem rakhatta. Egy chrysolitköves nyakláncz-ból egy broche hiányzik; egy másik kisebb nyakláncz-ból pedig négy tag.*

Mindezek, ha nem bizonyítják is, de igen terhelőleg jelentik azon körülményt, miszerint a hanyagsági és visszaélési hibákhoz talán azon botrányos merénylet is járult, hogy a szóbanforgó ingóságok némelyei elsikkasztanak.

Miután Madarász László önmaga akként nyilatkozik, hogy a kérdéses ingóságok iránti intézkedésre a honvédelmi bizottmány által ő utasított, a pénzügyminisztériumhoz pedig e végett ő általa Salamon Sándor küldetett; hogy a ládák a rendőrségi hivatal teremében már Pesten megvoltak, s azoknak Debreczen felé szállítása iránt a rendőrséget ő utasítja; hogy a ládák Debreczenben, mint a rendőrség czíme alatt küldött holmik, ismét a rendőrségi szobába tétettek: *látnivaló, hogy ha ezen ládákban volt ingóságok kezdésénél hibák és mulasztások történtek, s így ezen*

Részlet a szegedi ütközetből.

hibákért és mulasztásokért a felelet és kárpótlás terhe a honvédelmi bizottmányt tag: Madarász Lászlóra mint a honvédelmi bizottmány által felhatalmazott intézkedőre, s illetőleg kiküldöttjeire háromlik.

A bizottság, amint látjuk, csakugyan törvénybe ütköző visszaéléseknek jött a nyomára. Beigazoltatott, még pedig hiteltérdemlőleg, hogy a ládákat tolvajkéz törte fel; beigazoltatott, hogy lopás történt. Igaz, hogy a tettes nem volt kipuhatolható; de a felelősség egész rettentő súlyával mégis Madarászra nehezedett.

S ez a szívós, vasidegzetű ember, mintha csak egy óriási szikladarab zuhant volna a fejére, e jelentés után egyszerre összeroskadt. Régi

népszerűsége, nagy befolyása hirtelen semmivé lőn. Kossuth még tartotta egyideig, de ápril 14-ike után, az új kormány megalakulásakor csaknem egészen letűnik az események színteréről. Itt bolyong az országban, igyekezik használni ügyünknek; ámde a gyanú, mint a fekete árnyék léptenyomon kíséri. S elkísérte még Amerikába is, ahová a világosi gyásznapi után menekült.

A békepárt tehát mégis célját érte. Sikerült megbuktatnia Madarászt. Hanem a Kossuth személyéhez, bár ellene is untalan áskálódott, nem volt képes férközni. Maga Görgei, midőn értésére jutott, hogy az „Esti Lapok“ mennyire hízeleg neki, ekként ír Szemerének: „*A szerencsétlen békepárt! Semmi béke, hanem guillotine, guillotine!*“

Így kezdte a viszály újra bontogatni szárnyait fölöttünk. Pedig ha valamikor, most lett volna szükség az összetartásra. Hisz köröskörül egyre szilajabbul tombolt a harcz fürgetege. Azt a kis szigetet kivéve, a hol meghúzódtunk, az egész ország rettentő csatatérhez hasonlított. Mindenfelé folyt a küzdelem, s folyt az embervér.

De még ez a kis sziget: debreczeni menedékhelyünk sem vala elég biztos. Két oldalról is fenyegette az előnyomuló ellenség. Kassa felől Schlick; Budapest felől pedig Ottinger, akit Windischgrätz mindjárt a főváros megszállása után Perczel üldözésére küldött.

Szerencse, hogy innen is, onnan is volt egy kis seregünk. Igaz, gyöngé mindakettő, de jó vezetés mellett mégis elég arra, hogy a váratlan meglepetések ellen biztosítva legyünk.

Az éjszaki honvédsereg vezetését, mint tudjuk, a budaméri szerencsétlen ütközet után Pulszky Sándor ezredestől maga a hadügyminiszter: *Mészáros* Lázár vette át.

Mészárosnak december 28-án *Szikszónál* volt az első komolyabb mérkőzése Schlick tábornokkal. Ámde, úgy látszik, kölcsönösen tartottak egymástól, mert rövid összecsapás után, mindakettő sietve meghátrált. Mészáros a Sajó mögé vonult, Schlick pedig Gönczön át Kassára húzódtott. A Schlick serege, mint Kocicska osztrák hadiró említi, a zord időjárás miatt úgy odavolt, hogy Mészáros, ha csak egy kis erélyességet fejt ki az üldözésben, végkép tönkretelhette volna.

Mészáros csakhamar maga is észrevette, hogy bizony dőreség volt Schlick üldözésével fölthagyni. Január 2-án újólág előnyomult tehát. Az volt a terve, hogy Schlick bomladozó seregét kiszorítja táborhelyéről, s aztán, ha lehetséges, egész Galicziáig üldözi.

Gyors menetekben vonult seregünk *Kassa* felé; január 4-én reg-

Pesthez közel

Hadseregünk győzelemről győzelemre siet. April 2-kától kezdve az ellenséget folytonosan nyomja hátra, és veri vitézül.

April 7-kén a főhadiszállás Gödöllőn van.

A részleteket nem emlegetem, — hadseregünk Pest előtt áll, ez a fő; a két főváros és a nemzet szíve dohog a viszonzlatás örömére.

El a hazai

Miskolcz, April 8. 1849.

Szemere Bertalan

felsőmagyarországi t. h. országosbiztos
és az, országos védelmi bizottmány tagja.

gél már Bárczánál táborozott. Innen Kassa csak egy ugrás. A dombtetőről Immár látszanak a város körvonalai. Az ódon székesegyház, régi dicsőségünk tanúja, méltósággal emelkedik ki az apró épületek tömkelegéből. A város ébred. A kéményekből füst kóvályog a magasba.

— Minő jó volna ott benn, a hű kassaiak barátságos tűzhelyénél megmelegedni! — sóhajt az előőrs, lerázva magáról a hulló zúzmarát.

Csakhogy szuronyerdőn, a halál tornácán keresztül vezet oda az út.

Schlick, ez a fortélyos és előrelátó vezér, amint meghallotta, hogy a magyar sereg Kassának tart: pihent csapatjaival azonnal Bárcza és a város között fekvő magaslatokon helyezkedett el.

Mészáros, akarva, nem akarva támadni kénytelen. S déltájt csakugyan megzendül a riadó. A balszárny, Perczel Miklós őrnagy vezetése alatt, lép először a tűzbe. Bárcza határában egy kis patak kanyarog, Kermes a neve. Ennek a pataknak a hidján keresztül visz az út Kassára. Mindenekelőtt ezt kell Perczelnek elfoglalnia. De alig dördülnek meg ágyúi, a midőn a lesben álló Goblenz őrnagy három század gyalogossal váratlanul előtör, s elfoglalja az egész üteget. A honvéd-dandár, csupa újoncz, erre úgy megijed, hogy nyomban visszafordul, s hanyat-homlok fut Enyiczke felé.

A réműlet, néhány percz alatt, gyorsabban a futó tűznél, szétterjed egész táborunkban.

Csakhamar meginog a közép is, s nyomban utána: a balszárny. A hevesi lovas nemzetőr csapat a legelső a szaladásban. Elég volt egy pár röppentyű, hogy az alföld vitéz daliáinak a sarkába szálljon a bátorság.

Erre aztán végleg fölbomlik minden rend. Honvéd, nemzetőr, népfelkelő kusza egyvelegben menekül tovább.

Mészáros maga vegyül közéjük, hogy föltartóztassa őket. Kér, fenyegetőzik, kardlapoz; mitsém használ. Mikor kifogy mindenből, leül az utszélre, oda, a hol legsűrűbb a golyózápor, s összetett kézzel, csaknem sirva könyörög nekik:

— Ne féljetek a kartácstól. Lám, én se félek tőle. Hiszen nem talál az!

Hiábavaló beszéd. Mintha csak a rohanó vizáradatot akarná valaki kérő szóval föltartóztatni.

Ekkor aztán kitör belőle a méltatlankodás.

— Hát ilyen a honvéd, ilyen a magyar...? Pilla! Vénasszonyok vagytok, hitványak vagytok! — kiáltotta lángoló haraggal, s megvetése jeléül köpött egyet.

Ezzel nyugtalanzkodó paripájára ült, s búsan vágatott tovább.

Ha nincs a 26-ik honvédzászlóalj, a mely a lengyel légió bátor támogatásával, a miskolczi úton szembefordult az ellenségnek, bizony ott pusztul az egész hadosztály. De így is aránytalanul nagy volt a veszteségünk: 300 halott, 520 fogoly, 10 ágyú, s 1 zászló.

Az ijedelem még az ütközet után is oly általános vala, hogy sokan, így a hevesi és a kunsági nemzetőrök egyenesen hazaszöktek.

Mészáros, úgyahogy összeszedte a szétzüllő csapatokat, s Tokajban, ahová a Tiszavonal fődözése céljából sietett, január 12-én átadta azokat *Klapka* György ezredesnek; ő maga pedig Debreczenbe utazott, s megint átvette a hadügyminisztérium vezetését.

Schlick, daczára fényes diadalának, csaknem két hétig vesztegelt. Úgy volt mint a sebzett farkas, a mely örül, ha bántatlanul odújába húzódhatik. Eközben segély után nézett. Galicziából újabb csapatokat vont magához; Windischgrätznek pedig sietve üzent, hogy küldj ön azonnal erősítést, mert baj lesz.

S ez volt a szerencsénk; legalább mi is összegyűjthettük bomladozó erőinket. S *Klapka*, ez a tetterős fiatal vezér, nemes dicsvággal fogott csapatainak a rendbeszedéséhez és a megszorításához. Január közepén már egy harcszakész, s hatalmas sereg állt a rendelkezésére: kilencz honvédzászlóalj, hét lovas-század, összesen mintegy *tízezer ember, s ezen felül harminczágyú*. Seregét, a mely Tokaj vidékén táborozott, — Báthori Schulcz Bódog, Dessewffy Arisztid, Bulharyn és Gedeon ezredesek vezetése alatt, — négy dandárra tagolta. Bulharyn dandáréhoz tartozott a háromszáz főnyi lengyel légió is, a melynek a hős Thworzniczki volt a parancsnoka.

Schlick, kipihenvén fáradalmait, január 19-én két dandárral (6 gyalog zászlóalj, 5 lovas század, s 26 ágyú) újólág kimozdult kassai táborhelyéről. Az volt szándoka, hogy keresztültör tiszai örvonalunkon, s aztán Debreczen felé nyomul. Január 21-én hadaink közelébe férközött, s január 22-én reggel Sárospatak és Szántó felől immár megkezdte a támadást.

Seregünk elhelyezése a következő volt: A jobbszárnyon, Báthori Schulcz dandára Bódog-Keresztúri és Kisfaludot szállotta meg; a közép-had Bulharyn vezetése alatt Tarczalón állt; a balszárny pedig, Gedeon és Dessewffy együttes dandáiraiból alakulva, Tokajban helyezkedék el.

A csata Kisfaludnál kezdődött. Schultz eleintén inog; de csakhamar nekihevül, s megtartja hadállását. Ezalatt maga Schlick, seregének a zömével, Tarczal ellen zúdul. De itt sincs szerencséje. A honvédcsapatokat mintha kicserélték volna: bátran, vitézül küzdenek. Kétszer ujul meg az ádáz roham, s az ellenséges hadoszlop mindakétszer hátrálni kénytelen. A 34-ik honvédzászlóalj, Zákó őrnagy vezetése alatt, itt lépett a dicsőség útjára.

Az ütközet sorsa mindazonáltal a jobbszárnyon dőlt el. Itteni dandárunk egyrésze, — a lengyel légió, a visszaterelt hevesi és abonyi nemzetőrség, — a tokaji hegy ormán rejtőzött el. Tokajt e nélkül lehetetlen bevenni. Akié a bortermő híres hegy: az a város ura. Schlick igen jól tudta ezt, s azért parancsot adott egyik legügyesebb tábornokának: Fiedler bárónak, hogy vegyen magához egy zászlóaljat, s okvetlen kerítse hatalmába ezt a fontos őrállomást.

Fiedler el is indul; s a sűrű, vastag ködben a legcsekélyebb ellenállás nélkül jut a hegytetőre. Maga is csodálkozik sikerén. Mi ez? Csel? Hová tűntek a magyar csapatok? Alig látni két lépésnyire. Félénken, tapogatózva, mint a vak, nyomul tovább. Egyszerre csak meghökken. A lengyel légió parancsnoka: Thworzniczki, husz-huszonöt ember kíséretében, áll vele szemközt. De Thworzniczki meglepetése sem kisebb.

Ekkor Fiedler tábornok, — beszéli emlékirataiban Klapka, — Thworzniczkihoz megy, s a legkifogástalanabb udvariassággal bemutatja magát neki. Kezet szorítanak. Kevés vártatva azt mondja a tábornok, hogy a lengyel légióval galicziai zászlóalj áll szemközt, a mely honfitársai ellen nem örömet harczol. Ennek bizonyításául „*fegyvert lábhoz!*“ vezényel, s fölkéri Thworzniczkit, hogy cselekedjék hasonlóképen. Így múlik vagy tíz-tizenöt perc. Mindakét fél a legnagyobb zavarban van: egyik sem tudja, ki légyen a másik foglya. A bizar helyzetnek a hevesi önkényes-csapat vet véget, a mely látván, hogy az ellenség mindsűrűbben gyülekszik Thworzniczki köré, fegyveréhez nyúl és löni kezd. A császáriak viszonozzák a tüzelést. Mindakét oldalról „*árulást*“ kiáltanak; csakhamar heves küzdelem támad, a mely azonban a császáriak visszaszorításával végződik. . .“

Másnap, január 23-án *Bodrog-Keresztúrnál* ismétlődik a küzdelem. Schlick, hogy kiköszörülje a tegnapi csorbát, újra támad. Ám sikertelenül most is; a rettenthetlen bátorságú Schultz Bódog nyolcz órai heves ágyúharcz után megfutamítja. Schlick Mádon, Tállyán keresztül Bodrog-Váralja felé hátrál, hogy itt, ha ugyan nem lesz már késő, bevárja a

Budapestről érkező segélyhadat, amely Schultzig tábornok vezetése alatt, immár Miskolcz környékén van.

Klapka csaknem biztosra veszi, hogy Schlick, mihelyt a segélyhad megérkezik: azonnal megint támadni fog. Egész táborával átkel tehát a Tiszán, hogy kizárólag a Tiszavonal védelmére szorítkozzék.

S a Klapka föltevése helyesnek bizonyult. Schlick megerősödve a Schultzig-féle dandárral, január 31-én csakugyan ismét Tokaj előtt terem.

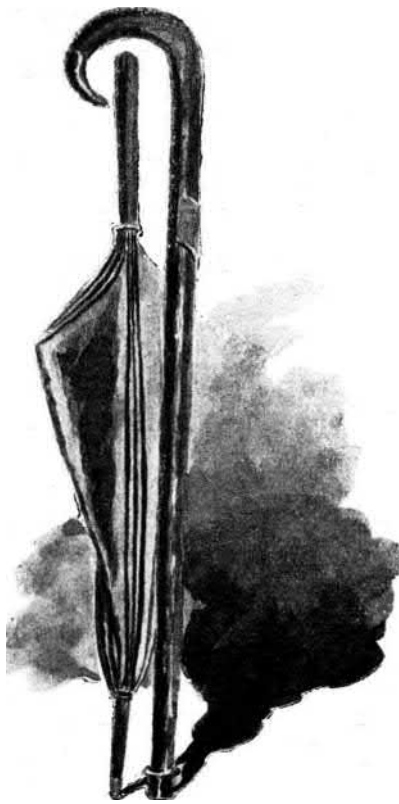
A honvédsereg zöme Tokajjal szemközt Rakamaznál volt föállítva; a jobbszárny Balsáig, a balszárny pedig egész Nagyfalugig terjedt.

A Tiszát erős jégpánczél fődte.

A hid elromboltatván, csakis a folyón keresztül lehetett a túlpartra jutni. Hát hiszen könnyű lett volna ez, ha a partmentén nem áll a győzelemittas honvéd. Schlick azonban mégis megpróbálkozik véle, hanem ugyancsak pórul jár. Mindjárt az első roham után a 34-ik és 42-ik honvédzászlóalj egész Tokajig kergeti. Schlick fél még egyszer a jégre menni; ehelyett azonban ágyúkat és röppentyű ütegeket állít a partra, s csapataink közé lövet. A megfelelő válaszszal természetesen Klapka sem marad adós. Így folyik a kölcsönös tüzelés öreg estéig; ekkor aztán Schlick fölszedi a sátorfáját, s szégyenkezve, mint a leforrázott eb, Tarczalon át Keresztúrra kullog.

Szemere, az öröm áradozó hangján dicsekszik el Kossuthnak sikereinkkel:

. . . „Ismét *Miskolczról* írhatok, — így örvend febr. 6-ikáról kelt levelében, — a hová a hadsereg ma délután vonult be a népnek örömkönnyei között. Mióta az ellenség fürgetege átment életén, azóta még lángolóbb hazafisága. Egy huszár lovagolt mellettem. És azt is üdvözltek, éltették, csókolták még a köpenyegét is. A nép tömegekben indult

Kossuth botja és esernyője számkivetése idejéből.
(A gr. Kreith-félc gyűjteményből.)

élőnkbe; üdvöztőnknek, megváltóknak nevezett; szóval, ez valami szívreható látvány volt. Nem láttam embert, ki ne sirt volna örömeiben. Megjegyzem, miképen csak akkor tudta meg a város jövetelünket, midőn az ongai parton feltűnt a daliás sereg . . .“

Erről az oldalról tehát debreczeni menedékhelyünk egyideig biztosítva volt.

Hát a lenyügzött Budapest felől? . . .

Perczel, mint tudjuk, a moóri; szerencsétlenség után, vert seregének a romjaival a fővároson át Szolnok felé húzódott. Itt átkelt a Tiszán, s hogy Debreczben lehetőleg földtessék, Karczag és Tisza-Füred között foglalt állást.

Üldözésére 12 lovas századdal és 12 ágyúval Ottingert küldötte Windischgrätz. Ottinger azonban csak ötödnap: január 13-án ért Szolnokra. Megszállotta a várost, s nem mozdult tovább. Pedig ha vakmerőbb és fürgébb: bizony eljuthatott volna akár Debreczenig is. A töprengő osztrák taktika tehát a harezternek ezen a veszélyes pontján is akaratlanul a kezünkre dolgozott. Időt engedett, hogy újólag fölfegyverkehessünk.

Kossuth lázas tevékenységet fejtett ki, hogy a Perczel serege mielőbb és mentői jobban megerősíttessék. Mintha bűvös szavára csakugyan földből nőne a honvéd: egyik fölszerelt csapatot a másik után küldötte néki. Ezenkívül ágyúkról, löszerről gondoskodott. Január derekán már itt is, mint ott fenn Tokajnál, tekintélyes haderő: 15,310 ember és 40 ágyú állott őrt a Tisza partjain.

„*Most már aztán kedves Móriczom, előre!*“ — írta Kossuth január 20-án Perczelnek.

S Klapka, harczivágytól égve, másnap csakugyan előrenyomult. Az elérendő cél: *Szolnok*. Vissza akarta fizetni Ottingernek a moóri kölcsönt. És vissza is fizette kamatostul.

Seregét, — amely Répássy, Hertelendy és Kazinczy Lajos ezredesek vezetése alatt három dandárból állott, — ezúttal kétrésze osztotta.

A Kazinczy-dandár, amelynek az volt a föladata, hogy hátulról törjön Ottingerre, Tisza-Beő felé került; maga Perczel pedig a zömmel Török-Szent-Miklósnak tartott, hogy ugyanekkor szemben kezdje el a rohamot.

Ködös, csúnya idő volt; az utak a korai olvadás miatt csaknem járhatatlanok. Vitézeink csak nagy erőfeszítéssel haladhattak előre. Az

ágyúk többhelyt egész a kerékagyig süppedtek a havas lucsokba. Épp e miatt a Kazinczy dandára meg is késett.

Ottinger, úgy látszik, nem hitte, hogy a magyar csapatok háborgatni merészleljék. Legalább erre mutat, hogy a midőn Perczel január 22-én délben Szolnok elé toppant: a tiszai hídfőt csupán egy század vasasnémet őrizte. Képzelné lehet a szőke cseh fiúk meglepetését, amint a ködhomályból egy osztály marczona huszár bontakozik ki előttök. Ijedten, vad bődüléssel futottak a városba.

Ottinger, ki éppen ebédnél ül, azonnal riadót fuvat, s aztán sietve intézkedik, hogy a hid eltorlaszoltassék. De késő.

Perczel hada, legelői két század Würtemberg-huszár, immár Szolnok utczáin robog. Csakhamar véres lovasharcz fejlődik. A kardok csattogását ágyúmoraj, a harczy-zenének ez a bömbölő basszusa kíséri. A nehéz vasas nem bír a könnyű és fürge huszárral. Hátrál, egyre hátrál.

Még javában folyik a harc, midőn a város túloldalán „éljen a haza” kiáltással új magyar csapatok törnek elő. Büszkén leng a Szűzmáriás zászló, nyomán szurony-szegezve a kipirult arcú honvéd.

Megérkezett a Kazinczy-dandár.

Erre a szolnoki nép is lélekzethez jut. Előveszi a rejtekből fegyverét, kaszáját: s azután neki a rémült vasasoknak.

Ottinger, mint a hajtásba került vad, ide-oda forog. Nem tudja, mitévő legyen. Attól fél, hogy bekerítik és elfogják mindenestől. Gyorsan kihúzódik tehát a városból, s hadakozva Abony felé hátrál. A győztes magyar csapat, persze a nyomában. Január 25-én már Czegléd alatt áll, ahonnan rövid ágyúharcz után egész Irsáig úzi-kergeti.

Perczel, Szolnok visszavételéről a következő rövid hadijelentést küldötte a honvédelmi bizottnánynak:

A váci csati térképe.

A második váci csata térképe.

Előhadam és oldalosított csapataim 22-én félkettőkor Szolnokot megközelítvén, azt a benlevő két lovas ezredből és 2 ütegből álló ellenség ellenállása daczára elfoglalták.

A Tiszán innen Szolnok előtt a vizsgálatra előküldött huszárcsapat az ellenség egy század lovasságával összeütközött, közüle többet levágott és elfogott; azt megszalasztván.

Az ellenség ezután rövid ideig tartó ágyúzással védé az előhadnak Tiszán való átkelését; de midőn észrevévő oldalosított csapataim közeledését, sietve kivonult Szolnokból és az Abony felé fekvő vidéken csatarendbe kiállva, fogadta a Szolnokban egyesült előhadam és oldalas csapataim lovasságának támadását. Több mint másfélórán át mindkét részről folytatott kemény tüzelés után a csatapiacot elhagyni és visszavonulni kényszerült, számos halottat hagyva maga után.

A Württemberg-huszárok különösen kitüntették magukat; a nagy köd okozhatta veszélyektől aggodalomnak tulajdonítható egyedül, hogy e győzedelmes nap nem adá kezünkbe az ellenség összes itteni erejét.

Előhaladásom diadalmas megkezdése és az ellenség 2000 főből álló lovasságának alig 1300 főnyi lovasságom általi megveretése reményt ad a megkezdett hadjárás szerencsés jövődjére.

Ottinger futása roppant ijedelmet okozott Windischgrätz budapesti főhadiszállásán. Mindenféle gyors futárok mentek szét csapatok után. A főváros egész helyőrsége pedig, két zászlóalj kivételével, Irsára küldetett, hogy addig is, míg a segélyhad megérkezik, lehetőleg föltartóztassa a diadalmas magyar sereg előnyomulását.

A főváros közönsége iránt, daczára a rémuralomnak, persze nincs bizalom. Gróf Wrbna kerületi parancsnok tehát, mielőtt a csapatok Budapestről kimozdultak volna, ezt a fenyegető hirdetést tette közzé:

Hirdetmény.

Miután a pártütők a törvényes kir. hatalom elleni ellenszegülést folytatva a Tiszáig előnyomuló cs. k. sereg ellen újabban ismét támadásokat intéztek, s Pest felé készülnek nyomulni, a Budapesten szállásoló katonaság egyrésze az ellenség elé mozdíttatik.

Elvárom, hogy azalatt, a míg a sereg a békének és a törvényes állapotnak a helyreállításáért küzd, s Budapest őrsége egyideig kisebb leend, — a város lakossága teljes csöndben marad.

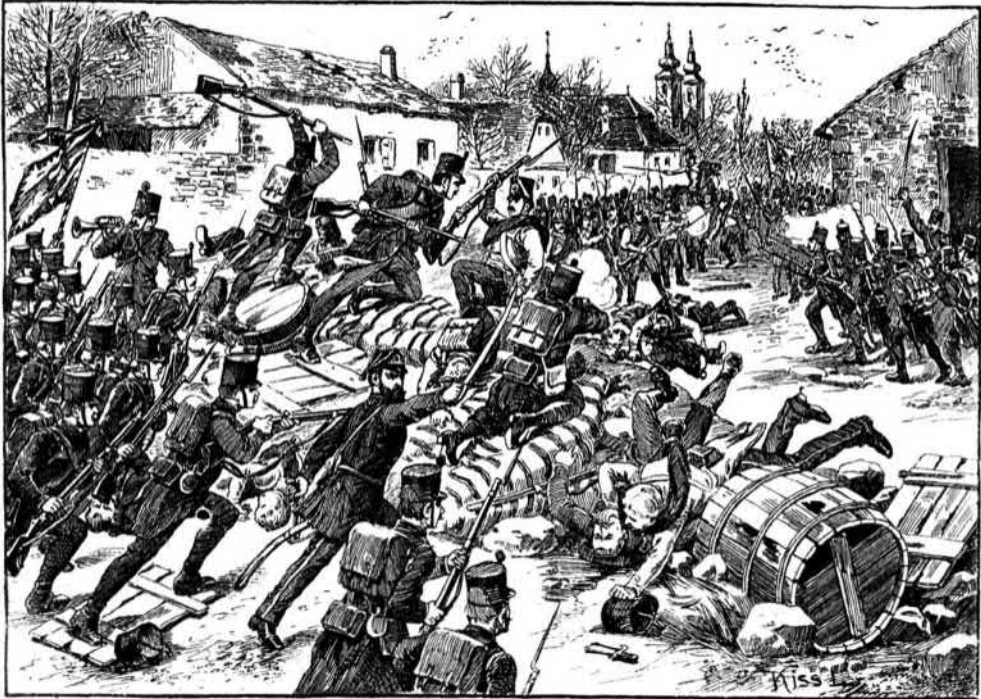
Ha mindazonáltal a pártütők melletti gonosz szándékú izgatásokra hallgatna, csoportosulna, vagy akár a császári sereg, akár a fenálló törvényes kormányhatóság irányában ellenséges indulatot nyilvánítana: az ilyes, vagy bárminémű kísérlet a *város lövetését*, s egyéb szigorú eszközök fölhasználását fogja vonni maga után; még pedig okvetlenül és azonnal.

Figyelmeztetnek ennél fogva a város összes lakosai, különösen pedig a hatóságok, háztulajdonosok, családapák, szóval mindazok, akik másokra némi befolyást gyakorolnak, hogy ezt a komoly intést, a maguk és a mások hasznára megszivejék.

Budapesten, 1849 január 26-án.

Gróf Wrbna László,
altábornagy, s a 2-ik hadtest parancsnoka.

Részlet a nagysallói ütközetből.

Maga a fenhéjazó fővezér: Windischgrätz is annyira megrémül, hogy a visszavonulásról kezd immár gondoskodni. A fővároson kívül, a régi sóházzal szemközt sietve áthidaltatja a Dunát, s minden intézkedést megtesz, hogy szükség esetén Bécs felé menekülhessen.

Ez azonban, legalább ezúttal nem következett be. Midőn Perczel látta, hogy Irsa vidékén egyre több és több ellenséges haderő gyülemlik, nehogy előnyös helyzetét kockára tegye, január 27-én ismét a Tisza mögé vonul. Másnap a császári csapatok újra megszállják Szolnokot.

A feldunai hadsereg ekkor már a bányavárosokban táborozott.

Görgei, mint tudjuk, január 6-án mozdult ki Vácra, hogy a közös haditerv szerint a Duna balpartján működjék, s ott mindaddig foglalkoztassa az ellenséget, amíg haderőnk a Tiszánál újjászerveztetik.

Hadseregét, az elindulás alkalmával, következőképen osztotta be:

Jobbszárny. 3 gyalog zászlóalj, 4 század huszár, 16 ágyú.

Dandárparancsnok: Aulich ezredes.

Közép-hadosztály. 3 honvédszászlóalj, 4 század lovas, 16 ágyú.

Dandárparancsnok: Kmetty alezredes.

Balszárny. 3 zászlóalj gyalogság, 4 század huszár, 16 ágyú.

Dandárparancsnok: Pillér ezredes.

Tartalék-hadosztály. 4 zászlóalj gyalogos, 3 század huszár, 16 ágyú. *Dandárparancsnok:* Guyon Richárd ezredes.

Elkülönített mozgó hadoszlop. 2 honvédszászlóalj, 1 század huszár, 8 ágyú. *Parancsnok:* Simonyi alezredes.

Görgei összes hadereje tehát, január elején, 15 honvédszászlóaljból, 23 huszárszázadból, vagyis 16.000 fegyveresből, s 72 ágyúból állott.

Ez a szép, s kitűnően fegyelmezett sereg két irányban indult el a vácsi táborhelyről. A balszárny a Duna mentén Szobb, innen pedig Nagy-Surány felé húzódott; míglen maga Görgei a többi dandárral Rét-ságon keresztül Ipolyságnak vette útját. A két seregnek Lipótvár közelében, amelyet Görgei föl akart szabadítani az ostromzár alól, kellett volna találkozni.

Negyednapra, január 10-én, a balszárny, (dandárparancsnok: Pillér) már Nagy-Surányon volt. Csakhamar megjött a főszereg is. Görgei Léván ütötte fel hadiszállását; Aulich Verebélyesen, Guyon pedig Jpolsághon helyezkedett. Ez volt csapatainknak az első pihenője, a melyet Görgei arra használt fel, hogy bátorító szóval forduljon hozzájuk. Rövid lelkes napiparancsa így hangzik:

Vitézek!

Végre tehát elérkezett a pillanat, hogy kedvünk szerint csatázhassunk, amit sokáig nem volt szabad tennünk.

Most nem politikai, nem magasabb parancs tart vissza a rég óhajtott, a döntő csatától.

Körül vagyunk véve ellenségeinktől!

Föl ellenök, élethalálharczra, minden nemzet öröklött jogáért: a szabadságért!

Győzni fogunk. S e győzelem kártalanít minden szenvedéstekért és fáradságtokért, mit oly állhatatosan állottatok ki.

A megszabadított nép áldása arra, ki győzve esik el; a haza átka: a gyávéra.

Tisztek, előre!

Előre a háromszinü lobogóval; s ti vitézek, testvéreim, szuronyszegezve a háromszinü lobogó után!

Áldás! Dicsőség!

A lévai főhadiszálláson, 1849. jan. 10.

G ö r g e i,
tábornok.

Jellemző, s érdekes nyilatkozata ez is Görgeinek. Soraiból szinte kitör az izzó harag, amelylyel Kossuth iránt viseltetik. Akárcsak azt mondaná: Nem feszélyez, nem parancsol többé Kossuth, most már a magam kezére fogok dolgozni. •

S fájdalom, úgysis történt.

Windischgrätz, ki attól félt, hogy a feldunai magyar sereg Bécs ellen nyomul, széleskörű intézkedéseket tett, hogy Görgei megakadályoztassék vakmerő szándokában. Üldözésére Wrbna tábornokot küldte ki; Simunichnak pedig üzent, hogy egyidőre hagyjon fel Lipótvár ostromával, hanem ehelyett siessen azonnal a magyar csapatok elé, s támadja meg őket oldalról.

Ámde Wrbna, katonáinak a rász fölszerelése miatt, (állítólag lyukas volt a bakkancsuk) Váczon rekedt. Erre Windischgrätz *Csőriek* altábornagyot bízta meg a Görgei üldözésével.

Csorich, akinek hadteste — Wyss és Jablonszky tábornokok vezetése alatt, — 9 gyalogzászlóaljából, 8 lovas-századból és 46 ágyúból állott, — jan. 10-én indult el Váczról, még pedig Rétság felé.

Valamivel megkésétt ugyan, de azért pihenő seregünk utóhadát *Ipolyság* környékén mégis utolérte. *Verebélynél, Ipolyságion, Varsány* mellett össze is ütköztek, de mindahárom helyütt Csorich vereségével végződött a küzdelem.

E csatározásokról a „Közlöny“ tudósítója így emlékezik meg:

Balassa-Gyarmat, jan. 14. 1849. Miután az ellenség seregeinket folyó hó 14-én Oroszi, Vadkert és Ipolyságh környékén utolérte volna, Görgei táborvezér ugyanezen nap utócsapatát, Guyon ezredes vezérlete alatt, az ipolysági szőlőkben és Tompa vidékén oly szerencsésen helyező el, hogy az ellenség előnyomulván, mitsem tud elrejtett katonáinkról.

Tizenegy órakor minden gond nélkül be is vonult a nehéz lovasság Csorich tábornok, Noszticz és Wadlis parancsnokok vezérlete alatt a szőlőkertek mellett Ipolysághra, ahol erős ágyútűzzel fogadtatott a mi részünkről. Az ellenség rémületében annyira megzavarodott, hogy önvédelmére nem is gondolván, majdnem minden lövés nélkül megfutamodott és a csatátért számos holtakkal elborítva hagyta el.

Ugyancsak Guyon ezredes parancsnoksága alatt történt folyó hó 12-én, miután az ellenség *Ipolyságh* körül ismét összeszedte magát, egy másik, az előbbihez hasonló ütközet.

Folyó hó 13-án, miután Görgei táborvezér utócsapatát tetemesen megerősítette, *Varsánynál* állította föl csatarendbe, s hasonló szerencsével működött az ellenség vesztére. Ugyaneznap történt egy kisebbszerű előcsatározás *Verebélynél*, ahol meg Schwarzenberg előőrei voltak kénytelenek visszavonulni.

Seregeink igen lelkesültek, az ellenség emberei szembetűnőleg leverték, s a felvidék hegy völgyei közt mintegy bizonyos legyőzetésüket sejtik.

Görgei helyzete, daczára apró sikereinek, mindinkább súlyosabb. Háta mögött Csorich áll, oldalról pedig Simunich fenyegeti. Lemond tehát Lipótvár fölszabadításának a tervéről, s gyors elhatározással a bányavárosokba húzódik.

Január 14-én már *Selmeczbányán* táboroz. Másnap futár érkezik Debreczenből, s két fontos levelet hoz Görgeinek: az egyik Kossuthtól ered, a másikat Mészáros írja. Kossuth bár szemrehányólag, de kíméletes baráti hangon csupán arra az örvénylő szakadékra figyelmezteti, ahová pártos vácsi nyilatkozataival tévedt; Mészáros már tovább megy, s rendeletileg odautasítja, hogy azonnal vonuljon Kassa felé, s igyekezzék Klapkával egyesülni.

Görgei azonban, aki alig egy hete azt mondá, hogy ezután csakis a hadügyminiszternek engedelmeskedik, megvetőleg löki félre mindakét levelet.

— Engedetlenségemből — szól daczosan, — sokkal kisebb kár háramlik a hazára, mintha seregemet az előrelátható pusztulásnak tenném ki.

S azonnal intézkedik, hogy az egész telet a bányavárosokban töltsse. Még aznap elszállásolja csapatjait, még pedig a következőképen: *Aulich* Körmöczön helyezkedik el, *Kmetty* Beszterczebányán, *Pillér* Zólyomban, *Guyon* pedig *Selmeczbányán* és *Windschahton*. A főhadiszállás *Selmeczbányán* leend.

S inentől kezdve a feldunai hadsereg és a kormány között csaknem tavaszig minden összeköttetés megszakad. Görgei úgy él, úgy cselekszik, mintha nem is tartoznék a küzdő, vérező magyar nemzet haderejéhez. Egy lázongó praetorianus, aki, ha érdeke parancsolja, kész bárkivel szembeszállni.

Ezen időbeli viselkedéséről érdekesen ír Szemere Bertalan „Jellemrajzok a magyar szabadságharczából“ szóló művében.

. . . Görgei hadteste — úgymond Szemere, — azon időben egy elszigetelt, senkitől sem függő táborot képezett. Ő maga volt annak korlátlan, független ura. Zászlójára a király nevét tűzte ki, akinek

épp oly kevésbé engedelmeskedett, mint a nemzeti kormánynak. E helyzet nagyon alkalmas volt az ő valódi jellemének a kifejtésére; ebben ő minden daczosságával és ellenmondásaival valóban egész különcségében és önkényében vala látható. Ő egy kis katonai kamarillát szervezett magának; tiszteket nevezett ki és bocsájtott el. Aki elébb nem volt osztrák tiszt: az nem tartozott barátjai közé. Ő, a katona, gyűlölte a polgárt és mindenkit, a ki nem nyelvére, avagy neveltetésére német. Hivatalos nyelvvé a németet tette, bár maga a sereg magyarokból állott. Az arisztokratákat maga köré vonta, a demokratákat üldözte. A hűtlen pénzkezelést példásan büntette, néha akasztófával is. Máskor pedig így bölcselkedett tisztjei előtt: „Miért kímélni a pénzt? Ha veszünk, nem költhetünk eleget, mert a fizetés Ausztria gondja lesz; ha pedig győzünk: akkor bármennyit elpazarolunk is, mindez csekélység ahhoz képest, amit nyertünk; tudniillik, egy szabad, független, adósság nélküli országot.“ Aki játszott, azt elkergette, mert a kártyát kicsapongásnak tartotta; de a ki takarékoskodni akart: azt maga csábította a játékasztalhoz, mert, mint mondani szokta, a pénz összeférhetlen a katonai elszántsággal. A kormány eltörölte a testi fenyítéket; Görgei megint visszaállította, s a legműveltebb ifjakat, kik hazafiságból léptek a közkatonák sorába, pusztamerő szeszélyből megbotoztatta. És midőn ezek egyike azt mondá, hogy inkább lőjjék agyon, mint verjék meg: a fiatal embert Görgei azonnal agyonlövötte. Midőn Vácra húzódott, a katonabandákat szétkergette, de útközben megint gyűjtött muzikusokat, s mindenütt, ahol csak huszonnégy óráig vesztegelt, táncvigalmakat rendeztetett. S mindezt, ha kellett, ügyesen tudta indokolni. Ha azt kérdezték tőle, miért bánik oly brutálisan épp a műveltebb ifjakkal, így felelt: — Nekem nem elég a lelkesedés. Jó ez a csata hevében, de ezek-

Kossuth Lajos czimeres pohara.
(A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

ben az urakban épp akkor hiányzik. A hadvezér különben is nem lelkesedés által, hanem fegyelemmel győz. Aki azt várja, hogy bepörlöm, mielőtt büntetném: az mehet útjára.

Ha pedig arról került szó, miért tette táborában annyira divatosá a kártyajátékot, rendszerint ez volt a válasza:

— A tisztnek ne legyen sok gondja, s ezért jó, ha pénzét eljátsza. Aki pénzgyűjtő: az a jövőre számít, s rosszul verekedik; akinek azonban erszénye üres: az a harcban nem gondol kincsére.

És ha azt kérdezték tőle, hogy nem tartja-e botrányosnak a vígdozást, éppen most, midőn az egész ország lángokban áll, ezeren és ezereken vérzenek; így védekezett:

— Nem járunk búcsút, nem vagyunk halottikíséret. Aztán, mi nek a népet szomorú arcok által a háború iszonyaira emlékeztetni? Hadd lássák, hogy vígak vagyunk, hogy nem tartjuk elveszettnek a hazát. Ily hangulatban aztán az ágyúdörgés nem halálharang, hanem örömlövöldözés. A szabadságharcz lehet kegyetlen, véres, pusztító; de szomorúnak nem szabad lennie.

Ily ügyesen tudta Görgei tetteit indokolni, s még sem lehetett szavainak hinni. Mert úgy környezetében, mint saját egész lényében túlnyomólag jelentkezett a gyűlölet minden iránt, ami a kormányt és a nemzet függetlenségét képviselte. Táborá hasonló volt egy kis szigethez, ahol önkényének és a cinikus orgiák egy nemének engedte át magát. Azon országgrész sorsa pedig, mely táborhelyéül nem szolgált, egyáltalán nem feküdt szívéen. Midőn a bányavárosokból február 6-án Eperjesre érkezett, valószínűleg elcsodálkozott annak a hallatára, hogy a nemzeti kormány még létezik, s a haza még nincs leigázva . . .

Így nyilatkozik Szemere Bertalan, a szabadságharcznak ez a nemes, komoly és szavahihető alakja Görgeiről. Talán itt-ott túloz, de tagadhatlanul sok igazat mond.

Ám, a gondtalan teletésből misem lett. Görgei önző számításait keresztülhúzta a haragvó sors. Még jóformán ki sem pihente fáradalmait, máris mutatkozni kezdett az ellenség. Galicziából csak az imént tört be Götz tábornok egy új császári sereg élén. Götz, félretolván utjából Beniczky mozgó csapatjait, egyenesen Privigyének tartott. Csorich immár Selmecz közelében volt; Simunich pedig, gyors menettel szintén a bányavárosok felé nyomult. Eszerint tehát Görgeit három oldalról is fenyegette az ellenség: éjszak felől Götz, nyugatról Simunich, délről pedig Csorich.

S csakhamar elkövetkezének a szorongattatás szörnyű napjai. A pihenésből harcz lett, a kevélységből megalázkodás.

A támadást Götz tábornok vezeti be: Mosócz felől Aulich ellen; aki azonban eléje siet, s január 15-én *Turcsek*-nél visszaszorítja. Másnap, január 16-án megújul a támadás, de véres, kemény harcz után Götz ismét hátrálni kénytelen. Veszteségünk a kétnapi csatározás alatt: 54 halott, s 60 sebesült. A császáriaké: 20 halott s 35 sebesült.

Kmetty ezredest ugyanekkor a Hurbán martalóczai zavarják, de ezekkel könnyen elbánt.

De legnagyobb veszélyben a Guyon dandára forgott, a mely, mint tudjuk, Windschachton és Selmezbányán volt elszállásolva. Csorich és Simunich egyesült hadai törtek ellene. Az első mérkőzés január 19-én *Windsckach* mellett volt, a mely Guyon győzelmével végződött ugyan, de a túlerő elől mégis Selmezcze kellett húzódnia.

Harmadnap, január 22-én már *Selmezc* előtt áll Csorich. S megkezdődik a rettentő viadal. Az ellenség két felől tárhad:

Wyss tábornok szemben, Collery vadászrezredes pedig oldalt, az úgynevezett Hámor felől. Guyon úgy harczol mint az oroszlán, de nem képes a három annyi ellenséggel megbirkózni. Két órai kétségbeesett védekezés után Bucsa, majd Zólyom felé hátrál.

Ekkor érkezik a csataterre Görgei, hogy alvezérének a segélyére legyen. De már késő

minden. Meglepetését meg növeli, hogy csapatja, amelyet magával hozott, a Collery vadászai elől az legelső puskalövésre gyáván megfutamlík. A tüzérség hasonlóképen tesz. Görgei csaknem egyedül marad néma ágyú-ütegénél. Ily lesújtó helyzetben, hacsak azt nem akarja, hogy elfogják, szintén menekülni kénytelen. De alig tesz egypár lépést, midőn fegyver durran, s egy ellenséges golyó a csákójába fúródik. Görgei félrerántja horkoló lovát, s komoran fölsóhajt:

— Miért nem lejjebb egy hüvelykkel?

Volt is elég oka, hogy elkomorodjék. Hatvan halottunk, százhusz sebesültünk maradt a csatateren; ezenkívül ötszáz fogoly és tiz ágyú

Kossuth magán pecsétnyomója.
(A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

került az ellenség kezébe. A foglyok közt volt Pusztelnik alezredes is, ez a jeles katona, aki azonban kapott sebeiben csakhamar meghalt.

De mindezeknél sokkal kétségbeejtőbb volt, hogy az ellenség Selmech megszállásával, immár egészen a bányavárosokba furakodott, s ezáltal a legnagyobb mértékben veszélyeztette csapatainknak egyöntetű hadműködését.

A bajból, amely fenyegette, csakis úgy szabadulhatott, ha egész haderejét összevonja. A félreeső *Besztercebánya* látszott erre a legalkalmasabb pontnak.

Guyon, Kmetty és Pillér hadosztályai Zólyom felől, nagy küzdelemmel szerencsésen el is jutottak Beszterczére. Hanem az Aulichdandár, amely, mint tudjuk, Körmöczbányán szállásolt, nem mozdulhatott. El volt vágva. Mögötte Götz és Jablonovszky egyesült hadai, oldalt pedig a Garam áradása.

Aulichnak csak egy menedéke volt. Az a háromezer lábnyi hegyóriás, amely Körmöczbánya és Besztercze közt terpeszkedik. És elhatározta, hogy megküzd a lehetetlennel, s erre vezeti keresztül dandárét.

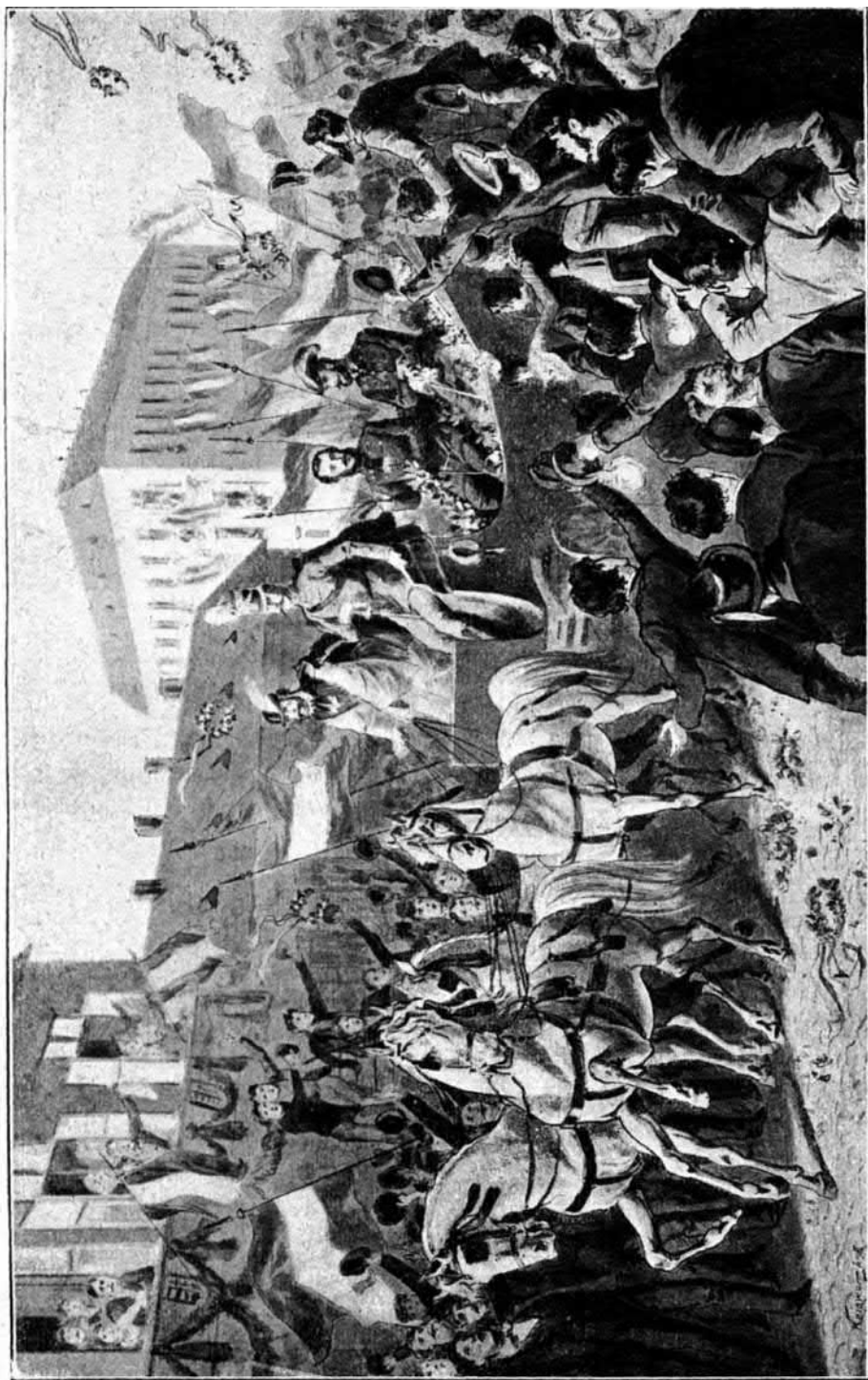
A Hegyen át, föl a magasba, s aztán le a szédítő mélységbe, csaknem Beszterczéig rejtett gyalogösvény kanyarog. Aulich utászai kiszélesítették a szűkebb átjárókat; s január 23-án este, szép csöndben, óvatos loppal, hogy az ellenség észre ne vegye, a dandár nekivágott az úttaljai útnak.

Az oromig roppant erőfeszítéssel csak följutottak valahogy. Itt azonban újabb akadály tolt eléljök. A sziklatömegek között lehetetlen volt az ágyúkkal és a társzekerekkel keresztülhatolniok. De a lángoló hazaszeretet legyőzte ezt a nehézséget is. A gerinczen egy igen régi, körülbelül negyven öl hosszú alagút van, amely a hegy nyugoti oldaláról a keleti lejtőre vezet. Bányászok fúrták valamikor, talán még Lipót császár idejében. Azóta több helyütt beomlott; nem járt benne senki, legfeljebb a dúvad.

Gyorsan, sietve, ezer meg ezer kéz fogott a bányaüreg megtisztításához. Az omladék eltávolított, a boltozat veszélyesebb helyeit pedig gerendákkal támasztották fel. Három órai lázas izgató munka után az alagút ismét járható volt, s baj nélkül átmehetett rajta az egész sereg. Mikor a sötét üregből az utolsó honvéd is kilépett: óriási dörrenés reszkedtette meg a zordon hegyvidéket. Az alagút összeomlott, Aulich parancsára tüzeink robbantották föl.

Lefelé már sokkal könnyebb az út. De azért pirkadni kezd, mire a dandár halálig fáradtan Besztercebányára érkezik.

Kossuth bevonulása Budapestre, 1849. jun. 5.

. . . Soha sem felejttem ezt az éjszakát; — beszél egy Tóth nevezetű hadnagy, ki szintén résztvett az átkelésben, — még ma is szinte megborzong a hátam, ha visszagondolok azokra a mérhetlen veszélyekre, amiken keresztülmentünk. Körmőcbányán márjan. 22-én nem volt maradásunk. Az ellenség egész Szent-Keresztig nyomult. Götz seregével csak megbirkóztunk volna, de ide toppant a Jablonovszki dandára is; s a két császári tábornok most egyesült erővel tört ellenünk. Arról szó sem lehetett, hogy Szent-Kereszt és Zólyom felé keresztülvágassuk magunkat. Nagy baj volt az is, hogy az idő megenyhülvén, a Garam áradásai a Beszterczére vezető utakat több helyütt elöntötték és megrongálták. Nem maradt tehát egyéb választásunk, mint Körmőczről egyenesen Beszterczére törni. De ez csaknem kivihetetlen földadat volt. Az egyenes közlekedés a két város között ugyanis egy égbenyülő magas hegyen vezet keresztül. Igaz, ez a legrövidebb út, de a szűk ösvény oly járhatatlan, hogy a vfdék parasztjai sem szeretnek erre közlekedni. S ha olykor mégis itt vágnak keresztül, néhány helyütt darabokra kell szedniök szét a szekeret, hogy tovább haladhassanak. Ezen az ösvényen kellett tehát dandárunknak átmenni, hogy a még nagyobb veszélyt elkerülhessük.

Mielőtt útra keltünk volna, vezérünk Aulich, Bayer tanácsára, árkásai által az ösvényt lehetőleg kiigazította és kiszélesítette. Január 23-án este aztán elindultunk. Borzasztó fáradtsággal értünk a tetőre. A gyalogság helyzete még könnyű volt. De a huszárok csak nagy ügyel-bajjal kantárszáron vezethették nyugtalan, ficzánkodó lovaikat. Az ágyúkat negyvenen-ötvenen toltuk. Három helytt szét kellett őket szedni, s vállon vinni a nehéz csövet, aztán külön a kerekeket, s külön a talyigáját. Egy ágyúnk lovastól együtt a mélybe zuhant.

De a legnagyobb veszedelem a tetőn várt. A roppant meredek és sikos hegyhátan lehetetlen volt keresztülvonszolni az ágyúinkat, társzekereinket; még darabonkint, szétszedve sem.

Tudtuk, hogy van itt egy régi, félig összeomlott bánya, amely a beszterczei hegyoldalra vezet. Azt mondják, hogy már Rákóczi is használta, erre vezetvén egyszer üldözött seregét. Hát mi is erre a bányára szorultunk. Aulich a beomlásokat kiásáta, a boltozatot pedig mintegy harmincz ölnyi hosszúságban, gerendázatokkal föltámasztatta. És szerencsésen átjutottunk rajta.

Lefelé már könnyebb vala az út; de azért szintén rettentően fáradtságos. Most már nem tolnunk, hanem tartanunk kellett az ágyúkat és a kocsikat, hogy ne guruljanak a mélybe. Az ösvényeket, nehogy az ellenségnek kedve keredjék utánunk jönni, eltorlaszoltuk, a bányautat pedig lóporral fölrobbantván, betemettük.

Csak másnap, január 24-én hajnalban érkezünk Beszterczére. Képzelné lehet örömmünk, amidőn ismét fedél alá juthattunk. Kmetty és Guyon dandára már ott volt; Pillér később jött. S így csakhamar újra együtt volt egész hadtestünk. Sőt meg is szaporodánk, mert a Beniczky mozgócsapata és egy csomó újoncz, körülbelől 4000 ember, szintén hozzánk csatlakozott.

Kipihentük fáradozalmainkat, aztán mentünk ismét tovább; egy másik hegyen: a Stureczen át, mérhetlen küzdelemmel, dermesztő hidegben, roppant hóviharban, éhezve, fázva, — föl: a Szepességbe. Innen aztán a Tiszához; a dicsőség mezejére.

Bármit beszéljenek, de az el nem vitatható, hogy Görgei a téli hadjárat alatt vakmerő és ügyes mozdulataival fényes tanújelét adta hadvezéri tehetségének. Hogy

kormányunk Debreczenben nem zavartatott, ebben bár talán akaratlanul, nagy érdeme van Görgeinek, a ki a bányavárosokba történt fölvonulásával megosztotta az ellenség erejét. S ez az oka, hogy mi alantasabb tiszték, ha nem is szerettük Görgeit, de bámultuk tehetségét, s e miatt aztán ragaszkodtunk is hozzá.

Ez a folytonos üldözés rendkívül nyomasztólag hatott vitézeink kedélyére. De maga Görgei is egyre komorabb Ion. Látszott rajta, hogy nehéz gondok viharzanak át tépelődő lelkén. Itt, ezen a kopár hegyvidéken, ahol immár magának a népnek sincs mit ennie, nem maradhat többé. Aztán köröskörül ellenség. Daliás hadserege, melyhez annyi reményt fűzött, szétzüllőben. Pedig, ha ez a sereg elkallódik: az ő pályafutásának is vége; s vége anélkül, hogy legalább egy szép győzelem emléke fűződne a nevéhez. De hát mitévő legyen? A Tisza mentéről fényes diadalok híre érkezik. Miért ne lehetne ő is ott, ahol a dicsőség terem? Miért ne osztozkodhatnék ő is a nemzet elismerő tapsaiban? S legott elhatározta, hogy közeledik Kossuth Lajoshoz, s meghajolván a hadügyminiszter parancsa előtt, egyesül Klapkával.-

S kevés pihenő után, január 26-án csakugyan kimozdul Besztercze-Bányáról. Terve az, hogy a Szepességen át a Schlick háta mögé kerül, innen átcsap Sárosmegyébe, s aztán lehúzódik a Tiszához.

Hadtestét, az élelmezéssel járó nehézségek elkerülése okából kétfelé osztotta. Az egyik rész (Guyon és Pillér dandára) a Garam felső-völgyén indult el; s az volt a föladata, hogy Pohorella, Vernárd, Straczina és Huta érintésével Iglóig hatoljon. Maga Görgei pedig, Kmetty és Aulich hadosztályaival, egyenes irányban a Vág völgyén akart a Szepességre jutni.

Mindakét útvonalon a társzekereknek hosszú sora kísérté csapatainkat; több mint ezer jármű, megrakodva mindenfélével. Valami húsz fuvaros-kocsi egy szétszedhető tábori fegyvergyár alkotórészeit czipelte, másik öt szekéren a bányavárosokból összeszedett arany- és ezüstércz volt elpogyászolva erős ládákban; aztán tovább: nagymennyiségű posztó, cserzett bőr, házivászon. S hogy a harapnivaló se hiányozzék: füstölt hús, kenyér, aztán cukor, kávé, thea, rum, palackos ó-bor. Egyszóval minden; sőt talán több is, amennyi egy hátráló sereg könnyű mozgásához kívántatnék.

A Guyon és Pillér egyesült dandára, igaz, csak nagy kerülővel juthatott rendeltetési helyére; hanem útja aránylag mégis könnyebb volt. Lassan, de veszély nélkül haladhatott. Görgeinek azonban, a

mesebeli óriások módjára a hegyeket kellett átlépnie, ha azt akarta, hogy a Szepességre juthasson.

A Garam és a Vág felsőfolyása között tudvalevőleg az Alacsony-Tátra egyik ága húzódik. Mérőföldre terjedő heglánczolat ez, a lejtőkön fenyveserdővel, égbenyúló csúcsain örökös hóval. Az úgynevezett *stureczi-hágó* az egyetlen hely, ahol a vidék tótajkú népe ösvényt taposott. Ez is 3500 lábnyi magas. Zuhogó hegyipatakokon, szédítő mélységek fölött, sziklaszorulatokban vezet ez a hegyi ösvény, kanyarogva, el-eltünve, mint a játszó gyík. Nyáron, aki jól ismeri a tájat, mégcsak keresztülvergődhetik rajta valamikép. De tél közepén, kivált ágyúkkal, szekerekkel erre menni: valóságos istenkísértés. S Görgei, aki ezúttal maga vette át a sereg vezetését, szembeszállt a mérhetlen veszélyvel.

Este hét órakor fogtak az átkeléshez. Az idő hirtelen elborult. Havazni kezdett. Majd szörnyű hóvihar támadt. A fürgeteg végignyargalt a hegyeken, s szilaj dühhel tépte-rázta a fák koronáit.

— Sorakozz! Előre! — hangzott a Sturecz lábánál a vezényszó.

S hármásával-négyesével megindult a sereg. Elöl a műszaki-csapat, hogy egyengesse az utat; aztán a huszárság, majd az ágyúk, közbe a gyalogság, végül a társzekerek. Leghátul ismét egy utász-csapat, hogy a sereg mögött eltorlaszolja az utakat, nehogy az ellenség utánok nyomulhasson.

A gyalogság még csak megbirkózott valahogy a nehézségekkel; de a husároknak többször le kellett szállani a lóról, hogy a sikamlós ösvényen kantárszáron vezessék paripáikat. A tüzérség azonban csak óriási erőfeszítéssel haladhatott előre. A gyalogságból, fölváltva, egész zászlóaljkat kellett kirendelni, hogy az ágyúkat és társzekereket a meredekebb helyeken előretolják. Néhol oly keskeny volt az út, olyan rozoga a híd, hogy a kocsikat csak szétszedve, darabonként lehetett rajta keresztülvinni.

Görgei lóháton ment, egyszerű huszárbekecs volt rajta. Arczát verte a hó, haját zilálta a szélvihar, — de nem törődött véle. Meg-megállt, s aggodalmas tekintettel nézett végig a kígyózó hosszú vonalon. Ahol akadály merült fel: nyomban ott termett, hogy intézkedjék, buzdítson, lelkesítsen.

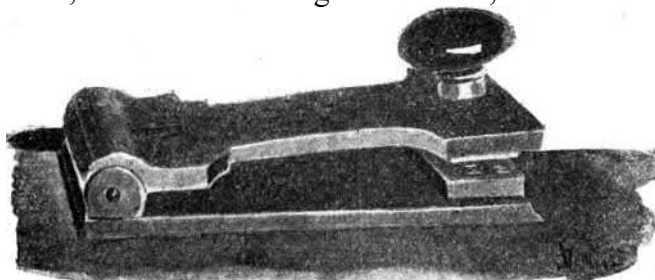
Hajnalfelé végre följutottak az oromra. A vihar celszöndesedett, az égboltozat ismét felöltötte csillagos kék ruháját. Talán a kedvükért. Pedig még nem voltak túl a veszélyen. Most meg arra kellett ügyelniük,

hogy a nehéz ágyúk, s a terhes szekerek a meredélyes lejtőn baj nélkül lejussanak. Szerencsésen sikerült ez is.

A Sturecz tövében, sűrű erdő közzé bújva, mint a madárfészek, három testvérfalu rejtőzködik: Alsó-, Felső- és Közép-Revucza. Itt pihentek meg csapataink; örömmel, boldogan, áldva a Mindenhatót, hogy e szörnyű veszedelemből kisegíté őket.

Másnap aztán felfrissülve, tovább ment a sereg. Január 28-án már *Rózsahegyen* volt a főhadiszállás. Itt egy kis meglepetés érte Gongéit. Egy osztrák tiszt jelentkezett nála: Windischgrätz herczeg titkos táborkövete.

A táborkövet, a formaszzerű igazolás után, röviden előadta külde-

A „Magyar Nemzeti Igazgatóság“ pecsétnyomója. — (Használta Kossuth Lajos 1859-ben.)

tésének a célját. A béke olajágával jön hozzá, s Windischgrätz herczeg megbízásából felszólítja, hogy tegye le seregével együtt a fegyvert.

Ebben az esetben teljes bűnbocsánatra számíthat; sőt ezenfelül még évjáradékot is kap, amelyből holtanapjáig bárhol gond nélkül megélhet.

„Erre én, — írja emlékirataiban Görgei, — az oldalszobából néhány tisztet szólítottam be, s a parlamentiernek váczki kiáltványaim egy-egy könyomatos példányát nyújtottam át, azzal a megbízással, hogy kézbesítse annak, aki őt ajánlatával hozzám küldte.“

A különös békeajánlat csakhamar köztudomású lett. Windischgrätznek egy elfogott leveléből, mely Asbóth ezredes kezéhez jutott, került nyilvánosságra. Ebben a levelében Windischgrätz herczeg azt írja Jablonovszki tábornoknak, hogy igyekezzék Görgeivel érintkezésbe lépni, s vegye rá a meghódolásra. Annál könnyebben teheti ezt, mert hiszen „Görgei a honvédelmi bizottmány nyal amúgy is meghasonlott, s ennél fogva csak megtévelyedettnak látszik.“

Tehát Görgei csak „megtévelyedett“, aki alkalomadtán kész az árulásra! Ím, ezt olvasta ki váczki szózatából Windischgrätz. Pedig mégsem jól olvasott. Görgei nem volt *megtévelyedett*, több volt ennél.

Görgei nagyon is öntudatosan és számítólág tört előre. Valószínű, hogy hízelgett neki a császári fővezér ilyenén közeledése, de nem elégíthette ki a dicsvágyát. A közvetlen veszély elmúlt, a nemzet ügye ismét jóra kezd fordulni. Hiszen ha most meghódolna: alig különböznék Telekitől, vagy Blombergtől. Egyszerű szökevény lenne, semmi egyéb. Ő dicsőség, hatalom után vágyott. Túl akarta szárnyalni Kossuthot. Ezt pedig csak úgy tehetné, ha megint a közelébe férkőzik. Sietett tehát a Tisza mellé. Február 5-én már mind a négy hadosztálya Lőcsén volt, a hol a tisztikar épp a születésnapján fényes táncvigalmat rendezett a tiszteletére.

Görgei tehát, merész elhatározásával szerencsésen kisiklott üldözőinek a markából. S ezzel a bányavárosoknak is visszaadta a békét. Csorich, Windischgrätz rendeletéből Budapestre sietett, hogy Perczel fenyegető támadása ellen a fővárost védje, Simunich pedig visszatért előbbi táborhelyére, s folytatta Lipótvár ostromát. Götz egész Beszterczéig húzódott ugyan, de nem mert tovább mozdulni. Magas volt neki a Sturecz. Egyedül Jablonovszki gondolt a Görgei üldözésére; de ez is inkább csak arra törekedett, hogy csapataink elé kerülve, mielőbb egyesülhessen Schlickkel.

Képzelné lehet a Schlick ijedelmét, amikor meghallotta, hogy Görgei a háta mögött táboroz. Hanyathomlok rohant Kassára, hogy intézkedjék a védelemről. Mindenfelé erős kémszemléket rendezett; az Eperjesre vezető utat pedig Branyiskónál elállotta.

Ezenközben *bács-bánsági* hadaink is útrakeltek, hogy a hadügyminisztérium parancsolatjához képest a Tiszához vonuljanak.

Délvidéki seregünk kétrészre volt osztva. Az egyik rész a Bánságban, a másik rész pedig Bácsmegeye területén hadakozott.

A *bánsági* sereg, Nagy-Becserek, Versecz és Fehértemplom központokkal, 13 gyalog zászlóaljából, 14 lovas századból, három-négyezer főnyi nemzetőrségből, s 64 ágyúból állott. A vezér: Kiss Ernő tábornok, rövid ideig mint helyettes: Vetter. Csapatparancsnokok: Damjanich, Asbóth, Nagy Sándor, Maderspach, Ascherman és Kiss Pál.

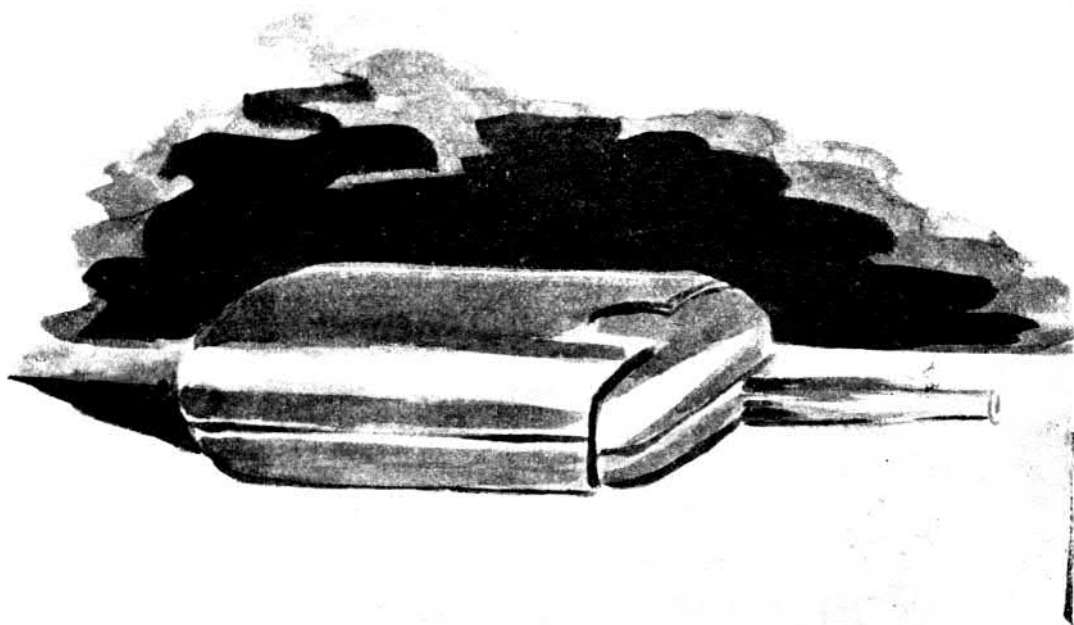
Ezzel szemben a felkelőknek négy jelentősebb táborhelye volt: Ördöghidja, Alibunár, Tomassovác és Pancsova. Perlaszt már előbb bevette Kiss Ernő. Fegyvereseik száma tizennégyezerre rúghatott; de hathatós támogatásban részesültek Rukovina, a temesvári parancsnok részéről is; ezenfelől a végvidéki rendes császári katonaság, — mintegy 4000 ember, — szintén a kezükre dolgozott.

A szerb háború, a felkelő vezérekkel folytatott békealkudozás

következtében, mint tudjuk, egyideig szünetelt. Ámde hiábavaló volt minden: a megvadult szerb népet nem lehetett többé a hűség útjára terelni. Az ellenségeskedés tehát november végén újra kitört. De most már csapataink léptek fel támadólag.

Ördöghidja, az egyik félelmes táborhely csakhamar romokban hevert. Maderspach, Fehértemplom hős védője dülta szét november 30-án.

*Tomassovác*z ellen, — a mely Becskerektől alig három mérföldnyire, a Temesfolyó balpartján fekszik, —előbb Vetter, majd Kiss Ernő vezetése alatt, két rohamot is intéztek csapataink. De az erős földvár daczolt minden támadással.

Kossuth Lajos szivartárczája és szivarszipkája. — (A gr, Kreith-féle gyűjteményből.)

Kiss Ernő, aki rövid szabadságolás után Vettertől ismét átvette a főparancsnokságot, mindenáron birtokába akart jutni ennek a veszedelmes rablótanyának. Damjanichsal megegyezőleg új haditervet készített tehát. Abban történt a megállapodás, hogy két oldalról ütnék Tomassovácra. Damjanich induljon el Verseczről, előbb ostromolja meg Alibunárt, s aztán nyomuljon Tomassovác felé. Ugyanakkor Kiss Ernő szintén kimozdul becskerei táborhelyéről, s úgy intézi a dolgot, hogy egyszerre érjenek Tomassovác alá.

Damjanich, 2500 emberrel s 9 ágyúval december 12-én útra is kelt, hogy a megállapodás értelmében mindenekelőtt az *alibunáriak*-

kai végezzen. S végzett is. Hosszú, makacs küzdelem után teljesen szétverte őket. A szerb had, otthagya mindenét, ijedten menekült Pancsovának. A legvéresebb ütközetek egyike volt ez. Több mint 500 felkelő holtteteme borította a csatateret. A mi veszteségünk: 15 halott s 50 sebesült. Itt esett el Skublics Rafael őrnagy, a bánsági honvédsereg egyik legderekabb törzstisztje.

Damjanich győzelmes csapataival még aznap Tomassováczt felé nyomult, s december 13-án már Jarkováczt alatt volt. De innen nem mozdulhatott tovább. Útját állta a zajló Temes. Neuzinánál kellett volna átkelnie, hogy a becskerekai csapatokkal egyesülhessen, de a repülőhíd, amelyen a Kiss Ernő utászai már erősen dolgoztak, még nem készült el.

— Nem baj, —szólt Damjanich az ő mély basszus hangján Kiss Pálhoz, a 9-ik zászlóalj vitéz őrnagyához, — a híd összetákolásáig legalább kipihenjük magunkat. Hiszen katonáink már napok óta nem voltak földél alatt. Itt van Jarkováczt, gyerünk oda.

Úgyis történt. A következő nap, december 14-én ozsonnatájt az egész dandár csakugyan Jarkovácztra vonult. A lakosság meglepő előzenységgel fogadta csapatainkat. Megtérése jeléül, Damjanich kezéhez még hűségesküt is tett.

És az a lebilincselő vendéglátás! Akárcsak a szüleiházhoz kerültek volna. Nyájas szó, pompás vacsora, meleg ágy várta őket.

Bizony rég volt ilyen nyugalmas estéje a szegény, fáradt honvédfiúnak. Nem csoda, ha a kelletinél többet vett be a jóból, s csakhamar édes álomra szunnyadt. Pedig, ha vigyázóbb: láthatta volna, hogy a szerbek koronként összesúgnak, s arczukon kaján mosoly játszik.

Pokoli tervet kovácsoltak.

Jarkováczt Torontálmegyében a Berzava-csatorna mellett fekszik. Virágzó és gazdag szerb község; lakosainak száma már 1848-ban több volt kétezernél. A csatornán híd vezet keresztül, s erre viszen az út Neuzina felé, ahová Damjanich igyekezett.

Jarkovácztal csaknem szomszédos Tomassováczt. A táborban, történetünk idején Knizanin volt a parancsoló; hatezer marczona, elszánt fegyveres, s húsz ágyú állott a rendelkezésére.

Knizaninnak, aki igen fortélyos ember volt, valamikép értésére jutott a Kiss Ernő támadó szándéka. Megszeppent. Nagyon jól tudta, hogyha a két magyar sereg egyesülten üt reá: Tomassovácztnak vége. Ezt megakadályozandó, cselhez folyamodott. Átüzent a jarkováczi szerbeknek, hogy csak fogadják szívesen Damjanichot; adjanak katonáinak

Menekülés török földre Orsovánál 1849 őszén. -- (Egykoru festmény. Eredetije az aradi ereklje-múzeumban.)

enni-inni, s vendégszeretetükkel ringassák őket abba a csalóka hitbe, hogy nincs semmi baj. Ő ezalatt, december 14-én este seregével Jarkovác alá lopózik, s kezet fogván, orvul rátörnek az alvó honvédekre.

Ezért esküdött hűséget a jankováczi álnok szerb Damjanichnak, ezért volt hát a pazar vendéglátás.

Az egész honvédsereg mély álomba volt merülve. Még az őrszem is elbóbiskolt vigyázóhelyén. Éjfélkor egyszerre csak ágyúlövés döngő moraja zúg végig a csendes éjszakában. Ez volt a jel atámadásra. Megérkezett Knizanin.

A másik perczben már házról-házra, honvédtől-honvédhez szállt a rémhír:

— El vagyunk árulva! Itt az ellenség!

S a honvédek félálmosan, mámoros kábult fővel ugrálnak ki ágyaikból; s azon pörén, egy ingben, olyik mezítláb, csak a fegyvert szorongatva, rohannak az utcára, ahol még szörnyűbb meglepetés vár rájuk. Mindenfelé ellenség, körül vannak véve. Megrettenésüket csak növeli, hogy a falu népe is ellenök fordult, s padláslyukakból, fák tetejéről lövöldöz közzéjük.

Rettentő zűrzavar támad. A ködös sötétben alig lehet megkülönböztetni a jóbarátot az ellenségtől. A küzdők ordítása, a puskaropogás, a szivigható jajkiáltás, amely a haldoklók ajkáról rebben el; — mindez szörnyű hangegyveleggé olvad össze.

A 9-ik zászlóalj az első, amely összeszedi magát. Csakhamar csoportosul a Waza-zászlóalj is. S erre rémséges viadal kezdődik. A két zászlóalj, Kis Pál és Aschermann vezetése alatt, szuronyra kap, s úgy tör magának utat, folyton küzdve, harczolva, roppant erőfeszítéssel Dobricza felé.

A község északi részén pedig Damjanich küzd hasonló clzánással. Itt is a szurony segít; s csaknem egy óra hosszáig tartó kemény tusa után ő is szerencsésen keresztülvágja magát.

A Berzava-csatorna túlsó partján megállítja csapatát.

— Hol vannak az ágyúim? — dörgi haragtól égő arczczal, szikrázó szemekkel. — Elő az ágyúkkal!

De bizony csak egy van. A többi nyolezat a megvadult lovak a csatornába fordították.

— Nosza rajta, ki kell azonnal húzni!

S óriási fáradsággal, az ellenség folytonos tüzelése közt, nagynehezen végre sikerül kivontatni őket.

Most már aztán Damjanich kerekedik felül. Olyan kartácstüzet zúdít a felkelőkre, hogy nem mernek feléje közeledni.

Eközben megvirrad. A lomha köd lassanként fölszáll. A látóhatár egyre derűsebb lesz.

Damjanich most elszakított két zászlóaljának a fölkeresésére indul. Seregével, mint a haragos fürgeteg, beront a faluba, s utczáról-utczára küzdve, nyomul Dobriczának, a hol csakugyan megtalálja szorongatott vitézeit.

— De, most már menjünk felöltözködni! — kiált egészen fölvidulva a hősök hőse.

S még egyszer rohamra vezényel, s szuronyos honvédjeivel még egyszer végigsöpör a községen; mire Knizanin úgy megrémül, hogy Tomassovácز földadásával, egyenesen Pancsovára fut.

Csak most, midőn már egészen világos van, tűnik fel az éjjeli harc izonytató pusztítása. Szerte az utczákon több, mint ezer holttest hever, közte *háromszáz honvéd*.

S a mint csapataink meglátták ezeket a hideg holttesteket: pajtasikat, akikkel még az este együtt ábrándoztak szebb és boldogabb jövőről, s a kik most gonosz árulás áldozatai gyanánt itt fekszenek szétroncsolva, véresőn, meredő szemmel; — a mikor ezt látták, véghetlen düh és elkeseredés fogta el szíveiket. Lehetetlen volt őket visszatartani a gaz árulók megfenyítésétől. S bosszútól égve, üszköt dobtak házaikba, s fölkonczolták, a gyermekek kivételével, csaknem az egész lakosságot.

Kiss Ernő, a jarkováczi véres dráma éjjelén a tomassováczi földvár közelében, Botoson táborozott. Várt a késlekedő Damjanichra. Reggel hallott ugyan ágyúzást, de sejtelve sem volt a történekről. Délfelé mégis kimozdul Botosról, s körültekintő óvatossággal Tomassovácz alá húzódik. A táborhely azonban, meglepetésére, egészen üres. Most még nagyobb zavarba jön. Leromboltatja a sánezokat és siet Damjanich elé, a kivel Szárcsánál egyesül, s a kitől aztán megtud mindent.

Kiss Ernő az itt folyó harcokról szárazon, s főkép önmagát dicsérve, a következő hadijelentést küldötte a honvédelmi bizottnánynak:

. . . „Miután Damjanich ezredes f. hó 12-én Karlsdorfot és Alibunárt bevette, elhatározta a tábornok (t. i. Kiss Ernő), hogy 14-én Damjanich segítségével, ki 13-án egész Jarkováczig nyomul elő, Tomassováczot megtámadja.

Damjanich ezredes, ki a tábornoktól a Temes vize által volt elválasztva, az egyesülésre vonatkozó parancsot nem teljesíthette, még pedig azon okból, mert a neuzinai híd helyreállítása a kettőztetett megerőltetés daczára sem készült el a kellő időre.

Damjanich visszavonult Jarkovácra, s jelentést tett; erre a tábornok a megtámadást más napra határozza, s a seregeket éjjelre elszállásoltatta.

Decz. 15-én reggel félnégyre Jarkovác felől erős ágyúzás hallatszott. A tábornok azt gondolá, hogy az ellenség megtámadta Damjanich ezredet, s rögtön minden sorait fegyverbe állítatá, hogy a tomassováczi sánezokat bármily áron bevegye, s így aztán Damjanich ezredes segedelmére mehessen, s az ellenséget hátulról megtámadhassa. De az ellenséges sánezokhoz érve, azokat már üresen, s bennök csak egy ágyút, sa Temesfolyó hídját részenként lerombolva találta.

Az első csatarendet tehát Tomassovác előtt hagyá, hogy a sánezokat és a hidat egészen lerombolja, a tábornok pedig seregének zömével Neusina és Jarkovác felé vonult, s ott találkozott Damjanich seregével, a mely az ellenséget, sokat levágván közüle, Dobroviczáig visszaverte.

Erre az elfáradt seregek nyugvásra indítottak. A mi részünkről a veszteség az ellenséghez hasonlítva, igen csekély. A tomassováczi sánezoknak rohammal való bevétele minden esetre többé került volna.

E szerint tehát a ráczok tomassováczi, alibunári és ördöghidi sánczai vitéz seregeink által bevétetvén, a pártütők fészkei megszüntek lenni

A három táborhely szétrombolása, úgyszintén a jarkováczi veregés óriási rémületet okozott a felkelők soraiban. De maga az udvar is megrettent. Hiszen, ha ez tovább is így megy, a magyarok csakhamar leverik a szerb lázadást, s ekkor aztán teljes erejükkel a császári had ellen fordulnak. Ezt meg kell akadályozni. Itt az új császár: áraszsza kegyelmének melengető sugarait a hű szerb népre. Adjon nekik patriarchát és vajdát. Kezdtől fogva úgysis ezek után esengtek, persze abban a jámbor hitben, hogy ezzel különállásuk biztosíttatik. S úgysis történt. A két császári kézirat, a mely minden eshetőségre készen: immár decz. 15-ikeóta a Stadion asztalfiókjában hevert, azonnal kézbesítettett Rajasichnak. A kéziratok így szólának:

Kedves Rajachich érsek!

Hogy Önnek, Házam s az egyetemes Monarchia iránti nagy érdemeit megjutalmazzam; hű és bátor szerb népemnek pedig különös császári kegyelmemet és gondoskodásom bizonyosságát adhassam, — megújítom a patriarchátust, a mit az Ön elődei a karlóczi érsekségben viseltek; s felruházom Önt a patriarcha méltóságával és címével.

Olmütz, 1848. évi december 15-én.

Ferencz József s. k.

Stadion s. k.

II.

Kedves Rajachich érsek!

Suplikácztábornokomnak a szerb nemzet vajdájává történt megválasztásához császári megerősítésemet azon szándékból adtam, hogy hű és bátor szerb népemnek, ezen méltóság visszaállításával kezességet nyújtsak egy nemzeti, a szerb nemzet szükségleteinek megfelelő belkormányzat iránt.

A béke helyreállítása után atyai szívem legelső gondjainak egyike leszen, egy ily nemzeti beligazgatást népeim egyenjogúságának alapján, életbeléptetni.

Olmütz, 1848. decz. 15.

Ferencz Józsefs. k.
Stadion s. k.

Aradi honvédfogoly készítménye. — (Az áradai ereklye-múzeumból.)

A két császári kézirat, amely, mint látjuk, december 15-én kelt, csak december 27-én, tehát közvetlenül a felkelők hármass veresége után jutott Rajasich kezébe. Nyilvánvaló, hogy ezzel csakis a szerbek lohadó harczikedvét akarták újjólag fölélesztetni.

Rajasich, mondanunk sem kell, csak úgy ragyogott a boldogságtól. Suplikáczt azonban már nem örülhetett megerősítésének. Épp a kézbesítés napján halt meg. Szélütés érte. A vajdaság hatalmából és pompájából nem jutott neki immár egyéb, mint egy szép temetés, s egy márványtáblájú sírűreg a krussedoli monostor kriptájában.

A császári kegy buzdító hatását egészen megzavarta ez a váratlanul jövő gyász eset. A fölkelés rendezői közt viszály tört ki. Azon kaptak össze: ki legyen a Suplikáczt utódja, ki legyen a fővezér? A nép jelöltje: Sztratimirovics volt; mellette foglalt állást az odbor is. Rajasich azonban hallani sem akart „erről a hetyke és képzelődő ficsur-

ról.“ Bárki, csak a gyűlölt vetélytárs nem. S hogy az obdor törekvéseit megghiúsítsa, sietve üzent Theodorovics tábornoknak, hogy jöjjön azonnal; úgy lehet, vajda lesz belőle. S Theodorovics, egy vén és hiú gránicsár generális, felült a hitegetésnek; január 3-án Pancsován termett, s a Rajasich segélyével, magához ragadta a főparancsnokságot.

Ez a torzsalkodás, melynek híre csakhamar mindenfelé szétterjedt, az eddiginél is nagyobb fokig csigázta honvédjeink dicsőségszomját. Általános volt köztük az óhaj, hogy Pancsova, a szerb forradalmi bizottság székhelye, szintén mielőbb megvétessék. Annál kívánatosabb ez, mert mindaddig szó sem lehet a Bánságban a nyugalom helyreállításáról, amíg ez a zendülő város a Rajasichék kezében van.

Kiss Ernő eleget akart tenni ennek az óhajtásnak, de nem tudta, miként fogjon a dolog keresztülviteléhez. Napokon át habozott; újabb meg újabb haditerveket kovácsolva. Egy Ízben már Csákováignyomult, de a temesvári várórség egyik portyázó csapatjától megrettenvén, nagy sietéssel újólág Becskerekre tért.

December 28-án megint útrakelt, hanem most már azzal a komoly elhatározással, hogy okvetlen megkísérli Pancsova ostromát. Csak egy dolog aggasztotta: Damjanich, aki oly lelkesítőleg tudott hatni a csapatokra, nem jöhetett vele. Meghűlt, s Verseczen az ágyat kellett őriznie.

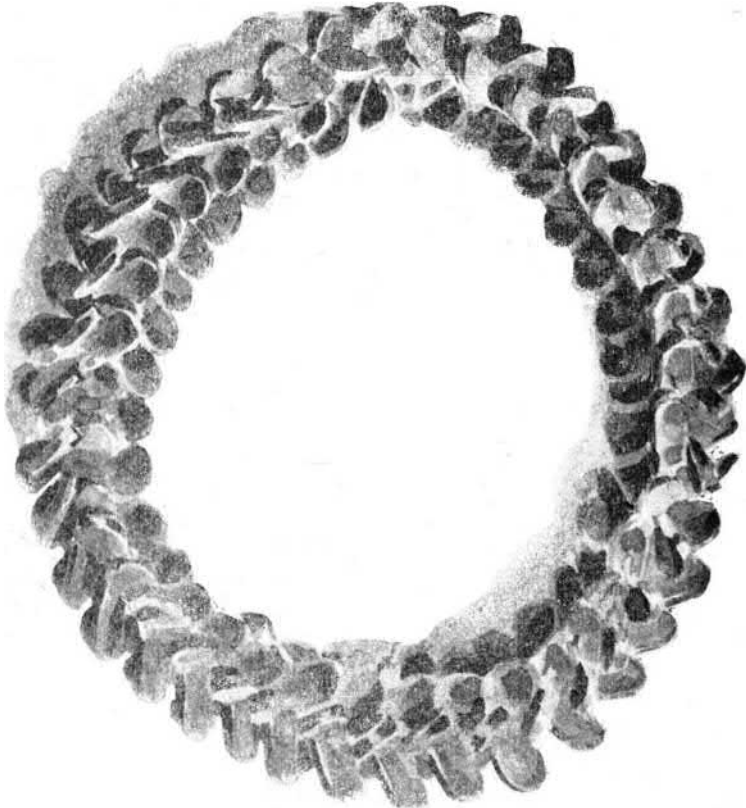
De azért, 4600 emberrel, s 8 ágyúval, mégis elindult. Az újesztendőt Petrovoszellón töltötte, s innen másnap egyenesen Pancsova felé nyomult, ahová január 3-án érkezett. Azonnal támadáshoz fogott. Egymásután három rohamot intéztek csapataink a földsánczokkal körülövezett város ellen; ámde siker nélkül. Knizanin, ki Jarkováczról ide menekült, 7200 fegyverese élén, a kétségbeesés szilaj dühével védte ezt az utolsó menedékhelyét. Ötvenkilencz halottunk, s negyvenhárom sebesültünk feküdt immár tehetetlenül, vérbefagyva a földsánczok alján, és semmi biztató remény. Kiss Ernő meghökkent. Ast hitte, hogy ezúttal, legalább itt, nem terem számára babér. S alkonyaikor, mint aki jól végezte dolgát, csöndesen elhúzódott Pancsova alól.

Knizanin nem merte üldözni csapatainkat, de annál kegyetlenebből üldözte: a dermesztő téli hideg. Valami negyven ember fagyott meg útközben, száznál többen pedig kórházba kerültek. Maderspach szintén ennek a kalandos útnak lőn az áldozatja. A zord idő, a sanyargás ágyba döntötte, s nem is kelt föl többé. Rövid szenvedés után örökre megvált elszomorodott bajtársaitól.

A csapatok, komoran, elborult kedélyvel tértek vissza táborhelyeikre.

— Ne lett volna csak beteg Damjanich, majd győztünk volna! — mondogatták mélyen elkeseredve egymásnak a honvédek.

S a vágy, hogy Damjanich legyen a vezérük, mind általánosabb lett. Eleinte csak a legénység beszélt róla, később a tisztikar is.

Fakoszorú. — Készítettek az aradi várfoglyok a 13 vértanú kivégzése fölött érzett gyászuk jeléül.
(Az aradi ereklye-múzeumból.)

Alig értek Becskerekre, amidőn január 5-én egy tisztiküldöttség jelent meg Vukovics kormánybiztosnál, sasereg nevében fölkérte, hogy gondoskodják más parancsnokról. Ok nagyrabecsülik Kiss Ernőt, igaz tisztelettel hajolnak meg önzetlen hazafisága előtt; de a seregnek, ha győzni akar, erélyesebb, vállalkozóbb és körültekintőbb vezérre van szüksége.

Vukovics maga is átlátta a sereg elégtelenségének jogosultságát; legott beszélt Kiss Ernővel, aki, s ez dicséretére legyen mondva, a legkisebb neheztelés nélkül vált meg állásától.

— Ha a csapatok úgy kívánják, — szólt nemes önmegadással, ám legyen. Próbálkozzék meg más, hátha szerencsésebb lesz. Az én személyem mellékes, az a fő, hogy győzzünk.

S mindjárt a következő napon Debreczenbe utazott. A honvédelmi bizottmány, mintegy kárpótlásul, altábornagyi ranggal díszíté föl, egyúttal pedig országos főhadparajcsnökká nevezte ki.

A honvédcsapatok édes vágya betölt: Damjanich, a rettentetlen hős állott az élökre. Most már nem zsörtölődtek, most már megbirkóztak volna akár az egész szerb vojvodinával. Csakhogy erre nem nyílt immár alkalom. Megjött a parancsolat, hogy vonuljanak a Tiszához, ahol ezúttal nagyobb szükség van segítő karjaikra.

S néhány napig tartó pihenés után január 16-án Damjanich vezetése alatt, akit ez alkalomból tábornokká léptettek elő, vidáman, jókedvvel megindult a sereg Arad felé.

Ekkor bocsájtotta ki Damjanich szerb véreihez azt a híres bucsuszózatát, amelytől az előző kötetben már megemlékeztünk. A szózat, Damjanich haragos lelkének a villámlása, így hangzik:

Ti kutyák!

Én most elmegyek, de azt mondom nektek, csöndesen maradjatok, mert különben ismét visszatérek, s mindnyájatokat kiirtalak a föld színéről. S hogy egyetlen egy ember se maradjon gonosz fajunkból, az utolsó rácz sirján én is golyót röpítek agyamba.

Versecz, január 16. 1849.

Damjanich.

Ugyanezen időben *bácskai* seregünk is megkapta a rendeletet, hogy vonuljon a Felső-Tiszához.

A *Bácskában*, Becse, Verbász, O- és Kis-Kér állomáshelyekkel, 14 gyalogzászlóaljunk és 18 huszárszázadunk táborozott. Ágyujok: 40. A vezér, mint tudjuk, egyideig maga Mészáros hadügyminiszter volt, aki azonban a szent-tamási szerencsétlen ostrom után visszavonult. Helyét Éder foglalta el, de ez is rövid ideig maradt; aztán Bakonyi jött, majd december közepétől: gróf Eszterházy Sándor tábornok.

Viszont a szerbek, szent-tamási, földvári, turiai, a római-sáncz és titeli táboraikban húzódtak meg. Harczosaik száma körülbelöl tizenkétezer; de ezenfelöl Kameniczon és Zimonyban is volt hat-nyolczezer tartalékjuk.

A Bácskában az ősztől kezdve majdnem egészen szünetelt a harcz. Csapataink alig mozdultak ki táborhelyeikről. Két gyöngé kísérlet, egy-

A hős szerzetes. — Egykorú festmény. (A gr. Kreith-féle gyűjteményből.)

szer Földvár, majd Szent-Tamás ellen; — ennyiből állott egész hadműködésök.

A tétlenség oka csakhamar kiderült. Rósz, megbízhatlan kezekbe jutott seregünk. Eszterházy, akiről pedig azt hitték, hogy jó hazafi, a legnagyobb mértékben visszaélt a beléje helyezett bizalommal. Windischgrätz betörése óta izgatni kezdett a nemzet igazságos ügye ellen; eleintén csak úgy kéz alatt, később már egész nyíltsággal.

— A helyzet, — így szólt egy ízben tisztjeihez, — lényegesen megváltozott. Most már az uralkodóházzal kerültünk szembe. Márpedig mi, ha eskünkhöz és zászlónkhoz hívek akarunk maradni, törvényes uralkodónk csapatai ellen nem harcolhatunk.

Ily beszédek hallatára, persze, a pártütés mindig jobban terjedt.

A honvédelmi bizottmány, amelynek tudomására jutott a dolog, a hadügyminisztérium egyik osztályfőnökét, Nádossy ezredest küldte a táborba. Egyúttal pedig, hogy a gyanús elemektől megtisztíttassék a sereg, rendeletet bocsájtott ki, hogy mindazok a tisztek, kik a magyar kormány politikai irányával elégedetlenek, fel is út, le is út: távozhatnak. Ennek a fölhívásnak azonban súlyos következménye lőn. Több, mint százötven tiszt adta be a lemondását; természetesen csaknem valamennyi az Eszterházy biztatására. A 3-ik huszárezred tisztikarának a harmadrésze lépett ki; hasonlóképp cselekedett a táborkar, amelynek még az irodája is feloszlott. A tüzérség zöme pedig kijelenté, hogy ezentúl sem az osztrák, sem a szerb csapatokra nem fog lőni többé.

A fölbomlás ily szomorú tünetei közt találta a sereget a parancs, hogy vonuljon a Felső-Tiszához. Eszterházy volt azonban az első, aki ellenszegült.

— Én, — úgymond, — mindig kész voltam a hazát a szerb felkelők ellen védelmezni, amire úgy engem, mint a sereget a király parancsa hívott fel. Mindaddig, amíg ezen a téren állok, Windischgrätz nem tekinthet ellenségének. De a hűtlenség bűnébe esném, mihelyt kivonulok a Bácskából, s csapataimat a császári sereg ellen vezetném. Nem, ezt nem fogom tenni.

S Nádossy, ahelyett hogy hatalmának és tekintélyének a súlyával közbelépett volna, ehelyett még ő is Eszterházyhoz szegődött. S most már együttesen fondorkodtak, hogy a sereg tagadja meg az engedelmességet.

Már-már úgy volt, hogy az egész hadosztály Windischgrätzhez pártol, amidőn egész váratlanul gróf *Vécsey* Károly tábornok lépett közbe,

és Lenkey ezredes, Baudisz József százados, s még néhány bátor tiszt támogatásával, sikerült megakadályoznia a gonosz áruást. Eszterházy és Nádosy még azon este eltűntek a táborból.

Most már tisztább volt a levegő. Vécsey, aki ilykép a sereg vezére Ion, nagy erélylyel fogott a csapatok ingó hűségének a megszilárdításához. A gyanús tiszteket mind elbocsájtotta, s nyomban intézkedett, hogy helyük szilárd és megbízható férfiakkal töltsék be. Január 18-án aztán ő is útrakelt, hogy a kormány parancsolatjához képest, a Felső-Tiszához vonuljon. Szegedről, ahol első pihenője volt, hosszabb szöveget intézett az Alvidék lakóihoz.

Az 1848-iki vívmányok eredménye.

(Egykorú gúnykép.)

Nép: Irgalom! Kenyeret! Éhesek vagyunk!
Reakció: Nincs irgalom! Menj dolgozni rabszolga nép!

. . . „Halljátok ti jóézésűek! — így szól a többi közt. — Ne gondoljátok azt, hogy magatokra hagylak. Elrendeltem, hogy egy erős mozgó hadsereg, 18 ágyúval itt maradjon. Ez a mozgó sereg nyolcz-tizezer fegyveres nép által fog támogattatni, s így bizonyára képes leend, hogy minden támadás ellen megvédelmezzen titeket. De hogy ez elérhető legyen: elrendelem, hogy minden városban társaitok legjobbjai közül „védelmi bizottmányt“ alakítsatok, amely főkép az árulók ellen járjon el a legnagyobb szigorral. Ti pedig, — földiek és idegenek, — kik szolgálai gondolkozástokban óhajtva várjátok azt a percet, amelyben a magyar népet elárulhatjátok, és ti vakbuzgó illyrek s ráczok, kiknek

tán kedvetek telnék a rablócsordákat utánozni, gondoljatok a kérlelhetlen leszámolás órájára, amely, ha Isten van, számotokra bizonyosan elkövetkezik.“ . . .

Vécsey tábornoknak ez a nagyereyű föllépése oly jó hatással volt mindenfelé, hogy a honvédelmi bizottmány nyilvános köszönetét mondott neki. A köszönőirat így hangzik:

Az ország kormánya botránykozással tapasztalta a volt tábornok és seregvezér gróf Eszterházy Sándor részéről, miként a parancsnoksága alatti bácsi hadseregnél, midőn az hazánk szabadságának védelmére, a hadügyminisztérium által eddigi működési helyéről máshová disponáltatnék, a derék, hű és vitéz hadsereg fölbomlására vezethető lépések jöttek közbe; s annak következtében, úgy a volt tábornok gróf Eszterházy Sándor, mint több térben és ellenségben válogatni akaró törzs- és főtisztek részéről lemondások jöttek közbe.

Azonban gróf Vécsey tábornok a bácsi hadsereg parancsnokságát átalvevén, ezen veszélyes áskálódásoknak határozott hazafiui erélylyel vetett véget; s általában a parancsnoksága alá bizott vitéz hadsereget oly meleg hazaszeretettől lelkesített vezéri tapintattal vezényli, hogy az ország kormánya el nem mulaszthatá, gróf Vécsey tábornok urnák nehéz percekben kitüntetett hazafiui erélyeért a nemzet hálájára méltó elismerését s köszönetét nyilvánítani.

Valamint elismerést és köszönetét nyilvánít a Vécsey tábornok úr parancsnoksága alatti sereg mindazon derék tisztjeinek, s közöttük különösen Lenkey ezredesnek, kik őt e fontos eljárásban szilárd hazafiui jellemök kitüntetésével erélyesen gyamolították; valamint méltányló elismerést nyilvánít a nemzet szent ügyéhez szilárd hűséggel ragaszkodó vitéz legénységnek, amely a miként eddigi táborozásai-ban magát 'dicsőséggel halmozá, úgy a magyar nemzet törvényes szabadságának diadalmas megőrzésében tevékeny részvételre hivatva, példás fegyellemmel és példás lelkesedéssel halad előre azon az ösvényen, amelyet új meg új győzelmi babérok-nak a kivívására, a nemzet hálájának kiérdemlésére az ország kormánya elébe szabott.

Kelt Debreczenben, január 27. 1849.

'' A honvédelmi bizottmány.

Hadaink kivonulásával megint összecsaptak a vész eltemető hullámai az Alvidék fölött. A Bánság és a Bácska magyarajku népe nem hitt sem a Vécsey bátorító intelmében, sem Damjanich fenyegetésének a hatásában. Nagyon jól tudta, hogy a megvadult rácz mitsem ad a szóra, reá csak a nyers erő hat. S amint kimozdultak csapataink: nyomon követte őket a megriadt nép, ki kocsin, ki gyalog, sűrű tömegekben, mintha végkép ki akarna vándorolni ősi lakóhelyéről.

. . . „Szívzaggató látvány volt — úgymond egy szemtanú, — látni a menekülő magyarok hosszú vonalait. A meddig a láthatár terjed, az utakon szekér szekeret ért. Torda, Magyar-Cserna, Szent-Mihály, Udvamok, Tót-Aradác, Török-Becse, Török-Kanizsa, Csóka, s

magyar népe mind kivándorlott; *hatvanezer* ember lett földönfutóvá. Sokan el sem érték a Maros vagy Tisza partját, hanem a fáradságtól elnyomatva dőltek ki az útfélen. Mindnyájan gyalogoltak, mert annyit raktak szekereikre, amennyit csak marhájok elbírt. Kun László ideje látszék megújulni; emberek tolták a taligát, hogy a nagy sárban kiállott vonómarhának segítsenek. Kinek szekere nem volt: prédául hagyta vagyonát. Hosszasan szidták a ráczokat és az urakat, kik a háborút kezdték. „Azért küzdöttünk, — így jajveszékelének, — azért áldoztunk hét hónapig, hogy végre így dobjanak martalékul a ráczoknak.“ . . .

A nép többnyire Makónak és Földeáknak vonult. De Szegednek is bőven kijutott a menekülőkből. A hadválasztmány a kormányhoz intézettjelentésében megdöbbenő képét festi a siralmas helyzetnek.

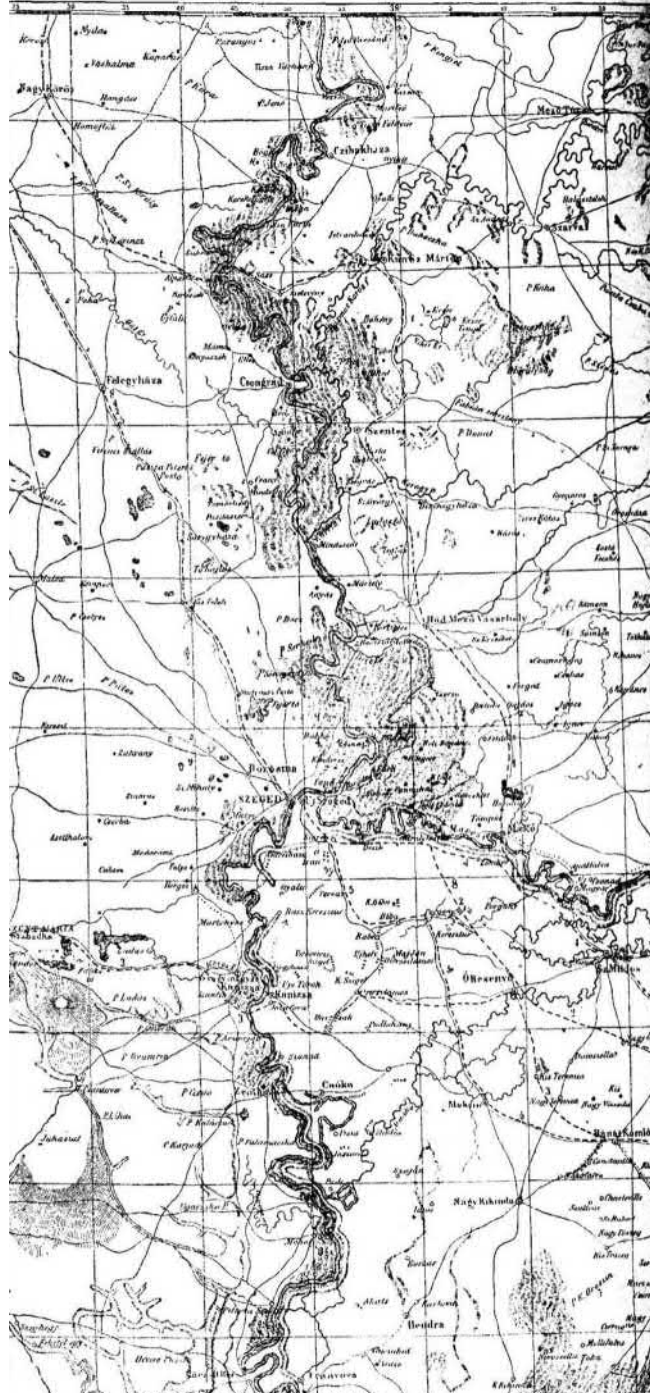
... „Az alvidéki táborok feljebb mozdításával, — így szól a jelentés, — sejtelmek borzasztó valóságban teljesültek. Bács és Torontál évszázados telepítvényei enyészetre jutottak. Vidékünk a leggyászsabb népvándorlás színhelyévé lőn. Ezen iszonyatos állapot bekövetkezésére a népet senki sem figyelmezteté, hogy pár nappal előbb legalább élelmiszereit eltakaríthatta volna. Szabadka és a tiszai kerület néhány közelebbi helysége Szeged segélyével talán még föntartandja magát; de Torontál megyének siralmas állapota leirhatlan. Nagy-Becskerekről a megyei főtisztek eltávoztak; a községekben található gabona eltakarításáról vagy megsemmisítéséről nem történt intézkedés. És most a nép országutat, mezőt, pusztát végtelen tömegben elborítva, mindenének odahagyásával fut, menekül, hogy legalább életét és családját megmenthesse a rabló ráczok öldökléseitől. Bizonytalan jövővel szemben borzasztó éhhalál veszélyétől retteg. A menekülő magyar népség elhagyatva vezetőitől Szeged felé nyomul. Az itteni nép szívesen megosztja rokonaival kenyerét; de a menekülők serege napról-napra szaporodik, a gabna-szállító vidék az ellenség kezébe került.“ . . .

A menekülők sejtelme csakhamar beteljesedett, még pedig retentő módon. Az egész Bánság, az egész Bácska ismét lángba, vérbe borult. Az a kicsiny honvéd-dandár, amely gróf *Hadik* Gusztáv ezredes vezetése alatt Szegeden állomásozott, vajmi gyöngé volt arra, hogy a felkelők roppant tömegével megbirkózzék. A Marosig csaknem minden város, minden község a hatalmukba került. És raboltak és kegyetlenkedtek olyan vadállatias dühvei, mintha csak megakarták volna mutatni, hogy túltesznek erdélyrészi oláh bűntársaikon.

A dühöngés 1849. február 1-én *Zentán* érte el tetőpontját.

Zentán, amely Bács-Bodrogmegye egyik népes és jómódú városa, a szabadságharc idején a magyarok és szerbek feles számmal laktak. Már január első napjaiban — írja az odavaló Magyar Gyula, — észre lehetett venni a szerbek titkos gyülekezéseiből, kihívó magukviseletéből, hogy nagy dologra készülnek. Vezérök Baderlica Ászó zentai nagybirtokos volt, ki állandó összeköttetésben állott az akkor még a Tisza balpartján táborozó szerviá-nokkal. Titkon élelmiszerekkel látta el őket s utasítást küldött részükre, hogy a körülsánczolt Zenta városát melyik oldalon támadják meg. Ez az árulás azonban köz-tudomásra jutott, a hazafias városi tanács Baderlica Ászót elfogatta, Verbászra küldette, hol a rögtönítelő bíróság ha-zaárulásért kötél általi halál-ra ítélte és kivégeztette.

Ez az ítélet olaj volt a tüzre. A rácok kivégzett vezérük akasztófájára esküdtek meg, hogy rémes bosszút állnak a magyarokon. Nehány nap múlva azután Ó-Becse, Moholy és Ada községek házai lángban álltak. Az égő tanyákról életveszély közt menekült a lakosság a körül-sánczolt városba. Majoros

harcz haditérképéből.

István, a nemrég elhunyt országos képviselő volt Zentán a magyar kormány megbízottja. Ő és a városi tanács — a fenyegető veszéllyel szemben elhatározta, hogy a várost sánczokkal még jobban megerősítik s megvédelmeznifogják életre-halálra. És kiből állott a védelem? Mindössze a csendbiztos 12 fegyvereséből, a kapákkal és kaszákkal fölfegyverezett földmives népből, kétségbeesett asszonyokból és síró gyermekekből. A város rácslakossága elzárkózva várta a dolog fejlődését.

Február első napján, metsző hidegben érkezett meg a több ezer főnyi fegyveres rácskatonaság hármasküldöttsége, s gúnyosan felszólította a tanácsot, adja föl a várost kegyelemre.

Erre a sértő felhívásra a felzúdult városi magyar lakosság a három követet a városház előtt agyonlövötte. A város népe ösztönszerűleg gondolt a menekülésre. A mint a rácok 20.000 főnyi hada a város alá ért: Majorost kérték, hogy engedje meg az asszonyok és gyermekek menekülését. De ő hajthatatlan maradt, egy válasza volt csak: Vagy megvédelmezzük a várost, vagy itt halunk meg mindannyian!

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén a harangok imára hívták a hívőket. Az istentisztelet alatt hirtelen megdördültek az ágyúk s megkezdődött a véres tusa a sánczokon. A küzdelem nem tarthatott sokáig. A fegyvertelen maroknyi magyarság gyöngye volt a ráczokkal szemben; egymásután hulltak el ők, azok, akik megesküdtek, hogy meghalnak, de a várost föl rtem adják.

Tizenegy óra volt .délelőtt, midőn a félrevert harangok rémes kongása közt az egész városon végigzúgott a vészkiáltás: „Meneküljünk, a ráczok elfoglalták a sánczot!“ És megkezdődött a rémült nép menekülése. Ki kocsin, ki gyalog, ki lóháton Szabadka felé tartott. S mire eljött az alkonyat, a szürke égboltozatot ismét biborpirosra festék a felcsapkodó lángok tűznyelvei: — Zentát felgyújtották az ujjongó ráczok.

Akik a városból menekülni nem tudtak, a Tisza nádasaiban és a házak padlásain húzták meg magukat. De akit megtalált a fanatizált, felbőszített tömeg: iszonyú, rettenetes halál várt reá.

A vérszomjas ráczok Brenovácski Jevó és Virincsik János vezérése mellett az elrejtőzött védtelen magyar népet a piacra üzték, s ott vagy négy száz embert lefejeztek, s aztán az emberfejekből az öt öl magas Szentháromság-szobor köré piramist emeltek. A templomot kirabolták és megszenteltelenítették. A templom előtti haranglábra, s az ugyanott levő eperfa ágaira fejjel lefelé csüngve akasztották fel áldozataikat, s nádkéveket gyújtottak alájuk. A fiút rákényszerítették, hogy az apja koponyáját hasítsa ketté, a testvért, hogy édes testvérét gyilkolja le. Nem volt irgalom, nem volt kegyelem senkinek. A 103 éves Bieliczky István nagybirtokost Klára nevű szép hajadon lányával együtt hurczolták a kínpadra.

Három napig tartott a rablás, gyilkolás, a szüzek megbecstelenítése. És harmadnap múltán, — azokon kívül, akiket Vuics Szávó ügyvéd, s Nikolics Sándor görög keleti lelkész irgalomból elrejtettek, — nem volt élő magyar Zenta városában! . . .

Szegfű György, 1848—49-iki honvédfőhadnagy s Zenta város nyugalmazott főjegyzője, mint szemtanú így beszéli el az iszonytató vérengzést:

. . . . A magyar csapatok kivonulása után Ó-Becséről, Petrovo-szellőről, Moholyról, Adáról, családjával s elczipelhető vagyonaival tömegesen tódult a nép Zentára, ahol Demcsa János őrnagy parancsnoksága alatt, egy kalocsavidéki nemzetőr-zászlóalj szállásolt.

Ámde Demcsa — aki görög-egyesült vallású volt, — részint mert a Zenta alatt táborozó rác-szervián tábor követeinek bántalmazása

Endreffy, aradi honvédfogoly rabruhában. — (Eredetije az aradi 1848—49-iki ereklyemúzeumban.)

miatt rosszalását fejezte ki, majd pedig mivel a közeledő veszedelem elől haza kívánczó „sárközi zászlóalj“ ellen erélyesen föllépett, végül

egyéb gyanú és fondorkodások következtében 1849. január utolja felé az ellene felbujtogatott nép által fölkerestetett, a piacra kihurczoltatván és a szó szoros értelmében kaszákkal agyon kaszaboltatok. Erre aztán a sárköziek Zentát otthagyták és haza futamodtak.

Ezen kárhóztatandó eset után Majoros István nemzetőri kapitány vette át a parancsnokságot. Benne a lakosság mint Zenta város szülötében megbízáván, akként cselekedett, a miként ő intézkedett, t. i. a várost körülkerítő és csak 5 kijáráttal bíró sánczokhoz előőrsoket állított ki, ezen sánczokon kívül lovas, belül gyalogos őrzéssel körköteték, az utcák végein is őroket állított ki a végből, hogy a városból senki ne távozhasék, sem pedig élelmi czikkek ki ne vitessenek, aztczélolván, hogy ez által a lakosok szorosán a városhoz kötve maradnak és vész esetén az ellenséggel szembeszállani kényszerítve lesznek. Kéretett Szegedről rendes katonaság és egy pár ágyú is, de nem küldtek.

Eközben elérkezett február 1 -je: a veszedelem napja. Már kora reggel az a rémhír szárnyalt, hogy „jönnek a ráczok“. Nem sokára meg is kondult a hónapok óta elnémított s csak a vészjelzésre fentartott nagyharang a végből, hogy minden harczképes férfi Ada felé siesen, fegyveresen ki a sánczokhoz az ellenség viaszorítása végek. Ki is vonult a nép legnagyobbrésze fegyverrel, kiszögezett kaszával, dzsidával és vasvillával a sánczokhoz. Ámde, tapasztalt és bátor vezér, katonaság és ágyú hiányában, az ezekkel rendelkező ellenséggel szemben — mire sem mehetvén, csakhamar megfutott. Erre az ellenség röppen tyűkkel a város szélén levő szőlős kertek épületeit felgyújtotta, majd a nép közé ágyúztatott, s aztán vad szerezsanjaival és lovasaival a várost a másik oldalról bekerítette.

Ekképen a nép rémülve futott vissza a városba családját s övét megmentendő, de mikorra a város másik felénél a mezőre kijutott, ezt tömérdek kocsitól ellepve és az ellenség lovasai által bekerítve találta.

És elkezdődök az iszonyú kegyetlenség, a vérontás, gyilkolás. Az ellenség a menekülőket a városba visszaterelte, mivel azonban ez az össze-vissza torlódás és fejevesztettség miatt nem ment eléggé, gyorsan: szúrta, vágta, lötte a népet, a nőket, gyermekeket sem kiméivé. Majd a városba viaszorított és tűzhelyeihez visszamenekült lakosokat ott-hon felkeresvén, nagyobb részben lelövette, vagy agyonverette. Az elbújt s másnap vagy harmadnap felkutatható lakosok közül is csak kevesen menekültek meg a haláltól, mert Trifkovits Mihály szerb vezér 48 órai szabad Öldöklést engedélyezvén, egyes ráczok is egy vagy két

szervián kísérete mellett házról-házra jártak, pénzt követeltek, ruhát és egyéb értékes tárgyakat raboltak s a kire csak legkisebb ráfogást tehettek: azt a magyart vagy legyilkolták, vagy a városházhoz bekísérvén, ott felettük a rangosabb szerbek ítélkeztek, mely rendszeren agyonlövétéssel végződött. Többeket a templom melletti nagyharang lábaira, vagy a plébánia előtti nagy élőfák ágaira akasztottak s alájuk tüzet rakva, máglyahalállal végezték ki; vagy másokat a szerb iskola előtt sorba térdeltettek és célba lövöldöztvén beléjük, így pusztították el.

Az ekkép kivégzett magyarok fejeit azután ugyancsak odarendelt magyarok által törzseikről levágtatván, azokkal a főtéren lévő Szt.-Háromság szobrának párkányzatait körülrakatták, s a midőn már szerte heverő törzseikkel büzhödésnek indultak, ugyancsak kirendelt magyarok által kihordatták azokat a városon kívüli sánezgödrökbe és ott elföldelték. . . .

Ilyen rettenetes mézszárlások színhelye lőn az Alvidék. Mintha ezer meg ezer hiéna-csordát bocsájtottak volna szét.

A magyarság természetesen tőle telhetőleg védekezik. Mozgó csapatokká tömörül; s mi tagadás, bizony ő sincs kímélettel a gyilkosok iránt.

Több nagyköztség, főleg a hol a német elem a túlnyomó, csak-hogy szabaduljon a felkelő bandák dúlásaitól, inkább önként meghódol a császári sereg előtt. Így tesz *Fehértemplom* is, ez a derék városka, amely Maderspach vezetése alatt oly hősíleg állt ellen a szerb had megújuló támadásainak.

Rajasich, a lázadó főpap, csak most van elemében. Karlóczáról Becskerekre teszi át a székhelyét, s nagyhangú szózáttal fordul hitsorsosaihoz. „Régi vágyunk — így dicsekszik, — beteljesedett: a vajdaság létesült. Bács-Bánság rónáin ezentúl a szerb az úr.“

S henczegő szavainak az igazolásául nyomban valami kormányzó tanács-félét szervez, amelynek természetesen ő maga az elnöke; tagjai pedig: Rudich József volt bácsi főispán, Mihajlovics Félix, a zágrábi püspök jószágigazgatója, s Fogarassy, Krassóme gyének egyik kiérdemesült táblabírája. Rudich a kath. szerbket, Mihajlovics a görög nem egyesült szerbket, Fogarassy pedig a délvidék románjait képviseli ebben a legfőbb tanácsban.

Az ekkép összeállított kormányzótanács azonban csak takaróul szolgál Rajasich nagyralátó törekvéseinek. Ő maga minden. Úgy él, mint egy koronázatlan király. S jellemző, hogy bitor hatalmának az erejét

legelső sorban épp a saját véreivel érezteti. Rendeletet bocsájt ki, hogy a legkisebb sérelem, amely az ő személye ellen irányul: olybá vétetik, mint a honárulás, s bitó leszen a büntetése. Karlócza, a patriarchátus ősi fészke, csupán azért, mert elégedetlen a Rajasich önző működésével, ostromállapotba helyeztetik. Stratimirovics ellen, irigy féltékenységből, elfogatási parancsot ád ki. Szabadon irni, szabadon gondolkozni tilos. Egyszóval, zsarnokoskodik, mint a legközönségesebb szerencselovag, ha véletlenül hatalomhoz jut.

Ámde, csakhamar vége szakad pünkösdi királyságának. A saját hívei zúdulnak fel. Sztratimirovics már haddal készül ellene, a midőn közbelép Windischgrätz, s ráteszi kezét Bács-Bánságra. S ezzel aztán itt is megkezdődik az atyáskodó osztrák uralom. A felkelő csapatok élére császári tisztek állíttatnak, a szerb nemzeti szín sárgafeketével cseréltetik fel, s mindenféle haditörvény lép életbe, éppen úgy, mint a megszállott magyar vidékeken.

A szerb vajdaságból persze semmi sem lesz; eltűnik, mint egy mámoros álomkép. A rövid farsang után jön a hosszú böjt, a reménykedésre a keserű csalódás.

„Mi küzdünk ugyan Ausztriáért, — így jajdul fel febr. 19-iki számában a „Napredak“ czimű szerb lap, — de rendszere nekünk sem kell. Így bánnak velünk már most is, midőn fiaink még fegyverben állnak; így, midőn a vitéz Knizanin hős atyánkfiaival még köztünk van. Mi vár reánk, ha majd ezt a támaszt is elvesztettük, ami, mint hirlik, felsőbb parancsra rövid időn be fog következni?“

S be is következett. Knizanin, a bécsi kormány intézkedésére, febr. 28-án martalóczaival együtt csakugyan hazament.

„Oda van az arany idő, — kesereg újból a „Napredak“, — amidőn jól megfontolhattuk volna, miért és kiért ontsuk a vérünket. Oh mi könnyenhivők, óh mi balgák! Ausztriához csatlakozánk a nélkül, hogy biztosítottuk volna nemzeti jogainkat. Tudtuk-e már akkor, s csak nem akartuk tudni; vagy nem tudtuk még, hogy Ausztria és a szabadság egymással ellentétes fogalmak? Most már látjuk, most már tudhatjuk, hogy Ausztriában soha sem volt s soha sem lesz szabadság.“

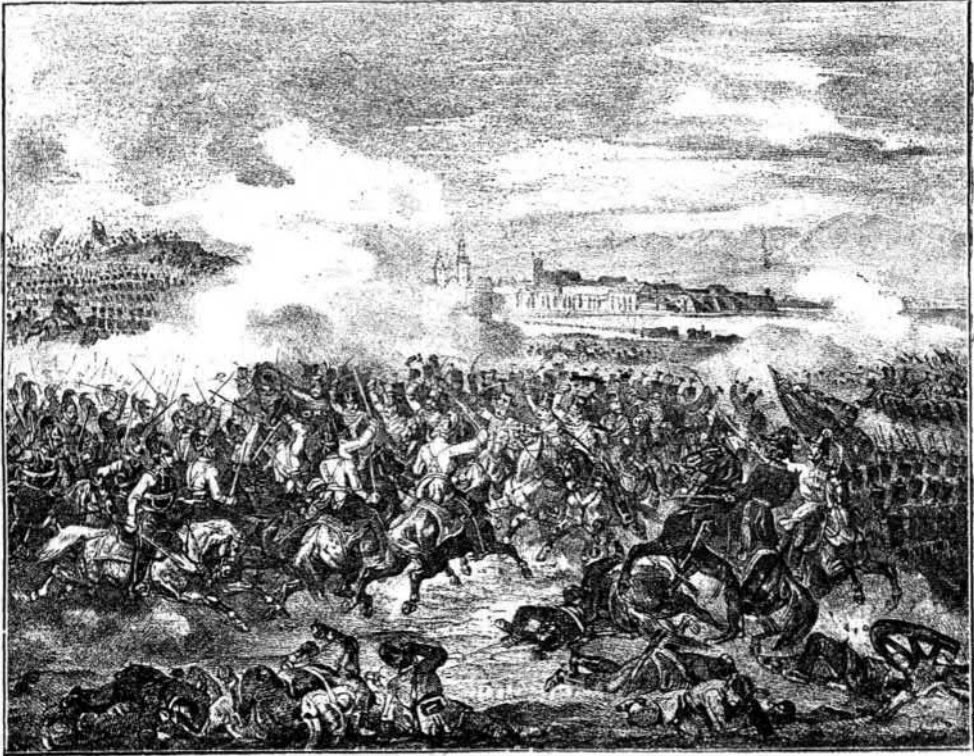
Hát bizony igaz. Csakhogy előbb kellett volna mindezt meggondolni.

Rajasich, ez a dicsvágyó ember kénytelen volt megelégedni azzal, hogy Mayerhoffer tábornok, az új hadkormányzó főnhatósága

alatt mint egyszerű császári biztos működhessék, Egy ideig még szerepel, de csakhamar végképen letűnik az események színteréről.

De az alvidéki háború a szerb nemzeti törekvések illetén eltiprásával korántsem ért véget. A küzdelem folyt tovább, csak a jellege változott meg. A felkelő csapatok az osztrák hadműködés keretébe illesztvén, a császári fővezér parancsolatja szerint voltak kénytelenek mozogni és csatázni. Ágyútöltelék lett belőlök.

Theodorovics tábornok, az újjászervezett osztrák-szerb sereg

A komáromi csata 1849. júl. 2-án. — (Egykorú rajz.)

vezére immár a Windischgrätz haditerveinek megfelelőleg nyomult *Szeged* alá, hogy átkelvén a Tiszán, Nagyvárad és Debreczen ellen működjék. Háromezeröttszáz fegyverrel és huszonnégy ágyúval érkezett *Új-Szegedre*, s innen lövette a várost.

Szegeden, Hadik ezredes parancsnoksága alatt, jelentékeny haderő, — körülbelül 3000 ember — szállásolt. Theodorovics nyilván úgy okoskodott, hogy előbb reájok ijeszt, s csak azután támad. Csakhogy épp az ellenkező történt. Hadik lépett fel támadólag. Csapatjaink,

mihelyt az első ágyúlövés eldőrdült, fölkerelkedtek, s átrohanva a Tiszán, Szőregig nyomták az ellenséget.

Theodorovics *Szöveg* körül ijedt sietéssel földsánczokat hányattott, s ezek rejtekében lapult meg. De itt sem volt maradása. Harmadnap, febr. 13-án a honvédsereg ismét átkel a Tiszán, s most még nagyobb harcikedvvel tör az ellenségre; makacs küzdelem után kiszorítja a faluból, s egész Deszkgig úzi.

Hadik a szép győzelemről a következő jelentést küldötte Kossuthnak:

A szegedi tábor, febr. 13. 1849.

Van szerencsém a t. Elnök urat egy győzelemről tudósítani, melyet ma a rácok és szerbek ellen kivívtunk.

Tegnapelőtt megtámadásuk és visszaveretésök után a rabló ellenség magát *Szövegen* fészkelte be, s a helységet több erős sánczokkal látta el.

Hogy ezen Szegedre nézve igen veszedelmes állásból kikergethessem: a Tiszán hidat verettem, amely tegnap készült el, s a megtámadást ma reggelre kellett halasztanom. Intézkedéseimet minden hátulról, vagy oldalról való támadás ellen megtevőn, a hídon átkeltünk, s Igmándy őrnagy és dandárparancsnok vezénylete alatt Szőregot megtámadtuk és sáncaival együtt bevettük. A szétvert ellenség 8 ágyúja közül egy 6 fontos, több társzékér és zászló esett kezeink közzé. Az ellenséges halottak száma több százra megy. De mi is fájlaljuk néhány derék vitézeinket. Halottaink és sebesültjeink száma: *hatvan*. Különösen kitüntette magát a Wázazászlóalj. Szőreg porrá égett.

Hadik ezredes, hogy Szeged a hasonló megtámadások ellen lehetőleg biztosíttassék, a Tisza balpartján, Új-Szeged háta mögött, a Marostól csaknem a Boszorkányszigetig bátyaszerű földsánczot készíttetett. S Szegedet, legalább erről az oldalról, nem is háborgatta az ellenség.

A *váraknál* szintén megindult a küzdelem. Ostromlók és ostromlottak a zord időjárás daczára gyakran összemérték fegyvereiket. Két erődünk: Lipótvár és Eszék, sajnos, még a tél folyamán az ellenség kezére jutott.

Lipótvár ormán, mint tudjuk, októbertől kezdve magyar zászló lengett. Parancsnoka: Ordódy Pál ezredes, aki dandárával a nádasi csatavesztés után idehúzódott. Simunich tábornok azonban utána nyomult, s december 29-én körülfaragta a várat. Kevés megszakítással egész januárban folyt az ostrom.

Igaz, Lipótvár a gyöngébb szerkezetű erődök közé tartozott, mindazonáltal kitartó és ügyes parancsnok vezetése alatt néhány hónapig bizvást ellenállhatott volna az ostromló sereg támadásainak. Ámde

Ordódy bátortalan ember volt. A mint Simunich visszatért a bányavárosokból, s kissé erélyesebben fogott az erőd vívásához: Ordódy, szemtanuk állítása szerint, úgy megijedt, hogy alig lehetett véle komolyan beszélni.

— Végünk! Nincs egyéb hátra, mint kapitulálni, különben itt pusztulunk mindnyájan! — sopánkodott kétségbeesve.

— Dehogy pusztulunk, dehogy! — bátorította Mednyánszky László őrnagy és alparancsnok. Van eleségünk, van lőszerünk, csapa-

Részlet az aradi vár ostromából. — (Egykorú kép.)

taink harczképesek. Mi kell még? Legalább egynegyed évig daczolhatunk az ellenséggel, csak kitartás!

Hasonló véleményben volt Gruber Fülöp tüzérszázados is.

Mind nem használ. Ordódy január végén oly csüggedt, hogy alkudozásba ereszkedik Simunich tábornokkal.

Ekkor báró Mednyánszky és Gruber „a nemzet becsülete nevében, amelynek mind halálig hű védői“, óvást emelnek a vár föladása ellen. Késő, a hitvány alku megtörtént. Február 2-án délelőtt csöröm-

pölve hull le a fölvonóhíd és Simunich, csapatai élén, harsogó zeneszóval a várba vonul.

Az átadás föltétlen. „*Lipóivár erőd meghódol, s Ő felsége kegyelmébe ajánlja magát*“, — ennyi az egész. Az őrség, — 1310 ember — föleskettetvén a császár iránti hűségre, Ausztriába küldetik; Ordódy, Mednyánszky és Gruber pedig haditörvényszék elé jutnak. Ordódy három évi börtönt kap, hanem Mednyánszky és Gruber ítélete, az óvás miatt, halálra szól. A halálos ítéletet azonban sem Windischgrätz, sem Welden nem foganatosítja. S ha a sorsharag ide nem löki Haynau táborszernagyot, valószínűleg meg is szabadulnak a hóhérvölgytől. De a „bresciai hiéna“ kapva kapott a prédán; s június 2-án éjjel két óraker Pozsonyban úgy Mednyánszkyt, mint Grubert fölakasztatta. Ez volt Haynau első hóhérmunkája.

Eszék sorsa sem különb. A vár szintén gyöngye fölszerelésü, de ódon bástyái között, Eder parancsnoksága alatt, tekintélyes haderő — 4500 ember, 52 ágyú, — őrködik. Az ostromsereg azonban sokkal erősebb: 40 ágyúval, 8000 határőr. Vezetőjük: Trebersburg császári tábornok.

Eder egy ideig csak tartja magát. De amint a vár külső része az ellenség birtokába jut: egyszerre megcsappan a bátorsága. Ijedelmét még növeli, hogy gr. Batthyány Kázmér kormánybiztos febr. 4-én csaknem szökve menekül a várból. Ekkor a honvédelmi bizottmány, amelynek tudomására jut a dolog, „az őrség hangulatának az emelése végett“ Nemegyei önkéntes csapatját küldi Eszék alá. Nemegyei el is indul; de mint rendesen, ha csatáról van szó, másfelé kanyarodik.

Az őrség, midőn látja, hogy egészen magára van hagyatva, végkép elcsügged. S február 14-én, azzal a kötelezettséggel, hogy négy hónapig nem harczol a császáriak ellen, meghódol Trebersburg előtt.

Pétervárad, a rácز zendülés legerősebb forгатagában, még mindig szilárdul áll. Parancsnoka: a vitéz Csuha Antal ezredes, aki nemcsak arra ügyel, hogy a vár védhető legyen, hanem mint a bérezi sas, le-lecsap a vidéken portyázó felkelő bandákra, s szétveri azokat; így tesz febr. 2-án Kutzurámál, s így végez febr. 10-én a palánkai szerb táborral. A vár egyébként szabad volt, ostromához csak később fogott Neustädter.

Komárom, amely később oly döntő mérkőzéseknek Ion a gócz-pontja, szintűgy illetetlenül állott.

A vár parancsnoka, mint tudjuk, báró Majthényi István volt. Az őrség, december derekán körülbelül tízezernyi; legnagyobbbrészt hon-

Nagy-Enyed pusztulása 1848. jan. 8. — (Egykorú rajz után.)

véd újoncz, a szomszédos megyékből összetoborozva. A csapatok vezetői: Kosztolányi Mór, gr. Eszterházy Pál, Janik János, Querlonde Ferdinánd ezredesek; továbbá gr. Zichy Ottó, Kun Géza, Majthényi Kálmán, Rutkay István, Szász János, Graskovics Sándor, Thaly Zsigmond stb. őrnagyok. A kormánybiztos: Puky Miklós, a térparancsnok pedig: Meszlényi Jenő ezredes, a Kossuth sógora. Az erődítési munkálatokat Török Ignác ezredes, a későbbi tábornok vezette. A tüzérség élén May János vezérkari ezredes, Krivácsy József és Mack József őrnagyok állottak. Lőszer és élelem bőségesen volt.

A komáromi vár nemcsak kedvező elhelyezésénél fogvást, hanem nagyszabású fölszerelése miatt is a leghatalmasabb erősségünk. Uralkodik a Duna fölött; s akár támadás, akár védelem esetén megbecsülhetlen.

Windischgrätz többször tett kísérletet, hogy könnyű szerrel, véráldozat nélkül, a félelmes erőd birtokába jusson. Midőn seregével Budapest felé nyomul: Wrba tábornoknak, a 2-ik hadtest parancsnokának meghagyja, hogy állapodjék meg Komáromnál, s szólítsa fel az őrséget a megadásra. Wrba úgy cselekszik. Ámde Majthényi, bár eleinte tétováz, elutasító választ ad.

— Én a várat, — úgymond, — V. Ferdinánd, ami törvényes királyunk számára védelmezem.

Erre Wrba intézkedik, hogy a szőnyi hídfő elzárassék, ő maga pedig haderejének a zömével tovább megy. Az elzárolás, Ramberg tábornok vezetése alatt, még decz. 30-án megtörténik, de ez a várnak, miután összeköttetése másfelé úgys szabad, mitsem árt.

Majthényi önérzetes magatartását az őrség a legnagyobb elismeréssel fogadja. Csak hogy korai a taps. A parancsnok hősi önfeláldozása, mihelyt hire jön, hogy a kormány a fővárosból elmenekült, egyszerre gyáva kishitűséggé süllyed. Ugyanez a férfiú, aki egypár nap előtt még oly fennen beszélt, immár nem bízik sem az őrség erejében, sem önmagában. Igazán csodálatos!

Január 6-án haditanácsot hiv össze, s ez alkalommal nemcsak a parancsnokságról köszön le, hanem még tábornoki rangjáról is. Hiába próbálják lebeszélni: nem használ.

— Sajnálom, — feleli, — de megmaradok elhatározásom mellett. Hiszen ki vagyunk szolgáltatva az ellenségnek. Kormány nincs, országgyűlés nincs. Ki tudja merre járnak? Megvallom, hogy ily viszonyok közt a várat nyolcz napnál tovább nem tudnám megvédeni. Azért jobb, ha félreállok.

A haditanács tagjai összenéznek. A sanda gyanú lopózik szíveikbe.

Mack József, ez a vitéz, de nagyszájú és hóbortos ember fölugrik, s torkaszakadtából ordítja:

— Úgy?! Akkor mindenekelőtt ide a lőporraktár kulcsaival! Együtt figyelmeztetem, hogyha az ellenség ezen az éjszakán megtámad bennünket: úgy a halál fia ön.

Majthényi, aki jó hazafi, csak félénk és habozó, elhalványul.

— Visszautasítok minden gyanúsítást, — szól csaknem akadozva, — én eféle hazaárulásra képtelen vagyok. Egyébként, itt nyilvánosan, a haditanács előtt becsületesen fogadom, hogy az osztrákokkal semmiféle összeköttetésben nem állok.

Ezzel eltávozik, s a kínos jelenet, szerencsére, minden nagyobb botrány nélkül véget ér. A várparancsnoki állást, a haditanács kérelmére, addig is, míg a kormány intézkedik, Török Ignác, mint rangban a legidősebb törzstiszt foglalja el.

Majthényi, a történet daczára, tovább is Komáromban maradt, sőt midőn ügyünk jobbra fordult, újólág tábornoki egyenruhában kezdett fényelni; pedig ehhez, lemondván a tisztirangjáról is, semmi joga sem volt. A haditanács megintette, de nem használt; egy zászlószentelési ünnepségen ismét csak tábornoki díszben jelent meg. „Ekkor Török — írja naplójegyzeteiben Szinnyei József, — a vele volt' törzstisztekkel együtt kérdőre vonta őt. Majthényi azzal állt elő, hogy most is tábornok, s kinevezési okmánya érvényben van. Majd Mack ellen fordult és sértegetni kezdte. Mack hozzáugrott, s csákóját leütve, lábbal tiporta, a többiek pedig kardjától fosztották meg, aztán örökkel fogházba kísértették.“

Másnap, február 26-án Majthényi csakugyan kiutasított a várból. Távozásával visszatér ismét a szívekbe az önbizalom, s a hadcsapatok közé a rend. Az őrőség; — miután a vár rendszeres ostroma csak márczius 19-én kezdődik, — az ellenség nyugtalanítása cz.éljából több apró kirohanást tesz, hol Gúta, hol Érsekújvár felé, s legtöbbször sikerrel.

Az aradi vár körül egyre szilajabban tombolt a harcz fürgetege.

Máriássy János, az ostromló sereg parancsnoka végre komolyan fog a munkához. Új-Arad és a vár közt sánczot ását, s ezzel az erőd némiképp elszigeteltetik. Gyakori portyázásaival a környéket is megtisztítja. Eközben a várból egy Don-Miguel baka szökik meg, s ugyancsak

furcsa híreket mond az őrség szomorú állapotáról. Az egész várban nincs egy falat kenyér, napok óta immár lóhúson tengődnek. A csüggedés perczről-perczre nagyobb. A Don-Miguel-ezred csak kedvező alkalomra les, hogy a magyarokhoz csatlakozzék. Egy ügyes roham: s a vár az ostromlóké.

A szökevény maga is olyan nyomorúságos állapotban volt, hogy hitelt lehetett adni szavainak.

Máriássy legott elhatározza, hogy próbát teszen, hátha sikerül a megvétel.

S decz. 3-án éjfélkor csaknem az egész ostromsereg — 8500 ember — az erőd alá lopózik.

Koromsötét van, havaseső szítal. A vár csöndes, gyanútlanul alszik minden.

Az ostromsereg csakhamar elfoglalja az elősáncokat; s aztán nesztelenül, mint a prédaleső macska, húzódik tovább. Hanem a harmadik sáncznál váratlan akadály merül fel. A hid, amely pedig a Máriássy térképén meg van jelölve, nincs sehol. Úgy látszik, időközben fölszedték.

Erre nagy zavar támad.

— Nem baj! Előre! Éljen a magyar! — kiáltja egy békési nemzetőr.

S az egész csapat, harczy vágytól égve, utána dörgi:

— Előre! Éljen a magyar!

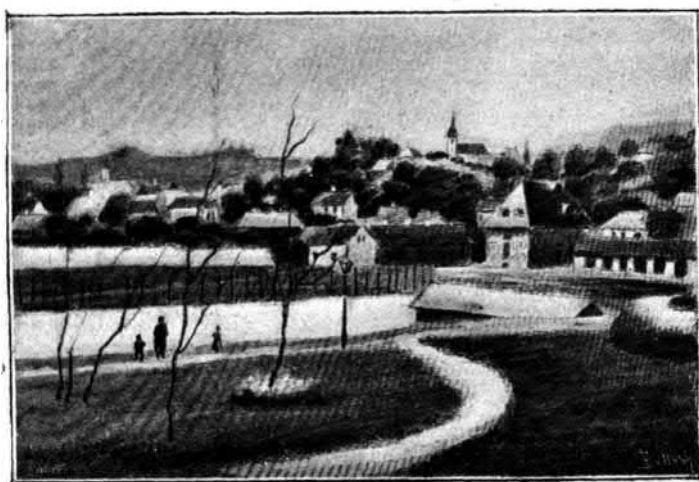
No, csak ez kellett. Az őrség fölriad, a bástyákhoz rohan, s gyilkos puskatűzzel fogadja az ostromlókat.

A merész terv, néhány ember vigyázatlansága következtében, dugába dől. Az ostromsereg véres fővel, röstelkedve tér vissza sánczai közzé.

Fényes Elek, aki maga is résztvett az ostromban, így emlékezik meg az éjjeli kalandról:

... Deczember 3-án megérkezett a lengyel csapat: 400 ember, 100 tüzérrel és 11 ágyúval. Megérkezésük alkalmával havaseső esett; s ők meg sem száríthatták átázott ruháikat, midőn a székelyekkel, a debreczeniekkel és a békési önkéntésekkel ostromra indultak. Hajnali három óra tájban, hidakkal és lépcsőkkel ellátva csendesen bevonultak a vár elősánczába. Midőn a székely csapat már a második bástyán állt, s a más oldalon támadóknak jel adatott a megrohanásra: a békésieknek „*éljen a magyar!*“ kiáltása fölébreszté a várbelieket. Riadó veretett, a harangok

zúgni kezdtek, s irtózatos golyózápör fogadta a merész, de vigyázatlan ostromlókat. A lajtorják rövidek voltak s a felmászás lehetlenné vált; s ami a legfőbb: *a harmadik sánczban a várabrosz szerint létezőnek följegyzett híd hiányzott.* Végre Máriássy, a bátor, de nem igen tudós katona, látván a lehetlenséget, visszavonulást parancsolt. És így hiába áldoztatott fel több hősi élet, mert 2 lengyel s 1 debreczeni önkéntes, több székely és néhány honvéd elesett. A sebesültek közt volt Czikó őrnagy is. A stratégikus számítás hiánya, mely a vállalatot bélyegző, mindenkit bosszantott. Mindenki érzé, hogy a helyzetnek tökéletes ismerete nélkül egy erős vár ostromához fogni, már csak a rossz erkölcsi hatás tekintetéből is: bűn. Járult azonban a dologhoz szerencsétlenség is. A vezényszót ugyanis,

Vízakna látképe.

mely hátrálást parancsolt, némely csapatok rosszul értvén, inkább előre nyomultak; különösen a lengyelek. Ezt a többiek hirtelen észrevén, nem akartak hátramaradni, s az elsőséget a lengyel atyafiaknak engedni; emiatt aztán a debreczeniek, székelyek és honvédek közt véres verekedés támadt

A szégyenteljes kudarcz miatt az elégedetlenség moraja zúgott végig a tábortüzeknél. Mindenfelé csak a botor parancsnokról folyik a szóbeszéd, aki kellő tájékozódás nélkül vitte őket ily nagy veszedelemnek.

Ehhez aztán még egy másik csapás is járul. A temesvári őrség fölszabadító serege decz. 14-én Új-Arad előtt, a szent-miklósi sánczoknál óvatlan csapatainkra tör, s rövid, alig fél óráig tartó harcz után csaknem egészen szétveri azokat. Veszteségünk súlyos: 40 halott, 64 sebesült,

150 fogoly, s 3 ágyú. Az ostromműveket szétrombolja az ellenség, az aradi várórség pedig nagymennyiségű élelmiszerhez jut ismét.

Máriássy elveszti azt a kis tekintélyét is, amivel még birt. Most már általános az óhaj úgy a seregnél, mint a polgárság körében, hogy az ostrom vezetése tanultabb és körültekintőbb parancsnokra bízassák. Ily értelemben panaszos felterjesztés is megy a honvédelmi bizottmányhoz, amely Vettert küldi le a baj okainak a kipuhatolására. Vetter csakhamar maga is meggyőződik, hogy Máriássy képtelen az állás betöltésére; ehhez képest tesz jelentést, s csakhamar Gyulai *Gál* Miklós mérnökkari ezredes, a későbbi tábornok neveztetik ki az ostromsereg parancsnokául. Máriássyt, aki máskülönben vitéz katona, a tiszai sereghöz helyezi át a kormány.

Az új parancsnok decz. 25-én lép az ostromsereg élére, s egyik legelső teendője, hogy ismét, megszállja Új-Aradot, ami sikerül is neki. Erre aztán hozzáfog a vár rendszeresebb ostromához. Január 10-ikétől egész jan. 24-ikéig csaknem naponként megújul az ágyúharcz. Ekkor azonban fölhagy a lövetéssel; s csupán arra vigyáz, hogy az erőd minden közlekedéstől elzárassék.

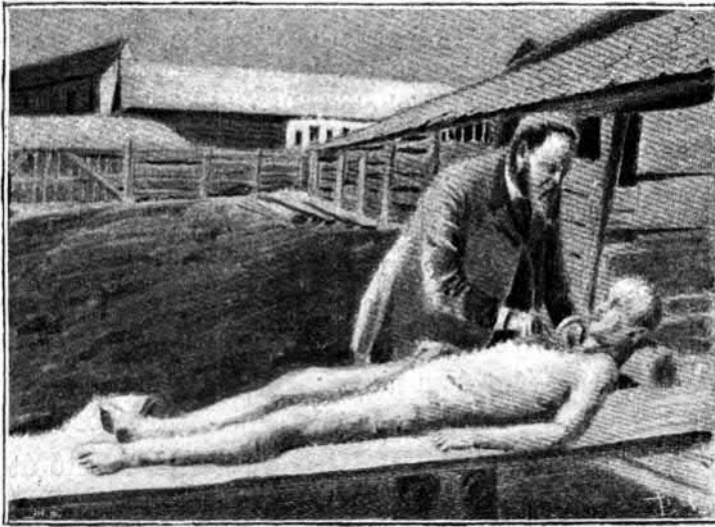
Ámde, rász az örködés. Február 8-án virradatkor a temesvári őrség egy hatalmas dandára, — 3000 rendes katona és 4000 szerb felkelő, — Gläser altábornagy vezetése alatt egyszerre csak a Marosnál toppan. Reggel hét órakor megkezdődik a támadás. Gál Miklós egy ideig valahogy csak tartja magát, de csapatai a túlnyomó erő elől déltájt megfutnak. Ekkor a szerb felkelőhad keresztül tör a Maros jegén, több helyütt fölgyújtja a várost és gyilkolva-pusztítva rabolni kezd.

A város fölött már ott lebeg fekete szárnyaival a gyászos.enyészet, amidőn Asztalos Sándor százados, parancs nélkül, csupán a maga nemes elhatározásából a 27-ik zászlóalj és menekvő polgárság élén az égő városba rohan és hősiés önfeláldozással a rablóhad ellen fordul. Irtóztató küzdelem támad. Ember-ember ellen harczol; utczáról-utczára folyik a szörnyű viadal. Tízszer annyi az ellenség, de Asztalos nem tágít; s roppant erőfeszítéssel estefelé végre mégis sikerül kiszorítania a városból a martalóczokat.

Margitay Gábor mérnökkari őrnagy, mint szemtanú, emlékirataiban így beszéli el a rettentő utcza harcz lefolyását:

... Az ellenségnek a túlparton, a csálai erdőtől Glogováczig csaknem két mértföldnyi hosszú csatárláncza, úgy éjjel, mint febr. 8-ika reggelén ágyútüzelés és kölcsönös puskaropogás között többször és több helyen tett kísérletet a beállott Maros jegén áttörni, de mindig és mindenütt hatalmas ellenzésre talált.

Az áttörés azonban a várból kapott csapat-erősítés folytán végre mégis sikerült a váron túli részen, lent a csálai erdőnél, hol a befagyott Maros jegén átrohanva, daczára ott elhelyezett véderőnknek, Ó-Arad városát iszonyú erővel megtámadták. Ekkor keresztűzbe vett s ágyútűz és granátszórás által kegyetlenül megviselt halász-utczai telepünk és tüzeink tehetetlenné tétettek, — s az itt áttóduló császáriak és a Joannovics rácz felkelő-őrnagy által vezetett csorda a városba törtek. A roppant zaj okát, az ellenség betörését a glogováczi állomáson megtudva, e rémhírré sietve mentem honvéd legényeimmel, — egy glogováczi sváb forsponton be a városba, hogy a további teendők iránt utasítást kérjek a parancsnokságtól. A várost azonban a legborzasztóbb rendetlenségben,

A visszatérő honvéd. — (A vízaknai sóbányában 1893-ban talált honvéd holtestc.)

zürzavarban s nyakrafőre futásban találtam. A főutcán haladva fölfelé, szemközt csak jajveszékelve rohant menekülőkkal találkoztam, kik kérdéseimre nem is hederítve, podgyászostól, családotól eszeveszetten nyargaltak, gyalog és össze-vissza pakolt szekereken kifelé. A főutcát átreesztő sánczolatokon áthaladva, melyet még novemberben én készítettem, azt már üresen találtam; az ágyúk nem voltak ott. Az Úri-utczába érve, mely egészen néma és kihalt volt, a Bánhid-y-háznál szállásolt parancsnokságnak csak hült helyét találtam. Néhány az udvaron össze-vissza futkosó, rémült pakolótói haliám, hogy az egész sereg, vezérestől, tiszttestől és mindenestől együtt kivonult a battonyai-útra.

E roppant zürzavarban féltem: mi lesz holmijaimból a szálláso-

mon? Szállásom a Maros felőli részen, az izraelita templommal szomszéd Rácz-utczai kétemeletes Tököly-házban volt; tehát a Halász-utczán felvonuló ellenségnek éppen a torkában. De nekem, hogy lakásomat az esetleges kirablástól megmentsem, minden áron a Tököly-házhoz kellett hatolnom. Az ellenség egyes előcsapatai már a főbb utczákon száguldoztak s én a melléksikátorokat választám. Nagy bajjal végre elértem lakásomat, épp akkor, midőn cselédeim podgyászommal, melyet szekérre raktak, már menekültek Battonya felé. Én is velük mentem.

Ámde az itt eső utczákon is már behatolt az ellenség, s a piacznak tartva tódult fel. S alig fordultunk a legközelebbi mellék-utczába, már egy csomó rablóra bukkantunk, s az egyik szervián el is állta utunkat; de két elszánt honvédlegényem és én magam kardom kettétöréséig küzdve, hevenyében elbántunk velők, s átvágva a zajló tömegben, az utánunk tett sikertelen lövésektől kísérve a sikátorok tekervényein rohantunk tova, oly gyorsan, a mint csak lehetett. Itt-ott még elmaradott, rendetlenül és gyorsan hátráló honvédekre és csapatokra is bukkantunk, kik marosparti állomásaiktól az áttörő ellenség által nyomatva, a város túloldala felé törekedtek s kérdéseinkre csak annyit felelének, hogy az összes sereg a városon kívüli térre van rendelve. De mi rendetlen hátrálást láttunk mindenütt. Az utczák üresen és némán álltak, lakosaik szétfutottak már, csak a felnyomuló csorda bős rivalgásai és lövöldözései egyfelől, s „hurráh“-kiáltozás a piac táján másfelől tölték meg a léget, mialatt csakhamar kiértünk az ellen által elborított városból.

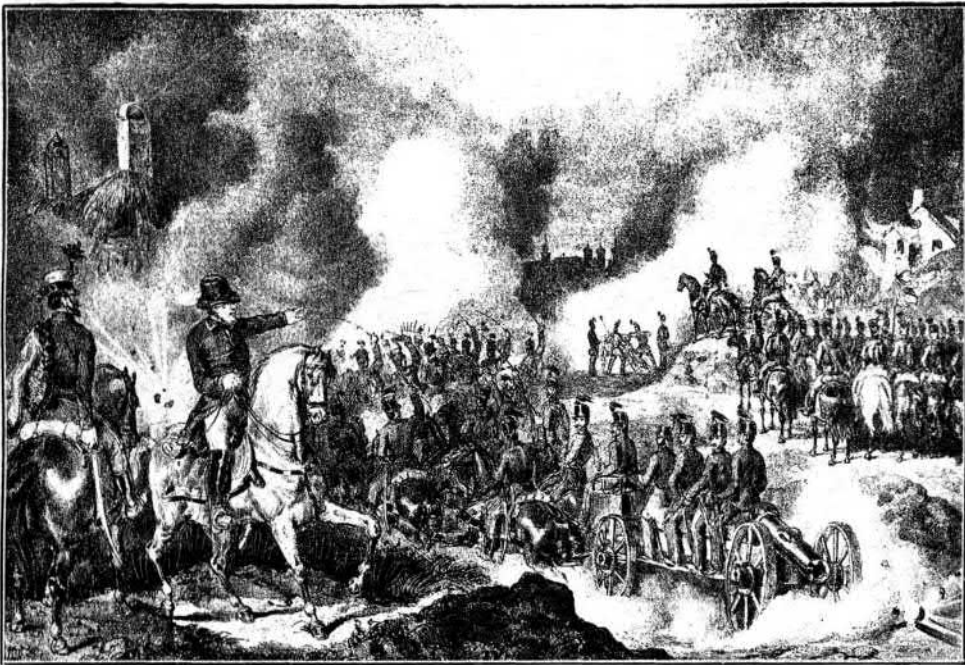
Itt a városon kívüli téren, a Battonya felé vezető úton találtam a városból kivonult sereg nagy részét, az összes tisztikart, ott a telepek fedezetét, az utczai sánczok és redoutok könnyű sikágyúival; az ostromlövegek helyükön hagyatván. És magam is odacsatlakoztam és tanúja valék azon ezer felé széthúzó tanakodásoknak és habozásoknak a teendők felett, a melyek a mindenkinél okosabbnak lenni akaró, azonban a hadi operációkhoz és tervekhez alig valamit is értő, de a hazafiség hevétől lelkesült egyének által idéztettek elő.

A nagy országúton: a simándi és glogováczi úton állást foglaló *Asztalos* Sándor és *Schatzberg* századosokban a nyakrafőre futó menekültek kiáltásaira bajsejtelem támadt; s e jelekből az ügy veszélyes fordulatát látva, nem késtek tovább, hanem a hátráló csapatok nagy részét is csatlakozásra bírván, fölláldozó hősiességgel indultak a városba, s csakhamar egyesülve, föllekesített seregüket a tízszerre nagyobb számú ellenségre vezették.

Míg Asztalos Sándor Schatzberggel a főúton és a téren vágta rakásra a meglepetésében elrémült ellenséget: addig másfelől az erdőből önként szintén Aradra induló honvédcsapat a már rablásban tobzódó ellen által ellepett Úri-utczát és a melléksikátorokat elzárta. Az így beszorult rác és oláh csöcselék oly irtózatos öldöklésre ébredett, hogy rémületükben még a házkéményekbe is bújtak, de ott is kifürkésztetvén, irgalmatlanul leöldöstették. A Tököly-kertre nyíló kereszt-utczától, fel egész a piaczig levő nagy épületek falai, a „Fehér-kereszt“ ez utczába nyíló nagy szárnyával együtt, a sűrű puska- és ágyúlövés által valóságos rostává lövöldöztek össze.

Azonban ez a három oldalról támadó magyar sereg nem maradt egészen

Részlet Nagy-Szeben ostromából.

magára. A szétzüllött zöm meghátrált honvédjei is megtértek a csata zajára, s a minden oldalról űzőbe vett ellenség, otthagyn Arad piacán és utczáin 500—600 holtat, átveretett a Maroson, ki Aradból, sőt Új-Aradról is.

Rettenetes látvány volt az, midőn a vérfürdőből menekülő ellenségnek a rendes sorkatonasággal vegyes tömege a Marosra szolgáló legközelebbi Halász-utczának rohanva keresett szabadulást; s az olvadozó jégtől zajló Marostól visszariadva, ott tiporta agyon egymást

egész utcát átreakesztő kazalba; s ott konzultatott össze, vagy a Marosba veszett a legnagyobb része.

De a betörők is nagy dúlást tettek. A Tököly-házban, Rosenberg Károly zsidó hitközségi jegyzőt, egy tudományosan művelt derék tanárt nejével és szép mennyasszony leányával együtt kegyetlenül kivégeztek. Miután minden rabolhatót összeszedtek, a bútorokat összetörték: hozzáfogtak a kegyetlen mézszárláshoz. A leány szemeláttára apját, anyját egy visító leánytestvérét agyonverték; s aztán őt is összekötözve, megkínózva, apja holttestére térdepeltetve, megimádkoztatva, kegyetlenül meggyilkolták, s aztán megmeztelenített testét a hullák fölébe dobták. Egy gazdag magyar nemzetiségű molnár szintén egész családotól a rabló csapat áldozatául esett. Az emeletről valamennyiöket az udvar kövezetére dobták, a hol szörnyet haltak; lakását aztán kirabolták.

Nem maradt azonban büntetlen e vandalismus. Az utolsó harmincz-negyven főből álló csordanép egy kissé tovább késett a nagy tömkeleg épületben. Honvédjeink értesülve a történekről, siettek az elkövetett kegyetlenségeket megboszulni. A terjedelmes házat körülvezték, hogy senki se menekülhessen belőle. Egy másik csapat beszorította a rablókat, benn aztán megkezdődött a gyilkos vérengzés, s rejtekheleikből is elővonszolatván, rakásra öldöstettek. Ez alkalommal egy sajnálatos baleset is történt. A tett után a honvédek közül néhány hátramaradt, kikutatni a roppant épület zugait: nem lappang-e még valaki elbújva a rablócsapatból. És föltevésükben nem is csalatkoznak. Egy félreeső fatartó pinczében mintegy kilenczet találtak, akiket ott irgalmatlanul leszuronyoztak. Eközben azonban bejön az udvarra egy másik honvédcsapat is ugyanilyen célból. Egyenesen a pinczének tart: beront, s mielőtt a helyzetet fölismerte volna, az éppen már kijönni szándékozó honvédekből egy pár lelövetik. .

Az Arad falai közül oly hősiességgel kivert ellenségnek a takarodását nyomban a vár ütegeinek a városra és seregeinkre egész erővel irányzott ágyúzása követé. Délután négy órától kezdve egész éjen át és a következő napokon át szakadatlanul tartott a lövöldözés, amelyet azonban mi erélyesen viszonzotunk

Glaser tábornok vert hadának a roncsaival másnap Temesvárra menekült; de febr. 13-án ismét Aradnál termett, s a koplaló várórséget újólág ellátta élelmiszerral.

Gál helyére, aki szintén nehézkes ember volt, febr. 26-án *Kiss Pál* alezredes lépett; april 7-én pedig gr. *Vécsey* Károly tábornok vette át

az ostromsereg parancsnokságát. Azonban Vécsey sem támadott, hanem ki akarta éheztetni Bergert; ami később, június3-án valahára sikerült is.

Temesvár, mint tudjuk, ellenséges kézben volt. A parancsnok: Rukowina tábornok, az őrség: nagy, a fölszerelés: kitűnő. Hogy az aradi vár oly sokáig tartotta magát: az főképp Rukowinának köszönhető, a ki mindig talált módot reá, hogy a szorongatott Berger élelemmel ellátassék. A hatalmas erőd ostromához csak május elején fogtak csapatjaink.

A munkácsi vár, félreesvén a harcztértől, a tél folyamán nem igen zavartatott. Parancsnoka: Mezőssy Pál őrnagy volt; a ki azonban, kivált tavasz felé, midőn Galicziából újabb osztrák csapatok özönlöttek hazánkba, gyakori kitöréseivel és fürge mozdulataival sok bajt okozott az ellenségnek.

A budai vár ekkor még nem szerepelt; ámbátor Windischgrätz már hozzáfogott a megerősítéséhez.

De nemcsak a váraknál, nemcsak a Tisza körül, hanem az egész országban mindenfelé folyt a véres küzdelem. A Bakony rej'tekeiben Mednyánszky Sándor, Szabadka mellett Gál László, Pétervárad vidékén Bezerédi Miklós csatáztak kisebb-nagyobb szerencsével. Ezenfelül itt is, amott is, egy-egy guerilla-csapat bukkant fel, s szúrta-ölte az ellenséget mint a megbolygatott darázsraj.

*Az erdélyi csatapiac*zról az utóbbi időben alig jött értesítés az anyaországba. Csak olykor egy-egy röpke hír, Bem diadalainak a híre; ez is csak futólag, ellobbanó fénynyel, mint zivataros éjszakában a villám. Pedig ott is folyt az élet-halálharcz, talán még rettentőbb elszánással, mint ideát nálunk.

Bem tüneményeszerű föllépése egészen kihozta sodrából Puchnert. Még a tihuczaihoz hasonló néhány kudarcz: s Erdély visszahódíthatatlanul a magyarok birtokába kerül. Hogy ez meg ne történjék: új segítő eszközökről kellett gondoskodni.

Az oláh fanatizmus zsarátnokát piszkálta fel mindenekelőtt. És csakhamar megint föllobogott a vad gyűlölködés lángja. Mert úgy volt az, hogy Puchner nyilvánosan pálczát tört az oláh vérengzések fölött, de titokban egykézre dolgozott a banditákkal.

Úgy történt most is. Úgyszólván a császári sereg szemeláttára egy szép, virágzó magyar város: *Nagy-Enyed* esett martalékául az oláhság fékvesztett dühöngésének.

Nagy-Enyed Alsó-Fehérmegyében, a havasok alján fekvő régi szabadalmazott város. Lakosainak száma a szabadságharc idején mint-

egy ötezer;- mind jó magyar és hithű református. Ref. főiskolája híres volt messzi vidéken.

Axentenek, úgy látszik, régen fájt a foga Enyedre; nemcsak azért, mivel magyar, hanem vagyonszága miatt is. Csak kedvező alkalomra várt, hogy rátörjön martalóczaival. És az alkalom bekövetkezett.

Bem nagyszabású hadiműködésének Enyedre nézve az a hatása volt, hogy a városban tanyázó császári katonaság újévkor Gyulafehérvár felé húzódott. Enyed tehát katonaság nélkül maradt.

Ezt a helyzetet — írja báró Kemény Gábor „Nagy-Enyed és vidékének veszedelme“ ez ímű történeti vázlatában,— az enyediék annyi pusztítás közvetlen szomszédságában, oláhságtól környezve, a havasok tövében, fegyvereiktől megfosztva, felosztatott nemzetőrséggel, erélyes vezetők hiányában nagyon veszedelmesnek tartották. Az előljárást tehát ifj. Kemény István, Alsó-Fehérmegye főispánjához katonai oltalomért folyamodott. De a segély csak nem jött.

Az enyediéket perczről-perczre nagyobb félelem szállotta meg. Mintha sejtették volna a szörnyű jövődőt. Sokan Tordára menekültek. Az otthon maradottak napokon át nem mertek levetkőzni. Január 6-án két oláh tábor húzódott a város alá. Az egyik Prodanu bandája volt, a másik az Axente Severé. A Prodanu serege Fel-Enyeden táborozott: akét Enyed közt elszórtan fekvő házakban; Axente pedig Csombordon ütött martalóczaival tanyát. Csombord alig fekszik Enyedtől egynegyed órányira. Január 8-án alkonyaikor két oláh tribün jött a városba, s az előljárásnál hatezer ember számára szállást rendelt. Képzelné lehet az előljárást rémületét. Azonnal küldöttség ment Prodanuhoz, aki akkor épp Enyeden volt, s kérve-kérte, hogy ne hozzák a felkelőket a városba, mert ennek baj lesz a vége.

— Ne féljenek, — biztatta őket Prodanu,— Nagy-Enyed az én igazgatásom alá tartozik. Ide semmiféle felkelőcsapat nem jön. Hiszen a vidék román ajkú népének érdekében fekszik Enyed jóléte és fölvirágzása. Itt adjuk el természetményeinket, itt látjuk el mindennel-mindennel, a mire csak szükségünk van. Legyenek hát nyugodtak; én Enyedre úgy fogok vigyázni, mint a szemem fényére.

Kevés váratva Axentetől is biztató levél érkezett, még pedig az előljárást címére. A levél, magyar fordításban így hangzik:

Uram!

Az a hatezer ember, a kinek Nagy-Enyedre kellett volna érkezni, egyelőre a szomszédos községekben marad. Nagy-enyedi testvéreink tehát ne várják őket.

Kelt Csombord, 1849. ján. 8.

Axentye Szeverus,
prefekt.

A veszedelem, úgy hitték, pillanatnyilag elmúlt. A lakosság zöme nyugodtan hajtotta le gondterhes fejét üdítő álomra. A város előkelőbbjei közül pedig néhány Prodanuval együtt vacsorázott, akinek, mint buzinai papnak sok ismerőse volt Enyeden.

Eközben az Axente tábora megmozdul, s özőnlük Enyednek. De a város szélén akadályra bukkan; ott a Prodanu czirkáló őrsége, amely visszakergeti.

Axente, a mint értésére jut a dolog, bős haragra lobban. A Maros jegére gyűjti egész hadát, s megesketi, hogy bármi történjék, csak azért is bemennek Enyedre. És az öt-hatezernyi oláh felkelő, mint az áradat, csakhamar a városba zúdul.

A zaj, a vész híre legelőször a minoriták zárdájába érkezik. A köztiszteletben álló házfőnök: Viskolczy Henrik nyomban elindul, hogy fölkeresse Prodanut. Mégis találta; hangos jókedvben épp vacsoránál ült. Röviden elmondja neki a történeteket, s aztán fölkeri, hogy lépjen fel erélyesen, s mentse meg a várost a veszedelemtől. Prodanu kardot köt, s haragosan eltávozik.

A gvardián is kisiet; de alig lép az utczára: megrohanják és leütik. Paptársai aggódni kezdenek a szeretett főnök hosszas elmaradása miatt és keresésére indulnak. Mégis találják: vérbefagyva. Felemelték és hazaszállították. A gondos ápolás, szerencsére, visszaadta az életnek.

Mikor Prodanu emberei látják a dulást, a prédaszomjtól megkapatva, ők is Axentye bandájához csatlakoznak. Így együttesen lehettek: nyolcz-tíezren.

A polgárság némely része, álmából felriadva, félig öltözetlenül a róm. kath. templomba s a minoriták zárdájába menekül. Azt hitték, hogy a hely szentsége megvédi őket. A papság mindent megtett, a mit csak tehetett. Ornatusban, feszülettel kezében állt az ajtóba, s a vallás szent nevében szólítja fel a dühöngőket, hogy ne fertőztessék meg rablással és gyilkossággal az Isten hajlékát. Egy-két csapat tovább vonult; de jött helyette más, amely részeg, kábult fővel, a rablás vágyától mámorosan, nem hallgatott sem Istenre, sem emberre. Vérváltságul pénzt követelt.

A szorongatott közön-
ség adott, a míg volt.
De később ez sem
használ. Elkezdődik a
mészárlás.

Egy Szinte neveze-
tű szabómesternek ott
a zárda udvarán tőkére
helyezve fej szével vág-
ják el a fejét. Lengyel
István előkelő enyedi
fiatal-ember menyasz-
szonyával együtt gyil-
koltatik meg.

Lakott Enyeden egy
nyugalmazott császári
kir. százados; Hor-
váth volt a neve. Az
öreg kapitány azt hit-
te, hogy állásánál fog-
yást nem lesz bántódá-
sa. Teljes katonai dísz-
be öltöziktehát, felrak-
ja mellére összes ér-
demjeleit; s így megy
az utcára. Hiába min-
den: könyörtelenül le-
mészárolják.

A gyújtogatás, mi-
vel vastag hó borította
a tetőket, már nehe-
zebben ment. Akként
segítettek magukon a
bestiák, hogy belülről
perzselték fel az épü-
leteket. A ref. főiskola
új épületében minden
szobában külön össze

A piskii diadal 1848.

(koru vázlatok után.)

gyűjtötték az ott található holmit, s a szoba közepére hányva, úgy gyűjtötták fel. Ebben az épületben volt a híres könyvtár és a természetrajzi múzeum.

A könyvekkel nem igen tudtak boldogulni; úgy látszik, az ódon pergament nem akart égni; a becses könyvek és okiratok legnagyobb részét tehát összevágva, szétzaggatva az ablakon hányták ki.

A dúlás közben mindenütt fölverték a pinczéket, s az eredmény persze az, hogy rövid időn a többség oktalan állathoz hasonló állapotba jutott: holtrészeg lett. De azért a rablás egész éjszaka folyik tovább.

Maga Áxenté Csombordon maradt. Kiment a Marospartra, s egy sövénykerítéshez dőlve hosszasan kéjlegett a pusztulásban.

— Véz, zoá luj Kossuth! (Nézd a Kossuth nevenapját!) — szolt egyik társához az égő Enyedre mutatva.

Hová tűnt Prodanu, — ma is rejtély. Valószínű, hogy ő is, mint Axente, valami biztos helyről a rettenetes dúlásban gyönyörködött. Annyi bizonyos, hogy jan. 10-én, midőn Losenau császári ezredes Bocsárdról Enyedre jött: Prodanu még mindig a városban lebzsel. Ez alkalommal közte és Losenau közt érdekes dolog történt. Losenau egy segédtsit és egy ordináncz kíséretében a Magyar-utca felé ment, midőn Prodanu jön vele szemben. A martalóczvezér egyenesen Losenau ezredesnek tart, kezét nyújt neki és így köszön:

— Jó reggelt, bajtárs!

Losenau hátrakapja kezét, s a legnagyobb megvetéssel fordul el tőle. Majd odaszól a legénynek:

— Üsd pofon ezt a haramiát. Nem érdemli meg, hogy én piszkosam be vele a kezemet.

Az ordináncz Prodanuhoz lép, s a parancshoz képest úgy nyakon teremti, hogy a felkelővezér szintén megszédül.

Losenau erre kivesz egy forintost, odaadja a legénynek, s szó nélkül halad tovább.

De mi történt a lakossággal? Azok, kik keresztülélték az iszonytató éjszakát, a közeli erdőbe menekültek, a hol csaknem mezítláb, meleg ruha nélkül huszonkét foknyi hidegben napokon át fakéreggel és víz helyett hóval tengették nyomorult életüket. Túlboldog volt, aki egy maréknyi kukoriczalisztet keríthetett, s amúgy nyersen megehetette, mivel az ólálkodó móczok miatt tüzet nem lehetett rakni.

E szörnyűségek hírére, január 11-én — beszéli a „Fekete könyv”-ben ifj. báró Kemény István, Alsó-Fehérmegye akkori derék főispánja, — Tordáról az én vezetésem alatt negyven lovas, két honvédszázad és néhány aranyosszéki nemzetőrből álló csapat ment Enyedre. Báró Paget János, Wesselényi Ferencz, Szilvássy Miklós és gróf Tholdy Lajos szintén hozzám csatlakoztak.

Ez a kiscsapat emberies szándék érzetével indult útnak. Felvincz-től Enyed felé lépten-nyomon enyedi menekülteket és az utón megfagyottakat találtunk, kiknek hulláit a kutyák és varjuk nagyrészt már elpusztították. Tíz lovas és húsz honvédből álló előőrsünk Enyeden hirtelen egy jól felfegyverzett oláh rablóbandára bukkant, mely Toroczko elpusztítását tervezte. De a rettenthetlen és körültekintő Perczy kapitány bátran megtámadja őket Szilvássyval és a tíz lovassal előre vágatva; s mielőtt a húsz honvéd megérkezett volna, egyik vitéz őrmesterünk elvesztésével, szétszórja őket. Miután mi a kaszárnyába szállásoltuk magunkat, én

embereket küldtem ki az erdőbe, honnan a magyarok vérző lábakkal jöttek be és ily módon ezen az éjszakán mintegy hétszáz embert mentettünk meg.

Leírhatatlanul megrázó jelenetek játszódtak le szemeink előtt. Az egyik elveszettnek hitt atyját ölelte keblére, a másik egyetlen gyermekét veszi át egy emberbarát kezéből; egy megszorodott anya aggodalmas szívvel vizsgálja a megmentetteket, de nincs bátorsága fiai után tudakozódni. E közben szivszaggató kiáltásai hallatszanak azoknak, kik szeretteik meggyilkolásának híret veszik, vagy azt hallják, hogy megfagyva fekszenek az erdőben

Axente czélját érte: Nagy-Enyed romhalmazzá Ion. Az egész Város, néhány épület kivételével, elpusztult. Ami értékes: elrabolva; füstölgő üszkők mindenfelé. Az utczákon temetői csend. „És ha,—jegyzí fel egy szemtanú, — az éhség által kényszerítve egy-egy menekülő a városba megy, az embercsontokon marakodó ebek csaholásánál alig hall egyebet.“

Több, mint *ezerkétszáz* ember lett földönfutóvá. A szerencsétlenek Tordán és Kolozsvárott találtak menedéket, s országos gyűjtés rendeztetett a számukra.

Nagy-Enyed megrendítő sorsát a képviselőház január 26-iki ülésén *Szász Károly* erdélyi képviselő hozta elő, a többi közt a következőket mondván:

. . . Azon vértfagyasztó tettekhez, melyeket a vad oláh nép már elkövetett, méltóztassanak a január 8-iki nap történeteiből némelyeket meghallani. Értemanagyenyedi esetet. Január 8-án az oláh tábor beüzen Nagy-Enyedre, azon városba, mely egész Erdélyországban a legnemzetiesebb, legmagyarabb szellemű s mely ha meg nem akadályoztatott volna felsőbb rendeletek által, máskép tüntette volna ki magát; ezen Nagy-Enyedre beüzen egy kilencz ezerből álló oláh csorda. Nagy rettegés volt mindenütt a városban; este felé új követek érkeznek, hogy 8-án nem fognak az oláhok beérkezni. A lakosok lefeküsznek, és 11 órakor felkeltik a puskalövések; kiszaladnak és a város legnagyobb utcája lángban van; és a gyilkolás elkezdődött; leölettek irgalom nélkül; — öregek, ifjak, asszonyok és csecsemők; egy Török Dániel nevű ügyvéd elevenen megsütetett; egy 80 éves öreg az utczákon végig hurczoltatott s azután megöletett; ez történt egy öreg asszonynyal és sok mással. A lakosok akkor voltak kénytelenek künn menedékért futkosni, midőn 15 fokon állott a hideg, midőn az apró gyermekek megfagytak, az öregebbeknek kezei s lábai fagytak el. A szülők gyermekeiket, ezek szülőiket nem találták; közönséges és általános volt az összezavarodás. Akik a városban maradtak, rabságra hurczoltattak. Ily szomorú állapotban vannak tehát azon derék szellemű város lakosai.

Tisztelt képviselőház! Erdély különös tekintetet érdemelt mindig; s most is érdemel; legutolsó küzdelmeinknek is Erdély a támaszpontja. Kérdem, ha Erdélyben

oly szerencsésen nem működhetnénk, mint működik jelenleg Bem, ha az annyit gyalázott erdélyiek segítségével nem működhetnénk, váljon hol: volnánk most? Erdélyben a magyar szabadságért kinzott, még életben levő nyomorultaknak, hogy biztos menedékük legyen, arra tekintettel kell lennünk. S e tekintetben Nagy-Enyed város lakosait különösen a ház figyelmébe ajánlván, azt indítványozom, hogy az ily utolsó Ínségre jutott, elszéledt és magukat bajjal összeszedett, a kolozsvári iskolai épületben letelepedett nyomorultaknak egy bizonyos mérsékelt összegű pénzt határozni méltóztassanak. ,

A nemzetgyűlés 100.000 forintot szavazott a szerencsétlenek fölszegélyezésére, s az összeg kiosztásával Fosztó Károlyt bízta meg.

A seb, amit Axente az enyedieken ejtett, oly rettentő, hogy még évek után is sajog. Midőn az ifjú császár 1852-ben Erdélyben körutat tesz, a szerencsétlenek közül többen kérvénnyel járulnak színe elé, s keseregve panaszoják el hozzátartozóiknak a legyilkolását.

Török Amália, akinek atyja és két testvére esett a rettentő mészárlás áldozatául, felségfolyamodásában így mondja el a támadás történetét:

Mikor boldogult atyám, a szerencsétlen felenyedi református lelkész látta, hogy az oláhok éjjeli gyűlést tartanak, lándzsákat kovácsolnak stb. 1848. évi szeptember végén Nagy-Enyedre költözött, de Nagy-Enyedet is csakhamar körülfozták az oláh hordák és mi csak a császári és magyar csapatoknak köszönhetjük, hogy a szerencsétlen várost már nem akkor pusztította és rabolta ki az oláh nép. A császári csapatok Gyulafehérvárra vonultak, pár nap múlva a magyarok Tordára mentek vissza és velők mindenki, a kinek csak módjában állott. Ezekkel mi is. De a mint alkalom kínálkozott, ismét visszatértünk Enyedre. Urbán tábornok adott katonai fedezetet; Enyedre új hivatalnokokat helyeztek; a polgárok hűségi esküt tettek; fegyvereiket kiszolgáltatták s remélték, hogy békében élhetnek. Azonban 1849. jan. elején a császári csapatok elhagyták Nagyenyedet és ugyané hó 8-án hallottuk, hogy Axentye 6000 oláh számára rendelt szállást.

Képzelteti Felsőged a mi félelmünket: kezdtük értékesebb tárgyainkat elásni. De Axentye megnyugtatta a várost, Írásban Ígérve, hogy egyetlenegy oláhot sem bocsát be. Azonban alig szunyadtunk el, mikor éjjelre a barbár horda a várost megrohanta, minden , sarkát felgyújtotta s borzasztó mészárlásba kezdett. Mi majdnem ruhátlanul, a hogy az ágyból kiugráltunk, futottunk az udvarra, hogy elrejtőzzünk. Virradatkor kénytelenek voltunk menhelyet keresni: elmentünk hát a minoriták rendházába. Azonban semmit sem. kiméit az ellenség: a templomot feltörték, a papiruhákat és. szentedényeket elrabolták, azután ostromolni kezdték a szobát, a hova mi menekültünk. A nagy. erős felgyógyi oláh pópa volt a vezetőjük, szegény atyámon súlyos sebeket ejtett; puskatussal verte a fejét, pedig mi térden állva kértük, védelmezne meg bennünket. Ő látszólag nevetve ütött korbácsával emberei közé, közben szemével intett nekik és egy nagy fűrészt hozatott a mi kínzásunkra. Nekem sikerült elosonni, én a sövények. és égő istállók közé rejtöztem, de hamar felfedeztek és

halállal fenyegettek. De Szőlössy nevű tímár felesége egy pengő forintért megváltotta az életemet attól az oláhtól, a ki fenyegetett. Azután oláh parasztruhába öltöttem és szüleim felkeresésére indultam. De óh borzalom, nagybátyám udvarán édes atyámnak kutyák által szétroncsolt tetemeit találtam.

Azután a székházba futottam, szegény anyám ezalatt két gyermekének az oltár mögött vetett ágyat és elment ennivalót keresni számukra. Azonban sem ő, sem nagyanyám nem jöhettek többé vissza, mert mindig tovább s tovább üzve, a legnagyobb nyomorúság és szorongatások között majdnem elviselhetetlen fáradtsággal Tordára értek. Két testvéremet megfagyva, éhenhalva találtam. Még pár napot töltöttem paraszt ruhába öltözve a szerencsétlen városban, a hol szüntelenül folyt a gyújtogatás és gyilkolás. Lépten-nyomon eltorzított, kutyák által szétépett holttetekre találtam, és szemtanúja voltam a gyújtogatásnak, gyilkolásnak, rablásnak. Végre egy portyázó csapat védelme alatt Tordára menekültem.

Térdenállva esedezem én, kinek atyját és két testvérét az oláhok ok nélkül meggyilkolták és kinek anyja az oláhok durva bántalmazása folytán halt meg, kegyeskedjék felséged a tényállás megvizsgálása után hozzám-tartozóim gyilkosait megbüntetni, s nekem szegény kifosztottnak kegyes kárpótlást engedélyezni.

Török Dániel özvegye, kérvényében így beszéli el a szörnyű méészárlást:

A nagy-enyedi szomorú események, melyek annyi békés polgárt tettek özvegygé, árvává és gyermektelenné, engemet is megfosztottak támaszomtól, férjemtől, három kiskorú gyermekem atyjától. Wardener tábornok szegény szétfutott enyediknek katonai fedezet alatt való visszatérést tanácsolt. És mivel a város hűségi esküt tett, fegyvereit kiszolgáltatta, semmi erőszakos cselekedetben részes nem volt, mi azt hittük, a császári csapatok elvonulása után is biztonságban leszünk: miután azok hűsz tekintélyes polgárt túszul vittek el magukkal. De csalatkoztunk! A hírheft Axentye írásbeli Ígérete daczára 1849. január 8-án éjjel Nagy-Enyedre vezette népét, mely felgyújtotta a várost és hangos kiáltás közt, hogy. mindez parancsra történik, rabolni, gyilkolni kezdett.

Tény, hogy Axentye Csombord mellett egy halomról nézte Nagy-Enyed égését. Házunk kapuját fejszecsapásokkal törték be, nekem gyertyát adtak kezembe és halálos fenyegetések között követelték pénzemet. Én azután három kis gyermekemmel egy pinczébe menekültem, hol már sokan el voltak rejtőzve, de menedék-helyünket csakhamar felfedezték, kiűztek bennünket, a férfiakat pedig lemészárolták. Utánam is lövöldöztek, de a golyó nem talált. És én sok veszedelem között Gyulafehérvárra jutottam, de férjem, Török Dániel ügyvéd, a gyilkosok kezébe került és egy Albu nevű enyedi oláh agyonütötte.

Nem vagyok képes a borzalmakat felsorolni, melyeknek szemtanúja voltam. Enyed, a szép, virágzó város rommá lett, polgárai legyilkoltattak, vagy fedél nélkül bujdokoltak szigorú téli hidegben az erdőkön, éhhalálnak és megfagyásnak kitéve. Csak egy meszesgödörben négyszáz áldozat van eltemetve. Barmaimat egy musinai paraszt hajtotta el, a kit gyakran látok most is ablakom előtt elhaladni és a rablásban. egy gyógy-csercseli lelkész is részes volt, kit több helyen láttam garázdálkodni.

Én boldogult férjemnek meggyilkolása által támasz nélkül maradtam. Képtelen vagyok kiskorú gyermekeimet fentartani, azért fordulok a minden árvák atyjához, kinek legnagyobb öröme, hogyha az özvegyek és árvák könnyeit letörülheti.

Térdem állva esedezem felséged előtt, méltóztassék legkegyelmesebben az ügyet megvizsgáltatni; a musinai paraszt által elrablott barmokért engem kárpótoltatni és nekem elszegényedett szerencsétlen özvegynek segínyt engedélyezni, hogy módomban legyen szegény gyermekeimet fentartani és nevelni.

László Karolina, a meggyilkolt *László* István kamarai ügyész leánya pedig, ekként panaszol:

Én vagyok *László* István kamarai ügyész szerencsétlen leánya; Nagy-Enyeden laktam öreg szüleimmal s három ifjabb testvéremmel. A kis-enyedi borzasztó kegyetlenségek oly megrázólag hatottak kedélyünkre, hogy a távolabb eső Tordára menekültünk; azonban Lozenau ezredes tanácsára, kit szerencsénk volt ismerni, csakhamar visszatértünk. És miután ő a császári hadakkal Enyedet elhagyta, szavai által megnyugtatta, tovább is ott maradtunk. A nemeslelkű megboldogult nem sejtette, milyen végzetes lesz reánk nézve az ő tanácsa. Bizalmunkat az még jobban megerősítette, hogy a város ő felségének hűségi esküt téve, a császári lobogót kitűzte és a fegyvereket kiszolgáltatta.

Annál leverőbb volt ránk nézve, mikor 1849. január 8-án hallottuk, hogy Axentye, kinek nevét a szerencsétlen nagyenyediek örökké borzalommal ejtik ki, 6000 oláhval készül a városba. De az aggódókat csakhamar megnyugtatta amaz Írásbeli Ígéretével, hogy népét nem vezeti a városba és Prodán, a másik vezető, megölelte a város nevében neki köszönetét mondó minorita elnököt, ígérve, hogy Nagy-Enyedre úgy fog vigyázni, mint a szeme világára. És irtózat! Míg ez Nagy-Enyeden történt, Axentye Csombordon, mely csak félóránnyira fekszik Enyedtől, egy halomról nyugodtan nézte a város égését és a lakosok legyilkolását.

Mi valamivel később feküdtünk le, mivel Axentye, boldogult atyámnak a szörnyeteg tetteiről nagyon jól ismert forrói lakos, Kautyia által üzentette, hogy hozzánk fog jönni, várjuk vacsorára. Mikor már aludtunk, akkor gyűjtötték fel a várost és kezdődött a gyilkolás, kiugrottunk az ágyból, boldogult anyámmal mi négy testvérek majdnem ruhátlanul futottunk a szabadba. Az volt a szándékunk, hogy az erdőségen és kerülő utakon át Tordára meneküljünk. Fehér öltözetünk nem ütött el a földet takaró hótól, így hát sokáig nem fedeztek fel bennünket, azonban Alvincz és Torda között az országúira jutottunk, a hol megláttak. Ekkor a hidegtől, fáradságtól és félelemtől kimerült édes anyám így kiáltott fel: „Nincs menekvés!” és holtan rogyott össze. — Két kisebb nővéremet két kémszemlén járó huszár vitte magával Tóidra. Hidegtől dermedt Anna nővérem a haláltól csodálatosan menekült Bajcsy Pállal távozott. Én azonban nem akartam édes anyám holttestét elhagyni. Másnap jöttek dombrói emberek, megkönyörültek rajtam és majdnem *erőszakkal vonszoltak el a drága halottól, kire még szemem láttára rárohantak a kutyák és hollók.*

Ezalatt Enyeden agg atyám egy kerti házba menekült, de a nagy-enyedi Istrate csakhamar felfedezte; a bundája ujjába bevarrt aranyat elrabolta tőle,

azután irgalmatlanul legyilkolta. Ez az Istratye még most is nyugodtan él Nagy-Enyeden.

Felséges uram! Ez az én végtelen szenvedéseimnek rövid története, melyre csak felségednek irgalma és kegyelme önthet enyhítő olajat. Kegyeskedjék a tényállásról tudomást szerezni, és békeszerető atyámnak, ki mindig hű szolgája volt a felséges császári háznak, — gyilkosát, Istratyét, felelősségre vonni; az elrablott vagyont általa visszaszolgáltatni.

Kossuth atyjának síremléke.

Miután atyám hosszú évek során át kamarai ügyész volt, és a magas kincstárt mindig híven szolgálta, mi ennek dacára a fent említett szerencsétlenség által oly szomorú sorsra jutottunk, hogy még mindennapi kenyérünk is hiányzik, térdén állva esedezem felséged előtt, kegyeskedjék nekem és három hajadon testvéremnek kegy díjat engedélyezni.

De a szívtépő esdeklés viszhangtalan maradt. A gyászbaborult özvegyek és a szegény árvák nyomorogtak tovább, a véreskező Axente pedig kitüntetésben részesült.

Néhány napra az enyedi vérfürdő után—január 14-én — egy másik virágzó magyar község: a tordamegyei Jáva esik az oláh kanni-

balizmus martalékául. „Az unitáriusok templomának romjai előtt, — beszéli egy szemtanú, — az unitárius pap feküdt, szemei kiégetve, kezén lábán megnyúzva. Mellette a fia, aztán a református pap, s még számos legyilkolt magyar. A véres holttesteken kutyák és disznók lakmározának.“ A szerencsétlen áldozatok csonka tetemeit január 20-án Szentpáli őrnagy szedte össze s helyezte örök nyugovóra.

S még füstölög a rombadöntött Nagy-Enyed és Jára, a gyilkosok keze még véres: s a jutalomért sietnek máris Olmütz városába, az ifjú császár elé. A küldöttség élén Saguna András püspök áll.

A kért jutalomdíj, pontokba összegezve, ím ez:

1. Az osztrák birodalom összes románjai egyetlen önálló nemzetté tömörítettessenek.

2. Úgy politikai, mint egyházi ügyekben önálló külön kormány legyen.

3. A szervezkedés céljából mielőbb egy nagy kongresszus hívandó össze.

4. A románokat érdeklő ügyekben, úgy lent, mint fent a nemzeti nyelv használtassák.

5. Évenként külön román nemzetgyűlés tartassák.

6. Az osztrák birodalmi gyűlésen a népesség számarányához képest a románok is képviselve legyenek.

7. Az osztrák kormány kebelében külön román minisztérium alakíttassék.

8. Ő felsége a császár vegye *Ma „Románok nagyhercege“* címet.

„A negyedfél milliónyi nagy román nemzet, — így szól a többi közt emlékiratuk, — tettekkel mutatta meg, hogy hű az uralkodóházhoz és az osztrák birodalomhoz. Elszakadt a pártütő magyaroktól és fegyvert fogott a trón védelmére. S rendületlen hűségét azzal fizette meg, hogy a magyarok által több száz faluja gyújtatott föl, s testvérei közül több mint tízezer ember mészároltatott le. Ismerve Őfelségének az igazságszeretetét, bízva-bízunk, hogy a fenti nyolcz pontban foglalt kérelmünk teljesítetni fog.“

Ferencz József császár február 25-én fogadta a küldöttséget, leereszkedőleg és kegyesen.

Örömmel fogadom — így hangzott felelete, — a románok hűségének biztosítását egy olyan férfiú ajkairól, mint püspökük, aki a jó ügyért a románok élére állott. Biztosítom, hogy a románok ugyanazon nemzetiségi jogokban fognak részesülni, mint a birodalom többi népei.

A császár válasza, mint látjuk, diplomacziái ügyességgel siklik át a kérelem fölött. Nincs benne ígéret, de nem is elutasító. Tessék belőle a legjobbat kimagyarázni.

Hja, még ekkor szükség volt az oláhok lándzsáira.

Eközben a doni kozák már czihelődött, hogy száraz, csontos lovát megitassa a Tisza édes vizében.

A múlt esztendő tavaszán, midőn Európaszerte fölzúgott a szabadsággal: Moldva-Oláhország népe szintén mozgolódni kezdett. I. Miklós, a minden oroszok czárja, ekkor, hogy a láng valamikép át ne csapjon roppant birodalmának a határain, Lüders tábornagy vezetése alatt egy figyelő hadtestet küldött ide. S ez a hadtest azóta folyvást Bukarest vidékén táborozott.

Valószínű, hogy a bécsi és pétervári udvarok között már ekkor szóbakerült az intervenczió kérdése. Azt mondják, hogy maga I. Miklós czár lépett fel kezdeményezőleg. De a bécsi udvar még habozott. Azt hitte, hogy egyedül is megbirkózhatik velünk; aztán félt, hogy gyöngeségének ilyen elárulásával meginog a nagy hatalmi állása. Hanem a magyar nemzettel mégsem lehetett olyan könnyen elbánni, mint a Burgban gondolták. Erőnk a veszélyvel együtt nőtt. Már-már felül kerekedtünk. A kamarilla hívei megijedtek. Talán mégis jólesz az orosz segítség, mert ki tudja, mi történik.

Ferencz Károly főherczeg tehát december közepén, egész váratlanul Szent-Pétervárra utazott. Az ürügy az volt, hogy a trónváltozást viszi hírül, tulajdonképen pedig azért ment, hogyaczárral értekezzék az intervenczió ügyében, s megmondja neki, hogy a bécsi udvar kész elfogadni nagylelkű ajánlatát. S úgy látszik, hogy néminemű megállapodásra is jutottak. Legalább erre vall, hogy mihelyt a főherczeg visszatért Szent-Pétervárról: az orosz segedelem kérdése azonnal előtérbe lépett.

Csak a segély igénybevételének a módjával nem voltak még tisztában. Az uralkodóházat, legalább egyelőre, ki akarták hagyni a dologból. Hiszen ez nyílt elismerése volna annak, hogy nem bír a kicsiny magyar nemzettel. Hanem hívja be a szorongatott oláh és szász nép az oroszokat. Magyarországon úgylis polgárháború dúl, megtörténhetik minden; ők szemet hunynak.

S megkezdődött az álczás játék. Puchner a szász és román kolomposokat tanácskozássra hívta össze. A gyűlés december 31-én Nagy-Szebenben tartatott meg.

— Sajnálatos veszteségeink után, —körülbelül így szólt, — nem

hiszem, hogy Bem vakmerő támadásai ellen képes legyek önöket megvédelmezni. Épp azért azt a baráti tanácsot adom, forduljanak az Oláhországban figyelő orosz hadtest főparancsnokához: Lüders tábornagyhoz, s kérjék fel, hogy seregéből küldjön néhány ezer fegyverest a védelmükre.

A gyűlés további lefolyásáról a „Honvéd“ aztán ekként ír:

. . . Az orosz behívása egyedül a szász atyafiak mesterkedése. Vegyes gyűlés tartatván, az oláhok, — Saguna András püspököt és Orgidán Rudolf brassói kereskedőt kivéve, — mindnyájan a muszka behívás ellen voltak; de a szászok mindnyájan a behívás mellett szavaztak. A többség győzött. S minthogy ezen intervenczió kérdése a bécsi és a petersburgi udvarok közt már előre el volt igazítva, csak a macska lábára volt szükség, amellyel a sült gesztenyét a parázsból ki lehessen kaparni; s ily macskalábnak a szász atyafiak önként ajánlkoztak. Saguna András és Müller Gottfried, mint küldöttek másnap a muszkához utaztak . . .“

Lüders, január 2-án Bukarestben találkozott a szebeni gyűlés küldöttjeivel. Válasza barátságos volt, de kitérő. Szívesen megsegítené őket, úgymond, de kötvék a kezei; előbb utasítást kell kérnie a czártól.

S még aznap gyorsfutárt menesztett Szent-Pétervárra.

Puchner szintén jelentést tett kormányának. Csakhamar megjött a felelet. Schwartzberg miniszterelnök ír neki, ravaszul és körmönfontan. A segélykérés, — így szól, — nem helyeselhető, Stadion külügyminiszter is ellene van. De ha Lüders már bevonult: úgy csak fogadja el a támogatását. Hanem jelentse ki előtte, hogy „a kormány mitsem tud a dologról, a felelősség kizárólag önre (t. i. Puchnerre) hárul.“ A többit aztán majd eligazítják az orosz udvarral.

Más szóval: csak haladj az eddigi tekervényes, de célhoz vezető úton; a nehézségeket majd elhárítjuk.

S az öreg Puchner, ámbátor nem volt diplomata, csakhamar tisztába jött a levél valódi értelmével. Nyomban ír a bukaresti osztrák ügyvivőnek: Timoninak, s fölkéri, hogy járjon közbe ő is Lüdersnél. Az ügyvivő közben is jár; de Lüders kijelenti, hogy a czár utasító parancsáig, bármennyire szeretné is, nem mozdulhat. Végre megjön a futár. Timoninak első dolga, hogy Puchnert értesítse az eredményről. Levele így szól:

Nagyméltós'águ báró úr!

Lüders tábornok Kotzebue által szóval megüzente nekem, hogy tegnap Szent-pétervárról futár jött, aki a brassói és szebeni polgárságnak a beavatkozás tárgyában tett kérelmére vonatkozólag a következő utasítást hozta neki.

Lüders tábornok tagadó válaszát helyeselték, de ha maga az erdélyi cs. kir. kormányhatalom kérne orosz katonai segítyt Brassó és Szeben megmentésére, a tábornok fölhatalmaztatik, hogy azt megadja, de azonnal vonuljon ismét vissza Oláhországba, mihelyt nem lesz reá többé szükség.

Kotzebue azt is emlité, hogy Lüders tábornok éppen egy mozgó hadtestet akart a határszéleken összevonatni, hogy a segítykérés készen találja, mert híret vette, hogy a magyarok betörték Erdélybe és egész Szebenig nyomultak elő.

Kötelességemnek tartom Nagyméltóságodat erről Lüders tábornok kívánságához képest értesíteni; s a fontos és kényes kérdést bölcs belátására bízni. Megjegyzem még, hogy Fuad Effendi török biztos a magas porta belegyezése nélkül Szent-Pétervárról adott meghatalmazáson nagyon csodálkozott, mert az orosz hadak ezen beavatkozása török tartományból történik s ez sérti a porta által kimondott semlegesség elvét.

Fogadja Kegyelmességed igaz tiszteletemet, melylyel maradok
Bukarestben, 1849. január 22.

Timoni.

De Puchner, főkép Schwarzenberg biztató levele után, vajmi keveset törődik immár Faud Effendi érzékenységével. Majd elhallgattatja a zsörtölődő muzulmánt Stadion. Hisz azért külügyminiszter.

Fogja magát, s most már személyesen ír Lüders tábornagnak. Hanem egy kis ravaszággal él. Úgy tesz, mintha voltaképp nem is neki kellene a segíty, de a szászoknak, akiknek csupa merő jószívüségből, im, a kérelmét támogatja.

Lüders jan. 27-én hosszabb levélben válaszol Puchnernek.

. . . Tudatom, — így ír a többi közt, — hogy kezeimhez jutott segítykérő levele. Készséggel adtam volna segítyt Brassó és Szeben kérésére is; de a politikai viszonyok nem engedik. Ezek figyelembe vételével felséges uramtól: a czártól az a parancs érkezett, hogy csak a legnyomasztóbb szükségben, s csakis az erdélyi osztrák főhadparancsnok formaszerü kérésére mozduljak. Úgy látom, hogy a kényszerítő szükség beállott; ámde, hogy bemehessek: világos fölhívását várom. Igaz ugyan, hogy Európa közbelépésemet nem nézheti annak, mintha egy független állam ügyeibe akarnánk avatkozni, mert hiszen ez csak egy szorongatott nép pártfogása lenne egy banditasereg kegyetlenkedései ellen; de, ismétlem, világos fölszólítást várok, mert a rendelet, amit Pétervárról kaptam, igen határozott. Mindazonáltal serényen készülődöm,

hogy a kellő segítséggel tüstént benteremhessek. E célból három hadosztályt alakítok. Az egyik, amely 4 gyalog zászlóaljából, 3 század kozákból és 8 ágyúból fog állani, azt Olt partján Szebenbe megy; a másik hadtest — 3 gyalogzászlóalj, 4 század lovas, 3 század kozák és 8 ágyú,— Kimpolung és Pitest felől Brassónak nyomul; a harmadik ugyanilyen hadtest Plojest felől tör Erdélybe. Én készen vagyok, csak fölkérését várom . . . .“

Ugyanekkor egy másik levelet is kap Puchner Reinhegertől, aki Timoninál még nyomatékosabban figyelmezteti, hogy gondolja meg jól, mit cselekszik, mert a beavatkozás aligha marad következmények nélkül. A nagyhatalmasságok összes követői — főképp az angol és francia, — tiltakoznak ellene, a török kormányzó pedig máris fenyegetőzni kezd.

Puchner azonban ügyet sem vet a figyelmeztető szóra, olyan biztos, hogy eljárása az udvar helyeslésével találkozik.

Újólág ír Lüdersnek, hogy csak jöjjön, de mentői nagyobb sereggel. Lüders megbízásából január 28-án Skariatin tábornok válaszol neki. Sajnálja — úgymond, — de több segílyt, mint a mennyi Lüders levelében említetik, nem küldhetnek. S ha csakugyan nagyobb támogatásra van szüksége: úgy jobb lesz, ha függőben marad a dolog, mert nem akarják, hogy az orosz fegyver becsülete egy ilyen bizonytalan kimenetelű vállalkozással kockáztassék.

S a kérdés, Puchner elszólása miatt, csakugyan függőben marad.

De a sült gesztenye a parázs szélén volt. Annak a bizonyos macskalábnak immár csak egyet kellett rándítania, hogy egészen kikapartassák a tűzből.

S csakhamar megtörtént ez is.

